
HADRIANUS RELANDUS
Enthea Pierio redimire tempora serto,
Formarique novis dignus imaginibus;
Hic manus impressae RELANDUS imagine chartae
In toto cuivis orbe videndus erit.
Nomen Erythraeis quod Eoa per antra lapillis
Non ingrata notent numina Naiades.
Fr. Hesselius.
B: Bernaerts f.

HADRIANI RELANDI
ANALECTA RABBINICA.

Comprehendentia

Libellos quosdam singulares & alia quae ad lectionem & interpretationem Commentariorum Rabbinicorum faciunt.

IN USUM

COLLEGII RABBINICI.

Singula post Praefationem indicantur.

EDITIO SECUNDA.

TRAJECTI AD RHENUM,

Ex Libraria JACOBI à POOLSUM, ET JACOBI BROEDELET, MDCCXXIII.

Nobilissimis & Amplissimis

CONSULIBUS

ET

SENATUI

Reipublicae Ultrajectinae,

ACADEMIAE

CURATORIBUS.

REligioni duco, Nobilissimi Proceres, primitias operarum mearum in Vestra Academia, Nomini Vestro non

conſecrare. Vos enim ii eſtis qui haec otia mihi facitis, & quorum benevolentiae debeo; quod ſtudioſam juventutem ſcientia linguarum Orientalium & Sacrarum antiquitatum imbuere poſſim. Veſtrae Academiae utilitas editionem hujus libelli a me flagitavit, & ad alia tendentem animum quaſi in curſu detinuit. Exiguae quidem molis opuſculum vobis offero, ſed ita exiſtimo nihil vobis exiguum videri poſſe quod ad uſum & commodum Academiae veſtrae promovendum unice eſt comparatum. Deus ipſe, cujus imaginem ſingulari quadam ratione Vos exhibetis in terris, perinde acceptos habuit illos, qui ad ornatum Taberna-

culi

culi pelles & caprarum pilos, ac eos, qui maximam vim auri & argenti conferrent: nec minus aequis oculis oblatas in ſacrificiis aves, quam boves aut agnos reſpexit. Ad ejus exemplum, non ex mole operis ſed utilitate & animo offerentis hoc munuſculum aeſtimabitis. Quod eo tendit ut facilior fiat aditus ad intelligenda ſcripta Rabbinorum, a quibus plurimi juvenes, dum in ſtadio Academico decurrunt, neſcio qua difficultate, quam ſibi imaginantur ſuperari non poſſe, deterrentur. Illud autem ſi emenſi ſint, & provincia iis decernatur Sacrum Codicem pro concione interpretandi, quotidianis ita occupationibus implicantur, ut

nunquam ad haec ſtudia attingant. Qua ratione praeclariſſima haec ſcientia, quae non parum confert ad illuſtrationem ſacrarum paginarum, negligitur, & neglecta, ut fieri ſolet, calumniis proſcinditur ab iis, qui in illa acquirenda nullum laborem poſuerunt. Pro nugis ſaepe & fabulis habentur illa Veterum Hebraeorum arcana, quae certis loquendi modis & figuris involuta longius a genio ſermonis noſtri videntur recedere. Quae cauſa non inter ultimas eſt, quae has literas in contemtum adduxit. Ego mei officii eſſe exiſtimavi quoſdam ex eorum numero, qui meae diſciplinae ſe tradiderant, ad ipſos fontes ſapientiae Rabbinicae manu du-

ducere, ut ex iis hauriant, quod ad emolumentum rei Christianae conferre possit. Quo cum collinearent varii labores Virorum Eruditorum, hos libellos typis iterum describi curavi, ut his analectis comprehenderentur. Quicquid illud est, Viri Amplissimi, benevolo animo accipite, & me nihil intermissurum credite, quo diligentia mea Vobis probari, aut cultus & observantia testatior reddi queat. Trajecti ad Rhenum. Calend. Martiis. CIↃIↃCCII.

ADRIANI RELANDI

ΠΡΟΛΕΓΟΜΕΝΑ.

COgitaveram communicare Tecum, Amice Lector, Epitomen Historiae Judaicae ab Abrahamo ben Dior Hebraico sermone conscriptam & notis meis illustratam, quam fere praelo paraveram. Sed quum commoda juventutis, quae se institutioni meae tradidit, aliam operam postulare viderentur, consilium, quod ceperam, haud difficulter mutavi. Erant ex eorum numero, quorum vota eo tendebant, ut Interpretationes Sacri Codicis ab Eruditis Hebraeorum Scriptoribus in lucem editas, quas vulgo Commentarios Rabbinicos, Judaei פירושים *vocant, legere & in usum suum transferre possent. Ego deesse justissimo illorum desiderio nolui, & mihi gratulabar in ipsis publici muneris mei in hac Academia primordiis occasionem natam esse aliquid bono rei literariae & scientiae Linguarum Orientalium praestandi. Qua de causa calcar, quod ajunt, currentibus subdidi, &*

ma-

majorem, quam vulgo creditur, utilitatem percipi posse e scriptis Rabbinorum ad indagandum verum sensum & genuinam sententiam Divinorum Oraculorum cum publice tum privatim saepe sum confessus. Nec deterritos illos fuisse gaudeo quorundam hominum calumniis, qui de studiis Rabbinicis Cassianum illud usurpare solent, Cui Bono? *& scripta Judaeorum nugis fabulisque inumeris contaminata esse & nil bonae frugis continere existimant. Videbant enim ipsi, modo experiri vellent, multum se juvari lectione Commentariorum Rabbinicorum, & nullam esse adeo exiguam partem in Sacro Codice Veteris Instrumenti, quin multam ei lucem affunderent notae Hebraeorum, & inconditos istos sermones ab iis plerumque proferri, qui literas ipsas quibus Rabbini utuntur ne legunt quidem, nedum intelligunt. Equidem inficias non eo multos libros a Judaeis conscriptos esse qui nugas & commenta digna atque indigna relatu continent, & multa cum in Talmude, tum in aliis Hebraeorum scriptis, adversa certissimis testimoniis sacri Codicis & a vero aliena reperiri*

viri. Sed haud aequum puto crimen a paucis admissum in omnes diffundi. Quis nescit ab hominibus nostris quotidie multa cruda in lucem protrudi, quae in aeternis tenebris sepeliri merentur? Ergone nulli libri legendi sunt, quod aliqui sint inutiles? Nemo tam imprudens est, qui hoc affirmare sustineat. Quid? quod ista non omnia nugae sint & fabulae, quae vulgo pro iis habentur. Multi cum ingeniosas parabolas, & historias rerum, hyperbolica loquendi ratione exornatas, in Talmude aliisque vetustissimis Judaeorum scriptis aut legunt ipsi, quod perraro fieri videmus, aut ab aliis narratas audiunt, eo quod stylum & genium populorum Orientalium ignorent, ad eas exclamant.

Gerrae Siculae, atque edepol Lyrae, Lyrae!

Nec pauci sunt, quos isti homines in haeresin suam congregant, quorum auribus loquendi ratio Rabbinica adeo insueta accidit, ut non vereantur Judaeos pro ridiculo hominum genere habere, & quicquid ab iis conscriptum est, uno ore atque animo damnare. Sic homines horum studiorum rudes

sibi

sibi blandiuntur, sibique persuadere conantur, male operam in his artibus collocari, & quoniam ipsi illas ignorant, omni contentione animi utilitatem harum literarum deprimunt. Adeo verum est amorem quo se & sua quisque prosequitur (Graeci φιλαυτίαν *dicunt) omnium nostrarum actionum & studiorum fontem esse atque originem. Rident interim in sinu & desidia nostra delectantur Judaei, religionem suam ab impressione & incursu nostrorum hominum ea ratione tutam & intemeratam existimantes, quod corticem plerique lambant, & ad pultem non adtingant, quod mysteria gentis Hebraeae, figuris & aenigmatibus involuta nostri ignorent, & quia maximam partem ea pro nugis habent, confutatione haud digna existiment. Ne quis autem haec a me ita fingi putet, juvat audire R. Judam, Auctorem Libri* החיים, *qui ita de hac re differit* תבואתה של תורה איזה ושמרת רק על ידי אותם האגדות התמיהות שעל ידי כן הסתירו בהם את חכמתה שאלמלא כן כבר שלח האויב ידו ולשונו בדברי חכמים ז״ל להפוך את דבריהם למינים כדרך שעשה בתורה שבכתב ולא שם אם כן נשאר לפנינו שום דבר אשר בו נפלינו אותנו. מכל הגוים אבל עכשיו על ידי אגדות התמיהות הסדר הקדוש הוא בזוי בעיניהם מלהפוך

מלהפך דבריו לדבריהם וכיון כך נשארו הדברים
שאילו בידינו על פי שלימותם שלא יפגעו בהם שכלבים

Quorum verborum hic ſenſus eſt: Fructus & utilitas, quae ad nos redundant ex cognitione Legis a Moſe ad poſteros ore propagatae, ſervari non potuiſſent, niſi fabulis adeo mirandis, quibus ſapientia Veterum continetur, involuta fuiſſent. Quod niſi feciſſent majores noſtri, jam diu violentas manus in haec ſacra injeciſſent illi, qui eidem nobiſcum religioni non ſunt addicti, & perinde verba Legis non ſcriptae (quae Talmude comprehenditur) pervertiſſent, alienum iis ſenſum tribuendo, atque in Lege Scripta (Sacris nempe V.T. voluminibus) factum ab iis fuit. Qua ratione nihil nobis reliquum fuiſſet, quo diſtingueremur ab aliis gentibus. Hoc autem fabulis iſtis ſtupendis acceptum ferimus, quod iſtis contemtus ſit ſanctus hic Codex Talmudis & ne refutatione quidem dignus credatur. Atque interim manet illud volumen nobis integrum, ne a canibus iſtis laedatur. Haec ille; cui adjungemus teſtimonium magni Maimonidis, qui in Præfatione, quam Miſnae praefixit, ubi diſputaſſet de Explicationibus myſticis

sticis sapientum Hebraeorum, *ita pergit* وإذا
نظر فيه على ظاهره رأيت فيه من البعد عن
المعقول ما لا مزيد عليه وانما فعلوا
ذلك لمعان عجيبة احدها تلقيح اذهان
المتعلمين وايضا اعما للجهلة الذين
لا تستنير قلوبهم ابدا ولو اعرضت
عليهم الحقايق لاعرضوا عنها بحسب
نقصان طبايعهم الذين في مثلهم
يقولون אין מגלין לכן את הסוד *Quae Latine sic sonant. Harum rerum si externam faciem, & sensum vocum simplicem quo tibi offeruntur, spectes, videbuntur ab omni ratione alienae & vix ab intellectu percipi posse. Factum autem hoc ob causas mirabiles a Majoribus nostris est, cum ut ingenium discentium acuerent, tum ut tenebras offunderent stultis, quorum animi lumine ingenii destituti sunt, quique ob defectum judicii sui veritatem deserunt. De his autem & similibus intelligi debet vetus sententia*, Non revelanda esse iis arcana. *Idem alibi stultos illos pronunciat, qui narrationes a sapientibus Hebraeorum traditas* כל

כפשטם (*ad literam ut dicimus*) *intelligunt*, *& res in iis propositas, quamvis, constet illas fieri non potuisse, pro rebus vere factis habent. Et per Dei vitam sancte jurat, tales gloriam suae religionis obnubilaré & Deo contradicere qui Deut. 4. 6. dixit:* Quum aliae gentes audient haec statuta dicent, Certe populus hic sapiens est. *At cum audient gentes fabulas, ait, nostrorum sapientum, ita ut ad verbum sonant & ab hominibus narrantur, dicent; sane populus hic stultus est. Quo tendunt etiam verba R. Abrahami filîi Meir, qui notior est nomine Aben Ezrae, scribentis in initio Commentarii sui ad Threnos Jeremiae, quasdam Explicationes allegoricas Veterum sapientum* (מדרשים *appellant Hebraeï*) *esse* חידות וסודות ומשלים גבוהים עד שחקים locutiones aenigmaticas, arcanas, & parabolas sublimes ad nubes usque. *Ex quibus videri potest errare eos omnes, qui se credunt Rabbinos egregie confutasse quum excerptas hinc inde, ex Gemara, Zohar, Pirke R. Eliezeris, Tanchuma, Midraschim aliisque libris vetustissimis Judaeorum Historiolas, sola Grammatica verborum expli-*

plicatione vestitas Christiano orbi tradunt & illarum auctores ludibrio exponunt. Pleni sunt illi libri mysteriorum, aenigmatum & parabolarum, quorum significatio non adeo in clara luce est collocata. Et hunc morem docendi & scribendi antiquissimum fuisse apud gentes profanas notius est quam ut exemplis demonstrari mereatur. Eundem inter nationes Orientales & speciatim Hebraeam diu viguisse nemo inficiari potest, quandoquidem in Libris cum Veteris tum Novi Instrumenti plures parabolae, ad modum historiae propositae, legantur. Celeberrimus ille Synedrii Judaici & Academiae Praeses Rabban Jochanan ben Zaccai, minimus tamen inter discipulos Hillelis, maxima fuisse sapientia praeditus dicitur, in Codice Talmudico Bava Bathra cap. 8. quae ibidem in eo sita fuisse dicitur quod noverit constitutiones Lege Orali traditas, statuta sapientum, Explicationes mysticas sacri Codicis, & denique משלים כובסים משלות שועלים parabolas a botris ac vulpibus petitas, *quod his verbis explicatur* ביסדו קדמונים לתת אמתלאה לתוכחותם ותולין אותם בכובסין ובשועלים in more positum fuisse veteribus ut reprehensiones suas in-

vol-

volverent parabolis petitis a botris & vulpibus. *At praeter parabolas, quae plurimae in Sacro Codice leguntur, in eodem frequentes sunt modi loquendi hyperbolici, quorum aliquot specimina laudarunt Talmudistae in Gemara Cholin cap. 7. & quos tamen in Talmude aliisque scriptis Judaicis ferre recusant plurimi & uti figmenta explodunt. Quamvis non negem frequentiores illos esse in Gemara & nonnunquam indecoros, ut vix videantur illorum auctores a nobis omni culpa posse liberari. Attamen multa sunt hoc hyperbolico scribendi genere exornata in Libris Judaeorum, quae satis se produnt suo indicio, ostenduntque quod in notione simplici (*פשט* dicunt Judaei, alii sensum literalem) intelligi non debeant, Oporteret enim tales Scriptores mentis compotes non fuisse & stultissimo mortalum stultiores. Hoc autem affirmare de antiquissimis Judaeorum Doctoribus, quorum multi Ecclesiae & Academiae, & rei publicae Hebraeorum stante Templo secundo & post excidium praefuerunt, plurimi, scio, non dubitabunt, ego refugio quam maxime. Non decet, ut quod verum est fateamur, adeo abripi*

ripi ſtudio partium & ſibimet adulari, ut credamus Judaeos alioſque qui ſacra noſtra non amplectuntur, peponem pro corde habere, & uſque adeo inſanire, ut illis rebus fidem habeant, quae a nullo hominum (licet ſtultior Coraebo ſit) pro veris haberi queunt. Poſſetne quis inter noſtros tam vecors, tam omnis rationis expers inveniri, qui crederet, trecentos aſinos vix pares fuiſſe portandis clavibus theſaurorum Korahi, hominem qui ſtabulo R. Judae ſancti erat præfectus ditiorem fuiſſe Rege Perſarum, unum quodque membrum Synedrii magni peritum fuiſſe ſeptuaginta linguarum, R. Johannem fil. Narbai in prandio trecentos vitulos & trecentas vini lagenas conſumſiſſe, Davidem unius ſagittae miſſione 800. *viros vulneraſſe, R. Eleazarem ben Charſum adeo divitem agrorum fuiſſe, ut mille urbes poſſideret, in urbe Zippori centum & octoginta mille fora publica in quibus venderetur illud condimenti genus quod* ציקי קירס *appellatur, bis mille milites in exercitu Cozibae fuiſſe ea fortitudine praeditos omnes ut inter equitandum ſola dextra arreptam cedrum e Libano evellere potuerint, aliaque hujus fari-*

nae-

nae, passim obvia? Haec tamen sunt a scriptoribus maximi nominis & probantur a Judaeis. Non quod ipsi haec ita intelligenda esse existiment, ut multis inter nostros videtur, sed quod usitata populis Orientalibus Hyperbole rem clarius exponere intendant. Hoc vere a me dici satis ostendunt, quum istis loquendi modis alia adjiciunt, quae clarissime evincunt, hyperbolen esse, quod unico tantum exemplo ex iis quae recensuimus illustrabo. Dicitur Eleazar ben Charsum dominus mille urbium. Fabulae! Nugae! Ineptum figmentum Judaeorum! exclamant nonnulli. Componant isti animum suum & legant, quod additur, scilicet, illas mille urbes sitas fuisse in regione montana Palestinae quae הר המלך *in Sacro N.T. Codice* ὀρεινὴ ἰούδα *appellatur. Id parum est, collatum cum eo quod porro sequitur: In hoc tractu montano (quae pars non magna terrae Israeliticae fuit) septuaginta myriadas urbium fuisse & unius cujusque civitatis tot incolas, quot Hebraei ex Aegypto olim egressi illam partem maris rubri quae sinus Arabicus dicitur, transierunt. Ex quibus puto intellig tur, quod Judaei haec non* עלדרך פשוט *(ut ipsi loquuntur)*

tur) explicanda esse velint sed & על דרך גוזמא *haec omnia hyperbolica esse, quibus ostenditur ditissimum agris fuisse hunc R. Eleazarem, qui magnam partem Montis Regii possederit, & ne quis forte id solum desertum credat, vicos ibi urbesque & incolas plurimos fuisse. Dicet aliquis, doceri potuisse alia ratione ditissimum agrorum fuisse Eleazarem, quam tam enormi hyperbole, quae faciem habet verae historiae. Fateor ita vobis videri, quibus insuetus hic scribendi mos est, & apud gentes Europaeas ridiculum fore qui hoc stylo uti vellet, sed Veteribus longe alia mens fuit, & hodieque apud Arabas & Persas vestigium non leve priscae istius consuetudinis remansit. Unde nostris hominibus tam absurda videntur illa loquentiae Orientalis specimina, quae elapso saeculo in sermonem Latinum & Belgicum à variis auctoribus sunt translata. Et tamen hi modi loquendi sunt, qui adeo contemtos reddidere Judaeorum Scriptores, ut illi, qui in iis intelligendis tempus aliquod & laborem ponunt, multis in Augiae stabulo versari videantur. Verum & aliis caussis hoc malum debetur. Plurima sunt in libris Cabbalicis & Talmudicis*

mysteria, quibus pandendis doctissimi hodie Hebraeorum se pares fateri non audent. Incurrunt ea in oculos multorum hominum e nostris, qui scientiae Cabbalicae rudes, in cortice vocum haerent, ad medullam non attendunt, & contenti ea transfudisse in sermonem Latinum, ridiculum iis sensum tribuunt, illum scilicet, quem verba praeferunt. Si de Talmude sermo sit, ejusque auctoritate, nil prius in ore habent quam impia, fabulosa, & blasphema in eo contineri. Vere quidem id dicitur. Absit, ut negem. Non ego is sum, qui tot obscœna Gemaristarum commenta & Sacro Codici contraria probare in animum inducam, nec de omnibus loquor, sed de quibusdam historiolis, quas plurimi nostrûm cachinno excipiunt nec tamen intelligunt. Quae enim vulgo citari solent Testimonia e Talmude deprompta, quibus ejus auctoritas infirmatur? Historia, de Leviathane, Bar Juchne, oratione Dei ut pro se offerretur sacrificium, & quae his sunt similia. Non probarem hos loquendi modos si quis nostrûm iis uti vellet, damno ut cum maxime. Verum illos non intelligi a multis, qui eos derident & a germano sensu,

quem

*quem iis Judaei tribuunt, detorqueri contendo, credoque non debere vilescere studium Rabbinicum & Talmudicum ea de causa, quod tales in iis inveniantur historiolae, quae sine dubio arcanam habent significationem. Saltem antequam nos accingamus ad confutandas istius modi sententias, nosse operae pretium est, quo modo mentem suorum majorum hodierni Judaei explicent. Quos licet non ignorem in multis capitibus recessisse a doctrina Patrum suorum, dubitare tamen fas non est, multa per traditionem (*קבלה *ii dicunt) didicisse quae contemni non debent. Ita omne illud quod de comestione Leviathanis in saeculo futuro (*בעולם הבא *dicunt Judaei) scriptum est in Talmude & alibi de alimento spirituali, non illo, quo corpus nutritur, intelligunt. Glossa Libri* עין ישראל *ad Cap.* 1. *Megilla in Gemara Hierosolymitana, ad colloquium quod ibi narratur, Imperatoris Antonini & R. Judae, de Leviathane, notat diserte* אכילת לויתן יהי׳, אכילת רוחני׳ Comestio Leviathanis erit comestio spiritualis. *Ex illis autem phrasibus quae Deo aliquid humani tribuere videntur, male elicitur Judaeos credere Deum esse cor-*

poreum. Ita in Gemara Beracoth c. 1. *Bath kol, oraculum Templi secundi, R. Josi narrat, illo tempore quo Judaei in synagogis aut scholis certam partem precum, quae ibi notatur, pronunciant, Deum caput movere & exclamare, O felicem Regem illum &c.* מנענע ראשו Haec *& similia loca nullus Judaeorum interpretatur de Deo aliquo corporeo, sed eodem modo, uti phrases quaedam in Sacro Codice* ἀνθρωπομορφῶς *Deo tribui dicimus. Adeoque non debemus fingere novum aliquem Deum Rabbinicum, quem Bartoloccius fuse satis ex scriptis Judaeorum descripsit, quasi novum aliquod monstrum, quod pro Deo haberent. Historia illa, qua dicitur Deus dolere se Lunam Sole minorem fecisse, & rogare ut sacrificium pro se offeratur, (alii pro* עלי *legunt* עלי ad me) *mystice à Veteribus & hodiernis Judaeis, qui studium Cabbalae amant, intellecta fuit, & forte non adeo absurda est, quin rei Christianae aliquid afferre possit emolumenti. Errat enim qui de Sole & Luna, coeli nostri sideribus, hic agi existimat. Nolim tamen aliquem credere, me omnes Judaeorum fabulas certissimarum veritatum loco habere, verum contendo*

mul-

multas ex illarum numero, quae vulgo pro iis habentur, mysticam habere significationem, & male Judæos accusari, quasi illas על פשט *(ad literam, vulgo dicimus) intelligendas esse crederent. Unde viribus etiam suis destituuntur illae machinae, quibus hae sententiae oppugnantur: & haec causa non inter minimas est, quod tam parum in Confutatione Judaeorum proficiamus, quum videant a plerisque nostrûm in sua sacra, & docendi scribendique morem, non inquiri, nec ea, quod inde consequitur, intelligi. Sed demus aliquid severis istius modi ingeniis, & fateamur cum illis omnia, quae diximus, & plura alia, absurda & inutilia inveniri in scriptis Hebraeorum. Negari tamen non potest, multa esse in Talmude ipso quae conducunt plurimum ad illustrationem Sacri Codicis, quum N. T. Graece quidem conscriptum sit, sed innumeros Hebraismos contineat & loquendi modos, ea aetate in Judaea usitatos, quorum sensum & usum in antiquissimis Hebraeorum voluminibus, quae non longe post tempora Christi composita sunt, indagare cura est Theologo dignissima. In quo negotio versata fuit prae aliis industria Cla-*

rissimi viri Johannis Ligtfooti, qui tamen sat amplam spicilegii materiem posteris reliquit. Plurimis in locis N. T. respiciunt Sacri Scriptores ad mores sui saeculi, ad ritus & ceremonias, quae non nisi ex Gemara illustrari queunt. Illa qui novit, quod pondus, quam Majestatem, quam arcanam sapientiam, inesse orationibus Christi & Apostolorum saepe deprehendit, ad quae alias mentem non advertisset? Haec quoque si alicui parva esse videantur, affirmo, solos Interpretes Sacri Codicis, qui in vulgari usu Rabbini dici solent, & quos inter trias Verorum notissima, Aben Ezra, Kimchi & Raschi, (adde ex recentioribus ipsis parem Abarbanelem) excellunt, utilitatem studii Rabbinici abunde commendabunt. Ex his se profecisse fassi sunt fidissimi Sacrarum paginarum Interpretes, Munsterus, Pagninus, Mercerus, Arias Montanus, Vatablus, Fagius aliique qui inter primos fuere, quorum operâ sacer Codex ex ipsis Hebraeorum monumentis explicatus fuit. Haec qua ratione in usum suum converterint, unae illae adnotationes Vatabli in Psalmos Davidicos elegantibus typis à Roberto Stephano editae,

ditae, ſed elegantius conſcriptae, liquido demonſtrant, quae mihi nuperrime humanitate Eruditiſſimi Viri, quem in paucis carum habeo, digniſſimi in Civitate Amisfurtenſi Judicis & Senatoris, Johannis Koolii, ſunt conceſſae. Multi ſunt hodie Scriptores Chriſtiani, qui Codicem Veteris Inſtrumenti aut partem ejus explicuerunt, ſed quis id feliciter praeſtitit, qui non e Commentariis Rabbinicis profecit, qui eos ad ſubſidium non vocavit, qui veram plurimarum vocum ſignificationem ab iis non accepit? Unde inepte illos agere *affirmavit Munſterus*, qui contemtis Hebraeis ſcriptoribus libros V. Inſtrumenti interpretantur. *Nec tamen ita occupata ſunt omnia, ut in ſcriptis Rabbinorum nil reliquum ſit, quod ex iis erui queat ad explicationem ſacrarum paginarum. Egregium ejus rei ſpecimen dedit anno elapſo Vir in his literis exercitatiſſimus, Collega mihi quondam in Academia Harderocuena, cujus ornamentum eſt, conjunctiſſimus, Meyerus, qui ex Commentariis Abarbanelis, non exiguam lucem maximae parti Veteris Inſtrumenti affudit, & obſervationes plurimas doctiſſimi Judaei in Latinum ſermonem verſas*

sas eruditissimis notis suis ad Seder Olam inspersit, & multa quae Christianos latuerunt hactenus, e tenebris in lucem protulit. Cujus ego Viri lubentius mentionem injicio quòd dulcissima sit istius temporis in eadem Urbe & Academia nuper acti recordatio, & memoriâ nondum exciderit, aliquando inter nos sermonem fuisse de voce quadam Hebraica, cujus vera significatio a Viro quodam non indocto per literas petebatur. Consultis omnibus, qui ad manum erant, tum iis qui Bibliis Criticis comprehensi erant, tum aliis Christianis Interpretibus, dubio isti quod motum fuerat, non fiebat satis, & praeter nudam explicationem vocis Hebraeae per vocem Latinam, quam cum ea convenire judicabant, nil plane in eorum scriptis inveniebamus. Solus Raschi (quamvis R. Levi ben Gersom & R. David Kimchi aliquid etiam ad illustrationem ejus loci conferrent) rem quam scrutabamur, explicuit. Plura autem ejusmodi superesse adhuc in Rabbinorum Commentariis quilibet experietur. Qui ut facilius intelligi possint, non inutile est istos libros, qui jam in sermonem Latinum transfusi sunt, cum versione conferre. Ita enim mens adsuescet stylo,

&

& sibi aditum parabit commodiorem ad interpretanda illa volumina, quae versione aliqua destituuntur. Fuere autem post renatas literas viri plurimi, qui in Commentariis Rabbinicis, (in Sacrum Codicem ejusve partes conscriptis, illos enim propius haec Analecta Rabbinica spectant) in linguam Latinam vertendis operam suam collocarunt. Conradus quidem Pellicanus Rubeaquensis, Professor in Academia Tigurina, Commentarios R. Aben Ezrae, Kimchii, Raschi, R. Levi ben Gersom צרור המור *R. Abraham transtulit, qui in Bibliotheca Tigurina adservati, hactenus, quod sciam, lucem non viderunt. Sebastianus Munsterus, qui huic successit in Academia Basileensi, è Commentariis Kimchii suos in Jesaiam se hausisse fatetur, qui Basileae prodierunt, & ut studium Rabbinismi promoveret, regulas quasdam observandas in explicandis scriptis Rabbinorum, loquendi modos singulares & vocum compendia, quae minus Latinae Abbreviaturae appellantur, typis ibidem describi curavit. Paulus autem Buchlinus, mutato nomine Fagius dictus, Commentarios Kimchii in* 10 *primos Psalmos Hebraice & Latine edidit. Post eum Gil-*

bertus Genebrardus Professor Linguarum Regius, dein Archiepiscopus Aquensis Joelem cum Commentariis Aben Ezrae, Kimchii, & Raschi in Canticum Canticorum in Latinum sermonem translatis, edidit, aliaque opuscula non magnae molis e Rabbinis traducta. Triennio post editos istos a Genebrardo commentarios trium Rabbinorum in Joëlem anno sc. 1566. *Arnoldus Pontacus Burdegalensis eorundem Scriptorum Commentarios in Obadjam, Jonam & Zephaniam Latina versione illustravit. Quod opus non deterruit Joannem Mercerum, Regium literarum Hebraicarum in Academia Parisiensi Professorem, quo minus trium illorum Rabbinorum animadversiones in Obadjam & Jonam, nec non in Hoseam, Joëlem, Amosumque Latina lingua evulgaret. Dicitur etiam Joannes Jacobus Wolphius aliqua e Rabbinis transtulisse in sermonem Latinum, sed illa ad manus meas non pervenerunt, nec scio quaenam illa fuerint. Saeculo autem, quod nuper effluxit, Ludovicus Henricus Aquinas Commentarios R. Levi ben Gersom in Cap.* 5. *priora Jobi & Raschi in Librum Esther transtulit. Quae*

in

in hoc volumen Ralbag commentatus eſt, Latine vertit Flavius Mithridates, ſed illa lucem non viderunt. Anno ejusdem ſaeculi primo & vigeſimo Hoſeas cum trium Rabbinorum Commentariis a Mercero verſis Hebraice & Latine prodiit cum notis Gulielmi Coddaei Lingg. Orientalium in Academia Lugduno-Batava Profeſſoris. Eidem dignitati in eadem Academia admotus Conſtantinus L'Empereur Commentarios Jachiadae in Danielem cum doctiſſimis obſervationibus orbi expoſuit. In hac vero Academia Deceſſor meus, CL. Leuſdenus, Vir de literis Hebraicis optime meritus, Joëlem & Jonam cum Obſervationibus Aben Ezrae, Kimchii & R. Salomonis, qui vulgo Jarchi dicitur, in Latinum ſermonem redditis lucem videre juſſit. In Gallia Simeon de Muſis, ſeu Muiſius, Regius in Academia Pariſienſi Profeſſor, Commentarios Kimchii & Raſchii in Malachiam toga Latina induit, & ſeorſim Aben Ezrae, Kimchii & Raſchii notas in Pſ. 19. Latine Pariſiis edidit, daturus integram verſionem Commentariorum Kimchii in Pſalmos, quam pollicebatur in Epiſt. Praef. Gramm. Bellarmini,

ni, si fata sivissent. Quod dein praestitit Ambrosius Janvier, Congregationis S. Mauri Monachus, quamvis quatuor priores anno 1619. *Joannes Bourdelotius Senonensis, Advocatus Consistorii aulici, decem ex iis Fagius, jam edidisset, & quinquaginta Bartholomaeus Valverdus, Theologus Hispanus, transtulisset, quod opus tamen ineditum Romae in Bibliotheca B. Mariae Transpontinae servatur. Eosdem Kimchii Commentarios D. Viccars Anglus in compendium redactos Decaplis suis in Psalmos, Operi Eruditissimo, inseruit. Dedit nobis eadem Anglia Proœmium Commentariorum Abarbanelis in Leviticum, quod Latinum fecit Ludovicus Compeigne de Veil, qui multos Tractatus e Maimonidis Pandectis Judaicis Latio dedit, & si puritatem Latini sermonis spectemus, omnibus Interpretibus palmam praeripuit. Ante non ita multos annos Adamus Scherzerus, in Acad. Lipsiensi Professor, in Trifolio Orientali Scholia Raschi in primam sectionem Geneseos, & Abarbanelis in Haggaeum Hebraice & Latine edidit. Latine tantum Observationes Abarbanelis in Hoseam cum notis suis orbi exhibuit*

Fran-

Franciscus ab Huisen. Alia Abarbanelis capitula a Buxtorfio versa, sed inedita sese vidisse testis est Spizelius in specim. Biblioth. Univ. Naperrime autem promisit vir in hoc studiorum genere exercitatissimus Carolus Josephus Imbonatus (cujus eruditissima Bibliotheca Latino-Hebraica una cum Julii Bartoloccii Bibliotheca Rabbinica sub meis auspiciis typis iterum describitur curâ industrii Viri Seb. Petzoldi, qui Serenissimo Prussiae Regi à Bibliotheca est) Joannem quendam Rendtorffium daturum publico versionem Latinam Commentariorum R. Abarbanelis in Jonam & Prophetas priores, notasque in omnes Commentarios Raschii, quae Lexici & versionis instar esse possent. Amstelodami etiam probe scio agitari consilium de recudendis hujus Rabbini commentariis in Latinum sermonem transfusis, a Juris peritissimo Breithaupto, qui Novellas Constitutiones Imperatorias, & Historiam quae Josephi Gorionidis nomen praefert, versione & notis illustratas brevi cum Orbe erudito communicabit. Quorum ego specimen typis descriptum non inelegantibus ipse conspexi. Et hae quidem sunt omnes Virorum do-

ctorum

ctorum operae, collocatae in vertendis Commentariis Sacris (sive Scholiis ad Codicem Sacrum Rabbinicis) qui ad notitiam meam pervenerunt. Alius quidem generis Scripta Hebraica in Latinum sermonem translata sunt, & tanto quidem numero, ut illorum recensio libellum integrum postularet, sed scopus noster in editione horum Analectorum Rabbinicorum primarius fuit, ut Theologis Exegetis, sive Interpretibus Sacri Codicis inserviremus, & de libris Talmudicis aut Cabbalisticis Judaeorum non fuimus adeo solliciti, maluimusque juvenes nostros manu ducere ad intellectum Commentariorum Rabbinicorum, quorum usus esse posset in explicatione Sacrarum literarum, quo delectus libellorum, his Analectis contentorum, in primis collineat, ut hoc labore faciliori defuncti eo magis ad scrutanda difficiliora Judaeorum scripta invitentur, atque ita studium harum artium & scientiarum magis magisque excitetur. Nulla enim re aeque deterrentur homines a studio Rabbinico, quam insuperabili, quam sibi imaginantur, difficultate, quae non parum augetur characterum forma rotunda & insolito ductu; quae ta-

tamen tanti non ſunt ac prima fronte tyronibus apparent. Ego quidem de ſtudio Rabbinico ſaepe illam ſententiam proferre ſoleo, quam de monte Templi pronunciant Magiſtri Judaeorum. Hunc ſcilicet in adſcenſu non tam acclivem fuiſſe, quin & pueri eo duci & boves agi potuerint, nec tam facilem ſuperatu, quin niſum aliquem & impetum etiam in viris poſtularet. Fateor aliquam requiri induſtriam & attentionem in eo, qui ſcripta Rabbinica interpretabitur, & in limine monendum eſſe, cenſeo unumquemque dicto Poëtae

——— Diſcedite ſegnes,
Non ſunt haec lentis ſigna tuenda viris.

Sed nil ſine labore Dii vendunt mortalibus, & vetus dictum eſt: χαλεπὰ τὰ καλά. *Si tam plana eſſent omnia, aut nil aut parum laudis mererentur iſti Viri, qui feliciter in iis explicandis fuere verſati. Sed ut aliquis Commentarios Kimchii, Aben Ezrae & Abarbanelis (qui quidem interpretes Sacri Codicis Chriſtianis me judice utiliores ſunt ceteris) evolvere queat, non magno labore praeſtabit, dummodo Linguarum Hebraicæ & Chal-*

Chaldaicæ peritus ſit, & Clariſſimi Viri C. Cellarii hanc, quam damus, Rabbiniſmi Inſtitutionem legerit. Sentiet enim, ſi prius conferre verſionem aliquam voluerit, ut mens oculique adſueſcant ſtylo & modo ſcribendi, certusque ſit ſe verborum Rabbinicorum ſenſum bene percepiſſe, brevi temporis intervallo eo ſe provectum iri, ut ſine cortice, quod ajunt, natare, & ſine ope verſionis intelligere Commentarios Rabbinicos queat. Si porro ulteriora tentare aliqui velint e noſtris juvenibus, ut ad alia Judaeorum ſcripta viam ſibi faciant, nos iis non deerimus, quibus nil gratius accidere poteſt, quam ut ineunte hoc ſaeculo revireſcere & florere incipiant prolapſae literae Orientis. Verum cum eo devenerit caveat ſibi unusquisque, ne ut progreſſus ei facilior ſit, verſiones Latinas cum textu, quem legit, Talmudico aut Rabbinico conferat niſi tales, quae probatae fidei ſint, & a Viris harum literarum peritiſſimis conſcriptae. Secus enim ſi fecerit, in laqueos ſe induet, quibus nunquam ſe expediet, & a caeco duce in Labyrinthum inextricabilem deducetur. Non poſſum non hoc loco meminiſſe Johannis

nis

nis Vorstii, qui Chronologiam R. David Gans, Capita R. Eliezeris, Mosis Maimonidis librum de Fundamentis fidei, & Abarbanelis de Capite fidei, in Latinum sermonem transfudit. Quis dubitaret de peritia & eruditione ejus viri qui tot volumina, eaque non parvae molis omnia, ex Hebraicis Latina fecit, nisi viri elapso saeculo & hoc nostro clarissimi ignorantiam ejus prodidissent? Fateor nusquam facilius errari, quam in transferendis scriptis Rabbinicis, maxime iis, quae nominibus propriis scatent, ut Zemach David R. Gans, nec tam iniquus rerum aestimator sum, ut veniam dare nolim erratis quibusdam, quae vel a prudentissimo & peritissimo Viro possunt proficisci. Raimundus, Fagius, Seldenus, Buxtorfius, Scaliger, Drusius, Ligtfootus, Salmasius, l'Empereur, Hottingerus, Bartoloccius (quae nomina!) erroris nota in vertendis Hebraicis ab aliis viris doctis insigniti sunt. Quod tantis viris accidit, a se alienum esse, nullus nisi Suffenus existimet: sed errata Vorstii tam frequentia sunt, tam enormia, & tot Virorum doctorum censuris exagitata, ut versiones ejus nulli juveni commendari queant. Conquestus est

de iis CL. Altingius Epiſt. 25. qui eum in vertendis Hebraicis prodigioſe ſcribit erraſſe. Notatus eſt a Seldeno in lib. de Synedriis Hebr. Wagenzelio in Sota, Julio Bartoloccio, in Biblioth. R. Meyero, tum in praef. ad Seder olam, tum paſſim in Notis, & alibi. Ut aliquod ejus rei ſpecimen demus, quam turpem errorem committit, quum bis haec verba ר' גמליאל דיבנה, *transfert R. Gamaliel Dibanah, quum debuiſſet ſcripſiſſe, Jafnenſem, ſeu ex urbe Jafne? Nec enim ignorare debuit hunc R. Gamalielem filium fuiſſe R. Simeonis, occiſi in excidio urbis Hieroſolymitanae, eumque poſt R. Jochanan ben Zaccai, qui Jafnen ſe contulit, praefuiſſe Synedrio & Academiae Hebraeorum, quod omnes pariter Judaeorum Chronologi teſtantur. Nec diſſimile illud eſt, cum haec verba* אמרה בת קיסר Dixit filia Caeſaris, *Latine explicat per,* Imra filia Caeſaris, *quaſi Imra nomen proprium eſſet, qua verſione deceptus etiam fuit CL. Otho in hiſtoria Doctorum Miſnicorum, quam ego, dum Academiam ſtudioſus frequentabam, notulis quibusdam currente praelo in gratiam typographi Amſtelodamenſis (quod genus hominum libros recuſos nova*

qua-

quadam acceſſione amat commendare) illuſtravi, quae tamen ſine nomine meo prodierunt, quia inter operas typographicas effuſae ſatis laborari & recenſeri non poterant. Idem Vorſtius מספרי, ex libro (*notiſſimo*) Siphre *vertit*, ex calculo כ"ב דורות, 22 generationes *transfert*, aeque multae generationes, אלו כן מספה, iſti ſunt ab eo tempore, *reddidit Latine*, Et forte hoc factum eſt, *nullo ſenſu. Sed jam taedet ineptiarum. De uſu hujus Libelli quem tibi exhibeo, ſtudioſe Lector, ſentio mihi aliquid dicendum eſſe. Ut hunc cum fructu evolvas, peritiam linguarum Hebraeae & Chaldaicae in Te requiro. Deinde hanc Inſtitutionem Rabbinicam CL. Cellarii, concinno ordine & eleganter conſcriptam, leges, cujus praecepta ubi noveris, accinges te ad explicationem Kimchii (quem elegi prae aliis, quòd facillimus ſit, ne in ipſo limine deterrearis) ea ratione, ut puncta vocalia, quae literis Rabbinicis convenire judicaveris, iis ſubſcribas ſubſcriptaque duci alicui, qui Te peritior eſt, examinanda tradas, ut judicet an regulae Grammaticae & uſus Rabbinorum ea patiantur. Sine aliquo duce aut praeceptore in hoc ſtudio aut*

 nihil

nihil aut parum proficies, quum ſaepe ſcrupulum, qui diutiſſime tibi haerebit in una quadam voce Tibi ignota, eximere e veſtigio poſſint, qui in his ſcriptis paulo magis ſunt exercitati. Ita fiet ut accedente quotidiana diligentia iſta puncta vocalia, quae literis addi debent, addere poſſis facillime. Quod enim nonnulli gloriantur ſe neſcio quam parvo temporis ſpatio & eleganti methodo aliquem eò perducturos, ut omnia ſcripta Judaïca ſine punctis (quod ajunt) legat & intelligat mihi nondum fuit perſuaſum. Una via ad certam & facilem lectionem ſine punctis eſt exacta notitia praeceptorum Grammatices & exercitatio in lectione ſcriptorum Judaicorum, praeeunte duce, inſtituenda. Quibus ſi deſtituatur, haerebit ubique incertus juvenis, vocemque ante oculos poſitam proferre non ſuſtinebit, & genuinum ſenſum vocis non niſi per conjecturam adſequetur. Uſus eſt, qui ſolus docere poterit ubi periodus perfecta deſinat & altera capiat initium, & quae ſignificatio vocibus ambiguis tribui debeat. Uſus eſt, qui quaeſtiones a reſponſis, objectiones a ſolutionibus, verba ſcriptoris a locis ſacri Codicis, ad eorum illuſtrationem citatis, docet di-

ſtin-

stinguere. Quae quidem praecipuae difficultates sunt, quae Gemaram, Zohar, Rabboth, & ipsos recentiorum Judaeorum Commentarios adeo obscuros reddunt. Unde utilissimum & tantum non necessarium est, ut qui aditum sibi quaerit ad haec volumina, vivo Praeceptore utatur, qui vocem suam rebus, quas discipulis praelegit, ita accommodet, ut ex ipso tono & pronuntiatione ii intelligant, an verba sint rogantis nec ne, & quibus terminis periodus illa quae legitur circumscribatur. Haec ejusmodi sunt, ut non tam parvo labore comparari possint, quam multi gloriantur. Adde quod vocum punctatio certis adeo legibus adstringi nequeat, ut non sensui plurimum tribuendum sit. Vox חלי *pro varia ratione punctorum, quibus insignitur, significat* aegrotavit, timuit, incepit, profanum reddidit, deprecatus fuit &c. *Quae notio eligenda sit ex his omnibus, ex solo sensu, quem constituit cum praecedentibus & sequentibus vocabulis, judicari debet. Incassum heic Canones quidam, ut ut habiti ab auctoribus suis pro certissimis, in subsidium vocantur. Certe hic obtinet Canon Ovidii, quem aliis istis Canonibus omnibus opponimus:*

 So-

Solus & artifices qui facit usus erit.

Libri autem, quibus carere non debet operam daturus studio Rabbinico, tres sunt praecipue, Lexicon majus Talmudico-Rabbinicum Buxtorfii, opus triginta annorum, thesaurus ille antiquitatum Judaicarum, ejusdem libellus de abbreviaturis, & quae vulgo appellari solent Concordantiae Hebraïcae. Ex hoc volumine indagantur loca S. Codicis, in quibus verba Biblica a Rabbinis sine indicio libri aut capitis laudari solita continentur, ex illis vera notio vocum & Compendiorum, quibus in scriptione sua utuntur Rabbini, hauriri debet.

In editione autem hac nostra Commentariorum Kimchii in decem Psalmos priores, secuti sumus exemplum editionis rarissimae & integerrimae quod olim in Bibliotheca Cl. Gomari & Cocceji fuit, nunc Conjunctissimi Collegae nostri M. Leidekkeri est, & Isnae prodiit, anno aerae Judaicae לפ״ק *302. id est, juxta rationes nostras a nato generis humani Sospitatore 1542. Illud autem multo plura continet quam editio nupera Amstelodamensis aut aliae, ut illi manifestum fiet, qui utraque inter se conferre voluerit.*

De-

Decem vero priores ſelegimus, quòd ſcopo noſtro ſufficere viderentur, qui fuit ut in Collegio noſtro a ſtudioſis juvenibus explicarentur. Quod non ſine ſucceſſu, elapſo ſemeſtri ſpatio, a nobis fuit tentatum, qui etiam ſaepenumero explicationes Kimchii ad ſuos fontes reduximus, & ex ipſa Gemara ſtudioſis noſtris praelegimus illa, quae occaſionem dediſſe Kimchio potuerunt eo modo commentandi, vel quae ipſe laudat teſtimonia e Talmude deprompta. Uti E. G. plurima habet Kimchius, quae nomine Magiſtrorum profert in Commentariis ad Pſalm. 1. quae ad verbum deſcripta invenies in Gemarae Codice Avoda Zara cap. 1. ad Pſ. 2. aliqua hauſta e Gem. Berachot c. 1. Peſachim c. 10. &c. ad Pſ. 3. e Gem. Sanhedrin, Eruvin &c. Ita guſtum ſtyli Gemarici damus auditoribus, eosque ad altiora manu ducere pro virili noſtra tentamus. Unde etiam ſpes nobis affulſerat ulterius pergendi in promovendo ſtudio Rabbinico hoc ſemeſtri, ſed quae ad tempus evanuit, dum plurimi Collegium Arabicum flagitabant, quorum votis me lubentiſſime tradidi. Non poſſum non meminiſſe hoc loco Celeberrimi Theologi,

& Professoris in Athenaeo Dordraceno dignissimi, Salomonis van Til, qui Genebrardi Isagogen Rabbinicam, libellum elegantissimum & multo cum fructu legendum, quamvis iniquiori Illustris Scaligeri censura notatum, humanissime nobiscum communicare voluit, quod ut ego grato animo agnosco, ita publicae rei interesse existimo ut sciat, cui editionem hujus opusculi debeat. Quod ad naevos attinet typographicos, qui huic editioni adhaeserunt, non dubitamus, quin multi detergendi supersint: quod characterum & punctorum affinitati & operarum festinationi, quam usus Collegii postulabat, adscribi debet. Quamvis liquido affirmare ausim, non tot maculas in hac editione superesse, quod sustulimus ex editionibus illis, quibus usi sumus in collectione horum Analectorum. Utere hac opera, Lector, & conatibus nostris fave.

SERIES

LIBELLORUM,

QUI HIS

ANALECTIS

CONTINENTUR.

G. GENEBRARDI ISAGOGE RABBINICA.

EJUSDEM MEDITATIONES ET TABULAE RABBINICAE.

G. CELLARII INSTITUTIO RABBINICA.

J. DRUSIUS DE PARTICULIS RABBINICIS.

INDEX COMMENTARIORUM RABBINICORUM,

RUM, QUI IN SACRUM CODICEM AUT PARTES EJUS CONSCRIPTI SUNT.

J. BARTOLOCCII VITAE CELEBRIUM RABBINORUM.

R. DAVIDIS KIMCHII COMMENTARII IN DECEM PSALMOS PRIORES DAVIDICOS, CUM VERSIONE LATINA.

G. GE-

ΕΙΣΑΓΩΓΗ
GILBERTI GENEBRARDI,
THEOLOGI PARISIENSIS,

DIVINARUM HEBRAICARUM-QUE LITERARUM PRO-FESSORIS REGII,

Ad legenda & intelligenda Hebræorum & Orientalium sine punctis scripta.

Sanctissimo ac Beatissimo Patri

SIXTO QUINTO

Pontifici Maximo,

GILBERTUS GENEBRARDUS

Theolog. Parisiensis, divinarum Hebraicarumque literarum Professor Regius.

ARCANA veteris Hebræorum literaturæ, priusquam illius divini characteres humanis & Masoreticis punctis alligarentur, Sanctissime Pontifex, nulli melius, quàm V. S. enuntiare possim aut debeam. Nam non modo sacras literas colis, verum etiam illarum patronum te apud omnes gentes ultrò constituis. Deinde cùm in Urbem venire : memorias

Apoſtolorum ingredi : limina Petri & Pauli exoſculari : Martyrum cryptas luſtrare : Apoſtolicorum, qui iſtam Eccleſiam ſuo ſermone & virtute ſtabilierunt, trophæa ſuſpicere : Religionis & Imperii antiqua monumenta ſpectare : Hebræos, Syros, Græcos, Abyſſinos & reliquos exteros, parum in noſtra Gallia cognitos, in Italia propter locorum opportunitatem, Cathedræ dignitatem, Eccleſiæ communionem creberrimos convenire : Variarum nationum, linguarum, literarum ſeminaria à præceſſoribus tuis condita, à te aucta, ac, ut omnes toto orbe confidunt, abſolvenda viſere : φροντιστήρια Græcorum à Theodoſio Zygomala Hieremiæ Patriarchæ Protonotario, cæteriſque Conſtantinopolitanis cognita & celebrata terere : Viros eruditionis, virtutis, pietatis laude clariſſimos conſulere : Vaticanam, Marcianam, aliaſque bibliothecas locupletiores volvere : Illuſtriſſimum denique Cardinalem Joyeuſeum Francicæ protectionis munere apud T. S. functurum comitari inſtituam, mihi ſic commodius aditum ad tuos Apoſtolicos pedes ample-

ple-

plectendos patefactum iri ſpero optoque. Notum enim eſt vetus verbum: Divos non eſſe adeundos ſine munere. Quod etſi T. S. ratione perexiguum videatur, noſtræ tamen profeſſionis & facultatis æſtimatione eſt perquàm maximum. Adde veterum veteris teſtamenti ut Septuaginta Seniorum, ut Hieronymi, interpretationes inde copioſam lucem hauſturas. Ideo enim ſæpe obſcuriores apparent, quòd inſpicienti puncta à recentioribus Rabbinis, quos Maſoretas appellant, elementis Biblicis affixa, poſt ejuſdem Hieronymi ſæculum, non facile occurrat, quid majores illi noſtri legerint: cùm attendenti ad nudos characteres, regulis præſertim, quas in hoc opuſculum congeſſimus, inſtructos, illorum lectio non ſolùm emicet, verum etiam mirabilis ſapientia, qua per Spiritum S. ad præſtantiorem intelligentiam & divinis myſteriis propiorem divina oracula tranſtulerunt, plerunque effulgeat. Cujus rei guſtum hic præberemus fuſius, niſi haud contemnendum jam præbuiſſemus explicandis Pſalmis, & præbituri eſſemus aliquando; ſi Dominus no-

ſtris conatibus, ſtudiis, conſiliis faverit, explananda noſtra vulgata utriusque Teſtamenti editione, & indicanda in vulgus aliarum, quæ ſeptuaginta his annis conditæ ſunt, quotidiéque novæ ſine numero cuduntur, cum improbitate, tum vanitate. Hoc interim qualecunque tuo S. nomini offerimus, ut ſi ad complurium proborum doctorumque Catholicorum calculos, tuum adjicias, ſim ad antedicta perficiunda inflammatior, & ad alia capeſſenda acrior, quæ quidem ceſſura Eccleſiæ utilitati, veterum interpretum ſplendori, vulgatæ editionis illuſtrationi illi & ego judicamus. Salve igitur, nosque ad te Lutetia venientes Apoſtolici vultus ſerenitate recrea. Calend. Junii. 1587.

LEC-

LECTORI.

OCCASIO *hujus libri scribendi fuit, quod olim ego & plerique antea omnes deterreremur lectione Rabbinica, id est, punctorum experte, tanquam* difficili, *vel etiam* impossibili, vel certè *arbitraria. Nec interim huic opinioni refellendæ vel sanandæ ullus occurreret.*

Accedebat, quòd, qui doctrinæ famam sibi comparaverant, non modo hanc opinionem non eripiebant e tyronum mentibus, sed etiam altius infigebant atque adeo augebant, sive ut soli docti viderentur, *sive quia serio fortasse ita sentiebant.*

1. *Campensis, vir alioqui de lingua sancta optime meritus, Eliæ Levitæ discipulus, Clenardi præceptor, qui Latinorum primus præceptiones Grammaticae, satis obscurè, parum methodicè à Sante Pagnino, Reuchlino Capnione, & primis aliis Latinis Hebraicarum*

carum rerum tractatoribus explicatas, dilucidè, methodicè, cùm luce & ordine edidit, ad Eliæ Levitæ præceptoris imitationem. Campensis, inquam, dicere solebat, non tam legi Rabbinorum *scripta quàm* divinari.

2. *Ab eo parum abscedit quidam Chevallerius, apud suos & cacolycos alicujus nominis, apud Catholicos & doctos malus & indoctus, Tum quasi communis sensus expers & vacuus,* mancam *scripturam appellat* & imminutam *eam, quæ punctis caret, ut ideo audacter affirmet, & contra omnium historiarum* & sæculorum *fidem, puncta ab ipso Mose unà cum literis sacris veteris testamenti in deserto fuisse tradita. Esse enim nefas dictu, legem mancè, imminutè, imperfectè à Deo fuisse profectam.*

3. *Elias in libro Masoreth Hammasoreth, cui historiæ suorum veritas erat comperta, longè aliud & sensit & scripsit. Docet enim rationem illam legendi absque punctis usui & exercitationi esse tribuendam, atque in hujus rei testimonium sive argumentum ait se Romæ convenisse Aethiopas Presbyteri Joannis legatos, qui responderunt se suam linguam & literaturam legere usu, non præceptis.*

4. *Cheredamus in Alphabetho mystico, tribuit*

buit præceptoribus; qui nos (inquit) Hebraicarum contractionum rationem doceant. Appellat contractiones omnia vocabula destituta vocalibus punctis.

5. *Munsterus in sua Chaldaica Grammatica præceptionibus Hebraicis, & Chaldaicis, ubi iis accesserit mediocris vocum perceptio & intelligentia.*

Certè, ut ista in summam colligamus, hæc plurimum habere momenti negare nec possumus nec debemus. Excipio duntaxat divinationem Campensis & Cevallerii mancitatem, sive defectionem, deliquium aut potius delirium.

Usus, *quem Elias postulat*, Præceptor, *quem Chæredamus exigit*, Præceptiones Grammaticæ utriusque linguæ, *à quibus præsidium & opem petit Munsterus, cum aliqua sacræ linguæ intelligentia magnam habent vim ad legendos Rabbinorum commentarios.*

6. *Sed ego doceo, tantisper dum hæc omnia nobis comparamus*, quandam esse artem, quandam *rationem, quendam modum, ut non ubique constantem (nam in Grammaticis solet esse* aliqua exceptio) *& immotam, at valde probabilem, ferè contingentem, quam si sequamur veluti ducem, puto nos non facilè aberraturos.*

Quod

Quod firmo tribus rationibus. Prima, quoniam ars definitur observatio sive collectio multorum præceptorum ad certum quendam finem tendentium. Colligi possunt, ut & hoc libro collegimus, certa præcepta ad unum hunc legendi finem tendentia. Ejus igitur est aliqua ars.

Secundam e consuetudine Rabbinorum ducamus. Hi solent suis scriptis literas vocales inspergere, ubi lectionis difficultas incidere potest, & solet: prætereà administras quasdam literas inserunt, quæ nos, prope dixerim, manu ducunt ad ipsorum lectionem.

Hæc consuetudo, cum non sit altera natura, quædam ars, quoddam artificium, quædam ratio sit, necesse est, ad illustrandam lectionis obscuritatem.

Tertia ex ipsismet Hebræis petitur. Hebræi hoc artificio *omnes linguas suis characteribus sine punctis repræsentant & exprimunt. Fagius in Pentateuchum hoc docet de Germanica, qua affirmat Hebræos, Germanicos multos & prolixos libros scripsisse nudis literis Hebræis. De Italica, Gallica, Hispanica liquet in Rabbinorum Commentariis & Breviariis, quæ ipsi appellant.* מחזורים, סדרים סידורים, תפילות.

Scripta Rabbino- *Contrarium infirmari potest. Primum scripta punctis expertia non sunt abbrevia-*

tiones vel defectiones ut censuerunt Campensis & Cevallerius. Abbreviationes sunt dictionum compendia, non integræ dictiones., quæ proinde appellantur ראשי תיבות *vel* נוטריקון, *notarikon, q. notariatus, à notis, voce à nobis sumpta, quando vocum capitalis initialis, i. e. prima litera tantum ponitur. Quæ sunt compendia vera & propria, nam minus propria sunt, in quibus ultima duntaxat littera vel syllaba deficit.* rum non sunt abbreviationes.

2. *Quia in abbreviationibus, ut in Græcis & Latinis apparet, literæ radicales & thematicæ vel* corripiuntur, *vel* surripiuntur, *sive de medio tolluntur.* Dns, pns. πρὸς. *Hic statæ sicut radicales.*

3. *In veris abbreviationibus vocales omnes aut pleræque omnes desiderantur, Chrs, &c. At apud Hebræos, ut ubique vocales sive literas protractionis dictiones non habeant, certè habent pluribus in syllabis. Vix enim reperias dictionem, cujus aliqua aut etiam duæ syllabæ non habeant unam ex literis.*

Secundo non sunt contractiones, *ut censuit Chæredamus, quod ab enumeratione partium demonstrari potest. Omnis contractio vel est* κρᾶσις *vel* συναίρεσις, *vel potius ut hanc subtilitatem Grammaticis relinquamus, Omnis contractio fit per crasin, i. e. elisionem vocalium,* Non contractiones.

lium, vel per ſyncopen, quæ eſt conſonantium abſciſſio. Hic neque eliduntur vocales, nam potius ad oſtendendam lectionem adjiciuntur, uti dixi & hoc libro apparebit, neque abſcinduntur conſonantes, ut oculis & digitis percipi poteſt.

Non ſyllabaria. *Tertio, non ſunt ſyllabaria. Ut aliquis à ſimili poſſet contendere & augurari, quod Alphabethum Indicum non tam ſit Alphabethum, quam Syllabarium, quoniam unaquæque Rabbinorum litera, ſive character ſuam vocalem non infert.*

Quid igitur ſunt ſcripta hujusmodi? Reſpondeo, non abbreviationes, ut docui, non contractiones, non ſyllabaria, ſed integræ dictiones & perfectæ, conſtantes ſuis numeris, id eſt, ſuis radicalibus & eſſentialibus literis, exutæ quidem externo illo & humano punctorum commento, quod anno quater milleſimo, trecenteſimo, ut minimum, anno ab orbe condito, excogitatum eſt ad ſtolidis & rudibus conſulendum: ſed veſtitæ rebus & ornamentis ad legendum neceſſariis, *quibus contenti fuerunt olim docti, apud omnes Orientis Provincias. Occidui, quia non tam valuerunt ingenio* adhibuerunt externa ornamenta & *literas ſuperfluas &c.*

Eſt

Eſt ergo aliqua ars legendi ſine punctis.

Ea tribus præcipue conſtat, obſervatione literarum protractionis, Characteriſticarum literarum, ſyllabarum, atque adeo particularum miniſterialium, de quibus in Periocha. Perficitur autem aliis tribus, nempe Analogia, *Regulis* grammaticis, Uſu.

LIBRI PERIOCHA.

Tres ſunt præcipuæ lectionis ſine punctis notæ. Illam enim primùm oſtendunt literæ protractionis ſive אֶהֱוִי ut כוכב cokáb, צדיק tſadik, צואר tſavár, בנה baná. Deinde characteriſticæ ſeu ſymbola tam verborum quàm verbalium (ſunt autem omnia Hebræorum nomina fere verbalia. A verbo enim aut uſitato, aut ſaltem ficto, vel obſoleto deſcendunt) הפקיד hiphkid, יפקוד iphkòd, התפעל hitphaél, & ita cum reliquis indicibus præteritorum,

rum, futurorum, modorum, personarum, numerorum, conjugationum. Sic in verbalibus משפט misſpát, in quibus ſcilicet una eſt ex literis heæmanti. Poſtremò literæ ancillantes & præſertim משה וכלב Moſè vecaléb. Item affixa. Ac de iis quidem ordine hoc libello traditur, explicatis ſparſim plurimis, quæ potiùs ad illorum intelligentiam, quàm lectionem pertinent.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ad Legendos Hebræorum Commentarios, sive Alphabethum Rabbinicum.

Literarum, quibus Rabbini Hebræorum plurimum utuntur, forma aliquantò minus quadrata, paucioribus & minus exquisitis tractibus constans, & proinde invenustior concitatiórque est ea, qua contextus bibliorum pingitur. Unde à Munstero, & Pellicano literæ eorum rectè currentes vocantur, ab Hebræis verò כתיבה קטנה, *ketibá ketanná*, scriptura parua, & nominep roprio מסקיט *masket*, ignoto quidem etymo, sed voce, juxta quosdam, apud Arabes macilentum extenuatùmque significante. Sic enim depingunt.

Elias in Tisbi,

אבגדהוזחטיכלמנסעפצקרשת

Finalium vero hæc ſunt lineamenta.

ך ם ץ ן ף

Nam tertium Scripturæ genus ab Arabibusſumptum & mualek nuncupatum rarius uſurpant, quo videlicet literas duas aut plures alias in aliis locant, implicant, corrumpunt, pro דברי *dibre* pro יצחק *Iſaac*, vel more abbreviationum Græcanicarum, inter ſe ligant & confudunt, pro אל & pro בא *ba*, qualibus figuris & ligationibus libri eorum olim in Hiſpania conſcripti inveniuntur. Initio autem admonendus es, quiſquis traheris ſtudio legendi Hebræorum commentarios, ut prius diligenter incumbas in præceptiones grammaticas. Nam tota legendi ratio, etiam contextus, pendet ex analogia & proportione grammatica, quæ eſt ſimilium ſimilis declinatio, notatio, & regula, cui Anomalia quidem opponitur, ſed in hoc idiomate rariſſima exiſtit, immò nul-

Grammatica nota eſſe debet ei qui aſpirat ad Rab. lectionem. Gell. lib. 2 c. 2.

nulla ferè, nisi in verbis, de quibus liber Eliæ, qui inscribitur *Harcaba*. Nec tamen velim, primùm te in quasvis, sed Clenardinas tantum, aut etiam D. Quinquarborei Institutiones incidere, quòd facillima & brevissima methodo conscriptæ sint. Deinde hortor, ut te conferas ad ejusdem D. Quinquarborei opus De re grammatica Hebræorum. Nam quæ breviter & succinctè in tabulis Clenardi, aut hujus Institutionibus didiceris, illic eadem ferè methodo magnificè & amplè tractata reperies. Neque enim in primis atque statim consuluerim Santem, Capnionem, & superiores Christianos rerum Hebraicarum tractatores. Quoniam Grammaticas doctas quidem ediderunt, sed valdè incipientibus obscuras, difficiles, ne dicam methodi & ordinis expertes, quia non æmulabantur Eliam Levitam, qui primus inter Hebræos ad lucem & perspicuitatem rem istam evocavit, verum vetustiores Rabbinos, qui erudite quidem, sed parum methodicè illam explicaverant. Si vacat interim postea, illos adito, quin & fontes ipsos, ut Michlol, orationes Eliæ, ac similium Rabbinorum opera ad satietatem exhaurito, nec ma-

lis ex rivulis, quàm ſcaturigine bibere. Præthereà debes mediocriter eſſe verſatus in dictionum ſignificationibus, earum ſaltem, quarum mentio fit in Grammatica, quam didiciſti. Ne nomina legas pro verbis & contrà. Item nomen unum pro altero. Quæ incogitantia veteribus Bibliorum interpretibus, antequam illa punctis exornaſſent Maſorethæ, frequenter impoſuit, ut in דבר Oſee 14. dum Septuaginta legunt דָּבָר *davar*, Hieronymus vero דֶּבֶר *dever*. Similiter in מטה Geneſ. 47. dum hic legit מִטָּה *mittà*, illi מַטֶּה *matté*: ſic varia lectione עם & cum, & populum ſignificat. Hac de re extat hiſtoria, in tractatu quodam Talmudico, cujus inſcriptio eſt בבא בתרא *baba bathrá*. Quidam enim Rabbinus in verbis Deuteronomii 25 תמחה את זכר עמלק legebat זָכָר *Zechár* à forma gemini Kametz, hoc eſt, maſculum, pro זֵכֶר *zécher* per ֵ ֶ, id eſt, memoria: unde & ob ſuſpicionem corruptæ Scripturæ à Joab diſcipulo interfectus eſt. In his ac ſimilibus judicio eſt opus, ne exiſtimes omnia regulis comprehendi poſſe. Sed his obſervatis, facilis eſt reliquarum dictionum lectio.

Mediocriter intelligendum eſt Hebraice.

Elias præf. 3. Maſ.

De

De vocalibus Hebræorum, quæ in punctorum locum sufficiuntur.

א י ו

Harum enim literarum, quarum figuras principiò depinximus, tres א י ו cùm sine punctis vocalibus scribunt, locum subeunt vocalium. Aleph raró, Jod & Vau passim, ut eas Agathius Guidacerius in suo מקנה post auctorem Jetsirá rectè אמות הקריאה *Immoth hakkeriá*, matres lectionis, appellet, quod videlicet omnes vocales contineant ac veluti procreent. Aleph enim præsertim in ambiguis pro páthah, hatéph páthach & caméts, Vau pro holem, caméts hateph, surec & qibbúts, Jod pro sêgol, tséri, utroque hiric, scevá, & hatéph ségol ponitur. Quod clarè indicat Elias præfatione 3. libri Masoreth: Veteres, inquit, hólem appellarunt אוֹ o, suréc אוּ v, hiric אִי & cætera. Qui etsi has literas vocales non appellent, utut vocem designantes, sed potius quiescentes, quietas, immobiles, spiritales, literas tractus sive protractionis, quod eas va-

riè efferri contingat pro ipsarum ad puncta affectione, quæ adminicula hodiè sunt lectionis, tamen quia, ubi sine punctis scribitur, in punctorum locum substituuntur, non alienè, quamvis discedentes à communi Rabbinorum appellatione, vocales nominabimus. Nam & ante punctorum inventionem Josephus φωνήεντα, & quidem addita י pro quarta vocali, nominavit. Unde rectè eas per sua scripta disseminant. Sic enim lectionem non modo efficiunt planiorem, verum etiam pleniorem & perfectiorem. Itaque nunquam probavi Caninii, Tremellii, Merceri ausa, qui freti Danielis & Ezræ analogia, scripturam interpretum Chaldaicorum & novi Testamenti Syriacam vitiarunt, his vocalibus literis penè omnibus subductis, & in earum vicem punctis è suo capite suffixis. Primo, quia illæ inspersæ fuerant ab ipsismet auctoribus, quorum voluntatem temerare, & scripta adulterare crimen est falsi. Deinde quia non sequitur; Hanc analogiam in suis Chaldaicis tenuerunt Daniel & Ezras, ergo & Jonathan, Onkelos, &c. Nam perspicuum est in omnibus linguis varias & prope innumeras esse dialectos & alios aliis loqui impu-

Joseph. lib. 4. belli.

pu-

purius. Adde occultam paucisque notam pronunciationi vim in illis inesse literis, quam si non possis assequi, alius fortasse assequetur. Ad quam fortassis allusit D. Hieronymus scribens: se quidem Chaldaicam linguam intelligere, sed ejus verba non posse sonare. Sed ad rem. Id observant non in medio tantùm, verum etiam initio dictionum, saltem, cùm peregrina nomina Hebraicè scribenda sunt. Exempli causa אלגא *alga*, junci species, in Kimhi commentariis in Jonam, אלפא *alpha* in Elia, קאפיטולא capitula, in eodem, פנאי *panai*, ציגוניא *cigonia*, in Rabbi Selomone Gallo. Et in contextu אתא *atha*, Esræ. 5. מאתים *mataim*, Jos. 7. מאנין *manin*, Danielis 5. קאם *kam*, Daniel. 7. יהודאי *Jehudai*, in tharghumin, & sexcentis aliis, ut pluribus postea docebitur. Quamquam olim non tam anxiè in istarum potestate discernenda sudatum sit. Quin potiùs uti tres tantùm vocalium figuræ erant, ita non nisi tres voces reddebant, א faciente A, ו sonum quendam confusum & indistinctum inter o & v sibilante, qualis fortasse fuit ὦ μεγάλου, postquam eo uti cœperunt loco ο μικροῦ. Jod verò nescio quid inter i & e fremente, instar η, Græ-

Prolog. in Daniel.

Plato in Cratyllo.

Græcorum , quemadmodum cernere eſt in veterum allegationibus. Hæc enim verba Hebraica Eſaiæ 26. בִּטְחוּ , בַּיהוָה עֲדֵי עַד כִּי בְּיָהּ יְהוָה צוּר עוֹלָמִים in Origenis hexaplis in hunc modum Græcè citantur , βετοοὺ βαδωνά, ἀδ' ἆθ' χῖ βαϊά ἀδωνάι σὼρ ὠλεμείν. Quod, ne mireris, à veteribus etiam La-
Fab. lib. 1 cap. 6. tinis factitatum eſt, ſcribente Fabio ; medium fuiſſe u & i literarum ſonum.
Priſcian. lib. 1. Non enim ſic optimum dicebant ut opimum , & in here neque e neque i planè audiebatur. Sic o & u confuſæ invicem, ut *Hecoba*, *notrix*, *Pulixena*, *Culchides*, *volt*, *Davos*, *dederont*, *probaveront*, &c. Quæ paſſim apud Co-
In lib. 8. Aeneid. micos occurrunt. Nam id crebrò, inquit Servius, antiquis in lectionibus invenitur, ſicut in *epiſtulis* probat Verrius Flaccus exemplis, authoritate, ratione, docens in adverbiis maximè pro u, o majores ponere conſuetos pro *huc*, *hoc*, ſicut pro *illuc*, *illò* hodie dicimus. Addo œ, *mœnire* pro munire, *mœtuus* pro mutuus, *mœrus* pro murus. item oi, *oiti* pro uti. Nam Martianus *oiſus* ſcriptum ait apud veteres pro uſus. Hinc illud fortaſſe Ciceronis de Legibus, Aſt quid erit, quod extra magiſtratum cerator *oiſus* ſit. i. uſus. Et ſi Adrianus

Tur-

Turnebus antiquioris literaturæ princeps *oesus* emendet. Quo etiam pacto E & I ſine diſcrimine poſuerunt. Inibrum & Inebrum quod inhibet & retardat. Fortaſſe quia jota accommodatum eſt elementum ad tenuia quæque & per omnia maximè penetrantia exprimendum, ut ἰέναι, ἴεσθαι, ire, progredi. Cum autem ſenſim ab hac vocis commixtione diſcederetur ſæculis in dies eloquentioribus, accreſcerétque vocalium ſeu vocum numerus & varietas, Hebræi quoque diſtinctam magis ſuarum rationem habuêre; nulla facta figurarum in literis vocalibus, quas tres tantum poſuimus, amplificatione. Itaque jam nunc de illis dici poteſt, quod Macrobius de vocalibus Latinorum, Apud nos, inquit, ſi ſonos vocalium, non apices numeraveris, ſeptem ſunt vocales, etiam ſi eaſdem modò longas, modò breves pronunciando, quinque (*& apud Hebræos tres*) quàm ſeptem tenere malueris. Cujuſmodi ratio vel locus fortaſſe Ambroſium Theſeum movit, ut ſcriberet, apud Chaldæos, Hebræos, & veteres Samaritanos ſex eſſe vocales אוי & עחה, apud Arabes, Punicos, Turcas, Perſas, Tartaros ſeptem, Eliph, Voc, Je, Hé, Hah,

Turneb. lib. 3. Adverſ. c. 11 & cap. 5.

Plato in Cartyllo.

Cap. 6. lib. 1. in Somn. Scipion.

A 5 Ain

Ain & Hé. Apud Jacobitas & Cophtitas ſive Ægyptios Chriſtianos decem, ſeptem videlicet Græcas, v latinam, duas Hebraicas, Hori, id eſt, ח & Gieuſa, id eſt, ע, ſed ei non aſſentior. Nam aperte aſpirationes ſive literas aſpirantes cum vocalibus confundit. In eo autem nonnihil variarunt Græci veteres. Cùm enim olim duabus his η & ω, ut eſt apud Platonem in Cratyllo, non uterentur, ſed illarum vice ε & ο geminarent, poſteriùs illas tam figura quàm voce à reliquis diſcrepantes adjecere. Illud autem contigit apud Hebræos, authore Elia, anno ab everſo Templo quadringenteſimo trigeſimo ſexto, qui eſt à Chriſto quadringenteſimus ſeptuageſimus ſextus. Ea enim ætate Tyberitæ, qui inhabitabant Tyberiadem urbem Galileæ, à qua mare Tyberiadis in Euangelio, & חמי טבריא, thermæ quædam calidæ celebratæ in Talmud (talluntur enim qui Maſoretas Tybarenos in Paphlagonia, de quibus Mela, eſſe putant, cùm quæ de illis produnt veteres Hebræi, & Elias libro accentuum, Maſoreth & Tisbi, plane repugnent) ea inquam ætate non ſolùm voces variis ſonis diſtinxerunt: ſed etiam puncta Bibliis ad illam diverſitatem

Quo tempore puncta inventa Elias ſect. 2. l. accen.

tem significandam annotarunt, ut etiam illi errent vel turpissimé, qui punctorum vocalium inventionem aut à monte Sinà, per Dei concessum & manus, aut ab Ezra concilioque ejus, per virorum synagogæ magnæ institutum, repetunt. Sed his prætermissis ad institutum redeo.

De א prima Hebræorum vocali.

Aleph ut vocale est, valet A Latinorum. Ne verò scriptura sit longior Singula quàm venustas linguæ Hebraicæ postulet, sæpe quidem omitti solet. Verùm hoc ipso, quòd cæteræ vocales Vau & jod non ascribuntur, facilè intelligitur desiderari, ut in פרסה parasá, בקר baqár, אברהם Abraham.

Exceptiones tres.

Regula primò fallit cùm characteristicæ ad aliam notationem te remittunt, us הללו hehellu. Vide secundam notam Rabbinicæ lectionis in libelli limine suprà, pag. 13.

Ex-

Exceptio secunda.

Ubi ſcheva initio ſit legendum.

Secundò cùm accreſcunt dictiones ſyllabis ſervilibus, præſertim ה fœminino, vel affixis, vel ſyllabis aut literis exeuntibus in mem vel nun, cuiuſmodi ſunt ים ם ין ן ון, &c. Tum enim fit deceſſio punctorum ſeu temporum, mutato puncto permutabili in initiis dictionum in ſchevá, uti docent יקרה *iekará*, פקדתן *pekadten*, דברים *devarim*, ספרים *Sepharim*, צדקה *tſedaká*: Quemadmodum apud Græcos auctis ſyllabis vides perſpicue decreſcere tempora, vocaléſque longas mutari in breves, cùm ex λέγω formas ἔλεγον. Niſi forte vicinitas accentus impediat, id eſt, niſi cum accentus eſt in penultima proxime ante Syllabicam adjectionem, vel affixum. De nativo loquimur, nam nullus in Scriptura Rabbinica figuratur. Tum autem antepenultima punctũ retinet invariatum. Exempla ſunt apud Hebræos quidem פָּקַדְתָּ *paqádta*, יְבִיאֻנוּ *iauùnu*, apud Græcos verò ἐτυπτόμην, ἐτετύμμην. Et in aliis orationis partibus, פניִמו *panémo*, כָּמוֹהוּ *camóhu*. Cæterum quibus in locis ſcheva in medio dictonis intelligi debeat, habes ex præce-

ceptionibus grammaticis, in quibus traditur motiones radicum in certis personis, & motiones nominum in quatuor mutationum causis; Syntaxi, Affixo, plurali numero, fœmineo genere, verti in scheva. Universim tamen mecum observare potes scheva semipunctum asse adinventum ut ministret motionibus, eásque concitet, ne lentiùs & prolixius retineant lectionem, quàm jucunditas orationis exigit. Omnem enim gravitatem odiosam esse, nisi quidpiam levitatis immixtum habeat. Quare Hebræos majestatem suæ pronunciationis exhilarasse levitate hujus puncti, ut ita nunc vocem, rapidissimi, quo syllabas serviles suavius conjungerent cum radicalibus. Atque ita schevá plurimum veniet ante literas serviles, quæ quidem vocales ante se proxime expressas nusquam habent (quod dico propter דבריך *deuarécha* משליו *meshalâu* הפקידה *hiphkida*, & cætera ejusdem rationis, habentia jod ante hujsmodi serviles literas aut syllabas,) mobile, si ex analogia grammatica debere superscribi literam daghessatam, aut geminatam, aut præcedere motionem magnam intelligas, alioqui quiescens. Prioris exemplum sit דְּבָרֶךָ *deuarechá* שִׁבְּרוּ *sibberu,*

Scheva ministrat motionibus. Elias Cant. 6.

Ubi scheva in medio dictionis intelligendum sit.

beru,

beru, בּוֹנְנִי *boneni.* Posterioris פְּקַדְתֶּם, *pekadtem* דְּבַרְכֶם *debarkam.* Pauca affixa, quorum ratio ex grammatica peti potest, ab hac lege deflectunt דברו *deuaro*, דברי *deuari*, דברם *deuaram*, דברן *deuaran*, &c. Neutrum enim scheva ante se habent, ut quæ per se syllabam non efficiant.

Hæc de illo inserenda fuerunt, ut videres eas syllabas, quæ destituuntur vocalibus * fere intelligi habere aleph, exceptis locis in quibus proportio Hebraica postulat esse scheva. Quanquam ne tum quidem absurdum existimarim, si schevatæ literæ eodem sono, quo vocalis consequens, efferrentur, præsertim cum prolatio scheva mobilis olim illò declinaret sequentibus maxime gutturalibus, eóque modò hodie Judæi Germani pronuntient, & ubique nunc usus obtineat proferri per hiric sequente jod, si modò alio puncto quàm hiric ipsum jod afficiatur. Ex quo factum, ut pro Selomo, Solomon: pro Phelistim, Philistim: pro Jehudim, Juhudei, & contractim Judæi: pro Jehosua, Jehosue, & contractim Josué majores nostri verterint. Immò & Hebræi ipsi post Babylonicam captivitatem. Ideò enim

Hoc additum est propter nomina quinque aut sex punctorum de quibus infra.

Antiqua pronunciatio ipsius seva, inæqualis & varia.

Jo-

Jehoſadac Haggei cap. 2. Joſadac ab Ezra nominatur cap. 2. Quanquam etiam ante captivitatem Jehoram alicubi per Synaereſim Joram appellatus invenitur. Elias veró cenſet non ſequentibus gutturalibus aut jod, flectendum eſſe ad pathah, quo poſito facillima eſſet commentariorum lectio, legeremus enim Syllabas fere omnes litera protractionis deſtitutas per A. Quis porro ſit uſus caeterorum ſchevaim, quæ videlicet dilatantur per motiones parvas, infrà docebo, σὺν θεῷ, ubi de notatione literarum gutturalium, propter quas illa adinventa ſunt, dicendum erit.

Tertia exceptio.

Fere, ſuprà hoc ſigno *addidi propter nomina quinque & ſex punctorum, de quibus poſtea. Item ob aliquot particulas inflexiles & propria quaedam nomina, quorum notatio ex ſcriptura, aut dictionario petenda eſt. Quod pertinet ad tertiam notam lectionis Rabbinicae, quam in libri Periocha dictavimus. Hanc difficultatem leviſſimus uſus nobis adimet. Sed ut redeam ad id, ex quo digreſſus ſum, Aleph ſonat A, maxime cum eſt radicale, ſicuti Elias ſcribit,

ut

Cantic. 3, ut קאם kam, Osee 10. צמא *tsamà*, & caetera hujusmodi demonstrant. Praeterquam in conjugationibus Quiescèntium lamed, aliis à kal, in illis enim Aleph quiescere solet in tseri, exceptis primis vocibus conjugationum passivarum, ubi quiescit in camès more suo. Et in futuro quiescentium pe, ubi quiescit in holem. Sunt & paucae aliae exceptiones, maxime in nominibus lamed Aleph, ubi Aleph aliâs quiescit in tseri, aliâs in segol, &c. Nam hic ordo fere constat ex nominibus sex punctorum. Sed ea usus facile monstraverit. Nec tamen propterea illis locis desinet esse vocale, nisi quod suo nativo sono minime proferetur ex proprietate literarum quiescentium, uti apud Latinos v non desinit esse vocale in hac dictione *Secundum*, quamvis declinet ad sonum o. Quale *V* adulterinum appellari possit, quo epitheto Nigidius Figulus afficit N ante literas g. &. c. ut in *Anguis*, *Ancora*, *Increpat*, *Incurrit*. In omnibus enim his (inquit) non verum N, sed adulterinum ponitur, quia dum pronuntiatur, lingua palatum non tangit.

Ubi aleph radicale non sonet A.

Elias Elem. 5 *orat.* 4.

De ו *altera vocali.*

ו Vau valet v & o, adeo ut, etiam cum hatéph caméts aut kibbus movere debent consonantes, ad lectionem ostendendam passim exprimatur, סולם *sullám*, הולך *husldc*, חורבן *horbán*, קורבן *korban*. מעומדת *mahomedeth*. Cum vero hólem vel surec, semper, nisi quod in vulgatis & tritis dictionibus (de quarum notatione nemo nisi plane rudis linguæ sanctæ aut vocabulorum artis, quam tractat Rabbinus, dubitare potest) hólem non est semper plenum. Quæ qui non advertunt, plerunque cæcutiunt in Hebræorum monumentis, ut videre est in trito illo Grammaticorum vocabulo מוכרת, cum illud his motionibus signant מֻוּכֶּרֶת *Muchereth*. In eo enim Vau tantum expressum est ad ostendendam lectionem, ac propterea sic notandum sit מֻכְרַת *Muchrath*, à radice כרת uti suo loco inter docendum annotavit Joannes Mercerus, Regius linguæ sanctæ Professor, vir certe cujus diligentiam & meritum in linguam istam futura tempora nusquam non loquentur. Unde hic non habet locum observatio Eliæ.

Hieron. initio comment. in Abdiam.

Elias tab. 1. orat. 2. Masor.

In ſcriptura (inquit) hólem ſæpe eſt deficiens, & ſi enim nomina plerumque ſint plena, verba tamen fere ſunt manca in vau radicali, ut quieſcentia Ain. Nam Rabbini illud perpetuo interjiciunt. Sed quibus in locis legam Vav per o, quibus per u? Facile reſponderi poteſt, Vau valere o in primis ſyllabis, cum præſertim paucisſima ſint nomina quæ habeant ſurec in Pé. ſintque omnia formæ פועל *póal*. Verba vero nulla præter hophal quieſcentium pe Jod, quieſcentium ain Vau, & duplicatorum, quorum notationem tenere debes. Neque enim hîc doceo Grammaticen, ſed Alphabetum Rabbinicum & canones lectionis ſine punctis. Deinde hoc pertinet ad ſecundam Rabbinicæ lectionis, id eſt, Characteriſticarum, rationem. Eadem ratio, ſi medium dictionis occupet, ut תחבושת *tabböſeth*, משקולת *miskólcth*, מסורת *maſorcth*.

Elias orat. 3. elem. 5. li. bahur. Vau in primoribus ſyllabis ſonat O.

Vau in medio ſonat O.

Vau ſub finem ſonat V certis informis.

Sub finem vero, etſi certa regula vix dari poſſit, tamen ſi tau heemanticum capiti nominis adhæreſcat, pronuntiabitur per u, veluti תמרוק תמרור תענוג *tamrúq. tamrùr*, *taanúg*, Aut mem, quod ſolum fit in Miſna Talmudiſtarum, ut מלקות *malquth*, à

radice

radice לקח. Item cum tau index videlicet fœminei generis calci affigitur, ut in nomínibus, quæ inter accidentia recenset Elias מלכות גבהות מרדות לבנות *labnúth*, *mardúth*, *gabhúth*, *malcúth*, ubi fortasse legi posset מְלָכוֹת *melacoth*, &c. forma plurali fœminea. Sed utrum dicere debeas, facile deprehendis ex subjuncto verbo, adiectivo vel affixo. Totidem enim modis ambiguitates quæ occurrere solent, apud Rabb. innotescunt. In aliis formis hic sonat, O. Nam non comprehendo iis regulis formas nominum paulo rariores, quales sunt פִּיעוּל *piul* פְּיעוּל *peul* פֵּיעוּל *peul* פָּעוּל *paul*. Harum enim notationem usus & lexicon suppeditabit, quæ tamen indifferenter per holem enuntiari possunt. Nam reperias צְלוֹת *tseloth*, & צְלוּת *tseluth*. Nisi quod forma פִּעוּל seu פיעול frequentissime reperitur apud Rabbinos, ut jod indicet lectionem cum verbalia substantiva deducunt à verbis alioqui inusitata in contextu. Cui cum non attenderet Munsterus, suum compēdium Grammatices non satis recte inscripsit קִיצוֹר *kitsor* pro קִיצוּר *kitsur*, formæ פִּיעוּר *pihur* שִׁלּוּם *Sillum*, &c. Excipe etiam Peulim conjugationum kal, quæ, ut scis, efferuntur per u. Item & tria postrema tem-

Elias E-lem. 7. orat. 4. Bahur. In tract. specierum specie 7. Regula.

Elias o-rat. 3. ele. 1. & orat. 1. ele. 3.

Forma פיעול *usitata a-pud Rab-binos.*

pora quieſcentium ain Vau, quæ tamen citra diſcrimen efferri poſſunt per o.

At in fine dum Syllabam claudit ſtudioſe expendi debet, ne verba cum nominibus & e converſo uſpiam confundas. Scito igitur Vau, ut eſt ultima totius vocabuli litera, aliquando eſſe affixum maſculinum ſingulare tertiæ perſonæ, ac tum efferri per o, ut דברו *devaro*, פקדו *peqado*: modo non veniat poſt he aut jod, tum enim poſt illud quidem ſonat u סדהו *ſadébu*, פקדהו *peqadébu*, poſt hoc vero coaleſcit tanquam vocalis in diphthongo: ut enim in ſcriptura poſt ָ ַ ֵ & utrumque hiric, ו poſtpoſita diphthongum conflat: ita apud Rabbinos ex י præpoſita (ſcripturam enim punctis, ָ ַ ֵ & ֶ ingredi nequeunt) & ו conſequenti totidem diphthongi conficiuntur. Alioqui enim nullum diphthongi ſeu coaleſcentium vocalium veſtigium appareret, ut כסליו *kiſlef*, זיו *zif*, דבריו *devarau*, תיו *tau*, ויו *vaf*, quæ adiectis punctis ſcribuntur abſque י, תָו Ezech. 9. וָו, Exod 38. Præterea affixum נו *nú* per u pronunciari debet.

Vau finale quo ſono pronuntietur.

Hoc pertinet ad notitiam noſtram, de qua in Periocha. Eo enim perpetuo ſpectandum.

Aliquando eſſe indicem & formatiuum perſonarum & numerorum in verbis, atque ita ſibilare u ſicuti in באָרו

פקדו

פקדו , יפקדו , *ſameru*, *pakedu*, *jiphkedu*. Eſt autem hujus cum ſuperiore facilis diſtinctio. Quoniam hoc (etſi affixum eſſe fortaſſe poſſet, ſi nimirum legeres *pekado*, *iiphkedo*) formativum perſonæ haberi debet: quia verba apud Rabbinos, aut nunquam aut rariſſime hujuſmodi affixa ſuſcipiunt. Tum enim utuntur affixis peculiaribus verborum, qualia ſunt ני הו נו ה & נה *Ni*, *hu*, *Nu*, *ha*, & *Na*, aut pronominibus ſeparatis. Sibilat quoque in fine nominum Chaldaicorum, ex quibus ablatum eſt tau Heemanticum, veluti, טענו צדו מלכו *malcu*, *tſadu*, *tahanu*. Quæ omnia ex filo orationis leviſſimo negotio dignoſcentur. Regula.

De Jod poſtrema vocali.

Jod valet i, & e, unde nonnunquam pro ſcheva mobili, & hateph ſegol, nedum pro ſegol & tſeri ſcribi ſolet, & maxime in ambiguis, ut אֶשַּׁנֵּי (Sic enim punctandum, non אֵשַּׁנֵי per tſeri, cum Judæorum vulgo) *Eſanne*, & crebris aliis paſſim apud Chaldæos paraphraſtas. Nam nimis licenter Tremellius & nonnulli allii ſubtrahunt jod, leguntque forma Danielis אֶשַּׁנֵּ *Aſanne*.

Ad hunc modum פֵּירוֹת *peroth:* passim apud Rabbinos interiecto י, ne quis legat פרות *Paroth*, id est, vaccas. Sic ad designandam lectionem Psal. 18. in Targhum אֲוִירָא *avera*, & Joel 2. מַלְפֵּיכוֹן *malpecon*, etsi nonnulli nostrorum judaizātes aliter per tseri, Hebraico sensu reclamante, legant, ut sit pluralis numeri, sicque Prophetæ vaticinium ad Messiam non pertineat, verum ad omnes doctores universe. Sedne in reliquis fallaris ubi jod pro scheva minime ponitur, hanc teneto regulam.

Cant. 5. & enarratione 6. primarum Tab. Maso.

Jod in medio dictionum indicat ipsum tséri, authore Elia, præsertim quando est radicale vel indicat plurale. Exempla sunt, quæ citat in verbis quidem היטיב *betib* à יטב, אֵילכה *elechá* à ילך. In nominibus vero בית י׳ *beth adonai*, עין ה׳ *ben adonai*, צידה *tseda*, סיבה *sebá*, in aliis orationis partibus דבריכם *dibrechem*, אֵין *en*, אֵיך *ech*, &c. Quod non nisi in quiescentibus Ain Vau contingere solet. Rarius adjicitur ad indicandam lectionem, ut רבינו *rabbenu*, pro רַבֵּנוּ. Itaque alibi litera potius protractionis erit stridens i. In fine verò si sit terminatio pluralis numeri συνταντικὴ, ut דברי י״י *diuré adonai*, sonabit e. Dignoscitur autem hujus-

Jod radicale in medio sonat e, alias i.

Jod finale sonat i, nisi sit index formæ pluralis syntactica

hujusmodi vox syntactica ex subjuncto ה hajediá, indice genitivi casus, vel nomine proprio. Adjectivum enim non afficitur ה hajediá, nisi eodem similiter afficiatur substantivum proxime præcedens, & contrà: ac duorum substantivorum ad diversa pertinentium prius illud ה minime recipit, sed posterius. Recte enim dicitur דבר הכוכב *deuár haccocab*, cætera vitiose. Alioqui autem Jod sive obeat vicem tertiæ radicalis, sive sit affixum primæ personæ, sive quid aliud, pronunciabitur per i, ut עני, דברי, פקדני, *hani*, *devari*, *peqadáni*.

Appendix.

Vocales istæ interim sæpe fiunt consonantes, cum recte feriuntur punctis, ut apud Latinos v & i sequente altera vocali. Sed tum (excepto Aleph) geminari solent מצווה pro מִצְוָה, *matve*, עייל pro עַיָל *Aiial*. Nisi in vocabulis usitatis. Sic initiis dictionum cum ו radicale est, ut annotat Elias, discriminis causa וותיק *vatik*, ווי *vai*. Sic enim distinguitur ab iis, quæ incipiunt à Vau copula. Ex quo fit ut in scriptis Talmudicis & in Targhumin Jonathæ, Onkeli, R. Joseph cæci, A-

Jod & Vau mobilia bis scribuntur.

kibæ, & interdum in reliquis Hebræorum libris nomen plurale compositum cum pronomine inseparato Jod scribatur per geminum Jod, hoc modo דבריי *devarai*, ut declaretur esse mobile. Atque tum perspicue differt à suo singulari דברי *devari*. Idem contingit cum aliis affixis, ut in Malachia Kimhiano אאגורייכו *Aagureicho*. Quanquam non raro scriptio sit per אי, א significante Jod esse mobile מסלאי *mesalai*, sic ואי *vai*. Eadem ratio in ו postpositivo: sæpe enim reperias ואו *vau*, רמיאו *remiu* dissyllábως. Quod non solum ad authoris mentem facit, sed etiam ad pronuntiationem literarum ב"ג"ד, כפ"ת quas tum duriter efferendas esse intelligimus, cùm præcedentes literæ א"ו"הי sunt consonantes, tanquam præditæ Mappic, vel in pausa, ut omittam ceteras causas, quæ derogant literis א"ו"הי, & de quibus minus laborant Rabbini. Neque enim magnopere in his laborandum est, cum recens sit inventum, atque adeo veteribus incognitum, ut D. Hieronymus affirmet Hebræos nullam habuisse literam, quæ nostro P Latino respondeat. Certe significans nullum fuisse discrimen inter literas ב"ג"ד כ"פ"ת raphatas & daghessatas, aut potius nullam

In 11. cap. Dan. & in 2. cap. Esaiæ

nullam fuisse habitam rationem daghes lenis, ut mirer ingenia nostræ ætatis, quæ tam religiose corrigunt veterem pronuntiationem, Pharaonis, Pharisæorum, Philistim, Chanaan, Cherubim, Chidon, ac dicunt Parao, Parisæus, Pelistim, Kanaan, Kerubim, Kidon, &c. contra veterum Hebræorum sententiam, qui, ut modo docui, aspirabant literas begad kephath, & pronunciabant, ut suprà attigimus, scheva sono vocalis subsequentis. Hoc enim utrumque perspici potest ex vocabulo ἐφφαθά Marc. 7. quod hodie diceretur אֶפְּתַּח eppete, pro ephphatha. Nam pé Hebræorum & Syrorum planè τό φ Græcorum referebat, ut nunc pé Arabum & Ismaëlitarum, quod propterea pé raphé à Kimhio in Michlol & plerisque aliis appellatur, & olim Persarum, qui in occidentales partes navibus transvecti Pharusios defectu literæ P (teste Plinio) de se nominarunt. Qui etiam mos videtur antiquis Latinis celebratus, dum plerunque πῖ Græco aspirationem adiunxerunt. Hinc enim in Lucano Enipheus pro Enipeo scribitur, in aliis Trophæum pro tropæo, Riphæi pro Ripæis, & in Evangelio Latino Caïphas, pro Caiapás.

De punctis peculiaribus literarum ה'ח'ע

He in fine valet A. Trium istarum literarum notationem statim post vocales explicemus, quoniam etsi vocales non sunt, tamen tantam cognationem cum illis habent, ut eas nonnulli numero vocalium posuerint, si Sancti Pagnino credimus. He etsi non sit vocalis, tamen in fi ne valet A. sive sit paragogica sive symbolica fœminini generis, unde apud Chaldeos permutari solet in ה, nisi alterum ה præcesserit. Sunt tamen pauca ex nominibus quiescentibus lamed he, quæ cum habeant he radicalé expressum, illud habent quiescens in segol, aut tseri, præsertim in regimine. Cujusmodi sunt fere dissyllaba, ut quæ ad sui formationem nullam asciscunt ex literis Hæemanti, ut שדה *sadé* חוזה *hozé*, & similia.

ח'ע *peculiaris vox A.* Ain quoque & heth gaudent voce A. Quare efficitur, ut fere intelligantur habere ָ, vel ַ, vel ֲ etsi alioqui proportio Hebraïca postularet alias motiones, ut נהר *nahar*, ישמע *iishmaà*, שולחן *shulhhàn*, ישלח *iislàh*. Unde & in fine dictionis post quatuor motiones magnas habent sub se páthah, quod He-

Sanct. n. Heb. lib. 1 c. 14.

bræi

bræi páthah Ghenuvá appellant, pronunciántque poſt ſuam illam motionem.

De literis אהחע.

Literæ gutturales ſignificanter vocantur ab Elia מְבַלְבְּלִים Rationem enim notationis, & regularum vulgatam analogiam turbant ac evertunt. Nam ubi litera præcipue ſervilis præfixa per hiric vel Segol ſcribi debuerat, ſubſequente gutturali magna ex parte ſcheva dilatabitur per ſégol, ut הֶאֱכִיל *heechil* pro הִאְכִיל *hichil*, אֶעֱבוֹד *eebod*, rarius per pathah, & id quando ע prima eſt radicis, ut יַעֲשֶׂה *Iaaſe* pro יִעְשֶׂה *Iiſe*, ubi vero per páthah, dilatabitur & per páthah מַאֲכִיל *maachil* pro מַאְכִיל *machil*. Denique ubi per kibbúts vel kaméts hatuph, dilatabitur ſcheva, ſub ſequente gutturali per kaméts hatuph מָאֳכָל *maochal* pro מָאְכָל *mochal*. Seruilis autem præcedens in omnibus iſtis vendicabit ſibi motionem cognatam puncto gutturalis, cui præfigitur juxta regulam. Gutturalis notat ſe & præcedentem, niſi quod ſervilis præcedens affecta caméts hatuph videtur notari per caméts motionem longam. Per A enim mo-

Cantic. 9

Quibus in locis hateph ſegol legi debet.

Quibus hateph pathah.

Quibus hateph camets.

moveri ſolet ac produci , quia accentu Metheg producitur. In nominibus exempla ſunt בְּהֶמַּת *behemath* pro בְּהֵמַת *bihmath*, שַׁאֲנָן *Saanan* pro שַׁאְנַנִּי *Sanan*, אָהֳלוֹ *Abolo* pro אָהְלוֹ, *Ohlo*, &c. Quod ſi contingat ut propter affixum vel aliam ſyllabicam adjectionem ſimplex ſcheva veniat poſt hujuſmodi puncta rapta, ex eis pro arbitratu alteram compoſitionis partem elides, ne duo ſchevaïm legas. Nam pro תֶּחֶטְּאוּ & תֶּחְטְאוּ *tehteu* & תֶּחֶטְאוּ *tehetu*, dici poteſt. Sic pro נַעֲרֵךְ *naharecha* dicitur נַעְרֵךְ *nagrecha*, & נַעֲרֵךְ *nagharca*. Antequam autem finem literarum tractationi imponam, lubet prius explicare rationem, quam Judæi, Germani potiſſimum, in ſcribendis vernaculis uſurpant, quáque in Joſepho Germanico & ſimilibus uſi ſunt. Eo enim pacto plurima, quæ ad cognitionem ſcripturæ & lectionis Rabbinicæ faciunt, innoteſcent. א pro a vocali ſumunt. פ cum raphe pro f, Vau pro u vocali & etiam pro f conſonante, maxime in principio dictonis. Geminatum Vau pro w. Jod pro i vocali, & aliquando etiam pro e, tùmque plurimum præcedenti literæ ſubſcribunt ¨, ut רֵידן *reden*, &c. Ain pro e vocali, unde מעסט *meſet* in Elia, quod

quod fortaſſe Cheradamum induxit, ut ſcriberet, Hebræos in lectione ſine punctis uſurpaſſe Ain pro e, Tſadi pro z, Zain pro s leni, Samec pro ſ acuto, קס pro x. Geminant Pé pro pf. Non utuntur literis Heth & Tau. Ac ſane Elias in Tisbi Germanos non pronunciare ח ſed exempli cauſa מֵיקן *mekau* pro מחקן *mehkan* dicere, author eſt. Cætera communia ſunt. Characteres parum admodum à maiuſculis differunt. In ultima ſyllaba dictionis raro vocalem interiiciunt, כֿאטר *vätter*, non כֿאַטער, quod ſæpe fit in monoſyllabis, דש *das*. dem nonnunquam in principio, פרנקישקוש *Franciſcus*, & medio, רוברטוש *Robertus*. Denique eam, ubi facilis eſt intellectu, ſupprimunt. Ad finem ornatus cauſa ſæpe ה & י adjiciunt, quæ alioqui redundant, ut לובה *lob*. Obſervaui præterea Rabbinos, ut ambiguitatem τοῦ Jod adimant, ipſi addere ה. Ita enim intelligitur non per i pronunciandum, ut קמפניאה *campanie*. Quod ſubinde experieris in lectitandis Hebræogallicis R. Selomonis. Unde & in Kimhio & aliis Rabb. paſſim occurrit כיאך *hec*. i. quomodo, pro היך ſeu Hebraico איך Nam qui legunt הֵיאַך *heac*, non ad hanc obſervationem ſatis attendunt. *ה & י ſæpe ſuperflua*

dunt. Ad eandem rem in nominibus barbaris & vernaculis ׳ geminari ſolet, ut apud R. Selomon cap. 2. Amos, קייסנש *cheſnes*, id eſt, quercus: apud eundem פסמייר *paſmer*, Gallice. Ibidem R. Da. Kimhi lingua Hiſpanica קסטניירש *caſtanërs*, id eſt, caſtaneæ. Eadem vis geminati ׳ in hac voce paſſim obvia קייסטור *quæſtor*. Latina enim eſt, & perperam Munſteri & reliquorum punctis corrupta. Niſi quòd interdum prius eſt conſonans, ut apud R. Selomonem Pſ. 16. 4. לרייש *larges*, *lati*. Eſt etiam aliud, cuius te monitum velim. Scheva ſcilicet in nominibus peregrinis quæque jam pro Chaldaicis, Talmudicis, & Rabbinicis uſu recepta ſunt, pertinere ad ſequentem ſæpiſſime, פרומביא *frombiá*. i. frænum פרצופוס πρόσωπον: & in nominibus propriis פטולמיוס *Ptolomæus*. Hoc dicto propter lexica Chaldaica & Rabbinica, & eos qui puncta ad Hebræorum libros adhibent. Satius enim erat vocabula huiuſmodi, quæ ita in Judæorum linguam admiſſa ſunt, ex vocalibus quàm punctis legere. Tum enim ſignificatio ſtatim ſe prodit, vocabulum, Latinum, Italicum, Gallicum, adjectu punctorum non obſcurum redditur,

ditur, non novum, non prodigiosum, ut ad illa explicanda nullum lexicon satis esse possit: quæ alioqui si ex vocalibus legantur nullo opus habent. Hæc enim ex linguis vernaculis fere desumpta sunt, scribente Elia in Methurgheman, quod & repetit in Tisbi, Targum Jerosolymitanam infinitis locis consentire cum lingua Romana & Italica. Sed jam ad secundam institutionis hujus partem, quæ in characteristicis verborum verbaliúmque posita est, transeamus.

In præfatione.

In rad. כיפא

De Verbis.

Secunda libri pars

Secunda nota lectionis Rabbinicæ est in characteristicis verborum & verbalium. De iis ergo aliquid notemus. Verba ex characteristicis nedum syntaxi facile discernuntur, præterquam in coniugationibus daghessatis. Quare uti nomina, quæ per hiric leguntur, sic verba conjugationis Piel habent. jod insertum, quasi resoluta motione parva hiric & daghes in jod, in hunc modum פיקד *piqqed*, פירס *perás*, ut in nominibus פילג *hilleg*, ריבון *ribbon*. Similiter in pual & hophal interjicitur

Vau,

Vau, per quod à suis activis distinguantur, פוקד *puqqad*, הוגדל *hogdal*. Conjugatio hitpael propter syllabam הת, quam gestat in capite, facile agnoscitur, etiam si ה cadat propter concursum alterius servilis. Nam ad ostendendam conjugationem post literas æthan & mem participii ת remanet. Eadem ratio cum gestas נת. Nam hac etiam syllaba Rabbini formant aut saltem componunt hitpael, ut נתנבא *nithnabbé*, נתכפר *nithkassar*, quale bis reperitur in Scriptura. Ezech. 23. & Prov. 27. נשתוה *Nistavà*. Habent & aliud hitpael compositum ex quadrata conjugatione, ut השתותק *histothek* pro השתתק *histateck*. Habent etiam aliam rationem compositionis ex duobus ordinibus, ut נצולו *nitsolu*, pro נצללו *nitselu*. Totidem enim modis compositio fit.

נת format hithpael Rabbinicum.

Inf. pé Aleph & pé Jod Rabbinicus,

In quiescentibus pè Aleph infinitivos formant per metathesin, trajectis vocalibus. Siquidem pro לֶאֱכוֹל *lecchol*, dicunt לוכאל, *lochal*, & brevius לוכל, *lochal*, pro לאמור, *lemor*, לומר *lomar* forma planè nova, quasi à ימר *jamár*, cum Hebraïce dicendum foret לֵאמוֹר *lemor*, Chaldaïce לְמֵיפַאר seu לְמֵאמַר *lememar*, interposito Mem inter literas *Biclam*, & radicalium primam. Thalmudice לֵימַר

le-

lemàr & per apocopen למה *lema*. Simili forma reperies in R. Selomo, & Talmud, לוכח *lochâh*, ad arguendum, à יכח: *jachah*. Quod depromptum eſt ex uſu linguæ Chaldaïcæ, quæ quieſcentia pe Jod, & pe ה confundit. Quare ut Jod in imperativo cadit, ita & interdum ה Unde זיל *zil*, abi, ab אזל *azal*: ut דע *da*, ſcito, à ידע *Jada*: immo & interdum tota ſyllaba הו *ho*, formativa hiphil quieſcentium pe, צא *tſe* pro הוצא *hotſe*, aufer, educ.

Infinitivis quieſcentium Lamed א addunt literam ת, quod interdum fit in contextu, לְמְצֹאת *limtſoth*, propter eam cognationem, quæ eſt inter hunc ordinem & quieſcentium Lamed ה, ob ſimilem iſtarum literarum prolationem, & abſque punctis למלאות *limloth*, להבאות *lehaboth*, pro לְהָבִא *lehabe*. Item abſque א, לקרות *likroth*. Tumque in cunctis conjug. quieſcit in Vau holem expreſſo. *Inf. Lamed א Rabbin.*

Qua abuſi, ſequentibus literis הוי plerumque extrudunt א, ac ſi radix eſſet de quieſcent. Lamed ה, מוצה מוצים מצו, *matſu*, *motſim*, *motſa*, & in Paul סנוי *ſanui*, מצוי *matſui*. In præterito מצינו *matſinu*, ut גְלִינוּ *Galinu*. Pari auſu tertiam fœmineam ſingul. præteriti claudunt *א ſequentibus literis ה"ו"י abjicitur*

C per

per, ת, בָּת *bath*, מְצַאת *metſath*, prorſus ut בְּנַת *benath* גְּלַת *ghelat*, tertia fœmin. ſingul. præteriti Chaldaici de quieſcent. Lamed ה. Quanquam. Hebraica analogia lego גְּלַת קְרָאת מְצַאת *matſath*, *karath*, *Galath*, pro מְצָאָה *matſea*, קְרָאָה *kareà*, גְּלְתָה *Galetha*. Contra quieſcentia Lamed ה, convertunt in Lamed א, & maxime cum affixis, ut עשאה *aſaáh*, fecit eam, ne dicentes עשה *aſáh*, confunderent cum עשה *Aſá*, fecit. Sic in reliquis vocibus עשאוה *aſahuha* pro עשוה *aſuha*. & in verbalibus הכאה *baccaa*, plaga à נכה *nacha*, הוראה *horaa*, ſignificatio, a ירה *iara*, הרשאה *barshaa* poteſtas, à רשה *rasha*, משתא *miſta* convivium, unde plurale משתאות *miſtaoth* a שתה *ſatha*. Hoc enim habent à Chaldæis, ut confundant quieſcentia Lamed א. & ה.

3. Fœm. præte. deſinit in ת.

In verbis quæ incipiunt à zain vel tſadé, tota conjugatione Hitpaël, Tau ſymbolum conjugat. commiſcetur primæ & ſecundæ radicalibus, ne illud eſſe de radice ſeu corpore dictionis exiſtimes. Nam & iſtud uſu venit in contextu Biblico, ſiquidem prima radicis fuerit una ex literis ז׳צ׳ס ad Euphoniam ne duo ſibili ſeſe proxime excipiant: niſi quod in ס׳ש retinetur invariatum,

ט & ז in quibusdam locis non ſunt de radice.

poſt

post נז mutatur, post illud quidem in ט, post zain vero in ד, sed apud Rabbinos & Chaldæos tantum ob illam affinitatem, דטת ut pote literas ejusdem organi, seu (ut Hebræus dicit) ממוצא אחד Exemplo sunt הצטדק *histaddek* pro התצדק *hithsaddek* & הזדמן *hizdammen*, pro התזמן *hithzammen*, a radicibus צדק זמן *tsadak*, *zaman*.

Rabbini verbum, quod usu Scripturæ est intransitivum in Hiphil, transitive plerumque usurpant subjuncto את vel pronomine passivo, ut הֵקִיץ *hekits*, surrexit, & Rabbinice הֱקִיצוֹ *hakitsó*, excitavit eum, &c. Hinc illud cujusdam, הקיצוני רעיוני *hakitsuni raaionai*, *excitaverunt me cogitationes meæ*. Atque hoc probat R. David in Michlol, contra dogma Patris sui R. Joseph, præsertim cum etiam in Scriptura, transitiva & intransitiva in eadem conjugatione nonnunquam reperire liceat. Hinc etiam verbis Kal utroque modò utuntur, פסק *pasak*, *cessavit*, & *cessare fecit*, unde פוסק *posek*, *arbiter*, qui litem dirimit, חזר *hazar*, *rediit* & *restituit*, quod in aliis conjugationibus locum habere possit, & quidem in hithpaël, quæ proprie est reciproca, ut apud R. Isaac Arama in Genesi נתנבא ילדותך *nithnabbe jaldutechà*, *Intransitiva transitive sumi.*

prophetata est nativitas tua, cum tamen transitive hoc verbum sumi soleat.

El. in tract. spec 3. & Bahur orat 2. de 13.

Non tantum una reperta persona integram conjugationem activam & passivam ipsi respondentem formant, ut vulgatus est canon סמדקדקים *hamdakdekim*, verumetiam reliquas, ut הכריף, *becheríph*, cujus radicis usus extra eos nusquam est in hiphil & hophal, sed tantum in kal & piel.

Synæresis.

Per synæresin sæpe contrahunt dictiones, ubi adest litera אהו"י, ut יסו *Jehu* pro יִהְיוּ *Jihiu*, יסא & יסי *Jehé* pro יִהְיֶה *Jihie*, ut Chaldaice תהון *tehon*, pro תֶּהֱוֹון *tehevon*. Qua norma passim in Talmud א absorbetur in medio , quod imitatus R. Selomó sæpe usurpat אתמר *ittamer*, loco אתאמר *Ithámer*. Et per syncopen Nun ut אִתַּצַּל *ittatsal* pro אִתְנַצַּל *ithnatsal*, & per Aphæresim צג *tsag* pro יצג *iatsag*, statuit, in Breviario Heb. de benedictione nuptiarum.

Permutatio literarum.

Literas אחע"ס sæpe inter se permutant, seorsum א in ע & contrà, ut כעור *cahur*, & כאור *caur*, turpis, ערע *hara*, ארע *araa*, & ערא *æara*, accidit, עיכל *hikkel*, & איכל *ikkel*, digessit, ח in ע, ut עג *gaag*, circinnavit, idem quod Hebræum חג *hag*. ח in א חֵפֶץ *hephets* & אֵפֶץ *ephets*, א in ס ut כסא *kissé*, & כסה *kisséh*,

kisseh, in secunda lectione 14. cap. Osee in Rab. Selomò. Item & literas quæ sunt ejusdem instrumenti, unde quod Hebraice עקב *aakab*, supplantavit, Rabbinus ait עקף *aakaph* ף & ב confundunt איתן *othan*, eos, & אותם *otham*, שמרתן *shemarten*, & שמרתם *shemartem*, pro eodem, זוכרין *zocherin*, & זוכרים *zocherim*. Sic in Esaia cap. 19. Memphis appellatur נוף *Noph*. In Osea vero 9. מוף *Moph*.

Tanta licentia literas אהו"י inter se commutant, ut interdum ו quiescentium Ain, in ה vertant: hinc מהל *mahal* pro מול *mol*, circumcidit, benoni מוהל *mohel*: & verbale מהולה *mehula*, circuncisio. Quamquam Elias in eo putet ה injectum per pleonasmum, & contrà ה vel א in Vau, vel Jod. Nam à נאם *naam*, dixit, reperio נם *nam*, à שאל *Shaal*, interrogavit, שיל *Shaial*. Sic in nominibus שיירי *Seierè*, pro שארי *Saarè*, reliquiæ. A תַּם *tam*, completus est, inhiphil להתאים *lehathim*, ad complendum, in Rab. Jacob, à תָּוָה *tava*, תהה *taha*, miratus est. Cui affine est התויך *hithuich*, mediavit, à תוך *tavech*. Quam commutationem in aliis literis interdum observant, עלע *alaa*, pro בלע *balaa*, sorpsit, להג *lahag*, pro הגה *haga*, lo-

א ה ו י

In Tisbi.

C 3 quu-

quutus eſt, בבב *babab*, pro לבב *labab*, inflammavit, præſertim quando inter illas eſt affinitas prolationis. Itaque utuntur (ait R. Moſe Lev. 23.) Sapientes caph, & koph, indifferenter עכב & עקב *acab*, retardavit, קסט & כסט *caſat*, ornavit.

Verborum etiam ordines non raro confundunt. Exemplum ſit זכא *zacha*, vice זכך *zachach*, dignus eſt, meruit. עף, *aaph*, volavit à quo verbale עפיפא *aaphipha*, volatus, pe duplic. In Niphal q. Ain & duplicantium loco נדון *nadon*, exempli cauſa, dicunt נידון *niddon*, pro נדך *nadach*, נידך *niddach*, verſa ſcilicet motione magna in parvam & daghes. Quod & alibi more Chaldæorum ſæpe faciunt: apud quos verba, quæ ſuapte natura quieſcentia ſunt, fere fiunt defectiva, id eſt, ſuam imperfectionem ſupplent per daghes: quod quidem in his duobus ordinibus defectum, non præcedentis, ſed ſequentis literæ præter Hebræorum leges indicat.

Motio parva & daghes pro magna

Verba quadrata. Benoni in.

Formam quadratam tam in piel, quàm hithpaël paſſim imperfectis uſurpant, סובר *ſober* tulit, השתותק *hiſtotek* conticuit.

Commixto præterito & participio lego in

in tractatu, כנא כתא, citante Rab. Iſaac: rurſum vidimus כאורי מנרים דהוו מְנַסְּרִי *quod ſerrabant trabes ex oſſe ejus*. De ceto loquitur: ubi ſi in meo codice nullum ſit mendum מנסרו, *menaſſeru*, poſitum eſt pro מְנַסְּרִים *menaſſerim vel* מְנַסְּרֵי *menaſſere*.

Similia multa participia cum præteritis compoſita occurrunt, ut מינצו, *minnatſu*, pro מתנצים, *mithnatſim*, capientes, aucupantes. Apud Talmudicos enim Vau ponitur ſæpe in pluralibus Participiorum, maxime quieſcentium lamed, קרו *karó*, vocantes, מנצו *menatſo*, rixantes: quod videri poſſit factum à participio & affixo, ut אתון מניתו *attun mathnithu*, vos docetis, corrupte pro מתנין אתון *mathnin attun*. Sic מתנינן *mathninan*, nos docemus, pro מתנין אנן *mathnin anan*.

Uſurpant fœmineum benoni Niphal pro nomine ſubſtantivo, ut נִבְרֶכֶת piſcina, quod citat Kimhi ex Miſna in rad. ברך.

Participia maſculina componunt cum pronominibus, ut vim præſentis temporis habent, contra linguæ Hebraicæ rationem, מְקֻבְּלַנִי *mekubbalani*, per manus accipio ego, pro מְקֻבָּל אני *mekubbalani*, ſæpe apud Talmudicos & E- *Part. maſcul. componuntur cum affixis &c.*

 liam

ſiam in Maſ. Ham. Sic in R. Moſe Kotſis אמרינן *amerinan*, dicimus nos, גרסינן *gareſinan*, legimus nos, תנינן *taninan*, diſcimus nos, אמינא *amèna*, dico ego, פוקדני *pokedani*, viſito ego, non autem viſitans me, uti poſcebat ratio Hebraica. Qualia quinque extare in Scriptura multi putant משתחויתם *miſthahavitem*. Ezech. 8. יולדת *joladath* Jud. 13. & tria alia ejuſdem formæ Jerem. 22.

Peulim. Peulim loco benoniim כפוי *caphui* pro כופה *cophe*, ſupprimens, diſſimulans, נשוי *naſui* pro נושא *noſe*, qui uxorem duxit, רכוב *rachub* pro רוכב *rocheb*, equitans, סבור *ſabur*, pro סובר *ſaber*, cogitans. Vide Eliam in Tisbi, radice נשא, R. Abraham in Tſahoth pag. 167. fac. 2.

A verbis neutris kal derivant Peulim, à שרא *ſara* manſit, שרוי *ſarui*, collocatus, ut ſignificationem ducat à Piel vel hiphil.

Infinitivi Talmudici formam illam infinitivi uſurpant, quæ more Hebraico formatur ſubjecto י per paragogen hoc modo, פקודי *pecodè*, לפקודי *liphhkodè*, & in niphal איפקודי *ippekode*. Reperio etiam abſque Jod in comment. Kimhi in Sophoniam איכסוף *ikkeſoph*. Sic

in

in quadam prece Erubim. i. Parasceuæ liceat nobis לְטַלְטוּלֵי וְלַאֲפּוּצֵי וּלְעַיְלֵי *movere*, *educere*, *introducere*.

Ex illa cognatione significationis, quæ est inter niphal & hitphael, jungunt affixa, cum infinitivo hithpaël, ut Scriptura cum infinitivo niphal. Exemplum reperi 7. cap. Phys. Rab. Tybbon לסתרחקו *lebithrahako*, *ob intervallum ejus*. Et certè lego veteres Hebræos duas has conjugationes pro una eadèmque habuisse, quod illud Rab. Selomonis Genes. 24. satis arguit. וַיִּתְכַּס inquit לשון ותתפעל כמו וַיִּתְקַבֵּר וַיִּתְשַׁבֵּר. Unde fortasse tracta est harum commiscendarum ratio, נתקדש suprà.

ל infinitivi defectivorum & quiescen- *Vocales in*
tium pe Jod enunciant per Jod, non *se com-*
autem ָ, id est, per hiric parvum & *mutata.*
daghes, hac specie, ליקח *likkàh*, pro לָקַחַת *lakahath*, ליתן *littàn*, pro לָתֵת, *latheth*, ליפול *lippol*, pro לְפֶּלֶת *læpheleth*, aut potiùs perfectè לִנְפּוֹל *linpol*. Et in quiescentibus ליסן *lissán*, ליבוש *libbos*. Non multum dissimili regula contractim dicunt ליפקד *lippaked*, in infin. niphal, pro לְהִפָּקֵד *lehippaked*. Sic ליהרג *leharèg*, pro לְהֵהָרֵג *lehehareg*, &c. Nam inter omnes literas ehevi, ה maximé est obnoxia contractionibus, ut apud

Græcos certæ ſunt vocales, ut α, ε, ο, craſibus ſubditæ.

Futurum Pro Jod æthan interdum ſufficiunt נ, nimirum ad formationem tertiarum perſonarum, quod vix alibi fit, quàm in Talmud & in Targum Jeroſolymitano, ubi pro יִפְקוֹד *iphkod*, dicunt נפקוד *niphkod*, & נפקדו *niphkedu*, pro יפקדו *iphkedu*. Quo ſenſu Kimhi initio ſuorum comment. in Abdiam, illud e Thalmud citat כפא דחק נגרא נגויס, נשרוף חרדלא ubi נשרוף *nishroph*, dictum eſt loco ישרוף *ishroph*. In medio, inquit, cochlearis, quod ſculpſit faber, adurit ſinapi. Quod perpetuum eſt apud Syros, ut in novo teſtamento Syriaco apparet, etſi illic perperam nun in jod corruperit Tremellius.

Verbalia Rabb. A quolibet verbo Rabbini deducunt verbalia ſubſtantiva, maſculina quidem formæ שִׁלּוּם *shillum*, ut a קצר *katſar*, procreant קיצור *kitſur*, quemadmodum antea ſubmonuimus. In quieſcentibus pe jod, quod eſt peculiariter obſervandum, mutato י in vau וידוי *viddui*, confeſſio, ויכוח *viccuah*, argumentatio, ויעודים *vihudim*, conventus, Fœminina verò formæ ſeu notationis נדינה *ne-*

Quomodo fœminea. *dida*, veluti דריכה *dericha*, עֲשִׂיָּה *aaſiià*, כתיתה *kethitha*, מיתה *mitha*, à verbis

דרך

דרך *darac*, עשה *aasa*, כתת *catat*, מת *meth*, aut formæ חַמִימוּת *hamimuth*, de qua paulò post. Earum prior usque adeo Rabbinis familiaris est, ut ea etiam utantur in imperfectis omnium ordinum. Hinc נסיגה *nesigha*, retrocessio. à סג *sag*, quasi radix esset נסג *nasag*. Hujusmodi formæ (inquit Elias) nomen derivari potest à verbo quolibet, eritque nomen operationis. Quòd si non interiecerint jod, magna ex parte fœminina leges ex forma צדקה *tsedaka*, nisi forte alteram ex vocalibus expresse habeant, quæ lectionem ostendat, ut זמורה *zemora*, מלוכה *meluchà*, sicutiantea dictum est. E contrario à verbalibus plerumque deducunt verba, sumpta litera servili pro thematica, ut à תהלה *tehilla*, התהיל *hithhil*, quasi radix esset, non הלל *halal*, sed תהל *tahal*, à תרומה *teruma*, תרם *taram*, primitias obtulit: cùm tamen radix propria sit רם *ram*, & ת heæmanticum, à מִשְׁכּוֹן *mascon*, מִשְׁכֵּן מִשְׁכֶּנֶת *miskan*. Sic fit תֵּרַע *taraa*, à תרועה *terugha*, אִימֵת *immeth*, ab אמת *emeth*, in Physica Rab Tibbon, cap. 5. נתאלמן *nithalmen*, ab אלמן *alman*, apud R. Levi, Levit. 21 Habent simile in Scriptura quo se tueantur, מִתְיַהֲדִים judaiizantes, à יהודה *Jehuda*. Prætereà quod

legenda Elias spec. 2. tracta. specierum.

Spec. 2. & 7.

Elias in Tisbi.

Ester 8.

quod communius est, a quolibet verbali quodlibet verbum, ut à תַּמִיד habes כתמיד & à barbaro לִסְטֵס, id est, λιςής piel לִיסתס, לִסְטַסְתָ, תִי, listas, listasta, listasti.

De Nominibus, sive nominum formis & notationibus.

Forma דָּבָר *usitatissima in ad ject. & סֵפֶר בֶּגֶד in substant. Elias 3. Bahur.e lem. 3.*

Forma hæc nominum דָּבָר *davar*, frequentissima est, ac ferme sic legendum est ubi nullæ exprimuntur vocales. Nam nominum quinque aut sex punctorum formas frequenter obvias usus & Lexicon te docebit. Neque enim regulâ aliâ à se invicem distingui possunt, quàm, quòd harum usus sit abstractorum sive substantivorum, בֶּגֶד *beghed*, אֶרֶץ *èrets*, כרם *kerem*, רגל *reghel*, אבן *eben*, פסח *pesah*, &c. שֵׁבֶט *shebet*, ספר *sepher*, חלק *helek*, עדן *èden:* illa magis sit concretorum sive adjectivorum, נָבָל *nabal*, חרש *haras*, יקר *jakar*, חכם *hacham*, יָשָׁר *jashar*, &c. Adeo ut inter nomina sex punctorum duo Toar reperiri pro miro notet Abben Ezra in lib. Tsahoth, יֶלֶד puer, הֵלֶךְ viator. Verùm in plurali jam conspirant, easdémque habent motiones, imò omnes formæ destitutæ vocalibus Vau & Jod, in eam for-

דְּבָרִים forma pluralis omnium, quæ carent literis protractionis

formam plurali numero conveniunt, nisi forte fuerint de daghessatis, כתבים ספרים בגדים דברים שכרים, *ketabim*, *sepharim*, *beghadim*, *debarim*, *shecharim*, ut merito dubites, inquit Elias, à quo singulari descendant. Forma tamen זקן *zaken*, retinet suum tseri, זְקֵנִים, etiam in fœmin. genere זְקֵנָה *Zekena*. Nam potius est forma participii secundi modi kal, quàm nominis, tametsi Kimhi malit esse nominum Toar, quibus aliquando pro participiis utamur. Reliquæ nominum formæ aliquam ex literis protractionis expressam habere solent, ad monstrandam lectionem. Nomina enim fere omnia plena sunt, etiam in scriptura, adiectis jam punctis, ut annotat Elias tab. 1. orat. 2. Masor. Hammas.

Elias in Tisbi rad. נטף

Ab omnibus nominibus Rabbini passim formant paronyma (Toarim vocant) addito Jod in fine pro masculinis & ית pro fœmininis, contra linguæ Hebraicæ consuetudinem, (non tamen analogiam) in qua nulla fiunt hujusmodi paronyma, nisi gentilia tantum & ordinalia, cum aliis paucissimis, sed apud istos quæcunque. A יום *jom*, enim dicunt יומי *Iom i*, diurnus, à תַּלְמוּד *talmud*, תלמודי *talmudi* doctor, sic מלכי, יְהוּדִי, *jehudi*,

Adject. masc. format Jod calci additum: & ית fœmin.

hudi, *mitzri*: ac poſtea fœminine per ית vel יה, יהודית *Jehudith*, Judæa mulier, & יהודיה *Jehudiiá*: (quamquam poſterior hæc terminatio ſit tantùm gentilitiorum) יומית *jomith*, diurna, צרפתית *tſarphathith*, Galla mulier, & adverbialiter Judaicè, Gallice, quæ proindè à Sante dicuntur *Gentis* adverbia. Idem efficiunt ſyllaba ני & נית, ubi dictio per ſe non ſatis plena & vocalis eſt, ut fit in monoſyllabis & diſſyllabis ut גופנית *ghuphnith*, רוחנית *ruhanith*, חיונית *Hiiunith*, vitalis, היולני *hylani*, materialis. Sic enim vocaliora ſunt. Formant & abſtracta, quæ appellant שמות *shemoth* aut שמות הדבר *shemoth haddabar*, in ות, עצמות *hatſmuth*, ſubſtantia, כנויות *keuiiuth*, agnominatio, affixum, סמיכות *ſemichuth*, continuatio, ſyntaxis & ſimilia. Similiter & adverbia quædam תנינות, *tinianuth*, ſecundò, תליתות *telithuth* tertiò. Reperies & ſubſtantiva cum adiectione ſyllabæ יא, maxime in quieſcentibus, ut כניסייא *keniſià*, קריא *kiriia*, ſæpe in iis qui magis accedunt ad ſtylum Talmudicum.

ת format abſtracta aut adverbia.

ן Format concreta.

Quin etiam Chaldæorum more nomina התואר ſeu concreta fabricant adminiculo literæ ן vel ſyllabæ תן hac forma, סוכלתן *ſocletàn*, intelligens, חוכמתן *hom-*

homsetàn, frudator. Quæ deinde faciunt substantiva adiectione י Chaldaïca, aut נת Rabbinica, סוכלתנו *socletanù*, intelligentia, פורענות *purhanuth*, ultio, absque ת ante נ: quod syllabæ תן & תנו magis Chaldaïsmum quàm Hebraïsmum redoleant; ad Hebraïcas autem formas sua potius accommodent quàm Chaldaïcas, etiam si alioqui radix fuerit Chaldaïca.

נות & נו abstracta.

Præterea, quoniam non omnium toarim propria & distincta inveniunt nomina, in illis locis, in quibus Scriptura simpliciter uteretur participiis pro toarim, doctores Hebræorum ad eorum discrimen literam ן in fine addunt præmisso ָ, ut apud illos גּוֹזֵל *Gozel*, rapientem significet, גּוֹזְלָן *Gozelan* verò raptorem, sic כּוֹעֵס *cohes*, irascentem, כּוֹעֲסָן *cohasan*, iracundum, סוכל *chocbel*, intelligentem, סוכלן *shoclan*, ingeniosum. Qua forma apud Arabes & Turcas Imperator, سلطان סולטן *soltan*, nuncupatur. Hæc eadem nonnunquam trahunt à substantivis servata lege mutationis punctorum כַּעֲסָן *caasan*, iratus, פַּלְחָן *solhan*, agrestis, גַּזְלָן *gazlan*, raptor. Unde Rab. Mose הַדַּרְשָׁן *haddarsan*, concionator, דַּעֲתָן *daatan*, intelligens, קַבְּלָן *kablan*, qui didicit libros

Toarim formant à Benoni in Kal.

Elias cap. 4. specie 4.

ca-

Cabalæ, à דְּרֵשׁ גָּזֵל כַּלַּח בְּעָם, &c. qua ſimilitudine unicum reperitur in Scriptura, Lament. 4. נָשִׁים רַחֲמָנִיּוֹת mulieres miſericordes, cujus ſingulare eſſet רַחֲמָן, *rahman*, vel רַחֲמָנִי *rahamani*.

Debuiſſent tamen fortaſſe illa formaſſe à Benoniim ſubiecto Jod Heæmantico. Nam id non feciſſent ſine Scripturæ exemplo שוכני *shocheni*, habitator, à שוכן *shochen*, habitans, in abdia.

His non contenti, ut linguam ſuam reddant locupletiorem ab omnibus penè conjugationibns creant nomina, hauddubiè verbalia, quæ deſignent actionem conjugationis, à qua deſcendunt.

A Kal, formæ ידיעה *iediha* ut Jod inter ſecundam & tertiam radicalem, hujuſmodi notationem demonſtret.

In Niphal uſurpant fœmineum Benoni pro nomine ſubſtantivo, נברכת *nibrècheth*, piſcina, ut Kimhi è Miſna docet in rad. עכר *aachar*.

In Piel, Jod poſt primam verbi conſtituit maſculinum formæ שיתוף *shittuph*, חיבור *hibbnr*, nudum daghes fœmin. צַוָּאָה *tſavva*.

He præfigitur derivatis conjug.

A conjugatione Hiphil conficiunt nomina præfixo he, הפסד *hephſed*, הרגל *herghel*. He nimirum affecto ſegol in de-

derivatis masculinis, páthah in fœmininis הסחכה *hashhathà*, הולכה *holachà*, הודייה *hodaiià*, הסגה *hassaga*, הטָיָה *hattaià*, in quibus duobus & affinibus he, etsi imprimat daghes, est characteristicon conjug. non Hajedia, quia id facit ob defectum nun primæ radicalis: aut ־ֲ si sint de qui.ain הערה *haarà*. Similiter formant à radicibus quiescentium Lamed He derivata, præfigendo literam Nun affectam hiric sequente scheva, fortasse quia deducta sunt à conjugatione Niphal, נמסות *nimsuth*, נמחות *nimhuth*, à מסה, מחה; & aliquando aliorum ordinum, ut נמוק *nimmuk*, à radice מקק. Reperio etiam Nun affectum scheva נסיגה. *nesigha*, à סוג. A conjugatione hitpaël subjecta syllaba ות ut התפקדות *hithpakduth*, sic התנצלות, *hithnatsluth*, התגליות *hithgalljuth*, התמדות *hittamduth*, criminatio, revelatio, perpetuatio. התבוננות *hitboneneúth*, explicatio. Nam permulta apud eos extant. Interdum etiam ab eadem conjugatione juxta rationem התחילה *hathilla*, ubi tau superadditum faciunt radicale, ut posteà dicam, unde malim creatum ex Hiphil, התקדש *hathkaddas*, &c.

Hiphil & Hithpael

נ præfigitur derivatis quiescent. Lamedhe

Cætera ab iis, quæ è peculiaribus *De vulga*

tis Heamanticis. conjugationibus deducta sunt, magis sunt Hebraica, & adminiculo sex literarum "הא"מ"נתי vulgato Hebræis more formantur, nempe, si qua ex eis præponatur, ejus punctum est vel - vel ׃ vel etiam hiric parvum, sequente scheva quiescente, differenter tamen. Nam

ה Initio habet pathah. ה cùm dictionem incipit, habet-& interdum ־׃ הַנָּחָה הַפְלָגָה הַשְׁמָעוּת *hasmahuth, Laphlaga, hanaha.*

א segol. א plerumque insignitur segol, raró pathah אֶצְעָדָה *Etzaada.*

מ chirec. Mem feré habet hiric ultima syllaba affecta - vel holem, מזמור, מִשְׁפָּט *mispat, mizmor*

ת pathach Tau notatur - תַּלְמִיד *talmid*, תַּרְדֵּמָה *tardema.* Nisi alternm ת ad finem accesserit, in hunc modum תִּלְבּוֹשֶׁת *tilboseth.* Ubi etiam observabis ת adhærens

ת finale habet segol ante se. finibus exigere segol ante se, ubi nulla vocalis expresse adest: alioqui vel surec vel hiric gadol מַלְכוּת *malcuth*, מִצְרִית *mitsrith*, & interdum holem, ut אחות *ahoth*, soror, חנות *hannoth*, gratia. Totidem enim modis advocatur ad calcem ad fœmineorum formationem, unde in illis formatur plurale in Oth.

Jam verò alia ad calcem non asciscuntur ne ad formationem quidem masculeorum, quòd aliquando Masc. Hebrai-

braïcis addunt א Chaldaicum ערכא *hercà*, æstimatio, pro ערך *herec*, quod in plurali retinent ערכאות *hercaboth*.

Fœmineis vero pro ה nun finale sufficiunt, dicunt enim מַטָּן *mattan*, infrà, pro מַטָּה *mattà*, פִּשְׁתָּן *piſtan*, pro פִּשְׁתָּה *piſta*, linum.

Et ſane in vulgatis, Nun ante ſe habet Camets, & crebrius holem, dictionemque claudit in multis verbalibus atque adjectivis non paucis, ארמון *armon*, אלמן *alman*.

præcedunt holem & camets.

Porrò jod ſive Gentilitia & ordinalia ſive adjectiva formet, quieſcit perpetuò in hiric עמוני *ammoni*, ימיני *jemini*, שני *ſeni*: aut ſi movetur, antegreſſa eſt א, quæ illud ſignificet coaleſcere tanquam vocalem in diphthongo, hac quæ ſequitur forma, בנאי *banai*, ædificator, זכאי *zakkai*, purus, חטאי *aſmai*, peccator, ſceleratus. Sic enim multa Toarim fingunt Rab. & præſertim Talmudici. Vide Rab. Joſeph Kimchi in 29. cap. Proverb. Quo in genere eſt בדאי *baddai*, mendax, Hebræum quidem origine, ſed forma & uſu Rabbinicum. Hæc in genere de literis Heemanti dicta ſint. Qui earum notationem pluribus ſibi explicari volet ad elementum 12. & 13. libri tertii. Ba-

Jod finale quieſcit in hirec aut movetur poſt א, tanquam vocalis in dipthongo.

hur Eliani recurrat.

Cautiones quædam.

Non eſt ſilentio prætereundum, quaſdam particulas vel etiam literas facere poſſe negotium ei, qui non diligenter attendet ad Rabbinorum lectionem. Et primùm ת accedentem ad calcem. Interdum enim index eſt ſecundarum perſonarum ſingularium utriuſque generis. Quare פקדת pro ratione loci legas *pakádta & pacadt*. Interdum ſignum fœmininorum, quæ habent ante ת ſegol, ſed & eorum quæ in ſtatu regiminis & affixionis ה in ת verſo reponuntur. Qualia ſunt אדרת *addèret*, נקבת *nekeuath*, נקבתו *nekeuathó*. Quæ omnia minimo negotio diiudicabis: & maximè ſi intelligis formam פֹּקֶדֶת eſſe creberrimam in participiis. Alteram verò quæ habet ת factum ex ה, propriè eſſe nominum. Reliquæ conſonantes finibus appoſitæ ſimilem ambiguitatem gignere non poſſunt, quia, ut acutè vidit Elias enarratione 5. primarum tabularum Maſor. motio literam in fine dictionis poſitam afficere nunquam poteſt præter ת כ, & ן. ceteris conſonantibus tractis per ſcheva ad præcedentem ſyl-

Tertia & poſtrema libri pars, de literis vel ſyllabis ſervilibus.

ת in calce ambiguitas.

Elias Babur orat. 3. elem. 10. & orat. 2. elem. 2.

ſyllabam. Sed duæ poſteriores tum per camets proferuntur.

Jod & Vau final. ambiguitas. Literæ ancillantes cognoſci debent.

Deinde Vau & Jod finales, aliâs enim affixa ſunt, aliâs minimè, ut pluribus antea dictum eſt. Tum munera literarum האמנתי *heemanti*, formativarum verbalium, literarum א"י"תן *æthan*, indicum futurorum, ב"כ"לם *biclam*, gerundiorum, תהי"מ"ון *tehimun*, indicum perſonarum præteriti & aliquando cæterorum temporum ac modorum. Poſtremò ad unguem promptam habebis rationem affixorum τῶν הכנ"ו"ים *hachnuiim*, quibus ſcilicet punctis ſignentur, quaſque motiones proxime ante ſe exigant, tam in verbis quàm in nominibus: atque miniſteria literarum miniſtrarum מ"ש"ה, וכ"לב, *moſe, vecaleb*, quarum hæ imprimunt daghes ſequenti, ſi capax fuerit, prima affecta hiric, altera ſegol, tertia pathah; illæ וכ"ל"ב peculiari puncto ſcribuntur per ſcheva, niſi quòd Vau ante literam affectam ſcheva, aut literas בו"מ"ף ſurec, nuſquam habet pathah, ut in contextu; quoniam, ut nec apud Chaldæos, niſi raro admodum, ita nec apud Rabbinos, convertit futurum in præteritum, niſi forte cùm citant Scripturam, in qua Vau hippuc reperitur.

Idem esto judicium de convertente præteritum in futurum. Cæteris abutuntur ad multa, ut ה ad relativum ש, ante particulas inflexiles, cum Scriptura tantùm id ante verba vel participia præstet. Hinc apud *R.* Levi, Levitic. 21. המומים היותר קשים *maculæ quæ magis (sunt) difficiles.*

Rabbini copulant varié literas mose vecaleb.

ב per ellipsin ad allegationes ut R. Selo. Levit. 22. בצו את אהרן *betsav eth Aaron*, in (sectione, quæ incipit) præcipe Aaroni, Levit. 6. Nam per ellipsin subaudivit, *parshath*, sectionem, vel *pasuk*, versum, vel *perek* caput, vel *massecheth* tractatum.

כש' Initio tempus significat.

Quin & apud ipsos ex illis duæ כ"ש tam conjunctim quàm divisim reperiuntur. Conjunguntur autem invicem ut significent tempus, ut puta præfixæ nominibus & verbis hunc in modum, כשהוא *kesehu*, cùm ipse, כשהיה *keschaia*, cum erat: & cum ל לכשיבא, *licseiabo*, ut venerat. Ubíque significant, cum, ubi, ἐπειδὴ. Secundò לש ad denotandum finem, לשאינן *lesheenon*, eo ut non sint, לשלא דם ישפך, ut non sanguis fundatur, in R. Isaac, Gen. 9. ut לשימנעו *lesheimnahu*, ut prohibeant. Tertiò בש ad materiam vel efficientem בשאמר *beshearmar*, in eo quòd dixit, vel pro-

propterea quòd dixit. Sic Genesis 6. בְּשַׁגָּם בשר propterea quòd caro est. Quartò מש ad temporis circunstantiam, משבאו *mishebau*, postea quàm venerunt, משמת *mishemeth*, ex quo mortuus est. Includunt & negationem, ut, Fœminæ separabant se à viris, מקיימו פריה ne firmarent procreationem. Rab. Isaac. in 5. cap. Gen. Item redditionem comparationis מלומר quàm ut dicat. Quintò מל ad negandum aliquid de aliquo, Chaldæorum more, ut in Kimhio in Aggeum aliquoties, מִלִּבְנוֹת *millibnoth*, ab ædificando, id est, ne ædificarent, מלשמור *millismor*, quo minus servarent. ל autem relinquunt ex affirmante לבנות *libnoth*. &c. quoniam apud eos est infinitivorum index, unde rarius cæteris בכ"לם gerundiorum formativis utuntur, teste Elia. In nominibus non negant מלעיל מלרע *milraa*, *milhel*, supernè, inferne. *Elias in Bahur lib 1 elem. 6.* Sextò של ad indicandum genitivum שֶׁלִּי *shelli*, mei, & cum מ, משלי *mischelli*, ex meo, & divisim של יוחנן τοῦ ἰωάννου. Septimò בכ ad valorem, molem & æstimationem passim in Talmudicis, ut apud R. Mose, Levit. 11. reptile contaminat, כבעדשה *becaadasa*, ad mensuram lentis, & post. כביצה .ad molem & magnitudinem ovi.

Octavo בשל *beshel*, ad indicandum possessionis genitiv. *bid*, & Chaldaïco more בר ut apud eundem num. 28. Potus mixtus est prohibitus in libaminibus, אפילו בדעבד, etiam in servi (libatione, sive sacro libatorio) Aliæ copulationes sint partim biblicæ, ut לְבָסוֹף ad extremum, tandem (ne hîc diutius immorer) partim non sunt, בעל פה *beal pe*, per os, בעל כרחו *beal corho*, per coactionem ejus, vi.

Literæ ancillantes Chaldæis aut Talmudicis. Sunt & aliæ literæ quæ ad frontem ancillantur, sed quæ non occurrunt, nisi cum forte citantur, vel Chaldaïca vel Talmudica, qualia sunt א'ד'ק. Tum autem Aleph respondet מן Hebræorum, ac propterea significat de, in, præ, ut in Kimchio אבי *abbè*, de inter, ut interim submoneam proprium ejus punctum esse ˉ sequente daghes. Significat etiam ל ut אקרא *akkara* τῇ γραφῇ, אגמלאי *agmalaè*, in camelos, in tractatu Berachoth, אעץ ואפרי, ad lignum & ad fructum, in R. Selo. Levit. 26. *In 4. c. Jon.* ארישא *aresha*, in capite, vel super caput, אליבא דרבי יוסי, juxta cor R. Jose. Abundat etiam. ut אִידָא *ajeda*, manus: vel est signum pluralis numeri, ut apud Arabas, Psal. 1. אטרפוי *atarphoi*, folia ejus. Daleth index est

geni-

genitivi Chaldæorum, aliàs eadem habet munera quæ ט Hebræorum. Est & litera emphaseos כסאו דדויד *kiso dedavid*, solium ipsius Davidis. Inservit etiam allegationibus, quòd ipsi est cum מן Hebræorum commune, גלות דיהושע *gulloth dihosua*, *sources de Josué* Gall. id est, quarum mentio fit Josué 13. Notatio ejus est scheva. Quanquam apud Danielem & Ezram nunquam sola servit, sed cum Jod, ac separatim dicitur די. Koph verò in Talmud tantùm servit, significàtque tam separata, quàm annexa affirmationem cum puncto ַ, adscripto sæpe א, ut דקאמר qui quidem dixit, דְקָתְנֵי *dekathni*, quia sanè legitur, in R. Selom. Levit. 23. quanquam sæpe sit expletiva particula. Hæc omnia exactè distinguenda sunt, ut abjectis literis servilibus faciliùs eruas themata, thematùmve rationem, quæ in radicalibus est posita.

מן Min quoque inservit locorum citationibus, quasi per ellipsin vocis ענין *hinian*, significatio, & שרש *sores*, radix, ut designetur illud quod extat in contextu, & illud, quod aliunde citatur, esse ejusdem significationis & radicis sive originis, quam-

vis contingat, ut unum nomen, alterum verbum ſit.

Exempla crebro occurrunt וי״מ הפפחם מן מפח נפש ſunt qui cxponant vocem hippahtem ex (ſignificatione & radice vocis ſequentis, quæ reperitur Job II.) exufflatio animæ.

Multa vocabula decurtari. Sed me locus admonet, illud quoque eſſe obſervandum, poſtremas literas per Apocopen ſæpe à Rabbinis tolli, quod in tritis quibuſque fieri ſolet, quæ, ut vaſa, aſſiduo teruntur uſu. Nam vides בי in ſuperiore Kimhi allegatione poſitum pro בין *ben*, רבי יוסי *R. José*, pro Joſeph: alias etiam pro *Ut apud Kimhi Mich.6. & R.Joſeph Albo lib.4.c.25* בית *beth*, ſic הו *ho*, pro הון *hon*, לימא *lema*, pro לימר *lemar*: & ſæpe ſacroſanctum Chriſti nomen citatur ſine ע, ישו *Jesu*, pro ישוע *jesua*, multáque hujuſmodi. Hoc autem accidit propriè ex uſu linguæ Syriacæ quæ literas maximè gutturales rejicit: hinc תליסר *telesar*, tredecim, pro תלת עסר *telath*, *asar*: quæ vox aliquando mihi plurimum negoti exhibuit. Non advertebam ſcilicet hanc mutilationem in medio per ſyncopen fieri poſſe. Sic תריסר *teresar*, pro תרי עסר *tere asar*, de duodecim minoribus prophetis: ut aliâs apud Rab. Nam hac ſyncope ere-

crebro Talmudici utuntur אפתחא *appithha*, ad ostium, pro אֶל פִּתְחָא præsertim cum affixis אשכחיה *ascabeh*, inveni eum, pro אשכחיתיה *ascahitheh*, אמינא ליה *amena leh*, dico ego illi, pro אמר אנא *amar ana*: & cum gutturalibus ubique pene שתא *satta*, è ipsorum scriptis Kimhi Psal. 35. pro שיחתא *sihata*, famea, שוותא *shavata*, pro שעוותא *shaanatha*, cera. Qui mos abscondendi aspiratas ח & ע in medio ad nostros pervenit. Nam pro σιμεών contracto dicunt σίμων id est סימין pro שמעון Et νὰς τετέςι ὄφις apud Justinum in Tryphone & Epiphanium in Pan. pro ναάς i. נחש nahas. Et post Apostolum Belial pro Beliaal, ubi in Græco βελιάρ per r, quia fortasse Syri sic corruptè loquebantur.

Hoc autem est perpetuum à decem (i. סר *sar*, pro עסר *asar*) usque ad viginti חד סר *had sar*, 11. תריסר *teresar*, 12 תליסר *telesar*, 13. ארביסר *arbesar*, 14. חמיסר *hamesar*, 15. שיתסר *shitasar*, 16. שיבסר *shibasar*, 17. תמני סרי *tamne sare*, 18. תשסרי *tessare*, 19.

Modo non absimili, duas aut tres dictiones, quæ suapte naturâ distractæ sunt, in hanc speciem componunt, אפילו ab אף & אילו, זוזן à זו וזן & אנא, ביני à

à מן & אין Interdum nihil abſcindunt אפעל פי כן ex אף על פי כן לפיכן ex לפי כן U-trumque enimſeparatim etiam reperitur

Apicum usus sextuplex. Quæ pertinent ad rem Grammaticam ut nomina literarum, conjugationum, & affectionum ſimilium, quo faciliús dignoſcantur, duobus apicibus, tanquam virgulis notari ſolent, ut ע״נ״ר נמקים עתי״ד præteritum vice futuri. Deinde nomina externa & barbara ut

2 in barbaris. Latina, Græca, Gallica, &c. niſi uſu jam Hebræa facta ſint אל״נ״א *alga*, פר״נצ״א *Francia*, ne quis in illis quaſi Hebræis ſeſe exerceat. Tum com-

3 in abbreviationibus. pendia dictionum ſeu abbreviationes Hebraïcæ ר״ל, pro רוצה לומר, ז״ל pro זכרונו לברכה: quarum breviarium magno ſtudioſorum bono D. Joan. Quinquarboreus & ætatis & virtutis merito noſtræ cathedræ Regius decanus ad finem ſui de re Grammatica Hebræorum operis juſta magnitudine, non ita pridem adjecit, auctis & ad ſuos auctores revocatis, quas in unum corpus Joan. Mercerus ad calcem ſuæ Chaldeæ Grammatices redegerat. Nam de illis etiam ſcripſerunt Joan. Cellarius, Santes Pagninus, Matt. Aurigallus, Seb. Munſterus & apud Judæos Elias. Quanquam in compendio unius dunta-

xat

xat dictionis vel ſyllabæ, vel literæ apex unicus præfigitur ר' משה *Rabbi Moſé*, פ' *Peras*, שא' *Seamar*, ירא' *Iirrà*: & ſexcentis aliis, quorum reſectas literas ex orationis contextu facilè quis poſſit conjicere. Nam non niſi ſerviles deſecantur, præcipue ה fœmininum ת & ם pluralia, aut ex radicalibus hæ, quæ minimo negotio divinari poſſunt, aut cúm vox aliqua ſæpiús occurrit, ut ſuperiora exempla apertè indicant. Literæ inſuper quæ pro aliquo numero ponuntur, ſiquidem geminæ fuerint aut etiam plures כראשים ל"ט Geneſ. 39. תהלים קל"ח Pſal. 138. Alioqui ſic איכה א' lament. 1. איוב י' Job decimo. Demum Hebræa illa quæ pro ſigno eſſe volumus, quo rei alicujus, ut figuratæ locutionis, & literarum ad aliquem uſum connectendarum lector moneatur, ut ſeptem prima verba grammatices Rab. Moſé Kimhi, quorum ἀκρόςιχις, initialiáve elementa nomen authoris faciunt. Hoc idem denique uſu venit, cúm figurarè præſertim vel allegoricè aludunt ad locum aliquem Scripturæ, ut inter laudes Danielis Bombergi initio magnorum Bibliorum כי חפץ בב"ת יעקב deſideravit, inquiunt, filiam Jacob: id eſt, linguam Hebraï-

4. in literis Arithmeticis.

5. in signis

6. in allusionibus.

cam

cam provehere. Locus est Genes. 24. Sic ad designandum annum, quo quid factum est, alludunt ad Scripturam, in qua vox arithmeticè eum reddere potest. Hoc qui edidit librum קערים sequutus, inquit, בשנת ויצא חטר מגזע י״ש״י hoc est, anno 320. seu ut ille loquitur, anno & exiit virga de radice י״ש״י. Tot enim efficit י״ש״י *Isai.* is est annus à Christo 1560. Annus enim trecentesimus Hebræorum supra quinquies millesimum, præfinite incidit in nostrum 1540. Solent etiam omissis apicibus acutis punctula duo, tria, &c. juxta numerum literarum supersignare, nunc hoc הקב״ה *hakkados baruch hu*, nunc alio modo על גב ג״ב *aal gab*, & maximè cùm singulis literis singulas dictiones indicare volunt. Quo pacto hanc sententiam Psalmi 121. עֶזְרִי מֵעִם יְיָ עֹשֵׂה שָׁמַיִם וָאָרֶץ, in hoc compendium עמי עשו redactam pletique Rabbinorum suis libris præponunt. Atque ita hunc annum 1587. notare possemus את קפו Quidam pro punctis utuntur totidem virgulis ר״ו״ל *razal*, id est, *rabbothenu zicronam libracha.* Nam hæc compendia majoris

brevi-

brevitatis causa Hebræi legunt per A. Quod intelligitur ab extrema antiquitate repetitum ex מכ"ב"י *Macabai*, tessera Judæ Matathiæ filii. Nam jam olim quatuor illas literas, indices alioqui versiculi Exod. 15. מי כמוך באלים יהוה, quas singulis ordinum militarium ex illis, tanquam certæ victoriæ omen, Judas inscripserat, vulgus unica dictione legit, indéqne teste R. Isaac Ben Seola tesseræ auctorem Machabeum appellavit.

Ac de iis quidem Elias ita scribit in tabulis fractis. Compendia signantur uno punctulo, aut virgula erecta aut supina, recta aut curva, duabus virgulis capiti literæ imminentibus, aut punctis, &c. Nonnulla autem singulis, alia binis, alia ternis, alia pluribus literis scribuntur. Imperfecta quidem compendia, ut Elias appellat, ut alii minus propria, eo planè modo, quo apud veteres Latinos, Prænomina *una* notabantur *litera*, ut *k*, i. Cæso. C. Cajus, *N*. Numeris, *alia duabus*, ut *Op*. Oppiter, *Sp*. Spurius. *Cn*. Cneus: *alia tribus* ut *Mam*. Mamercus, *Ser*. Servius. Perfecta autem & propria, quæ scilicet singulis literis singula vcabula important illo, quod

apud

apud eoſdem Senatuſconſultum S. C. Senatus Populúſque Romanus S. P. Q. R. Patres conſcripti, P. C. & ſimilia pingebantur, niſi quòd puncta literarum lateribus adſcriberentur, cum apud Rabbinos verticibus ſuperſcribantur.

Utuntur etiam virgulis & punctis pro diſtinctionibus. Cæterum, ut huic loco coronidem adjiciam, vice diſtinctionum ad virgulam quidem ſeu comma utuntur ſpatiis & diſtractionibus vocum. Interdum etiam hac lineola, etſi Typographi inſcitia hoc ſæpe negligant. Ad membrum ſeu colon; unico puncto (.) ad periodum duobus his craſſiuſculis(:)

Hæc abundè ſatis eſſe poterant, niſi curioſioribus mentibus reſpondere eſſet collibitum. Age igitur, videamus quis ſit obſcuriorum locorum ſtylus.

Lingua Talmudica multis mixta. Rabbini & præſertim Talmudici à peregrinis linguis pleraque deſumunt, Arabica, Perſica, Græca, Latina & interdum Hiſpanica, Gallica, Italica, Germanica, &c. eorum duritiem inflexione Hebraïca aliquo modo emolliunt, dum illa quoad fieri poteſt, in pauciſſimas ſyllabas & literas adigunt. Et quoniam vix id brevius fieri poteſt, quàm quatuor aut quinque literis, apud

eos

eos plurima ſunt nomina 4. 5. 6. & rarò admodum ſeptem literarum. Hujus rei fidem faciunt פיסטול epiſtola, פרסופסו πρόσωπος, אורנסטוס turbo. Cùm autem præter formas Hebraïcas numerus pluralis in plures ſyllabas indecorè excurrit, ultimam ſyllabam vulgò deterunt. ליסטס λιςής plur. ליסטים liſtim, & non אֶפִּטְרוֹפּוֹס לִסְטִים ἐπίτροπος, plur. אֶפִּטְרוֹפִּין ſamec utrobique reſecto. Alioqui triplici propriè lingua utuntur Prophetarum, Miſnæ, & Talmud, ut in præfat. ſui Majemonim R. Moſe docet.

Miſcent ſæpe Chaldæa Hebræis in hunc modum דחלבו אסור *dehelbo aſur*, cùm vel cujus adeps prohibitus eſt, in Abben Ezra, כדאיתא בחלק *kidita behelek*, ſicuti eſt (in capite cujus initium eſt) helec, in Rab. Selomo. Quod diligenter obſervant in Maſorá. מלעיל *milhel*, pro מלמעלה *milmaala*, ſuperne, ſupra ultimam. מלרע *milra*, pro מלמטה *milmata*, inferne, in ultima. כתיב *ketib*, id eſt, כתוב *catub*, ſcriptum eſt: קרי, *keri*, id eſt, קרוא *karu*, legitur. Qua proportione in Euangeliis noſtris פְּרִישִׁים *perishim*, Phariſæi, pro פרושים *perushim*.

Confundunt formas nominum. Nam

exempli gratia ubi unus effert , וורדים *veradim*, *venulæ*, alter ווֵרידים *veridim*, ubi unus וידוי *viddui*, confeſſio, alter הודייה *hodiia* In his ſat eſt ut radicem agnoſcas & ex ea ſignificationem augureris. Item ordines verborum. Hinc uni זיו *ziu*, ſplendor, de q. Ain, alteri זיהוה *zihava*, de q. lamed ה. uni תא *ta*, cubiculum, Talmudicis התא *hatha*, perinde ac ſi ה eſſet radicale.

Jod quieſcens in י paragogiκῶς nominibus appendunt, quaſi eſſent in ſtatu pluralis regiminis, cùm tamen ſingularia eſſe deprehendas ex adjuncto verbo, adjectivo, vel affixo : סוסי *ſuſe*, equus, לְגַמְרֵי *legamre*, omnino. Ita enim legit Elias in Tisbi.

Et contrà per Aphæreſim detruncant à principio vocabula סות *ſuth*, pro כסות *keſuth*, veſtimentum, in quodam carmine R. Selomo ben Ghebirol, in quod 613. legis præcepta inclufit.

Syntaxis nova. Quod pertinet ad ſyntaxim, ſatis novè conſtruunt verbalia cum caſu verbi, ut הנהגתו אותם לא היה בענין אחד regimen ipſius (in) illos non fuit uno eodémque modo. Verba conſtruunt cum propinquiore è duobus מים העוכרים

ורס כירדן עברו עד ים ספרכם. *Inundatio aquarum transeuntium in Jordane confluxerunt*, id est, confluxit, *in mare mortuum.* Item cum sequenti tam verbum quàm adjectivum in genere convenit, ut in quodam lexico, שמיר היא אבן חזקה, Adamas est lapis fortis, היא *hi*, pro הוא *hu*, &c. Nonnunquam dissimiles modos & tempora, conjunctio copulativa jungit, tametsi regimen non varietur, ut עתה בראותו ד' מרכבות וידע כי לחדש דבר הראה אותם לו שאל את המלאך מה אלה ארוני, *Nunc cùm videret quatuor quadrigas, & sciret quod ad novi quippiam significandum illas ei ostendisset, sciscitatur ab angelo, quidnam illa sunt.* Ubi cùm dixisset בראותו *birotho*, in infinitivo, mox וידע *vaiedaa*, in præterito subjunxit pro ובדעתו *ubdaato.*

Affixa non semper referuntur ad præcedentia, sed etiam ad consequentia & tunc quodammodo articulorum vel pronominum demonstrativorum gerunt officium, ut כסאו דוד *kiso David*, solium ipsius, David scilicet. quamquam ad ἐξήπεγησιν sæpius inserunt של *schel*, vel Chaldaïcum articulum genitivi casus ד suprà: ut, דברו של הכוהן המקריב, Verbum ipsius, sacerdotis scilicet qui *Affixa referunt quod consequitur.*

 offert

offert. Non dubito quin his multa ejusmodi addere possis, itaque tua diligentia fretus ad alia transeo.

Daghes in נ.

Daghes forte sæpe resolvunt in נ, מְאַיִן *meain*, unde, Talmudice מִנַּיִן *minnain*, ut habes in commentario Kimhi in Michæam, & interdum brevius מִנָּן *minnan*. Hoc habent ab Arabibus, qui, verbi gratia pro קִפּוֹד *kippod*, Hebræo dicunt קאנפד *kanpad*. Ita Chaldæi מַנְדַּע *manda*, & מַנְדְּעָה *mandeá*, loco Hebræi מַדָּע *madda*.

Litera in daghes.

E converso נ & alias consonantes sæpe commutant in daghes forte איכתב *iccateb*, מיפקד *mippakked*, loco אתכתב מתפקד *mithpakked*, *hithcatteb*, &c. Hæc enim exempla sunt ת conjug. hithpael. ליפול *lippol*, pro Biblico לנפול *linpol*, Legenti plurima omnium literarum exempla obvia erunt.

Idiotismus.

In vocibus sæpe aliquid idiotismi sive vernaculæ consuetudinis & phrasis retinent, ut cum à *sandal*, calceo, quendam Rab. Johanan סַנְדְּלָר *sandalar*, sutorem seu calcearium, denominant, ascito רֵשׁ ad formationem toar ex usu & stylo linguæ Germanicæ, aut fluvium quendam vocant סבטיון *sabbation*, quasi sabbaticum, subjecta syllaba יון *ion*, quæ apud Arabas est adjectivorum terminatio.

Pau-

Paulò quidem curioſiora ſunt hæc quæ de nominibus ſequuntur, non tamen prætermittenda. Nam & eorum pleráque ſuo calculo digna cenſuit Elias. Heterocliſis igitur quam vides e ſingul. אב *ab* ad plural. אבות *avoth*, ut à maſculino ſingul. formetur vox pluralis fœminea, apud Rab. non eſt infrequens. מוסר *moſer*, מוסרות *moſeroth*, traditores, תינוק תינוקות *tinok tinokoth*, infantes. בכור בכורות *bechor bechoroth*, primogeniti, דיבר דיברות *dibber dibberoth*, verba, הדיוט הדיוטות *hadiot hadiototh*, idiotæ, רב רבות *rab rabboth*, doctores, quod tamen non reperitur abſque affixo: abſolute enim dicunt רבנים *Rabbanim*. Et e converſo à ſingulari fœmin. plurale maſc. תפילה תפילין *Tephilla*, *Tephillin*, phylacteriæ, תהילה תהילין *tehilla tehillim*, & contracte תילים *tillim*, pſalmi atque ſimilia.

Heteroclita maſculina

Elias in rad מסר.

Quæ fœminina ſunt, Rabbini maſculine plerumque enunciant & contrà. פג *pag*, groſſus, Rabbinice פגה *paghà*. ſic in plurali אֲבַעְבֻּעוֹת *abanbuhoth*, puſtulæ, Exod. 9. Rabbinice אֲבַעְבוּעִים *abanbuhim*, נשים *naſim*, mulieres, Rab. נשות *naſoth*, ימים *jamim*, Rab. ימות *Yamoth*.

Heteroclita Fæminina.

Carentibus plurali dant plurale זכר za-

zahab, aurum זהבים *Zehabim*, aurei nummi. Quod crebro faciunt in literis & dictionibus materialiter sumptis כפין *cappin*, i. geminum Caph. ווים *Vavim*, geminum Vau.

Quædam Talmudica pronunciantur per daghes, cum alioqui levia sint, מַסֶּכֶת *massecheth* à סכך *sachach*, נִימּוּק *nimmuk* à מקק *makak*.

Regimen. Syntactictum pro absoluto non rarum מידת *middath*, סיבת *sibbath*, qualia masculina habentur, ut מזה סיבת

Esaye 28 *mizzé sibbath*, ob eam causam, in Physica Rab. Tybbon. Ejusdem rationis est illud Esaiæ ציצת נובל Flos cadens Et plural. סהדי שקרי *saade sikre*, testes falsitatum, in illo proverbio quod ci-

Malach. 2. tat R. Kimhi, חשמונאי *hasmonaé*, Macchabæi, cujus singulare his punctis notandum est חַשְׁמוֹנַאי *hasmonai*, ut מִצְרָאי *mitsrai*, à plur. מִצְרָאֵי *mitsrae*. Hallucinantur enim qui in his & similibus utroque numero legunt *hasmonaé*, *misraè* Vide Danielem & Ezram optimos Syriacæ linguæ interpretes. Uti enim Jod simplex apud Heb. format patronymica & gentilitia, sic אי *ai*, diphthongus apud Rabbinos & Chald.

Contrà Absoluto utuntur pro Syntactico. Quin & absoluto præfigunt ה

haie-

haiediá, & genitivo ſequenti detrahunt contra linguæ proprietatem הבעלי חיים *habbaale haiim*, pro בעלי חיים *baale habaiim*, animantia, הבעל קרי *habbaal keri*, pro בעל הקרי *baal hakkeri*, ſeminifluus.

Quieſcentibus lamed, ה tertia in utroque numero ſæpe adeſt אבה *abà*, & plural. אבהות *abahoth*, partes: & interdum aliis ordinibus in compenſationem radicalis quieſcentis, aut etiam deficientis אימה *immá*, plural. אִימָּהוֹת *immahoth*, vel אִמָּהוֹת *ammahoth*, matres. Simile extat in Hebræo אָמָה *ama*, plural. אֲמָהוֹת *amahoth*, ancillæ: Gen. 31. ubi, inquit Rab. David, ה radicale, quod in ſingulari exciderat, apparet. Quibus affine eſt מישתאות *miſtaqth*, convivia, pro משתות *miſtoth*.

Syllaba יא in multis paragogica eſt אכסדריא *acſadria*, exedra, quòd & ſuprà annotatum. א ſæpe interponitur per epentheſin, אכסנאין *acſanain*, pro אכסנין *acſanin*, ξενοὶ, nam Græcum eſt. Item, י, ut דורוניות *doronioth*, pro דורונות *doronoth*, dona, הגמוניות *hagmonioth*, pro הגמונות *hagmonoth*, ἡγεμονίαι. Literæ ehevi non immutant ſignificationem, איסכולי *eſcoli*, & איסכולא *eſcola*, ſchola, רומי *Romi*, & רומא *Ro-*

Roma. Sic in medio דִּסְקֵס *dascas*, & דיסקוס *discus*, דייתק *diatak*, & דייתיקי διαθήκη, & in Syrico hodie novum Testamentum inscribitur דיתיקה חדתה per ה. הדרקין *hadrakin*, & הדרוקן *hadrokan*, hydrops, דייט *daia daiat*, & דיוטה *diuta*, tabulatum: ne ea in lexicis deesse putes.

Sub finem Chaldaïcæ grammaticæ Munsteri quatuor reperi regulas de Rabbinicis quibusdam vocabulis, tropis & modis loquendi, quas non abs re hic adjiciendas ante putavi, quàm alias à nobis multa lectione observatas subjiciam.

Notandum primò, inquit, Rabbinos quasdam habere voces in usu, quas neque in Bibliis neque in codicibus Chald. unquam invenias. Hujusmodi sunt עַכְשָׁיו *acsau*, modo, שום *shum*, aliquis.

Secundò, utuntur aliquibus frequentissime quæ in Bibliis sunt rarissimè, quales קְצָת *ketsath*, quidam & quædam כְּבָר *kebar*, jam, צָרִיךְ *tsarich*, necesse est.

Tertiò, derivant crebrò ab Hebraïcis verbis varia nomina, quibus in artibus & commentariis opus habent, ut à פָּרַשׁ *paras*, separatus est, הֶפְרֵשׁ *hephres*, differentia, ab הָגָה meditatus est,

eſt, הִגָּיוֹן *biggaion*, logica, à נשׂא *naſá*, ſuſtinuit, נושׂא *noſe*, ſubjectum, ſuſtentans ſcilicet accidentia, à רָאָה *raà*, vidit, רְאָיָה, *raaiá*, apodixis.

Quartò, dictionibus quibuſdam Chaldaïcis ſæpe quidem utuntur, ſed non tam juxta Chaldaïcam, quam Hebraïcam grammaticen, ut ſunt iſtæ & plurimæ aliæ סְבָרָה & סְבָרָא *ſebara*, opinio, זוגות *Zogoth*, & זוגין *Zoghìn*, paria, אֶפְשָׁר *ephſar*, poſſibile, שְׁכִינָא *ſechina*, & שְׁכִינְתָּא *ſechinta*, divinitas, מָמוֹנָא *mammona*, & מָמוֹן *mammon* divitiæ. Hæc ille, quibus quæ ſequuntur adjungimus.

Quintò, quia ſuis Chaldaica immiſcent, immò & tota Maſora Chaldaicis conſtat, & Targhumim paſſim per illorum ſcripta ſparguntur, deguſtanda eſt Grammatica Chaldaica ſive Syriaca, & comparanda cum Hebræa. Munſteri confuſior eſt. Caninii & Merceri poſterior methodica quidem, ſed magis ad Danielis ſex capita, & Ezræ quatuor analogiam pertinent, quàm Targhumim & vulgatorum Rabbinorum, præſertim Cabbalicorum Hieroſolymitanè benè & Syriacè loquentium. Itaque Tabulæ Merceri priores ad id commodiores ſunt. Conferet etiam

Ambrosius Theseus in sua introductione in linguam Chald. Syricam, Armenicam & decem alias, Postellus in Alphabeto 12. linguarum.

Præter dictionarium Hebraum & Chaldæum opus est Rabbinico, ut Munsteri &c.

Sextò, quia lingua Rabbinica, Hebræâ, & Chaldæâ multò copiosior est, præter radices Kimhi, Santis, Reuchlini, aut similium, & Methurgheman Eliæ, similiúmve, qui solas voces Chaldaicas persecuti sunt, necessarium est lexicon Santis, vel Munsteri, cui dedêre nomen ערוך. Provectioribus etiam magno usui fuerit Baal haruc & Tisbi Elianus. Illi enim voces Talmudicas & recentiorum præterea Hebræorum diligenter exponunt.

Septimò, non ita illis fidendum lexicis, quin plurima tuæ industriæ & judicio relicta este memineris. Itaque quia Rabbini verbalia nova, ut antea annotatum est, subindè fingunt, satis tibi fuerit, si illa tibi radices & eorum varios significatus, ex quibus rem elicias, explicent.

Octavò, vocabula sunt infinita, quæ inter hunc illum Rabbinum legendum occurrunt, in cæteris non item, quòd barbara sint, et ex linguis cuique vernacnlis sumpta. Tu in hujusmodi vide quid ex tua lingua sit, quidve sen-

sus

ſus poſtulet. Nam eorum catalogum nectere immenſi & præterea barbari eſſet laboris.

Nonò, nomina propria infinita ſunt, quæ ex omni antiquitate & gentium omnium hiſtoriis repetuntur, ea lexicis includi nequeunt. Tu ſi quod nomen occurrit, cujus ſignificatum non invenias in lexicis, vide num ſit nomen urbis, regionis, loci, populi, viri, fœminæ, Idoli, fluvii, montis, pro ſcripti ratione. Quæ fuerint Hebræa, liber Santis Pagnini, ſub finem inſtitutionum Hebraicarum ſuppeditabit.

Decimò, literæ ſono affines ſæpe confunduntur, cùm intereà lexica non niſi in uno alphabeti ordine vocabula ſic diſtincta interpretentur. טופס *tophas*, exemplar literarum, atqui quod in nullo reperitur lexico, Kimhi in rad. פתשגן ſcribit טופש *tophash*, ſic כפל *caphal*, & קפל *kaphal*, טפיטא *tephita*, & טפיתא *tephita*, ne propterea manca ea exiſtimes. Sæpe etiam, ſed id librariorum vitio, confundunt literas pictura cognatas אדריכל *adrical*, כוב *cob*, & כוכ *coc*: ſicque pleraque citat Elias in Meturgheman. Da igitur operam, ut in omnem formam tuum dictionarium verſes, ſi res poſtulat.

Un-

Undecimò nominibus Dei superstitiosè utuntur: cùm enim nomen tetragrammaton scribere non audeant, illud aut circumscribunt nominibus aliis à se inventis הַשֵּׁם *hassem*, הַגְּבוּרָה *haghebura*, הַמָּקוֹם *hammakom*, & similibus, ipsius conditiones enuntiantibus, aut alienis signant literis יְהוָה, desumpto ך ex nomine Adonaii: sic אֱלֹהַי & אֱלֹקִים pro אֱלֹהִים *Elohim*.

Hæc sunt, benigne lector, quæ si ederentur, è re tua fore judicavimus. Existimamus enim, ubi in his pauculis te aliquandiu exercueris, experturum faciliùs esse intelligere commentaria, atque adeò quicquid ab Hebræis præter Biblia scribitur, quàm ipsamet Biblia, quæ cùm propter rerum & sententiarum excellentiam, tùm quia verbis & phrasibus utuntur paulò a communi consuetudine remotioribus ac nobilioribus, tenebras legentibus plerumque offundunt. Vale & fruere.

Superiora

Superiora facilitatis & memoriæ cauſa in paucas brevéſque tabulas contrahamus.

TAB. GENERALIS.

- **Notæ Rab. lectionis tres**
  - **Literæ pag. 8.**
    - א"ו"י ſparſæ vocalium punctorum loco à p. 24. ad 45.
    - כ"ח"ע certo puncto gaudentes pag. 40.
  - **Characteriſticæ. pag. 24**
    - **Verborum**
      - נ י ה הת נת conjug. 45.
      - הכי' מו"ן præteritorum 67.
      - איתן futurorum 67.
      - בכ"ל'ם infinit. 67.
    - **Verbalium**
      - communes הא"מ'נתי 64.
      - propriæ conjugationum ני ה הת, è quibus deſcendunt 63.
  - **Literæ vel ſyllabæ ſerviles p.**
    - Moſe vecaleb. 67.
    - affixa הכ"ני"ם 67.
    - אד"ק 70.

TAB. SPECIALES IN USUM SCRIBENDI RABBINORUM.

Verborum notatio apud Rab. pag. 24.

Kal, שמר פקד, ut in comt. *pakad*, *shamar*.

Niphal, נפקד vel ניפקד, *niphkad*.

Piel, פיקד *pikked*, & in Paül מפקד *mepakkad*.

Pual, פוקד *pukkad*. Quæ notatio communis eſt & Benoni in Kal.

Hiphil, הפקיד *hiphkid*, ut in contextu. Jod enim eam facilè diſtinguit à cæteris conjugationibus, ut abſentia vocalis poſt ה ſymbolum conjug. in omnibus perſonis ab Hophal. Sic enim illud ſignant.

Hophal, הושמר הופקד &c. *hephkad*, *hoſmar*.

Hitphaël, התפקד *hitpaked*, & mixtim, נתפקד *nithpaked*.

At in verbis inchoatis à τοῖς ז"ץ, poſt illud tau Hithpael commixtum primæ & ſecundæ radicalibus vertitur in teth, poſt hoc in ד hunc in modum הצטער *hiſtaree*, הזדכך *hisdakéc*.

DE

DE DERIVATIS VERBORUM RAB.

Derivata à verbis formant partim ex

- Kal, fœminina formæ יְדִיעָה *jedihà*.
- Piel, Masc. formæ סִיתוּף חִיבּוּר *hibbur*, *sittuph*.
- Hihil, partim
  - masculina præfixo he cum segol, ut הֶפְסֵד *hephsed*
  - fœminina præfixo he cum pathah הַכָּאָה *haccaá* אַבְטָחָה הֲבָאָה *habaá* *abtahá*
- Hitphaël, formæ הִתְקַדְּשׁוּת *hithkatsuth*.
- Niphal quiesc. לס. נמחות *nimhuth*, à מחה *maha*

pag. 63.

DE

DE CÆTERIS NOMINIBUS.

Hæc emantica Rabbinorum Alias sunt, p. 35. 36. 37.	Concreta in	תן *tan*, סכלתן *socletán*,	M.
		י, צרפתי *tsarphatí*,	M.
		ית צרפתית *tsarphatith*,	F.
	Abstracta in	ות *uth*, סְמִיכוּת *semicuth* תנו *tanù*, שׂוֹכְלְתָנוּ *socletanu*, נות *nuth*, פּוּרְעָנוּת *purhanuth*, quæ Caldaïcè abjicunt ת ית *ith*, תַּעֲנִית *taanith*, & sine ת, תַּעֲנִי Chald. *taani*. ו simplex טָעוּ *tabu*, & Rabbinicè magis טָעוּת *tabut*.	Fœm.

Notula

Notula utuntur pag. 47. & seq.

- Simplici
  - in compendio unius
    - dictionis ר' *Rabbi.*
    - syllabæ פי' *Peras.*
    - literæ פוקדי' *Pokedim.*
  - in litera pro numero sumpta ה", ג", &c.
- duplici
  - externis פ'ארי'ס *Paris.*
  - abbreviationib. ר"ל.
  - literis arithmetic. ק"ל 130
  - iis quæ pertinent ad rem gram. מ'ק'ו'ר *makor.* infinitivus.
  - signis &c.
  - allusionibus Biblicis, ב'כ'ת יעקב *bebat Jaakob.*

Has notulas lineolis aliquando, ut hic vides, exprimunt, aliquando punctulis, ע·מ·י· ר·ג·

Peculiaria Rabbinorum.

Literarum minifterialium divifio & conjunctio varia pag. 67. &c.
Apocope 47. 72.
Syncope 50. 72.
Synæresis 47. 50.
Paragoge literæ 54. 65. 80. syllabæ 85.
Epenthesis Aleph & Jod.
Aphæresis 50. 80.
Parallage literarum 51. 56.
Compositio partim ex integris partim è corruptis 73.
Analysis in Nun vel daghes 82.
Chaldæo-Hebræa 79.
Formarum nominum confusio 79.
Heteroclisis 83.
Ordinum verb. confusio 52.
Verborum commixtio cum &c. 52. 53.
Serviles pro radicalibus 57.
Idiotismi 82.
Regulæ de vocabulis, tropis, &c. 86. & seq.

AD USUM ET PRAXIM

Præcedentium canonum, hæc verba Joëlis 2. cap. cum ſcholiis R. David Kimhi examinabimns, ut habeas quod ſequaris. Ea verò typis Biblicis cudi mandavimus, ut notæ arithmeticæ inſertæ, quæ te ad noſtras Meditationes numeris reſpondentes remittunt, conſpicuæ magis eſſent.

וְהָיָה אַחֲרֵי־כֵן אֶשְׁפּוֹךְ אֶת־רוּחִי עַל־
כָּל־בָּשָׂר וְנִבְּאוּ בְּנֵיכֶם וּבְנוֹתֵיכֶם
זִקְנֵיכֶם חֲלֹמוֹת יַחֲלֹמוּן בַּחוּרֵיכֶם חֶזְיֹנוֹת
יִרְאוּ׃ וְגַם עַל־הָעֲבָדִים וְעַל־הַשְּׁפָחוֹת
בַּיָּמִים הָהֵמָּה אֶשְׁפּוֹךְ אֶת־רוּחִי׃

5 4 3 2 1
שניה ב׳ והיה אחרי כן · כמו והיה באחרית הימים ·
11 10 9 8 7 6
ואמר אחרי כן לפי שאמר וידעתם כי בקרב
16 15 14 13 12
ישראל אני · אמר עתה תדעו ולא ידיעה
22 21 20 19 18 17
שלמה כי עוד תשובו ותחטאו לפני אבל
26 25 24 23
אחרי זאת הידיעה יבא זמן שתדעו אותי

28 27
ידיעה שלמה ולא תחטאו עוד והוא לימות

34 33 32 31 30 29
המשיח שנאמר כי מלאה הארץ דעה את ישעיה י"א

36 35
יהוה : אשפוך רוחי על כל בשר · פירוש בישראל

41 40 39 38 37
כמו שאמר במקום אחר כל בשר ואינו מכל

47 46 45 44 43 42
בעלי חיים אלא האדם לבדו · ואמר ויברך תלים קמ"ה

50 49 48
כל בשר · יבא כל בשר · פי' פרט הנה כל ישעיה סו

53 52 51
בשר על ישראל הראויים להיות רוח הקודש

57 56 55 54
עליהם . ואמר כל ר"ל הגדולים והקטנים ·

61 60 59 58
כמו שאמר כי כולם ידעו אותי למקטנם ועד ירמי' ל"א

62 0
גדולם · ורוח היא רוח דעה והשכל כמו כ"ה ורוחי

68 67 66 65 64 63
שאמר ונחה עליו רוח ה' ואח"כ פי' רוח חכמה ישעיה י"א

72 71 70 69
ובינה רוח עצה וגבורה רוח דעת ויראת יהוה ·

679 78 77 676 75 74 73
ומפני שיזדכך שכלם יגבר במקצתם כח הדבור

81 80
עד שיתנבאו · כי לא אמר כי כולם יתנבאו

83 82
אלא ונבאו בניכם ובנותיכם. ובשפיכות הרוח

84
אמר על כל בשר אבל בנבואה לא אמר כל

אלא ונבאו בניכם ובנותיכם . ואמר זקניכם
בחוריכם

86 85

בחוריכם לא כולם והוא על דרך שכתב

90 89 88 87

החכם הגדול הרב רבי משה בן מיימון ז״ל כי לא

94 93 92 91

תבוא לאדם הנבואה ואפי׳ עם התלמדות

100 99 98 97 96 95

אלא אם כן קדם לו טבע בעת היצירה ·

103 102 101

והבנים והבנות יתנבאו בנערותם כמו שמואל

107 106 105 104

הנביא והנבואה תהיה להם במראה החלום

כמו שאמר חלומות חזיונות · וכן היתה נבואת

109 708

במדבר י״ב רוב הנביאים · כמו שאמר אם יהיה נביאכם

113 112 111 110

ה׳ במראה אליו אתודע בחלום אדבר בו. וכן

117 116 115 114

יהיו בהם מעלות זה למעלה מזה כמו שהיו

121 120 119 118

בנביאים שעברו עד שאולי יהיה בהם כמשה

126 125 124 123 122

רבינו ע״ה והנה זכר ג׳ מעלות אשר בשנות

131 130 129 128 127

האדם ימי הנערות וימי הבחרות וימי הזקנות :

133 132

ישעי׳ ס״א וגם על העבדים · כמו שאמר ועמדו זרים

138 137 136 135 134

ורעו צאנכם ובני נכר אכריכם וכורמיכם וגם

104 139

אותם לפני שיעמדו בארץ ישראל ויעבדו את

141

ישראל תהיה להם רוח דעת והשכל ·

F 3 ועניין

145 144 143 142
וענין שפיכות הרוח ר״ל שתהיה בהם רוח ישעי׳ס׳ת
150 149 148 147 146
לרוב כענין השפיכה · כן אמר ושפכתי על
154 153 152 151
בית דוד ועל יושב ירושלים רוח חן ותחנונים.

VERSIO.

Ad Titum. 3 h. *Et erit postea, opulentè effundam spiritum meum in omnem carnem. Et vaticinabuntur filii vestri & filiæ vestræ. Senes vestri insomnia somniabunt, adolescenscentes vestri visiones cernent. Quinetiam in servos & ancillas annis illis largissimè effundam Spiritum meum.*

COMMENTARIUS.

Esa. 2. *Et erit postea.* Idem ac si diceret (cùm Esaïa) & erit in postremo tempore dierum. Ait verò *postea*, quia jam dixerat, Et scietis quòd in medio Israëlis ego sum. Nunc quidem scietis, sed non cognitione perfecta (adhuc enim ad peccandum coram me revertemini) Sed post hanc cognitionem tempus aderit, quo me agnoscetis notitia abso- *Esai. 11.* luta, nec ultra peccabitis: Nimirum diebus Messiæ, de quibus scriptum est, quòd repleta sit terra cognitione de-

domini *Effundam spiritum meum in omnem carnem*, expositio est de Israele, uti alio loco, Omnis caro, nec dicitur de omnibus anima sentiente præditis, sed de homine tantùm. Exemplo sint. Et benedicit omnis caro &c. Veniet omnis caro &c. (Atque) ita speciatim hoc loco (*Omnem carnem*) cadit in Israëlitas, qui apti sunt ad recipiendum Spiritum sanctum. Præterea per *Omnem* tam parvos quàm provectos ætate intelligit sicut etiam prænuntiavit Jeremias, Omnes cognoscent me ab eorum minimo ad illorum maximum. *Spiritum meum*. Spiritus ille est spiritus scientiæ & intelligentiæ, ut scriptum est: Requiescet super eum spiritus domini (hoc est, ut post modum explicat) spiritus scientiæ & sapientiæ, spiritus consilii & fortitudinis, spiritus cognitionis & timoris domini. Ac quia mens eorum perpurgabitur, plerique ad eam vim dicendi pervenient, ut sint vaticinaturi. Non enim asserit omes donandos munere prophetico, sed *Filios* tantùm & *Filias eorum*. In effusione quidem spiritus dixit, *In omnem carnem*, at de prophetia non *Omnes*, sed *filii & filiæ vestræ* (tantùm.) Similiter *Senes*, inquit, *vestri & adolescentes*, non *omnes*

Psal. 145.

Esaia 66

Hierem. 31.

Esaia 11.

nes, idque juxta rationem quam ſcripſit magnus ille R. Moſe Mamonis filius, quem fœlix fauſtùmque ſit nominaſſe, prophetiæ donum communicari non ſolere cum quovis, etiam cum diſciplina, niſi eum prius natura tempore ortus præparaverit. Cæterúm filii & filiæ vaticinabuntur in ipſamet pueritia, ut Samuel propheta, erítque illis prophetia per viſionem ſomnii quemadmodum dicit *in ſomnia*, *viſiones*. Qualis
Num. 12. fuit omnium ferè prophetarum ſicuti dictum eſt. Cùm propheta veſter fuerit ex domino, in viſione ei me patefaciam, in ſomnio eum alloquar. Ita-
Ad verb. huius ſupra illum. que in illis erunt gradus alii aliis ſuperiores, quales fuerunt in veteribus, adeò ut fortè aliquis futurus ſit par Moſi doctori noſtro, ſuper quem pax. En verò mentionem trium graduum pro
Eſaia 62. ratione ætatum hominis, pueritiæ, adoleſcentiæ & ſenectutis. *Quinetiam in ſervos*. Juxta dictum (Eſaïæ) Stabunt externi & paſcent oves veſtras, filii quòque alienigenæ agricolæ & vinitores veſtri erunt. Sed & ſuper illos fundetur ſpiritus ſcientiæ & intelligentiæ, propterea quòd ſtabunt in terra Iſraël, ſerviéntque Iſraëlitis. Cæterùm ex ſignificatione effuſionis ſpiritus, intelligimus

mus uberrime communicandum esse spiritum. Quare eo etiam modo loquitur Zacharias, *Effundam super domum David & super habitatores Jerusalem spiritum gratiæ & beneficentiæ.*

MODUS REVOCANDI

superiora Rab. David Kimhi verba ad præcedentes regulas.

1. *Vehaiá*, vau cum scheva. pag. 67. l. 22. Reliqua per geminum camets. pag. 25. l. 16. Sed & ultima apertè dignoscitur proferenda per a, quoniam ה in fine sonat a. pag. 40. lin. 9.

2 Duæ primæ per a, propter ה. pag. 40. vel si breviùs mavis utraque per a, ex regula, pag. 25. l. 16. Tertia per e, quia index pluralis numeri. pag. 36. leges igitur, *abarekén*.

3 *Kemo* per scheva & holem. pag. 67. lin. 22. pag. 31. In particularium indeclinabilium notatione exercitatus esse debes pag. 29.

4. בְּאַחֲרִית, beth scheva: pag. 67. lin. 22. duæ reliquæ per a, supra numero secundo. Postrema per hiric, ut Tau fœminorum formativum ostendit, pag. 64.

5 הַיָּמִים, he haiiediha per pathah, ſequente daghes. pag. 67. ſecunda camets. pag. 25. lin. 16. tertia hiric. pag. 36.

6 *Veamár* Vau ſervile pag. 69. Reliqua thematica conjugationis kal, ut abſentia tam vocalium, & ו quàm conſonantium ſervilium docet. Unde remitteris ad illius notationem pag.45.

7. לְפִי priore ſcheva pag. 67. poſteriore hiric pag. 37.

8. *Scheamàr*, ſchim per ſegol pag.67. cætera ſuprà numero 6.

9 *Vidantèm*, תֶּם indicat totam perſonam, quia conſtat ex literis tehimun pag.67. ut igitur à pakad dicitur pekadtem, ita à יְדַעְתֶּם יָדַע & antegreſſo Vau וִידַעְתֶּם Nam utrunque ſcheva literarum י & ו, vertitur in hiric, ne duo ſchevaim legantur. Hæc autem animi inductio pendet è ſecunda nota Rabbinicæ lectionis.

10 *Ki*. per hiric pag. 37.

11 *Bekereb*, de nominibus ſex punctorum de quibus pag. 58.

12 *Iſrael ani*, nota ſunt ex vocalibus.

13 עַתָּה *attá*, pag. 40.

14 תִּירַשׁ tau per tʃeri, quia adeſt quieſcenti pe jod ut litera æthan, pag. 67

67. daleth ergo habebit ſcheva pag. 27. mobile ibidem, poſtrema per ſurec pag. 35.

15 *Velo*, ſi placet ſupplere holem, ſin minus cum Chaldæis leges *vela*, pag. 25.

16 יְרִישָׁה Jod inſertum indicat totius vocabuli lectionem pag. 56. eſt enim hujuſce formæ characteriſticon,

17 *Schelema*, prima ſcheva pag. 26. ſecunda retinet tſeri ſui maſculini pag. 59. poſtrema per camets pag. 40.

18 *Hod* pag. 32.

19 תָשׁוּבוּ grammatica hoc ſatis docet. Tau enim eſt futuri ſymbolum, & Vau poſt ב quieſcens Ain. Tamen ſi placet revocare ad ſuperiora, prima habebit camets propter vicinitatem accentus pagin. 16. ſecunda ſurec pag. 33. ſimiliter & poſtrema pag. 35.

20 תֶחֶטְאוּ fututum kal paululum varians propter primam gutturalem. hujus tamen & ſimilium rationem habes pag. 42. cum ſequentibus. Tau futurum tempus apertè oſtendit.

21 *Lephanai*, lamed ſcheva pag. 67. Cætera per a pag. 25. de eò & ſimilibus pag. 38. lin 12.

22 *Aval*, pag. 29. & pag. 25.

23. *Zoth*, pronomen in grammati-

ca

ca, pertinet ad secundam notam, de qua pag. 29.

24 *Hajediba*, Jod quod vides insertum monstrat formam seu notationem pag. 56.

25 *Jabo*, futurum kal quiesc. ain. Jod nota futuri pag. 67.

26 אוֹתִי pag. 18. pag. 37. Cæterum ubi nulla mentione facta syllabarum numeros solos afferemus, prior ad priorem, posterior ad ejusdem loci syllabam spectabit, & ita ubi suprà duas syllabas excreverit.

27 *Vehu* pronomen notum ex grammat. Aliquot omisimus, quia ea antè discusseramus, ubi itaque nullam notam reperies, flecte oculos ad præcedentia, & illud ipsum examinatum videbis

28 *Limoth*, vocales adsunt.

29. הַמְּשִׁיחַ, he habet pathath sequente daghes pag. 67. Mem camets pag. 25. Jod fremit hoc loco i. pag. 36. Heth assumit pathah ghenuvá pag. 41

30 וַיֵּאָמֵר niphal, cujus prima est gutturalis, Recurre igitud ad pag. 40. & 41. Nun characteristica est conjugationis.

31 *Maleá* ut pakeda, tertia persona fœm sing. kal. He illam personam notat

tat, eſt enim ex literis tehimun pag. 67.

32 *Haàrets* ה ſervile pag. 67.

33 *Dabáth*, ט ſatis lectionem indicat pag. 40.

34 *Eth adonai* cum domino. Eth præpoſitio nota in grammatica, adonaï ſuas vocales habet.

35 *Perùs* pag. 56. pro *pirrus*, forma Rab.

36 *Veiſrael.* Nam apex ille unicus indicat abſentiam ſyllabæ pag. 75.

37 *Sheamàr*, ibidem.

38 *Bemaqóm* pag. 67. pag. 25. pag. 33.

39 אַחַר vocabulum paſſim obvium.

40 וְאֵינוֹ penultima tſeri pag. 36. ultima holem pag. 34.

41 *Miccol.* Et iſtud notum pag. 67. pag. 33.

42 בַּעֲלֵי Ain monſtrat duarum primarum lectionem pag. 41. Jod ſonat e, pag. 36.

43 חַיִּים ibidem

44 אֶלָּא particula indeclinabilis, Græcè *ἀλλὰ*.

45 *Haadam* pag. 25. He initio ſervile pag. 67.

46 לְבַדּוֹ pag. 67. pag. 25. pag. 34.

47 *Vivaréc.* futurum piel perfecto-

rum

rum cum Vau. jod futurum ſignat piel quidem, quoniam Vau 2. & 3. radicalibus non admixtum. vide libri periocham.

48 בָּשָׂר pag. 58.

49 *Perat* & non *parat*, quia eſt de formis ſchevatis, quas uſus docet.

50 הִנֵּה de particulis indeclinabilibus, quæ pertinent ad tertiam notam Rabbinicæ lectionis pag. 29.

51 הָרְאוּיִם vocales id oſtendunt, ut citatione nihil ſit opus.

52 לִהְיוֹת infinitivus forma לִגְלוֹת in grammatica. Lamed gerundium denotat pag. 67.

52 *Haqqodes* pag. 67. ultimam verò efferri per e uſus docet

54 עֲלֵיהֶם pag. 40. pag. 36. *hem* ex affixis, de quorum ratione pag. 67. & ſub finem periochæ, ſtatim initio.

55 *Rotſé lomár*. compendium dictionis, ut duo illi apices indicant pag. 74. *lomar*, infinitivus Rabbinicus pag. 46

56 הַגְּדוֹלִים ghimel habet ſcheva pag. 26 Cetera ex præcedentibus, ſed & vocalibus nota, ut pigeat idem toties repetere.

75 הַקְּטַנִּים forma pluralivm carentium vocalibus pag. 59. niſi quod tertia

tia radicis dageſſatur, ſed id heteroclitè, ut annotat Kimhi in Michlol. Nec propterea ſonus variatur

58 כֻּולָּם Vau pro kibbutz pag. 31.

59 יֵרְשׁוּ Jod habet tſeri, vide ſuprà numero 14.

60 לְמִקְּטַנָּן, lamed & mem ex literis ſervilibus pagin. 67.

61 וַעַד גְּדוֹלָם A in patah. pag. 40. gimel ſcheva pag. 26.

62 *Haſſèkel*, de nominibus quinque punctorum pag. 58.

63 *Venahá*, Vau ſcheva pag. 67. Cæterorum ſonus facilè ex ס conjicitur. pag. 40

64 אֵלָיו Nam poſt Jod Vau in fine coaleſcit pag. 34.

65 *Adonai*. Nam pro nomine tetragrammato ſcribunt he cum virgula, hoc eſt, הַשֵּׁם: apex enim ille unicus deſiderari aliquid ſignificat, pag. 75.

66. Compendium eſt Hebraïcum ut duo apices oſtendunt. p. 47. integrè enim eſſet אַחַר כֵּן.

67 פִּי׳ pro פֵּירֵשׁ. Eſt hic quoque abbreviatio, ſed unius tantùm ſyllabæ: unde & unicus tantùm apex præfigitur, pag. 75. Cæterùm Jod quod ſubſequitur primam radicis, adſcriptum eſt ad oſtendendam conjugationem piël pag. 45.

68

68 חָכְמָה ad oſtendum Camets-hatuph, Vau non interjectum eſt, quia ibi eſt allegatio ſcripturæ Eſaiæ 11. in qua te eſſe verſatum cupiunt.

69 וּבִינָה *Ubinà*, Vau per ſurec pag. 67. præfigitur enim uni ex literis Bumaph. Cætera nota ex literis protractionis.

70 עֵצָה priore tſeri, peculiari quadam norma, poſteriore Camets pag. 40.

71 *Ugburà*, Vau per ſurec pag. 67. Cætera ſuas literas protractionis habent.

72 וְיִרְאַת jed conſono, quia initium nominis facit, ו enim ſervile eſt pag. 37.

73. מִפְּנֵי, ſub pe debet eſſe ſcheva propter formam regiminis, in grammatica.

74 שֶׁיִּזְדַּכְּכוּ futurum conjugationis hithpaël à radice זָכַךְ duplicata. Proinde daleth quod vides interjectum inter primam radicalem zain & ſecundam caph, poſitum eſt loco tau indicis hithpaël ut annotatum eſt pag. 48.

75 שֶׁכֻּלָּם de nominibus quinque punctorum uti antea dictum numero 62. itaque ſic efferendum eſt propter mem affixum, grammat.

76 יִגְבַר futurum kal neutrum. Unde inter ſecundam & tertiam radicales non adſcripta eſt Vau, ex grammat. jod lectionis eſt index.

77 בְּמִקְצָתָם, beth ſervilis eſt. Mem heæmantica affecta hiric ſequente ſcheva pag. 50. Cætera habent, pag. 11.

78 כּוֹם. hîc adſcripſimus Vau, ut oſtenderetur lectio: in hoc tamen nomine raró exprimitur, quia eſt tritiſſimum apud Rabbinos, quemadmodum *vis* apud Latinos, & ἐνεργία apud Græcos. pag. 17.

79 *Haddavár* pag. 44.

80 שֶׁיִּתְנַבֵּא futurum hithpaël uti ſyllaba יִת monſtrat quod videre eſt pag. 32.

81 *Cullam*, vide pauló ſuprà, numero 58.

82 *Venibbeú*, præteritum niphal defect. pe nun.

Nun igitur lectionis character erit, propriè autem poſt Nun venire debuit Jod. ſed ideo miſſum, quia ex contextu Prophetæ facile lectio ſuppleri poteſt.

83 וּבְשִׁפְּכוּת forma ſubſtantivorum Rabbinica. pag. 43.

84 *Binbuà*, deeſt ם index fœmininorum, unde virgula ſuperſcribitur pag. 61.

85 *Dérec*, ex nominibus ſex punctorum.

86 *Scheccatah*, verborum kal perfectorum, rationem indicavimus numero 6.

87 הַחַכָּם הַ habet ſegol, quia præfigitur literæ gutturali affectæ camets, ut dicitur à grammaticis. Reliquum eſt formæ uſitatæ pag. 44.

88 *Rabbi*, pag. 61. apice ſuperſcripto.

89 *Ben Maiemon.* forma quieſcentium lamed he.

90 *Zicronó libraca*, abbreviatio eſt Hebraïca, pag. 60. ubi iſtam ipſam produximus.

91 *Hannebua.* Nun ſcheva, pag. 12. In reliquis adſunt protractionis literæ.

92 *Vchaphilu.* Nam ſyllaba *lu* deſideratur, pag. 61.

93 עִם per hiric. Eſt enim præpoſitio ut ex ſenſu deprehenditur. vide pag. 48.

94 *Hithlameduth*, in *uth*, enim ſubſtantiva Rabbinica formari ſolent pag: 75. ex hithpaël.

95 *Imken* particulæ inflexiles, quarum notatio uſu devoranda eſt, pag. 15.

96

96 *Quadam* verbum kal.

97 *Lò* pag. 20.

98 טֶבַע nomen ſex punctorum.

99 בֹּשֶׁת forma duplicatorum monoſyllaborum.

100 *Hajetſira*, Jod poſt 5 totius vocis lectionem indicat pag. 43. habet verò virgulam ſuperſcriptam, quia deeſt index fœmininorum. pag. 61.

101 *Jithnabeu*, vide numero 80.

102 נַעֲרוּתָם forma *Naharuth* rationem ſuæ lectionis habet pag. 19.

103 *Semuel*, nomen prophetæ compoſitum, unde prima cognoſcitur habere ſcheva pag. 26

104 *Hannabi* pag. 11 pag. 23.

105 תִּהְיֶה, forma יִגְלֶה, de quieſc. lamed he in gramm.

106 *Bemarhè*, he finale, quia de radice eſt, quieſcit in ſegol pag. 26. Niſi quòd hoc loco quieſcit in tſeri, motione cognata, quia ponitur in regimine, út in gram. docetur.

107 הַחֲלוֹם pag. 26. pag. 19.

108 *Jihiè*, vide numerum 105. Utrobique enim litera *æthan* lectionem eandem monſtrat.

109 נְבִיאֲכֶם, Nun habet ſcheva pag. 12. Jod hiric pag. 22. aleph, ut fit, reddit a. *Kem* affixum notum.

110 *Elau*, particula indeclinabilis cum affixo.

111 אֶתְוַדַּע, futurum hithpaël, ut ſymbolum indicat pag. 42.

5 הַיָּמִים, he haiiediha per pathah, ſequente daghes. pag. 67. ſecunda camets. pag. 25. lin. 16. tertia hiric. pag. 36.

6 *Veamár* Vau ſervile pag. 69. Reliqua thematica conjugationis kal, ut abſentia tam vocalium, & ו quàm conſonantium ſervilium docet. Unde remitteris ad illius notationem pag. 45.

7. לִפִּי priore ſcheva pag. 67. poſteriore hiric pag. 37.

8. *Scheamàr*, ſchim per ſegol pag. 67. cætera ſuprà numero 6.

9 *Vidantèm*, תֶּם indicat totam perſonam, quia conſtat ex literis tehimun pag. 67. ut igitur à pakad dicitur pekadtem, ità à יְדַעְתֶּם יָדַע & antegreſſo Vau וִידַעְתֶּם Nam utrunque ſcheva literarum י & ו, vertitur in hiric, ne duo ſchevaim legantur. Hæc autem animi inductio pendet è ſecunda nota Rabbinicæ lectionis.

10 *Ki.* per hiric pag. 37.

11 *Bekereb*, de nominibus ſex punctorum de quibus pag. 58.

12 *Iſrael ani*, nota ſunt ex vocalibus.

13 עַתָּה *attá*, pag. 40.

14 תִּירַשׁ tau per tſeri, quia adeſt quieſcenti pe jod ut litera æthan, pag. 67

67. daleth ergo habebit ſcheva pag. 27. mobile ibidem, poſtrema per ſurec pag. 35.

15 *Velo*, ſi placet ſupplere holem, ſin minus cum Chaldæis leges *vela*, pag. 25.

16 יְרִישָׁה Jod inſertum indicat totius vocabuli lectionem pag. 56. eſt enim hujuſce formæ characteriſticon,

17 *Schelema*, prima ſcheva pag. 26. ſecunda retinet tſeri ſui maſculini pag. 59. poſtrema per camets pag. 40.

18 *Hod* pag. 32.

19 תָּשׁוּבוּ grammatica hoc ſatis docet. Tau enim eſt futuri ſymbolum, & Vau poſt ב quieſcens Ain. Tamen ſi placet revocare ad ſuperiora, prima habebit camets propter vicinitatem accentus pagin. 16. ſecunda ſurec pag. 33. ſimiliter & poſtrema pag. 35.

20 תֶּחֶטְאוּ fututum kal paululum varians propter primam gutturalem. hujus tamen & ſimilium rationem habes pag. 42. cum ſequentibus. Tau futurum tempus apertè oſtendit.

21 *Lephanai*, lamed ſcheva pag. 67. Cætera per a pag. 25. de eò & ſimilibus pag. 38. lin 12.

22 *Aval*, pag. 29. & pag. 25.

23. *Zoth*, pronomen in grammatica

ca, pertinet ad ſecundam notam, de qua pag. 29.

24 *Hajediha*, Jod quod vides inſertum monſtrat formam ſeu notationem pag. 56.

25 *Jabo*, futurum kal quieſc. ain. Jod nota futuri pag. 67.

26 אוֹתִי pag. 18. pag. 37. Cæterum ubi nulla mentione facta ſyllabarum numeros ſolos afferemus, prior ad priorem, poſterior ad ejuſdem loci ſyllabam ſpectabit, & ita ubi ſuprà duas ſyllabas excreverit.

27 *Vehu* pronomen notum ex grammat. Aliquot omiſimus, quia ea antè diſcuſſeramus, ubi itaque nullam notam reperies, flecte oculos ad præcedentia, & illud ipſum examinatum videbis

28 *Limoth*, vocales adſunt.

29. הַקָּשִׁיהַ, he habet pathath ſequente daghes pag. 67. Mem camets pag. 25. Jod fremit hoc loco i. pag. 36. Heth aſſumit pathah ghenuvá pag. 41

30 וְנֶאֱמַר niphal, cujus prima eſt gutturalis, Recurre igitud ad pag. 40. & 41. Nun characteriſtica eſt conjugationis.

31 *Maleá* ut pakeda, tertia perſona fœm ſing. kal. He illam perſonam notat

:at, est enim ex literis tehimun pag. 67.

32 *Haàrets* כ servile pag. 67.

33 *Daháth*, ט satis lectionem indicat pag. 40.

34 *Eth adonai* cum domino. Eth præpositio nota in grammatica, adonaï suas vocales habet.

35 *Perùs* pag. 56. pro *pirrus*, forma Rab.

36 *Veisrael*. Nam apex ille unicus indicat absentiam syllabæ pag. 75.

37 *Sheamàr*, ibidem.

38 *Bemaqóm* pag. 67. pag. 25. pag. 33.

39 אַחַר vocabulum passim obvium.

40 וְאֵינוֹ penultima tseri pag. 36. ultima holem pag. 34.

41 *Miccol*. Et istud notum pag. 67. pag. 33.

42 בַּעַלֵי Ain monstrat duarum primarum lectionem pag. 41. Jod sonat e, pag. 36.

43 חַיִּים ibidem

44 אֶלָּא particula indeclinabilis, Græcè ἀλλὰ.

45 *Haadam* pag. 25. He initio servile pag. 67.

46 לִבְּרוֹ pag. 67. pag. 25. pag. 34.

47 *Vivaréc*. futurum piel perfectorum

rum cum Vau. jod futurum ſignat piel quidem, quoniam Vau 2. & 3. radicalibus non admixtum. vide libri periocham.

48 בשר pag. 58.

49 *Perat* & non *parat*, quia eſt de formis ſchevatis, quas uſus docet.

50 הנה de particulis indeclinabilibus, quæ pertinent ad tertiam notam Rabbinicæ lectionis pag. 29.

51 הראויים vocales id oſtendunt, ut citatione nihil ſit opus.

52 להיות infinitivus forma לגלות in grammatica. Lamed gerundium denotat pag. 67.

52 *Haqqodes* pag. 67. ultimam verò efferri per e uſus docet

54 עליהם pag. 40. pag. 36. *hem* ex affixis, de quorum ratione pag. 67. & ſub finem periochæ, ſtatim initio.

55 *Rotſé lomár*.compendium dictionis, ut duo illi apices indicant pag. 74. *lomar*, infinitivus Rabbinicus pag. 46

56 הגדולים ghimel habet ſcheva pag. 26 Cetera ex præcedentibus, ſed & vocalibus nota, ut pigeat idem toties repetere.

75 הקטנים forma pluralivm carentium vocalibus pag. 59. niſi quod ter-

tia

tia radicis dageſſatur, ſed id heteroclitè, ut annotat Kimhi in Michlol. Nec propterea ſonus variatur

58 כֻּלָּם Vau pro kibbutz pag. 31.

59 יְדֵעַ Jod habet tſeri, vide ſuprà numero 14.

60 לְמִקְטַנָּן, lamed & mem ex literis ſervilibus pagin. 67.

61 וְעַר גְּדוֹלָם A in patah. pag. 40. gimel ſcheva pag. 26.

62 *Haſſèkel*, de nominibus quinque punctorum pag. 58.

63 *Venabá*, Vau ſcheva pag. 67. Cæterorum ſonus facilè ex ה conjicitur. pag. 40

64 אֵלָיו Nam poſt Jod Vau in fine coaleſcit pag. 34.

65 *Adonai*. Nam pro nomine tetragrammato ſcribunt he cum virgula, hoc eſt, הַשֵּׁם: apex enim ille unicus deſiderari aliquid ſignïficat, pag. 75.

66. Compendium eſt Hebraïcum ut duo apices oſtendunt. p. 47. integrè enim eſſet אַחַר כָּךְ.

67 פי׳ pro פֵּירֵשׁ. Eſt hïc quoque abbreviatio, ſed unius tantùm ſyllabæ: unde & unicus tantùm apex præfigitur, pag. 75. Cæterùm Jod quod ſubſequitur primam radicis, adſcriptum eſt ad oſtendendam conjugationem piël pag. 45.

68

68 חָכְמָה ad oſtendum Camets-hatuph, Vau non interjectum eſt, quia ibi eſt allegatio ſcripturæ Eſaiæ 11. in qua te eſſe verſatum cupiunt.

69 וּבִינָה *Ubinà*, Vau per ſurec pag. 67. præfigitur enim uni ex literis Bumaph. Cætera nota ex literis protractionis.

70 עֵצָה priore tſeri, peculiari quadam norma, poſteriore Camets pag. 40.

71 *Ugburà*, Vau per ſurec pag. 67. Cætera ſuas literas protractionis habent.

72 וְיִרְאַת jod conſono, quia initium nominis facit, ו enim ſervile eſt pag. 37.

73. וּמִפְּנֵי, ſub pe debet eſſe ſcheva propter formam regiminis, in grammatica.

74 שֶׁיִּזְדַּכֵּךְ futurum conjugationis hithpaël à radice זָכַךְ duplicata. Proinde daleth quod vides interjectum inter primam radicalem zain & ſecundam caph, poſitum eſt loco tau indicis hithpaël ut annotatum eſt pag. 48.

75 שֶׁכֻּלָּם de nominibus quinque punctorum uti antea dictum numero 62. itaque ſic efferendum eſt propter mem affixum, grammat.

76

76 יִגְבַּר futurum kal neutrum. Unde inter ſecundam & tertiam radicales non adſcripta eſt Vau, ex grammat. Jod lectionis eſt index.

77 בְּמִקְצָתָם, beth ſervilis eſt. Mem heæmantica affecta hiric ſequente ſcheva pag. 50. Cætera habent, pag. 11.

78 כּוּחַ. hîc adſcripſimus Vau, ut oſtenderetur lectio: in hoc tamen nomine raro exprimitur, quia eſt tritiſſimum apud Rabbinos, quemadmodum *vis* apud Latinos, & ἐνεργία apud Græcos. pag. 17.

79 *Haddavár* pag. 44.

80 שֶׁיִּתְנַבֵּא futurum hithpaël uti ſyllaba יִת monſtrat quod videre eſt pag. 32.

81 *Cullam*, vide pauló ſuprà, numero 58.

82 *Venibbeú*, præteritum niphal defect. pe nun.

Nun igitur lectionis character erit, propriè autem poſt Nun venire debuit Jod. ſed ideo miſſum, quia ex contextu Prophetæ facile lectio ſuppleri poteſt.

83 וּבִשְׁפִיכוּת forma ſubſtantivorum Rabbinica. pag. 43.

84 *Binbuà*, deeſt ם index fœmininorum, unde virgula ſuperſcribitur pag. 61.

96 *Quadam* verbum kal.

97 *Lò* pag. 20.

98 טֶבֵנ׃ nomen ſex punctorum·

99 כְּעֵת forma duplicatorum monoſyllaborum.

100 *Hajetſira*, Jod poſt ſ totius vocis lectionem indicat pag. 43. habet verò virgulam ſuperſcriptam, quia deeſt index fœmininorum: pag. 61.

101 *Jithnabeu*, vide numero 80.

102 נְעֻרוּתָם forma *Naharuth* rationem ſuæ lectionis habet pag. 19.

103 *Semuel*, nomen prophetæ compoſitum, unde prima cognoſcitur habere ſcheva pag. 26

104 *Hannàbi* pag. 11 pag. 23.

105 תִּהְיֶה, forma יִגְלֶה׃, de quieſc. lamed he in gramm.

106 *Bemarbè*, he finale, quia de radice eſt, quieſcit in ſegol pag. 26. Niſi quòd hoc loco quieſcit in tſeri, motione cognata, quia ponitur in regimine, út in gram· docetur.

107 הַחֲלוֹם pag. 26. pag. 19.

108 *Jibiè*, vide numerum 105. Utrobique enim litera *æthan* lectionem eandem monſtrat.

109 נְבִיאֲכֶם, Nun habet ſcheva pag. 12. Jod hiric pag. 22. aleph, ut fit, reddita. *Kem* affixum notum.

110 *Elau*, particula indeclinabilis cum affixo.

111 אֶתְוַדַּע, futurum hithpaël, ut ſymbolum indicat pag. 42.

112 *Babalom*, vide numerum 107. Heth autem ſe & præcedentem notat, pag. 27.

113 *Adabber*, futurum piel. ſi fuiſſet kal, habuiſſet Vau, ſaltem in ſignificatione activa: 6 igitur lectionis eſt characteriſticon. de quo in ſecunda nota Rabbinica·

114 *Babém*, beth, quia præfigitur affixo facienti ſyllabam, habet camets·

115, כַּעֲלוֹת, Ain hanc punctaturam docet pag. 40. Vau profertur per o, pag. 19.

116 *Mizze*, mem, habet hiric & dat daghes ſequenti, pag. 67. ze pronomen notum in gram.

117 שֶׁהָיוּ ſchin ſervit, pag. 53. alia formæ galu, viſe grammaticam.

118 *Binbihim*, beth habet hiric, quia ſequi debet ſcheva, ex pag. 12 Cætera per. 1. pag. 36.

119 שֶׁעָבְרוּ tertia pluralis præteriti kal, &c. pag, 20. ſub finem.

120 *Scheulai*, ex particulis inflexilibus.

121 *kemoshè*, nomen Moſes cum caph ſimilitudinis, pag. 53.

122 עָלָיו הַשָּׁלוֹם ſuper eum pax. Compendium dictionis duobus notatum apicibus. pag, 60.

123 *Vehinnè*, ex כְּלוֹת

124 *Ghimel*. i. *ſcheloſa*. Nam literæ pro numeris ſumuntur, túmque notantur ſimplici virgula, ſi ſimplices fuérint. pag. 61. Alioqui gemina pag. 60.

125

125 אֲשֶׁר Relativum notum omnis numeri personæ, generis.

126 *Bisnoth*, Nam ב habet ſcheva propter regimen.

127 *Haadam*, forma uſitata, pag. 44.

128 *Jemé*, Jod ſcheva propter regimen, Jód poſterius ſonate, pag. 22.

129 הַנְּעָרוֹת pag, 19. Qua Rabbinica forma ſtatim ſequitur. בְּחָרוֹת

130 *Vinè* pag, 22.

131 *Haziqna*, forma ſubſtantívorum rara admodum, unde non recenſita pag. 44.

132 *Vehamedu*, tertia pluralis præteriti kal, ut Vau, fini additum monſtrat, pag, 21.

133 *Zarim* pag, 11. pag, 22.

134 יְרְעוּ pag, 53. pag, 11. pag. 35.

135 צֹאנְכֶם hoc loco, in prima, Aleph poſita eſt pro holem præter regulas: affixum כם cætera notat.

136 *Nècar*, per tſeri & camets forma, quæ aut uſu aut lexico diſcitur.

137 *Iccerekèm*, initio adjectum fuiſſet Jod niſi fuiſſet allegatio contextus Eſ. 61 · ſupra numero 68.

138 וְכֹרְמֵיכֶם, prius Vau habet ſcheva, pag. 53. poſterius holem pag, 18. Cætera ex indicibus nota ſunt.

139 *Beèrez*, ex nominibus ſex punctorum.

140 וַיְנַכְּרוּ Vau ſcheva pag, 53. ſed pronuntiandum per hiric pag, 14. Sequuntur Jod &

Vau quæ futurum & futuri perſonam atque numerum monſtrant.

141 *Vehaſekel* de nominibus quinque punctorum, ſuprà numero 62.

142 וְיִנְּיָן geminum jod hic eſt expreſſum ad demonſtrandum Jod eſſe conſonum pag, 23. Aliâs in hoc nomine negligi iſtud ſolet, quia tritiſſimum eſt in commentariis, ibidem.

143 *Shephicuth*, forma ſubſtantivorum Rabbinica pag, 43.

144. *Rótſe lómar*, de hoc dictionis compendio vide quid ſuprà annotatum ſit, numero 55.

145 שֶׁהָיְיָה shin ſegol ſequente daghes pag. 67 Reliqua diſcuſſá ſunt ſuprà numero 105:

146 *Larob*, Lamed habet ָ quia præfigitur dictioni monoſyllabæ, Vau per holem, pag. 32.

147 *Kebiniiam*, vide numerum 142.

148 הַשְּׁפִיכָה jod medium hanc lectionem indicat pag, 57

149 *Veshaphacti*, prima perſona ſingul. kal, &c.

150 עַל pag, 26.

151 *Beth David*, pag. 22.

152 *Joſcbèb*, benoni kal, ut indicat Vau inſertum 1. & 2. radical. Quod ſequitur (Jeruſalaïm) ex nominibus eſt propriis, quorum notatio ex ſcriptura petenda eſt. Tametſi Elias aliquorum explicare conatus eſt in libello Cantici, ultimo cantico & alibi.

153

153 תִּן. forma duplicatorum suprá nnmerò. 99.

154 וְתִתְנוֹנִים. Notationem hujus formæ, ad frontem cujus accedit tau heæmanticum, habes pag. 32.

SECUNDUM lectionem tota difficultas Rabbinica posita est in particulis inflexilibus, terminis sive vocabulis artium, modis loquendi sive phrasibus. Tres igitur has difficultates, ne quid nostro argumento desit, tabulis sequentibus emolliamus. Nam in exemplum, quæ desiderabuntur, (pauca, opinor) istis facillimè à studiosis adjici poterunt.

TABULÆ RABBINICÆ

Particularum inflexilium & pro inflexilibus positarum, negotium apud Rabbinos facientium, catalogus juxta ordinem Alphabeticum.

א

א præfixum dictionibus *ad*, *in*, *de* &c. pag. 70.

אגב *aggab*, juxa, propter, idem quod גב *gab*. Talmudice. & sine כ *Adchi* tunc.

אדין *Edàin*, tunc, dicitur & בדין *Bedain*, præposita præp. ב Chald.

אדהכי *Adhachi*, interim, ſimul, Gall. *enſemble*. Talmudicè.

אדרב & אדרבי & אדרבא *Adrab*, *Adrabbe*, *Adrabba*, contra. T.

אווקימוס εὐθὺς, ſtatim, è Græco ſumptum.

אולי *Vlai*, *fortaſſe*.

אחד *ehad*, repetitum, ſive, vel.

אחורנית *ahoranith*, præpoſtere, inverſo ordine.

אמאי *atu*, cur. Talmudicè.

אי *è*, ubi אי מנן *é minnán*, unde, per Apocopen ab איה *Aijè*.

אי *í*, non. Apocope ab אין *en*, ut אי אפשר *i-ephſar*, impoſſibile, איבעי *ibeè*, ſi petatur. Repetitum, ſive, ut אחד *ehad*, paulo ante. Aliquando idem quod יש *ies*, eſt, ſunt.

איזה *eze*, & איזהו *ezèbu*, quo vel qua, quinam. Hinc באי זה *be ezè*, in quo nam (loco, latere &c.) quod inſervit interrogationibus, adeo ut quod ſequitur, ſit ſubjectio reſponſionis ut כיצד *bethſad*, infrà ſuo loco.

איהו *ihu*, ipſe, idem quod הוא *hú*.

איכא *echà*, ubi. Chaldaicè.

אימת *emàth*, אימתי *emathi*, & לאימת *leemath*, quando

איכדין *ecden*, quo modo. Chald.

איתא *ithà*, & אית *ith*, & איתי *ithai*, eſt, ſunt. Idem quod Heb. יש *ies*. Et ſine Tau כדא *kidi*, ſicuti eſt.

איתנהו *iitenebo*, eſt ipſum, ſunt ipſa vel ipſi

idem quod Heb. ישנו *iesno*, & ישׁם *ieshem*, Talm. in Kimhi Hier. 15.

איכא *iccà*, eſt, ſunt. Talm. unde ליכא *liccà*, non eſt.

איני *inni*, ille, illud, idem אינא *inna*.

אך *ach*, verum.

אלא *ella*. Sed, è Græco ἀλλὰ. Inſervit interdum reſponſionibus, præcedente וכי & quid?

אלא אם *ella-im* niſi, è Græco, ἀλλ' ἤ.

אלא אם כן *ella-im ken*, niſi ſi ſic, niſi alioqui.

אלהן *elahen* niſi. Sequent. ד, niſi ut, propterea ut, niſi quia.

אלו *eilu*, iſta, illa. Idem quod אלה *èlle*.

אילו *illú*, ſi. Item ecce, idem quod.

אלו *alù* ecce.

אילולי *illulè* niſi, אילולי פון *illulè-phon*. Idem.

איכך *elach*, ultra, huc, illuc.

אילימא *illima*, quaſi dicas. Talm.

אליבא *allibba*, ſecundum cor. i. opinionem & ſententiam, ſecundum. Talm.

אלמלי *ilmalè*, ſi.

אלמא *alma*. Itaque, profectò. Talm.

אן *an*, ubi; לאן *lean*, quò. Chald.

אן ד ubi (eſt) quod, quando. Chald.

אלתר *altar*, confeſtim. Sæpe præponitur ל, *lealtar*.

אם כן *im-ken*, ergo. Si ſic prop.

אמנם *omnam* verum, ſed, autem & cum Vau, *veomnam*, & vere, veruntamen.

אין & אן *in*, Si.

אספרנא *osparnà*, diligenter. In Ezra.

אף *aph*, & אוף *uph*, etiam, Sic. quando præcessit מה *ma*, sicut.

אף כי *aph-ki*, & אף ש *aph-she*. Quanto magis, quanto minus, pro commoditate sententiæ.

אף אלכן *aph elahen*, quanto magis. Heb. אף כי *aph-chi*.

אף על גב *aph-al-gab*, quamvis. Talm.

אף על פי *aph-al-pi*. Quamvis. Particula adversativa, cujus redditiva sequitur.

אף על פי כן *aph-al-pi-chen*, tamen.

אפשר *ephsar*, possibile, interdum.

ארום *arum*, & ארי *arè*, quia, quòd. Chald.

אתמהא *atmaha*, absolutè & simpliciter, omninò, planè. Item, responsio.

אתמלי *ethmali*, heri. Chald.

אשתקד *estaked*, τέρυσι, anno præterito,

אתרבא *athrabbà*, contrà, è contrario.

ב

בכ *bich*, duæ literæ Caleb junctæ, pro in mensura, & æstimatione, ad valorem, ad molem & magnitudinem, instar. *In sicut* propriè,

בבעו *bababu*, obsecro, utinam. In petitione, in voto prop. Sic apud R. Selo. Levit. 21 בבקשה מכם obsecro vos.

בי *bè*, inter.

בגין *beghin*, propter & seq. ד, eo, ut. Sequente autem Jod.

בגיני *beghini*, propterea.

בגין כך *beghin-cach*, propterea.

בדיל *bedil* propter. ex Heb. בשל *beshel.*

בהדיא *behedia*, perspicue.

בהדי *behadi*, dum, donec, cùm, unà, simul. Talm.

בהדייהו *babhadiiebo*, cum eis.

בהדי מן *babade min.* Juxta, prope, simul, cui opponunt τὸ לבד מן *lebad min* præter, præter quam, exceptò.

בהדדי *babadadi*, simul. Item mecum, pro עמי *himmi.*

בהדייה *babadiá*, simul, cum.

בהדיא *bebedia.* apertè Chald.

בין *ben* inter. Repetitum autem vel habens in altera parte sententiæ או *ó*, sive.

ביני *benè*, & בין *ben* inter.

בזולת *bezulath*, absque.

בין כך *bencach*, interim.

בינתים *benathaim*, intermediè, iuterjectè, inter ea, in medio. Interim.

בכך *bechach*, sic.

בכן *bechen*, tunc. Ideo.

בלא *beló* sine, ut בלא רשות absque authoritate.

במטו *bematu*, utinam. Obsecro.

בסטר *bistar*, in latere, juxta, coram. Chald.

בעבור *babur*, de, pro, propter.

בעל *beaal*, in, per. ut lex בעל פה, per os (tradita) quam &. Selom. Levit. 26. vocat,

al

alpé ſine ב. Duæ ſunt præp. על & ב junctæ in unum.

בר *bar*, præter, extra, foras. מן *min* ſæpe ſequitur, pro, quàm, præter quam.

ברא *bara*, foris, vel foras.

ברם *beram*, verum. Chald.

בש *beshe*, in eo quod, propterea quòd. vide ſup. pag. 31.

בשל *beshel*. Idem.

בשביל *bisbil*, propter, ut.

בתר *bathar* poſt. Chald. Unde בתרוהי *batróhi*, poſt eum, בתרי *batraí*, poſterior.

בתר כדו *bathar kedu*, poſtea. Chald.

ג

גב *gab*, & גבי *gabbè*, juxta, apud, cum, ad, de, idem quod על & אצל. Hinc לגביה *legabbeh*, ad eum. גבוי *gabboi*, pro eo, גבי נזירים *gabbè nezirim*, ſuper, de Nazareis.

על גבי *aal gabbè*, ſupra.

גו *go* vel *gau*, medium. Unde בגו *ego*, in medio. מגו *miggo*, intra. מלגו *millego*, intrinſecus. לגיו *leghiu*, intus. גוואה *gavaà*, interior.

וגומר *vegomer*, & cætera. ad verb. *& complens.* quando aliquid è contextu citatur mutilè.

גמרי *gamre*, & cum ל *legmare*, in totum, omnino.

ד

ד *dè* & די *di*, inſervit allegationibus ſuprá pag. 30. Præponitùr ſæpe explctivé.

דהיינו hoc eſt, idem quod דהיינו *dehajeno* ſuprà.

דכוותיה *dikvateh*, ſicut ipſum, ſimile ipſi, ut כוותיה infrà.

דא *da*, tunc. idem quod אז *az*.

דאי & די *dai*, ſatis, יותר מדאי plus ſatis, plus juſto vel æquò.

דהא *dehà*, quia ecce, quia (ſimpliciter.)

דווקא *dauka*, præfinitè, precisè, duntaxat.

דלי *delé*, quod non, præter, idem quod שֶׁלֹּא *shelo*,

דיליה *dileh* eius, eum. Hinc על דיליה propter eum, ejus cauſa.

דלהכי *dilhachi*, tametſi, Talmud.

דלמא *dilma*, ne, ne forſan. Nun, ſi forte. Idem quod שמא *shemë*.

דקא *deka*, quoniam. Nam quidem, & præcedente Min.

מדקא *middekà*, ex quò quidem.

ה

הא *ha*, ecce. Item An. idem quod הֲ, Unde in Kimhi initio Jonæ ולא הוא, & nonne. Idem quod והלא *vahaló*, item hæc. Repetitum *ſive*. Sequente כ *ſicut*.

האי *hai*, iſte. Idem quod זה.

הא כדי *he kedi*. ſicut.

כהדא *cahada* In hunc modum. כהדי *caadi*, ſicut.

הדדי *hadadi* continuo, continenter. Præponunt ל.

הדר

הדר *hadar*, deinde.
האדנא *hadana*. Nunc.
האן *han*, ubi.
הואיל ו *hoil-ve*, poſtquam. Quando quidem.
הוי *hoi*, Ecce.
היאך & היך *hech*. Quò modo? Sicut. Simulátque.
הי *he*. Idem quod אי *e*, ubi. Unde אידי *ede* & הידן *heden*. quis?
הידין *heden* tunc. כהדין *cahaden*. Idem.
היכדין *hecden*, quaſi, quomodò iſtud? ſic.
היכדיין *haccdin*, Itanè. ubi. ה nota eſt interrogandi.
היכא *becha*, ubi. hic, illic.
מהכא *mehacha*, inde. Illic.
היך מה דהדין *hec ma dehaden*, Quemadmodum.
היכנא *hecna*, & היכמא *hecma*. Quo modo. Sic.
היכן *hechan*. ubi. ſeq. daleth. ſicut.
הייני *hajenó*. Id eſt. Affixum נו *nó*, in Scriptura rarius. Dicunt & דהייני *dehaino*, pro eodem.
הילכך *helcach*, propterea.
הך *hach*. Iſta. Singulare & plurale.
היכי ד *hechi de*, & הכי *hachi*. Sic.
היכי *hechi*, quo modo, ubi. propterea.
הכא *hacha*, hic huc, Sic Hoc ſive id.
הכן *Laken*, ſic.
הכשיר *hacſer*, rectè, benè.
הלכם *halcha*. huc,
הלואי *haluái*, utinam. feré ſeq. ו *ve*, vel ד *de*

הללו *hallalu*. Isti, ista.

הלה *halà*, הלן *halan*, ultra. להלן *lehalan*, illic; q. ulterius, illuc. Opponitur כאן *can*, hîc.

הימו *himmó*. Ipsi, ipsos.

הימנו *himmennu*, ab illo.

הן *hen*, si והן *vehen*, etsi, tametsi, videtur significare etiam, & ecce. Valet etiam ἓν Græcorum unum ut הנה *hena*, una.

הן *hen*, repetitum sive, ut הן ברב הן במט sive multum sive parum.

הנודן *hannuden*, hoc est. Syrè. idem quod suprà Rabbinis הינו *hajene*.

הני *hanne*. Ista, ut הני הך *hanne-hach*, ista ipsa. i. ista sunt, Talm. & הני הוא *hannê hu*. Istud est. Nempè

הנך *hinnac*, ipsi, æ, a.

הפך *hephech*, contrà. è contrario. ferè præcedit beth. *behephech*.

הרי *hare*, certe, ecce. An. non.

השתא *hashtà*, nunc. p. הא שעתא *ha-ʃaatà*, hac hora, illo momento.

התם *hatham*. hic, illic. huc illuc.

ו

והא *vehà*, & ecce. Atqui.

וודאי *vaddai*, & בוודאי *bevaddai*, verè, certò.

ווי *vai*, væ.

וכי *uechi*, & quid? & in admiratione, ecquonam modo? τί οὖν. In interrogationibus, adeo

adeo ut אלא *ella* vel *alla*, quod sequitur, sit responsio.

ולאו ולאלא *velau vahalo*, & nonne. In Talmud. Hierof.

ווחס *vathas*. statim, εὐθύς

ז

זולת *zulath*, & זולתי *zulathi*, nisi, sine, præter, ut

זולתי מעטים præter pauca, זולתו *zulatho*, alia ab eo. & præpos. ב *bezulath*, absque, *vezulatho* &c.

זו *zó*, iste, a. ud. Idem quod זאת

זהו *zehu*. Istud est, pro זה הוא.

ח

חבל *habal*. Heu. væ.

חזור *hazor*, circum, & cum geminatur *hazor hazor*, circumquaque.

חזי *haze*, en ecce, ἰδού.

חלף *halaph*, pro.

חמת *hamath* & cum מ, מחמת *mehamat* pro, propter. ut מחמת עצמו pro se.

חס *has*, parce, pro apagesis, absit, Heb. חלילה *halila*. particula aversandi.

חשאי *hashai*, cum ב בחשאי *bashashai*, in silentio, silenter, tacite. Nam abstracta cum ב conficiunt adverbia Latinorum.

חייך *haiiecha*, vivis tu. proculdubie, ut tu vivis, quàm certum est te vivere. Particula est asseverandi sive jurandi in Talmud. & Kimhi initio 3. c. Malac. pro qua aliquando dicunt

כמיי

בחיי *behaiai*, per vitam meam, certe, ut R. Levi Num. 30. בחיי עצמיכם *behaiié atſmechem*. per vitam veſtram.

ט

טפי *tephe*, plus, magis.

י

יד manu, opera, miniſterio. hinc ביד *biiad*, in manu, ope, opera. על ידי per manus, idem. לידי in manus per.

מיד *mijad*, de manu. i. ſtatim, ut Græcè ὑπὸ χεῖρα ſub manu. i. ex tempore. προχείρως in promptu, ſubito.

יהיה *ihie*. ſive. Verb. ſit. ſic Gallicè *ſoit*, quando habet poſt ſe אם, aut ſive.

יומנא *jomana*, hodie. Chald.

יומם *jomam*, & יממ *jemam*. Interdiu.

יכול *jachol*, fortaſſe: verb poſſibile. Sic Gallicè utimur *poſſible*, pro particula dubitandi.

יצא *je tſe*, præter, excepto. (quaſi exeat, excipiatur) Levit. 12. in R. Selo.

יציב *jatſib*, revera, veré, & præced. *min. min jatſib*. Idem.

יתיר *jattir* & יותר *jother*, amplius, plus magis.

כ

כש *keshe*, cum, quando, quemadmodum, ſup. pag. 67.

כא *cà*, hic, illic. לכא *lechá*, huc illuc. Heb כה *có*.

כאלו *keillu*, ac si atque si.

כאן *can* hic מכאן hinc. כד כאן *hucusque.* ככאן hic.

ככיכל *cahiachol*, quanto magis, omnino.

כגון *kegòn*, *sicut.*

כד *kad* & כיד *kid.* cum. quemadmodum, ut כדאיתא, *kadithá*, sicut est. Talmud. Inservitque allegationibus כדאיתא בחלק sicuti est in (capite) Helek.

כדו *kedú*, cum, nunc, sic.

כדין *kedin.* Idem.

כדן *keden* sic. Verb. juxta hoc, sic כדנא *kidnà* vel כדנן *kidnan*, secundum hæc, sic. Ita.

כדי *kedi* sicut, hæc, sic. Ita.

כהדי *kedi* sicut, præcedente הא *he.*

מכדי *mikkedí.* Ex quo.

כדי *kede*, eò, adeò, quatenus, כדי שלא eo ut non, ne.

כהדא *caadà*, sic, in hunc modum.

כות *kevath*, sicut. Idem quod כמו *kemó.* Hinc in Masora כוותיה *kevatheh*, sicut ipsum, simile ei.

כזה *caze*, hoc modo, ad hunc modum.

כזית *cazeth*, hoc modo, similiter. Item *cazaith*, ad magnitudinem olivæ.

כזעיר *kizher*, feré. verb. sicut modicum. idem quod.

כמעט *kimeath.*

כחדא *cahada.* simul.

כיון

כיון *kevàn*, ſeq. ש poſtquàm. Simulatque.

כי *chi*, quid? in admiratione, quo modo. Sed propriè præponitur ו, *vechi*.

מכי *mikkí* ex quo poſtquàm.

כיצד *ketſad*, quonam modo? particula interrogandi, adeo ut quod mox ſequitur ſit reſponſio.

כך *cach* ſic. Heb. ככה *cácha*. אחר כך *ahar cach*, poſtea.

כל *col*, & כולי *culle*, & וכולי *vecullè*, & cætera, & reliqua. Item omninò.

כל שהוא *col shebú*, quicquid ſit. Gall. *ſi peu que ſoit*. quantillum.

כל אחד *col ehad*, unuſquiſque.

כל כדין *col keden*, nihilominus, tamen. Chald.

כל כך *col-cach*, uſque adeo.

כל כמה ש, *col-cama-she*, quamdiu, quando, quanto magis.

כל מה ש *col-ma-she*, quemadmodum. Unde ſolet ſeq. כן *ken* ſic.

כל קבל די *col-kobel-di*. Ex adverſo. Gall. *d'autant que*. propterea quòd. Chald.

כל קבל דנה *col-kobel-dena*. ex adverſo ejus. Interea. Propterea. Chald.

מכל מקום *miccol makom*. Nihilominus.

על כל פנים *aal col panim* omnibus modis, omnino.

על כל צד *aal col tſad*, omni ex parte.

כל שכן *col-shekken*, quanto magis, &, quanto minus, multo magis &c.

כל שכן שם *col-shekken-she*, omnino, prorsus, multo magis. Quanto magis cùm (sint.)

כלל *kelal*, prorsus, omninò, universé, separatim, divisim. Opponitur ei quod est דינק conjunctum.

מכלל *mikkelal*, Idem & nullo modo.

מכלל ד *mikkelal-de*. posteà quàm.

כלום *kelum* quicquam, aliquid, penitus. Nunquid.

כלמא *kilmà*. ferè.

כלפי *kelappe*. ex adverso, é regione, versus. Gall. *envers* ut in breviario Heb. inclinans lancem trutinæ, כלפי חסד versus misericordiam, non judicium.

כלפי בר *kelappe bar*, foras versus. כלפי מעלה ratione superiorum, כלפי מטה ratione inferiorum. כלפי הר contra montem.

כמה & כמא *kema* sicut: idem quod Heb. כמו *kemo*. Inserviunt omnia hæc allegationibus per ellipsim. Sicut (in loco sequenti Esaiæ 2.) &c.

כמת *kemath*, & מכמת *mikkemath* & כמות *kemoth*. Idem.

כמה *camma*, quàm, quot, quantum? quale?

על אחת כמה וכמה *aal ahath kemma vekamma*, quanto magis. Gall. *sur un combien & combien.*

כמו כן *kemo ken*. Itidem.

כנגד *keneghed*, ex adverso, contrà, comparatione, respectu. Instar.

כימה

כימה *kemá*, ſic, ad hunc modum.

כעין *kehen*, ſicut. Reſpondet עַד, כן *ken* ſic.

כעך *kehan* nunc. Idem quod, עתה. Item, obſecro.

עד כען *aad kehan*, huc uſque.

כפי *kephi*, juxta, ſecundum.

כשםש *keshem she*. ſicut.

כשום *keshum*. ſicut. quemadmodum, nomine.

ל

לש *leshe*, eo ut. Vide ſup. pag. 43.

לאו *lau*, non, præceptum negans. hinc ולאו ולא *velau velò*, & nonne.

לאן *lan*, quo, in quem locum.

לאפוק *leappok* & לאפוקי *leappoké* contrà, præter, q. excipiendo, educendo. Aliquando habet ſubjectum.

מן *min*.

לכן *lahen*. Itaque, niſi, ſed, verùm.

להי *lahe*, eos eas.

לדידי *ledidi*, quod ad me attinet. לדידיה *ledideh* ipſummet. Nam ל apud Talmudicos & Chaldæos accuſative eſt articulus. דיד *did*, autem idem quod מט *met*.

לו *lu*, *utinam*, ſi.

לואי &, לוי *levai*, utinam.

לון *lun*, Illis & לן *lan*; nobis.

לוות *levath*, ad.

לחדא *lahada*, valde.

לחוד *lehod*, seorsum, verum, præterea, quinetiam. Idem quod לבד *lebad*.

ליה *leh*, eum.

ליח *leth*, non est.

ליכא *licca*, non est.

לכך *lechach*. Ideo.

לכתחלה *lechathala*, imprimis, omnino, planè, expressè, præfinitè. Talm.

למא *lemá*, frustrà. Unde כלמא *kilma* fere·

למה, & *lámma* cur.

לפני *liphné* & לפנים *liphnim*, intra, intrinsecus. Præsertim quando sequitur מן ut

לפנים מיכן *liphnim miccan*, intra exindè, intrinsecus, vel interea, interim לפנים משורת הדין *liphnim missurath haddin*, intra lineam judicii, vide Kimhi sub finem Psal. 119. At לפנים *lephanim*, ante, mox, paulo post; vel paulo ante.

לפי *lephi* juxta, propter.

לפיכך *lephicac*, propterea. לפיומכן *lephumken*. Idem.

לרע *laràa*, infrà.

לשם *leshem*, propter, hinc לשמה *lismah*, propter eam.

מ

מן *min*, inservit allegationibus sup. pag. 44. Item quàm ut *Bar min*, præter quàm.

מל *mille*, per duas literas serviles, a. ab. sup. pag. 42.

משה *mishe.* ex quo, ex eo quod. ut משאינו *misheæno*, ex eo quod non est.

מה *ma*, quid. hinc במאי. cum quo,

מה דן *ma-den*, quid ita, quid istud. Chald.

מאים *maim.* si forte.

מבעיא *mibaia*, necessariò, satis. Multo magis.

מדעם *middaam*, quicquam, Talm.

מדעת *maddaath*, scienter, sciente altero. שלא מדעת præter scientiam, nescienter, nesciente altero.

מדקא *middeka*, ex quo quidem.

מהם *mehem*, ex illis. quidam. Quando repetitur, partim.

מה *ma*, sicut. Cui respondet consequens. אף *aph*, vel כן *ken*, sic per se autem *aliquis*, *qua*, *quid*. ut לפירוש מה juxta expositionem aliquam. Item aliquid לאופן מה quodam modo.

מהיכן *mehechan*. Unde, ex quo loco, ab היכן *hechan*, ubi.

במוחלט *bemuhalat*, absolute.

מגן *maggan*, frustra.

מחמת *mehamath*, propter, occasione.

מטה *matta*, infra, & cum ל *lematta*, inferius. ברואי מטה, creaturæ inferiores.

מטול *mattul*, propter. מטול היכנא *mattul hecna*, propterea.

מי *mi*, quid? idem quod וכי *vechi*, suprà. nonne. Tal.

הדר *badar*, deinde.
הארנא *hadana*. Nunc.
האן *han*, ubi.
היאיל ו *hoil-ve*, poſtquam. Quando quidem.
הוי *hoi*, Ecce.
היאך & היך *hech*. Quo modo? Sicut. Simulátque.
הי *he*. Idem quod אי *e*, ubi. Unde אידי *ede* & הירן *heden*. quis?
הידין *heden* tunc. כהדין *cahaden*. Idem.
היכדין *hecden*, quaſi, quo modò iſtud? ſic.
הֵיכדין *haccdin*, Itanè. ubi. ה nota eſt interrogandi.
היכא *hecha*, ubi. hic, illic.
מהכא *mehacha*, inde. Illic.
היך מה דהדין *hec ma dehaden*, Quemadmodum.
היכנא *hecna*, & היכמה *hecma*. Quo modo. Sic.
היכן *hechan*. ubi. ſeq. daleth. ſicut.
הײנו *hajenó*. Id eſt. Affixum נו *nó*, in Scriptura rarius. Dicunt & דהײנו *dehaino*, pro eodem.
הילכך *helcach*, propterea.
הך *hach*. Iſta. Singulare & plurale.
היכי ד *hechi de*, & הכי *bachi*. Sic.
היכי *hechi*, quo modo, ubi. propterea.
הכא *bacha*, hic huc, Sic· Hoc ſive id.
הכן *laken*, ſic.
הכשיר *hacſer*, rectè, benè.
הלכה *halcha*. huc,
הלואי *haludi*, utinam. feré ſeq. ו *ve*, vel ד *de*

הללו *hallalu*. Isti, ista.

הלא *halà*, הלן *halan*, ultra. להלן *lehalan*, illic, q. ulterius, illuc. Opponitur τῷ כאן *can*, hîc.

הימו *himmó*. Ipsi, ipsos.

הימנו *himmennu*, ab illo.

הן *hen*, si והן *vehen*, etsi, tametsi, videtur significare etiam, & ecce. Valet etiam ἓν Græcorum unum ut הנה *hena*, una.

הן *hen*, repetitum sive, ut הן ברב הן במעט sive multum sive parum.

הנודן *hannuden*, hoc est. Syrè. idem quod suprà Rabbinis היינו *hajene*.

הני *hanne*. Ista, ut הני הך *hanne-hach*, ista ipsa. i. ista sunt, Talm. & הני הוא *hannê hu*. Istud est. Nempè.

הנך *hinnac*, ipsi, æ, a.

הפך *hephech*, contrà. è contrario. ferè præcedit beth. *behephech*.

הרי *hare*, certe, ecce. An. non.

השתא *hashtà*, nunc. p. הא שעתא *ha-saatà*, hac hora, illo momento.

התם *hatham*. hic, illic. huc illuc.

ו

והא *vehà*, & ecce. Atqui.

וודאי *vaddai*, & בוודאי *bevaddai*, verè, certò.

ווי *vai*, væ.

וכי *uechi*, & quid? & in admiratione, ecquonam modo? τί ἂν. In interrogationibus, adeo

adeo ut אלא *ella* vel *alla*, quod ſequitur, ſit reſponſio.

ולאו והלא *velau vahalo*, & nonne. In Talmud. Hieroſ.

ותקס *vathas*. ſtatim, εὐθύς

ז

זולת *zulath*, & זולתי *zulathi*, niſi, ſine, præter, ut

זולתי אחדים præter pauca, זולתו *zulatho*, alia ab eo. & præpoſ. ב *bezulath*, abſque, *vezulatho* &c.

זו *zó*, iſte, a. ud. Idem quod זאת

זהו *zehu*. Iſtud eſt, pro זה הוא.

ח

הבל *habal*. Heu. væ.

חזור *hazor*, circum, & cum geminatur *hazor hazor*, circumquaque.

חזי *haze*, en ecce, ἰδού.

חלף *halaph*, pro.

חמת *hamath* & cum מ, מחמת *mehamat* pro, propter. ut מחמת עצמו pro ſe.

חס *has*, parce, pro apageſis, abſit, Heb. חלילה *halila*. particula averſandi.

חשאי *hashai*, cum ב בחשאי *bashashai*, in ſilentio, ſilenter, tacite. Nam abſtracta cum ב conficiunt adverbia Latinorum.

חייך *haiiecha*, vivis tu. proculdubio, ut tu vivis, quàm certum eſt te vivere. Particula eſt aſſeverandi ſive jurandi in Talmud. & Kimhi initio 3. c. Malac. pro qua aliquando dicunt

בחיי

בחיי *behaiai*, per vitam meam, certe, ut R. Levi Num. 30. בחיי עצמיכם *behaiié atſmechem.* per vitam veſtram.

ט

טפי *tephe*, plus, magis.

י.

יד manu, opera, miniſterio. hinc ביד *biiad*, in manu, ope, opera. על ידי per manus, idem. לידי in manus per.

מיד *mijad*, de manu. i. ſtatim, ut Græcè ὑπὸ χεῖρα ſub manu. i. ex tempore. προχείρως in promptu, ſubito.

יהיה *ihie*. ſive. Verb. ſit. ſic Gallicè *ſoit*, quando habet poſt ſe וא, aut ſive.

יומנא *jomana*, hodie. Chald.

יומם *jomam*, & יומם *jemam*. Interdiu.

יכול *jachol*, fortaſſe: verb poſſibile. Sic Gallicè utimur *poſſible*, pro particula dubitandi.

יצא *je tſe*, præter, excepto. (quaſi exeat, excipiatur) Levit. 12. in R. Selo.

יציב *jatſib*, revera, veré, & præced. *min. min jatſib*. Idem.

יתיר *jattir* & יותר *jother*, amplius, plus magis.

כש *keshe*, cum, quando, quemadmodum, ſup. pag. 67.

כא *cà*, hic, illic. לכא *lechá*, huc illuc. Heb כה *có*.

כאלו *keillu*, ac si atque si.
כאן *can* hic מכאן hinc. כד כאן *hucusque.* כאכן hic.
כביכול *cabiachol*, quanto magis, omnino.
כגון *kegòn*, *sicut.*
כד *kad* & כיד *kid.* cum. quemadmodum, ut כדאיתא, *kaditbá*, sicut est. Talmud. Inservitque allegationibus כדאיתא בחלק sicuti est in (capite) Helek.
כדו *kedú*, cum, nunc, sic.
כדין *kedin.* Idem.
כדן *keden* sic. Verb. juxta hoc, sic כדנא *kidnà* vel כדנן *kidnan*, secundum hæc, sic, Ita.
כדי *kedi* sicut, hæc, sic. Ita.
כדי *kedi* sicut, præcedente הא *he.*
מכדי *mikkedí.* Ex quo.
כדי *kede*, eò, adeò, quatenus, כדי שלא eo ut non, ne.
כהדא *caadà*, sic, in hunc modum.
כות *kevath*, sicut. Idem quod כמו *kemó.* Hinc in Masora כוותיה *kevatheh*, sicut ipsum, simile ei.
כזה *caze*, hoc modo, ad hunc modum.
כזית *cazeth*, hoc modo, similiter. Item *cazaith*, ad magnitudinem olivæ.
כזעיר *kizher*, feré. verb. sicut modicum. idem quod.
כמעט *kimeath.*
כחדא *cahada.* simul.

כיון

כיון *kevân*, seq. ש postquàm. Simulatque.
כי *chi*, quid? in admiratione, quo modo. Sed propriè præponitur ו, *vechi*.
מכי *mikkí* ex quo. postquàm.
כיצד *ketsad*, quonam modo? particula interrogandi, adeo ut quod mox sequitur sit responsio.
כך *cach* sic. Heb. ככה *cácha*. אחר כך *ahar cach*, postea.
כל *col*, & כולי *culle*, & וכולי *veculle*, & cætera, & reliqua. Item omninò.
כל שהוא *col shehû*, quicquid sit. Gall. *si peu que soit*. quantillum.
כל אחד *col ehad*, unusquisque.
כל כדין *col keden*, nihilominus, tamen. Chald.
כל כך *col-cach*, usque adeo.
כל כמה ש, *col-cama-she*, quamdiu, quando, quanto magis.
כל מהש *col-ma-she*, quemadmodum. Unde solet seq. כן *ken* sic.
כל קבל די *col-kobel-di*. Ex adverso. Gall. *d'autant que*. propterea quòd. Chald.
כל קבל דנה *col-kobel-dena*. ex adverso ejus. Interea. Propterea. Chald.
מכל מקום *miccol makom*. Nihilominus.
על כל פנים *aal col panim* omnibus modis, omnino.
על כל צד *aal col tsad*, omni ex parte.
כל שכן *col-shekken*, quanto magis, & , quanto minus, multo magis &c.

כל שכן שה *col-shekken-she*, omnino, prorsus, multo magis. Quanto magis cùm (sint.)

כלל *kelal*, prorsus, omninò, universé, separatim, divisim. Opponitur ei quod est דבוק conjunctum.

מכלל *mikkelal*, Idem & nullo modo.

מכלל ד *mikkelal-de*. posteà quàm.

כלום *kelum* quicquam, aliquid, penitus. Nunquid.

כלמא *kilmà*. ferè.

כלפי *kelappe*. ex adverso, é regione, versus. Gall. *envers* ut in breviario Heb. inclinans lancem trutinæ, כלפי חסד versus misericordiam, non judicium.

כלפי בר *kelappe bar*, foras versus. כלפי מעלה ratione superiorum, כלפי מטה ratione inferiorum. כלפי הר contra montem.

כמה & כמא *kema* sicut: idem quod Heb. כמו *kemo*. Inserviunt omnia hæc allegationibus per ellipsim. Sicut (in loco sequenti Esaiæ 2.) &c.

כמת *kemath*, & מכמת *mikkemath* & כמות *kemoth*. Idem.

כמה *cámma*, quàm, quot, quantum? quale?

על אחת כמה וכמה *aal ahath kemma vekamma*, quanto magis. Gall. *sur un combien & combien.*

כמו כן *kemo ken*. Itidem.

כנגד *keneghed*, ex adverso, contrà, comparatione, respectu. Instar.

כימה

כימה *kemá*, sic, ad hunc modum.

כעין *keben*, sicut. Respondet עוד, כן *ken* sic.

עכן *kehan* nunc. Idem quod, עתה. Item, obsecro.

עד כהן *aad kehan*, huc usque.

כפי *kephi*, juxta, secundum.

כשם ש *keshem she* sicut.

כשום *keshum*. sicut. quemadmodum, nomine.

ל

לש *leshe*, eo ut. Vide sup. pag. 43.

לאו *lau*, non, præceptum negans. hinc ולאו ולא *velau velò*, & nonne.

לאן *lan*, quo, in quem locum.

לאפוק *leappok* & לאפוקי *leappoké* contrà, præter, q. excipiendo, educendo. Aliquando habet subjectum.

מן *min*.

לכן *lahen*. Itaque, nisi, sed, verùm.

להי *lahe*, eos eas.

לדידי *ledidi*, quod ad me attinet. לדידיה *ledideh* ipsummet. Nam ל apud Talmudicos & Chaldæos accusative est articulus. דיד *did*, autem idem quod מט *met*.

לו *lu*, *utinam*, si.

לואי &, לוי *levai*, utinam.

לון *lun*, Illis & לן *lan*; nobis.

לוות *levath*, ad.

לחדא *lahada*, valde.

לחוד *lehod*, seorsùm, verum, præterea, quinetiam. Idem quod לבד *lebad*.

ליה *leh*, eum.

לית *leth*, non est.

ליכא *licca*, non est.

לכך *lechach*. Ideo.

לכתחלה *lechathala*, imprimis, omnino, planè, expressè, præfinitè. Talm.

למא *lema*, frustrà. Unde כלמא *kilma* fere'

למה, & *lámma* cur.

לפני *liphnê* & לפנים *liphnim*, intra, intrinsecus. Præsertim quando sequitur מן ut לפנים מיכן *liphnim miccan*, intra exindè, intrinsecus, vel interea, interim לפנים משורת הדין *liphnim missurath haddin*, intra lineam judicii, vide Kimhi sub finem Psal. 119. At לפנים *lephanim*, ante, mox, paulo post; vel paulo ante.

לפי *lephi* juxta, propter.

לפיכך *lephicac*, propterea. לפומכן *lephumken*. Idem.

לרע *laràa*, infrà.

לשם *leshem*, propter, hinc לשמה *lismah*, propter eam.

מ

מן *min*, inservit allegationibus sup. pag. 44. Item quàm ut *Bar min*, præter quàm.

מלל *mille*, per duas literas serviles, a. ab. sup. pag. 42.

מש *mishe*. ex quo, ex eo quod. ut משאינו *misheæno*, ex eo quod non est.

מה *ma*, quid. hinc כמאי. cum quo,

מה דן *ma-den*, quid ita, quid istud. Chald.

מאים *maim*. si forte.

מבעיא *mibaia*, necessariò, satis. Multo magis.

מדעם *middaam*, quicquam, Talm.

מדעת *maddaath*, scienter, sciente altero. שלא מדעת præter scientiam, nescienter, nesciente altero.

מדקא *middeka*, ex quo quidem.

מהם *mehem*, ex illis. quidam. Quando repetitur, partim.

מה *ma*, sicut. Cui respondet consequens. אף *aph*, vel כן *ken*, sic per se autem *aliquis*, *qua*, *quid*. ut לפירוש מה juxta expositionem aliquam. Item aliquid לאופן מה quodam modo.

מהיכן *meheckan*. Unde, ex quo loco, ab היכן *hechan*, ubi.

במוחלט *bemuhalat*, absolute.

מגן *maggan*, frustra.

מחמת *mehamath*, propter, occasione.

מטה *matta*, infra, & cum ל *lematta*, inferius. ברואי מטה, creaturæ inferiores.

מטול *mattul*, propter. מטול כיככא *mattul hecna*, propterea.

מי *mi*, quid? idem quòd. וכי *vechi*, suprà. nonne. Tal.

מידי *mide*, quicquam, cauſa, propterea quod Talm.

מיהו *miho*, ex illis, vel illi.

מכאן *miccan*, & מכא *micca*. hinc; illinc. ſcribitur & מיכן *miccan*.

מכי *mikki*, ex quo, poſtquam.

מכדי *mikkedi*. Idem.

מכל מקום *miccol makom*, nihilo minus, utique.

מכלל *mikkelal*, prorſus, ullo modo. ſeq. ד poſteaquam.

מלרע *milra*, infrà, inferne. מלעיל *mileel*, ſupra. ſuperne.

ממנו *mimmennu*, repetitum partim. Prop. autem ex eo.

ממש *mammas*, revera, proprie, ſimpliciter, ſubſiſtenter. Gall. *meſmes*.

על מנת *aal menath*, ea lege, ea conditione, eo pacto. Idem ſive ſequatur ש, ſi- כן *ken*, conditione tali.

מנא *minná*, & מינן *minnan*, & מנין *minnain*. unde.

מנלן *minnalan*, unde nobis.

מעלה ſuprà, & cum ל *lemaala*, ſuperius.

מפאת *mippeath*, ex parte.

משום *miſſum*, propter. nomine.

משל *miſſel*, ἐκ τοῦ, ex illo, præ illo, ut מִשֶּׁל ex ſuo, è proprio, משל משה, quam illud Moſis, præ illo Moſis.

מתוך *mittoch*, propterea, propter.

כ

נגד *neghed*, & cum כ *keneghed*, respectu, ex adverso.

נמי *namè*, etiam. hinc illud ודרשינן נמי סתם docemur etiam illic.

נינהו *ninèhu*, illi, æ, a. Idem quod איכהו *innèhu*.

ס

סמוך ל *samuch-le*, juxta, prope. כסמוך continuo, mox, nulla re interjecta, proxime.

ספק *saphek*, fortasse.

סתם *setham* & בסתם *bisfham*, absolutè, simpliciter.

ע

עיבר *heber*, trans, ultra.

בעגלא *baaghlá*, mox.

עדין *aadain*, adhuc.

עדנה *aadena*, huc usque. עד הנה *aad henna*, usque adhuc.

עד לא *aad-lo*, adhuc non. priusquam. עד שלא. Idem.

על *eel*, עילא *eela*, & לעיל suprà.

על מן *eel-min*, supra quàm.

עין *een*, modus, ratio, quasi expletiva particula. hinc מעין ex oculo, ex modo, pro modo, pro ratione quasi מן *min*, ex, de, à.

כעין *keen*, i. juxta oculum. i. in morem, in speciem. aliquando cum Beth *been*. vel idem quod כ & ב simpliciter.

עכשיו *acſau*, modo, nunc.

מעכשיו *meacſau*, deinceps.

על & כעל ad. In על דברת די *aal dibrath di*, co ut. עלי *aalai*, ſuper me i. debeo, obligor, ex voto vel alio modo teneor, ad me pertinet, mihi incumbit. עליו ſuper ipſum. i. debet, tenetur.

על די propter. על די ליה, propter eum. Chald.

עלי ווי *ali uuè*. Idem. quod על. Heb.

עללי *alale* Idem Item *Ad*.

על שם *al ſem*, propterea propter.

על שם ש *al ſem ſe*, propterea, quòd.

עצם *etſem*, ipſemet. De pronominibus reciprocis dicitur, ut. בעצמו *beaſmo*, per ſe, לעצמו ſibimet. עצמו ipſemet.

עתים *ithim*. aliquando, viciſſim, q. temporibus. per tempora, per intervalla.

ערחי *harai*. propemodum. circiter, forte fortuna, modicum, nonnunquam.

פ

מפאת *mippeath*, ex parte.

פום *pum*, ſyllabica adjectio ut פי *pi*, hinc כפום, לפום *kephum*, *lephum*, juxta, propter.

פון *phon*. ſtatim, πῶς, ποτὲ. Sæpe vacat, ut אילופון *illuphon*, ſi. Idem quod אילו *illu*. אילולפון *illulephon*, niſi forte. Eſt & particula potentialis, ἂν, ונטמאתון בון בכון & polluereminі in eis. Levit. 11.

מן פון ד *min pon de*, quanto magis Chald.

פי *pi*, expletiva particula.

על פי *aal pi*, juxta, ex præscripto.

בפומבי *bephumbi*, palam, in pompa. ἐν πομπῇ.

לפנים מן *liphnim min*, intra.

לפנים *lephanim*, ante, mox, infra, post.

פעם *paam*, interdum, q. vice. per vices. Pluraliter idem פעמים *peamim*, & præp. ל *lipheamim*, aliquando.

בפרהסיא *bepharesia* ἐν παῤῥησίᾳ, aperte, publice, manifeste.

בפירוש *bepherus*, explicate, diserte, aperte. בביאור *bebiur*. Idem.

פרט *perath*, præter, excepto.

בפרט *biprad*, particulariter, speciatim.

בפריע *biphriá*, cito.

למפריע *lemaphreá*, retrò.

צ

בצנעא *betsinbà*, in occulto, clam.

מצדו *mitsiddo*, ex parte ejus. Gal. *de sa part*.

מצד *mitsad*, ratione, propter. בצד *betsad*, juxta.

ק

קא *ka*, expletiva particula.

קבל *kobel*, ante. Et cum ל *lekobel*, idem.

קדם *kodam*, & קודם *kodem* & קדמת *kadmath*. ante, antequam.

קל וחומר *kal vahomer*. multo magis, vel minus. Ad verb. lene & grave. Arg. à majori

jori, vel à minori, quod tribus aliis modis enuntiant. Nempe.

על אחת כמה וכמה *aal ahath camma vecamma.* כל שכן *col sckken,* אף כי *aph ki.*

קום *kom,* & קם *kam,* ante. Hinc קמא *kamma*, primus.

קמן *kamman*, & cum ל *lekamman*, infrà, post, mox, ante, olim opponitur, τῷ לעיל *leel*, supra.

קמעט *kimbà*, parum.

מקצם *miktsa*, præcipue, seorsum.

קצת *ketsath*, nonnihil, pars. hinc קצתם את קצתם, alii alios, ἀλλήλοις. קצתם לקצת *inter se.*

מקצת *miksath*. Idem. במקצת הספרים in nonnullis exemplaribus.

ר

ברבים *berabbim*, palam, publice, ad verb in multis. ἐν πολλοῖς, in turba.

לרחצן *lerohtsan*, tutò, securę.

רעא *raa*, infrà. unde *leràa,* & *milraa.* infrà, inferne.

ש

שוב *shub*, adhuc, amplius, ἔτι.

שום *shum*, ullus, sed in compositione, nomen, causa.

על שום מה *al shum ma*, quam ob rem, quare?

על שום שלא *aal shum shelo*, propterea quod non.

משום *missum*, propter. quia. משום דבי *missum*

sum bachi, propter sic, i· propterea.

סופי *suphi*, & cum ב *besuphi*, tranquille, quiete.

שכן *shekken*, quanto magis, quanto minus. Idem ac כל שכן suprà. Unde fere sequitur ס in principio sequentis vocis.

של *shel*, τοῦ, articulus genitivi casus Rabbinicus, ejus, vel de, quatenus, nimirum, & cum præpos.

מ, משל *missel*, suprà.

שלא *shello*, quin, præter, contra: ad non, ut שלא לחייבו ad non damnandum eum. Nam construitur sæpe cum infinitivo. שלא כדין præter morem.

שלא כמנהג, præter consuetudinem.

שלא מן, præter quàm, nisi ex.

שליא *silia*, præcedente ב vel מן, repente.

בשלמא *besalma*, recte, profecto, ob id.

כשם *kesem*, & על שם *aal sem*, ob id, sicut, ex, ut שם *sem*, redundet, sic לשם *lesem*, propter, propterea.

שמא *shéme*, forsan, ne forte. Numquid, si forte, ut forte.

ת

תו *Tu*, ἔτι adhuc, amplius.

תוב *Tub*, adhuc, amplius·

תחות *Tehoth*, & תחת *tahath*, sub, subter, pro.

תחתא *tatha*, תחתי *tathe*, & תותי *tothe*, sub, infra.

תהיא

כל שכן שׁ *col-shekken-she*, omnino, prorſus, multo magis. Quanto magis cùm (ſint.)

כלל *kelal*, prorſus, omninò, universé, ſeparatim, diviſim. Opponitur ei quod eſt דבק conjunctum.

מכלל *mikkelal*, Idem & nullo modo.

מכלל ד *mikkelal-de*. poſteà quàm.

כלום *kelum* quicquam, aliquid, penitus. Nunquid.

כלמא *kilmà*. ferè.

כלפי *kelappe*. ex adverſo, é regione, verſus. Gall. *envers* ut in breviario Heb. inclinans lancem trutinæ, כלפי חסד verſus miſericordiam, non judicium.

כלפי בר *kelappe bar*, foras verſus. כלפי מעלה ratione ſuperiorum, כלפי מטה ratione inferiorum. כלפי הר contra montem.

כמה & כמא *kema* ſicut: idem quod Heb. כמו *kemo*. Inſerviunt omnia hæc allegationibus per ellipſim. Sicut (in loco ſequenti Eſaiæ 2.) &c.

כמת *kemath*, & מכמת *mikkemath* & כמות *kemoth*. Idem.

כמה *cámma*, quàm, quot, quantum? quale?

על אחת כמה וכמה *aal ahath kemma vekamma*, quanto magis. Gall. *ſur un combien & combien*.

כמו כן *kemo ken*. Itidem.

כנגד *kencghed*, ex adverſo, contrà, comparatione, reſpectu. Inſtar.

כימה

כימה *kemá*, ſic, ad hunc modum.

כעין *kehen*, ſicut. Reſpondet שׁוֹ, כן *ken* ſic.

סכן *kehan* nunc. Idem quod, סמה. Item, obſecro.

עד כען *aad kehan*, huc uſque.

כפי *kephi*, juxta, ſecundum.

כשםש *keshem she*. ſicut.

כשום *keshum*. ſicut. quemadmodum, nomine.

ל

לש *leshe*, eo ut. Vide ſup. pag. 43.

לאו *lau*, non, præceptum negans. hinc ולאו ולא *velau veló*, & nonne.

לאן *lan*, quo, in quem locum.

לאפיק *leappok* & לאפוקי *leappoké* contrà, præter, q. excipiendo, educendo. Aliquando habet ſubjectum.

מן *min*.

לכן *laben*. Itaque, niſi, ſed. verùm.

להי *lahe*, eos eas.

לדידי *ledidi*, quod ad me attinet. לדידיה *ledideh* ipſummet. Nam ל apud Talmudicos & Chaldæos accuſative eſt articulus. דיד *did*, autem idem quod מל *met*.

לו *lu*, utinam, ſi.

לואי &, לוי *levai*, utinam.

לון *lun*, Illis & לן *lan*; nobis.

לוות *levath*, ad.

לחדא *lahada*, valde.

לחוד *lehod*, ſeorſum, verum, præterea, quinetiam. Idem quod לבד *lebad*.

ליה *leh*, eum.

ליתּ *leth*, non eſt.

ליכּא *licca*, non eſt.

לכך *lechach*. Ideo.

לכתחלה *lechathala*, imprimis, omnino, planè, expreſſè, præfinitè. Talm.

למא *lemá*, fruſtrà. Unde כלמא *kilma* fere·

למה, & *lámma* cur.

לפני *liphné* & לפנים *liphnim*, intra, intrinſecus. Præſertim quando ſequitur מן ut

לפנים מכן *liphnim miccan*, intra exindè, intrinſecus, vel interea, interim לפנים משורת הדין *liphnim miſſurath haddin*, intra lineam judicii, vide Kimhi ſub finem Pſal. 119. At לפנים *lephanim*, ante, mox, paulo poſt; vel paulo ante.

לפי *lephi* juxta, propter.

לפיכך *lephicac*, propterea. לפומכן *lephumken*. Idem.

לרע *laràa*, infrà.

לשם *leshem*, propter, hinc לשמה *lismah*, propter eam.

מ

מן *min*, inſervit allegationibus ſup. pag. 44. Item quàm ut *Bar min*, præter quàm.

מל *mille*, per duas literas ſerviles, a. ab. ſup. pag. 42.

מפ

משה *mishe*. ex quo, ex eo quod.ut משאינו *mis-heæno*, ex eo quod non est.

מה *ma*, quid. hinc במאי. cum quo,

מה דן *ma-den*, quid ita, quid istud. Chald.

מאים *maim*. si forte.

מבעיא *mibaia*, necessariò, satis. Multo magis.

מדעם *middaam*, quicquam, Talm.

מדעת *maddaath*, scienter, sciente altero. שלא מדעת præter scientiam, nescienter, nesciente altero.

מדקא *middeka*, ex quo quidem.

מהם *mehem*, ex illis. quidam. Quando repetitur, partim.

מה *ma*, sicut. Cui respondet consequens. אף *aph*, vel כן *ken*, sic per se autem *aliquis*, *qua*, *quid*. ut לפירוש מה juxta expositionem aliquam. Item aliquid לאופן מה quodam modo.

מהיכן *mehechan*. Unde, ex quo loco, ab היכן *hechan*, ubi.

במוחלט *bemuhalat*, absolute.

מגן *maggan*, frustra.

מחמת *mehamath*, propter, occasione.

מטה *matta*, infra, & cum ל *lematta*, inferius. ברואי מטה, creaturæ inferiores.

מטול *mattul*, propter. מטול היכנא *mattul hecna*, propterea.

מי *mi*, quid? idem quòd. וכי *vechi*, suprà, nonne. Tal.

מיד *mide*, quicquam, cauſa, propterea quod Talm.

מיהו *miho*, ex illis, vel illi.

מכאן *miccan*, & מכא *micca*. hinc; illinc. ſcribitur & מיכן *miccan*.

מכי *mikki*, ex quo, poſtquam.

מכדי *mikkedi*. Idem.

מכל מקום *miccol makom*, nihilo minus, utique.

מכלל *mikkelal*, prorſus, ullo modo. ſeq. ד poſteaquam.

מלרע *milra*, infrà, inferne, מלעיל *mileel*, ſupra. ſuperne.

ממנו *mimmennu*, repetitum partim. Prop. autem ex eo.

ממש *mammas*, revera, proprie, ſimpliciter, ſubſiſtenter. Gall. *meſmes*.

על מנת *aal menath*, ea lege, ea conditione, eo pacto. Idem ſive ſequatur ש, ſi- כן *ken*, conditione tali.

מנא *minná*, & מינן *minnan*, & מנין *minnain*. unde.

מנלן *minnalan*, unde nobis.

מעלה ſuprà, & cum ל *lemaala*, ſuperius.

מפאת *mippeath*, ex parte.

משום *miſſum*, propter. nomine.

משל *miſſel*, ἐκ τοῦ, ex illo, præ illo, ut מִשֶׁל. ex ſuo, è proprio, משל משה, quam illud Moſis, præ illo Moſis.

מתוך

מתוך *mittoch*, propterea, propter.

כ

נגד *neghed*, & cum כ *keneghed*, reſpectu, ex adverſo.

נמי *namè*, etiam. hinc illud ודרשינן נמי סתם docemur etiam illic.

נינהו *ninèhu*, illi, æ, a. Idem quod אינהו *innèhu*.

ס

סמוך ל *ſamuch-le*, juxta, prope. כסמוך continuo, mox, nulla re interjecta, proxime.

ספק *ſaphek*, fortaſſe.

סתם *ſetham* & בסתם *biſtham*, abſolutè, ſimpliciter.

ע

עיבר *heber*, trans, ultra.

בעגלא *baaghlá*, mox.

עדין *aadain*, adhuc.

עדנה *aadena*, huc uſque. עד הנה *aad henna*, uſque adhuc.

עד לא *aad-lo*, adhuc non. priuſquam. עד שלא. Idem.

עיל *eel*, עילא *eela*, & לעיל ſuprà.

עיל מן *eel-min*, ſupra quàm.

עין *een*, modus, ratio, quaſi expletiva particula. hinc מעין ex oculo, ex modo, pro modo, pro ratione quaſi מן *min*, ex, de, à.

כעין *keen*, i. juxta oculum. i. in morem, in ſpeciem. aliquando cum Beth *been*. vel idem quod כ & ב ſimpliciter.

עכשיו *acſau*, modo, nunc.

מעכשיו *meacſau*, deinceps.

על & כעל ad. In על דברת די *aal dibrath dì*, eo ut. עלי *aalai*, ſuper me i. debeo, obligor, ex voto vel alio modo teneor, ad me pertinet, mihi incumbit. עליו ſuper ipſum. i. debet, tenetur.

על די propter. על די ליה, propter eum. Chald.

עלי ווי *ali uuè*. Idem. quod על. Heb.

עללי *alale* Idem Item *Ad*.

על שם *al ſem*, propterea propter.

על שם ש *al ſem ſe*, propterea, quòd.

עצם *etſem*, ipſemet. De pronominibus reciprocis dicitur, ut. בעצמו *beaſmo*, per ſe, לעצמו ſibimet. עצמו ipſemet.

עתים *ithim*. aliquando, viciſſim, q. temporibus. per tempora, per intervalla.

ערהי *harai*. propemodum. circiter, forte fortuna, modicum, nonnunquam.

פ

מפאת *mippeath*, ex parte.

פום *pum*, ſyllabica adjectio ut פי *pi*, hinc כפום, לפום *kephum*, *lephum*, juxta, propter.

פון *phon*. ſtatim, πῶς, ποτὲ. Sæpe vacat, ut אילופון *illuphon*, ſi. Idem quod אילו *illu*. אילולפון *illulephon*, niſi forte. Eſt & particula potentialis, ἄν, ותטמאכון פון בכון. & polluereminì in eis. Levit. 11.

מן פון ד *min pon de*, quanto magis Chald.

פי

פי *pi*, expletiva particula.

על פי *aal pi*, juxta, ex præscripto.

בפומבי *bephumbi*, palam, in pompa. ἐν πομπῇ.

לפנים מן *liphnim min*, intra.

לפנים *lephanim*, ante, mox, infra, post.

פעם *paam*, interdum, q. vice. per vices. Pluraliter idem פעמים *peamim*, & præp. ל *lipheamim*, aliquando.

בפרהסיא *bepharesia* ἐν παῤῥησίᾳ, aperte, publice, manifeste.

בפירוש *bepherus*, explicate, diserte, aperte. בביאור *bebiur*. Idem.

פרט *perath*, præter, excepto.

בפרט *biprad*, particulariter, speciatim.

בפריע *biphriá*, cito.

למפריע *lemaphreá*, retrò.

צ

בצנעה *betsinhà*, in occulto, clam.

מצדו *mitsiddo*, ex parte ejus. Gal. *de sa part.*

מצד *mitsad*, ratione, propter. בצד *betsad*, juxta.

ק

קא *ka*, expletiva particula.

קבל *kobel*, ante. Et cum ל *lekobel*, idem.

קדם *kodam*, & קודם *kodem* & קדמת *kadmath*. ante, antequam.

קל וחומר *kal vahomer*. multo magis, vel minus. Ad verb. lene & grave. Arg. à ma-

jori

jori, vel à minori, quod tribus aliis modis enuntiant. Nempe.

על אחת כמה וכמה *aal ahath camma vecamma*. כל שכן *col ſekken*, אף כי *aph ki*.

קום *kom*, & קם *kam*, ante. Hinc קמא *kamma*, primus.

קמן *kamman*, & cum ל *lekamman*, infrà, poſt, mox, ante, olim opponitur, τῷ לעיל *leel*, ſupra.

קמעט *kimhà*, parum.

מקצת *miktſa*, præcipue, ſeorſum.

קצת *ketſath*, nonnihil, pars. hinc קצתם את קצתם, alii alios, ἀλλήλοις. קצתם לקצת *inter ſe*.

מקצת *mikſath*. Idem. במקצת הספרים in nonnullis exemplaribus.

ר

ברבים *berabbim*, palam, publice, ad verb in multis. ἐν πολλοῖς, in turba.

לרחצן *lerohtſan*, tutò, ſecure.

רע *raa*, infrà. unde *leràa*, & *milraa*. infrà, inferne.

ש

שוב *shub*, adhuc, amplius, ἔτι.

שום *shum*, ullus, ſed in compoſitione, nomen, cauſa.

על שום מה *al shum ma*, quam ob rem, quare?

על שום שלא *aal shum shelo*, propterea quod non.

מפום *miſſum*, propter. quia. מפום דבי *miſſum*

ſum hachi, propter ſic, i· propterea.

סופי *ſuphi*, & cum ב *beſuphi*, tranquille, quiete.

שכן *shekken*, quanto magis, quanto minus. Idem ac כל שכן ſuprà. Unde fere ſequitur ש in principio ſequentis vocis.

של *shel*, τοῦ, articulus genitivi caſus Rabbinicus, ejus, vel de, quatenus, nimirum, & cum præpoſ.

מ, משל *miſſel*, ſuprà.

שלא *shello*, quin, præter, contra: ad non, ut שלא לחייבו ad non damnandum eum. Nam conſtruitur ſæpe cum infinitivo. שלא כדין præter morem.

שלא כמנהג, præter conſuetudinem.

שלא מן, præter quàm, niſi ex.

שליא *ſilia*, præcedente ב vel מן, repente.

בשלמא *beſalma*, recte, profecto, ob id.

כשם *keſem*, & על שם *aal ſem*, ob id, ſicut, ex, ut שם *ſem*, redundet, ſic לשם *leſem*, propter, propterea.

שמא *shéme*, forſan, ne forte. Numquid, ſi forte, ut forte.

ת

תו *Tu*, ἔτι adhuc, amplius.

תוב *Tub*, adhuc, amplius·

תחות *Tehoth*, & תחת *tahath*, ſub, ſubter, pro.

תחתא *tatha*, תחי *tathe*, & תותי *tothe*, ſub, infra.

תהיא

תחיא *tathia*, minus.

תוך *toch*, intra ut תוך שנה intra annum (q. in) medio anni.

תכף *techeph*, mox & procedente ב *bitkeph*, confeſtim.

תמא *tammà*, תמן *tamman*, illic, illuc.

תמורת *temurath*, pro, loco.

תנאי *tenai*, & cum ב *bithnai*, cum conditione, ea lege.

AUDIAMUS JAM ARTIUM

Vocabula, primum in genere ordine alphabetario, deinde, in ſpecie, Theologica, Grammatica &c.

א אופן *ophan*, modus, forma. כאופן מה *Beophàn ma*, quodammodo.

אי *é*, quænam, אי אלו *e-ellu*, quænam iſtæ.

אי *i*, in compoſitione negat ut *in* Latinis.

ב אי אפשר *i-ephſar*, impoſſibile.

התברר *hithbarer*, clarum eſt, conſtat.

בבירור *beberur*, clarè, liquidò.

בקיא *baki*, exereitatus, expertus.

בעל *baal*, præditus. & verb. habuit.

בטא *bata*, pronuntiavit, unde מבטא *mibta*, pronuntiatio.

בטל *batal*, ceſſavit, deſiit, neglexit.

בית דין *beth-din*, ſenatus, curia.

ג גנאי *gannai*, comtemptus.

ד דוגמא *dugma*, ſimile. δεῖγμα Græcum.

דף *daph*, pagina, folium.

בדיוק *bedijiuk*, præcisè, præfinitè.

דייק *dijek*, attèntè consideravit, correxit. Unde libri *medujakin*, correcti.

דינר *denar*, denarius.

הפך *hephech*, contrarium. *behéphech*, contra. מ è contrario.

הבנה *habana*, intelligentia.

הרגל *herghel*, usus.

הצעה *hatsaà*, præfatio.

הציע *hitsiah*, præposuit, præfatus est.

המון *hamon*, vulgus.

הניח *hanniah*, imposuit, הנחה *hannahà*, impositio.

הנה *hanà*, fruitus est, הנאה *hanaà*, fruitio, utilitas.

הקיש *hekis*, contulit comparavit, הקש *hékes*, comparatio.

וכולי *vecullè*, & cætera.

וגומר *vegomer*, & cætera. Sed proprie de sacra scriptura.

זוגות *zogoth*, paria.

זירוז *zerus*, excitatio & verb. excitavit.

הזהיר *hizhir*, admonuit, אזהרה *azharà*, admonitio.

חייב *hhiieb*, debuit, necesse habuit.

חיוב *hhijub*, necessitas, affirmatio, בחיוב מ *behijub*, affirmanter.

התחייב *hithhjeb*, consequitur, necessario sequitur.

חובה

חובה *hhobá*, debitum, officium neceſſarium.

חיבור *hhibbur*, editio, compoſitio, & verb. *hibber*, edidit, compoſuit librum.

חזן *hhazzan*, miniſter Synagogæ.

חרט *hharat*, pœnituit. *hharato*, pœnitentia.

חשד *hhaſad*, ſuſpectum habuit.

חשש *hhaſas*, curavit, ſollicitus fuit.

טעות *taghuth* error.

ט טעם *tagham*, ratio, ſenſus ſententia.

טען *taghan*, ratiocinatus eſt, arguit, טענה *taghana*, ratio, ratiocinatio, argumentatio.

י ייני *jeni*, vinoſus.

יחוד *Ihhud*, unitas, ביחוד *beijud*, præcipué.

יתכן *ittachen*, quadrat, convenit.

כון *kiuuen*, conſideravit, attendit.

כ כזה *cazè*, talis, tale.

הכניס *hicnis*, introduxit.

כלומר *kelomar*, ὡς εἰπεῖν, quaſi dicat.

הכריע *hicria*, diſcrevit, diſtinxit.

כעור *caghur*, turpe.

כוונה *cauuanà*, intentio, inſtitutum.

כרח *carah*, coegit, בכרחו *becorhó*. per coactionem ejus, velit nolit, *becorhacha*, per coactionem tuam, velis nolis.

כרז *caraz*, promulgavit, κηρύττω כרוז *caroz*, præco, κύρηξ.

כת *cath*, ſecta, & Plu. כיתות *kittoth*, ſecta.

ליעז

לועז *loghez*, barbarus. בלעז *belaghaz*, barbarè, vernaculè.

לכלך *liclac*, inquinavit, *licluc*, inquinatio, contaminatio.

לשון *lashon*, lingua, gloſſa, vocabulum, modus, ſignificatio, ut *leſon ſebuà*, modus jurandi, *leſòn miſna*, vocabulum Talmudicum &c.

מגונה *meghuunné*, turpis.

מוכן *muchan*, aptus.

משל *mashal*, exemplum, figura.

משנה *miſna*, doctrina, contextus Talmudicus.

משנה *miſné*, Deuteronomium repetitio legis.

מקרה *mikrè*, accidens. מקריים *mikriim*, accidentarii.

במוחלט *bəmuhalat*, abſolutè, ſimpliciter.

מותר *muttar*, promiſſum, licitum à נתר *nathar*.

מוכרת *macrath*, abſolutum, abſolutè.

מסותפים *meſuttaphim*, homonyma, æquivoca, ambigua.

נכון *nachon*, rectum, accommodatum, aptum.

נהג *nahag*, conſuevit, unde מנהג *minhag*, conſuetudo:

נוסחא *noshhá*, exemplar, codex, & Plur. נוסחאות *noshhaoth*.

סנהדרין *ſanhedrin*, συνεδροι, ſenatores, judices ordinarii.

סניגוריא *ſenigoria*, accuſatio, item & συνηγορία, defenſio, patrocinium.

סמוך *ſamuch*, propinquum, adjunctum, ſyntacticè.

הסכים *biskim*, conſenſit. Unde הסכמה *ha-ſcama*, convenientia, conſenſus.

ספק *Saphek*, dubium.

סימן *ſiman*, ſignum, caput paragraphus.

סתם *ſetha*, abſolutè.

ענין *ghiniian*, res, ſignificatum, negotium, materia, argumentum alicujus rei.

עצם *etſem*, ſubſtantia, *unde* עצמי *atſmi*, ipſemet, עצמו *atſmò*, ipſummet, ſeipſum.

עצמיים *atſmiim*, ſubſtantialis.

עונש *ones*, pœna, punitio.

העליל *heelil*, occaſionem habuit.

פ פנאי *panai*, ocium, פנוי *panui*, ocioſus, vacuus.

פנים *panim* modi.

השתדל *hitphitſir*, conatus eſt.

מפקיר *mapkir*, præſumptuoſus, arrogans.

פנימיות *penimiiuth*, intimum.

פסד *paſad*, periit. הפסד *hephſed*, corruptio. Opponitur τῇ. הוויה *habavia*, generationi, ortui, exiſtentiæ.

פשוט *paſut*, ſimplex communis intelligentia.

פירוש *perus*, expoſitio commentarius. & verb. *peras*, expoſuit, & interdum abſtinuit

nuit ſe, ut *peras min haiſſa*, continuit ſe ab uxore.

פירסם *pirſem*, publicavit ; מפורסם *mephurſam*, publicus.

צריך *tſarich*, neceſſe eſt, oportet.

ציבור *tshibbur*, univerſitas, reſp. unde שליח ציבור *ſeliah tſibbur*, miniſter univerſitatis.

צדדים *tsedadim*, modi, quaſi latera.

קריאה keriia, lectio, קרא k*ara*, ſcriptura. קורין k*orin*, legunt. קרי k*cri*, legitur.

קדמונים *cadmonim*, veteres.

הקדמה *hakdamà*, præfatio.

הקש *hekes*. proportio & verb. contulit.

קשה *caſſè*, difficile. קושיא *cuſia*, difficultas.

קצת ket*ſath*, & מקצת *miktsath*, quîdam, quædam, pars, aliquid.

ראוי *rahui*, dignum, æquum, debet eſſe.

רגיל *raghil*, aſſuetus, uſitatus unde הרגל *herghel*, uius.

מתרצה *mitbratsè*, contentus.

רומיים *romiim*, Romani.

רושם *róshem*, annotatio, deſcriptio, nota.

רשות *reshuth*, licitum, licentia.

רזים *razim*, arcana, myſteria רזיאל *Raziel* angelus illorum arcanorum conſcius & interpres.

שיבוש *shibbus*, error, difficultas, perplexitas.

שום *shum*, ullus. aliquis.

שכלים *shecalim*, intelligentiæ, *νοερά*, mentes angelicæ.

משמע *masmaa*, auditio, communis significatio, sensus primarius, & ut verba sonant.

שניות *seniiuth*, duernio, dualitas.

שיתף *sitteph*, sociavit, communicavit unde שיתוף *sittuph*, communicatio, homonymia.

השגיח *hisghiah*, providit.

שאלה *seela*, interrogatio, quæstio.

הושאל *husal*, accommodatus est.

שלילה *selilà*, negatio.

שימוש *simmus*, ministerium.

שיטה *shitta*, linea, paragraphus.

ת תואר *Toar*, Attributum, nota, qualitas; id à quo quid denominatur tale.

תנאי *tenai*, conditio, pactum, & plur. תנאים *tenaim*, conditiones.

תנא *Tanna*, doctor, & plur. *Tannaim*, doctores.

תוכן *Tochen*, decor, decorum. Verb. *Tachan*, aptavit.

תימה *temah*, admiratio.

תשובה *tesuba*, pœnitentia, & responsio.

תכונה *techunà*, proprietas, dispositio.

Theologica autem & Cabbalistica vulgatiora sunt hæc.

א איד *Ed*, festum Paganorum. q. pernicies.

אלהים

אלהים, אלהים, & אלקים, *Elohim*, Deus.

אלהי, *elohi*, Theologus.

אלהות, *elohuth*, & *elahuth* divinitas.

חכמת האלהות, *hocmath haelahuth*, Theologia.

אמונה, *Emuna*, fides Theologa, opponitur ידיעה המקרית הדת notitiæ per discursum acquisitæ & לנסיון, *lenissaion*, experientiæ.

אמורים, *amoraim*, compositores Talmud, sive Ghemara.

אמורים, *Immurim*, adipes Deo sacrificati.

אסור, *asur*, prohibitum, איסור, *issur*, prohibitio.

אתבש *ethbas*, quædam revolutio Alphabetaria, qua primæ litteræ ultimis ejusdem seriei, vel contrà ultimæ primis sibi mutuo succedunt.

אטבח, *etbah*. alia revolutio Alphabetaria, qua novenarii quilibet Alphabeti ultro citroque commutantur.

אגדה, *Aggada*, liber mysticus, homilia.

אין סוף, *en soph*, infinitum, una è Dei Sephiroth, quibus Deus universa administrat.

אסמכתא, *asmactà*, ratio princeps, fundamentum alicujus probationis.

אשמדאי, *Asmedai*, rex dæmonum Asmodeus.

בראשית, *bereschith*, opera creationis, cabbala

 cosmo-

cosmopoeiæ.

בריאה, *Berià*, creatura.

בחירה, *behira*, electio, liberum arbitrium.

בת קול, *bath-çol*, vox de cœlo, cœleste oraculum.

ג גאון, *Gaon*, interpres Talmudicus, versatus in 60. tractatibus Talmudicis, quos vocabulum illud suis numeris importat.

הגבורה *hagghebura*, Deus. unum è divinis nominibus Rabbinicis, q. fortitudo, sic.

הגבוה, *haggaboah*, Deus q. excelsus.

גזרה *ghezera*, prædestinatio, decretum, ut *gesserath hassem*, decretum divinum. Item locus à pari, sed additur שוה, *savà*, æquale, par.

גייר, *ghiier*, instituit in religione, *ghiiur*, catechismus, *nithgaiier*, catechisatus est, *gher*, proselytus.

גנת, *gannath*. Tres Cabbalæ partes, *gematria*, quando literæ unius vocabuli ad numeros suos redactæ incidunt in summam alterius. *Noteriacon*, quando litera ponitur pro dictione integra. *Temura*, permutatio litetarum.

גמטריא, *gematria*, Arithmeticæ Cabbalicæ species.

גוי *Goi*, Gentilis. *Goia*. Gentilis fœmina. Pagana.

גמרא. *Ghemara*. secunda pars Talmud. decisio contextus Talmudici. q. supplementum.

ג גילגול

גילגול, *ghilgul*, quædam revolutio literarum Cabbaliſtica. Item revolutio animarum Pythagorica, item, corporum ſub terris die judicii.

גופנית, *guphnith*, corporalis, cujus antitheton רוחנית, *ruhanith*, ſpiritualis.

גהינם, *ghehinnam*, gehenna, cui opponitur.

גן עדן, *gan eden*, paradiſus, locus voluptatis juſtorum poſt mortem.

וגומר, *vegomer*, & cætera, quando non abſolvunt contextum ſcripturæ, quam citant.

הדיבור, *haddibbur*, Verbum Dei, κατ' ἐξοχήν.

דרש, *deras*, allegoria, myſtica interpretatio, quæ & *midras*, unde *darſan*, concionator, interpres myſticus: & verb. *daras*, expoſuit allegorice, ἀλληγορεῖ. *Beth midras*, domus concionis.

דחה *daha*, ſoluit, remiſit, de rejectione & dilatione feſtorum.

דת *dath*, lex, jus. hinc *dath elaith*, lex divina, *Nimuſith*, civilis *tibbith*, naturalis.

דוכן, *ducan*, ſuggeſtus, ambo, pulpitum, è quo ſacerdotes benedicunt populo extenſis manibus, item ſubſellia cantorum. Videtur ſedes quadrangula, ſive ſuggeſtus quadratus, quem Almahzorem vocant Judæi, unde præcentor, preces alta voce præit populo.

הגדה, *haggada*, nox Paschæ. Item commen-
ה tarius quidam mysticus.

הלכה *hilca*, lectio. sic vocantur quædam lectiones, quæ in Synagogis recitantur è Ghemara propriè.

הדיוט, *hidiot*, sacerdos privatus & simplex.

השגחה, *hasgaha*, providentia. Unde *hasgaha kclalith*, provid. generalis, *peratith*, particularis.

התר *hetter* permissio, unde מותר *muttar*, licitum.

הזכרה. *hazcarà*. commemoratio alucujus nominis divini. epithetum Dei.

הצלחה. *hatslaha*. felicitas. si addatur *nitshith*. æterna.

הפטרה. *haphtara*. lectio prophetica. quam legunt Sabbatis. q. Missa. quoniam ea lecta dimittitur populus.

השכבה. *hascaba*. precationis genus pro requie mortuorum.

וידוי: *viddui*. confessio peccatorum. &
ו verb. *hithvaddà*. confiteri peccatum. in hithp.

ועד. *vaad*. ornamentum sacerdotum. Gall. *ornement d' Eglise*.

ויעודים. *vihudim*. conventus sacri.

ותיק. *vatik*. unum è divinis cognominibus Rabbinicis. q. sapiens. justus. Item precatio diei expiationum. sic incipiens.

זכות

זכות, *zecuth*, meritum, verb. *zaclà*. meruit.

אזכרות, *Azkaroth*, nomina Dei, ſing. *Azcara*, nomen Dei q. memoraculum, monimentum.

זלות *zeluth*, remuneratio, meritum.

חיבוט הקבר, *hibbut hakèber*, diſcuſſio ſepulchri, judicicium particulare, ſtatim mortem excipiens.

חכמים *hhacomim*, ſapientes. Sic Scribas & Phariſæos veteres appellant.

חבר *haber*, licentiatus, Rabbinatui ſive doctoratui proximus. Item literatus.

חגא *haggà*, feſtum Idololatrarum, q. fractio.

חזן *hazzan* miniſter ſynagogæ, præcentor.

חוקים, *hukkim*, ceremoniæ, ceremonialis pars Moſis.

חובה, *hhoba*, debitum, præceptum obligans, & de neceſſitate. Unde חובת היום, officium diei. opponitur aliquando τῷ זכות, merito, ut ſignificat demeritum, peccatum.

חול *hol*, dies operarius, opponitur feſte.

חומש. *hummas*. Pentateuchum Moſis. quinque libri legis.

חרם. *herem*. anathema. Excommunicatio ſecunda ſive major.

חרטה. *harata*. pœnitentia.

פרוסת, *baroſeth*, genus condimenti, in quo intingunt dum celebrant Paſchalem cœnam

ט טבילה *tebile*, baptiſmus, immerſio.

טלית, *taleth*, ſtola, veſtis fimbriata, velum illud fimbriatum, quo utuntur in precibus, cum tephillim, ſive Phylacteriis.

טעות, *tahuth*, idolum, q. error.

טרפה, *trepha*, omnis cibus vetitus & prohibitus. Etſi proprie de beſtia diſcerpta.

טרפות, *tarphuth*. Idem: cibus abominabilis.

יצר, *Jetſer*, fomes, concupiſcentia innata. Genius.

יראה, *ijra*, timor: ſic vocant Deum fictitium, Idolum.

ישיבה, *jeſibà*, conſiſtorium cæleſte Schola.

יום טוב *jom tob*, feſtum: Gall. *bon jour*.

ייחוד השם, *ijhud haſtem*, unitas Dei, idem quod אחדות, *adhuth*. Qua forma Trinitatem appellarent *Sillus*.

הכתוב, *baccatub*, Scriptura ἡ γραφή.

כ כתובים, *ketubim*, Hagiographa. Tertia pars Scripturæ novem libros complexa, Pſalmos, Proverbia, Eccleſiaſten, Cantica, Jod, Ezram, ſub quo Nehemias, *Dibre hajamim*, Eſter.

כבוד, *Cabod*, gloria.i. Deus.

כשרות, *caſruth*, permiſſio, quidquid licet ex lege.

כופרין

כופרין, *copherin*, Athei. q. negatores. *Minim* autem hæretici.] ל

כומר, *cumar*, ſacerdos idolorum, ſacrificus.

לאו, *lau*, negatio, præceptum negans.

לאוים, *lavim*, præcepta negantia.

לא תעשה, *lo taaſé*, non facies, i. præcepta negantia.

לולבים, *lulabbim*, Rami palmarum, quos mane geſtant in feſto tabernaculorum.

לילית, *lilith* regina dæmonum. Item Parca, Clotho.

מדרש, *Midras*, commentarius allegoricus, מ homilia patrum, *Beth hammidras*, ſchola, auditorium præſertim Theologicum, *Midras neelam*, Midras occultior, allegoria ſecretior.

מזיקים, *maſſikim*, dæmones, q. nocentes, maligni ſpiritus.

משנה, *miſne*, Deuteronomium, per ſegol.

משנה, *misna*, per camets, contextus Talmudicus continens δευτερώσεις, jus canonicum Judæorum.

מדות, *middoth*, proprietates, attributa Dei.

מחזור, *mahſor*, breviarium Anniverſarium, liber precum quotidianarum & totius anni, corruptè Gropperus in Antonio Marguarita *Memor* legit.

מזיד, *meſid*, præſumptio, malitia deſtina-

nata, hinc peccatum *bemezid*, per præſumptionem, per malitiam: cui opponitur *biſgaga*, per errorem, per imprudentiam.

מטטרון, *Mitatron*, Angelus principalis, quem ajunt ſemper videre faciem Dei, & per eum tanquam per mediatorem ajunt preces hominum exaudiri.

מין, *min*, hæreticus מינות, *minuth*, hæreſis.

מילה, *mila*, circumciſio, מוהל, *mohel*, circumciſor, miniſter circumciſionis, alius ab *Hazan*, miniſtro ſacrorum.

מנין, *Minjan*, Synodus, numerus certus Rabbinorum, item decem ad precem convenientium numerus.

מרכבה, *Mercaba*, quadriga Ezechielis, ſolium Dei, mundus inviſibilis & ejus ex adumbratione Ezechielis Cabbala.

מקום *macom* Deus, qui ubique. q. locus (omnium ſit propter immenſitatem).

מרי עלמא, *Maré-aalma*, idem. q. Dominus ſæculorum.

מעלה, *maala*, idem q. majeſtas, excellentia.

מכבי, *Maccabai*, Maccabæus. Teſſera Judæ Maccabæi ex Ez. 15.

מקרא, *mikra*, Scriptura, Bibliorum liber.

מסורה, *maſora*, traditio, idem quod Cabbala, niſi quando Grammaticè accipitur.

Nam

Nam tunc traditionem significat de literis, punctis, accentibus & cæteris minutis apicibus.

מורה, *More*, Doctor, hinc *More Nebuchim*, doctor perplexorum (rerum difficilium)

משפטים, *mispatim*, judicialia Mosis.

מסכת, *massecheth*, tractatus; ut illi 60, in quos dividunt, Talmud.

מלאך המלווה, *malach hameluve*, angelus custos; q. comitans, sociatus.

מנחה, *Minha*, hora orationis pomeridianæ. Versperæ circa horam secundam à meridie.

מנחות, *menahoth*, ferta, sacrificia farinacea, dona incruenta.

מוספים, *musaphim*, adjuncta festorum, propria festorum.

משמע, *masmaa*; sensus literalis, q. auditus, opponitur τῷ *Deras*.

מתניתא, *mathnita*; contextus Talmud. idem quod *misna*.

מושכלות, *muscaloth*, intelligibilia. νοητὰ.

מציאות. *Metsiuth*. existentia. נמצא, ens. τὸ ὄν.

מר. *Mar*. Rabbinus Babylonicus q. magister, *maré dehilcatha*. magistri rituum.

נביאים. *Nebiim*. prophetæ. secunda pars bibliorum. comprehendens libros octo. Josuam. Judices. Samuelem. Reges. qui Prophetæ priores dicuntur. Esaiam. Jermiam Ezechielem. & duodecim minores. qui posteriores.

נידוי. *niddui*. excommunicatio simplex, sive minor.

נוטריקון, *notericon*, Notariorum abbreviatio. Ab apicibus ratio quædam Cabbaliſtica.
נסכין, *nesakin*, libamina, ſacra liquida.

נעילה *nehila*, genus precationis diei expiationum, quando ſol incipit cadere: nam illo die ſunt quinque horæ Tephilloth, cæteris tres duntaxat.

סבה ראשונה, *Sibba riſſonà*, cauſa prima, Deus.

ס סודות, *Sodoth*, myſteria, Sacramenta, à ſing. Sod.

סגן, *Saggan*, Suffraganeus, Proepiſcopus, ſecundus à ſummo ſacerdote.

סידור, *Siddur*; ἀκολουθία, ordo Breviarii, preces horariæ.

סדר התפילות, *Seder hattephilloth*, idem.

סדר, *Seder*, Sectio legis abſolutior, nam minus abſoluta dicitur *Parasha*. Dividunt ſuum *Hummas*, i. Pentateuchum in 53. partes magnas, quarum quamlibet appellant, vel *Parasha*, ſectionem, vel, *Seder*, ordinem, notantque triplici majuſculo, vel פ פ פ, vel ס ס ס.

סתומה, *Sethuma*, paragraphus ſuperiorum ſectionum clauſus, i. incluſus præcedentibus, paragraphus è præcedentibus dependens, nam abſolutior & per ſe conſtans, nulla habita ratione ſuperiorum, appellatur *Petuha*, apertus. Sectiones ſui Pentateuchi ſubdividunt in *shitthoth*, paragraphos, quorum quemlibet vocant, vel *Setbuma*, clauſum, vel *Pethuha*, aper-

apertum, notantque ſimplici minuſculo ס, vel פ, vide infra סיטא, *ſitta.*

סטן, *Satan*, Satanas, ſcribitur & per ש ſiniſtrum.

סמאל, *Sammael*, dæmon præfectus morti.

סמיכה, *Semicha*, compoſitio manuum, χειροτονία, dicitur & *Semichuth.*

סנדק, *sandak*, compater, ſuſceptor, qui in circuncisione tenet puellum.

סבוראים, *teboraim*, interpretes quidam Talmud.

סליחות, *Selioth*, præcationes quædam de propitiatione.

ספירות, *Sephiroth* numerationes. Decem Dei notæ propriæ, quibus mundum à Deo regi docent.

סופרים, *Sopherim*, Scribæ, legis periti, quorum auctorem faciunt Ezram, ut proinde ſint antiquiores Phariſæis, inſtituti ad conſervandum purum contextúm ſcripturæ, adverſus corruptelas hæreticorum. Unde *Tikkun Sopherim*, aptatio, recognitio, emendatio ſcribarum.

עיקר, *Iccar*, radix, i. Deus, ut כופר בעקר, *cophir beiccar*, negat radicem, de Atheo. Item articulus fidei, quos tredecim faciunt.

עבודה זרה, *aboda sara*, idolum, idololatria, q. cultus alienus: עולם הבא, *olam habba*, ſæculum venturum, vita venturi ſæculi.

עמודי

עמידה, *hamida*, ſtatio, precatio, quæ ſtando funditur. Precantur enim ferè ſedendo.

עיון, *hiiun*, ſpeculatio, *hiiuni*, ſpeculativus.

עירובים, *erubim*, præparationes in diem Sabbati. & ſingul. עירוב, *erub*, paraſceve, dies Veneris.

ערחי, *arai*, caſus, fortuna; res fortuito accidens.

ערכים, *arachim*, æſtimationes, pretia: Cap. de æſtimationibus, Levitici ultimum.

ערבית, *arbith*, ſerotinum (ſacrificium) quando ſol jam occubuit. Una è tribus horis precibus deſtinatis. *Completorium*, officium diei poſtremum.

עשה, *aase*, fac, ideſt, præceptum affirmans, in quo jubetur aliquid fieri.

עצ־ת. *Aatsereth*. Pentecoſte. Item octava Tabernaculorum.

פגום, *pagem*, labes originis noſtræ.

פשט, *peshat*, ſenſus ſimplex & primarius, cui opponitur *deras*. & *Midras*. ut literali ſpiritualis. hiſtorico allegoricus vel myſticus.

פסוק. *Pasuk*. verſus biblicus.

פרק. *perec*. caput. In Perakim ſubdividunt tractatus Talmud.

פירושים. *perushim*. comm entar.

צ צורת הנפצלות, *tsuroth hanneetsaloth*. mentes ſeparatæ. Angeli.

צכירק

צירוף, *tſiruph*, combinatio literarum, anagrammatiſmus.

צדוקים, *tſedokim*, Sadducei.

צדקה, *tſedaka*, eleemoſyna.

קדיש, *Caddis*, Precatio, cujus initium יתקדש *Ithcades*, Sanctificetur: ſic pleraſque denominant à primis vocabulis, vel à verbali verbi in principio poſiti.

קרא, *kará*, ſcriptura.

קראים, *caraim*, Sadducei, q. biblici, quod rejectis patrum libris & traditionibus ſola ſcriptura niterentur.

קבלה, *Cabbala*, Theologia myſtica, ut hodie traditur poſita, præcipuè in *Bereſchith*, i. in operum viſibilium myſteriis, & in *Mercava*, Dei throno, de rebus inviſibilibus. duplicem faciunt, unam *hijunith*, ſpeculativam, alteram *Maaſith*, activam.

קדמון *Cadmon*, æternus: *Cadmuth olam*, æternitas mundi, & *cadom*, antiquus, vetus.

קצב, *ketſeb*, præordinatio. prædeſtinatio.

ריבון, *Ribbon*, Dominus, unum è Dei nominibus Rabbinicis.

רחמן, *Rahman*, Miſericors, alterum è Dei, &c.

רב, *Rab*, magiſter, *Rabbi*, magiſter meus, de vulgatis Rabbinis, *Rabban*, *Rabbenu*, magiſter noſter, *Rabban Rabbotenu*, magiſtri noſtri, de celebrioribus.

רוחנית, *ruhanith*, ſpiritualis, ſpiritualiter.

K שקוץ

רוח הקדש, *ruah hakkodes*, ſpiritus ſanctus.

שגגה, *ſegaga*, error, imprudentia, peccatum ex ignorantia.

שנה, *ſena*, lectio ex Miſna, ſive Talmud, ut *Hilca*; lectio ex Ghemara, & *keraá*. ex bibliis. Verb. docuit, legit.

שמתא, *Sammatha*, Anathema, Excommunicatio extrema & maxima, Execratio.

השם, *haſſem*, Deus Opt. Mx. q. nomen ipſum, ſic nomen tetragrammatum vocant, ne in ſcriptis ſuis profanetur.

שם המפורש, *ſem hammephoras*, idem. nempe nomen terragrammatum, expoſitum per nomen Adonai, vel per nomina duodecim literarum aut quadraginta duarum.

שמים, *Samaim*, Deus q. cœli, quod in cœlis habitet.

שכינה, *ſechina*, divinitas, q. habitatio, præſentia, quatenus illa in nobis inhabitat. Unde & Spiritum ſanctum ſic ſæpe appellant.

שמעתא, *ſemanta*, genus paragraphi Talmudici, q. acceptio è majorum auditu à tempore Sinai.

שמש, *ſammas*, ſubdiaconus miniſtri, ſive *Hazzan*, adiutor.

סימס, linea, in quas ſubdividunt ſectiones legis quinquaginta tres, quarum una appellarur Sethuma, (clauſa) quoniam eam claudit & terminat initum ſequenris verſus, al-

altera Pethuha (aperta) quoniam excurrit in totam contextus latitudinem, nec ulla dictione clauditur, ut significetur paragraphi major vel minor perfectio: & si typographi id sæpe negligunt.

שרשים. *serasim*, radices, articuli fidei.

שמד. *semad*. persecutio. Unde *mesummad*. apostata. qui religionem ejurat propter persecutionem.

שרים, *sarim*, dæmones, genii, præsertim provinciarum, regnorum, & populorum, q. principes.

תורה. *Tora*, lex, prima pars Bibliorum, complectens quinque libros Mosis. Item Moralia Mosis. Item lex tota Mosis. *Tora bictab* lex scripta, *beal*, *pe*, ore tradita, non scripto.

תרי עשר .*tere asar*. duodecim (prophetæ minores)

תמורה *Temura*, permutatio literarum, quando una pro altera locatur Cabbalicè.

תלמוד *Talmud*. q. Doctrina Doctrinale. Corpus juris canonici Judæorum.

תנה *Tana*, legit, docuit. *Tanna*, Doctor (Talmudicus propriè) auctor primæ partis Talmud, quæ dicitur *Tena* & *Misna*, *Teniià*, traditio, notabile, doctorina. Genus paragraphi, quem dictaverunt T*annaim*.

תפילין *Tephillin*, phylacteria, à *Tephillà*, oratione, quoniam eis utuntur in precibus.

תיקון *Tikkun*, correctio, emendatio, ordinatio. Unde *Taknoth hacamim*. constitutiones sapientum. *Tikkun Sopherim*. correctio scribarum in 18 dictionibus Bibliorum. Nec tam est correctio (inquit R. Joseph Albo) quàm aptatio, dum respexerunt ad sententiam & dignitatem locutionis.

תענית *Tanith*, jejunium.

תשובה *Teshuba*, pœnitentia.

תמידים *Temidim*, juges & quotidianæ preces. Sacra jugia.

תקופות *Tekuphoth*, revolutiones. quando literæ revolvuntur invicem; genus mysterii Cabbalici.

תקומה resurrectio. quam & vocant frequentius תחיית המתים *Theiiath hammethim*. vivificationem Mortuorum.

A DIVINIORIBUS *Nunc descendamus ad Humaniora. Grammatica. Poetica & Rhetorica primas hîc sibi vindicent. Sequantur Philosophica, ultimas teneant Mathematica.*

א אות *Oth*. litera. Plur. *Othijoth*. literæ.

איתן *Ethan*. futurum.

אחד *Ehad*. singulare Masculinum. אחת *Ahath* singulare fœm.

אמתין *Amtin*, quinque illæ literæ formati-

væ

væ Verbalium. Nam aliqui כ excludunt ab hoc numero, nec vocant *Hæemanti*.

ביאור *Biur* expositio. Hinc *Tosepheth habbiur*, Exegesis, Expositio antecedentis.

בעל ערוך *baal aruch*. Auctor lexici, q. Magister ordinatus, vel ordinationis, propter ordinem Alphabetarium.

בנין *Binian* conjugatio, q. ædificium.

בינוני *Benoni*, tempus præsens. Participium præsentis temporis vel imperfecti. q. intermedium inter præsens & Præt.

בודד *Boded* Intransiturum (verbum.) Neutrum. q· solitarium, cui opponitur נודד *Noded*.

בדויס *Berijá*, fictio. Unde *Sebara beruia*, Opinio ficta.

בעלי יוד *Baale* habentia Jod. q. Quiescentia pe Jod. Sic appellant ordines imperfectorum. Ut *baale Ain*. Quiesc. Ain *Baale he*. Quiesc. lamed he.

גוף *Guph*, Persona.

גוזמא *Guzma*, hyperbole.

גזרס *Gizra*, decisio, derivatio, deflexio. parum differt à *Sores*, radix, Thema At *Ghezera*, sententia, decretum Unde *Mig-ghezera Shava*, locus à pari. Unus è 13. modis, quibus docent legem Mosis enarrari posse è R. Ismaele.

גיזום *Ghizzum*. Sarcasmus. Ironia. Item Antiphrasis.

דקדוק *Dikduk*, Grammatica, hinc *Medakdek* Grammaticus.

ד

דרך *derec*, modus, tropus.

דיוק *Dijuk*, correctio. *Sepharim Meduijakim*, libri emendati.

ה

הברה *Habará*, Syllaba.

הגהה *haggaha*. Correctio. Item Nota, brevis Annotatio, scholion à *Nagah* splenduit. hinc *Sepher Mugga*, liber correctus, *Magghiah* corrector.

הוראה *horaa*, significatio, definitio. הורה *hora* significare. *Morim*, significantes. Sic appellant particulas indeclinabiles συγκατηγορήματα ut *kinnuú hammorim*, Affixa significantium (particularum indeclinabilium, & consignificativarum.

הבאי *habai* hyperbole.

הווה *hové*, Præsens temp.

הלצה *halatsa*, eloquentia, Rhetorica. Sic libri Rhetoricorum Arist. inscribuntur.

הפלגה *haphlagha*, hyperbole: Idem quod *Habai*.

היפוך *hippuc*. Transpositio. Metathesis. Conversio

הפך *hephec*. Contrarium. Oppositum.

הקדמה *hakdama*, præfatio, prœmium.

הרכבה *harcaba*. Compositio, de qua est liber Eliæ.

השאלה *hasala*. Translatio; Metaphora. Verb השאיל

השבת הדיבור *hashabath haddibur*. Redditio verbi.

הפסק *hephsek*. Pausa, Periodus, Accentus distinguens.

וּאו הפוך *Vau hippuc*. Vau conversivum. *Vau haphuchit*. Idem.

וּאו עוטרת *Vau hotereth*, Vau copulativum.

וּאו השוואה *Vau Hasvaá*, vau adæquationis valens *sic*.

זיון *sijun*. Apex literarum.

זכר *sachar* Masculinum genus. *leson sachar*, lingua masculi. i. masculino genere.

זמן *seman*, tempus. *seman hové*, tempus præsens. Aliàs zeman Omed. q. stans. *Abar* præteritum. *Atid*. futurum. Sic etiam appellant Modos, dum aiunt suas conjugationes habere sex *semannim*, Præteritum, Benoni, Paul, Infinitivum, Imp. & Futurum.

זר *sar*, Anomalum, irregulare, *saruth*, anomalia.

חכמה *hocma*, scientia. ח

חיבור *hibbur*. Pluralis numerus. q. sociatio, aggregatio. Hinc. Verb התחבר. *hithhabber* plurificatur, fit plurale. Item compositio. Unde *Mehabber*, compositor, auctor, scriptor.

חומר *hòmer*, gravitas. Hinc *kal vahómer* leve & grave locus à majori, vel à minori.

חרוז *harus*, Rythmus., *Harsan*, Rythmicus versificator.

טעם *taam* accentus, ratio, sententia *Sepher teamim* liber de accentibus Eliæ. ט

ידיעה *Jedihà*, Emphasis. Item Relatum. Ante-

recedens, ut cùm dicunt *kinnui terem haiedibà*, Relativum ante Relatum sive Antecedens. Non absimile est דרך הודעה via demonstrationis, cui opponitur בהסתר infinitè.

יחיד *Jahid*, singulare Masculinum. *Jehida*, sing. fœmininum: quibus opponitur *Ribbui*.

יחס *Jahas*, gentilitas, nomen gentilitium. Item comparatio, collatio, proportio.

יסוד *Jesod*, litera radicalis: *Jesodith*. Idem

יוצא *Jotse*, verbum transitivum, sive Activum.

כ

כלל *kelal*, Regula, Canon.

כינוי *Kinnui*, Affixum, Pronomen. Relativum, item Epithetum, Adjectivum, connotatio. Item Antiphrasis, contraria significatio, ut apud Kimhi Ezech. 8. *flere* pro *lætari* per *Kinnui* sive לשון כנוי *leson kinui*, lingua occultationis. i. per Antiphrasin, Hinc מכונה *Mekunnè*, Antecedens, Relatum, quod interdum etiam dicitur *Jedihà*.

כפל *Kephel*, Geminatio. Quando idem repetitur dictionibus diversis. Species Tautologiæ.

לצות *latsuth*, Rhetorica. Unde מליצים *Melitsim*, Oratores, Rhetores, *Taam hallatsii*, ratio Rhetorica. γνωμὴ..

לשון *lashon*, lingua. Variè pro Genere, Casu, vocabulo, Numero, tempore: ut לשון הוה *leson hovè* tempore præsenti *leson*

Ne-

Nekiba, genere fœminino. *leſon Kelal.* vocabulum commune. *leſon Keriá*, caſu vocandi, *leſon jahid*, numero ſing. *Baſſè hallaſon*, in hoc ſignificato.

לעס *laas*, Ironia.

מדבר *Medaber*, Prima perſona. q. loquens Aliquando additur, *Baado*, de *ſeipſo*. ש-

מלאכה *Melacha*, & *Meleeheth*, ars. *Melacuthi*. artificialis.

מלה *Milla*, dictio indeclinabilis. Pars orationis tertia, quæ nec eſt Verbum nec Nomen. Aliquando Vocabulum ſimpliciter. Dicitur & pro eodem *Millath hattaam*, dictio guſtus, (ſententiæ, intelligentiæ.)

מוכרת *Mukrath*, abſolutum. q. exciſum (à Regimine, non ſyntacticum.)

מגונה Me*ghunnè*, Incongruum.

מדקדק Me*dakdec*, Grammaticus.

מפיק M*appic*, pronuntiat. Vt M*appikim Aleph*, pronuntiant aleph.

מלא פום Me*lo-phum*, Punctnm holem, q. plenitudo Oris.

מדות M*iddoth*, Conditiones, proprietates.

מלעיל M*ilhel*, accentus in penultima. Penacutum.

מלרע M*ilraá*, Accentus in ultima. Acutitonum.

מקור M*akor*, Infinitivus.

מוקדם ומאחר M*ukdam umeohar*, proteron & hyſteron. Hyſterologia.

מורכב Murcab. Compositum.

משל Masal, parabola. Exemplum. Metaphora, figura.

משמע Masmaà, consuetus significandi modus, q. Auditus. Commune significatum.

משיכה Mesicha, zeugma, q. tractio, hinc Mesicath atsmo veaher immò, tractio sui ipsius & alterius secum. i. dictio tracta per zeugma, quando vox trahitur ad præcedentia vel consequentia.

משקל Miscal, forma. Analogia declinationis. dicitur & Sekel, q. pondus. Item Peles.

מתואר Methoar, denominatum, res denominata.

נ • נאה Nae, congruum. נוי Noi congruitas.

נגינה Neghina. Accentus. Concentus. Musica.

נודד Noded, transitiuum, scilicet פועל poal, verbum, q. vagum.

נטייה Netiia, Declinatio. Sem Notè, nomen declinatum. i. obliqui casus, ut Jasar rectum, recti casus.

נסתר Nistar, Tertia persona, q. abscondita, quod absit: item pronomen, quia in eo nomen latet.

שאינו נמצא Seeno Nimtsa, Idem. q. quæ non est inventa. Contrà.

נמצא Nimtsa, secunda persona, q. Inventa, quod adsit, sitque præsens

נוכח

נוכח *Nocah*, Idem, q. ante. Quoniam ſecunda perſona eſt coràm & in procinctu. Contrà.

שלא לנוכח *ſello lenocah*, tertia perſona. Ad verbum, Quæ non (eſt) ante. i. quæ eſt abſens. Sic *Panim* & *Sello lephanim* infrà.

נפרד *Niphrad*, Nomen ſingularis numeri ſeparatum. i. abſolutum, non ſyntacticum. Unde יתפרד *Ithpared*, ſingularizatur, recipit ſingularem numerum. Contrà יתחבר *Ithabber*, pluralificatur, fit plurale. Cætera vide in סם *ſem*, infrà.

נקבה *Nekeba*, fœminin. genus.

נעלם *Neelam*, occultum. i. quieſcens. Sumitur etiam pro litera Ehevi. Cui opponunt נראה *Niré* apparens. i. conſonum. Unde סעלים abſcondere. i. quieſcentem literam facere.

נוסחא *Nosha*, Exemplar. *Nosha abereth*, Exemplar aliud *Meduijeketh* correctum.

סמוך *Samuch*, Syntacticum. Conſtructum ſ cùm Genitivo. Affixum interdum. Hinc סמיכות *Semicuth*, Regimen. Syntaxis. *Semichà*. Idem. Item Affixum, pronomen inſeparatum Pſalm. 2. in Abben Ezra.

סיפורים *Sippurim*, Hiſtoriæ. q. Narrationes.

סירוס *serus*, tranſpoſitio verborum. Hyſterologia, q. caſtratio & avulſo. Item parentheſis, interfectio ſententiæ.

סתם *Setham*, Abſolutum. Antonomaſia.

סתר

סתר *Sathar*, Abſcondit, tacitè comprehendit. Unde *Niſtarim*, pronomina, ut Ego, tu, ille, &c. quoniam in illis nomen latet, id eſt, pro Nominibus ſumuntur.

עבר *Abar*, Præteritum. *Ober*, tranſitivum (verbum.) Activum, q. tranſiens.

ע

עומד *Omed*, Intranſitivum (verbum) q. ſtans.

ענין *Inian*, ſignificatum. Res (Vocabulum tranſcendens) Negotium.

עיקר *Iccar*, Radix. thema.

ערקי *arai*, extenuatio, *derec arai*, Per extenuationem.

ערוך H*aruch*, lexicum, q. ordinatum, ordine videlicet Alphabeti: *Baal haruch*, magiſter lexici, lexicopator. *Erech*, comparatio, proportio. *Beerech*, reſpectu, ratione.

עתיד *athid*, futurum.

עתק *athak*, In Hiphil transferre de lingua in linguam, unde מעתיק *Maatik*, tranſlator, interpres. *Haataka*, tranſlatio.

פ פלס *Peles*, pondus. i. forma. analogia declinationis. Notatio ſive punctatio.

פנים *Panim*, Modi. Item ſecunda perſona q. ante (poſita) Hinc *Medabber bephanim*, *veſello bephanim*, loquitur in ſecunda perſona & in tertia.

פועל *Poal*, Verbum. Orationis prima pars. *Paal*, Præteritum. *Paul*, præſens paſſivum. Item caſus perſonæ patientis, id eſt,

est, accusativus. Persona patiens. *Hithpael*, passivum verbum. *Poel*, agens. *Mithpael* patiens.

פסוק *pasuk*, versus. Epigramma. Carmen unica sententia conclusum, non excedens decem versus.

פשוט *pasut*, simplex, cui *Murcab*, compositum, opponitur. Item simplex & communis sensus.

פרד *Pered*, singulare fecit, Hinc *Niphrad*, singulare. *Milla Mephoredeth*, dictio collectiva, ut *tson*, non ovis, sed ovium multitudo, *Bakar*, boum grex, boves.

ציווי *tsivvui*. Imperativus.

צחות *tsahuth*, Eloquentia. Elegantia.

קיבוץ *Kibbus*, plurale, idem quod חיבור *hibbur*, sup. Unde *Mekubbats*, plurale factum, ק *niphrad*, contrarium. Est & punctum vocale notum.

קצרה *ketsara*, Reticentia. *Derec ketsara* Ellipsis, Aposiopesis, quando oratio est imperfecta.

קשר *kèser*, vinculum, Præpositio. *Poalè Késer*, verba vinculi i. quæ construuntur cùm ב vel alia præpositione. Cujusmodi syntaxis crebra.

ריבוי *Ribbui*, Pluralis numerus. Item Exaggeratio, copia, Emphasis, Epitasis. ר

רבים *Rabbim*, Idem. Unde *leson Rabbim*, lingua multorum. i. plurale Masculini gene-

ne-

neris. *Rabboth*, plurale fœminini generis.

הרכיב *Hirkib*, composuit. Unde H*arcabà*, compositio. *Murcab*, compositum, suprà.

שאלה *Seela*. Interrogatio. At השאלה *hashacala*, Metaphora. Suprà.

סבר *seber*, fractio. Sic appellant punctum hiric. Abben Ezra. Nnm. 35.

שיר *shir*, Carmen, q. Canticum. Hinc *Meshorer*, poeta, & שיריית *shirijth*, poetica. *Melècheth hassir*, ars poeseos.

שקל *sekel*, pondus, forma, analogia Grammatica.

שלו נזכר פועלו *selo nizcar poalo*, (conjugatio supple) cujus agens non memoratur, id est, Merè passiva. Sic vocant Pual & Hophal,

שימוש *simmus*, Ministerium. Hinc literæ ministerij dicuntur M*osc ve caleb*.

שרש *sores*. Radix, Thema. *sorsi*, radicale.

שם Nomen. Secunda pars orationis. Item Absolutè Nomen substantivum vel proprium. Nam cùm additur *Sem toar*, nomen formæ. i. Adjectivum, Concretum. Nominum autem varia faciunt genera.

העצם *Haetsem*, substantiæ. i. Proprium.
הדבר *haddabar*, Rei. Appellatiuum.
התואר *hattoar*, forma. Adjectivum; concretum.

המקרה *hammikrè*, accidentis. Abstractum.

הלויי *hallivuii*, societatis. Conjugatum, ut *dabar*, *debarim*. Aristoteles appellat à casu. Item collectivum.

המצטרף *hamitstareph*, relativum, ut Pater, filius.

הנרדף *hannirdaph*, consecutivum, Synonymum, ut *hamma*, & *semes*, Sol.

סם המתגבר *hammithgabber*, epithetum. i. nomen sumptum ab insigni aliquo accidente.

קודם. *Kodem*, primitivum, ut *Erets*, terra.
הנגזר *hannigzar*, deriuatiuum. Ab aliis Heæmanticum, ab aliis Verbale.

פועל *Poal*, Verbale.

פּעל Poal, nomen). Verbi. i. infinitivus.

הנצמד *hannitsmad*, conjunctum Syntacticum, vel positum in affixione, idem quod *samuch*, suprà.

פשוט *pasut*, simplex, simplicis figuræ, ut *Baith*, domus.

מורכב *murcab*, Compositum, ut *Beth-el*, domus Dei.

מפורד *mephorad*, Collectivum, singulari numero multitudinem signific.

מוסכ

ת תואר *Toar*, forma. Nomen formale, Concretum vel Adjectivum. Alias *Sem Toar*, Nomen formæ.

תיבה *Teba*, dictio.

תג *Tag*, apex.

תנועה *Tenua*, motio, punctum vocale, & apud poetas Syllaba, genus Cæsuræ. Pluraliter autem *Tenuoth*, Spondæus & Syllaba.

תאוה *taava*, Optatio, modus Optativus.

מאמר המתאוה *maamar hamithauè*, oratio optativa.

תימה *tèma*, admiratio. Oratio admirandi, vel interrogandi. Dicitur & תמיהה *temiha*. Admiratio, Interrogatio.

תמורה *temura*, contrarium. Oppositum.

תרגום *targhum*, Interpretatio (Chaldaica proprie.) *Metarghem*, & *Meturghemán*; Interpres, Translator.

PHILOSOPHICA NEMPE LOGICA, ETHICA, PHYSICA, METAPHYSICA.

א איש *Is*, singulare, Individuum. Plur. *Isim*, individua. Aliàs *Peratim*, & *Mehim*.

באה זה צד *bee sè tsad*, Quodam modo.

איכות *Ecuth*, Qualitas. *Ech* idem. Prædicamentum Qualitatis, q. quo modo, qualiter.

אלהנעצר *Elhannatsar*, Materia prima.

אנה *Ana*. Ubi. Prædicamentum Ubi.
אבות *Aboth*, Principia, q. patres.
איד *Ed*, Vapor, Exhalatio humida.
אין *Ain*, *En*. Non ens. Nihilum.
אי סכרח *I.hecrah*, contingens. Non necessarium. Alii legunt אי *e*, non, sed perperam, ut docet Elias in Tisbi.
אפשר *Ephsar*, Possibile. *Ephsar* Impossibile.
אסמכתא *Asmacta*, probatio. Argumentum, τεκμήριον.
אצל *Atsal*, separavit. Unde N*ephes neetseleth*, anima separata.
אמצע *Emtsa*, Medium. Medius terminus.
מאמרות *maamaroth*, prædicamenta. Categoriæ.
בעל חיים *baal hajim*, Animal. τὸ ζῶον. *Baal hannephes*. Animatum. ב
בהמית *Behemith*, bruta, rationis expers. N*ephes Behemith*, anima bruta sive sentiens.
בנפשו *Benapso*, per se. בעצמו *beatsmo*, Idem.
בחינה *Behina*, Intelligentia, notio, probatio, respectus prop. hinc *Bahan*, idem quod בן intellexit, item probavit.
בפועל *bephoal*, actu, reipsa. בכח *becoah*, potestate, vi.
גבול *Ghebul*, terminus propositionis. Extremum. *Ghebul Emtsabi*, Medius terminus. ג
גבלה *Gebala*, Categoria. Prædicamentum.
גדר *Gheder*, definitio, Circumscriptio per genus & differentiam.

גדולה *Ghedola*, Major Propositio.

גזירה *Ghezira*, Impressio aërea. Meteoron.

גולם *Golem*, Materia.

גרם *Gherem*, causa. *Gheramim Semimijn*, causæ cælestes.

גשם *Ghesem*, corpus *Ghèsem Nason*, corpus vegetabile, q. nutribile: alias *tsomèah*, *Ghesem hai*, corpus sentiens, q. vivum.

ד דיבור *dibbur*, λόγος, ratio, *Meddabber*, rationis capax, differentia hominis.

דעת *daath*, scientia.

דומם *dumam*, Inanimatum, q. silens.

דחה *daha*, Confutavit.

דמיון *dimion*, Similitudo. Exemplum.

ה הבדל *hebdel*, & הפרש *hephres*, differentia. Sed *Hebdel*, de ה tertio prædicabili.

הגיון *higgaion*, logica. *Hegioni*, logicusab הגה *haga*, Meditatus est.

הודה *hoda*, concessit.

הוכיח *hokiah*, arguit, disputavit.

החויה *hahavaia*, generatio, ortus, existentia, cui opponitur.

היולי *hiuli*, materia è Græco ὕλη.

הכרח *Hecrèah*, Necessitas. *Hecrahi*, Necessarius.

העדר *heeder*, privatio, Corruptio. Interitus.

היפוך *hippuc*, Conversio. *Hehpech*. idem. *Hapachim*, contraria. Unde *Mispatim mithhapechim*, propositiones contrariæ. *Tabath-mitthhappechim*. sub contrariæ.

המגל

המשל *Hamsel*, Exemplum. Idem quòd *Masal*.

הנחה *hannaha* hy pothesis, postulatum.

הסכמה *hascamà*, voluntas, consensus, institutum, ut cum Arist. ait nomina significare ex hominum instituto.

הניחה *hanihà*; Solutio.

הניח *hitsiah*, supposuit. *Hatsahà*, suppositio. Hypothesis, à נצי.

הפסד *Hephsed*, interitus, corruptio.

הקף *hekkeph*, Signum. Nota, ut omne, nota universalis. *Hekeph hahalaki*, Signum particulare, ut quidam.

הקשה *hiksa*, Argumentatus est, Opposuit. *Makse* opponens.

הקש *hekes*. Syllogismus. Ratiocinatio, comparatio, proportio. Unde *Siphre* Hekes, duo libri Aristotelis priorum Analyticorum, sive de Syllogismo. *Hekes Molid*, Syllogismus concludens. *Mekis*, argumentans.

הטעאה *Hatghaa*, captio, fallacia, Elenchus. Sic inscribitur liber Elenchorum Aristotelis, de iis, quæ omnino aut plurimum falsa sunt. *Matghé*, Sophisticus. Apateticus.

הרגש *herghes*, sensus. *Hirghis*, sensit Verb.

הקדמה *hakdama*, præmissa. *Hakdamoth tsodekoth*, præmissæ certæ & perspicuæ,) in demonstratione.)

השגה *Hassagà*, apprehensio.

הקבלה *hakbala*, ſumptio Propoſitionum.

התחלה *batthala*, principium, cujuſmodi in Phyſicis. tria faciunt. *Homer*, Materia. *Tſura*, forma. *Heèder*, Privatio. *Hathbaloth ghijunitoth*, principia ſpeculativa.

התחייב *hithbaijeb*, Conſecutio. Propoſitio. Neceſſitudo, Habitudo.

התפעלות *hithpaaluth.* Perpeſſio. Item, Perturbatio. πάθος

היתר *Hetter*, Solutio Argumenti. Idem quod *Teſuba*, reſponſio.

ואלי *Vaali*, Inconveniens. Incommodum. Abſurdum. In More Nebuchim.

ויכוח *Vikkuah*, Argumentatio. Diſputatio.

ושט *Veſet*, Oeſophagus. Gula.

ורידים *Veradit*, Venulæ juguli.

ז זכוכית *zecuchith*, diaphanum, tranſparens, pellucidum, ut Vitrum. Aliàs *sakik*.

ח חיבור *hibbur*, copula. Verbum ſubſtantivum, ſive pronomen הוא copulans ſubjectum prædicato.

חי *hai*, animal, q. vivens. *Hijuth*, animalitas, animalis Ratio.

חיוב *Hijub*, Affirmatio, neceſſitas. *Hithbajub*, Conſequutio, conſequentia. *Mispat Mehajeb*, propoſitio affirmans.

חלק *Helek*, Pars Propoſitionis. *Selosa Halakim*, tres termini ſive partes Propoſitionis. *Halukoth atsmijoth umikrijoth*, partes eſſentiales & accidentariæ.

חלוקה Haluka, distinctio, divisio, partitio. Hinc divisio Hecrabith necessaria. Halak, distinxit.

חכמה Hocma, sapientia. Scientia. Tibith, Naturalis sive physica. Meninith, politica, Elahith, Metaphysica, divina.

חמר Homer, Materia, dicitur & è Græco hiuli, & Arabico Elhannatsar, q. materia prima.

חוק hok, Conditio, status.

חיקוי hikkui, Conceptus animi. Notio. hypothesis. Fictio. i. suppositio Abstractio.

חוש hus, sensus. חושי husi, sensitivus. Husim hitsouiim, sensus exteriores. Penimiim, interiores. Muhas, sensile, quod sensu percipitur. Obiectum sensus.

טבע Tebá, Natura. Φύσις, Tibghi Naturalis. ט Tibghitot. Naturalia Physica.

טעם Taam, Ratio. Ætiologia.

טענה taana, argumentatio, Obiectio. Toen, obiiciens, Taan, obiecit. Quod etiam significatur per Hikså.

יסודת Jesodoth. Elementa.

יש Jes, Ens. Jes venin, ens & non ens.

ייחד iihad, appropriavit. Makom Meiiuhad Vecolel, locus proprius & communis.

יחד Yahad, simul, cujus modos quinque constituunt, simul causa, tempore, loco, gradu, natura.

כלל Kelal, Universale. kelali. Idem. kelal

 habe

habegioni, Univerſale logicum. *Inian Golel*, ens univerſale. *Biclal*, univerſe, ſummatim

כוח *coah*, facultas, potentia. Ut *Coah Sicli*, facultas intellectiva. *Dimioni*, & *Medammé*, æſtimativa. H*ametſaiier*, Imaginativa. Plur. *Coboth*, vires, facultates, *Coboth hîiuviioth*, facultates vitales. N*aphſiioth*, animales. H*omriioth*, materiales. H*argaſiioth*, ſenſitivæ.

כמה *camma*, quantum, Quantitas. Secunda categoria.

כמות *cammuth*, Quantitas. *Camma mithdabbek*, quantitas continua. *Mithpared*, disjuncta, ſeparata. *Cammuth hammiſpat*. Quantitas propoſitionis.

כזב *cazab*, falſitas. *Raiioth cozeboth*, rationes falſæ.

ל לו *Ló*, habitus. Categoria Habere. q. ipſius, ſuum. Aliàs K*inian*.

לחות *lahuth*, humiditas.

מ מדות *Middoth*, mores. Item paſſiones, Affectus. Sic ethica Ariſtotelis, ſive de moribus inſcribuntur *Middach*, perſona.

מדינית, Med*inith*, Civilis, Politica.

מהות, M*ahuth*, Quidditas, propria ratio.

מונח, M*unnah*, ſuppoſitum.

משפט Mi*ſpat*, Propoſitio. Mi*ſpat tſedadi*, propoſitio Modificata, ſive Modalis. M*immaa*, impoſſibilis. *Solel* negans. Cui

קייב

מחייב *mehaiieb*, affirmans, opponitur.

מחצבים *mahatsabim*, foſſilia. Mineralia.

מתכות *Mattacoth*, Metalla, q. fluxilia, liquabilia.

מוחלט *muhalath*, Abſolutum.

מחלוקת *Mahloketh*, Quæſtio. Diſceptatio, Controverſia.

מין *Min*, Species, *Aharon*, infima. *Emshai*, media. T*suroth miniioth*, formæ ſpecificæ.

מדבר *medabber*, Rationalis. Differentia hominis.

מקרה *mikré*, Accidens. Quintum prædicabile. *Caiiam*, inſeparabilè. N*iphrad*, ſeparabile. *Bemikrè*, per accidens.

מדמה *medammè*, æſtimativa (facultas.)

מאמרים *maamará*, Prædicamentum. Hinc liber categoriarum Ariſtotelis M*aamaroth*, inſcribitur.

מאמר *maamar*, Oratio. M*aamar Gozer*, ſive *Posek*. Oratio perfecta. *hahggadii*, enuntiativa. M*aamarim*, prædicationes.

מליצה *melitsà*. Interpretatio. ἑρμηνεία. Sic liber Ariſtotelis de interpretatione inſcribitur.

מופת *mopheth*, demonſtratio. Apodixis. Quo titulo donantur duo libri Poſteriorum Ariſtotel. de iis, quæ omnino vera ſunt. M*ōpheti*, demonſtrativus. Apodicticus.

מנגד *menagghed*, Opponens. contradicens, *hiithnagduth*, oppositio.

מעשית *maasith*, practica, agens.

מפסיק *maph sic*, sufficiens. *Sibba Maphseketh*, causa sufficiens.

מסולל *mesullal*, abstractum, negatum à materia

מצב *matsab*, (Categoria) Situs.

מתי *mathai*, (Categoria) Quando. *Methe*, singularia, individua, ab absoluto *Methim*.

מתפעל *mithpael*, Patiens. Categoria Pati.

מציאות *mesiuth*, Entitas. Ratio essentialis. Existentia.

מרה *marà*, bilis. *Marà Adumma*, bilis flava.

מרובה *Merubba*, Major.

מעוטה *mehutta*, Minor.

מורכב *murcab*, Mixtum. Compositum è materia & forma, ex elementis, &c.

משיכה *Mesichà*. Consecutio, *Nimsac*, sequitur. q. trahitur ex, &c.

משא *masá*, forma, ratio. *mesan.* formalis.

נגדיים *negdiim*, Opposita. *menagghed*, Opponens. Contradicens.

נושא *Nose*: subjectum, q. sustinens, ferens. נשוי *nasui*, prædicatum. Attributum, q. sustentatum.

נשיא *naſi*, Elevatio. Vapor, exhalatio.

נמנע *nimna*, Impoſſibile. Abſurdum.

נמצא *nimtſa*, ens.

נסתר *niſtar*, Enthymema, q. abſconditum, quia imperfectus Syllogiſmus, in quo latet una Propoſitionum.

נסיון *niſſaion*, experientia.

נפש *nephes*. Anima & corpus animatum.

ניצוח *nitsuahh*, ars topica, q. Victoria. Sic octo libros Topicorum inſcribunt, de iis, quæ magna ex parte vera ſunt. N*itsuhi*, dialecticus. N*itsuhith*, dialectica, q. contentioſa & diſputatrix.

נפקותא *naphkuta*, Conſequentia, q. exitus, eventus, Id quod ex alio efficitur, & elicitur.

ניצוץ *nitsuts*, Radius. *nitsutsè hahamma*, radii ſolis.

סוג *sug*, Genus. *Sug elion*, genus ſummum. ס *Emtsahi*, intermedium.

סברא *sebarh*, Opinio.

סבה *ſibba*, cauſa. Ratio. *Sibba homrith*, vel *hiulith*, cauſa *M*aterialis. *Tſurith*, formalis. T*aclith*, finis. *Poala*, efficiens, M*aspeketh*, ſufficiens, continens cauſa. συνεκτική. M*esubbab*, effectus.

סגולה *segulla*, proprium, unum è prædicabilibus Proprietas.

סמיכות *semikuth*, Relatio. Categoria celationis

סכם *ſacham*, conſenſit. Unde M*uſcamim*, in Paul hiph. Synonyma, Univoca.

סיפור *ſippur*, prædicatio.

סתם *ſatham*, Indefinitum. M*iſpat Satham*, indefinita propoſitio. *Sethamim happeratim*, indefinitæ particulares.

סיפוק *ſippuk*, analogia, *sem meſuppak*, nomen analogum, ut Ens.

סתר *ſathar*, Oppoſuit, refellit, diruit. *Sethara*, & *Sethura*. contradictio. M*iſpatim ſutarim*, propoſitiones contradictoriæ.

ע עבה *abé*, Denſum, opacum. Non tranſmittens lumen.

עב *ab*, Nubes.

עיונית *iiunith*, ſpeculativa. Contemplans.

עור *ur*, Minera, pulvis metallicus, vel foſſitius,. metallum in ſuis venis, necdum conflatum.

ענין *inian*, ens, entitas. *Inian meſullal*, ens abſtractum, negatum à materia. *Inian* T*ibbi*, ens naturale.

עולם *olam*, Mundus. Univerſum.

עילה *illà*, cauſa. M*ebulal*, cauſatum. i. effectum.

עצם *etſem*, ſubſtantia. prima Categoria. *Atſmuth*, eſſentia. *Beatsmuth*, per ſe, per eſſentiam, ſuapte natura. *Atſmiim*, & *Atſmuthiim*, eſſentialia.

פ פלסוף *philſoph*, philoſophus. Corruptè. *Phiſophia*, philoſophia.

פנים

פנים *panim*, Modi figuram, ut Barbara, Celarent.

פוסק *posek*, completum, perfectum.

פועל *poel*, Agens. Categoria Agere. M*ithpael*, patiens. Categoria Pati. *Poal*, actus, ut M*ippoal laccoah*, de potestate ad actum. *Peuloth*, operationes, actiones.

פרט *Perat*, Individuum. *Perati*, particularis, singularis.

פרסום *Pirsum*, probabilitas. M*ephursam*, probabile.

פסוט *pasut*, simplex, ut Elementa & cælum.

צדדי *tsedadi*, Modalis, Modificata (enuntiatio. צ

צמח *tsemah*, Planta. *tsoméah*, Vegetabile.

צירוף *tsiruph*, Relatio. *bittsarephuth*. Idem. M*itstareph*, relatum. Sic & appellatur Categoria Relationis

צדק *tsedec*, certitudo, necessitas, q. Justitia. Illa demonstrationis nota, quam Aristoteles appellat ex certis & veris. Enunciatio legitima & certa. Unde hanc vocem Kimhi Ps. 79. opponit orationi πειρατικῇ explorativæ & capitosæ. Item veritas. Opponitur enim τῷ *cazab*, falsitati *Hakdamoth tsodecoth*, præmissæ certæ & perspicuæ.

קדימה Kedima, Prioritas. Prius, cujus quinque modos constituunt, tempore, natura, gradu, dignitate, causa. ק

הקדמה

הקדמה *hakdama*, prima propoſitio. Syllogiſmi Major. Præmiſſa, cui opponitur *Toleda*, concluſio.

קטנה Ketanna, Secunda prop. Minor.

קיטור Kitor, exhalatio, vapor calidus & ſiccus, ἀναθυμίασις.

קניין Kinian, habitus. Categoria Habere ſic interdum dicitur. Item Qualitas permanens. Item affectio, q. poſſeſſio naturalis, ut viſus, cui opponitur *heeder*, privatio, ut cæcitas.

קצה Katsè, Extremum, Terminus Syllogiſmi. plural. Ketsavoth.

קורות Koroth, Eventa. Contingentia.

קושיא *kuſia*, Argumentum. Quæſtio, unde הקשה *hiksa*, argumentatus eſt, arguit, objecit Miksan, Opponens.

קשת Keseth, arcus cæleſtis. Iris.

ר ראיה *Raajà*, Apodixis, demonſtratio, evidens probatio. *RaajothGhemuroth*, demonſtrationes perfectæ (à priori)

רגש *Ragas*, in hiphil, ſenſit, unde *Hargasa*, ſenſio, ſenſus actio.

רדיפה *Redipha*, Conſequens.

רושם *Rosem*, deſcriptio, definitio ab accidentibus, vel à genere & proprio.

רקיק *Rakik*. Tranſparens, Diaphanum, corpus tranſmittens lumen.

ש שכל *sechel*, intellectus. *Muscaloth*, intelligibilia. *Muscaloth Risonoth*, primæ notiones, ſive

ſive intellectiones, *διάνοιαι*: *Senijoth*, ſecundæ, quales dicunt eſſe Geometricas, Arithmeticas & Aſtronomicas.

סולל *ſolel*, negans. *Sokluth* & *Seliià*, negatio.

סם *ſem* { Suttaph, homonymum, Aequivocum. Muſcam Synonymum, Univocum. Meſuppac, analogum,

סינוי *Sinnui*. Mutatio ſubſtantiæ, ut Generatio, ut Corruptio.

ספיע *ſepha*, influentia.

סיתוף *ſittuph*, homonymia, æquivocatio. *Sem meſuttaph*, nomen homonymum. *Dabar Mesuttaph*, res communis, *Homer Mesuttaph*, materia prima, quæ communis eſt quatuor elementis.

סותף *Suttaph*, cooperator, coefficiens, conficiens.

תואר *Toar*, forma, à qua res denominatur. hinc, *Tiar*, in Piel, denominare: *Metoar*, paronymum, denominatum. *Betoar*, actu, formaliter: cui opponitur, *bechoah*, poteſtate.

תכלית *Taclith*, finis, cauſa finalis.

תולדה *Toleda*, concluſio conſequentia, id quod è principio manat. Item *Φύσις* natura, qualitas naturalis. *Toledoth*, proprietates naturales.

תמונה *Temuna*, figura ſive forma Syllogiſmorum. Cujus modi dicuntur, *Panim*.

תכונה *techuna*, idem. Diſpoſitio, figura, forma.

תנאי *tenai*, hypotheſis, conditio. Aliquando Copula, verbum ſubſtantivum, vel pronomen הוא *hu* copulans ſubjectum attributo. *Tenaim mithhaijebim*, notæ neceſſariæ. *Hakaſim tenaiim*, Syllogiſmi hypothetici, quibus opponuntur *Meſaim*, ſyllogiſmi formales.

תנועה T*enua*, Motus.

תשובה T*esuba*, reſponſio. Solutio Argumenti.

תרץ T*erets*, ſolvit, T*iruts*, ſolutio, T*arsan* reſpondens. Ut *Maksan*, opponens.

Mathematica, nempe Arithmetica, Geometrica Aſtronomica, &c.

א אב *Ab*, Julius menſis, aut potius lunatio Julii.

אדר *Adar*, Februarius, lunatio Februarii.

אזן *Izzen*, probavit, demonſtravit Arithmetice vel Geometricè.

אלכסן *Alacſan*, Tranſverſa linea.

אדום *Adom*. Mars Stella Martis. Item ſtella polaris antarctica, quæ Arabicè *Sahil*, Abben Ezra Amos 5.

אויר

אויר *Aver*, aer. E Græco vel Latino corruptum est, ut & sequens.

אופן *ophan*, Circulus. q. rota *Ophan hammazaloth*, circulus signorum, Zodiacus. Signifer. *Ophan hammisor*, Aequator, *hammaphris*, horizon, q. separans. *hatsi haiiom*, meridianus, q. medii diei. *Jasar*, rectus, æquidistans, parallelus.

אפיסה *Aphisa*. defectio. Eclipsis, quæ crebrius *likkuth*, vel *kiddur*.

אקלימים *Aclimim*, Climata, quorum denominatio est hæc.

מירואש *meroes*, Primum.
סינאס *sinas*, (Syenæ) Secundum.
אלכסנדריא *Alexandria*, Tertium.
רודון *Rhodon*, Quartum.
רומאס *Romas*, Quintum.
בוריסטמאס *Boristemes*, Sextum.
ריפיוס *Ripheos*, Septimum.

אייר *Iiar*, Aprilis, lunatio cadens in Aprilem & Majum.

אלול *Elul*, Augustus. Lunatio cadens in Augustum & Septembrem.

אריה *Arijé*, leo. Signum leonis.

ארץ *Eretss*, terra.

אצטגנין *astagnin*, Astrologi. *Atstagninuth*,

אש *es*, Ignis.

פּתיק *Attik*, Angulus.

ב בול *Bul*, October. Alias *Marhesuan*.

בריח *Beriah*. Axis. dimetiens, circa quam voluitur Sphæra.

בתולה *Bethula*, Virgo, signum virginis.]

גב *gab*, superficies.

ג גובה רום *gobah rum*, Aux. q. eminentia altitudinis punctum supra centrum Eccentrici maximè à terra distans. Oppositum autem Augis *Sephel*.

גדי *ghedi*, Capricornus. Signum Capricorni.

גדיש *gadis*, pyramis conus, q. acervus frugum.

גלגל *galgal*. Sphæra.

גלגל קטון *galgal katon*, sphærula. Epicyclus.

גמטריא *ghematria*, Arithmetica. Abusivè è Geometria Græcorum, quanquam antiqui nomine Geometriæ Arithmeticam confuderunt. Unde Euclides sex libros posteriores qui sunt Arithmetici, sub elementis Geometricis complexus est.

ד דגים *daghim*, pisces. Signum Piscium.

דלי *deli*, aquarius. Signum Aquarii.

דרום *darom*, Auster ventus.

ה הכאה *haccaá*, multiplicatio, & Verb. הכה *hicca*, multiplicavit.

הנדסה *handasa*, Geometria, quam & vocant *Melecheth hammidda*, & *hammedida*, *Mehandes*. Geometra. הנדיוסין

הנדיוסין *handiusin*, æquales. Hinc *Baalè Handasa*, qui proportionibus ſtudent. Geometræ & perſpectivi. *Mophethim Handaſiim*, miracula perſpectiva, & optica.

חסיר *hesir*, ſubtrahere, cui opponitur הוסיף *hosiph*, addere. *Hasara*, ſubſtractio, ſubductio.

הקף *Hekkeph*, ambitus. Circumferentia. à Radice *Jakaph*, Ab eadem.

הקפה *Hakkapha*. Epicyclus, cui aliquando præmittitur *Galgal*, q. circulus circuitionis, ſivè revolutionis, dicitur & *Galgal katon*, orbiculus.

ואדר *veadar*, ſecundus Februarius, Menſis Emboliſmicus, ſive intercalaris, tertio quoque anno & interdum ſecundo.

וניסן *veniſan*; ſecundus Martius Idem menſis emboliſmicus, qui ſuprà. Nam veteres Hebræi menſem intercalarem nunc hoc nunc illo modo appellant. Nec refert, cum talis annus ſit perpetuo tredecim menſium.

ונושנתם *venoſantem* (& inveteraſcetis) Vocabulum notariorum confictum è Levitici 26. ad repræſentandum Arithmeticè annos 852. Cujuſmodi Arithmetici multa è Bibliis decerpunt & fingunt memoriæ cauſa.

זוג *zog*, par. Opponitur numero *niphrad*, i impari.

זוי *zoui*, & זווית *zouith*, & זויה *zouia*, Angulus. Hinc *zouith nithſaba*, angulus re-

ctus, H*addà*, acutus, *Niruahath*, obtusus, זמרם *zemara*, Musica.

זר *zar*, irregularis. M*ahalach nazor*, motus irregularis.

ק חד *acutus*, *zauija hadda*, angulus acutus. H*iddud*, acuties.

חוג *hug*, circulus. Hinc *hug hagali*, circulus arcticus, q. plaustralis. H*ephec hagali*, antarcticus, *kau mehuga*, linea circularis.

חכמת המספר *hocmath hammispar*, Arithmetica. Quam etiam vocant *ghematria*, & *hocmath habesbon*, scientiam supputationis.

חכמת השיעור *hocmath hassiur*, Geometria, q. scientia dimensionis.

חכמת חבור הניגונים *hocmath hibbur hannighunim*, Musica, q. scientia compositionis concentuum. Quam etiam appellant *Neghinà*, & *music*, vocabulo è Græcis vel Latinis corrupto.

Hocmath הכוכבים *haccocabim* Astronomia q. scientia stellarum.

Hocmath המזלות *hammazaloth*, Astrologia, q. scientia Astrorum, signorùmve cælesti quam itidem vocant. *Tecuna*.

Hocmath התשבורת *hattisboreth*, fractionum. Algebra.

חלק *hèlek*, minutum. חילוק *hiluc*, divisio, quæ opponitur apud Arith. multiplicationi.

חמה *hamma*, sol. Aliquando Mercurius, Mer-

Mercurii ſtella, ut apud Abben-Ezra Exod. 20.

חיסור *hiſſur*, ſubtractio. Verb. *Hiſſer*, ſubtraxit.

חום *hom*, æſtas, æſtus.

חורף *horeph*, Autumnus, Interdum Bruma.

חצי עיגול *hatſi iggul*, ſemicirculus, q. dimidium circuli.

חשבון *hesbon*, Computum ſupputatio.

חשון *hesvan*, October, lunatio Octobris. Idem quod *marhesvan* per Aphæreſin.

טבת *Tebeth*, December, lunatio Decembris

טלה *Talè*, Aries, Signum Arietis.

ים & ימה *jam* & *jamma*. Occidens, q. mare, quoniam mare mediterraneum eſt ab occaſu terræ ſanctæ, à qua ſumuntur in ſcriptura mundi ſitus.

יוצא מרכז *jotse markez*, eccentricus, q. exiens centrum, cui opponitur, סוב *sauè*.

ירח *iareah*, luna, quæ & *lebana* a candore.

כוכב *Cocab*, ſtella in genere, per attributionem Mercurius.

כוכבי לכת *Cocaebè lècheth*, ſtellæ erraticæ. Planetæ, aliâs *Sibaath mesaretim*, q. ſeptem miniſtrantes. *Cochebè sebeth*, ſtellæ fixæ, q. ſeſſionis, vel quietis.

גדור *caddur*, ſphærà. globus Cælum.

כסליו *kisleu*, November, lunatio Novembris.

כמה *camma*, Quantum, Quantitas. Unde *Camma* Mithdabbek, quantitas continua. M*ithpared*, disjuncta. *Cammuth*. Quantitas. Unum è prædic.

כיפה *Kippá*, convexitas cælorum, sublunaria. Cælos ipsos exponit Elias.

כתב *cattab*, Mercurius, stella Mercurii, quia (ut ajunt) præest doctrinæ & scripturæ.

ל לבנה *lebaná*, luna: dicitut & *Jareab*.

לימודית *limmudith*, μάθεσις.. Ars mathematica.

ליקוי *likkui*, Eclipsis, q. percussio (luminarium. i. solis vel lunæ. Verb. *laká*, percussus est, eclipsim passus est, dicitur & *kadruth*.

מ מאזנים M*ozndim*, libra: Signum libræ. Item demonstratio Mathematica, q. examen, trutina, & Verb. איזן *izzen*, demonstravit, probavit.

מאדים *maadim*, Mars, stella Martis, q. rubicunda.

מגרעת *migradth*, diminutio, subtractio.

מדידה *medida*, dimensio, mensura. *Melecheb* Medida, Geometra. M*idda*, *Idem*.

מהלך *mahalach*, motus stellarum. M*aalach emtsahi*, medius motus. M*ahalach pasut umithbhaleph*, motus simplex & varius. M*ahalach*

lach hannasor, motus irregularis planetarum. M*ahalach nathts*, motus velox, M*athun*, tardus.

מולד *molad*, novilunium, q. ortus, nativitas.

מלא *malè*, Plenilunium.

מחברת *mahbereth*, additio opposita subtractioni.

מחזור *mahsor*, Cyclus. M*ahsor katan*, Cyclus parvus, id est, lunaris decemnovemnalis (Methonis) *Gadol*, magnus, i. solaris, viginti octo annorum.

מחלוקת *mahloketh*, parallaxis, diversitas aspectus, subjicitur fere H*ammarbè*, visionis.

מדד *Madad*, mensus est. M*iddá*, mensura.

מזל *mazzàl*, sydus, constellatio. Plu. M*azzaloth*, sydera, signa duodecim zodiaci.

מזרח *misrah*, Oriens: dicitur & *kedem*, & *kadma*.

מערב *maaràb*. Occidens: dicitur & *iam* & *iammà*.

מישור *misor*, Æquator.

מספר *mispar*, numerus. Verb. *Saphar*, numeravit.

מניין *minjàn*, Idem, numerus. Verb. M*ana*, numeravit.

מיל *Mil*, milliare, è Latino corruptum.

מעלה *maalà*, gradus.

מערכת *maarécheth*. Ordo, constellatio. Influentia.

מפה *mappá*, mappa Comosgraphica. Corruptum è Latino.

מוצק *mutsak*, centrum, q. fixum, firmum.

מרכז *markes* Centrum, idem quod prius.

מרחשון *marhesvan*, October, lunatio Octobris.

מרקולים *markolis*, Mercurius à quo Merkuria, argentum vivum, quod argento vivo præsit.

מתון *mathun* tardus motus.

משולש *mesullas*, triangulum.

מרובע *merubba*, quadratum.

נ נגב *negheb*, auster.

נוגה *nogha*, Venus. stella veneris.a splendore.

נחוץ *naluts*, velox motus.

נוטה *notè*, circulus referens caput & caudam draconis, q. declinans.

ניסן *nisan*, Martiu mensis lunaris æquinoctii Veris.

נכוחית *necohith*, pàrallelus, Æquidistans, sub. *biggula*, circulus.

נצב *nitsab*, rectus fuit, unde *seviiá nitsebeth*, Angulus rectus.

נקודה *nekudda*, punctum. *nekudath hannocah*,

cah, zenith, q. oppositum. Alias *nekuddath haros*, verticale.

סובל *sobel*, deferens, sub. *Ophan*, circulus. ס

סג *sag*, summa.

סדן *seden*, Polus, q. incus; *sedanim*, Poli. Abben Ezra Amos 5. *Seden Tsephoni*, polus arcticus *Seden Daromi*, Polus australis, sive antarcticus.

סהיל *sahil*, stella propinqua polo antarctico, habens circum se stellulas septentrionali hemisphærio incognitas. Ibid. Abben. *Edom* alias.

סיון *sivan*, Majus. lunatio Maii.

סימנים *simmanim*, signa, notæ Arithmeticæ. Hinc *Simmanim Hodijm*, notæ Indicæ decem, quibus hodie in numerando utimur, cum Oriente pene & Occidente. Verb. Simman signavit.

סרטן *sartan*, Cancer, signum Cancri.

סתוית *setavith*, hybernum. *Setau* hyems.

עבים *abim*, nubes.

עיבר *ibbar*, intercalavit. *Ibbur*, intercalatio, Embolismus. *Sanà meubbereth*, annus intercalaris, sive tredecim mensium.

עיגול, *iggul*, circulus. *Agula* Idem. *iggul hammahaloth*. circulus signorum. Zodiacus. *Hatsi iggul*, semicirculus. *Igguloth necobiioth*, circuli paralleli, & æquidistantes.

עמידה *amida*, statio.

M 4 מקום

עקום *akum*, obliquus. *kauim akumim*, lineæ curuæ. *Okem*, Circumferentia.

עקרב *akrab*, Scorpius, Scorpii ſignum.

עיקב *ikkeb*, quadravit. Hinc *guph mehukkab*, corpus quadratum, cubicum. *Hesbon mehukkab*, numerus quadratus.

ערך *erech*, Proportio.

עש *aas*, Urſa, ſive plauſtrum polare. Abben Ezra, Amos 5. aliis cauda Arietis, vel Arcturus.

פ פגימת *peghimoth*, Maculæ lunæ, quando deficit.

פרד *parad*, impar fuit, *Miſpar niphrad*, numerus impar.

צ צבא השמים *tseba haſſamàim*, ſtellæ fixæ, q. exercitus cælorum.

צדק *tsedek*, ſtella Jovis, Jupiter, quod juſtitiæ præſit.

ציר *tſir*, polus, Alias *koteb*.

צפון *tsaphon*, Aquilo. Septentrio.

צירוף *tſiruph*, additio. Verb. *tſaraph*, aggregavit, addidit.

ק קיבוץ *kibbuts*, additio. Opponitur ſubtractioni, q. aggregatio.

קדם & קדמה *kedem* & *kedma*. Oriens.

קדרות *kadruth*, Eclipſis. Alias *likkui*. Hinc *nikdar* in Niph. eclipſari, deficere.

קו *Kaú*, linea, Parallelum: ut *kau* linea { *Jasar*, recta. *Akum* obliqua. *Sauè*, æquinoctialis. Mazaloth, signorum, i. Ecliptica, sive solaris.

קור *kor*, frigus, hyems.

קיטב *koteb*, Polus, q. caput & cardo alicujus rei. Sumitur pro Axe apud Kimhi in Quadriga Ezechielis.

קוטר *koter*, diameter, *kitrà*, Idem. *Mahat sith koter*, Semidiameter.

קיץ *kaits*, æstas, aliquando Ver. hinc *kajetsi*, Æstivus.

קלס *katse*, tropicus. Hinc *katse kaietsi*, tropicus æstivus, sive Cancri. S*etavi*, hybernus, sive Capricorni, q. terminus.

קשת *keseth*, Sagittarius, q. Arcus. Arcitenens. Item, arcus, segmentum circuli.

רבוע *rebiàa*, quadratum: merubbá, & ר *rabúah*, idem.

רוחב *rohab*, latitudo. *Nirnah*, latus. Obtusus, de angulo obtuso.

רויים *raaiia*, solstitium. *kaietsith*, æstivum. *Setavith*, hybernum.

רווח *revah*, spatium, intervallum, distantia.

ריס *ris* stadium.

רקיע *rakia* firmamentum. Cælum stella-

tum aliquando cælum quodlibet. Sphæra.

כו בלי כוכבים primum mobile, q. carens stellis.

שבוע *sabua*, hebdomada.

ש שבתאי *sabbetai*, stella Saturni, q. Sabbatica.

שבט *sebat*, januarius, lunatio Januarii.

שברים *sebarim*, fractiones. Numeri fracti.

שוה *save*, æqualis. *kau savè*, linea æqualis, i. Aequinoctialis. *Ophan savè*, circulus concentricus.

שור *sor*, Taurus. Signum tauri

שטח *setah*, superficies, q. expansio.

שחקים *sehakim*, Aethera.

שעה *saàh*, hora.

שפל *sephel*, oppositum augis, cui interdum subjungitur, *Rom.* q. humilior altitudo planetæ. Contra *Gobah*, Aux.

שפע *sephaà*. Influentia, & Verb. in hiph. *hisphiah*, influxit.

שיקוע *sikkuaa*, occasus solis, q. demersio. Verb. *sakaà*, mergi, deficere, occidere.

תאומים *teomim*, gemini. Signum Geminorum.

תוכן *tochen*, Astrogolus. תכונה *tecbuna*, Astrologia.

תלי *teli*, Draco. Hinc *ros batteli*, caput

Dra-

Draconis. *zenab hattelli*, cauda Draconis.

תמוז *tammuz*, Junius, Junii lunatio.

תשבירת *tisbereth*, fractio. Item quantitas, ut quæ dividua sit in infinitum.

תשרי *tisri*, September. Septembris lunatio.

His observatis tuto versari poteris in omnis generis Rabbinorum codicibus. Nam hi de cunctis artibus, & disciplinis scripserunt, quin & in suam linguam, omnium idiomatum eruditiores auctores verterunt, præsertim Græcos, Arabicos, Persicos, ut Aristotelem, Platonem, Hippocratem, Galenum, Avincennam, Abenroen, Johannem de Sacrobosco, &c. Sed excusos, præsertim Venetiis, Thessalonicæ, Constantinopoli hic duntaxat commemorare libet, propter eos maximè, qui putant hoc literaturæ genus paucissimis scriptoribus circumscribi. Nam non temere quis affirmaverit de multiplicitate librorum etiamnum extantium in qualibet disciplinarum specie, Hebræos cum quibuslibet gentibus facile posse contendere.

IN

INDEX LIBRORUM RABBINICORUM EDITORUM,

Qui ad Meam notitiam pervenerunt.

ארבע ועשרים גדול, Viginti quatuor (libri Scripturæ) magni, i. cum commentariis præsertim R. Selomo Jarhi, & R. Abraham, Abben Ezra, Targhum Chaldaica, Masora maiore & minore.

ארבע ועשרים קטון, Biblia minora. i. sine superioribus commentariis, minore forma.

חומש עם תרגום, Pentateuchus cum *Targhum*, sive Chaldæa interpretatione Onkelos.

ר׳ משה בר נחמן, R. Mose F. Nahaman.

ר׳ לוי בן גרשון, R. Levi F. Gerson.

ר׳ שלמה יצחקי, R. Selomo Isaacides.

רבות עם חמש מגילות, Rabboth, cum quinque voluminibus *Rabboth*, vocant *Bereschit Rabba*, q. Genesis magna (i. fusius explicata) *Semoth Rabba*, q. Exodus magna, &c. *Quinque volumina*, Cantica, Ecclesiastes, Ruth, Threnos, Esther, mystice exposita.

צרור המור *tseror hammor*, Fasciculus Myrrhæ è R. Abraham.

מכילתא *mechiltá*, Commentarius quidam in Exodum

ספרא

ספרא *siphra*, in legem.

ספרי *siphre*, in legem. Aliquando citatur, *Siphre midrasim*, q. libri allegoriarum.

תנחומא Tanhumà. alias. ילמדני *Jelammedeni*, q. docet me. Com. in legem.

שאלתות *seeltoth*, commentarii alii in legem.

פסיקתא *pesiktà*, in legem.

ר' חזקוני R. hizkuni.

עקדת יצחק Akdath Isaac, q. ligatio Isaaci.

מרכבת המשנה Quadriga Misnè.

בחיי *Behaji*.

תולדות יצחק R. Isaac Caru in Pentateuchum.

רקנאט rakanat.

זוהר *zoar*, liber cabbalicus R. Simeon Ben Johai.

ציוני *tsijoni*.

ילקוט *ialkut*, in tota biblia.

מדרש שמואל Midras Samuelis.

מדרש משלי Midras Misle. i. Proverbiorum Salomonis.

חומש עם תפלות Genus Pentateuchi.

ר' יעקוב בעל הטורים וגימטריאות, R. Jaacob author ordinum, & numerationum Cabbalicarum.

פרפראות Parpharaoth, collectio rerum subtilium.

ר' אליה מזרחי R. Elias Orientalis.

דרשות

דרשות ר' שם טוב Allegoriæ R. Semtób.

נפתולי על התורה Naphtuli ſuper legem.

אבן עזרא על התורה Abben Ezra ſuper legem.

מכלול *michlol*, Grammaticum opus R. David Kimhi.

שרשים Radices, lexicon ejuſdem.

דיקדוקים Grammaticæ variorum.

מקנה אברם *Mikne*, (q. peculium) Abram.

מתורגמן *Methurgheman*, lexicon Chaldaicum Eliæ.

אוהל מועד Tentorium conventus.

מחברת עממאל Mahbereth Emmanuelis.

אלימלך Eliméłech.

קונקורדנצי ConcordantiæR. Nathan.

תלמוד בבלי Talmud Babylonium.

תלמוד ירושלמי Talmud Hieroſolymitanum.

עין יעקוב Oculus Jacob, collectaneorum Talmud pars prior.

בית יעקוב Domus Jacob, pars poſterior.

רב אלפס Rab Alphes Epitomiſta Talmud.

שער השמים *porta cælorum*, R. Meir de naturali hiſtoria animalium, mineralium, Meteororum, &c.

רבינו משה בר מיימון *Rabbenu Moſe bar Majemon*. Epitome Talmud lingua purè Hebraica.

ערוך *Aruch*, lexicon Talmudicum.R Nathan.

מורה נבוכים

מורה נבוכים *More nebuchim*, q. Doctor dubiorum è R. Mose Aegyptio.

מלחמות השם *milhamoth adonai*, q. Prælia domini è R. Levi Gersonis F. contra gentes.

כוזרי *cozri*, è R. Juda Levita de conversione Regis Cuzar.

ראש אמנה *Ros amanà*, q. caput fidei.

ספר אמונות *Sepher Emunoth*, q. liber veritatum.

חזות קשה *Hazuth Kasé*.

עקרים *hikkarim*, q. radices, videtur esse R. Joseph Albo de articulis fidei.

דרך אמונה *derech emuna*, q. via veritatis.

אור עמים *or hammim*, q. lux populorum; è R. Abdia. Species Physicæ.

אור עניים *or hanijm*, q. lux pauperum.

ספר יצירה *Sepher ietsira*, liber formationis Abraham auctore.

שערי אורה *Saaré ora*, Portæ lucis, liber cabbalicus.

מערכת אלהות *maarecheth elahuth*, q. Ordinatio divinitatis.

מלת הגיון *Miloth haggaijuts*.

מבחר מפנינים *Mibhar mippeninim*, q. Electio præ gemmis.

ספר הישר *sepher haijasar*, q. liber recti è R. Tam.

פרקי רבי אליעזר *pirke R. Eliezer*.

יוסיפון *iosipon*, historicus.

ספר כריתות *sepher kerithuth*; liber de repudiis.

נחלת אבות *nahalath aboth*, q. hæreditas Patrum.

פירוש המשניות *perus hammisnijoth*, expositio contextuum Talmudicorum.

אותיות ר' עקיבא *othioth R. Akiba*, literæ R. Akiba.

תשבי *Tisbi*, lexicon Rabbinicum Eliæ.

ספר הבחור *sepher habbahur*, liber Electi, Eliæ (de re Grammatica)

ספר המספר *sepher hammispar*, Arithmetica.

מכתם לדויד *mictam le David*.

לשון לימודים *leson limmudim*, q. lingua doctorum.

שערי תשובה *Saarè tesuba*, R. Jona de pœnitentia.

פרי היגון *Peri haiiagon*, fructus laboris.

סדר עולם *seder olam*, Chronicon, q. ordo sæculi.

הליכות עולם *halicoth olam*, q. Itinera sæculi.

אגרת בעלי חיים *Iggbereth baalé haiim*. Epistola animantium.

משלי שועלים *mislé sualim*, parabolæ vulpium.

משל הקדמוני *meshal hakkadmoni*, proverbia antiquorum.

שער השמים *saar hassamaim*, q. porta cælorum.

בן מלך והנזיר *ben melech vehannazir*, Filius regis & Nazareus.

תולעת

תולעת יעקב *tolabath Jaacob*, q. Vermis Jacob.

שערי הגמול *ſaarè hagghemul*, portæ reſtributionis.

מסעות ר' בנימין *maſſaboth R. Benjamin*, Itinerarium R. Beniamin.

מסכת פורים *maſſecheth purim*, tractatus de feſto Phurim.

עבודת הלוי *abodath halleui*, de miniſterio Levitarum.

אגרת הרמבם *Iggereth harambam*. EpiſtolaR. Moſe ben Majemon de Aſtrologia.

ייחוס הצדיקים *Iibus hatſadikim*, Stemma juſtorum.

מעין גנים *manjan gannim*, fons hortorum.

כבוד אלהים *kebod elobim*, q. Gloria Dei.

בן סירה *Ben-Sira*, Sententiæ Ben-Siræ.

רשי על ארבע ועשרים R. Selomo Jarhii in 24. lib. Biblicos.

רשי על תהלים R. Selomo Ataià in Pſalmos.

מיימוני *Maiemoni*, Epitome Talmudè R. Moſe Majemonei, ſive F. Majemon.

סדר תפילות *ſeder tephilloth*, Ordo precum. Genus Breviarii.

מחזור *mahzor*, Genus Breviàrii.

מלאכת הגיון *melechet biggaion*, ars logica e R. Simeon.

חכמת הכוכבים *hocmath hakkocabim*, Aſtronomia.

תבנית השמים *tabnith haſſamaim*, Sphera è R. Abraham benhaiá.

מלאכת המספר *melecheth hammiſpar*, Arithmetica, è R. Elia Orientali.

רוח חן *ruah hen*, Phyſica, R. Joſeph Tibbon.

קב ונקי *cabuenaki*, q. Modius puræ farinæ, R. quidam in Proverbia.

כל בו *colbo*, liber explicans omnes ritus Eccleſiaſticos Judæorum.

Deficeret tempus & charta enumerandis variis libris Eliæ, R. Jehuda Ben Bilham, R. Joſeph Kimhi, filiorum ejus, R. Moſe & R. David, R. Saadiæ, R. Abraham ben Paritſol, R. Moſe Gerundenſis & aliorum. His interim utere, & Vale.

FINIS.

Clarissimi Viri

CHRISTOPHORI CELLARII

RABBINISMUS;

SIVE

INSTITUTIO

GRAMMATICA,

RABBINORUM

SRRIPTIS

Legendis & intelligendis accommodata:

N 2

PRÆFATIO.

Cum Ebræam Grammaticam iterare Bibliopola juberet, eique adjicere, ſi quid haberem, quod ad ornandum commendandumque facere putarem: non modo multis acceſſionibus auxi, ſed RABBINISMI *etiam inſtitutionem ſubjeci, qui & ipſe ad Ebræam linguam ejuſque complementum & integritatem pertinet. Non enim tam lingua peculiaris eſt, quam Ebrææ Dialectus ad Chaldaiſmum ſubinde declinans, in qua quod ſine punctis ſcribuntur pleraque, & ſæpius alio, quam vulgari ac Biblico charactere, difficilior plerumque, quam per ſe eſt, diſcentibus apparet, qui pedem in alio ſe orbe poſuiſſe putant, cum in librum incidunt, qui punctis vocalibus caret, aut alia, quam adſueta literarum forma expreſſus eſt. Major vero eſt Rabbiniſmi utilitas, quam ut ſine* dis-

detorquent, Talmudistæ autem, majores suos secuti, ad Messiam, ut par est, applicaverunt, ut ita nec Talmudis stilum cognovisse sine pretio laboris sit. Quamvis vero hæc ita sint, nihilominus, quæ Talmudistis sunt propria aut aliis Rabbinis minus usitata, seorsim tractare maluimus, nec ceteris & facilioribus sine ordine intermiscere, ne illis territi tirones, hæc quæ molliora sunt & expedita, detrectent quoque & refugiant, cum omnino multum etiam proficere possit in Rabbinicis commentariis, aut hujus generis utilioribus libris, qui vel rudior est in lectione traditionum Talmudicarum. Hic vero, si processum in planioribus senserit, etiam non verebitur asperiora pedetentim tentare, ac in iis non minus gradum promovere, quam antea promovit in planissimis. Methodum sequemur fere eandem, quæ fuit in Ebraicis Tabulis observata: etiam formulas ac voces pure Rabbinicas adjiciemus, ut qui volent, habeant, quæ memoriæ infigant, atque ita paucioribus diebus, quam Ebræam Grammaticam, neque sine fructu præstantiore, Rabbinismi præcepta imbibere possint. Typum Rabbinorum

dispendio ignorari possit: & quæ avorum memoria objecta durius fuerunt, a clarissimis viris jamdudum emollita sunt, e quibus solum SCHICKARDUM *in* Bechinat Happeruschim *honoris caussa appellasse sufficiat. Auxit utilissimi studii contemtionem, quod multi noluerunt, aut per ignorantiam non potuerunt, distinguere Judæorum libros, & Grammaticos, Exegeticos, Historicos aliosque utilitate præstantes separare a minus utilibus, aut plane superstitiosis. Prodeunt jam, & adhuc prodierunt, in Academiis doctissimæ Disputationes, etiam celebrium virorum uberiores Tractatus prostant, quibus usus* τῶν Happeruschim *aliorumque librorum mirifice confirmatur: nec ipse Talmudicus Codex, quamquam fabulis refertus, (sub quibus tamen sæpe latet occulta sapientia) Christianis ad legendum inutilis est, quia multa complectitur, quæ Fidem nostram notabiliter illustrant, non modo in antiquitatibus Novi Testamenti, aut parabolis ac proverbiis a Christo allegatis, aut in chorographia sacra; sed cumprimis etiam in vaticiniis ad Messiam pertinentibus, quæ recentiores Judæi alio*

rum vulgarem usurpamus, ut oculi & animus eidem adsuescant: nisi ubi doctrinæ caussa vocales subjiciendæ erant, & recta pronunciatio fidelius inculcanda. Exempla præbuerunt illi fere libri, quos tum forte legebamus. Quæ vero de Messia Excerpta sequuntur, visa sunt ideo subjicienda, ut cui desunt Rabbinici libri, habeat nihilominus, quibus legendis & resolvendis industriam suam exerceat.

INSTITUTIO

RABBINISMI.

QUemadmodum Rabbinorum libros utilitate differre diximus: sic eosdem etiam stilo & dicendi genere inprimis discerni oportet. Sunt enim Rabbini vel *puriores*, qui proprius ad Ebræam Bibliorum puritatem accedunt, ut auctores הַפֵּירוּשִׁים seu *literalium interpretationum Scripturæ*, & alii, Historici præsertim & Grammatici, viri: quidam impuriores, ut Talmudistæ & horum æmuli, qui subinde Chaldaizant, interdum longo tractu prorsus Chaldaice loquuntur, sermone tamen ad posteriores Paraphrases, quam ad antiquiores, magis inclinante.

Qui ergo Ebrææ linguæ Biblicæ mediocriter peritus, nec Chaldaicæ plane rudis est, facile ad Rabbinismum adduci potest, cum pauca Rabbini ex suo ingenio ad linguam adferant, propria nempe vocabula & formulas, & aliquam, exiguam tamen, in Grammaticis anomaliam.

Quæ pure Ebræa ſunt, in præſentia prætcrimus; Chaldæa leviter attingimus, quatenus Ebræis permixta ſunt, cetera ex Grammatica Chaldæa peti jubemus: in iis vero, quæ propria Rabbinorum ſunt, nunc maxime occupati ſumus.

I De Lectione

1. RAbbinici libri partim literis *quadratis*, (ſcripturam מְרֻבַּעַת vocant, qua in Bibliis noſtris utimur) excuſi ſunt: nam de manuſcriptis apud tirones, quibus ſcribimus, non agendum eſt: partim propriis literis ad manuſcriptarum ſpeciem accedentibus ſunt conſignati.

TALES FIGURÆ SUNT.

א	א	ט	ט	פ	פ
ב	ב	י	י	צ	צ
ג	ג	כ	כ	ק	ק
ד	ד	ל	ל	ר	ר
ה	ה	מ	מ	ש	ש
ו	ו	נ	נ	ת	ת
ז	ז	ס	ס		
ח	ח	ע	ע		

2. Finales ſunt totidem, quot in quadrata forma,

ma, nempe ך ך, ם ם, ן ן, ף ף, ץ ץ.
Dilatabiles in excusis libris nullæ sunt.

3. Literas אל (etiam in ipsa quadrata scriptura) Judæi ita sæpissime connectunt ﭏ, ut ﭏה *Deus*, ישראﭏ *Israel*, אﭏ, *sed*, ﭏ בינתך ﭏ תשען *in intelligentia tua ne nitaris*, (prius est אֶל *ad*, posterius אַל *ne* prohibitionis) Pirke Avot. c.4.

4. Vocalia puncta non habent expressa Rabbinorum libri, præter paucos, v. g. Eliæ Tisbi, Massoret Hammassoret, & Seder Tephillot, quem in gratiam puerorum punctis animant, &c.

5. Absentiam vero Vocalium Punctorum sola analogiâ, usu, & peritia Sanctæ Linguæ sustinent, & ubi difficilior conjectura posset esse, tribus literis, א ו י, quas אִמּוֹת הַקְּרִיאָה *matres lectionis* vocant, pensare solent, v. g. נגאי גְּנַי *turpitudo*, וודוי וִדּוּי *confessum*, פדאם פְּדָם *redemit eos* (Lipm. n. 218.) in quibus א Vocalem Kamez seu *A* longum compensat.

6. ו suppletivum tria notat, Cholem cassum, Kibbuz, & Kamezchatuph. v. g. לקרוא *vocare*, פוקד *visitans*, in quibus Cholem valet: כולם *omnes illi*, כהונים *sacerdotium*, (id est כֻּלָּם, כְּהֻנִּים per Kibbuz: לפותרו *ad explicandum illud*, hoc est לְפָתְרוֹ per Kamezchatuph.

7. י supplet (1) *Chirek*, ut תפילה תְּפִלָּה *precatio*, quod frequens in Piel, ut ניגד *annunciavit*,

אובד *perdidit* &c. (2) *Zere*, ut פירוש *explicatio*, quod quidam frequentius usurpant, e. g. אילי id est אֵלַי *ad me* ביני seu שֵׁנִי *secundus*, alii vero hoc ut superfluum omittunt. At vero ה suffixum 3. Pers. Sing. Chald. constanter scribitur יה per Jod, ad differentiam ה sive ה. Fœminini, ut ביה *in eo*, בריה *filius ejus* (3) *Sægol* rarius per Jod exprimitur, ut איפשר, quod legitur אֶפְשָׁר *possibile*. (4) In Talmud aliquando *brevissimæ* nota est, e. g. לימינות, i. e. לְמִינוּת *in hæresin* : היינו דאמרי אינשי *hoc est, quod dicunt homines*. i. e. אֱנָשֵׁי, &c.

8 Neque *Dagesch* exscribunt Rabbini, sed ex analogia, ubi opus est, inter pronunciandum substituunt. Ubi difficilior est hariolatio, ut in Præterito Piel, Jod, nota Chirek Parvi, simul Dagesch prodit, v. g. כיסה est כִּסָּה *texit*. In Defectivis interdum litera, quæ ejecta erat, restituitur, ne in sensu erretur aut dubitetur de origine, e. c. ינקום pro יִקּוֹם, a נָקַם *ultus est*.

9 *Vau* & *Jod* si mobiles sunt, sæpenunmero geminantur, ut וויעד *cœtus*, בוודוי *in confessio*, כוונה *intentio* עניין *res sensus*, מתחייב *condemnatus*, id est, וַעַד, כַּוָּנָה, וִדּוּי, עִנְיָן &c. Hinc fit, ut י triplicetur, si mobile & quiescens concurrant, ut in תהויין id est תֶּהֱוְיִין *eris*, Fœm. quam formam explicatam vide in Buxt. Gr. Chald. p. 435.

10 Nomina *Divina*, sanctissimum quatuor li-

tera-

terarum, & אֲדֹנָי kamezatum, aliter, ac legunt, scribere solent Judæi. Tetragrammaton, nisi in Bibliis seu sacro textu, non scribunt, pro quo, ut & pro sancto אֲדֹנָי, ponunt interdum cum Targumistis ״, vel sine punctis 'יי, in Commentariis præsertim, ubi sacra nomina repetenda sunt; & hoc itidem per *Adonai* legunt: sæpius autem, & quidem ex suo ingenio scribentes, usurpant הַשֵּׁם & abbreviate 'ה, hoc est *Nomen* κατ' ἐξοχήν; aut cum apposito 'ית, hoc est יִתְבָּרַךְ (quod) *benedicetur*: vel הקב"ה (& ק demto הב"ה) *Deus Sanctus Benedictus ille*; de qua formula mox in Abbreviaturis dicemus. Nominis אֱלֹהִים literam ה in ד vel ק sæpe commutant: ita, אלקים, אלדים, v. g. Abendana in Jud. 9: 54. כאשר עשה כן שלם לו האלקים *sicut fecit, ita rependit ei Deus*: etiam cum sacra dicta allegant, e. c. Lipman n. 3. בראשית ברא אלדים *in principio creavit Deut* &c. quæ etiam in derivatis valent, ut התורה האלקית *lex divina*, Chissuk Emuna p. 127. nihilominus hæc per ה leguntur, quasi esset אלהים & אלהית scriptum.

11. Ad lectionem pertinet etiam cognitio truncatarum vocum & abbreviatarum. TRUNCANTUR autem in fine, & defectus obliqua virgula, ad instar acuti accentus; aut brevi perpendiculari notatur, v. g. 'אמ. id est אמר *dixit*: 'לומ est לוֹמַר *dicere* 'ה' ית *Deut be-*

ne-

nedictus, ut jam notavimus: 'וגו hoc est וְגוֹמֵר *& cetera*, in abrupto Scripturæ dicto: 'וכל est וְכָלוֹ *& totum illud*, *& cetera*, in sacro & profano usu: 'פי est פֵּירוּשׁ *interpretatio*, vel פֵּירֵשׁ *exposuit*, 'ר *Rabbi*. 'שנ, שֶׁנֶּאֱמַר *quia dictum est*, &c.

12. Abbreviaturae ex literis vocum plurium initialibus fiunt, unde רָאשֵׁי תֵּיבוֹת *capita dictionum* appellantur. Has diligentissime exposuit Cl. Buxtorfius: nos solas usitatiores exempli loco apponemus.

א"ים אִם יִרְצֶה הַשֵּׁם *si Deus voluerit*, aut אם יעזור *si juverit*.

א"כ אִם כֵּן *si sic*, *si verum etsi*.

אעפ"ש אַף עַל פִּי שֶׁ *etsi*, *quamquam*.

א"ת אִם תֹּאמַר *si dices*, *objicies*, *excipies*.

הקב"ה & הקב"ה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא *Deus sanctus benedictus*.

כ"ש *Deus benedictus* repete n. 10. modo dicta.

ז"ל זִכְרוֹנוֹ לִבְרָכָה *memoria ejus in benedictione*. Præcedit sæpe ר vel

ח quod legitur רבותינו vel חכמינו *Rabbini nostri*, *sapientes nostri*, זכרונם לברכה *memoria illorum in benedictione*.

ח"ו חַס וְשָׁלוֹם *parce & pax sit*, hoc est, *absit*.

י"א יֵשׁ אוֹמְרִים *sunt dicentes quidam dicunt*. Si מ pro א est valet מפרשים *interpretantes*.

י"ל, יֵשׁ לוֹמַר *est dicere*, *respondendum est*.

יצ"ו, subditur viventium nominibus, estque ישמרהו צורו וגואלו *custodiat eum petra ejus*

sus & redemtor ejus.

כ״א כִּי אִם *sed, nisi.*

כ״כ כָּל־כַּךְ *tantopere.*

כ״פ כָּל־פָּנִים *omnibus modis.*

כ״ש כָּל שֶׁכֵּן *quanto magis, quanto minus.*

לש״ש לְשֵׁם שָׁמַיִם *in honorem Dei.*

מ״מ מִכָּל־מָקוֹם *nihilominus, tamen.*

ע״ד עַל דֶּרֶךְ *more, in modum.*

ע״ה עָלָיו הַשָּׁלוֹם *super quo pax sit*, post Mosis, & sanctissimorum nomina.

ע״ז עֲבוֹדָה זָרָה *cultus alienus, idololatria.*

ע״פ עַל פִּי *ad formam, modum.*

ע״ל עַל־יַד *ad latus, juxta.*

פ״א פֵּרוּשׁ אַחֵר *expositio alia.*

ר״ל רוֹצֶה לוֹמַר *vult dicere, hoc est.*

ר״א״ע *R. Aben Esra.*

ר״ד״ק *R. David* Kimchi.

ר״מ״ב״מ *R. Moses Maimonides.*

רש״י* Raschi, i. e. R. *Salomo*. vulgo legitur ירחי *Jarchi*, ab aliis *Jizchaki* seu Isacides.

*Cognomen *Jarchi* Constantinus l'Empereur in Notis ad Beniam. Tudelensis Itinerar. p. 146. a *Lunel*, Galliæ oppido in provincia Languedoc prope Montpelier, deducit, quod Benjamin in hujus loci doctioribus viris רבי שלמה הכהן R. *Salomonem* quendam cognomento *sacerdotem* recenset, quem Scripturæ & Talmudis famosum interpretem esse ille vir Cl. existimat. Cum vero Judæi hunc, quantum constat, non Jarchi, sed יצחקי *Isacidem*, ut in Schalschélet p. 42. b. sive בר רבי יצחק *filium R. Isaaci*, ut in Juchasin pag. extrema 130. cognominent, etiam utroque libro non Lunello, sed מעיר טרויש vel טרויש, *ab urbe Troyes* Campaniæ Gallicæ oriundum tradant; eruditis quibusdam viris vulgare

cogno-

cognomentum displicuit, & Rich. Simon de Simonville, Præfat. ad Ritualem librum R. Leonis de Modena, laudato l'Empereur objecit, *il ne prend pas garde, qu'il estoit mort avant ce temps la*, non observasse, quod celebris R. Salomo mortuus fuerit (A. 1105. Juchas. c. l.) ante peregrinationem Tudelensis, qui obiit A. 1173. Juchas. p. 131. a. Non autem hujus rei ignarus fuit l'Empereur, quippe p. 105. adjecit, *mortis tempus evincere, Benjaminem non tantum suo tempore viventes recensere, sed eos quandoque, qui obierant.* Verum aliis hanc litem dijudicandam relinquimus.

13. In *filii* nomine, quando Propriis interserendum est. v. g. Abraham *filius* Levi &c. liberiores sunt Judæi. Nam præter Ebr. בֵּן sæpissime Chaldæum בַּר usurpant, nec raro אַבֵּן quod Arabico ابن respondet, ut *Bar* Nachman, *Aben*Sina: & in his modo initium auferunt, relicta posteriore litera, sicut 'ן, per בֵּן vel אַבֵּן legitur, e. c. סלמה ן' מלך *Salomo Ben Melech*, עזרא ן' *Aben Esra*; modo finem tollunt, ut בר, id est בר רבי *filius Rabbi*, quod etiam eliso altero ר ita contrahunt, ברבי, v. g. רבינו יצחק ברבי יהודה *Rabbenu Isaac filius R. Jehudæ*, Schalsch. c. l. sicut quoque in Juchasin, loco antea de R. Salomone allegato, editione Cracouiensi legitur רבינו שלמה ברבי יצחק מטרויש quod cum Cl. l'Empereur explicate scripsimus בר רבי *filius Rabbi* Isaac, Trecensis.

14. Apices, qui in abbreviatis aut truncatis videntur, etiam aliis imponuntur, & simplex qui-

quidem literis numerorum solitariis, isque vel directus, ut ב' 2, ד' 4, vel obliquus; ut ג' 3, ק' 100 &c. at duplicati numeris compositis, ut י"ד 14, תמ"ד 444, qui numerus annum præsentem notat, quippe Judæorum æræ minori (לפ"ק id est לפְּרַט קָטון *secundum computationem minorem*, millenariis abjectis) si 240 addimus, oritur Christiana æra, sine tamen millenario, 684. Insuper geminati apices etiam literis materialiter sumtis adhibentur; ut אל"ף *Aleph*, ה"א *He*, כ"ף *Caph*, בכל"ם, משה וכל"ב Præfixorum notissimæ collectiones: tandem etiam peregrinis atque barbaris, v. g. *R*aschi in Exod. 7. 1: כל לשון נבואה אדם המכריז ובלע"ז קוראין לו פרידיגר i. e. *vox* נָבִיא *concionatorem notat, quem vernaculâ dicunt Prediger*, sive *Predicateur*. Et ipsum בלע"ז ita signatur superne, quasi contractum ex בלשון לעז (uti etiam legi debet) *in lingua bárbara* seu *vernacula*.

15. DISTINCTIONES tres fere Rabbini habent, quibus perfectum sensum discernunt: imperfectum non incídunt, & sæpe ne perfectum quidem. Sunt autem hæc signa (:) Soph Pasuk, &(·) punctum unum superius, ut colon est Græcorum, & denique virgula obliqua (·) vel (|) directa. Soph Pasuk seu duobus punctis ad perpendiculum collocatis rarius utuntur Judæi, ut sæpe in integris libris ne semel quidem conspiciatur: & cetera quoque Distinctionis signa sæpissime negligunt.

16 PRONUNCIATIO ſupereſt, quæ non eadem omnibus Judæis, ſed pro nationum diverſitate variat Neque τοῦ Dageſch ſemper rationem habent, nonnunquam literam duplicant non dageſchatam, quæ uſu diſcernenda ſunt. Tironibus notaſſe ſufficiet, ת Raphatum, præſertim finale, ut ſ a pluribus pronunciari, e. g. דעת daas *ſcientia*, כתר keſer *corona* &c. deinde Vocalem Kamez craſſe ut *O* efferri, Cholem interdum ut *Au* diphthongum: ad hæc accentum plerumque retrahi ad penultimam, e. c. בראשית ברא אלהים Bréſchis bóro Elóhim, עולם הבא áulom hábbo. Reliquum uſu & auribus addiſci poteſt, ſi cui gratum & imitatione dignum videbitur.

II. *De Nomine.*

1. GENUS Nominis hîc non differt a puro Ebraiſmo, & Maſculinum æque per ſe patet, ut מִנְהָג *conſuetudo*, צָרִיךְ *indigens*: etiam Fœmininum Subſtantivorum in ה vel ת ſervilia deſinunt, ut בְּרִיאָה *creatura*, קְרִיאָה *lectio*, רְשׁוּת *poteſtas*, גַּבְהוּת *elatio*, מִינוּת *hæreſis* &c. In Adjectivis hoc peculiare eſt, ut ſequius Genus a Maſculino in י ducendum (cujus formæ permulta ſunt Rabbinis) formetur in ית, ſicut aliâs in Gentilitiis ſolet ac Numeralibus, v. g. ab אֱלֹהִי *divinus* dicitur

citur אֱלֹהִית *divina*. Sic & מיתה נפשית *mors animalis* seu animæ: quod etiam cum duplicato Jod invenitur, ut מיתה גופיית *mors corporalis*, quasi Jod moveatur, Chissuk Emuna p. 122. Plerumque tamen simplex est, ut אמיתית *vera*, פרטית *particularis*, תאוה סכסרית *concupiscentia carnalis*, quæ cuncta exempla ex cit. libro depromta sunt, quem Ebraice cum aliis hujus similibus CL. V. & decus literarii ordinis Jo. Chr. Wagenseilius, fautor nobis singulariter benignus, in lucem primus produxit. Contra ex Numerali שֵׁנִי *secundus*, Rabbini formant Fœmininum non tantum שֵׁנִית, ut in S. Bibliis, sed etiam in ה, nempe שניה *secunda*. In Gentilitiis autem retinent usitatam formationem, e. c. אומה ישראלית *gens Israelitica*.

2. Talmudici, & qui hos æmulantur, amant etiam Chaldæas terminationes, & Emphaticum Statum, ut עלמא *mundus*, בר כוכבא *filius stellæ*, בר כוזיבא *filius mendacii*, Pseudomessiæ nomina, חכמתא *sapientia*: nec non Apocopen Syro-Chaldaicam, ut מַלְכוּ *regnum*, זְבוּלִי *sterquilinium*: etiam ת radicale ex בַּיִת *domus* frequenter abjiciunt & בֵּי dicunt, ut בי אסיא *domus medici*, דבי ר׳ ינאי *qui de domo* seu schola R. *Jannai* sunt.

3. Numerus etiam cum Ebræo aut Chaldæo convenit. *Singularis* utriusque Generis jam patuit: *Dualem* differentiæ caussa Rab-

bini interdum scribunt per duplex jod, ut רגלייס *pedes*, שניים *duo*.

4. *Pluralis* Masculinorum etiam purioribus Rabbinis, & ceterum a Chaldaismi æmulatione alienis, non tantum in ים finitur, ut עונשים הגופיים *damna corporalia*; sed subinde etiam in ין, præsertim in Participiis, ut יסורין *castigationes*, הן אסורין *hæc prohibita sunt*; Sic תלמידיו של בלעם יורשין *futuri filii ejus*, עתידין בניו גהינם ויורדין לבאר שחת *discipuli Bileami hereditate accipiunt gehennam, & descendunt in foveam perditionis*, Pirke Avot c. 5. Inprimis id usutatum est in Participio קורין (pro קוראים) *vocantes, vocant*, quo Judæorum purissimus quisque uti non veretur, e. g. קורין לו ישו *vocant eum Jeschu*, Tisbi p. 42. קורין אותו נחושתן *vocant eum Nechustan*, Kimchi in 2 Reg. 18. 4.

5. Ut vero apud Ebræos quædam Masculina Pluralem Fœminino more formatum habent ut אָבוֹת *patres* &c. ita nec Rabbinis desunt, quibus idem eveniat. Nam a רַב *Rabbi* faciunt רַבּוֹת, licet absolute nunquam usurpent, sed semper cum Affixis, ut רבותיכם רבותינו *magistri nostri, vestri* &c. a מוסר *proditor* formant מוסרות *proditores*: a פרי vel פירי Plur. פירות *fructus*: ab אילן *arbor*, (Masc. unde זה אילן in Pirke A. c. 3. & אילן שהוא עומד *arbor quæ stat*, Maccot p. 110. ed. Cocc.) Plur. אילנות *arbores*, v. g. זה דרך עכו"ם נוטעין אילנות

אילנות לצד מזבח שלם *mos est idololatrarum, ut plantent arbores juxta altare suum*, Maimon. Idol. cap. 6. num. 12. a מַזָּל *sidus fortuna* (Masc. unde מזל טוב, כיס) est Plur. מזלות: Idem fit in מַאֲמָר *verbum*, ut in Pirke c. 5. בעשרה מאמרות נברא העולם *decem verbis creatus est muudus*: & nonnunquam in דָּבָר *verbum*, ut עשרת הדברות *Decalogus*, pro quo Biblice est עֲשֶׂרֶת הַדְּבָרִים Exod. 34. 28. Quid? quod ab ipso nomine אֱלֹהִים *Deus* vel *Dii*, deducunt muliebrem formam אלוהות, quam idolis, etiam virilibus, contemtus caussa attribuunt, vid. *R.* Salomo Jarchi in Gen. 4. 26.

6. Talmudici רַבָּנָן *magistri* Fœminina flexione dicunt a Sing. רַבָּן, unde in Targum Plur. רַבָּנִין est virili forma. Præterea addunt cum Chaldæis novam terminationem Pluralis Masculini in אֵי, ut קַדְמָאֵי *priores, majores*, quod frequens in Gentilitiis, ut יְהוּדָאֵי *Judæi*, מִצְרָאֵי *Ægypti*. Fit hoc ad modum Constructi Status, quem sæpissime hujus generis scriptores pro Absoluto in Plurali ponunt, ut in Syntaxi declarabimus. Emphaticus Pluralis in יָּא notus est ex Chaldaismo. v. g. שרו חכמיא למהוי כספריא *cœperunt sapientes esse similes scribis*, Mischna Sota p. 973. ed. Wagens.

7. Fœminina in ית, resolvunt י Pluraliter vel in ִיּ, *Jod* & *Kibbuz*, (exemplo vocis מַלְכִיּוֹת

Dan. 8. 22.) ut a רְשׁוּת Plur. רשויות *potestates*: vel in ִי, *Jod* & *Chirek*, sicut a גָּלוּת *exilium* fit גָּלֻיּוֹת, a צַחוּת *elegantia* צַחִיּוּת, atque ita in Tisbi, punctato libro, Rad. צחת, scribitur בַּעַל צַחִיוּת *dominus elegantiarum*, puta in sermone. Tamen in Talmud est etiam גלוּיות, ו pro Kibbuz ex consuetudine posito, v g. Sanh. ed. Cocc. p. 126. לא יסור שבט מיהודה, אלו ראשי גלויות שבבבל *Non recedet sceptrum a Juda: Hi sunt principes exiliorum* (exulum) *in Babylonia.*

8. Sunt etiam alia quædam Fœminina Pluralia, quæ *Jod* interponunt, quemadmodum ab אוֹת *signum, litera*, fit אוֹתִיּוֹת *literæ*, להבדיל בינן ובין אותות ומופתים *ut distinguatur a forma altera* אותות, *quæ Prodigia notat*, monente Elia in Tisbi. Pariter a פָּרָשָׁה *sectio Biblica* formatur פָּרָשִׁיּוֹת, a מִשְׁנָה *Textus Talmudicus* מִשְׁנָיוֹת; ab הוֹרָאָה *demonstratio, documentum*, הוֹרָיוֹת; a כְּנֶסֶת *congregatio* sunt בתי כנסיות *domus congregationum* sive Synagogæ, &c.

*Fœmininus Pluralis Talmudicus in ן & תָא finitus, ex Grammatica Chaldæa notissimus est.

9. Regimen quoque seu Status Constructus a vulgari Ebræorum non differt. e. c. Fœminina Singularia sunt בִּיאַת משיח *adventus Messiæ*, לִתְשׁוּבַת המינים *in responsionem hæreticorum* seu hæreticis dandam: קריית שמע *recitatio* dicti, *Audi Israel*, סוכת גלות *pœna*

poena exitii &c. Pluralia Masculina בָּאֵי עולם * *venientes in mundum*, מַלְאֲכֵי סברת *angeli ministerii*: Fœminina ימות המשיח *dies Messiæ*, &c.

*Phrasis Rabbinica, qua humanum genus seu mortales describunt. Seder Tephill. p. 4. b. ed. Amst. ידעו כל באי עולם *cognoscent omnes homines*. Saadias Gaon in Dan. 9. 17. קודם לכל באי עולם *prius quam ullus mortalium*. Verbaliter Aben-Ezra in Psal. 27. 10. שהיו סבות בואי העולם *qui parentes fuerunt caussa venire me in mundum*, hoc est, ut nascerer. Non dubium est, quin Apostoli ἔρχεσθαι εἰς τὸν κόσμον ex hoc Ebraismo expressum sit; Joh. 1. 9.

10. Quanquam autem hæc ita sunt: nihilominus Rabbini pro Constructo Statu persæpe utuntur Absoluto interveniente Particula שֶׁל Genitivi nota, v. g. מעשה של יוסף *historia Josephi*, סדר של גדולה *ordo dignitatis*, צורות של כסף *imagines argenti*, hoc est argenteæ Talmudici & alii Chaldaizantes pro שֶׁל Præfixum ד adhibent, eoque Genitivum Chaldaico more describunt, ut מְתִיבְתָּא דרקיעא *schola cœli*, seu *Athenæum cœleste*, ut laudatus WAGENSEILIUS iu Sota vertit, & pro mirifica doctrina sua uberius p. 121. declarat. Sic quoque סגני דכהנא *præfecti sacerdotum* sæpe dicuntur. Etenim per enallagen, Talmudicis atque Chaldæis usitatam, pro Absoluto frequentissime Constructus Status est, etiam in

hac ipsa Genitivi per ד descriptione, ut שיבבי בישי דירושלים *vicini mali Hierosolymæ*, Sanh. Coccej. p. 340. אימסר עלמא בידי דשטפאי *traditus est mundus in manus stultorum*, ibid. pag. 256.

§ De Pleonastico Pronomine, quod in descriptione Genitivi per של, sæpissime adhibetur, infra in Syntaxi dicemus.

11. Ex hisce *Genitivus* Rabbinorum cognoscitur, quem vel per Constructionem, vel sine illa per שֶׁל Particulam (Talmudici etiam per ד) significant. Ceteri Casus cum Ebraismo puriore conveniunt, præter Accusativum, qui apud Chaldaismi imitatores (loco Ebrææ Particulæ אֵת) etiam per יָת; & apud Talmudistas non rarò per Præfixum ל, ut apud Syros, denotatur, e. g. אייתיה הקב"ה לאברהם *adduxit* (eum) *Deus Abrahamum*, quod Cll. quoque viri Buxtorfius Gram. Chal. p. 417. & Coccejus Sanh. p. 418. in Accusandi Casu verterunt. Ibidem מלייה לסיפטא *implevit* (illam) *arcam*, & antè paullo, קטלין לי *occidunt me* item היינו אלהא רבא דשיזביה לנח מטופנא *Is est Deus magnus, qui eripuit Noachum ex diluvio.* Ipsam Particulam אֵת vulgares Rabbini aliter sæpe, quam signando Accusativo, adhibent, ut אותו *ipse* זמן באותו *eo ipso tempore*, de quo plura in Separatis Pronominibus trademus.

III.

III. *De Præfixis.*

1. Hæc etiam eadem ſunt, quæ ceteris Ebræis, nempe מֹשֶׁה וְכָלֵב, ſed quod illis rariſſimum e-rat שֶׁ *Qui, Quæ*, hîc frequentiſſime occur-rit, adeo ut propter crebriorem hujus uſum Rabbinis Relativum אֲשֶׁר ferme obſoleſcat, v.g. אבינו שבשמים *Pater noſter qui in cœlo* eſt, שבע מדות שמנו חכמים לצדיקים *ſeptem virtutes ſunt, quas numerarunt ſapientes in juſtis*, Pirke A-vot. c. 6.

2. שֶׁ præterea Rabbinis ſæpiſſime eſt *Quia*, *Quòd*, v.g. שנאמר *quia dictum eſt*, הכותי' אומר' שילה זהו הנוכרי *hæretici dicunt, quod Schilo hic ſit Nazarenus*, Lipm. n. 46. שרוצה שיתן *qui vult ut det*, & tum, quando *Ut* ſignificat, crebro præcedit כְּדֵי, v.c. עשה רצונו כרצונך כדי שיעשה רצונך כרצונו בטל רצונך מפני רצונו כדי שיבטל רצון אחרים מפני רצונך *fac voluntatem ejus* (Dei) *ſicut tuam, ut faciat voluntatem tuam ſicut ſu-am: omitte voluntatem tuam præ illius volun-tate, ut impediat voluntatem aliorum præ tua*, Pirke Avot. c. 2. Cum aliæ præcedunt, שׁ illo-rum ſe naturæ & ſignificationi accommodat, v.c. עד שיבוא אליהו *donec veniat Elias*, כיון שיצא משה *poſtquam egreſſus eſt Moſes*, &c.

3. ד pro שׁ Rabbinis Chaldaiſmum affectanti-bus in uſu eſt. e.g. דכתיב *quia ſcriptum eſt*, תלמידא דאפיק מילתא דאיתמר בי מדרשא *diſcipulus,*

qui ejecit (evulgavit) *verbum quod dictum in schola fuerat*, Sanh. p. 203. Particula præcurrente alios usus habet, perinde ac ש, vel ad illam se accommodat v. g. כיון דאיתפח *postquam convaluit*, &c. De ד Genitivi nihil attinet repetere.

4. ל Rabbini etiam Futuro jungunt, ut vim habeat Particulæ למען *propterea ut*, & vulgo per Infinitum modum exponunt, idque per Chirek potius, quam per Scheva, enunciant, ut ליתן *dare* seu *ut daret*, לידע *scire* seu *ut sciret*. Plura de hoc in Syntaxi.

5. Ad hæc Talmudicis duo alia & propria Præfixa, sunt, nempe.

א hoc est In, *Super*, sive quidquid ב. ל, על Ebræis significant. e. c. אריש *super caput*, אליבא *in corde*, אפיתחא דרומי *in porta Romæ*, אסוסיא רכיב *super equo vectus*. Legitur per Pathach.

ק expletivum & nihil significans, ut דקאמר *qui dixit*, מאי קעביד משה *quid facit Moses?* Et hoc imitantur etiam vulgares Rabbini, qui stili purioris incuriosi sunt, v. gr. Lipman & similes. Est vero ex integra particula קא, ejusdem valoris & usus. e. gr. לא הוו קא מעיילין ליה *non introduxerunt eum*, דמיה דזכריה דהוה קא רתח *sanguis Zacharia qui fuit ebulliens*. Pluribus exemplis in re obvia non opus est. Ex his autem satis apparet, tam Præfixum inseparabile ק, quam separatum

ratum בְּ, παραπληρωματικὸν esse. Utrumque legitur per Kamez.

6. Præfixa sæpe plura conjunguntur ad varios Particularum usus, e. g. כְּשֶׁ *Quum, quando, Secundum, quod, Sicut*, ut כשהיה *quum fuit*, לכשיבוא *quum venerit*: כְּדִ Talmudice idem sonat, ut כדכתיב *secundum quod* (sicut) *scriptum est*, כדקאמרינן *sicut dicentes nos*, hoc est diximus: מִשֶּׁ *ex quo, postquam*, ut משמת רבי עקיבא *postquam mortuus est R. Akiba*, משחרב בית ה׳ *ex quo* tempore *templum devastatum est*. Sic etiam משלי ex (eo) *quod mihi*) i. e. ex meo, &c.

IV. *De Suffixis.*

1. NEque Suffixa Pronomina ab Ebræorum vulgaribus discrepant. Hoc vero Rabbini nostri peculiare habent, ut pro Masculino ם *illarum, suus*, Fœmininum ן per sæpe usurpent, v. g. Seder Tephill. p. 65. b. השב כהנים לעבודתן ולוים לשירן ולזמרתן *reduc sacerdotes ad ministerium ipsorum & Levitas ad canticum suum & modulationem suam*. Abeat Rochel ed. Huls. q. 42. הקב״ה בוחן את ישראל וצורפן *Deus benedictus probat* Israelem, *& igne explorat illos*. Quo etiam pertinet vulgare illud Talmudicum ex cap. Chelek תיפח רוחן של מחשבי קיצין *infletur* (rumpatur) *spiritus eorum, qui computant terminos* venturi Messiæ. Ita hanc sen-

sententiam Maimonides in Ikkarim, Autor Schevet jehuda p. 49. b. recitant: in Sanh. Cocc. p. 348. pro רוחן est עצמן *ossa eorum*, eâdem Generis enallage. Atque ita etiam in servilibus Particulis: Nizzachon vetus pag. 42. אמור לכן טפשים ועניי הדעת *dic illis: o stolidi & defecti sapientia*, ubi לכן pro לָהֶם positum est.

2. Deinde pro Masc. ךָ: *tuus*, non raro legunt Chaldaico more ךְ, etiamsi in ceteris nihil Chaldaizent. Hoc ex punctatis eorum libris manifestissimum est. v. g. Seder Teph. p. 42. b. edit. Amstel. תֵּן חֶלְקֵנוּ בְּתוֹרָתָךְ שַׂבְּעֵנוּ מִטּוּבָךְ וְשַׂמְּחֵנוּ בִּישׁוּעָתָךְ *da partem nostram in lege tua satura nos ex bonitate tuà, & lætifica nos in salute tua*. p. 46. b. אֵין זוּלָתָךְ מַלְכֵּנוּ לְחַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא אֶפֶס בִּלְתָּךְ גּוֹאֲלֵנוּ לִימוֹת הַמָּשִׁיחַ *non est præter te rex nobis in vita futuri seculi, nec extra te Redemtor nobis in diebus Messiæ*. Et in Capitulis Patrum huic editioni annexis c. 6. 84. אַל תַּחְמוֹד כָּבוֹד יוֹתֵר מִלִּמּוּדָךְ *ne concupiscas gloriam majorem quam doctrina tua est*. Ibidem plura subjunguntur, שֻׁלְחָנָךְ *mensa tua*, כִּתְרָךְ *corona tua*, מְלַאכְתָּךְ *negotium tuum*, פָּעֳלָךְ *opus tuum*. Et hæc omnia ex scriptura & punctatione Judæorum, ad quam pueros suos a teneris adsuefaciunt.

3. Qui præterea Chaldaismo magis indulgent, הּ pro ו tertiæ *Personæ* Sing. Masc. suffigunt, v. g. גַּבֵּיהּ *apud ipsum*, אמר רבי פונא בריה

דרב יהושע *dixit R. Huna filius* (ejus) *R. Josue*, cujus generis sexcenta in Talmud occurrunt. Et hoc Suffixum ה- semper cum *Jod* scribitur ita יה, ut a Fœmineo הָ seu ה distinguatur, quod jam tum Cap. I. de Lectione notatum fuit: excidit vero Jod otiosum si Zere locum non habet, nempe in terminatis in Vocalem, ut קטלוה * *occiderunt eum*, אבוה *pater ejus*, de cujus exempli ratione plura num. 5. trademus. Dicunt etiam יוה, seu dialecto Hierosolymitana וי, cum Pluralibus ut בנוי vel בנויה *filii ejus*.

*De exemplo קטלוה & similibus censent alii, non habere ה simplex, sed Chaldaicum יה vel יתה, י propter simlem absorpta, & ה per consuetam Talmudicis apocopen abjecta.

4 etiam כון & הון Masculine, & כן & הן Fominine, Chaldaizantes ponunt pro כֶם, כֶן *vester*, הֶם, הֶן *illorum* seu *suus*: ex quibus insuper Talmudistæ abscindunt ן per appocopen usitatissimam, ut בכו *in vobis*, להו *illis*, & sic in aliis, ut שריבהו *solvunt illos* &c. Eadem suffixa in Talmud per יי- (id est duplex Jod, per Patach & Scheva de Cl. Buxtorfii sententia legendum) sæpissime adhærent, ut עלייכו *super vos*, בשרייכו *caro vestra*, מזלייהו *astrum eorum*.

5. אב *pater*, אח *frater*, חם *vocer* Ebræo & Chaldæo more, prout purus vel sequior stilus est,

Affixa

Affixa recipiunt, ut אֲבִינוּ & אֲבוּנָא *pater noster*, אָחִיו & אֲחוּהּ *fater ejus* &c. His addo תְּרֵין *duo*, cui Talmudistæ [1] mobile in suffixione interserunt ita, תרויסו & תרוייסו *ambo illi) uterque*: quod alii etiam Chaldæi faciunt, e. g. Onkelos Gen. 2: 25. וַהֲווֹ תַּרְוֵיהוֹן עַרְטִלָּאִין *& erant ambo illi nudi.*

6. *Nun epentheticum*, quod Talmudici inter Verbum & suffixum ponunt, ex Chaldaismo notum esse debet, e. gr. Sanh. p. 339. ניחא לך דליקטלינהו לכולהו *placet tibi, ut interficiam illos universos?* פַּקְּדוּנָנָא *præceperunt nobis*, &c.

7. Suffixis addendæ sunt literæ *paragogicæ*, ex quibus tantummodo ה & ו, ut in Biblico Ebraismo, purioribus receptæ sunt, e.c. לילה *nox* &c. Talmudicis insuper א & י, ac illud quidem perinde ac ה Ebræis, in Verborum terminatione, e. g. גרמתא *caussa fuisti*, אקטלא *interficiam*: hoc in Infinitivis, ut כנופי *colligere*, שבוקי *deserere*, de qua forma pluribus agetur in Verborum formatione.

*De crasi participiorum & pronominum, ut & particularum usu cum Suffixis suo loco inferius agemus.

V. Pro-

V. *Pronomina Separata.*

I. Demonstrativa.

Vulgaria	Talmudico-Chald.
Sing. 1. Ego pure	אֲנָה, אֲנָא
2. Tu pure	אַתְּ אַנְתְּ Com.
3. Hic, Ille, הוא, זֶה pure; & composite, זֶהוּ *hic est*, cui simile כיינו חַיְנו *illud est, illud ipsum.*	אִינְהוּ, אִיהוּ, הָדֵה, אֲהָא הָאִי, אִידֵי & Hierosol. אָהֵן, דֵּין, דֵּיכִי Adde Chald.. דֵּיךְ
Fœm. pure.	גִּיהִי, נִיהָא, אִיהִי, אִיהָא, הָא add. Ch. הָנָא, הָךְ, דָּא *.Comm. Gen. הַךְ *hic, hæc.* vid. Tisbi: interdum הָאי & הָא
plur. 1. Nos, אָנוּ	אֲנַן, נַחְנָא & vulgare אָנוּ
2. Vos pure	אַתּוּן, אַנְתּוּן F. אַתֵּין
3. Hi. Illi אֵלוּ אלקאלו, אילו	הַלָּלוּ, הַנָּהוּ, נִינְהוּ, אִינְהוּ, & הִילֵּין, נִיהֲלֵין, quæ Syro ܗܠܝܢ respondent.
Fœm. pure & consuete	F. נִינְהִי, אִנְהִי, ex Chald: הָגִין apocopata,

pata. sicut Masc. ex פון terminatione.

Communis Generis, הַנָּן, הָנֵי sive הַנֵּיךְ *hi*; *hæ* &c.

¶ *P*ronomini Chal. דֵּין seu F. דָּךְ, originem debet Talmudicum אִידָךְ *alius, alia.*

II. Interrogativa.

Vulgaria.

*P*ræter simplicia מִי & מַה, composita habent, מַהוּ *quid? quid est?*

אֵיזֶה & אֵיזֶהוּ *quisnam, qualis*, & Com. Gen. אֵיזוֹ *quisnam, quænam* ut אין יודע האדם איזו יום ימות *nescit homo, quo die moriturus sit.* איזו תפלה *quam precationem?* præfixorumque patiens

Talmudica.

מַאן *quis, qui, quæ*, utriusque Generis & Numeri, ut מִי Ebræum. Distinguit א, vocalis index, a מִן *A, Ex*: Pathach autem, per quod legitur, à מָאן *vas, instrumentum.*

מַאי *quid? quæ?* Rei interrogativum, ut מה Ebræum, & מָא Chald.

est

est, ut לְמִיס *cui-nam?* אֵידָא & הֵידָא Fœm. *quænam?* Hierosolymitane בְּיְדָא *propter quid?* * vel ה *in* י mutato. At נְיְדָא est *& hæc*, sine interrogatione.

*Interrogativa, sequente Relativo, vim interrogandi amittunt, & per *Is*, *ea*, *id*, exponuntur, ut מִי שֶׁ *is qui*, מַה שֶׁ *id quod* כל מי ד *quicunque*, למי שהוא *ci*, *qui est* &c. Sic quoque Talmudica מאן ד, מאי ד *se habent*.

III. Relativum.

Rabbinis plerumque est שֶׁ Præfixum, raro אֲשֶׁר purum; Chaldaizantibus דְּ, aut separatum דִּי, & hæc utriusque Generis atque Numeri. Exempla sunt obvia.

I V. Possessiva.

Possessiva Absoluta ex præfixis & Suffixis componuntur hoc modo: שֶׁלִּי *meum*, שֶׁלְּךָ *tuum*, שֶׁלּוֹ *suum* שֶׁלָּנוּ *nostrum* &c. ad literam valet, *quod* est *mihi*, *quod tibi*, &c. e. g. *Pirk.* Av. cap. 3. תֵּן לוֹ מִשֶּׁלּוֹ שֶׁאַתָּה וְשֶׁלְּךָ שֶׁלּוֹ *da illi* (Deo)

de suo (ipsius) *quia tu & tuum* estis *ipsius.* Talmudici etiam usurpant. דִּידִי & דִּילִי *meum.* דִּילֵיהּ seu דִּידֵיהּ *suum* &c. quæ a Chaldæis desumta sunt. כון & כין apocopantur, ut solenne est Talmudicis, si huic descriptioni adhibenda sunt, e.g. דילכו *vestrum* &c. Conjuncta autem *P*ossessiva, hoc est cum Substantivis composita, fiunt vulgari modo per Affixa, ut ביתי *domus mea*, עַל כָּרְחָךְ *super necessitate tua*, hoc est invito te, quæ notissima sunt.

V. Reciproca.

Reciproca *P*ersonalia *Sui*, *Sibi*, *Se*, Orientales proprie non habent, sed variis modis circumscribunt, Ebræi quidem per נֶפֶשׁ *anima*, Syri etiam per ܩܢܘܡܐ *substantia*: Rabbini potissimum עֶצֶם *os ossis* ita usurpant, e.g. אמר דוד על עצמו *locutus est David de seipso*, עזור לעצמך *juva teipsum.* Talmudicis גֶּרֶם, quod idem valet ac עֶצֶם, huic descriptioni inservit. v. c. לית ליה מגרמיה *non habet ex seipso*, עבד לגרמיה *fecit pro seipso.* Dicunt etiam לְדִידִי *sibi ipsi.* *P*ossessiva Reciproca *Suus*, *Suum* modo diximus per ordinaria Suffixa notari.

VI. Em-

VI. Emphatica & Particularia.

Emphaticum IPSE describunt pariter per עֶצֶם, ut Maimon. c. 1. Idolol. ואנוש עצמו מן הטועים היה *& ipsemet Enosch inter errantes erat*: vel per גוף *corpus*, e.c. גופי *ego ipse* &c. sicut in *Pirke* c. 4 dicitur כל המכבד את התורה גופו מכובד על הבריות *omnis honorans legem, ipsemet honoratur in creaturis* seu ab hominibus: vel denique per אֵת Particulam cum Affixo, ut אותו *is ipse*, באותה שעה *ea ipsa hora*, ביד אותם הרשעים *in manum istorum sceleratorum*, Told. Jeschu p. 11.

*P*ronomina ALIQUIS, ALIQUID, QUIDQUAM, per peculiares voces exprimuntur, pure quidem per מְאוּמָה Deut. 13. 17. Rabbinice per כְּלוּם, ut אינו ראוי לכלום *non est aptum ad quidquam*, Raschi in Ezech. 15. 4. vel per שום quod Chaldæis proprie *nomen* sonat; quo vero, ut Elias in Tisbi observat, non utuntur, nisi cum Particula Negandi, & tum *nihil quidquam* exponitur, vel *nullus*. Huc etiam מַמָּשׁ refertur vulgo, sed plus emphaseos habet & aliquid solidi, certi, ac realis denotat. vid. Tisbi.

VI. De Verborum formatione.

1. Verborum formatio est plerumque Ebræa Chaldaizantibus Chaldæa. Non ergo novo *P*aradigmate opus est: quæ vero speciatim observanda sunt, secundum Conjugationes & tempora adnotamus.

2. *P*IEL a KAL distinguitur per *Jod*, ut דיבר *locutus est*, שיבר *fregit*, גידף *blasphemavit*, גילה *revelavit*. Quod si Kal minus quam *P*iel usitatum est, Jod fere negligitur, atque ita scribitur tam צוה vel צווה, quam ציוה *praecepit*

3. HOPHAL & HIPHIL per ו & י discernuntur, ut הזכיר *memoravit*, הוזכר *memoratus est*; הזהיר *admonuit*: ס"כ מוזהרין *admoniti composuit* ; מורכב *compositum*, vox Grammaticorum. PÜAL pariter per ו notatur, ut מלומד *doctus*, מכובד *honoratus*.

4. Ex Niphal & Hitpaël componunt Rabbini novam Conjugationem *Passivam*, quæ a Præteriti Temporis charactere נת potest NITHPAEL appellari: in ceteris autem Temporibus convenit cum Hithpael. Hæc Rabbinorum propria est, nec Talmudicorum tantum modo, sed vulgarium etiam, quibus nulla *P*assivarum majore usu teritur. v. g. נתייסר *castigatus est*, נתחדש *renovatus est*, נתארך *elongatus est*, נתקיימו *confirmati sunt*, נתכנס לכנרס *ten-*

tentatus est Abraham, נטמאו *polluti sunt* &c. Quemadmodum vero Niphal non semper Passiva est, nec Hithpael Reciproca semper: ita & hujus (Nithpael) in nonnullis exemplis alia, quam passiva, notio reperitur, nempe נתנבא *vaticinatus est*, נתפלל precatus est נתרצה *voluit, complacuit*, נתענגו ונתעדנו *deliciati & voluptati sunt* &c.

Nota mediam radicalem, si dageschabilis sit, pronunciari fortiter, ut Conjugatio hæc vel *Hithpael* Ebrææ; vel Itphael Chaldææ respondeat.

5. Etiam *sibilantis transpositio* in hac Conjugane valet: exempli loco sit illud magistorum, משמתו נביאים האחרונים נסתלקה רוח הקדש מישראל *ex quo mortui sunt prophetae posteriores, ablatus est Spiritus sanctus ab Israele.* Adde נזדמן *obvenit*, נצטרך *indiguit*, *necesse fuit cui* (pro quo etiam נצרך & הוצרך in Niphal & Hophal crebro dicunt) & נצטוה *jussus est*, ut in illo Bechai Num. 11, 15. נצטווינו שלא לנקוד ספר תורה *jussi sumus non punctare librum Legis.*

6. Participia Masculina Pluralia pro terminatione ים׳ sæpissime ין׳ habent, ut pag. 7. n. 4. prædictum fuit & exemplis probatum, quibus alia unius loci ex Maimon. Idolol. c. 4. n. 6. adjicimus: בית דין הגדול שולחין ודורשין וחוקרין *domus judicii magni* (Synedrium, h. l collective acceptum, i.e. judices) *delegantes, inquirentes, perscrutantes erant.* Nec in

Peal sola, sed in aliis quoque Conjugationibus valet, e.g. מצווין *praecipientes* ibid. ex Piel: & Raschi in Malach. I. 11. כל תפלת ישראל שמתפללין בכל מקום הרי הן כמנחה טהורה *omnes preces*, inquit, *quas Israelitae precantur in omni loco, ecce sunt instar oblationis mundae*, quod est ex Hithpael.

7. Qui Chaldaismo minus devoti sunt, *P*articipio *P*eïl Chaldæorum pro Paül non facile utuntur nisi in certis verbis, e.g. כְּתִיב *scriptus*, סבירין *putantur, videntur*, Masoretarum nota. Paül autem his frequens est, ut כָּתוּב *scriptus*, אָמוּר *dictus* &c. e.g. במה דברים אמורים *de quo hæc verba dicta* sunt?

8. Loco Infinitivi cum ל construendi, vulgares *R*abbini subinde ponunt Futurum tertiæ Personæ cum eodem præfixo, idque per Infinitivum exponunt, ut supra p. 24. dictum fuit, & plenius in Syntaxi dicetur.

9. Habent etiam Rabbini sua *Quadrata* verba perinde in piel, ac solent apud puriores, formanda. v. g. שִׁעְבֵּד *subjecit* הִרְהֵר *cogitavit, imaginatus est*. hoc enim non ex Hiphil esse, vel inde constat, quod ה in Futuro manet, ut נהרהר *imaginabimur*. Sic etiam דלדל *attenuavit*, דקדק *subtiliter disseruit*, ערבב *confudit*, &c.

10. Hactenus de communi Rabbinismo in formatione Verborum: supersunt quædam Talmudicis propria. Hi enim, ut flexionem Chal-

Chaldæorum, præsertim in Gemara, subinde & sæpius reddunt suam: ita terminationis Chaldaicæ ultimam ת & ו in Præterito κατ' ἀποκοπὴν suo more tollunt, & ת quidem in prima, & tertia Fœm. Singularis; ו autem ex תון, finali syllaba secundæ pluralis Chaldaici. e. g. שְׁמַעִי audivi, עֲבַדִי feci, pro שְׁמַעַת vel שְׁמַעְתְּ feci &c. Sic etiam סְקַלִי portavi, אַמטִי venire feci, adduxi, אִשְׁתְּבַעִי juravi. In tertia Fœm. Sing. א interponi solet, index vocalis *A*, id est pathach vel Kamez, ut אִתְּנַפְּסָא inquinata fuit, pro, אִתְּנַפְּסַת, a טְנַף maculavit. Sed hæc tertiæ Fœmininæ ἀποκοπὴ, in verbis לכי, quam in aliis, frequentior est. Constantius abjicitur ו ex תון finali syllaba secundæ pluralis præteritorum, ut אֲמַרְתּוּ dixistis, אַזְהַרְתּוּ adomonuistis &c.

§ ת illud abiectum redit cum Suffixis, ut סְקַלְתֵּיהּ sustuli eum.

11. *P*articipia ut sæpius Chaldæa sunt, ita non raro pronominum crasim Syro-Chaldaicam admittunt, v. g. דָּכְרְנָא recordans ego, סָבְרִינַן putantes nos. קָטְלִיתוּ interficientes vos, i. e. interficitis, quæ sunt ex אֲנָא ego, נַן vel נָא nos, אַתּוּן vos.

† Talia Participia Benoni kal Plur, Masc, Judæi vulgo per Pathach legunt, ut גָּרְסִינַן discimus.

12. Infinitivi per omnes Conjugationes, præter formam Ebræam aut Chaldæam, etiam in paragogen י Talmudistis finiuntur, plerumque ו præcedente, ut קְטוֹלֵי *occidere* Kal; אַכְרוֹזֵי *proclamare*. Aphel. Sic לְאַפּוֹקֵי (Aphel a נפק) *ad excludendum*, לְאִשְׁתְּכּוֹלֵי *ad intelligendum*, & sine Cholem ex Communi forma piel לְשַׁקְלֵי *ad ponderandum*.

13. Passivum augmentum אִת vel נִת in Talmud sæpissime ת amittit non tantum ante ejusdem organi literam, ut אִתְּקַף (ex תקף) *convaluit*, נִדַּלְדֵּל *attenuatus est* (ex quadrato דלדל) sed etiam ante quascunque alias, ut איברי *creatus est*, איחזי *visus est*, אימסר *traditus est*, אִיקְּבַלִי *perveni*, *recepi me*, forma apocopatâ, de qua jam diximus num. 10.

§ Cetera quæ de Coniugationibus notati possent, ex Ebræa & Chaldæa Grammatica constare debent, quod Talmudistæ utraque lingua promiscue utuntur, V. g. *Hiphil* & *Aphel* &c.

VII. De Verbis Anomalis.

1. DEFECTIVA Ebræam & Chaldæam indolem servant, & quidem Verba *Pe Nun* abjiciunt נ, & per Dagesch compensant, ut apud Ebræos v. g. a נטל *sustulit*, est Imper. טול *accipe*, *tolle*, Fut. יטול *tollet* nec aliter Hiphil, ut Abarb. in Jon. 1. הַטִּילוּנִי

סים *projicite me in mare*. Quo etiam referri debent, תִּפַּח רוּחָן *rumpetur spiritus eorum*, לְאַפּוּקֵי *ad adducendum*. Infin. Aphel Talmud ut cap. præced. n. 12 erat לאפוקי *ad excludendum*, *excepto*. item פוק *egredere*, a נפק; התיר *permisit*, מוּתָּר *licitum, permissum*, ex נתר: אתנצל *ereptus est*, apud Talmudistas.

2. GEMINATA, seu Defectiva *secunda*, etiam leges Ebrææ & Chaldææ Grammaticæ sequuntur. Talmudici Participium Benoni Kal per duplex *Jod* in medio formant, ut ab Rad. עלל est עייל *ingrediens* כייף *se incurvans*: Infin. לְעַיּוּלֵי *ad ingrediendum* seu *ingrdi*. quod si ע per Pathach legis, fit Infin. *Paël*, *ad introducendum*. Vid. Cl. Buxt. Gr. Syro-Chald.

Verba PE ALEPH.

3. In Quiescentibus prima א puriores Rabbini nihil fere mutant, nisi quod Infinitivum ab Radice אמר *dixit*, vulgariter formant לוֹמַר *ad dicendum*, *dicere*, כלומר *quasi diceret*, רוצה לומר *vult dicere*, seu, *hoc est*. Huic simile exemplum ex Aruch & Talmud Hierosl. Cl. Buxtorfius addit לכול *edere*, sed nequaquam ita usitatum, ut לומר vulgatum Rabbinorum.

4. Talmudici in Verbis פא leges Syro-Chal-

P 5 dæas

dæas sequuntur, & a quorundam Imperativo א abjiciunt, nempe ab אזל *ivit* dicunt זִיל *ito*, זִילוּ *ite*, ut ܙܠܘ; ab אתא *venit*. תָא *veni*, ut ܬܐ Syrorum. Infinitivus hujus verbi in Kal duplex est, מֵתֵי & מֵיתֵי *venire*. In Futuro א manet, vel, quod usitatius, in י transit, ut יֵאבַד & ייבד *peribit*. Aphel א amat, ut אוכל *cibavit*: aut י in Talmud Jeruschalmi, ut אֵיכל, quam formam Radix אתא constanter servat, ut אֵיתִי vel אייתי sit *adduxit*. Interdum א occulatur, & quidem in Paël, (etiam apud Syro-Chaldæos) ut מַלֵּיף *docens*: in passiva, ut אִיתְּסֵי *sanatus sum*.

5. In Radice אֲמַר *dixit*, vere ludunt Talmudici. Nam in Kal finale ר sæpissime in א convertunt, ut אֵימָא *dic* & *dicam*, תימא *dites*; ייֵמא *dicet* &c. Participium sic coalescit cum pronomine, nempe אמינא, & accedente ק expletivo, קאמינא *dicens ego*. Infinitivus לֵימא *dicere*, quam formam etiam Rad. אזל tenet, ut לֵיזִיל *ire*, ubi Jod posterius *Zere* indicat: nec novus hic infinitivus est, sed talis, qui supra. p. 24. n. 4. & p. 36 descriptus fuit. Passive vero ר manet, sed occultato א, ut אִיתְּמַר *dictum est*. Habent quidem etiam אִיתְּמָא, sed valet אית אמר *est dicens quidam dicit*.

Verba

Verba Pe Jod.

6. Quiescentium primâ Jod Infinitiuus Kal Rabbinis fit plerumque ex Futuro & ל præfixo, ut לידע *scire*, לילך *ire*, ליתב *sedere*, quæ Infinitivi forma in nullo Verborum ordine, quam in *Pe Jod*, frequentior est. Talmudistæ pariter ליתב *sedere* dicunt, ש in ת ex more Aramismi commutato. Cetera cum Ebræis conveniunt, aut Talmudica cum Chaldæis, ut אוקיב Aphel *sedere fecit*, *collocavit*.

Verba Ajin Vav.

7. Vulgaris formatio est eadem, quæ Ebræorum, paucis exceptis. Nam Infinitivo Rabbini ל per *Jod* præfigunt, idque per *Chirek* enunciant, ut לידין *judicare* ליצוד *venari*. Eandem Vocalem interdum in Passivo retinent, ut נידון *judicatus est*, נידונין *condemnati*, quod videtur formæ Nitpheal esse, ת propter cognatum ד absorpto: Est etiam ubi Ebraeam & Chaldaeam formationem conjungunt, in tertia nempe Sing. Fœm. Praeteriti. v. gr. Nizzach. Vet p. 7. ואותו יום שנכנסה למקדש & *ipso die*, *quo venit* Maria *in sanctuarium* נכנסה enim Ebraicum est: at נכנסת Chaldaicae flexionis.

8. Talmudistæ proprius accedunt ad Chaldaismum

mum. Nam Participium Kal vel in א vel in י mediam radicalem mutat, ut דָאִין *judicans*, חָיֵס *parcens*. Radix קום apocopen amat in Participio hoc, & Conjugatione Aphel, ut קָאֵי *stans stat*, אוֹקִי *statuit* v. g. Lipm. n. 27. ex imitatione Talmudicorum לאו קאי למעלה *non stat ad superius*, i. e. non refertur ad præcedens. Participium plurale paël etiam, in י finitum occurrit, ut מְשָׁרֵי *cantantes*: In finitivus Aphel aliquando Syrizat, ut אַחְכָּבֵי *irridere* vid. Buxt. Reliqua ex Grammatica Chaldæa petantur.

Verba LAMED ALEPH & HE.

9. Rabbini hæc Verba, apud ceteros Ebræos distinctissima, persæpe pro iisdem habent, & tractant tum mutando, tum abjiciendo, ut ה Ebræorum. v. g. יָצְתָה בת קול *egressa est filia vocis*, seu vox cœlestis, Sanh. pag. 325. pro יצאה: Sic מָצִינוּ pro מצאנו *invenimus*; קוֹרִין & קוֹרִים *vocantes*, legentes pro קוראים; קָרוּי *vocatus* pro קרוא (cujus ἀνομαλίας exemplum est etiam psal. 32: 1. נְשׂוּי *levatus*) passim reperiuntur. Pariter Infinitivus in ה exit, & א in Niphal quoque, perinde ac ה, absorbetur. e. c. Maim. Idol. c. 2. n. 3. צונו הקב"ה שלא לקרות באותן הם ספרים כלל: *præcepit nobis Deus, ne legeremus in libris istis quidquam.* Toldos Jeschu. p. ult. ביום ראשון שבו נכרו שמים

ואר׳ן

ראשון *die primo*, *quo cœlum & terra creata sunt*.

10. Sæpe etiam iidem Chaldaizant, ut נפקא *egressa est*, Maim. c. l. c. 3. n. 4. נעשית *facta est*, cap. 4. n. 2. יהא *erit*, e. c. לעולם יהא אדם ירא שמים *perpetuo sit homo timens cœli*, hoc est Dei. Seder Teph. p. 3. extr. Syrismus videri potest, quando א ante Suffixum הו tertiæ pluralis præteriti interseritur, ut תלאוהו *suspenderunt illam* in Nizzach. Vet. p. 51. 56. 182. quod Syris exemplis, ܩܪܘܗܝ *vocarunt eum* &c. comparari potest in porta nostra c. 10. n. 17. Sed etiam extra Suffixum Talmudistæ illud א adhibent, e. g. איתיאו ליה *attulerunt illi*, Sanh. Cocc. p. 40. o.

11. Ad hæc Talmudistæ prætertia Chaldaice terminant, ut חמי *vidit* חדי *lætatus est*, תנו רבנן *docuerunt magistri*, quod non per י Ebraice. sed per י Chaldaice legendum esse תני, Elias in Tisbi contendit: ת tertiæ Fœm. & primæ Sing. præteritorum frequenter tollunt, ut הואי *fuit* Fœm. & *fui*, קנאי & קני *acquisivi*, adde quæ supra p. 37. de hac apocope diximus. Idem הואי stat etiam pro Imperativo muliebris Generis, & sapit aliquid Syrismi, e. g. ܪܥܝ *pasce* Fœm. Cant. 1: 8. ܩܪܝ *voca* Joh. 4: 16. ut א vicem Vocalis Dsquopho sustineat. Etiam Futuri & Participii ratio apud hujusmodi scriptores Chalda-

daica est, ut תקרי ל ne legat, ניחי vivet, נהוי erimus תהויין eris Fœm. מולין implentes, תנין docentes Masc. Nam ן etiam terminatio Plur. Masc. participiorum est, maxime in Verbis ל"ה quiescentibus. Infinitiuus in Talmud peculiaris est & paragogen Jod, ut sæpe dictum adsumit, e.c. מחמוי videre. Etiam participia Masc. pluralia in ן terminant, ut מייתן adducentes, ex Aphel, Sanh. p. 340.

*Verba ע"א seu media Aleph.

12. pauca quidem mediam א habent, eamque mutationi expositam: sed quod insignis illorum anomalia est, non prætermitti potuerunt. Nempe א Talmudistis in י plerumque convertitur; interdum prorsus abjicitur. e.g. מייב טייב pro משאב שאב hauriendo exhaurit. Sic ex Rad שאל שייל petens, שיולי petere, איתשיל vel איתשל rogatus est, sine transpositione sibilantis, quam demum in glossa per אישתיל Judæi adnotarunt. vid Lex. Talm. Hiphil השאיל Rabb. & אושיל Aphel Talm. est mutuo dare; unde contractum אושלן commoda nobis. A שאר est משתייר relictus fuit.

VIII. De Particulis.

1. Si quid est, unde cum difficultas, tum elegantia linguarum pendet, usus Particu-

larum

larum est, quales etiam propriæ & peculiares sunt Rabbinis per quam multæ. Quotquot memoriæ succurrunt, udituri sumus, in tres ordines dispensatas. Primus habebit illas, quæ proprie non sunt Particulæ indeclinabiles, sed Nomina cum Præpositionibus ita constructa, ut particulis, præsertim Qualitatis Adverbiis, æquipolleant; alter continebit vulgares Rabbinicas: tertius denique Chaldæo-Talmudicas.

2. primæ classis sunt.

בְּגָדוּי *dilucide*, in confesso.

בִּמְהֵרָה *festinanter*, in festinatione.

בִּפְרָט *speciatim*, in particulari.

בְּשֵׁם *sicut*, secundùm nomen.

לְשֵׁם, עַל שֵׁם *propter*, *propterea*. * pro סבּ Talmudicis est Ch. מִסּוּם, על סוּם, ut סוּם, *propter*.

עַל כָּל פָּנִים *omnimode*, omnibus modis.

לְפִי *secundúm*, *pro ratione*, (ad os) etiam in puro stilo.

לִפְעָמִים *interdum*, ad vices.

מִיָּד *confestim*, *statim*, ex manu.

מִכָּל־מָקוֹם *nihilominus tamen*.

מִפְּנֵי *propterea*.

עַל צַד *juxta*, ad latus.

כֵּיצַד *quomodo*? videtur ex eodem צד esse.

* בְּהֶדְיָה *clare*, *manifesto*, addi potest, etsi simplex הדיה in usu non est & forsan ex Gr. *ἰδία* originem habet.

plura

Plura ad hunc modum composita facile intelliguntur, si ad propriam eorum notionem adverteris.

3. Ex iis, quæ vulgari omnium usu teruntur præcipuæ sunt.

אִי, ex אֵין, *non*, e.g. אִי אפשר *non possibile.*
אֶלָּא *sed, nisi*, *ἀλλὰ*.
אִפִּילוּ *etiam, etiamsi*, ex אף. & Ch. אילו *si.*
אַף עַל פִּי שֶׁ *etsi*, quamvis.
בִּשְׁבִיל *propter.*
הוֹאִיל *postquam, quandoquidem.* post se ו habet.
הֵיאַךְ *quomodo?*
הָכִי *sic ita.*
הֲרֵי *ecce, certe, nonne.*
וְכִי *& quid?* interrog. Raschi Num. 21:6. &c.
חָזוֹר *circum.*
יוֹתֵר *magis.*

כְּבָר *jam, nunc.*
כְּגוֹן *quasi, sicut.*
כָּךְ *sic, ita*, כין כך *interea*, כָּל כָּךְ *adeo.*
לְפִיכָךְ & לְכָךְ *idcirco ergo.*
בִּלְבַד *solùm.*
מֵחֲמַת *propter*, Raschi Ps. 12:6.
עֲדַיִן *hactenus*, *hujusque.*
עַכְשָׁיו *modo, nunc*, מעכשיו *posthac.*
בִּסְתָם ב סְתָם & cum *simpliciter*, *absolute*
קוֹדֶם *ante.*
שׁוּב *rursus*, *amplius.*
שֶׁמָּא *fortassis, si forte* &c.

4. Sunt etiam particulæ vulgares, quæ sequente alia saltem ש vel ד, aliam naturam & no-

tionem indunt, aut ſine illâ non facile ab Rabbinis uſurpantur, v.g.

מֵאַחַר שֶׁ, אַחַר שֶׁ *poſtquam, dum, donec.*
כְּדֵי שֶׁ *ut, adeò ut.*
כֵּיוָן שֶׁ *poſtquam, quum.*
לְפִי שֶׁ *quia, quòd.*
מִפְּנֵי שֶׁ *propterea quod.*
מִשּׁוּם דְּ *propterea quod.*
עַד שֶׁ *donec.*
עַל שׁוּם מָה *qua de cauſa?*
קוֹדֶם שֶׁ *antequam.*

* כְּשֶׁ, præfixæ literæ, notant *quum, quando.*

5. Talmudicæ Particulæ ſuperſunt, quarum plurimæ ex Targum petitæ ſunt, quas non ideo ſeparatim damus, quaſi a ſolis Talmudiſtis abhibeantur, ſed quod ex Talmud in aliorum ſcripta, parce tamen, traductæ ſunt. Memoriæ vero conſultum iri putavimus, ſi diſtincte proponerentur· Sunt autem præcipuæ.

אַדְרַבֵּי & אַדְרַבָּא *e contrario.*
אַטּוּ *propter, propterea.*
אִין *ſi*; repetitum, אִי, אִי *ſive.*
אֵיךְ *quomodo, ſicut.*
אֵיכָה *ubi, ubinam?*
אֵילָךְ *ultra,* מכאן אילך *deinceps.*
אֵימָת *quando?*
אִלּוּ *ſi*, כאילו *quaſi*, adſumit etiam נון per paragogen.
אַלְמָא *itaque, profecto.*
אִלְמָלֵי & cum א אלמלא *ſi, niſi.*
אַף עַל גַּב דְּ *etſi*, idem quod ע״פ אף.

בְּדִיל *propter*, seq. ד *propterea ut, eó quod.*

בְּגִין *propter.*

בֵּי, *in*, ut ב; item (ex בין) *inter*: repetitum *tam, quam.*

בַּר sive בָּרָא *foras, extra*; sequente מן, *præter.*

גַּב, גַּבֵּי *juxta, apud.*

לְגָיו *intus.*

דַּוְקָא *inprimis, maxime*, cum negatione, *non præcise, non simpliciter.*

דִּלְמָא *ne forte, ne quando.*

הָא *ecce*, הלכא *ecce ego.*

הָיַן *ubi, ubinam?*

הֲדֵי, בַּהֲדִי *dum, donec, unà.* בַּהדי *unà, simul.*

הֵידִין *tunc.*

הֵיךְ & הֵיכְמָא *sicut, quasi.*

הֵיכָן *ubi?* מהיכן *unde?*

הַלְוַאי seq. ד vel י *utinam.*

הָתָם *illuc, alibi.*

כָּאן *hic, huc*

כְּוָת (Tisbi) כוות *sicut.*

כְּלָפֵּי *e regione, coram*, vid. Raschi in Exod. 19. 2. & Num. 21. 6.

כְּעַן *nunc, hucusque.*

לָאו *non*, ut לא

לְאַפּוּקֵי *præter, excepto.*

§ est Infin. Aphel R. נפק. vide supra p. 38.

לְהַלָּן & לְהַלָּא *ultra.*

מִלְּעֵיל & לְעֵיל *supra, superne.*

מִנָּן *unde*, ex מן כאן

נַמִּי *etiam*, אִינמי *aut etiam.*

קַמֵּי, קוּם, קָם *ante*, pro קֳדָם, vel קוֹדֶם. Non veniunt sine Affixis קם & קום: sed קמי tantum.

שְׁנִיָּה *rursus, iterum*, ut שנית Ebr. Utrumque per se est Adject. *secunda*, vid. supra.

תּוּב & תּוּ apocop. *ite-*

iterum, ex Ebr. סוּב. תַּם ex שָׁם *ibi* &c.
תוּת Hierof. pro תחות *sub*.

* כַּד vel כַּד Talmudicis idem est quod ceteris Rabbinis כְּשֶׁ *quum, quando, post-quam*.

6. De Suffixis Particularum pauca commonebimus. Quædam vulgariter Affixa recipiunt, ut גַּבֵּיהּ *ad eum* מִנֵּיהּ *ab illo* : aliæ addunt aliquid, sicut pro מִן Talmudistæ sæpius dicunt מִנַּי. Hinc est מנאי *a me*. מנייכו *a vobis*, מנייהו *ab illis*, licet etiam cum simplici Jod מניהו inveniatur. קמאי *ante me*, קמוסי *coram illo*, Plurali more, sicut etiam Chaldaice dicitur קֳדָמַי, קֳדָמוֹהִי &c. Dicitur etiam קמיה, sed plerumque sequente ד ut קמיה דרב *coram Raf*: at קַמָּךְ *coram te*, קַמַּן *ante nos*. עלוייכו *super vobis*, est Chald. עֲלוֹי vel עִלָּוֵי quæ pro על sæpe ponuntur.

† Peculiare est הֵימֶנּוּ *ab illo*, הֵימֶנָּה *ab illa*, הֵימְךָ *abs te* &c. in Talmudicis libris, ut ה sit pro מ præfixo, quasi מִמֶּנּוּ, מִמְּךָ &c.

IX. *De Syntaxi propria.*

1. GEneris & sexus differentiam Rabbini non ubique accurate observant. Nam

vel *Adjectivum* interdum discordat, ut פנים יפות *facies pulcræ*. Pirk. c. 1. תרתין בניה *duo filii ejus* Sanh. pag. 344. vel *Pronomen*, v. g. סוקלין כל מי שעבד וממונן ליורשיהן *lapidibus obruunt omnes, qui coluerunt* (idola) *sed bona eorum heredibus illorum* cedunt, Maim. idol. cap. 4. num. 2. hoc est מָמוֹנָם & יוֹרְשֵׁיהֶם, cujus generis plura attulimus cap. 4. n. 1. Est etiam, ubi *Verbo* cum Nomine minus convenit. Told. Jesch. pag. 20. יהיה תשועה לישראל *erit salus Israeli*. Sed cetera rariora sunt: Pronominis autem enallage frequentissima.

2. Talmudicis Status Constructus sæpissime est pro Absoluto, ut כדאמרי אינשי *sicut dicentes homines* sunt, seu proverbio dicitur: רַבָּנָן סָבְרֵי *doctores censent*: אמירתו דשכבי חיי *dicitus, quod mortui* futuri sint *vivi*, seu resurrecturi. Adde supra p. 9. n. 10.

Rectio Genitivi per של vel ד designanda (de qua p. 21. n. 10. diximus) pleonasticum Pronomem sæpissime interponit. v. g. רבונו של עולם *Domine* (ejus) *mundi*, דעתו של אדם קצרה *scientia* (ejus) *hominis brevis* est, דרכה של תורה *via* seu consuetudo (ejus) *legis*: נפלאותיו של הקב"ה *miracula* (ejus) *Dei benedicti*: שכרן של צדיקים *merces* (eorum) *justorum*.

4. Est & alibi Pleonasmus Pronominis tum elegans, tum frequens, ferme ut apud Syros. e. c. Pirke Av. c. 6. בשעת פטירתו של אדם אין מלוין לו לאדם לא כסף ולא זהב *horâ mortis* (ejus)

(ejus) *hominis non comitantur* (eum) *hominem neque argentum neque aurum*. Sanh. p. 346. אמר ליה אליהו לרב יהודה *dixit* (ei) *Elias* τῷ *R. Judæ.* Ibi לו, hîc ליה redundat.

5. Relativi *Qui*, *Quæ*, obliquus Casus fit per ש (ut apud puros per אֲשֶׁר (sequente suffixo Pronomine. e. c. ששמו *cujus nomen*, כלים שיש להם בית אחיזה *vasa*, *quibus sunt manubria*, Mischn. Schabbat cap. 17.

6. Comparatus per יוֹתֵר *magis* sequente מִן *præ* vel Præfixo מ (quod מ"ם היתרון *Mem excellentiæ* seu comparationis vocant) describitur. e. g. Lipman. n. 238. verbis R. Abhu: גדולים בעלי תשובה יותר מצדיקים *majores* sunt *pœnitentes*, *quam justi*, hoc est, præstant justis. Abarb. præf. in Jerem. p. 96. col. 1. מעלתו בנבואה יותר קרובה ומתדמה למעלת אדוננו משה מאשר הנביאים *præstantia ejus in prophetia propinquior est & similior præstantiæ domini nostri Mosis*, *quam reliquorum prophetarum*.

7. Verbum Substantivum הָיָה vel הָוָה cum Participiis compositum parit elegantes Verborum periphrases. e. g. Aben Esra in Esa. 19. 18. הכנענים בלשון הקדש היו מדברים *Canaanitæ Ebraice fuerunt loquentes*, id est locuti sunt. Et in Patrum Capitulis passim cap. 1. הוא היה אומר *ille dixit*, הוי מקבל *esto accipiens*, ibidem: הוי מתפלל *esto precans*, ibid. c. 3.

8. Præfixum Lamed cum Futuro facit Infinitivi descriptionem, ut ליכתוב *scribere*, ליסקול

 sume-

sumere. adde pag. 24. num. 4. dicta. Nam Futurum esse patet tum ex Plurali Numero, דלא ליערבו *ne commisceantur*, quod ex Avoda Sara Buxorfius pag. 62. Gr. Chald. notavit: tum ex anomalis ליתן *dare*, ליקח *accipere*, לידע *scire*, ליזל *ire* &c. quæ forma Infinitivo non convenit. Unum exemplum sufficiat ex Nizz. Vet. pag. 20. ציוה לבני ישראל ליקח טה *jussit Israelitas sumere agnum*. Interim hoc Futuro Rabbini pro vero Infinitivo utuntur & cum aliis Infinitivis copulant, v. g. principio Bava Kama legitur שדרכן ליזל ולהזיק *quorum consuetudo* est *ire & nocere*, seu *ambulando nocere*, ut doctiss. l'Empereur interpretatus est.

9. Verba Necessitatis, OPUS EST, OPORTET &c. eleganter describuntur per צריך *indigus* sequente ש, vel Infinitivo. e. c. Sota p: 89. צריך שינביה ידיו למעלה *oportet, ut elevet manus suas in altum*: Sanh. pag. 187. המתפלל צריך שיראה עצמו כאילו שכינה כנגדו *qui orat, cum decet, ut seipsum videat* (se ita gerat) *quasi Deus coram ipso præsens adesset*. Cum Infinitivo: אין צריך לומר *non opus est dicere*, אני צריך ליזל *me oportet ire*. Nizz. pag. 15. צריכין ב״ד לידע *Synedrio necessarium est scire*. Maim. Idol. c. 3. n. 2. Cum Nominibus etiam ל postulat, ut צריך לכולו *totius rei indigens*.

10. Futurum Participii per עתיד sequente Infinitivo cum ל significatur, ut עתיד לבוא *venturus*

turus, *futurus*, עתידין להולד *nascituri*, Nizz. pag. 20.

11. Conjunctio שֶׁ *Ut*, sive absolute ponatur sive cum prævio כְּדֵי, Futuro jungitur: at שֶׁלֹּא *Ne*, sæpe etiam Infinitivum per ל constructum amat. v. g. רצונך שתדור עמנו *voluntas tua* [sit] *ut habites nobiscum*, Pirke c. 6. Cum כדי vide supra p. 23. n. 2. Exempla שֶׁלֹּא cum Infinitivo dedimus ex Bechai pag. 35 Num. 5. & Maimonide pag. 42. num. 9. Interdum כְּדֵי sine ש ponunt eodem sensu, & cum Infinitivo (seu Futuro per ל constructo, quod Rabbinis pro Infinitivo est) componunt. Sic Mischna Sota cap. 2. ineunte כדי ליגעה *ut fatigaret illam*. Sonat enim למען או בעבור idem quod *Propter*, ut Elias in Tisbi declaravit.

12. Crasis Talmudicis frequens est. Quam *P*articipia cum Pronominibus ineant, supra pag. 37. num. 11. exposuimus. Superaddimus hæc exempla: מָצֵינָא *possum*, quasi potens ego: ידענא *sciens ego*, de Cleopatra in Chelek, ut etiam sexus in hac contractione non sint admodum curiosi: תָּנֵינַן *docentes nos*, docemus, אָמְרִיתוּ *dicentes vos*, i. e. dicitis: & his contractis interdum separatim Pronomina superjiciuntur, ut עבדיתו אתון *facitis vos*. Deinde א absorbetur in לֵית & לֵיכָּא *non est*, quasi לא אית & לא איכא; ה Rabbinis in תילים (ex תהילים) *Psalmi*,

13. Hierosolymitani plura contrahunt, א in כִּילוּ pro כאילו *quasi*: ד in קַם, קום vel קָמֵי, ex קדם vel קודם *ante*: ה in לוֹן ex להון *illis*: ה in תוֹתֵי ex תחותי *sub*, &c. abjicientes. Etiam Pronomina arctius constringunt cum Particulis, ut נַת pro ואת *& tu*, דַת *quod tu*, pro דאת; דְנָא *quod ego*; וְהֵיְדֵינוּ id est והיידא דין הוא *& quodnam illud est?* vid Lex. Talm.

14. Apocope frequentior Talmudicis est, quam ulla figura Grammatices. Sparsim supra exempla dedimus, v.g. בֵּי (ut Syrum ܒܝ Matth. 12. 25.) pro בית *domus*, item pro בֵּין vel ܒܝܢܬ *inter*: in Pronominibus אַתּוּ *vos*, בוֹ *vos*, *vester*, הוֹ *illi*, *suus*, cum Fœm. בֵּי & הֵי; in Verbis, ut גרסי *docui*, סלקתו *sustulistis*, קאי *stans* &c. vid. pag. 14. n. 13. p. 37. 42. Alia quædam adjicimus: שַׁב pro שבע *septem*: שַׁבָּא *sabbatum*, ת resecto. כִּדְרָא pro כדאית *sicut est* &c.

15. Nec Aphaeresis prætereunda est, rarior ceterum figura. Cum Chaldæo-Syris communia habent Talmudistæ חַד pro אחד *unus*, נָשׁ pro אנש *homo*. Hierosolymitanis insuper propria sunt נָא pro אנא *ego*, maxime cum Præfixis; נָן pro אנחן *nos*: מַר pro אמר *dixit*, אית דמרין *sunt qui dicunt*, כַל pro אכל *comedit*, &c.

16. Plura non addimus: ex communi Orienta-

lium

lium syntaxi peti possunt reliqua, v.g. Affectuum Verba interveniente Particula construi, &c. Sic Rabbini dicunt כפר בעיקר *negavit in fundamento*, seu hæreticus est.

X. De Vocabulis Rabbinicis

1. Præter Ebræas voces a Chaldæis multas mutuo Rabbini sumunt, ut אִילָן *arbor*, גַּדְּא *fortuna*, הָדַר *rediit* &c. aut Ebræis Syro-Chaldæam significationem imponunt, ut פָּרַע *rependit*, *ultus est*, שָׁקַל *sustulit*, פָּרַח *volavit*, סָתַר *destruxit* &c. aut notionem Ebræis ex ingenio novam affingunt, ut מִין *hæreticus*, הֵשִׁיב *argumentando objecit*. Speciatim hæc tria שָׁמַיִם *cœlum*, הַמָּקוֹם *locus* & גְּבוּרָה *fortitudo* persæpe pro Deo ponunt, ut ירא שמים *timens Dei*, Nizz. pag. 43, לפני המקום ר״ל לפני הקב״ה *coram* Hammakom, *hoc est coram Deo benedicto*, ibid. pag. 40. מפי הגבורה *ex ore Dei* pag. 51. & Lipm. pag. 36. add. de singulis Tisbi.

2. Fingunt porro innumera Adjectiva in י Masculine terminata, v.g. מִזְרָחִי *orientalis*, דרומי *meridionalis*, נִצְחִי *æternus*, הֶכְרֵחִי *necessarius* &c, quibus adde cap. 2. num. 1, producta. Hisce pro Fœminino Sing. solum ה addunt; pro Plurali vero syllabas ים & ות integras, e. c. Joseph Albo Ikkarim. lib. 1. cap. 3. pag. 11. B. עִיקָּרִים הֶכְרֵחִיִּים לְתוֹרָה אֱלֹהִית *articuli necessarii*

ad legem divinam, & mox סמן עיקרים פרטיים כברחיים לתורה משה *quod hi articuli speciales* sunt *necessarii ad legem Mosis*. Et cap. 15 pag. 21. B. כל סרתות האלהיות *omnes leges divinæ*. Quod vero interdum duplex Jod in Fœm. apparet, ut pag. 17. attulimus נופיית; id ex Masc. forma ״ִ est, sicut רוּחָנִי & רוּחָנִיִי *spiritualis*, dicimus.

3. Multa etiam peregrina habent vocabula, Græca præsertim, pauca Latina; pleraque cum Chaldæis communia, ut אויר אֲוִיר ἀὴρ, סִימָן σημεῖον, דורון δῶρον, הֶדְיוֹט *idiota*, פַּרְהֶסְיָא παῤῥησία, cum ב *aperte*, *palam*; אוּשְׁפִּיזָא *hospes* & *hospitium*, פַּלְטֵירִין & פַּלְטִין *palatium* &c.

4. Ut vero habeant, qui in hoc sc. studio exercere cupiunt, ad quæ Vocabula præ ceteris respiciant in memoria excolenda; potiora, eaque Rabbinis vulgaribus si non propria cuncta, maxime tamen usitata, apponemus, quotquot nempe in præsentia, nobis in mentem venerunt.

אִיכָּא *Est*, *sunt*, ליכא *non est*.

אִית (Talm. אִיתָא) idem לֵית *non est*.

אֶיפְשַׁר *possibile est*. Præcedente א *impossibile est*.

אֲבַל *frui*, v. Cocc. in Sanh. p. 378.

אֲמִיתִּי *verus*.

אסור *prohibitus*.

בֵּירוּר & ביאור *declaratio*, cum ב sonant *clare*, *perspicue*.

בָּדָא בְּדָאִי *comminisci*, בְּדָאִי *mendax*, בִּידוּי *mendacium*.

בָּטֵל

בָּטֵל *cessans, otiosus*, בִּיטּוּל *abolitio*.

גַּדָּא *fortuna*.

גְּזֵרָה *decretum*, item *derivatio* Grammat.

גוּף *corpus persona*.

גְּנַאי *turpitudo*.

גַּס *elatus*, גַּסּוּת *elatio*, ut גסות רוח *fastus*.

גָּרַם *causam esse*. גָּרַם seu גרמא *caussa*, *corpus*, *ipse*. לגרמי *penitus*.

גָּרַס *legit*, *didicit*.

דוּק, Piel דַּיֵּק *accurate considerare*. מְדוּיָּק *correctus*.

דִּקְדֵּק idem quod דַּיֵּק; דקדוק inde *Grammatica*.

דֶּרֶךְ *mos*, *consuetudo*, ut Ebr.

מִדְרָשׁ *expositio* allegorica.

הֶתֵּר *licitum*, vid. נֶתֵר

הִלְכְתָא & הֲלָכָה *ratio*, *mos*, *ritus*.

הִרְהֵר *cogitavit*, *imaginatus est*, הִרְהוּר *cogitatio*.

הִתְחִיל *cœpit*, ex תחל.

וַדַּאי *confessum*, וידוי *confessio*.

ויכוח *disceptatio*, *confutatio*.

וֶסֶת *consuetudo*, Talm.

וַעַד *cœtus*, Pirk. c. 1.

נִזְהַר *moneri*, הִזְהִיר *admonuit*.

זָכָה *mereri*, *dignum esse*, זכות *meritum*.

זְמַן *tempus*.

חִבֵּר *composuit*, librum.

חוּשׁ *sensus*.

חָיָה Talm. *conveniens esse*, כְּדִרְחוּי *sicut decet*.

חָזַר *revertit*, חזרה *reditus*.

תְּחִיָּה *resurrectio*.

חַיָּילוֹת *exercitus*.

חִלּוּל *profanatio*.

מַחְלוֹקֶת *controversia*, *dissensio*.

חֻרְבָּן *desolatio*, *vastatio*.

חָשׁוּב *æstimatus*.

טֶבַע *natura*.

טָעָה *erravit*, טָעוּת *error*.

נוֹאָשׁ & הִתְיָאֵשׁ *diffidere*, *dubitare*.

יִחֵד *unificavit*. Judæi se vo-

vocant פוס סמיכדים, quod קריאת שמע seu Dictum de uno Deo פעמיים *bis* quolibet die recitant Seder Teph. p. 31. a.

יכול *potens*, qui potest: Adv. *fortassis*, quasi *potest esse* Pl. יכולין *qui possunt* כביכול *ut ita dicere liceat*.

ישוב *orbis*, οἰκουμένη.

ישיבה *academia, schola*.

כיון *attendere*, מכוין *sciens prudens*: כוונה *intentio*.

כלל *summa, universum*, בכלל *generatim*, כולל *commune*.

נכנס *ingredi*.

כפר *abnegavit*.

כורח *coactio*, על כרחי *invito me*. כרחי *necessarius*.

כת *secta, societas*.

לקה *vapulare*, item *eclipsin pati*.

מדה *mensura, viritas, mores, conditio*.

מזל *sidus*, *tactus* sideris, vulgo influentia. item *fortuna*.

מחל *condonavit*.

מלה *dicto*, praesertim indeclinabilis.

ממון *opes, divitiæ*.

מוסף *additamentum*, *a* יסף

נמצא *existens*. מציאות *existentia substantia*.

אמצע, מצע *medium*.

מקח *emtio, acceptio* לקח R.

מנהג *ritus, consuetudo*.

נטל *tollere, capere*.

מותר התיר (נתר) *permisit*. *licitum*.

סבה *caussa*.

סבר *putare, opinari*.

סיים *finire*, סיום *finis*.

הסכים *convenire, consentire*.

ספק *dubium*, Adv. *dubiè*

ספק *sufficientia*.

עבירה *peccatum, transgressio*.

עיין *inspexit*, עיון *consideratio*.

עלה *caussa, occasio*; Verb. *laudavit*.

עֵסֶק & מִתְעַסֵּק, עוֹסֵק *studens*, *studium*.

עִקָּר *radix*, *præcipuum*, *fidei articulus*.

מַעֲשִׂי *practicus*.

פָּחַת *minuere*.

נִפְטַר *mortuus est*, פְּטִירָה *obitus*.

פְּלוֹנִי ὁ δεῖνα Fœm. פְּלוֹנִית Maim. Idol. cap. 5. n. 8.

פָּנוּי *otiosus*.

נִפְסַד *perdi*, הִפְסִיד *perdere*. הֶפְסֵד *corruptio*.

פָּסוּק *versus* Biblicus.

פָּקַר *præfracte* seu *hæretice agere*.

פֵּרֵשׁ *exposuit*, פֵּירוּשׁ *commentarius*.

פָּרָשָׁה *sectio* Legis, aut Biblica.

פָּשׁוּט *simplex*: Subst. *sensus literalis*.

צַחוּת *elegantia*, *lepos*.

צִיֵּן *signare*, צִיּוּן *signum*.

צוֹרֶךְ *necessitas*, צָרִיךְ *indigus*, נִצְרַךְ & הוּצְרַךְ *opus habere*.

קִבֵּל *accepit*.

הַקְדָּמָה *præfatio*.

אִיקְלַע *advenit*, *se recepit*, Talm.

קְרִיָּה & קְרִיאָה *lectio*.

הִקְשָׁה *objecit disputando* קוּשְׁיָה *objectio*.

הֶקֵּשׁ *syllogismus*.

רְאָיָה *argumentum*.

רָאוּי *conveniens*, *dignum*.

הִרְגִּיל *adsuefecit*, הֶרְגֵּל *usus*, *consuetudo*.

הֶרְגֵּשׁ *sensus*.

רֶמֶז *indicavit*.

רְשׁוּת *potestas*.

שְׁכִינָה *Majestas divina*.

מְשׁוּמָּד *apostata*.

מַשְׁמָע *sensus literalis*

כְּמַשְׁמָעוֹ *secundum literam ejus*.

שָׁעָה Emp. שַׁעְתָּא *hora*.

שָׁקַל *ferre*, *portare*, *accipere*, cum מ, *auferre*.

שְׁתִיקָה *silentium*.

תֵּיבָה *dictio*.

לא יִתָּכֵן *non convenit*.

תִּימָה, תְּמִיהָה *admiratio*.

תַּלְמִיד *discipulus* a למד

תָּנָא & תָּנֵי *docuit*, *tradidit*. תַּנָּא *doctor* Talm.

תְּנַאי *conditio*, בִּתְנַאי *conditionaliter*.

תּוֹעֶלֶת *utilitas.*
תִּיקּוּן *ordinatio.*
תִּרְגֵּם *transtulit* in linguam aliam, præsertim Chaldaicam.

5. Sunt etiam Rabbinis peculiares loquendi formulæ, usu observandæ, v. g. בָּשָׂר וָדָם *sanguis & caro*, id est homo ψιλὸς mortalis, carnalis. e. g. מלך בשר ודם *rex mortalis*, in oppositione ad Deum, regem cœlestem, Lipm. n. 61. extr. add. Niz. Vet. p. 4. extr. & Toldos. p. 12. med. & Pauli stilum Gal. 1:16. Eph. 6:12. בְּהֵיסַח הַדַּעַת *inopinato*, quasi per abreptionem mentis, ex כסח *amovit*. קָרוֹב אֵלַי, item הַנָּכוֹן אֵלַי *verisimile mihi est*, vide e. c. de illo Aben-Es. Gen. 11 : 1. de hoc eundem Esa. 9:6. תְּשׁוּבָתוֹ בְּצִדּוֹ *responsio ejus in latere ejus*, hoc est, ipse contextus refutat: frequens vox disputantium contra Christianos. וּבְיוֹצְאִים בָּהֶם *& id genus alia*. Singul. וכן כל כיוצא בזה Maimon. Idolol cap. 7. n. 3. שְׁתִי וָעֵרֶב, ita crucem Christi vocant occulte, quasi *stamen & subtegmen*. e. g. Nizzach. vet. p. 23. הם עושים שתי וערב ר"ל קריין כל"א בידים *faciunt stamen & subtegmen* (*volui dicere* Creutz *Germanice*) *manibus* suis.

6. Tandem etiam Grammatici termini notari debent, ne impedimento sint in lectione Happeruschim. Præcipui sunt.

שֵׁם *Nomen*
שֵׁם הָעֶצֶם *Nomen Proprium.*
שֵׁם הַדָּבָר *Appellativum.*

שֵׁם תֹּאַר *Adjectivum, Concretum*
סָמוּךְ *Constructum.*
כִּנּוּי *suffixum.*
נוֹסֶפֶת *litera additiva, paragoge.*
ב הַשִּׁמּוּשׁ *Beth servile.*
כ הַשִּׁיעוּר *Caph conjecturæ.*
וּהִפּוּךְ *Vau Conversivum*
טַעַם *sensus, accentus.*,
לָשׁוֹן *significatio, Genus Numerus.*
לְשׁוֹן יָחִיד *Singularis.*
רִבּוּי & לְשׁוֹן רַבִּים *Pluralis.*
לשון זָכָר *Masculinum.*
לְשׁוֹן נְקֵבָה *Fœmininum.*
פּוֹעַל & פֹּעַל *Verbum.*
פֹּעַל עוֹמֵד *Intransitivum.*
פֹּעַל עוֹבֵר *seu* יוֹצֵא *Transitivum.*
בִּנְיָן *Conjugatio.*
צִוּוּי *Imperativus.*
מָקוֹר *Infinitivus.*
עָבָר *Præteritum.*
עָתִיד *Futurum.*
נִסְתָּר *Persona tertia.*
* נִסְתָּרִים *Pronomina tertiæ Pers.*
עִנְיָן *sensus, significatio.*
כְּפֶל הַעִנְיָן *duo commata ejusdem sensus.*
מִשְׁפָּט, פֶּלֶס, מִשְׁקָל *forma, analogia.*
דֶּרֶךְ הַעֲבָרָה *metaphorice hyperbolice.)*
דֶּרֶךְ מָשָׁל idem.
*לשון נופל על לשון *paronomasia.* vid. Raschi Num. 21: 8.

7. Hujusmodi voces qui noverit, Ebraismi Biblici non ignarus; in Rabbinicis libris sine molestia & gravi offensa versari potest. Si quæ occurrent duriora, Lexica emollient, dummodo non opus sit singulas voces in Lexico evolvere, quod sane molestissimum est, & ejusmodi, cui sufferendo ne patientissimum quidem ingenium videatur sufficere. Ut vero

ror habeant tirones, in quo exerceantur; præsertim illi, qui carent Rabbinica bibliotheca; pauca puædam de Messia, quem Iudæi præstolantur, excerpta adnectemus. In quorum versione Latina literam pressius plerumque persecuti sumus, ut tironibus gratificaremur. Numeros sectionum in Sanhedrin, quos Cl. Cocceii editio habet, retinemus, ut conferri possint & uberiora perlegi, si cui libuerit.

Excerpta ex Gemara Sanhedrin cap. XI. De Messia Davidis filio

Ad multiplicandum principatum, & paci non finis (Es. 9:7. *&c.* R. Tanchum verbis *Bar* Capharæ Zipporensis dixit: Quare omne מ, quod in media dictione, apertum est, & hoc clausum? Volebat Deus Benedictus Hiskiam facere Messiam, & Sannacherib, Gog & Magog, Dixit autem Virtus judicii coram Deo benedicto: Domine mundi, Davidem regem Israel qui dixit tot cantica, & hymos coram Te, non fecisti eum Messiam Hiskiam, cui fecisti omnia miracula ista nec is dixit coram te canticum num faciesMessiam? Ideo clausum est *Mem* e vestigio. Tum aperuit

לםרבה (Ex Num. 17.
המשרה ולשלום אין קץ וגו'
אמר רבי תנחום דרש בר
קפרא בציפורי מפני מה כל
מ"ם שבאמצע תיבה פתוח
וזו סתומה · ביקש הקדוש
ברוך הוא לעשות חזקיה
משיח וסנחריב גוג ומגוג ·
אמרה מדת הדין לפני הקב"ה
רבש"ע ומה דוד מלך
ישראל שאמר כמה שירות
ותושבחות לפניך לא עשיתו
משיח חזקיה שעשית לו כל
הניסין הללו ולא אמר לפניך
שירה תעשה משיח · לכך
נסתתם מיד פתחה הארץ
ואמרה לפניו רבש"ע אני
אומר

אומר לפניך שירה תחת צדיק זה ועשהו משיח פתחה ואמרה שירה לפניו · שנאמר מכנף הארץ זמירות שמענו צבי לצדיק ונומר אמר שר העולם לפני הקב"ה רבש"ע עשה צביונו לצדיק יצתה בת קול ואמרה בוגדים בגדו וכו' :

os terra & dixit coram ipso: Domine mundi, ego dicam coram te canticum loco hujus justi, & fac eum Messiam. Aperuit *os suum* & dixit canticûm coram ipso, quia scriptum est (Esa. 24.16.) *ex ora terræ cantica audivimus, desiderium justo &c.* Tum princeps mundi coram *Deo* benedicto: Domine mundi, fac quæso quod petit *voluntatem ejus* huic justo. Exiit filia vocis *oraculum* Esa. 24. 16. *Perfidi perfide egerunt* &c.

(Num. 26. אמר רבי יוחנן דור שבן דוד בא בו תלמידי חכמים מתמעטין ושאר עיניהן כלות ביגון ואנחה וצרות רבות וגזרות קשות מתחדשות עד שהראשונה פקודה ושנייה ממהרת לבא.

Dixit R. Jochanan; in generatione, qua filius Davidis venturus est, discipuli sapientum pauci erunt, & ceterorum oculi defecti præ dolore & gemitu, & multæ calamitates *ingruent* & decreta dura renovabuntur, adeo ut cumprimum mandatum *grave* adhuc *manet*, secundum festinet supervenire. Tradiderunt magistri. *Nam videbit, quod abiverit manus* Deut. 32. 36. *Ergo* non veniet filius *Davidis*, donec increbuerint proditores. Expositio alia: donec ad paucos redacti fuerint discipuli. Iterum alia, donec consumtus fuerit nummus ex cista. Alia demum, donec

Num 28. תנו רבנן כי יראה כי אזלת יד אין בן דוד בא עד שירבו המסורות · ד"א עד שיתמעטו שתלמידים · ד"א עד שתכלה פרוטה מן הכיס . ד"א עד שיתיאשו מן הגאולה · ואפס עצור ועזוב כביכול אין

desperent de redemtione. *Et deficiet conclusus & derelictus* Deut. c. l. Ut ita dicere liceat *donec* non sustentans nec adjuvans *quispiam sit* Israelem. Nam R. Sira cum invenit magistros, qui investigabant illam rem, dixit eis: obsecratione peto a vobis, ne elongetis illum *adventum*, quia traditione accepimus, tria venire inopinato, & hæc sunt, Messias, res reperta, & ictus scorpii,

סומך ואין עוזר לישראל
כי הא דרבי זירא כי הוה
משכח רבנן דמעסקי ביה
אמר להו במטותא מינייכו לא תרחקוה דתניא
שלשה באין בהיסח הדעת
אלו הן משיח מציאה ועקרב :

Tradidit R. Elias: sex mille annis existit mundus, Bis mille *annis* inanitas, bis mille, Lex, bis mille, dies Messiæ, At propter peccata nostra, quæ multiplicata sunt exeunt *excipiuntur* ab illis, quæ exibunt. Dixit Elias ad R. Jehudam, fratrem R. Salæ Pii, Non erit mundus minus durans quam LXXXV, jubilæis, & in jubilæo ultimo veniet filius Davidis, Cui ille, ejusne exordio, an fine? respondit ei, Nescio. Quum finierit, an priusquam finierit? respondit, equidem nescio. Raf Asche dicit, sic illum respondisse: *Huc* usque ne exspectes illum, hinc & ultra exspectes illum.

(Num. 29. תנא דבי
אליהו ששת אלפים שנה
הוי עלמא · שני אלפים
תוהו שני אלפים תורה שני
אלפים ימות המשיח ובעונותינו
שרבו יצאו מהם מה שיצאו
אמר ליה אליהו לרב יהודה
אחוה דרב סלא חסידא אין
העולם פחות משמונים וחמשה
יובלות וביובל האחרון בן
דוד בא . אמר לו בתחלתו
או בסופו אמר ליה איני
יודע · כלה או אינו כלה
אמר ליה איני יודע · רב
אשי אומר הכי אמר ליה
עד הכא לא תסתכי ליה
מכאן ואילך איסתכי ליה :

אמר רב (Num. 31.
כלו כל הקיצין ואין הדבר
תלוי אלא בתשובה ובמעשים
טובים · ושמואל אמר דיו
לאבל שיעמוד באבלו כתנא
רב אליעזר אומר אם ישראל
עושין תשובה נגאלין :
ואם לאו אין נגאלין :
אמר לו רבי יהושע
אם ישראל אין עושין
תשובה אין נגאלין אלא
הקדוש ברוך הוא מעמיד להן
מלך שגזרותיו קשות כהמן
ומחזירן למוטב :

Dixit Raf : absoluti sunt omnes termini, & res non pendet nisi a pœnitentia & operibus bonis. Et Samuel dixit : sufficientia sua (*sufficit*) lugenti, ut persistat in luctu suo secundum traditionem *R.* Eliеser dicentis : Si Israelitæ agunt pœnitentiam redimuntur; si minus, non redimuntur. Dixit ei *R.* Jehosua : si Israel non agunt pœnitentiam, non redimuntua. Verum *Deus* benedictus constituet illis regem, cujus decreta dura erunt, sicut Hamani ; & convertet eos ad bene agendum.

אמר רבין Num. 33.
אלכסנדראי רבי יהושע בן
לוי רמי כתיב בעיתה וכתיב
אחישנה זכו אחישנה · לא
זכו בעיתה · ואמר ר'
אלכסנדראי ריב"ל רמי כתיב
וארו עם ענני שמיא כבר
אנש אתי . וכתיב עני ורוכב
על חמור זכו עם ענני שמיא
לא זכו עני ורוכב על חמור.

Dixit R. Alexandrinus, R. Jehosuam filium Levi contulisse *inter se* scriptum Esa. 60. 22. *in tempore suo*, & *accelerabo illud*. *Si* merentur, accelerabo. *Si* non merentur; in tempore suo. *Dixit* R. Alexand. R. Jehosuam F. Levi contulisse dicta *& ecce cum nubibus cœli sicut filius hominis veniens* Dan. 7. 13. & *pauper ac vectus asino* Zach. 9, 9, *Si* meruerunt, cum nubibus coeli *Messias veniet* sin; pauper & vectus asino.

Ex parvo intervallo.

R. Josua F. Levi invenit Eliam stantem ad ostium speluncæ sepulcralis R. Josuæ F. Jochai: cui dixit: num veniens ego in seculum futurum? respondit ei: si voluerit *D*ominus hicce. Ait R. Josua F. Levi: duos vidi, & vocem trium audivi. *Dico* ipsi: quando venturus est Messias? respondi: ei. abi, interroga ipsum. Et ubinam *ille*? sedet in porta *Ro*mæ. Et quod signum ejus? sedet inter pauperes, bajulus morborum, & omnes illi solvunt & ligant *ulcera sua* uno tempore: ille vero solvit unum, & ligat unum *singulatim.* *Dicit enim*, si forte postulatus *sim venire*, ne cunctandum mihi sit.

רבי יהושע בן לוי אשכחיה לאליהו דהוה קאי אפיתחא דמערתא דר' יהושע בן יוחאי א"ל אתינא לעלמא דאתי אמר ליה אם ירצה האדון הזה א"ריב"ל שנים ראיתי וקול שלשה שמעתי אמינא ליה אימת אתי משיח אמר ליה זיל שייליה לדידיה והיכא יתיב אפיתחא דרומי ומאי סימניה יתיב ביני עניי סובלי חולאים וכולן שרו ואסירי בחד זימנא איהו שרי חד ואסיר חד אמר דילמא מיבעינא דלא איעכבנא :

Num. 36.

* Refert R. Gidel dixisse Raf. Futuri *sunt* Israelitæ qui fruantur annis Messiæ. Respondit R. Joseph: hoc liquidum est. Sed quis fruetur illis? Homines quilibet perfruuntur illis, excepto R. Hillel, qui dixit: non *est amplius* Messias Israeli, quia jam tum potiti sunt eo in diebus His-

אמר רב גידל אמר רב עתידין ישראל דאכלי שני משיח אמר רב יוסף פשיטא ואלא מאן אכיל להו חילק וכילק אכלי להו לאפוקי מדרבי הלל דאמר אין משיח לישר' שכבר אכלוה בימי חזקיה

חזקיה אמר רב לא אברי עלמא אלא לדוד שמואל אמר למשה ור' יוחנן אמר למשיח · מה שמו דבי רבי שילא אמרי שילה שמו שנא' עד כי יבוא שלה · דבי ר' ינאי אמרי ינון שמו שנאמר יהי שמו לעולם לפני שמש ינון שמו · דבי רבי חנינא אמרי חנינא שמו שנ' אשר לא אתן לכם חנינה . וי"א מנחם בן חזקיה שמו שנא' כי רחוק ממני מנחם משיב נפשי · ורבנן אמרי חוורא דבי רבי שמו שנ' אכן חליינו הוא נשא ומכאובינו סבלם וגו' :

kiæ. *Dixit Raf*. non creatus est mundus, nisi propter *Davidem*. *Respondit Samuel*: propter Mosen. *R*. Jochanan ait, propter Messiam. Quodnam nomen ejus? qui de domo *R*. Siiæ, dixerunt, SCHILO nomen ejus, quia dictum est Gen. 49. 10. *donec veniat Shilo*. Qui de domo *R*. Jannai, dixerunt JINNON nomen ejus, quod scriptum Ps. 72. 17. *Erit nomen ejus in æternum, coram sole* Jinnon *nomen ejus*. Qui de domo *R*. Chaninæ, dixerunt CHANINA nomen ejus, quia dictum est, *Jer*. 16, 13 quod non daturus sum vobis Chaninai, *e*. *gratiam*. Et sunt, qui dicunt MENACHEM fil. Hiskiæ nomen ei esse, quod dictum est *Thren*. 1: 16. nam longe a me abest consolator recreans animam meam. Magistri autem dicunt: LEPROSUS de domo Rabbi nomen ejus esse, quod dictum sit *Esa*. 53: 4. Profecto morbos nostros ille tulit, & dolores nostros bajulavit &c.

Echa Rábbeti f. 300. col. 1. edit, Wilhermsdorf.

מה שמו של מלך המשיח ר' אבא בר כהנא אמר ה' שמו שנ' וזה שמו אשר

Quodnam nomen est Regis Messiæ? *R*. Aba filius Cahana dixit, ADONAI nomen ejus, quia Jerem.

23.6. exstat: *& hoc nomen ejus, quo vocabit eum, Adonai Zidkenu.* Quippe dixit *R.* Levi: o felicem civitatem, cujus nomen ſicut nomen regis ſui, & nomen regis ſui ſicut Dei ſui! o, (*nempe*) felicem civitatem! quia ſcriptum eſt [Ezech. ult.] *Et nomen urbis a die, Adonai ibi*: & nomen Regis ſui, ſicut nomen Dei ſui, quod dictum eſt Jer. 23. 6. *& hoc nomen ejus quo vocabit ipſum, Dominus Juſtitia noſtra. R.* Jehova f. Levi dixit: ZEMACH nomen ejus, quia (Zach. 6. 12.) exſtat, *Ecce vir Zemach nomen ejus. & ſub ipſo germinabit. R.* Jodan verbis *R.* Ebo dixit, MENACHEM nomen ejus quia dictum eſt Thren. 1. 2. *longinquus a me eſt conſolator.* Dixit R Chanina: Hæc non pugnant, *quia* numerus hujus ſicut numerus illius eſt, *&* Menachem *per Gematriam* idem valet 138 quod Zemach. & hæc *ſequens hiſtoria* juvat id. quod *R.* Jodan nomine *R.* Ebo dixit: Accidit cuidam, ut, cùm araret, mugiret unus boum ejus: præteribat Arabs quidam, dixitque ei: quis tu? reſpondit illi: Judæus ſum. Dixit ei, Solve bovem tuum

יקראו ה' צדקנו דאמר ר'
לוי טבא למדינתא דשמה
כשם מלכה ושם מלכה
כשם אלהיה טבא למדינתא
דשמה כשם מלכה דכתיב
ושם העיר מיום ה' שמה
ושם מלכה כשם אלהיה
שנ' וזה שמו אשר יקראו
ה' צדקנו ר' יהושע בן
לוי אמר צמח שמו שנא'
הנה איש צמח שמו ומתחתיו
יצמח ר' יודן בשם ר'
איבו אמר מנחם שמו
שנאמר כי רחק ממני
מנחם · א"ר חנינא ולא
פליגי חושבניה דדין כחושבנה
דדין הוא מנחם הוא צמח
והדא מסייעא להדא דר'
יודן בשם ר' איבו עובדא
הוה בחד בר נש דהוה
קא רדי געת חדא תורתיה
עבר עלוי חד ערביי א"ל
מה את א"ל יהודאי אנא
א"ל שרי תורך ושרי
פדנך א"ל למה א"ל
דבית מקדשהון דיהודאי חרב
אמר ליה מנא ידעת א"ל
ידעית מן געייתא דתורך
עד דהוה עסיק עמיה געת
זמנא אחריתי א"ל אסר
תורך

תורך אסר פדנך דאתייליד
פריקהון דיהודאי א"ל ומה
שמיה א"ל מנחם שמיה
ואבוי מה שמיה א"ל חזקיה
א"ל והיכן שריין א"ל *
בבירת ערבא דבית לחם
יהודה · וזבין ההוא גברא
תורוי וזבין פדניה והוה
מזבין לבידין דינוקין עלל
לקרתא ונפק לקרתא עלל
למדינה ונפק למדינה עד
דמטא לתמן אתיין כל
כפריא למיזבן מיניה והיא
איתתא אימיה דההוא ינוקא
לא זבנת מיניה א"ל למה
לית את זבנת לבידין דינוקין
אמרת ליה דקשיה קשי
לינוקי א"ל למה אמרה ליה
דעל ריגלוי חרב בית מקדשא
אמר לה רחיצין אנן במריה
עלמא דעל ריגלוי חרב ועל
רגלוי מיתבני א"ל את הוי
נסיבה ליך מן אילין לבידין
דינוקיך ולבתר יומין אנא
אתי לביתך ונסיב פריטיך
נסבה ואזלה לבתר יומין
אמ' איזיל נבדוק
ואיחמי ההוא ינוקא מאי
קא עביד אמר' ליה
לא אמרית לך דעמיה

& jugum tuum. Respondit ei, quare? hic vero, quia domus sanctuarii Judæorum destructa est. Ille huic unde nosti? respondit, intellexi ex mugitu bovis tui. *Dum* fuit occupatus cum eo mugit secunda vice. Dixit *Arabs* ei: liga bovem tuum, liga jugum tuum, quia natus est Redemtor Judæorum Ille, quodnam vero nomen ejus? *Et* patri ejus quid nominis? Hiscias, inquit. Ille ait: ubi habitant? respondit ei: in *vico* °Birat Arba in Bethlehem Juda. Vendidit ille boves suos, vendidit jugum suum, & mercaturam faciens fasciis infantum, varias urbes & regiones peragravit, donec pertingeret isto. Veniebant omnes ex pagis ad emendum ab illo, & ipsa fœmina mater illius infantis nihil emit ab illo, cui dixit: quare tu non emis fascias infantum; respondit ei, quia significatio dura infanti meo *Dixit*, quam ob rem? respondit; quia ipsius caussa eversum est Templum. *Dixit* eidem: confisi nos *sumus* in Domino mundi, quod propter ipsum vastatum, & sub eodem reædificandum *sit sanctuarium Porro* dixit ei: tu vero cape tibi de hisce fascia

scijs puere tui, & post dies *aliquot* ego veniens domum tuam. Accepit *illa* & abiit. Post dies cogitavit vir ille: ibo & videbo, hic infans quid agat; venit ad eam dixitque illi: iste *tuus* infans quid agit: hæc ait: nonne dixi tibi dura portendi: etiam vestigiis ejus fatum *insecutum est*, quippe eadem hora venerunt venti, & procellæ abstulerunt eum, & abierunt sibi &c.

קשי אפילו על רגליה: בחשיה דהן שעתא אתיין רוחין ועלעולין טענוניה ואולין להון וכ

*Glossa: שם מקום בבית לחם יהודה *r.on* *loci in Bethelehem Juda.*

Fabula de Messia Ben Joseph seu Ephraim ex Avkat *R*ochel. ed. Huls. p. 35. & seq.

In fine novem mensium revelabitur *M*essias filius Joseph, & nomen ejus Nehemia *B*en Husiel, cum tribu Ephraim & *M*enasse & Benjamin & parte filiorum Gad, & audientes Israelitæ, qui in omnibus provinciis *sunt*, quod venerit *M*essias *D*omini, & *tamen* congregantur ad ipsum pauci ex omni provincia & ex omni urbe.---Et venit *M*essias F. Josphi, & concitabit bellum cum rege

לסוף תשעה חדשים יגלה משיח בן יוסף ושמו נחמיה בן חושיאל עם שבט אפרים ומנשה ובנימין ומקצת בני גד ושומעין ישראל שבכל המדינות שבא משיח ה' ומתקבצים אליו מעט מכל מדינה ומכל עיר---ויבא משיח בן יוסף ויתגר' מלחמתו עם המלך וינצח את המלך ויהרוג מהם תילי תילי'

ויהרוג

ויהרוג את המלך ויחריב
המדינ' ויוציא קצת כלי
בית המקדש שהם גנוזים
בבית יולייאנוס קיסר ויבא
לירושלם וישמעו ישרא
ויתקבצו אליו ומלך מצרים
ישלים עמו ויהרוג כל
אנשי המדינות אשר סביבות
ירושלם עד דמשק ואשקלון
וישמעו כל אנשי העולם
ויפול אימה גדולה עליהם:

isto, & vincet regem, & occidet ex illis copiis acervos acervorum, & occidet regem, & vastabit regionem & educet partem vasorum sanctuarii, quæ asservabantur iu domo Juliani Cæsaris: & veniet Hierosolymam, & audient Israelitæ & congregabuntur ad ipsum, & rex Ægypti pacem faciet cum ipso, & occidet omnes viros regionum, quæ circum Hierosolymam *sunt* ad usque Damascum & Ascalon: & audient omnes incolæ mundi, & cadet terror ingens super eos.

(Pag. 53. מיד יקום
נחמיה בן חושיאל ושלשים
אלף שעמו ויעשו עמו
מלחמה ויהרגו ממנו מאתים
אלף מיד יחרה אפו של
ארמלוס הרשע ויקבוץ כל
חילי אומות העולם לעמק
החרוץ וילחם עם ישרא
ויהרגו ממנו תילי תילים
וינגפו מישראל מעט ויהרג
משיח ה' ובאין מלאכים
השרת ונוטלין אותו ומטמינים
אותו עם אבות העולם.
מיד ימס לבם של ישרא
ויתש כחם---מיד יברחו

Extemplo surget Nehemia F. Husiel, & triginta millia *virum*, qui cum eo sunt, & facient cum isto prælium, & interficient illius *copiarum* ducenta millia. Confestim ardebit ira Armilli impii, & colliget omnes vires nationum mundi in vallem concisionis *Joel.* 3:14. & pugnabit cum Israele, & interficient de illo *illius copius* cumulos cumulorum, & cædentur Israelitarum pauci: interimetur tamen Messias Dei, & veniunt angeli λειτουργικοὶ, & tollunt eum & abscondunt eum cum patriarchis. Extemplo liquescet

quescet cor Israelitarum, & infirmabitur robur eorum. Statim fugient omnes Israelitæ in solitudines, & omnis, cujus animus dubius *est* in judicio suo, revertitur ad gentes mundi dicendo: Hæccine redemtio, quam nos exspectamus, quippe ipse *Messias* occisus est? & quicunque non speculatur redemtionem, male se habebit ex illa, & revertetur ad nationes mundi.

כל ישראל במדברות וכל
מי שלבו מסופק בדינו
חוזר על אומות העולם
ואומרים זו הגאולה שאנו
מחכים לה שהמשיח נהרג
וכל מי שאינו מצפה
לגאולה מתבייש ממנה וחוזר
על אומות העולם :

Stabit *Michael* & clanget buccina tribus vicibus. *Ad* clangorem primum manifestabitur *Messias* F. *Davidis* & *Elias* propheta. ad miraculum eorum justi & mundi ex *Israele*, qui fugerant in desertum Judææ, sub finem 45 dierum reducent animum suum, & corroborabunt manus suas lassas, & genua sua labantia firmabunt, & audient omnes Israelitæ residui in toto mundo vocem buccinæ, & cognoscent, quod visitaverit *Deus* ipsos, & venerit redemtio perfecta, & congregabuntur & venient. Eodem sono cadet metus & tremor super gentes mundi, & cadent super eas morbi mali: Israelitæ vero accincti *erunt* ad exeundum, & veniet *Messias* ben David &

יעמוד מיכאל (Pag. 79.
ויתקע בשופר שלשה פעמים
תקיעה ראשונה יגלה
משיח בן דוד ואליהו
הנביא לאותן הצדיקים
הבורחים מישראל שהלכו
למדבר יהודה לסוף מ"ה
ימים ישיבו את לבם
ויחזיקו את ידיהם הרפות
וברכיהם הכושלות יאמצו
וישמעו כל ישראל הנשארים
בכל העולם את קול
השופר. וידעו כי פקד
ה' אותם וכי באה הגאולה
השלמה ויתקבצו ויבאו
ומאותו קול יפול פחד
ורתת על אומות העולם
ויפלו עליהם חלאים רעים
וישראל מתאזרים לצאת ויבא
משיח

משיח בן דוד ואליהו הנביא
עם הצדיקים שבו ממדבר
יהודה ועם כל ישראל
הנקבצים ויבאו לירושלם
ויעלה במעלות בית הנשארת
וישב שם:

Elias propheta cum juſtis, qui reverterunt ex deſerto Judææ. & cum toto Iſraele congregato & . venient Hieroſolymam, & *Ben David* adſcendet in gradibus régiæ relictæ, & habitabit ibi.

(Pag. 138. יתקע
מיכאל תקיעה גדולה
ויבקעו מחילות המתים
בירושלם ויחייה אותם
הקב"ה וילך משיח. בן דוד
ואליהו הנביא ויחיו משיח
בן יוסף הנאסף בשערי
ירושלם וישלחו את משיח
בן דוד בשביל שארית ישר'
הפזורים בכל הארצות מיד
כל מלכי אומות העולם
נושאים אותם על כתפותיהם
ומביאים אותם לה' וגומר:

Clanget *Michael* clangorem magnum, & aperientur cavernæ mortuorum Hieroſolymae, & vivificabit eos Deus benedictus. Et ibit *Meſſias Ben David* & Elias propheta & vivificabuns *Meſſiam Ben* Joſeph aſſervatum in portis Hieroſolymae. Et mittent *Meſſiam B. David* propter *ad colligendum* reliquias Iſraelis diſperſas in omnes terras. Confeſtim omnes reges nationum mundi portabunt illos ſuper humeris ſuis, & adducent eos ad *Deum*, &c.

*P*ſeudomeſſias Bar Cochba ſive Ben Coſiba, ex libro Juchaſin pag 35. b.

אמר הרמב"ם ז"ל בסוף
משפטים כי היה (ר'
עקיבה) נושא כליו של בן
כוזיבא מלך ביתר שחשב
שהיה משיח. אבל במדרשות

Dixit Maimonides f.m. in extremo de Judiciis, quod fuerit *R. Akiba* armiger τοῦ Ben Coſiba, regis Bitterenſis, quia cogitaſſet, quod eſſet *Meſſias*. Verum in *Medra*

drashot non invenimus, quod fuerit armiger illius, sed propterea quod fuit de tribu Juda, & fecit bella ac facinora fortia, & felix fuit; putavit de illo, quod is esset Messias, & *de eo* interpretatus est Num 24: 17. *Processit stella ex Jacob &c.* Postquam vero in ipso animadverterit, quod non odoretur impios, prout dictum est Esa. 11: 3. *& odoratus ejus in timore Domini &c.* desperavit de ipso.

לא מצאנו שהיה נושא כליו אלא בעבור שהיה משבט יהודה והיה עושה מלחמות וגבורות ומצליח · חשב עליו שהוא משיח ודרש דרך כוכב מיעקב וגו' וכיון שראהו שלא היה מריח הרשעים שנא' והריחו ביראת השם וכולי נתייאש ממנו :

Ex Zemach David *R.* Gans. p. 41.

Ben Cosiba, *aliâs* vocatus *Bar* Cochba, rebellavit contra Romanos, & fecit seipsum *Messiam*, & ideo vocatus est *Filius stellæ*. quia interpretatus est & dixit, quod de se dictum fuerit Num. 24: 17. *processit stella de Jacob &c.* & R. Akiba ipse, postquam illum vidit, dixit de eo: *Hic est Rex* Messias. Et Judæi Bitterenses unxerunt & coronarunt eum supra se regem, & excusserunt jugum Romanorum de cervice sua, & fecerunt cædem multam in Romanis & Græcis qui in Africa, *trucidando* populum

בן כוזיבא שנקרא בר כוכבא מרד ברומיים ועשה את עצמו משיח · וע"כ נקרא בר כוכבא מפני שדרש ואמר שעליו נאמר דרך כוכב מיעקב וגו' ור' עקיבה עצמו כאשר ראהו אמר עליו היינו מלכא משיחא · והיהודים אשר בביתר משחוהו וכתרוהו עליהם למלך · ופרקו את עול הרומיים מעל צוארם · ועשו הרג רב ברומיים וביוונים אשר באפריקא עם גדול רב כחול אשר על

ingen-

ספת הים אשר לא יספר: וכן עשו במצרים גם הושבי אלכסנדריא של מצרים הרגו גם הם ברומיים לדברי בעל מאור עינים פרק י״ב יותר ממאתים אלף איש והיהודים אשר בנפרי היא ציפרן הרגו גם הם כל הגוים עד בלתי השאיר שריד · עד שקיסר טריאנוס שלח עליהם את שר צבא בן אחותו אדריאנוס ועשה הרג רב אשר לא נשמע ולא נראתה לא בימי נבוכ׳ אדן ולא בימי טיטוס:

ingentem & innumerabilem instar arenæ, quæ in litore maris est, quæ non numerabitur. *Atque* ita fecerunt etiam in Ægypto; incolas etiam Alexandriæ Ægyptiæ obtruncaverunt una cum Romanis(ut narratur in *Meor* Enaim cap. 12. (amplius 200000 virûm. *Et* Judæi, qui in Gophri, quæ est *Zepharan* Cyprus, occiderunt etiam ipsi cunctos gentiles eo usque, ut ne relinqueretur illis superstes, donec Caesar Trajanus misit contra ipsos ducem exercitus *sui*, filium sororis suæ Adrianum, & fecit in illis stragem multam, qualis neque tempore Nebusar Adan nec Titi audita aut visa fuit.

Pseudomessias David Eldavid ex Schevet Jehuda cap. 31.

בשבע שנים קודם גזרה זו אשר אמרנו למעלה היו לישרא׳ צרות עצומות על ידי איש בליעל אשר עשה עצמו משיח והמלך והשרים חרה להם עד מאד על היהודים באמרם שמבקשים נפילת המלכות אשר

Septennio(*A. Chr.* 1139) ante edictum hoc, quod memoravimus supra, fuerunt Israeli, calamitates validæ ab homine nequam, qui seipsum *Messiam* fecit: & rex ac principes valde exarserunt erga Judæos, dicendo, ruinam regni quærere, qui sibi quærerent *Messiam*: & maledicti hujus vocatum fuit nomen

men David Eldavid, ex urbe Amadia *oriundi*: -----Sectatores ejus vocarunt eum *Messiam*, & laudantes extollebant ipsum *Rex* Persiæ postquam audivit res hujus hominis, & quomodo felix esset, & bellaturus contra se, congregaret gentes; pavor invasit cor ejus, & misit ad eum legitum ut venaret ad se cum fiducia magna, quo videret miracula ejus et si *vera* prodigia, cognosceret, quod ipse esset verus *Messias*; & intelligeret, quod *Deus* eum Regem constituisset; eumque laudaret, & submitteret se in cultum ejus, quia hæc voluntas Dei esset & constituentis ipsum regem. Et David Eldavid sine ullo timore ac trepidatione venit in conspectum regis, & rogavit rex & dixit: *Estne* verum, quod tu *Messias sis*? & respondit David Eldavid: *Messias* sum, & misit me Deus ad redimendum populum filiorum Israel. Regessit Rex. Ego ponam te in carcerem, & si teipsum liberaveris exinde, cognoscam, te *Messiam* esse: sin minus, pœna tua erit pro stultitia tua, vinculis *te* tenens in perpetuum.

אשר לשם מנקס' משיח
והאדור ההוא נקרא שמו
דוד אלדויד מעיר עמדיה :
---והתולכים אחריו היו
קורין אותו משיח ומהללין
ומנשאין אותו · והמלך פרס
כאשר שמע ענייני האיש
איך היה מצליח ומתקרב
אליו ומקבץ עמים · פחד
נכנס בלבו מאד ושלח לו
שליח שיבא אליו בבטחון
גדול ושיראה אותותיו
ואם הם אותות ידע כי
הוא משיח באמ' ויבין כי
האל המליכו ויודה בו ויכנע
לעבודתו כי הוא רצון האל
והמליכו · ודוד אלדויד בלי
שום מורא ופחד בא לפני
המלך ושאל המלך ואמר
אמת כי אתה משיח
והשיב דוד אלדויד משיח
אני ושלחני ה' לפדות
עם בני ישראל · השיב
המלך אני אשימך בבית
הסהר ואם תתיר עצמך משם
אדע כי משיח אתה · ואם
לאו ענשך יהיה על סכלות
שלך המאסר לעולם :

Post-

*P*ostquam narraverat auctor, elapsum esse corruptis custodiis & a socero suo obtruncatum, subdit *p.* 35, b,

והר"ם כתב כי השולטן שאל לו אם הוא משיח ואמר הן ואמ' לו המלך ומה האות והשיב שיכרתו ראשו וישוב ויחיה · אז צוה המלך וכרתו ראשו ומת ואמרו כי זה לו שאל למות ביסורין קשים וקצת מן הפתאים ממתינים שישוב ויחיה ועדין השוטה לא בא :

*M*aimonides scripsit, cum Sultan quæsisset ex eo, num esset Messias, hunc affirmasse; cumque rex adderet, quo id signo probaret, respondisse, ut amputarent sibi caput, se reversurum & revicturum esse. Tunc jussisse regem caput ei præcidi, & mortuum esse. Ajunt vero, quod hoc sibi *elegerit* ne moreretur graviori supplicio. Quidam stolidi exspectarunt, an rediturus esset & revicturus sed adhuc vesanus ille non revertit.

Hactenus Talmudici & Historici stili exempla Ut etiam de Commentariorum cum utilitate, tum stilo constet; ex nostris in *P*salmos prælectionibus olim in illustri Augusteo, quod weissenfelsæ est, publice institutis, propter commune argumentum repetemus quæ ad psalmum II ex *R*abbinorum libris protulimus. Ita autem disposita erant, ut primum literalis verborum sensus ex *P*eruschim; deinde applicatio per quæstiones controversas proponeretur

Lite-

Literalis verborum Psalm. II. interpretatio.

רָגְשׁוּ *tumultuantur*. Aben-Esra: רגשוכמו חברו *idem valet quod convenerunt*. Etiam Kimchi tribuit huic verbo ענין קבוץ *notionem congregationis*, sed addit והמון רב *etiam ingentis tumultus*. Et hic concursum consequitur.

לְאֻמִּים *nationes*. Aben-Esræ למ״ד לאומים שורש *hujus vocis* ל *radicale est*. Kimchi quoque לאם Radicem posuit in Lexico. Rectivs nostrates ab אֵם *mater* seu אמם derivant, ut ל inseparabile quidem sit, non autem radicale, perinde ac in לְבַד *tantùm*, ut idem sit, quod אום *natio*. Hinc Raschi h. l. לאומים ואומים וגוים כולם קרויי ענין *hæc tria* leümmim, ümmim & gojim *sunt synonyma*.

יֶהְגּוּ *meditantur*, בלבם *in corde suo*, ait Raschi, qui etiam ad Psal. I. 2. scripserat כל לשון הגה *quicquid est Radicis* הגה, *mentis actum notat*. unde Kimchi pater in Lex. filii אין בו לשון קריאה ודבור *non habet significationem* lectionis *aut* sermonis.

יִתְיַצְּבוּ *statuunt se* (ab הציב *statuit*) supplet Kimchi בעצה אחת *in consilio uno*, hoc est consultant.

רוֹזְנִים *principes*. Ben Melech in Michlal jophi ענין שרים ומלכים *sensus est: principes & reges*, quæ ex libro Radicum Kimchiano

hau-

hausit. *Raschi* סיגורש בלע"ז *Gallice Seigneurs.*

נוֹסְדוּ יַחַד *consultant pariter.* Kimchi כתיעצו כלם כאחד *consultant omnes sicut unus.* Aben Melech נוסדו ענין קרוב לענין עצה וסוד *Verbum* נוסדו *convenit sensu cum iis, quæ consilium & arcanum notant.* Nam hoc Niphal & *fundari* & *consilium capere* significat, quia consilium est fundamentum actionis.

מוֹסְרוֹתֵימוֹ *vincula eorum.* Aben Esra מגזרת מוסר גם עבותימו חבלים עבותים והטעם אחד במלות שונות כי כן דרך צחות *derivatur a* מוֹסֵר, *quod æque, quam* עֲבֹתֵימוֹ, *notat* funes contortos, *& sensus utriusque idem, variatis tantum vocibus, quæ singularis elegantia est.* Aben Melech מוסרות ענין קשירה והם החבלים החזקים id est, *vox* מוסרות *sensum* ligationis *habet, notatque validos funes.* Kimchi tandem, והם משל לעצה ולהסכמה החזקה *hæc autem metaphorice de consilio & conspiratione forti* intelligenda.

יִלְעַג *ridebit, subsannabit.* Kimchi באמרו ישחק וילעג על הא' ית' הוא על דרך משל בלשון בני אדם שישחק האדם וילעג למי שבוזה אותו ואינו נחשב בעיניו לכלום *Cum dicit* ridet, subsannat, *de Deo, id* ἀνθρωποπαθῶς *intelligendum, quod ridet homo & subsannat eum, quem contemnit & nihili æstimat.*

יְדַבֵּר *loquetur.* Aben Esra יש אומרים ידבר כמו יאבד כמו ותדבר את כל זרע הממלכה שהוא לשון מות *quidam dicunt* יְדַבֵּר *idem valere quod* יְאַבֵּד perdet, *sicut illud* (2. Paral. 22. 10.) & perdidit omne

S semen

semen regni, *quæ est significatio mortis*, seu ut Kimchi habet מענין דבר *de notione* דָּבָר *pestilentiæ.* Ipse vero Aben Esra subdit, והנכון כי ידבר כמשמעו *certum vero est*, ידבר *proprie hîc accipi.* Unde Raschi מה סוף הדבור אני נסכתי *quænam est illa locutio?* EGO INUNXI &c. & Kimchi ait propriam notionem קרוב *verisimiliorem* esse. Sic etiam omnes fere interpretes. Gr. λαλήσει Vulg. *loquetur*, Syr. ܢܡܠܠ, Ch. יְמַלֵּל *loquetur*, Arabs يكلمهم *alloquetur eos.*

אֵלֵימוֹ Raschi & Aben Esra כמו אליהם, id est אֲלֵיהֶם *ad eos.*

נָסַכְתִּי *inunxi*. Kimchi ענין קיכות וגדולה *principatum & dignitatem sonat*, ut sensus sit secundùm Aben Esram המלכתי *regem constitui.* Sic & Chald. רַבּוֹתִי מַלְכִּי *inauguravi regem meum*. Syr ܐܩܝܡܬ ܡܠܟܝ *constitui regem meum*, Symmach. ἔχρισα, *inunxi* Consensus hic vulgatos Græcos & Latinum confutat, qui habent κατεςάθην βασιλεὺς, *constitutus sum rex.* Sic enim נִסַּכְתִּי in Niphal legendum esset, quod negat Masora in Prov. 8, 22. dum ad נִסַּכְתִּי illius loci ל. seu לית adnotavit, id est, non amplius reperiri.

אֶל־חֹק *decretum.* Kimchi in libro Rad. col. 30. ותכיס במקום את הספרים אל חק *est quoque* (Particula

ticula אֶל pro אֶת (Accusativi nota) *ut narrabo institutum* Psal. 2. 7. At idem Rabbi in Peruſch: וזה הסיפור אשים לי לחק ולמנהג *hanc narrationem ponam mihi in legem & consuetudinem* ut אֶל pro ל sit, hoc est *in* vel *εἰς*. Prius (pro אֶת) videntur etiam Græci & Chaldæus suo nudo Accusativo approbasse, Particulam secure posthabentes. Adde Canonem de L. S. propr. LXVII. extr.

הַיּוֹם יְלִדְתִּיךָ *hodie genui te.* Judæi metaphorice intelligunt, & Aben Esra quidem confert cum Deut. 32 18. צוּר יְלָדְךָ *petra* (quæ) *te genuit*, i. e. ut Onkelos vertit, דִּי בְרָאָךְ *qui creavit te.* Sed quia ad Davidem applicat, perit emphasis verbi הַיּוֹם, qui non *hodie* aut *nunc* demum creatus erat. Kimchi אותו היום שמשחה הוא היום שלקחו האל לו לבן *dies unctionis est dies adoptionis.* Verum adoptatus dudum fuerat. Addit, היום נולדה בו רוח אלהים *hoc die Spiritus sanctus in eo natus est*. Resp. de sanctificantibus donis falsum, quæ a puero habuerat; de *administrantibus* sine exemplo hæc fingit Rabbi, & præter necessitatem a proprietate vocis discedit. Mysterium quod quidam in extraordinario Chirek pro Pathach quærunt (vid. B. Glass. Onomatol. pag. 41.) incertum ac dubium est, quia idem verbum etiam ita punctatum occurrit Num. 11. 12. יְלִדְתִּיהוּ *genui eum*, & simile שְׁאִלְתִּיו *petivi illum* 1 Sam. 1. 20.

אַפְסֵי אָרֶץ *fines terræ.* Kimchi סס קצות הארץ ואפס וקץ קרונים כענין *sunt extremitates terræ. Nam* אֶפֶס & קֵץ *synonyma sunt.*

תְּרֹעֵם *confringes eos.* Græci vulgares, quos LXX. nomine appellamus, ποιμανεῖς αὐτοὺς verterunt, quos alii plures sequuntur: Syrus ܬܪܥܐ ܐܢܘܢ Arabs ترعاهم *pasces eos*, Lat. Vulg. *reges eos.* At genuinam & antiquam lectionem esse תְּרֹעֵם, ex Masoræ nota constat ל' וחס' hoc est, *non amplius inveniri*, & *defective scribi.* תִּרְעֵם vero (quod sonat *pasces eos*) non est חסר *defectivum*, sed תִּרְעֵם propter Cholem cassum, quod quia Judæi interpretes de *fractione* exponunt, Kimchi & Aben Melech per תשברם *confringes eos*, Raschi תרוצצם *quassabis eos*, Chald. תְּתַבְּרִנּוּן itidem *franges eos*, Aquila προσρήξεις αὐτούς; à רָעַע potius, *fregit*, quam aliunde deducimus.

שֵׁבֶט בַּרְזֶל *virga ferrea*, Raschi & Aben Esra חרב *gladio*, at Aben Melech הוא מטה *sceptrum est.*

תְּנַפְּצֵם *disperges eos.* Kimchi הוא ענין שבר אבל עם פזור *sensum habet fractionis, sed cum dispersione.*

הַשְׂכִּילוּ *prudenter agite*, intransitive: Kimchi תנו לב *animum præbete.*

הִוָּסְרוּ *erudimini.* Kimchi קחו מוסר ולא תגבהו *accipite disciplinam, nec sitis superbi.*

נַשְּׁקוּ־בַר *osculamini filium*. Græci LXX. δράξασθε παιδείας, quos Chald. & Arabs secuti sunt, ille קַבִּילוּ אוּלְפָנָא *accipite doctrinam* vertendo; hic الزموا الادب *adhærete disciplinæ*. Nihil his cum Ebræo convenit. Aquila καταφιλήσατε ἐκλεκτῶς: Symmachus προσκυνήσατε καθαρῶς. Bene uterque priorem, non autem posteriorem vocem expressit, etsi suffragantem R. Salomonem habeant, qui illam לכב כבור *in puritate cordis* exposuit. *Bar* quidem, ut etiam Hieronymus l. 1. adv. Ruffin cap. 5. observat, & *filius* dicitur, & *electus* ac *purus*; hoc loco autem *filii* notio prævalet, qui jam tum comm. 7. commemoratus est; & omnino Verbum נשק postulat, quem principes osculentur. Ex vetustis ergo versionibus Syra laudanda est, quæ habet ܢܫܩܘ ܒܪܐ *osculamini filium*, quem sensum Ebræorum doctissimi sequuntur, Kimchi כמו וינשק לכל אחיו וכר כמו בן *eadem notione, quæ est* Gen. 43. 15. *& osculabatur omnes fratres suos: etiam* בר *idem est, quod* בן *filius*. Aben Esra similiter פירוש בר כמו מה ברי ומה בר בטני וכן כתוב בני אתה *sensus vocis* בר *est, qui in verbis* Prov. 31. 2. *Quid mi fili, & quid fili uteri mei? & sic scriptum est* v. 7. *filius meus es tu*. Repetit & approbat Aben Esræ verba Abendana, nostræ ætatis Rabbinus non e multis, licet alias

quoque opiniones dubitabundus admisceat, præsertim illam, quæ ad נושקי קשת *armatos arcu* 1. *Paral.* 12. 2. alludit, sicut Raschi nostrum נַשְּׁקוּ exposuerat זרוו עצמיכם *armate vosmetipsos.* Hos refutamus Aben Esræ verbis, והיה ראוי להיותו בור או יהיה תקנו הבר או כלי הבר i. e. *dici oportuisset* בור, *aut* הבר, *aut* כלי הבר, *si armandi* sensus valeret. Nec est quod quis de Syntaxi dubitet, quæ vulgo ל postulat *osculandi* significationi. Nam cum simplici Accusativo reperitur Gen. 33. 4. Prov. 24. 26. etiam apud Rabbinos, ut Aben Esra hoc ipso loco לנשק את מלך *osculari regem*, & Ben Gorion p. 130. col. 2. וינשק את רגליו & *osculatus est pedes ejus* scil. Titi.

כִּמְעַט exponit R. Salomo כרגע מועט *in exiguo momento*: Kimchi אם לא תשובו במהרה *nisi festinanter resipueritis.* Gr. ἐν τάχει, V. V. *in brevi*

אַשְׁרֵי *beatitudines.* Kimchi ad *Psal.* I. 1. מלת אשרי היא לעולם בלשון רבים *Vox* אַשְׁרֵי *est perpetuo Pluralis Numeri. Rationem* Aben Melech hanc affert ibidem, לפי שמענו טובות רבות *quia significat multa bona*, quod latius Kimchi ita explicat, כי לא יאשרו האדם בטובה אחת שהגיעה בו או בהצלחה אחת שתודמן לו אלא בטובות רבות שימצאו בו יאמרו עליו אשריו *Nam non prædicant hominem felicem propter unum bonum, quod ei accidit; aut unam prosperitatem, quæ ei obvenit: sed ob*

multa

multa bona, quæ in eo inveniuntur, dicunt de ipso: beatus est.

חוסי בו R.Salomo חוסיה בו *confisi in eo.* De constructione diximus Canone IV.

Hæc de Verborum interpretatione ex mente & ingenio Rabbinorum. Applicationem triplici quæstione expediemus, quas ipsi nob Judæi hoc loco movent, & primo quidem.

De Davide an Messia agatur?

Recentiores plerique ad Davidem referunt, quidquid in hoc *P*salmo de dignitate alicujus *Uncti* habetur Lipman n. 269. כל המזמור מוכיח שעל דוד עצמו קאי *totus Psalmus convincit, de Davide ipso agi.* R. Salomo & R.D. Kimchi tuentur idem, sed ita, ut non possint diffiteri, aliam majoribus mentem fuisse. Sic enim Kimchi in extremo *P*erusch, יש מפרשין זה המזמור על גוג ומגוג והמשיח הוא מלך המשיח וכן פירשו רבותינו זכרונם לברכה · ומבואר זה המזמור על זה הדרך אבל הקרוב הוא כי אמרו דוד על עצמו *Quidam interpretantur hunc Psalmum de Gog & Magog, ut* UNCTUS V. 2. *sit Rex Messias*, cui Judaei bella cum Gog & Magog gerenda attribuunt *& sic exposuerunt Rabbini nostri f.m. & perspicuus est Psalmus hoc modo* intellectus. *Sed propius est, de seipso Davidem locutum esse.* Cur vero deseratur majorum interpretatio, *R.* Salomo his verbis de-

clarat, רבותינו דרשו את ספנין על מלך המשיח ולפי משמעו [ולתשובת המינים] נכון לפותרו על דוד עצמו *Doctores nostri mystice exposuerunt hunc Psalmum de Rege Messia, at secundum literam & ut responderi hæreticis possit* (absunt inclusa Basil. & Venetis recentioribus; non autem ab antiquioribus) *commodum est exponi de Davide ipso* Sed cur non ipsos potius antiquiores audimus?

In Breschit Rabba, libro circa trecentesimum a nato Christo annum composito f. 40. col. 3. ed. novæ wilmersd. tradiderunt, א״ר יונתן ג׳ הן שנ׳ בהן שאול שלמה ואחז ומלך המשיח · שלמה דכתיב בגבעון נראה ה׳ אל שלמה בחלום הלילה ויאמר אלהים שאל מה אתן לך. אחז דכתיב ביה שאל לך אות מאת ה׳ מלך המשיח דכתיב שאל ממני ואתנה גוים נחלתך *R. Jonathan dixit: tres sunt, quibus dictum est* שְׁאַל postula, *& hi sunt Salomo, Achas & Rex Messias. Salomo, quia* 1 Reg. 3. 5. *scriptum est: In Gibeon visus est Dominus Salomoni in somnio noctis, & dixit Deus, Postula quod dem tibi: Achas, quia scriptum* Esa. 7: 11. *Pete tibi signum a Domino. Rex Messias, quia scriptum est* Ps. 2:8. *Postula a me, & dabo gentes hereditatem tuam.* In Talmud. Cod. Succa cap. 5. pariter, ת״ר משיח בן דוד שעתיד להגלות במהרה בימינו אומר לו הקב״ה שאל ממני דבר ואתן לך שנאמר אספרה אל חק יי אמר אלי בני אתה אני היום ילדתיך שאל ממנה גוים נחלתך *Tradunt magistri nostri: Messiae filio Davidis, qui revelandus est brevi, in diebus nostris,* huic *dicit Deus benedictus:*

Pete

Pete a me aliquid, & dabo tibi, quia dictum est (Pf. 2:7, 8.) *Enarrabo decretum, Dominus dixit ad me, Filius meus es tu, ego hodie genui te. Postula a me & dabo gentes hereditatem tuam.*

Unde etiam, qui ex sequioribus candide agunt idem sentiunt, quod majores. R. Sadias Gaon in Dan. 7. 13. postquam ad verba: CUM NUBIBUS COELI INSTAR FILII HOMINIS VENIENS, commentatus fuerat וזהו משיח צדקנו *hic est Messias justitia nostra*, ad sequentia ET EI DATA EST POTESTAS, ita notavit, שיתן לו שילטנות ומלכות ככתוב ואני נסכתי מלכי *quia daturus est ei* (Antiquus dierum) *potestatem & regnum, sicut scriptum est* (Psal. 2: 6.) *Ego vero inunxi Regem meum.* R. Moses Maimonides in Porta Mosis p. 160. Messiæ tribuit قرب من بارية كما قال له בני אתה *propinquitatem ad creatorem suum; sicut dixit illi* (Pf. 2: 7.) *Filius meus es tu.* Nihil ergo proficiunt alii, qui psalmum hunc לחכות המינים ut Christiani argumenti vim effugiant, quod Raschi nobis confessus est, ad Davidem detorquent. Obstat enim præter singularissimam γέννησιν v. 7. & cultum divinum v. 12. (de quibus post paullo disputabimus, amplitudo imperii v. 8. non brevioribus, quam orbis terrarum terminis defini-

ti. Nam אַפְסֵי אָרֶץ *extremitates terræ* non de finibus Palæstinae aut vicinis regionibus consueto Scripturae stilo, sed de universo mundo dicuntur, ut patet ex Esa. 45: 22. c. 52: 10. Mich. 5: 4. Zach. 9: 10. &c. Unde ipse Kimchí, postquam se torserat, qui *Ps.* 72: 8. verba eadem Salomoni applicaret, tandem ingenue fatetur ואם על מלך המשיח גם הוא מבואר יותר כי ממשלתו תהיה בכל העולם *si verò de Rege Messia* explices Psalmum *etiam hoc* (de amplissima dominatione) evadit *clarius*, *quia imperium ejus in toto mundo erit*, sicut etiam ad Zach. 9: 10. haec verba exposuit כל העולם *universus mundus*. Sed satis de hisce; ad quaestionem alteram properamus.

An Messiæ divinitas ex hoc Psalmo constet.

Messiae dixit Deus בְּנִי אַתָּה *Filius meus es tu*, non adoptivus, sed naturalis, qui addit הַיּוֹם יְלִדְתִּיךָ *hodie genui te*, quo declaratur, proprie dictum filium, ex essentia Patris genitum intelligendum esse, non על דרך משל כמו שאמרנו עליו פי ה׳ עיני ה׳ אזני ה׳ והדומה לזה i. e. ἀνθρωποπαθῶς, *sicut dicimus de illo os Dei, oculi Dei, aures Dei, & his similia*, ut perperam Kimchi in Tosephot, interpretatur. Nam tum demum per ἀνθρωποπάθειαν a lite-

a literali sensu recedendum est, quando illo aut imperfectionem in Deo aut repugnantiam importat, ut sunt, Deum habere membra corporea: at Deum *genuisse filium ex essentia sua* contradictionem arguere a nullo Antitrinitario adhud ostendi potuit, nec unquam ostendetur. Ineptius idem Rabbi, de, ἐνθρονιστμῷ exponit in lib. Radicum, col. 202. כאילו היום ילדתיך למלך *quasi hodie te genuissem regem.* Nullum QUASI in Psalmo, quod gratis finxit & infarsit Judæus: nec usquam gignere idem valet, quod regem constituere. Lipmann. 269. duo contra hujus verbi interpretationem obiicit, לשון ילדתיך אינו שייך כי אם על האם. היולדת הבן אבל על האב צריך לומר הולדתיך. אלא ילדתיך האמור כאן אינו לשון לידה אלא לשון יחוס שיחסו למלכות והוא מלשון ויתילדו על משפחותם *significatus verbi* יְלִדְתִּיךָ *non convenit nisi matri parienti filium, sed de patre necesse erat dicere* הוֹלַדְתִּיךָ genui te. *Verum* ילדתיך *quod hic dictum est, non habet significationem nativitatis, sed genealogiæ, quod genealogia ejus ad regnum sit referenda, & hoc est ex significatione*, (quæ invenitur in verbis Num. 1: 18.) *& professi sunt natales secundum suas familias*. Sed in fumum abeunt, quæ tam operose congessit Lipmannus. Nam prius ipse Kimchi in Radicibus, col. 202. confutavit hac regula הקל על הנקבה ברוב ופעמים על הזכר *Kal* [Rad. ילד) *de fœmina ut plurimum dicitur: sed aliquoties*

ties etiam de mare. Masculina enim exempla sunt Gen. 4: 18 cap. 10. 8. 15: 24. Prov. 23: 22. &c. Posterius alienum prorsus est, nec congruit ab Hitphael ad Kal significationis caussa argumentari, nisi eadem significatio exemplis aliis in ipsa Kal probari possit.

Kimchi in Tosephot ad hunc Psalmum vim sentiens argumenti Christiani כי הבן הוא ממין האב *quod filius sit ejusdem naturæ, cujus est pater;* ita nos aggreditur אמור להם כי לא יתכן באלהות אב ובן כי האלהות לא תפרד כי איננו גוף שיפרד אלא אחד הוא בכל צד אחדות לא ירבה ולא ימעיט ולא יחלק *Obiice* inquit, *illis* [Christianis,] *divinitati non convenire patrem & filium, quia illa indivisibilis* est, *nec corpus habet, quod dividi possit, sed una est omnibus modis unitatis, non multiplicat* (se) *non diminuit., neque dispertit.* Verum ἐν ἀρχῇ λαμβάνει Judæus, dum solum corporeum patris & filii relationem recipere posse contendit. Nec contradictio est, essentiam divinam esse indivisibilem, & tamen in ea dari plures personas. Est & manet indivisibilis in plura adæquate talia, hoc est in plures essentias, & nihilominus pluribus, nempe personis communis est eadem indivisibilis essentia, quod quia non eodem respectu fit, non metuenda est ulla contradictio.

Pergit Judæus objiciendo, שהאב קודם לבן בזמן ומבוא שהאב ילד הבן׳ ואף על פי שלא יתכן זה מבלי

זה בקריאת השמות כי לא יקרא אב עד שיהיה לו בן
ולא יקרא בן אם לא יהיה לו אב · מכל מקום אותו
שיקרא אב כשיהיה הבן . הוא קדם בזמן· בלי ספק ·
hoc est, *pater præcedit filium tempore, & de potestate patris educitur filius, & licet neuter sine altero possit esse, quod ad prædicationem nominum attinet, quia nemo dicitur pater, antequam habeat filium, neque vocatur filius, nisi sit ei pater :tamen ipse, qui dicitur pater, cum existit filius, tempore antecedit illum sine controversia.* Imo vero controversia magna est, nec probatum, quod repugnet patrem esse, qui tempore non sit prior filio. Etenim si paternitas in eo consistit, ut מכוחו יצא הבן *de potestate patris prodeat filius*, quod jam dixerat Kimchi; nihil obest, quo minus æternus pater, cujus כוח æterna est & ab æterno potuit generare, ab æterno etiam habeat filium, cum, quæ dispar ratio in corporeis est, ab imperfectione illorum sit, quam de perfectissimo ente, Deo, ne cogitare quidem fas est. Ad corporea uero si Judaei Inductione provocant, particularitatis vitio argumentum laborabit.

Adhaec ex versu 8 pugnat idem Kimchi, איך ישאל הבן לאב והלא הוא אל כמוהו ויש לו. כח בגוי' ובאפסי הארץ כמוהו *quomodo petet filius a patre? nonne hic Deus est* (ex Christianorum hypothesi) *sicut ille, & potestatem habet in gentes ac fines terræ perinde ac ille?* Respondemus cum

cum nostris Theologis de Christo hæc, quæ de petente filio dicuntur, secundum carnem, non secundum Deitatem intelligenda, esse. Quæ contra Kimchi objiciat, quæstione tertia examinabimus.

Interea aliud sententiæ nostræ robur adducemus, ex versus 12 verbis אַשְׁרֵי כָּל־חוֹסֵי בוֹ *beati omnes, qui confidunt in eo*, Filio nempe quem Deus genuit, & regem constituit hujus universi, & quem alii reges ac principes adorare jubentur. En, inquit, B. Gejerus, fortissimum divinitatis Messiæ argumentum! Securi hîc sunt Judæi, quasi ad " Deum, non ad filium & Messiam illud בו referatur. At vero proxime antecessit בַּר *filius osculandus*, ad quem natura sua Pronomen referri Filioque divinum honorem, ut vero Deo, vindicari postulat. Sunt, qui Chaldæum in partes vocant, qui בו illud בְּמֵימְרֵיהּ *in λόγῳ ejus* traustulit. Alii vero dubitant, paraphrastas; præsertim posteriores, mysterium in hoc verbo quæsivisse. Vid. Cl. Hacksp. ad Lipman. p. 366. Sit jam quæstio ultima.

An Jesu Nazareno hic Psalmus applicari possit?

Manibus, pedibus repugnant Judæi. Lipman ex v. 6. blaspheme, sed non impune quærit

rit אימתי מלך הנוצרי על ציון *quando regnavit Nazarenus in Zione*? Regnat omnino, & regni ejus non erit finis. Sicut autem prædictum fuit a multis vatibus, Messiæ tempore ubique terrarum divinum cultum fore Esa. 19. 19. Malach. 1. 11. non alligatum solis Hierosolymis, ut antea; ita *Zion* in Messiæ diebus non unus est Judææ mons, sed universa Ecclesia, toto orbe diffusa Esa. 2. 2 3.) quod conferri potest cum Ebr. 12. 18. 22. (cujus Rex est Nazarenus ille, in quo Judæi jam illudunt, nimis autem sero intelligent, את אשר דקרו *quem perfoderunt* Zach. 12. 10. Apoc. 1. 7.

Idem Lipman ex 7 versu telum aliud depromit אותו יום של הלידה היה בימי המשורר דוד ואיככה יטעו לפרשו על המעשה שאירע לסוף בית שני *ipse*, inquit, *dies nativitatis fuit tempore auctoris* [Psalmi] *Davidis : quomodo ergo errant explicando illud de re, quae contigit circa finem Templi secundi*? Nonne vero Dei hæc verba sunt, *Dixit Dominus ad me* &c. apud quem simplex æternitas est & fluxus ejus unicus semperque præsentissimus, nihil præteritum, nihil futurum? Unde illud ipsum *Hodie* Mich. 5: 2. exprimitur מִקֶּדֶם מִימֵי עוֹלָם id est *ante secula*. Exemplum si postulat Judæus, ubi הַיּוֹם *hodie* a limitibus temporum circumscriptis eximatur, damus ex Psalm. 95. 7. cujus loci *hodie* valet *semper* καθ' ἑκάστην ἡμέραν

μέρων, ut divinus Apoſtolus Ebr. 3. 13. reddidit.

Kimchi cit. loco diſtinctioni noſtræ, Chriſtum non ut *Deum*, ſed ut *Hominem* a Deo patre petiſſe [v. 8.] ita reclamat, אם יאמרו לך כנגד הבשר אמר אחר שלקח האלהות הבשר ואמר לבשר שישאל ממנו ויתן גוים נחלתו · לא היה זה כי הבשר לא היה לו מלכות ולא שום שולטנות על גוי מהגוים · ואם יאמרו לך כי על האמונה אמר שיקבלו אמונתו · רוב העולם בין היהודים בין ישמעאלים שלא קבלו אמונתו hoc eſt, *Si inquient* [Chriſtiani] *ſecundum carnem dici, poſtquam aſſumſit Divina natura Humanam, & dicere* [Patrem] *Humanæ* [Chriſti] *naturæ, ut peteret ab ipſo, quo daret gentes hereditatem ſuam*: [reſpondebis] *non ita eſſe, quia Humana natura non habuit regnum, nec quidquam poteſtatis in ullam gentem. Et ſi tibi dicent, quod de fide ſermo ſit, quod acceptura ſint* [gentes] *fidem ejus; reſponde, magna pars mundi tam Judaei, quam Turci* [ſunt] *qui non receperunt fidem ejus.* Verum eſt, non eſſe Chriſti regnum *mundanum*, Joh. 18. 36. ſed *ſpirituale*. Quod vero & hoc Salvatori ex numero infidelium, qui obſtet univerſalitati, Judæus denegat; næ ille vehementer errat. Spirituale enim Chriſti regnum non tantum *gratiae* eſt & in Eccleſia; ſed etiam *potentiae* per totum orbem diffuſum, ubi in *medio hoſtium* ſuorum [Pſal. 110. 2.] & ſic inter ipſos Turcos & Judæos potenter dominatur,

natur, hos captiuitate diuturna puniendo; illos compescendo & reprimendo, ne crudelius, quam Deo visum est, in sanctam Ecclesiam sævire possint.

Hæc sunt, quæ in mentem nobis venerunt de *R*abbinismo cogitantibus. Fugisse quædam memoriam nostram aut notitiam quoque, non dubitamus, præsertim quod hæc lex humanitatis est, qua veniam nobis paratiorem ab iis speramus, qui æqui judices sunt, nec se homines esse ignorant. Doctis & exercitatisq; non scripsimus: ad tirones hujus studii si quid commodi accedet ex libello nostro, omnia nos consecutos esse putabimus. Neque enim plura aut majora nobis proposita fuerunt. Quæ de scriptura Ebræo-Germanica adferri possent, sub calcem Thesauri Grammatici Buxtorfiani inveniuntur copiose & perspicue explicata, etiam genuino charactere, qui a cetero *R*abbinico nonnihil differt, accurate proposita.

A D D E N D A.

Pag. 14. Pronominibus Talmudicis ex Chaldaismo addatur & Singularibus quidem אִינָא *is*, *ille*: Plural. אִינוּן & אִינִּין *illi*, *illæ*, quod Hierosolymitane cum Præfixis א amittit, ut דינון *quia illi* Pag. 44. l. 2. adscribatur: Plur. יהו: *erunt*, e. g. Raschi in fine Psal. I. Pag.

45. classi primæ *P*articularum addatur כָּל הָרוֹב & בָּרוֹב *plerumque, ut plurimum*. P. 58. 59. voces omissæ suo loco reddantur הִמְתִּין *exspectavit*. צִיֵּיר *formavit*, שַׁיָּיךְ *convenit*, &c.

F I N I S.

Clarissimi Viri

JOHANNIS DRUSII

DE

PARTICULIS

CHALDAICIS,

SYRIACIS,

THALMUDICIS

ET

RABBINICIS

Liber Singularis

Significationes litterarum quibus usi fuimus in hoc opusculo.

Ch.	Chaldaicum.
Eb.	Ebraice.
Jero.	Jerosolymitanum.
Jon.	Jonathan.
M.	Massoriticum.
On.	Oncelos.
R.	Rabbinicum.
Sy.	Syriacum.
Th.	Thalmudicum.

Claris. & reverendo viro,

D. GULIELMO THORNO

Doctori Theologo & Decano Cicestrensi, Regio quondam linguæ sanctæ Professori, &c.

L*Ago Christianus amicus olim tuus, Reverende Domine, inter eos fuit qui me hic in Frisia privatim & publice docentem audiverunt. Sub discessum suum ultimum ex his locis petiit a me ut de particulis Chaldaicis, Thalmudicis & Rabbinicis aliquid conscriberem. Feci, ut vides, eique licentiam feci sub nomine suo, si vellet, edendi. Statuerat ille addere particulas Arabicas, quam linguam in Gallia didicerat: sed morte præventus neutrum præstare potuit. Obiit in itinere, nescio ubi, cum domum rediret ex longinqua multorum annorum peregrinatione. Utinam Deus illi vitam longiorem concessisset: fuisset absque dubio patriæ suæ non vulgare ornamentum. Nam eos fecerat progressus in linguis Orientalibus, ut illas cum fructu, imo cum laude, docere potuerit. Tales autem hodie*

necessarii potissimum in Academiis, ubi sciolorum plena sunt omnia. Et senes & juvenes profitentur quod non intelligunt. Satis est si legere sciant. O utinam omnes non nescirent. Quanta est copia talium, tanta est inopia eorum qui solidam eruditionem adepti, alios recte ac methodice instituere queunt. Nam nemo docere potest quod nescit. Quamobrem optanda erat huic viro Juveni vita longior, si Deus ita voluisset. Nunc aliter ei visum, in cujus manu vita & mors, cui nemo potest resistere. Plura vellem, sed impedit dolor, quem ex ejus immaturo obitu concepi. Eum lenit ac mitigat recordatio eorum quæ R. tua filio meo Johanni annis superioribus in Anglia præstitit. Quo nomine me devinctum sibi habet & habebit, quoad vivam, ut cum maxime.

Deus reddet præmium tantis meritis dignum. Interim accipe, quæso, abs eo hoc munus levidense, quod gratum erit (ita spero quidem) vel propter alterum me, quem amas: vel propter Lagonem, quem aliquando familiarem habuisti. Taceo quod usui erit, si velis, studiis tuis Ebraicis, in quibus eousque processisti, ut etiam Ebræa legere possis absque punctis. Quod inter paucos hodie tibi datum divinitus, R. tuam apud me commendabilem, apud alios admirabilem reddit. Bene vale. Ex museo nostro, mense Augusto, anno Christi MDCVIII.

Tuæ R. addictissimus

JOH. DRUSIUS.

DE

PARTICULIS

CHALDAICIS,

SYRIACIS,

THALMUDICIS,

ET

RABBINICIS,

Liber singularis.

De particulis incipientibus ab א.

אַגַב, propter, אֵצֶל, juxta, prope: idem videlicet quod גַב, ut א redundare videatur, ac nescio an scribi possit אֲגַב cum chateph patach sub Aleph, ut אֲדָם scribimus pro
דם sanguis, & אֶדְרָא pro יְדָא manus אֲגַב propter.

pter, id est בְּגִין vel בִּשְׁבִיל R. Salo. Hos. VII.

אֲנַב post, id est אַחַר. Munsterus in lexico Chaldaico.

אֲנַב דְ propterea quod.

אֲדַיִן tunc, ex Ebræo אָז vel אֲזַי, Zain in Daleth versa. בְּאדַיִן idem, in quo ב redundare videtur Chaldaicum.

בְּאדַיִן in tunc, ut, *in ante:* quod in Latio repertum.

אַדְהָכִי interim. Thalmudicum.

אֲדַכִּי adhuc, ἔτι amplius. Th. אַדְרַב & אַדְרַבָּא & אַדְרַבֵּי contra. Thalmudicum.

אֶחָד unus. Ebraicum. Sed apud Magistros peculiarem usum habet cum dicunt אֶחָד עָנִי אֶחָד עָשִׁיר sive pauper sive dives, non refert, ei respondet apud Latinos *sive* geminatum: item *tam quam*, *tum cum.*

אַחֲרֵי דְנָה postea. Dan. 2: 29.

אַמַּאי cur, quid ita, quamobrem. Th.

אִי cum chirec, non; ut אִי אֶפְשָׁר ἀδύνατον: אֵי cum tsere, ubi, id est. אַיֵּה. Videndus Thesbi. אֵי מִכָּן unde: אֵי מִזֶּה אַתָּה unde tu es?

· si, & repetitum, *sive*, id est אוֹ. Exod. 19: 13. in Jerosolymitano. אִי בְּעִיר אִי גְּבַר sive bestia, sive vir. Ebraice אִם.

אֵידוּ quisnam.

אֵיכָא vel אֵיכָא ubi. Ebraice אֵיכָה.

אֵימַת & לְאֵימַת quando, πηνίκα.

אֵימָתַי idem. Compositum videtur ex אֵי & מָתַי. Aut Jod est paragogicum, ut in אֵימָתַי est

אֵיכְדֵין

אֵיכְדֵין quomodo & הֵיכְדֵין ex אֵין five הֵין & דֵין. R.

אִין si, quod ſcribunt אִי, & iteratum, *ſive* in Jonath. Exod. 19:13. ex Ebraico אם quod Oncelos ibi uſurpat. Quamvis dialectus Chaldaica ם in ן mutare conſuevit.

אִית & אִיתָא eſt, vel ſunt. אִיתַי idem Dan. 2:10. Originem habet ex Ebræo יֵשׁ Jod in Aleph verſa, & ש in Thau, ut mos eſt Chaldæis. לָא אִיתַי non eſt. Ezræ 4: 16. לֵית idem. Id contractum ex eo: לָא non & אית eſt, & eſt frequens apud criticos Ebræorum, quos Maſſoritas vocant. כְּדְאִיתָא ſicut eſt. אִיתוֹהִי eſt ipſe & אִיתוֹי, quod in textu Ebraico Eſtheræ יֶשְׁנוֹ Pro אִית Thalmudici dicunt.

אִכָּא eſt, & לֵכָּא non eſt. Plenum eſſet לָא אִיכָּא. Redditur etiam, ſunt, & לֵכָּא non ſunt. אִיכָּא דטרכן ſunt qui inſectantur. Proverb. XIX:7.

אֵל Particula cum מ ante ſe reciprocationem ſignificat: מֵאֵלָיו ex ſeſe, מֵאֲלֵיהֶם ex ſeipſis; quod ſcribunt מאלידהם. forte legebant מֵאֱלֵיהֶם. Nam Jod etiam chateph ſegol indicat. Autor Elias tantum in tertiis perſonis inveniri. Sic מֵאֵלֶיהָ ex ſeipſa, quod explicat מֵעַצְמָהּ: *non enim dicimus*, inquit, מֵאֵלַי *ex me*, מֵאֲלֵיכֶם *ex vobis*, מֵאֵלֵינוּ *ex nobis*. Expende.

אֶלָּא niſi, ſed, tantum, duntaxat. Jeſ. 64: 4. in commentariis Salomonis Jarchi, & Davidis Kimchi, כל הנביאים לא נתנבאו אלא לימות:

המשיח אבל לעולם הבא omnes prophetæ non prophetarunt de Meſſia tantum, ſed de ſeculo venturo. Verba ſunt Samuelis cujuſdam ex monumentis τῶν μακαρίτων magiſtrorum. Hanc particulam opinatur Mercerus eſſe ex ἀλλὰ Græcorum. Elias quoque ait dictionem Græcam eſſe, quam explicat per כִּי אִם & רַק & אַךְ. Poteſt ita eſſe: tamen inclino ut credam dictionem compoſitam eſſe ex אִם, vel certe אִן, & לָא: cui firmando ſegol quod ſub Aleph.

אִן לָא ſi non, אִלָּא & אֶלָּא. Simile in antiquitate, Hellel pro Hillel. Sic medras hodie pronuntiant ipſi Judæi, quod tamen ſcribunt מִדְרָשׁ. Quod Elias nequicquam ac fruſtra miratur.

אֶלָּא אִם כֵּן niſi ſi ſic, id eſt niſi alioqui. Rabbinicum.

אֶלָּהֵן niſi, ſed, præterquam. Gen. 21: 26. in Oncelo & Jonatha: item Gen. 24: 30. & 40, 14. Ubi codex Ebræus habet כִּי אִם, & Lxx. reddunt ἀλλὰ, & Hiero. tantum, & Fagius, veruntamen. De ſcriptura hujus particulæ dubito, & forte melius eſt ut אֶלָּהֵין ſcribatur: ſed nihil decerno.

אֲלוּ ecce. Dan. 2. 31.

אִלּוּ idem quod אִלֵּךְ iſti ilii, illæ.

אִלּוּ cum accentu in ultima & Hirec ſub Aleph, ſi: unde כְּאִלּוּ ac ſi. Eſth. VII: 4. & alibi paſſim

אִלּוּלֵי פוֹן & אִלוּלֵי niſi. Chaldæi utuntur pro לוּלֵי &

& לו & אליו per chirec. Elias existimat dictionem compositam esse ex אם si & לא non: cui in eo non plane assentior. Nam eo labor ut credam potius ex אם & לוי constare. Scribunt autem אלולַיפון conjunctim, & אִלוּלַי פון disjunctim, variantibus libris. *Plura in* פּוֹן. R.

אֵלָךְ ultra, id est, הָלְאָה, ut cum dicunt מִכָּאן וְאֵלָךְ καὶ ἐπέκεινα. Geminatum אֵלָךְ וְאֵלָךְ valet huc illuc. Elias interpretatur מִכָּאן וּמִכָּאן hinc inde, vel מִזֶּה וּמִזֶּה vult dicere מזה הצד ומזה הצד ab utroque latere, sive ab hoc & ab illo, ab utraque parte. מֵאֵלָךְ deinceps.

אִלְמָלֵא nisi, cum א in fine. אִלְמָלֵי מוֹרָא מַלְכוּת absque, sive, nisi esset metus regni.

אִלְמָלֵי si, cum jod in fine. אלמלי נגדו לחנניה si per torturam examinassent Hananiam, Fagio interpretante. Vide Thesbitem Eliæ. אַלְתַּר, unde לְאַלְתַּר statim, subito, confestim. Hiscuni exponit מִיָּד e vestigio: Elias תֵּכֶף statim,

אמאי quid, idem quod מאי, quod scribes מי Manahem in Genesin אמאי איקרי יבשה quid vocatur arida?

אָן ubi, πȣ̃. אָן cum patach scriptum Gen. 19:5. in Oncelo, & האן cum He in Jonatha. Ebraice אַיֵּה ubi. Sed Gen. 22:7. הָאן cum camets. לְאָן quo: מִנָּן unde, pro מן אן Reperies etiam מִנָּא ultima resecta, & forma duali מִנַּיִן in Thalmud, ex Ebræo מֵאַיִן, quod scribunt unico Jod

jod מנין ut eo facilius a מנ״ין discernatur, quod legunt מִנְיָן numerus, æra. Unde & מִנְלָן & sine apicibus מנאלן pro מן אָן לָן unde nobis ? לָן Syriacum est pro לָנָא. Dicunt & אֵי מִנָן unde. Cæterum אֵי in lingua Ismaelitica, hoc est Arabica, idem valet quod נָא nunc, id est, עַתָּה. Testis Abenezra in comment. Gen. XII: 12.

אִין si, quod scribunt אִין Gen. 43:14. Oncelos habet אִם, ubi אִין in Jonatha. Hoc mere Chaldaicum, illud etiam Ebraicum est. אִם כֵּן si sic, ergo. אִי repetitum Exod. XIX: 13. בְּעִירָא אִן אֱנָשָׁא sive bestia sive homo: hujus & supra meminimus.

אָסְפַּרְנָא numerò, celeriter. Ezræ. v. g. vi. 8. Vide Quæstiones meas. Mercerus exponit *diligenter*: alius, *festinanter*, *ilico*. Si bene memini, Franciscus Raphelingius pater ita olim exposuit: sed ubi nescio.

אַף & אֵף, quod scribunt אוּף. Illo usus est Oncelos: hoc Jonathan Gen. VI: 4. אוּף repetitum valet tam quam Gen. XLIII: 7.

אַף כֵּן itidem, similiter. R.

אֲפִילוּ, vel potius אֲפִלּוּ, etiamsi, ex אַף & אִלוּ. Elias, Caninius, Mercerus.

אֲפִילוּ etiam & אֲפִילוּ הָכִי Genes. XXVI: 33. in Jonatha, pro quo in Oncelo אַף, & in Ebræo גַּם etiam. Sunt qui ex אִין & לוּ componunt.

אַף אֱלָהִין quanto magis. Ebra. אַף כִּי.

אַף עַל גַּב idem. Th. & R.

אַף

אַף עַל פִּי , vel unicà voce אַפְּעַלְפִּי quamvis , licet ; ſequente ש , ut cum dicunt על פי שלא עבדו ע"ז quamvis non coluerint idola. Fere compendio utuntur ſcribentes per ſigla אעפ"י שכל ישראל ישובו quamvis omnes Iſraelitæ revertentur.

אַף עַל פִּי כֵן quamvis ita, id eſt tamen, *ἀντίϛροφον* ſuperioris.

אפוקי cum Lamed. לאפוקי רוב נוסחאות in pleriſque codicibus.

אֶפְשַׁר *δύνατόν ἐϛι*, posſibile eſt, fieri poteſt.

אִי אֶפְשַׁר *ἀδύνατόν ἐϛι*, non eſt poſſibile. R.

לָא אֶפְשַׁר vel לֵית אֶפְשַׁר *οὐκ ἐϛὶ δύνατον*. Chald. Invenitur & cum affixis.

אֲרֵי ecce. Ebraice הִנֵּה ſive הֵן en. Supra eſt אֱלוּ eodem ſenſu. Sic אלה & אָלָה maledi-ctio , diræ. Nam ל & ר alternant. Sic Græcé *κλίβανος* & *κρίβανος* , id eſt, clibanus.

אֲרֵי quia , quod. Ch.

אֲרוּם idem. Jeroſolymitane : & אֲרוּם.

אֱלָהֵן verum *R*uth. 1. 11.

אֶתְמָלִי heri , ex Hebræo אֶתְמוֹל. Ergo Cholem ex more in Camets mutavit, & jod addita per paragogen.

Do

De particulis incipientibus a littera ב

בֵּי usurpant Chaldæi pro ב servili, ut Cantic. I.

בֵּיהּ שַׁעְתָּא ea ipsa hora.

בְּגִין propter, recipit affixa, בְּגִינִי propter me, בְּגִינְהוֹם propter eos, Gen. 18: 26. in Jonatha. בְּגִין דְּ in eodem, ubi in fonte לְמַעַן אֲשֶׁר. Vide, si placet. בְּגִין כֵּן propterea, Gen. 42. בְּגִין כִּי Thren. I. I.

בְּגְלַג idem, in Caninio sed forte legendum בְּגְלַל, quæ est particula Ebraica, nota in vulgus בִּגְלַל, unde מִן בִּגְלַל דְּ propterea quod. Exod. XIX. 18. in Jonatha: מִן בִּגְלַל דִיהֵימְנוּן ἵνα πιςεύσωσι, ut credant Exod. IV.: 5. in eodem.

בְּדִיל idem quod בְּשֶׁל propter.

בְּדִילִי propter me. Ebraice בְּשֶׁלִּי mea causa. Nam ד' est ש Ebræorum. בְּדִילְהוֹן propter eos, Gen. XVIII. 26 in Oncelo.

בְּדִיל דְּ ἵνα, ut Gen. XVIII: 19. & Exod. IV: 5. in eodem. בְּדִילָךְ propter te Genes. XII. nec invenitur absque. ב

בִּגְלֵי quod scribunt בגלאי cito, celeriter. forte an a גלל vulgo. Nam ordines hi de facili permutantur inter se.

בְּהָדֵי dum, donec. Th.

בהדי propter, ut in proverbio illo vulgari בהדי הוצא לקיא כרבא propter folium vapulat caulis: quod alibi legitur בדיל הוצא eodem

dem ſenſu. Eſt autem adagium Thalmudicum.

בַּהֲדִי mecum, apud me, id eſt עִמִּי aut אֶצְלִי ait Elias in Lexico Chaldaico, quod Methurgeman vocat. R.

בַּהֲדָדֵי ſimul. Thalmudicum.

בְּהֶדְיָא certe, ſane. In libro fidei, qui Ebraice ספר אמנה, cap. v. aperte manifeſto. Ibid. cap. VII. ei opponitur בִּרְמִיזָה nutu. Exponunt autem בבירור, clare, aperte. Videtur Græcum eſſe *ἰδίᾳ*, privatim, ſpecialiter, præcipuè: quamvis ſignificatio non uſque adeo conveniat. Aſpiratio autem addita, ut in הֶדְיוֹט *ἰδιώτης*, הנדיא India, & aliis nonnullis. Poſſet dici לְהֶדְיָא *τῇ ἰδίᾳ*, cum ל. Quod Elias ſe alibi legiſſe ſcribit, ſed neſcit ubi. Sic reperies להדי circa, juxta. De quo in הדי.

בֵּין repetitum valet ſive, vel partim, ut Zach. XI: 5. In Camianis בין טוב בין רע partim bonis, partim malis.

בֵּינֵי idem quod בֵּין inter. Gen. XLIX: 14. in Jeroſolymitana editione. בֵּינֵי תְּרֵין תְּחוּמַיָּא inter duos terminos.

בֵּין בָּךְ interim. Rab.

בְּכַךְ, ſic ita. R.

בְּכֵן tunc Exod. XV: 1. in Jonatha & Jeroſolymitano. Sed in Oncelo בְּכֵין cum Jod. Hæc particula obvia hoc ſenſu Gen. XLIX: 5. & in textu Ebraico Cohel. VIII: 10. item Eſth. IV: 16. In Eccleſiaſte Thargum habet בְּקֻשְׁטָא vere. Mercerus

rus annotat accipi etiam pro לָכֵן ideo, propterea. *R*bb inicum.

בְּלָא sine, absque, *ἄνευ* *R*.

בִּסְטַר juxta, prope, idem videlicet quod אֵצֶל. Verbum e verbo, *in latere*. Nam סְטַר latus. Dicunt etiam צַד eodem significatu; unde בְּצִדָּךְ in latere tuo, id est, juxta te vel coram te. In Lexico Munsteri צִדּוֹי juxta eum.

בַּר sequente מִן præter, extra. In Massora בר מן א׳ præter unum. Cum affixis בַּר מִנִּי præter me: בַּר מִנַּנָא absit a nobis. בַּר מִן טַפְלָא exceptis parvulis. בַּר מִן כַּפְנָא קַדְמָאָה præter famem primam sive priorem. Ebra. מִלְּבַד, vel certe לְבַר מִן.

בַּר & בָּרָא foris vel foras. חֵיוַת בָּרָא fera agrestis, quæ videlicet foris in agro vitam degit. נָפְקַת בָּרָא foras exiens mulier, id est meretrix, juxta illud Salomonis, *in domo non habitant pedes ejus*, לְבָרָא foras. מִלְּבָרָא *ἔξωθεν*.

בְּרַם verum, verum tamen. Dan. 2: 28. utique Hos. 2: 23. *ἀλλὰ*, sed, id est כִּי Gen. 18: 15. tantummodo, duntaxat, Gen. VII: 23. in Oncelo. Sumitur & pro אַף etiam Job. XXXII.

בִּשְׁבִיל propter: idem cum בַּעֲבוּר, nec sine ב
invenitur. בִּשְׁבִיל כָּךְ propterea quod. בִּשְׁבִיל כָּךְ וּבְכֵן Rabbinicum.

בְּתוֹךְ כָּךְ interea, interim R. Salomo Exod. XXXII: 2.

בתר

בָּתַר post: בָּתַר כֵּן postea Gen. VI: 4: quod Rabbini אַחַר כָּךְ dicunt. בָּתַר כְּדֵין idem Exod. V. I. in Jonatha: מִבָּתַר כְּדֵין XXXIV: 32 in eodem, pro quo in Oncelo בָּתַר כֵּן. Vide, si dubitas. בָּתַר דְּנָה Dan. VII: 6. בָּתַר כְּדוּ & בָּתַר קְבֵי Gen. VII: II. in Jonatha. בָּתַר דְּ postquam.

בָּתְרָךְ post te. Dan. II: 13. בָּתְרוֹהִי post eum &c.

בְּבָעוּ quæso, obsecro, Gen XLIII: 19.

בְּבָעוּ מִנָּךְ quæso te. XLIV: 18.

בְּמָטוּ idem & בְּמָטוּ מִנָּךְ obsecro vel quæso te.

Usurpant etiam pluraliter, pro quæsumus. Sic בְּבָעוּ

De Particulis incipientibus a littera. ג

גַּב cum, id est עִם. Sic usurpat Thargum, quod ab Urbe nomen habet. Jerosolymitanum enim dicitur. גַּבֵּה cum illo: גַּבָּךְ tecum. גַּב proprie latus. Rabbini utuntur pro אֵצֶל juxta, prope, גַּבִּי apud me.

גַּבָּן apud nos: & more pluralium, גבוי apud illum, quod & גַּבּוֹהִי. Reperio & גַּבֵּיהּ ad illum. Id ex Jerosolymitano citat R. Salomo Hos. VII: 7. Significat etiam a, ab, ex, de. גַּבּוֹי, abs illo.

גַּבֵּי idem. גַּבֵּי מִיתַת מֹשֶׁה de morte vel obitu Mosis. גַּבֵּי אוּמָּן ab artifice Hos. VIII: 6. Huc pertinent proprie גַּבָּן, de quo supra. עַל גַּבֵּי super,

ſupra, גַּבֵּי הָאִילָן ſuper arbore, vel ſupra arborem Th. Rab.

גַּו proprie medium, quod in regimine facit גּוֹ, vau quieſcente, ut בְּגוֹ קַרְתָּא. in medio urbis. Tranſit in particulam indeclinabilem, quoties ל proponitur aut מ, aut ל et מ ſimul. לְגַיו intrinſecus Exod. XXVIII: 26. in Oncelo. Nam in jonatha eſt לְגַיו cum tſeri: מִגַּו intra, מִלְּגַו vel מִלְגַו abſque dages, intrinſecus. In Munſtero invenies מִלְגָיו inſerta litera Jod, ut ſupra in Oncelo. Cum affixis בְּגַוֵּהּ in medio ejus, intra eum בְּתוֹכוֹ.

גַּוָּאָה interior. Nomen adjectivum. R.

גּוֹן, unde כְּגוֹן ſicut, quemadmodum; idem videlicet quod כְּמוֹ. Rab. Sine Chaph non invenitur, quod ſciam.

גְּמִרֵי, ſed non ſine lamed, לִגְמִרֵי in totum, in univerſum. Th. et R. Alii ſcribunt לִגְמִרֵי cum tſere.

גַּרְמֵהּ cum Beth בְּגַרְמֵהּ ipſiusmet. Levit. VII. 19. in Jonatha.

De Particulis incipientibus a littera ד.

דְּ et דִּי valent אֲשֶׁר, idem videlicet quod שֶׁ cum ſegol· Significat etiam לְמַעַן Dan. 2: 16. לְדִי cujus, cui: מִדִּי a quo: דִּילִי meum Gen. XLVII: 6. pro דִּילִי niſi mendum eſt. Geminatum.

דִּידִי meum: בארעא דלא דידי in terra non mea. Gen. XLII: 9. in jonatha.

אֵד

עַד דִּי quousque: דִּי דְהַב auri sive ex auro. דִּי כְסַף ex argento, Dan. 2 : 32.

דִּיבְרָא qui creavit. Cum duplici Jod דְּיִי, quod legunt דִּי αὐτάρκης, idoneus, sufficiens.

דִּלְהֲכִי tametsi. Thalmudicum.

דִּלְמָא ne, nequando, μήποτε Gen. XXXI. 31. in Oncelo & Jonatha: ubi codex Ebræus habet פֶּן, quod reddunt, ne forte: malim, ne quando. Thalmudici dicunt שֶׁמָּא. Vide sis Eliam in Thesbite de hac particula. Deut. VII. כי תאמר. R. Salomo explicat לשון דלמא, forte dices, id est, שֶׁמָּא. Ergo דִּלְמָא & שֶׁמָּא synonyma sunt.

De Particulis incipientibus a littera ה.

Hæc littera in digestis Thalmudicis præfigitur adverbiis.

הָתָם ibi, illic. הָכָא hic, quod alii scribunt הָתָם & הָכָא. Vide sequentia.

הֵא ecce. Legitur in textu Ebraico Gen. XLVII : 23. Vulgo scribunt הָא cum camets, unde הָאֲנָא ecce ego, Gen. XLVI : 2. in Jonatha. Nam in Oncelo est הָא אֲנָא divisim & duabus dictionibus. הֵא & הָא ut גִּי & גַּיְ. Sequente Chaph valet sicut הֵא כְּדִי פַּרְזְלָא perinde ut ferrum, καθὼς ὁ σίδηρος Dan. 2 : 43. הֵי כְּבִרְכָתֵהּ juxta benedictionem ejus, Gen. XLIX : 29. in Jonatha: ubi Jod pro Aleph. Hinc הֵיךְ de quo mox.

הָאכְּדֵי ſicut, tanquam. Th.

הָאִדָּנָא pro הָעִדָּנָא hoc tempore, id eſt nunc, ut הַלַּיְלָה hac nocte, הַיּוֹם hodie. Thalmudicum

הָאן ubi, quod Gen. xix: 5. in Jonatha ſcriptum הָאן per patach. Syriace in Hagiographis eſt אָן.

הַבְּלְתִּי idem quod בִּלְתִּי. Nam ה addita, ut in הָתָם & aliis. Joſeph Albo Sotienſis Hiſpanus in libro articulorum fidei, Serm. 3. cap. 24. כוכבים הבלתי נראין *ſtellæ quæ non videntur*.

הוא ſum. Gen. xlvi: 3. אֲנָא הוּא אֵל ego ſum Deus in Jonatha: & mox, אנא הוא במימרי אחות עמך *Ego ſum qui cum ſermone meo deſcendam tecum*. Quod ſi, *ego ipſe?* ut הוא ſit omnium perſonarum, quemadmodum הִמָּה ipſi. Tunc verbum ſubſtantivum ſubaudiendum erit.

הוֹאִיל ſequente vau. הוֹאִיל וְכֵן הוּא poſtquam vel quandoquidem ita eſt. הוֹאִיל וּכְרַכָּא דִסְדֹם quandoquidem urbs Sodomæ. Vide Thesbitem Eliæ Levitæ.

הֲדֵי, unde כַּהֲדֵי dum, donec: item ſimul, pariter, propter. לְהֲדֵי circum, juxta. כהדי circa me, mecum. Dicunt Doctores טֶרֶף דלהדי. פנים videntur dicere, poſt faciem id eſt אחורי פניו. Vide Abenmelechum in Michlal Jophi, Exod. xxxiv.

הִי

הַי hic, iſte. כְּהַי גַוְנָא ad hunc modum, quod abbreviantes ſcribunt כה״ג.

הַי pro הֵיךְ legitur Exod. XXVIII: 15. in Jonatha, הַי עוֹבַד ſecundum opus: הֵיךְ quomodo. Syre איך. Valet & ſicut הֵיךְ פַּרְזְלָא, quod in Daniele הָא כְפַרְזְלָה ſicut ferrum. R. הֵאךְ. quod ſcribunt היאך. Quidam legunt הֵיאַךְ quomodo: הֵיךְ אַרְיָא tanquam leo Gen. XLIX: 9. in Jeroſolymitano. Ceterum in Oncelo eſt כְּאַרְיָא & in Jonatha הַי כְּאַרְיָא ecce ſicut leo, ſi modo הַי ibi ſignificat ecce, i. הָא: de quo dubito.

הֵיכָא ubi. Syr.

הֵיכְדֵין pro אֵיכְדֵין quaſi, *quomodo iſtud.* הֵיכְדֵין כְּמָא דְפַקֵּד ſic quemadmodum præceperat. Gen. L: 12. Ceterum הֵי Syri paſſim pro אֵי uſurpant, ut הֵידֵי vel הֵידִין pro אֵידִין vel אֵידִין quis &c. Invenies & הֵידֵין pro tunc, quod ſcribendum, autore Mercero, הֵידֵין, vel certe הֵידָן pro אֵדַיִן. Ebra. אָז

הֵיכְדִין Jeroſolymitane, ſic, הַכְדִין itane? Hic ה eſt nota interrogandi.

הֵיכְמָא ſic. Syr. הֵיכְנָא idem.

הֵיכָן ubi. R. ſequente ך ſicut, ex הֵי quod valet אֵי & כָאן hic.

הֵיכְנָא Sy. ſic Reperies & הֵיכְנָה cum he in fine.

הַיְנוּ sequente ד, quod scribunt חיינו, ut cum dicunt הַיְינוּ דְאָמְרִי אִנְשֵׁי, hoc est quod homines dictitant. Frequens est apud Magistros. Dicunt etiam הַיְנוּ הַךְ hoc illud est, & הַיְנוּ כַּךְ. Dictio composita ex היה fuit, est, & affixo נִי, quod Ebraismus usurpat in יֶשְׁנוֹ est ipse.

הִילְכָּךְ propterea. ex הִי et לְכָךְ Th.

הַךְ iste, ista. הַיְנוּ הַךְ hoc illud est, et pluraliter הָנֵי הָךְ ista sunt. R. et Th.

הָכִי sic. Gen. XXVII:37. LXX. δικαίως. Hieron. *juste*. On. יָאוּת recte. Jona. בְּקוּשְׁטָא vere, ἀληθῶς.. Sic etiam Santes. דְּלְהָכִי tametsi. אַדְהָכִי interim: quorum et supra meminimus. אֲפִילּוּ הָכִי licet ita sit.

הֵיכִי idem, et sequente Daleth, הֵיכִי דִבְדַקְתִּנוּהִי sic probavi eos. Invenitur et הֵיכִי pro הֵיךְ quomodo, & pro הֵיכָן ubi, πȣ̃.

הָכָא hic, huc, ὧδε. Gen. XXI.23. & XXII.23. Ebraice הֵנָה & פֹּה. Sunt qui scribant הָכָה: sed rectius est raphe, ut in pronominibus.

הָכָא sic, id est הָכִי Jerosolymitane.

הָכֵן sic Syr.

הָלָא idem cum הָלְאָה ultra, ulterius, illuc. Gen. XIX.9. קְרַב לְהָלָא accede in diversam partem, secede illuc.

הָלְכָא pro לְהָכָא huc, ὧδε.

הַלְוַי utinam, sequente ד. Psal. LXXXI. הַלְוַי דְעַמִּי שָׁמַע לִי utinam populus meus audiret me.

Scri-

Scribunt vero הלואי cum apices absunt. Invenies etiam, לואי quod scribunt לֵוַי, de quo suo loco. Rabbini utuntur, sequente vau הָלַוַי.

הַלָּלוּ isti, istæ. R. Idem quod אֵלֶּה & אִלּוּ, de quo supra.

הַלָּן ultra, id est הָלְאָה. R. Ebraice הָלְאָה. Utuntur & pro illic, sed non sine Lamed. לְהַלָּן ulterius, quod alii scribunt לְהַלָּן.

הִמּוֹ ipsi, ipsos, pro הִמּוֹן omnium personarum, ut אֲנַחְנָא הִמּוֹ nos ipsi, Ezræ v. 11. מִנֵּהּ ab illo, id est. מִמֶּנּוּ R. הֵימֶנָּה abs illa. Ebra. מִמֶּנָּה.

הֵן si, repetitum valet sive. Interdum vim habet interrogandi, ejusdem valoris cum הֲ quod vocant ה השאלה, He interrogandi. Dan. 3. 15. הֵן אִיתֵיכוֹן estisne vos? Ebr. הֲיֶשְׁכֶם num estis vos? הֵן לָא nisi.

הֵן ναὶ etiam, vel est. In opposito habet לאו οὐ, ut cum dicunt, *Justorum* הֵן *ναὶ*, *est* הֵן *ναὶ*, *&* לאו οὐ *eorum*. *est* לאו οὐ. *Quadrat cum illo*, *Sit sermo vester ναὶ ναὶ & τὸ τό*. R. Salomo Exod. xx. 1. *respondent ad est, est; & ad non, non.* הֵן verti, est. Sic Ausonius ad Paulinum,

Quum multa loquaces
Ambiguis sererent verbis contra omnia solum
Est respondebat vel non.

In Juchasin, *visne ut excipiamus hunc Philosophum socium nostrum?* * *dixit ei* הֵן *etiam.*

2 Co-

* Salutemus ad verb. accipiamus faciem hujus philosophi,

2 Corinth. I. 17. *Ut sit apud me* τὸ ναὶ ναὶ, Καὶ τὸ οὔ, οὔ. *etiam, etiam: & non, non*. Ebraice, הן הן ולאו לאו.

הַרְבֵּה sæpe, frequenter. R.

הֲרֵי ecce, certe. Factum putatur ex Chaldaico אֲרֵי, tenui versa in aspiratam. Quod insolens non est.

כְּשָׁא νῦν, nunc Act. XXIV. 13. ἄρτι Matth. VI. לְהַשָּׁא ad horam hanc, Rom. 2. Sy.

הַשְׁתָּא nunc. Contractum videtur ex הָא שַׁעְתָּא, fuga litteræ vastioris, quam litteram e טוּנָא & aliis multis consuetudo elegans Chaldaici sermonis evellit. הָא שַׁעְתָּא hac hora. Gal. ors. מֵהַשְׁתָּא deinceps. Ebraice מֵעַתָּה a nunc.

הָתָם hic, illic: vel, huc, illuc. תַּ in Chaldaismo est שָׁם ibi, quod & תַּמָּן dicunt: rarius cum he הָתָם, sive, ut alii scribunt, הָתָם.

De Particulis incipientibus a littera ו

וַי Væ sive veh, quod scribunt ווי cum gemino vau. וַי לָנָא væ nobis. Quidam sumptum existimant è Latio: ego potius Latinum à Chaldaico sumptum putarim. Fere post se Lamed habet וַי לְבִישָׁא væ malo: וַי לְרָשָׁע væ improbo.

וְתַם, & sine punctis, וותם εὐθύς, statim, quod & אוותיאום scribunt. Dictio mere Græca.

וַדַּי certum: unde בְּוַדַּי certe, procul dubio, quod

quod ſcribunt בּוּרַאי quaſi dicas: in confeſſo. Unde nomen אֶרְגִּי vocanr גִּיּ quod ejus puncta certa ac ſtata ſint.

וַהּ Vah, lætitiæ interjectio, ut וַי doloris. In Lexico Chaldaico Munſteri וָהּ & וָיָה euge, væ.

De Particulis incipientibus a littera ז

זְעֵיר פּוּן paululum, modicum. פּוּן videtur eſſe adjectio ſyllabica. Extat Exod. xv I I. 4. in Oncelo, עוֹד זְעֵיר פּוּן adhuc paullulum, ubi Jonathan edidit תּוּבקלל זעיר. In Ebræo eſt עוֹד מְעַט adhuc modicum,

De Particulis incipientibus a littera ח.

חֲזִי vide, ſumitur pro הִנֵּה ecce, en, ut רְאֵה apud Ebræos aliquando adverbium eſt demonſtrandi. Sic ἰδὲ pro ἰδὲ uſurpatur.

חֲזוֹר חֲזוֹר circumcirca, circumquaque. Sy.

חֲלַף pro, vice, loco. R.

חֲלוּפֵי idem. חֲלוּפֵי שׁוּפְרָא כְּוָאָה pro ſpecie ſeu pulchritudine aduſtio. Adagium.

חֲמַת cum mem ante ſe מֵחֲמַת valet propter, id eſt, בִּשְׁבִיל, aut בַּעֲבוּר, ut cum dicunt מֵחֲבַת propter luctum. Quidam punctant מֵחֲמַת, nec eo utuntur abſque מ.

חַס abſit. חַס לָנָא abſit a nobis. חַס לְעַבְדָּךְ abſit a ſervo tuo. חַס וְשָׁלוֹם parce & pax: cum ali-

quid amoliuntur & avertunt. Deus meliora! absit quam longissime! πά·. Hesychius. ἐπὶ τῷ τὸ τέλος ἔχειν. Apud Plautum *pax* interjectio est comprimentis, & quasi cum verecundia sibi aut alteri silentium imponentis. Interpretes Chaldæi On. & Ion. utuntur חַס, cum Ebræum חלילה interpretantur. Vide sis Eliam

חֲשַׁי, quod scribunt חשאי, & cum Beth בְּחֲשַׁי in silentio, tacite. Mercerus autor est non usurpari sine ב: sed absque ב legitur in Lexico Chaldaico Munsteri, ex 1 Reg. 19:12.

De Particulis incipientibus a littera ט.

טְפֵי magis, plus: quod vulgo טְפֵי scribunt Ebraice יוֹתֵר *μᾶλλον*.

טשא & מטשיאת clam Syriac.

De Particulis incipientibus a littera י.

יָאוּת recte, pulcre, decenter, merito, convenienter, juste. Gen. XXVII. 36. in On.

יַד manus. Ejus usus late patet.

עַל יְדֵי per manus, id est opera, ministerio, beneficio, occasione, non hominis tantum, sed cujusvis rei. Sic dicunt לִידֵי חֵטְא in manus peccati; לִידֵי נִסָּיוֹן in manus tentationis, pro eo quod nos diceremus, in peccatum, in tentationem.

עַל יְדֵי שֶׁ ea ratione ut. Gal. *par le moyen que.*

notat

notat סִבַּת הַדָּבָר causam rei. עַל־יַד עַמּוּד הֶעָנָן ductu columnæ nubis, עַל יְדֵי שֶׁכָּתַב eo quod, vel quia scripsit. עַל־יַד מַעֲשֶׂה caussa sive occasione operis aut facti. מִיַּד e manu, id est statim, quod manu nihil sit velocius. Latini dicerent, *e vestigio*.

יוֹמָנָא hodie, ex יוֹם & אָנָא.

יוֹמָא דֵּין idem. יְמָם interdiu.

יַתִּיר plus, magis, amplius. Sy.

De particulis incipientibus a littera כ.

כָּא hic, illic: ex Ebræo כֹּה: item, huc illuc. עַד כָּא usque illuc Gen. XXII. 5. in On. & Jon. מִכָּא ex hoc loco, hinc Ebra. מִזֶּה Gen. 50. 25. לְכָא illuc, huc, הָכָא & הָלְכָה quære suo loco.

כָּאן vel כַּן huc. Adverbium loci, ut, כָּאן unde עַד כָּאן hucusque, hactenus. בְּכָאן hic: לְכָאן huc: לְכָאן וּלְכָאן huc & istuc. Sic dicunt לְכָא וּלְכָא huc & illuc.

כַּן sine Aleph obvium in Thal. Jeros.

כְּבָר passim apud Magistros pro הֵן, ecce, usurpatur, & sic exponit Abenezra Cohel. 2. 17.

בִּבְיָכוֹל quanto magis, videlicet. Videndus Elias in Thesbite. Autor More, Moses Cordubensis, qui vulgo Ægyptius, part. 2. c. 6

c. 6. עשוהו כביכול הוא וּבית דינו *videlicet ipse & domus judicii ejus.*

כְּגוֹן ſicut, quemadmodum. R.

כְּעַדָא ſic. ex כ & עדא.

כַּד vel כַּד cum, quam.

כְּדוּ idem & כְּדוּן cum: item nunc, hoc eſt עַכְשָׁיו. Sic enarrat Moſes de Kotſi, autor libri qui per ſigla vocatur סמ״ג, id eſt liber præceptorum major.

כדו תהית nunc pœnituit te. מִכְּדוּן ab hoc tempore Gen. VIII. 22. בָּתַר כְּדוּ poſtea. Caninius ſcribit כְּדוּ Valet etiam ſic, idem videlicet quod כְּדֵן.

כְּדִי ſicut, perinde ac, cum, quando. Dan. 2. 43. & 3. 7. proprie præcedente הָא in Daniel הָא כְדִי.

מִכְּדִי ex quo.

כְּדֵי juxta. vel eo, a ד. ſive דִּי, Rabbinico. כְּדֵי שֶׁלֹּא יֹאמַר eo ut non dicat.

כְּוָת ſicut, id eſt כְּמוֹ; recipit affixa.

כְּוָתִי ſicut ego. כְּוָתֵהּ ſicut ille כְּוָתָנָא ſicut nos; כְּוָתְכוֹן ſicut vos.

לֵית דִּכְוָתִי non eſt ſicut ego.

כִּזְעֵיר fere. R.

כַּחֲדָא ſimul, pariter, una. Ebraice יַחְדָּו & כְּאֶחָד. Gen. XLIX. 16.

כֵּיוָן ſequente שֶׁ, poſtquam, ſimul ac, quandoquidem. כֵּיוָן שֶׁיָּצָא משה ſimulac egreſſus eſt

Moses. כֵּיוָן שֶׁכֵּן הוּא quandoquidem ita est. Utuntur etiam pro תֵּכֶף statim : & מִיָּד e vestigio, extemplo. Baal Aruch interpretatur בִּמְהֵרָה cito, celeriter , & לְאַלְתַּר confestim. Tam est temporis quam quantitatis numerique.

פּוֹתֵחַ כֵּיוָן aperiens ilico. Vide sodes Eliam in כֵּיוָן & הוֹאִיל.

כִּי Doctores utuntur in admiratione וְכִי & quid, quomodo ? מִכִּי ex quo, postquam.

כָּךְ sic. Rab. In regimine כָּךְ & cum he adjectitio כָּכָה οὕτως.

אַחַר כָּךְ post, postea כָּךְ & כָּכָה, ut אַן & אָנָה. Pro כֵּן, id est sic, frequens est apud magistros. Sed ככה legitur Exod. xxix. Vide Abenmelechum.

כֵּיצַד quomodo, namque, etenim. Gen. VIII. in Salomone Trecense.

כְּלָה pro כְּלָא vel כִּכְלוּם tanquam nihilum. Ebra. כְּאַיִן. Legitur Dan. IV. 32. In hac scriptura ה pro א ponitur, quod crebrum in Daniele.

כֹּל omnis, & sequente Maccaph. כָּל quod leges chol, per *o* breve. Habet Aleph in fine dictio כֹּלָּא Dan. IV. 9. & est penacuta. Ebræi dicerent הַכֹּל τὰ πάντα. וְכוּלֵי & cætera, quod scribunt, &c. quum aliquid citant quod non est ex textu. וְגוֹמֵר cum aliquid ex contextu citant truncatim. Sed hoc discrimen

non

non est perpetuum. Probabo alias, si Deus voluerit.

כָּל־אֱחַד unusquisque, quilibet. R.

כָּל־כָּךְ usque adeo, tantopere. R.

כָּל־קֳבֵל tantopere vel nihilominus. Hos. VII: I.

כָּל עֻמַּת שֶׁ omnino, prout, & כָּל־עֻמַּת שֶׁכֵּן Cohel. I. in Salom. Gallo, quem Rasai vocant per sigla.

מִכֹּל omnino prorsus. Zach. XI. I. in comment R. David Kimchi.

כָּל כַּמָּה שֶׁ quanto magis. Ejus ἀνταπόδοτον est כָּךְ, Hos. IV: 7. in Rasai כל כמה שהנביאים קוראים להם כן היו בורחים מפניהם quanto magis Prophetæ clamabant ad eos, tanto magis fugiebant eos.

כָּל־קֳבֵל e regione, ex adverso. Gen. XXV: 18. in Jeros. כָּל קֳבֵל דִּי propterea quod. Gallice, *d'autant que*. Dan. 2: 40. Rabbini dicunt כָּל עֻמַּת זֶה Reperio & אחר כל עמת זה redditum postea Dan. 2: 24.

כָּל קֳבֵל דְּנָה ex adverso ejus, interea: item coram Gen. XXXI: 32. in Jon. מִכָּל מָקוֹם nihilominus אֲבָל מִכָּל מָקוֹם nihilominus tamen עַל כָּל פָּנִים omnibus modis, omnino, omnimodo. R.

עַל כָּל צַד & מִכָּל צַד ex omni parte. R.

כָּל שֶׁכֵּן quanto magis, vel quanto minus, pro ratione loci & sententiæ. Ebraice אַף כִּי.

כְּלוּם quicquam. אין כלום nihil quicquam. R.

כִּלְמָא fere, ferme. R.

בִּלְפֵי

כְּלָפֵי exadverso, e regione, id est, נֶגֶד. Caninius etiam interpretatur, versus, ἐνθ'υ recta. כְּלָפֵי לְעֵיל. Vide Levitem Eliam.

כְּמָא sicut. כְּמָה idem. כְּמָא דִי quemadmodum כְּמוֹ שֶׁ vel כַּאֲשֶׁר. Dicunt etiam כְּמַת & אַכְּמַת Psal. LXXIII. & מִכְּמַת, & cum affixis כְּמָתִי sicut ego.

כְּמָתְהוֹן sicut illi. Quod imitantur doctores: dicentes כְּמוֹתוֹ sicut ille pro כְּכוֹהִי.

כְּמָא vel כַּמָּה quam, quot.

כְּמוֹ sicut. כְּמוֹ כֵן itidem. ראוי לכמו זאת ההצלח *dignus est tali felicitate* בכמו היום שמת נולד משה *Eo ipso die quo mortuus est, natus fuit Moses.*

כְּעַן nunc. Dan. 2. 23. Ch.

עַד כְּעַן hucusque, quod & עַד כָּאן & עַד כְּדוּן enuntiant.

כְּפִי שֶׁ juxta, secundum. R

כְּשֵׁם שֶׁ idem. Similiter. R.

כְּנֵמָא hujusmodi, ad hunc modum, istoc pacto. Ezræ IV. 8: et V. 9.

כּוֹרַח, unde עַל כָּרְחָךְ velis nolis. עַל כָּרְחוֹ velit nolit, ipso invito.

De particulis incipientibus a littera ל

לָא non, ne. Factum ex Ebræo לֹא, cholem, ut sit, in camets versa.

לָאו non est, vel, non sunt. *Justorum*

לאו לאו *nen est non.* Adagium elegans. Vide in הֵן est.

לָאו נֶחְלָקִין *non divisi sunt, non dividuntur.* Ex libro fidei. Hujus pluralis לאוין unde כל הלאוין אשר במעשה *omnia, quæ in operibus prohibentur sive vetantur.* Nam qui aliquid vetat utitur negatione לא ut, *non occides*, &c. Significat etiam præcepta negantia sive negativa quibus respondent ex adverso מִצְוֹת עֲשֵׂה quæ aliquid faciendum præcipiunt. Sunt autem negantia sive prohibentia præcepta, hoc est לאוין CCCLXV. secundum dies anni solaris; affirmantia vero CCXLVIII. secundum humana membra. Unde dictitant unumquemque diem nos admonere officii nostri ne faciamus quod Deus fieri prohibuit. Similiter quodlibet membrum corporis nos admonere, ut faciamus, quod Deus fieri præcepit.

לְאַלְתַּר statim, protinus, confestim. Vide אַלְתַּר Elias scribit non usurpari absque Lamed

לְאַפּוּק & לְאַפּוּק præter, contra, e diverso, sive contrario. Obvium passim in libro fidei, ut cap. 1. &c. 2. & alibi. Liber fidei est is, qui Ebraice vocatur Sepher Emana, à Judæo quodam Christiano conscriptus.

לָהֵן itaque, idcirco, præter, Dan. 2. 11. nam, Ezræ. v. 12. item nisi, sed, id est, אֱלָהֵן.

לְוַי utinam. Vide הַלְוַי.

לון illis, contractum ex לְהוֹן. Sic כון pro כְּהוֹן, Syrc,

Syre & Jerosolymitane. Legitur aliquando hoc sensu לָנוּ, quod tamen proprie sign. nobis, id est, לְנָא.

לְוַת ad, apud Thargumistas, hoc est interpretes Chaldæos. לְוָתִי ad me. לְוָתָךְ ad te. Ezræ IV. 12.

לְהֵפֶךְ e contrario. R.

לַחֲדָא valde, admodum, σφόδρα: quasi ad unum. Chaldaicum.

לְחוּד seorsim. Jero. Item, tantum Gen. XXII. in On. & Jon. Fagius ibi reddit, utique, ut רַק Mercerus, sane, verum. Pro etiam, sumi videtur Exod. VI. 4. in Jon.

לֵית non est, quod plenius diceretur לָא אִית οὐκ ἔςι. לֵיתוֹהִי non ipse, vel potius, non est ipse, more pluralium. לֵיתְנוּן non sunt ipsi. Frequens in Massora.

לְכָא Th. pro לָא אִכָּא non est, vel non sunt. Vide אִכָּא.

לָכֵן ideo, propterea. R.

לְמָא frustra, nequicquam: unde.

כִּלְמָא de quo supra.

לְפִי juxta, præter. R.

לָמָּה cur, quare, quamobrem.

לְפִי כָךְ divisim, vel לְפִיכָךְ conjunctim & unica dictione, propterea. R.

לְצֵאת versus. לְצֵאת שְׁמַיָּא versus cœlum, Exod. IV: 8. in On. & Jon.

לְקֳבֵל e regione, ex adverso. Exod. XXVI: 35. in On.

2 Corinth. I. 17. *Ut sit apud me τὸ ναὶ ναὲ; Καὶ τὸ οὐ, ὃ. etiam, etiam: & non, non.* Ebraice, הן הן ולאו לאו.

הַרְבֵּה sæpe, frequenter. R.

הֲרֵי ecce, certe. Factum putatur ex Chaldaico אֲרֵי tenui versa in aspiratam. Quod insolens non est.

כְּעַן νῦν, nunc Act. XXIV. 13. ἄρτι Matth. VI. לְהָשָׁא ad horam hanc, Rom. 2. Sy.

הַשְׁתָּא nunc. Contractum videtur ex הָא שַׁעְתָּא, fuga litteræ vastioris, quam litteram e טוּנָא & aliis multis consuetudo elegans Chaldaici sermonis evellit. הָא שַׁעְתָּא hac hora. Gal. ors. מֵהַשְׁתָּא deinceps. Ebraice מֵעַתָּה a nunc.

הָתָם hic, illic: vel, huc, illuc. תַּ in Chaldaismo est שָׁם ibi, quod & תַּמָּן dicunt: rarius cum he הָתָם, sive, ut alii scribunt, הָתָּם.

De Particulis incipientibus a littera ו

וַי Væ sive veh, quod scribunt ווי cum gemino vau. וַי לָנָא væ nobis. Quidam sumptum existimant è Latio: ego potius Latinum à Chaldaico sumptum putarim. Fere post se Lamed habet וַי לְבִישָׁא væ malo: וַי לְרָשִׁיע væ improbo.

וְתַם, & sine punctis, וותם εὐθὺς, statim, quod & אותיאום scribunt. Dictio mere Græca.

וַדַּי certum: unde בְּוַדַּי certe, procul dubio, quod

quod scribunt בוראי quasi dicas: in confesso. Unde nomen אֲדֹנָי vocanr יְבֵי quod ejus puncta certa ac stata sint.

וַהּ Vah, lætitiæ interjectio, ut וַי doloris. In Lexico Chaldaico Munsteri יָהּ & וְיָהּ euge, væ.

De Particulis incipientibus a littera ז

זְעֵיר פּוּן paululum, modicum. פּוּן videtur esse adjectio syllabica. Extat Exod. XVII. 4. in Oncelo, עוֹד זְעֵיר פּוּן adhuc paullulum, ubi Jonathan edidit תּוּבקלל זעיר. In Ebræo est עוֹד מְעַט adhuc modicum.

De Particulis incipientibus a littera ח.

חֲזִי vide, sumitur pro הִנֵּה ecce, en, ut רְאֵה apud Ebræos aliquando adverbium est demonstrandi. Sic ἰδὲ pro ἰδοὺ usurpatur.

חֲזוֹר חֲזוֹר circumcirca, circumquaque. Sy.

חֲלַף pro, vice, loco. R.

חֲלוּפֵי idem. חֲלוּפֵי שֻׁפְרָא כְּוָאָה pro specie seu pulchritudine adustio, Adagium.

חֲמַת cum mem ante se מֵחֲמַת valet propter, id est, בִּשְׁבִיל, aut בַּעֲבוּר, ut cum dicunt בַּחֲמַת propter luctum. Quidam punctant מֵחֵמַת, nec eo utuntur absque מ.

חַס absit. חַס לָנוּ absit a nobis. חַס לְעַבְדְּךָ absit a servo tuo. חַס וְשָׁלוֹם parce & pax: cum ali-

quid amoliuntur & avertunt. Deus meliora! absit quam longissime! πά. Hesychius. ἐπὶ τῷ τὸ τέλος ἔχειν. Apud Plautum *pax* interjectio est comprimentis, & quasi cum verecundia sibi aut alteri silentium imponentis. Interpretes Chaldæi On. & Ion. utuntur חַס, cum Ebræum חלילה interpretantur. Vide sis Eliam

חַשִׁי, quod scribunt חשאי, & cum Beth בְּחַשִׁי in silentio, tacite. Mercerus autor est non usurpari sine ב: sed absque ב legitur in Lexico Chaldaico Munsteri, ex 1 Reg. 19:12.

De Particulis incipientibus a littera ט.

טְפֵי magis, plus: quod vulgo טְפֵי scribunt Ebraice יוֹתֵר μᾶλλον.

טשא & מטשיאת clam Syriac.

De Particulis incipientibus a littera י.

יָאוֹת recte, pulcre, decenter, merito, convenienter, juste. Gen. xxvii. 36. in On.

יַד manus. Ejus usus late patet.

עַל יְדֵי per manus, id est opera, ministerio, beneficio, occasione, non hominis tantum, sed cujusvis rei. Sic dicunt לִידֵי חֶטְא in manus peccati: לידי נסיון in manus tentationis, pro eo quod nos diceremus, in peccatum, in tentationem. עַל יְדֵי שֶׁ ea ratione ut. Gal. *par le moyen que.*

notat

notat סִבַּת הַדָּבָר causam rei. עַל יַד עַמּוּד הֶעָנָן ductu columnæ nubis, עַל יְדֵי שֶׁכָּתַב eo quod, vel quia scripsit. עַל יַד מַעֲשֶׂה caussa sive occasione operis aut facti. מִיָּד e manu, id est statim, quod manu nihil sit velocius. Latini dicerent, *e vestigio*.

יוֹמָנָא hodie, ex יוֹם & אֵנָא.

יוֹמָא דֵין idem. יְמָם interdiu.

יַתִּיר plus, magis, amplius. Sy.

De particulis incipientibus a littera כ.

כָּא hic, illic: ex Ebræo כֹּה: item, huc illuc. עַד כָּא usque illuc Gen. XXII. 5. in On. & Jon. מִכָּא ex hoc loco, hinc Ebra. מִזֶּה Gen. 50. 25. לְכָא illuc, huc. הָכָא & הָלְכָה quære suo loco.

כָּאן vel כָּן huc. Adverbium loci, ut כָּא unde עַד כָּאן hucusque, hactenus. בְּכָאן hic: לְכָאן huc: לְכָאן וּלְכָאן huc & istuc. Sic dicunt לְכָא וּלְכָא huc & illuc.

כָּן sine Aleph obvium in Thal. Jeros.

כְּבָר passim apud Magistros pro הֵן, ecce, usurpatur, & sic exponit Abenezra Cohel. 2. 17.

כִּבְיָכוֹל quanto magis, videlicet. Videndus Elias in Thesbite. Autor More, Moses Cordubensis, qui vulgo Ægyptius, part. 2. c. 6.

c. 6. עשוהו כביכול הוא ובית דינו *videlicet ipse & domus judicii ejus.*

כְּגוֹן sicut, quemadmodum. R.

כְּעַדָא sic. ex כ & עדא.

כַּד vel כּד cum, quam.

כְּדוּ idem & כְּדִין cum: item nunc, hoc est עַכְשָׁיו. Sic enarrat Moses de Kotsi, autor libri qui per sigla vocatur סמ"ג, id est liber præceptorum major.

כדו תהית nunc pœnituit te. מִכְּדוּן ab hoc tempore Gen. VIII.22. בָּתַר כְּדוּ postea. Caninius scribit כְּדוּ Valet etiam sic, idem videlicet quod כְּדֵין.

כְּדִי sicut, perinde ac, cum, quando. Dan. 2.43. & 3.7, proprie præcedente הא in Daniel הָא כְדִי.

כְּדִי ex quo.

כְּדֵי juxta. vel eo, a ד. sive די, Rabbinico. כְּדֵי שֶׁלֹּא יֹאמַר eo ut non dicat.

כְּוָת sicut, id est כְּמוֹ; recipit affixa.

כְּוָתִי sicut ego. כְּוָתֵהּ sicut ille כְּוָתָנָא sicut nos; כְּוָתְכוֹן sicut vos.

לֵית דִּכְוָתִי non est sicut ego.

כִּזְעֵיר fere. R.

כַּחֲדָא simul, pariter, una. Ebraice יַחְדָּו & כְּאֶחָד. Gen. XLIX. 16.

כֵּיוָן sequente שֶׁ, postquam, simul ac, quandoquidem. כֵּיוָן שֶׁיָּצָא משה simulac egressus est

Moses

Moses. כֵּיוָן שֶׁכֵּן הוּא quandoquidem ita est. Utuntur etiam pro תֵּכֶף statim : & מִיַּד e vestigio, extemplo. Baal Aruch interpretatur בִּמְהֵרָה cito, celeriter , & לְאַלְתַּר confestim. Tam est temporis quam quantitatis numerique.

פּוֹתֵחַ כֵּיוָן aperiens ilico. Vide sodes Eliam in כֵּיוָן & הוֹאִיל.

כִּי Doctores utuntur in admiratione וְכִי & quid, quomodo? מִכִּי ex quo, postquam.

כָּךְ sic. Rab. In regimine כָּךְ & cum he adjectitio כָּכָה οὕτως.

אַחַר כָּךְ post, postea כָּךְ & כָּכָה, ut אָן & אָנָה. Pro כֵּן, id est sic , frequens est apud magistros. Sed ככה legitur Exod. XXIX. Vide Abenmelechum.

כֵּיצַד quomodo, namque, etenim. Gen. VIII. in Salomone Trecense.

כְּלָה pro כְּלָא vel כְּלוּם tanquam nihilum. Ebra. כְּלָא. Legitur Dan. IV. 32. In hac scriptura ה pro א ponitur, quod crebrum in Daniele.

כֹּל omnis, & sequente Maccaph. כָּל quod leges chol, per *o* breve. Habet Aleph in fine dictio כָּלָּא Dan. IV. 9. & est penacuta. Ebræi dicerent הַכֹּל τὰ πάντα. וְכֻלֵּי & cætera, quod scribunt, &c. quum aliquid citant quod non est ex textu. וְגוֹמֵר cum aliquid ex contextu citant truncatim. Sed hoc discrimen

non

non est perpetuum. Probabo alias, si Deus voluerit.

כָּל־אֶחָד unusquisque, quilibet. R.

כָּל־כָּךְ usque adeo, tantopere. R.

כָּל־קֳבֵל tantopere vel nihilominus. Hos. vii: 1.

כָּל עֻמַּת שֶׁ omnino, prout, & כָּל־עֻמַּת שֶׁכֵּן Cohel. 1. in Salom. Gallo, quem Rasai vocant per sigla.

מִכָּל omnino prorsus. Zach. xi. 1. in comment R. David Kimchi.

כָּל כַּמָּה שֶׁ quanto magis. Ejus ἀνταπόδοτον est כֵּן, Hos. iv: 7. in Rasai כל כמה שהנביאים קוראים להם כן היו בורחים מפניהם quanto magis Prophetæ clamabant ad eos, tanto magis fugiebant eos.

כָּל־קֳבֵל e regione, ex adverso. Gen. xxv: 18. in Jeros. כָּל קֳבֵל דִּי propterea quod. Gallice, *d'autant que*. Dan. 2: 40. Rabbini dicunt כָּל עֻמַּת זֶה Reperio & אחר כל עמת זה redditum postea Dan. 2: 24.

כָּל קֳבֵל דְּנָה ex adverso ejus, interea; item coram Gen. xxxi: 32. in Jon. מִכָּל מָקוֹם nihilominus אֲבָל מִכָּל מָקוֹם nihilominus tamen עַל כָּל פָּנִים omnibus modis, omnino, omnimodo. R.

מִכָּל צַד & עַל כָּל צַד ex omni parte. R.

כָּל שֶׁכֵּן quanto magis, vel quanto minus, pro ratione loci & sententiæ. Ebraice אַף כִּי.

כְּלוּם quicquam. אין כלום nihil quicquam. R.

כִּמְעַט fere, ferme. R.

בְּלִפְנֵי

כְּלְפֵי exadverſo, e regione, id eſt, נֶגֶד. Caninius etiam interpretatur, verſus, εὐθὺ recta. כְּלַפֵּי לְעֵיל. Vide Levitem Eliam.

כְּמָא ſicut. כְּמָה idem. כְּמָא דִי quemadmodum כְּמוֹ שֶׁ vel כַּאֲשֶׁר. Dicunt etiam כְּמַת & אִכְּמַת Pſal. LXXIII. & מִכְּמַת, & cum affixis כְּוָתִי ſicut ego.

כְּוָתְהוֹן ſicut illi. Quod imitantur doctores, dicentes כְּמוֹתוֹ ſicut ille pro כְּוָתֵהּ.

כַּמָּא vel כַּמָּה quam, quot.

כְּמוֹ ſicut. כְּמוֹ כֵן itidem. ראוי לכמו זאת ההצלה *dignus eſt tali felicitate* בכמו היום שמת נולד משה *Eo ipſo die quo mortuus eſt, natus fuit Moſes.*

כְּעַן nunc. Dan. 2. 23. Ch.

עַד כְּעַן hucuſque, quod & עַד כָּאן & עַד כְּדוֹן enuntiant.

כְּפִי שֶׁ juxta, ſecundum. R

כְּשֵׁם שֶׁ idem. Similiter. R.

כְּנֵמָא hujuſmodi, ad hunc modum, iſtoc pacto. Ezræ IV. 8: et v. 9.

בְּעַל כּוֹרַח, unde עַל כָּרְחָךְ velis nolis. עַל כָּרְחוֹ velit nolit, ipſo invito.

De particulis incipientibus a littera ל

לָא non, ne. Factum ex Ebræo לֹא, cholem, ut ſit, in camets verſa.

לָאו non eſt, vel, non ſunt. *Juſtorum*

לאו

Syre & Jerosolymitane. Legitur aliquando hoc sensu לִי, quod tamen proprie sign. nobis, id est, לְנָא.

לְוָת ad, apud Thargumistas, hoc est interpretes Chaldæos. לְוָתִי ad me. לְוָתָךְ ad te. Ezræ IV. 12.

לְהֶפֶךְ e contrario. R.

לַחֲדָא valde, admodum, σφόδρα: quasi ad unum. Chaldaicum.

לְחוּד seorsim. Jero. Item, tantum Gen. XXII. in On. & Jon. Fagius ibi reddit, utique, ut רַק Mercerus, sane, verum. Pro etiam, sumi videtur Exod. VI. 4. in Jon.

לֵית non est, quod plenius diceretur לָא אִית οὐκ ἔστι. לֵיתוֹהִי non ipse, vel potius, non est ipse, more pluralium. לֵיתְנוּן non sunt ipsi. Frequens in Massora.

לֵיכָּא Th. pro לָא אִיכָּא non est, vel non sunt. Vide אִיכָּא.

לְכָךְ ideo, propterea. R.

לְמָא frustra, nequicquam: unde.

כִּלְמָא de quo supra.

לְפִי juxta, præter. R.

לָמָּה cur, quare, quamobrem.

לְפִי כָךְ divisim, vel לְפִיכָךְ conjunctim & unica dictione, propterea. R.

לְצֵאת versus. לְצֵאת שְׁמַיָּא versus cœlum, Exod. IV: 8. in On. & Jon.

לְקֳבֵל e regione, ex adverso. Exod. XXVI: 35. in On.

לְרַע infra. מִלְרַע vel מִלְּרַע absque daghes, infra, id ex, מִלְמַטָּה,

לִרְחָץ securè, tuto.

De Particulis incipientibus a littera מ

מָא pro qui, id est מַן aut מָן Gen. XIX: 12. in On. nisi mendum est. in Lex. Chald. Munsteri מָא quis, quid. בְּמָא in quo. מֵאי זֶה unde sive ex quo. Male alii מַאי.

מָא דֵּן quid ita, quare, מַדּוּעַ.

מָאִם quid si, fortasse, si forte: ex מָא & אִם si. Gen. XVIII: 24. in On. & Jon. Ebraice est אוּלַי.

מִדַּעַם quicquam. כָּל־מִדַּעַם omne quod, aut quicquid. Levit. 10: 9. in Jon. מִדָּה idem. Verum. Exod. 1: 15. Quidam scribunt מִדָּם cum camets. compositum putatur ex מַן & עִם cui simile in Latio, *quisquam gentium* מִדֵּי Thal.

מַגָּן frustra, gratis, δωρεὰν extat apud Syrum interpretem, Galat. 2: 21. παρὰ τὸ מְגַן trado, do.

מִן sequente Daleth, propterea quod. Deut. VII. מִדְּרַחִים. 3. Reg. x. בַּר מִבָּתְּהוֹן præter eos qui erant.

מִדּוּ׳ל in adagio Thalmudico, de quo alias, מִדּוּיל ידה manu sua מִן בְּגְלַל ἵνα ut Exod. IV: 5. in Jonatha. propterea quod Exod. XIX: 18.

מִן קֳדָם idem ibid. in On. & Jero.

מוּחְלָט

מוּחְלָט, vel potius מְחֻלָּט, unde בְּמְחֻלָּט absolute, simpliciter. R.

מֵחֲמַת propter. Vide חמת. R.

מְטוּל idem. Sy. Quidam scribunt. מְטוּל מַטוּל propterea. מְטוּל לְאִתְקַבָּלָא quo accepta essent. Levit. VIII. 28. in Jonatha.

מְטוּ, unde בְּמָטוּ quæso, obsecro Gen. XLIII. 18. & בְּמָטוּ מִנָּךְ quæso vel quæsumus te Gen. XLIV. 19. Tam plurali quam singulari servit.

מִיַּד e manu, id est statim, e vestigio.

מִכָּא hinc. illinc. מִזֶּה Gen. L. 25. מִכָּא וּמִכָּא hinc inde, Exod. XXVI. 13. in On. Nam in Jo. מִיכָּא Sic XXXII. 15. ἔνθεν καὶ ἔνθεν hinc & hinc. מִכִּי Thal. ex quo, postquam ἐπειδὰν, posteaquam. מִכְּשֶׁמָּרְדוּ בִי ex quo rebellarunt in me. מִכְּדִי idem.

מַמָּשׁ proprie. Gal. *Mesmes*. R.

מַן quis. מַן אִנּוּן quinam hi sunt Gen. XXXVIII. 8. מִן מַה ex qua.

מִן יַצִּיב vere, revera.

מִן בָּתַר כְּדֵין postea Gen. XLV. 15. in Jonatha.

מִנַּיִן vel מִנָּן unde.

מְנַת, unde עַל מְנַת שֶׁ ea lege & conditione ut, R.

De particulis incipientibus a littera ס.

סָמוּךְ continuum, conjunctum. Rabbini utuntur pro juxta, prope, sequente Lamed סָמוּךְ לְחוֹמָה prope murum.

סֵטֶר latus. בְּסֵטֶר in latere, id est juxta, prope. vide in littera ב.

סְתָם & בִּסְתָם simpliciter, absolute.

סְבַר, unde בִּסְבַר פָּנִים hilari vultu.

סְדַר ordo, unde עַל סְדַר ordine. R.

סְחוֹר סְחוֹר circumcirca, circumquaque.

De Particulis incipientibus a littera ע.

עִבַר trans vel עֲבַר, quod scribunt עִיבַר πέραν

עֲגָלָא, unde בַּעֲגָלָא curriculo, mox. Sy.

עַד דִּי donec, Dan. 2. 9.

עֲדָנָה pro עַד הֵנָּה hucusque: pro quo & עֲדֶנּוּ Eccl. IV.

עֲדַיִן adhuc. R.

עַד מָא usque. Syr.

עַד כְּעַן Gen. XLIII. 26. in On. Nam in Jon. עַד כְּדוּן adhuc. Reperio & עַד כְּדוּן pro עוֹד Gen. XLV. 12. in Jon.

עַד כָּא illuc usque, Gen. XXII. 5. עַד כֹּה eousque.

עַד כְּדוּ לָא antequam.

עַד לָא priusquam, טֶרֶם

עַד לְחַד exponitur עד למאוד. Nam לחוד Chaldaice מְאוֹד valde. In Juchas. *Joseph Babylonius sedebat coram eo diligebat eum* עד לחד *singulariter* id est admodum, valde.

עַל sive עִיל supra. Reperitur etiam לְעַל & עֵלָּא Dan. VI. & לְעֵלָּא & cum Mem מִלְּעַל vel מִלְּעֵיל superne. עִילָּוֵי supra, idem.

עַל מָה cur, quamobrem Dan. 2. 15

עֵין, unde כְּעֵין in morem, in speciem. Idem & כְּמִין dicunt. R.

עַכְשָׁיו nunc. מֵעַכְשָׁיו deinceps. R.

עַל, cum affixis עִלּוֹהִי super illum, עֲלֵיהּ vel עֲלַהּ &

& עֲלֵינָא vel עֲלָנָא &c. Dicunt & עֲלֵוֹי tam Chaldæi quam Syri. Gen. XXIV. 30. עֲלֵוֹי גַמְלַיָא juxta camelos. in On. Jon. ibi habet עֲלוֹי, nisi mendum ab imperitis punctatoribus pro עֲלוֹי. Est ubi reperias עֲלָלֵי. Hac particula utuntur Chaldæi pro אֶל ad, quæ nunquam in Chaldaismo invenitur. בְּעַל כָּרְחוֹ & עַל כָּרְחוֹ invitus ipse vel ipso invito. עַל כָּרְחָךְ velis nolis. R.

עַל שֵׁם de nomine aut propterea. R.

עַל שֵׁם שֶׁ propterea quod.

עֲצָם, unde עַצְמוֹ ipsemet vel ipsum met, עַצְמִי meipsum, עַצְמְךָ teipsum &c.

De Particulis incipientibus a littera פ.

פום os, idem quod פֶּה, & est adjectio syllabica in בְּפוּם & לְפוּם, ut apud Ebræos פִּי in בְּפִי & לְפִי Scribi etiam potest פֻּם per Kibbuts.

פון a Caninio in Institut. linguæ Syriacæ, p. 90. exponitur statim. Sed vix alia lingua exprimi potest. In conditionibus addi solet ubi quid innuitur אִלּוּלֵיפוֹן unica dictione, vel אִלּוּלֵי פוֹן duabus. Vide sis Eliam. כִּזְעֵיר פוֹן propemodum Gen. XXVI. 11. in On. & Jon. Fagius interpretatur, *parum abfuit*.

פִּי constrctum ex פֶּה, & est adjectio Syllabica ad æstimationem & conjecturam seu modum rei significandum. כְּפִי juxta, pro, secundum. לְפִי idem: item propter. לְפִיכָךְ propterea. עַל פִּי juxta, ex præscripto. אַף עַל פִּי שֶׁ quamvis & אַפְעַלְפִּישֶׁ conjunctim

פֻּמְבִּי, unde בְּפֻמְבִּי palam, Φανερῶς. R. & Sy. Videtur eſſe Latinum *pompa.*

פַּרְהֶסְיָא παῤῥησία, unde בְּפַרְהֶסְיָא ἐν παῤῥησιᾳ, palam, aperte. Græcum eſt, nec utuntur abſque ב, quod ſciam. Ejus contrarium בְּצִנְעָא in occulto.

פֵּרוּשׁ expoſitio, unde בְּפֵרוּשׁ expoſite, aperte, explicate, diſerte, clare, diſtincte, R.

פְּרַט, ſupputatio. לִפְרַט קָטָן ſecundum æram minorem, hoc eſt, omiſſis millenariis: ut hoc anno 1608. Chriſti, juxta ſupputationem hanc, annus eſt חרס״ח a Chriſto nato & שסח a condito mundo. בִּפְרִיעַ cito, celeriter. R.

לְמַפְרֵעַ retro, ἀνάπαλιν, præpoſtero ordine; ut cum aliquis legit a dextera ſiniſtorſum, more Græcorum & Latinorum, dicitur legere לְמַפְרֵעַ & hujuſmodi lectionem vocant קְרִיאָה לְמַפְרֵעַ hoc eſt præpoſteram, & Ægyptiacam. Quippe Judæi Ægyptienſes ita legebant Biblia Græca, quibus utebantur olim in ſynagogis ſuis. Res notior quam ut probari debeat. Quidam ſcribunt לְמַפְּרֵעַ.

בְּפַרְסוּם palam, in propatulo.

הַפְּשָׁט ſimplex ſenſus. לְפִי הַפְּשָׁט ſimpliciter, ſecundum litteram. R.

De Particulis incipientibus a littera צ.

צַד latus. בְּצִדָּךְ in latere tuo, juxta te, לְצַד הַשָּׁמַיִם verſus cœlum. Exod. IX. 22. צְטַר idem. לִצְטַר מַדְבְּרָא ad latus deſerti, prope deſertum:

idem

idem quod סטר, de quo alias. Quære suo loco.

בְּצִמְצוּם præcise. R. Levi. Job. 14.

בִּצְנְעָא occulte, clam· R.

עַל צִית & לְצִית שְׁמַיָּא versus cœlum, Exod. IX. in On. & Jon.

צַפְרָא & צְפַר mane, πρωί. Ch.

De Particulis incipientibus a littera ק.

קֳבֵל ante, & cum Lamed לְקֳבֵל. significat etiam propter, Dan. V. 10. כָּל־קֳבֵל explicatum est supra. לְקֳבֵל & כָּל־קֳבֵל e regione, ex adverso, Exod. XXVI. 35. in On. & Jon.

קֳדָם ante. recipit affixa קֳדָמוֹהִי ante illum. קֳדָמַי ante me. Dan. 2. 6. קֳדָם עַד antequam, Exo. XXXIV 25. in Jon. מִן קֳדָם דְּ propterea quod Exod. XIX. 18

קַדְמַת idem. hoc etiam in Ebraismo extat Psal. CXXIX. קַדְמַת שָׁלַף antequam evellatur.

קוֹדֶם זֶה nisi leg. קֳדָם ante hac.

קַל וָחוֹמֶר leve & grave, id est, multo magis aut minus R. Munsterus scribit קַלְוָחֹמֶר unica voce: dubito an bene. In eodem perperam scriptum חוֹטֶר pro חוֹמֶר.

קַם & קוּם Thalmudicis idem valent. קוּמֵּהּ vel קַמּוֹהִי ante illum &c. Sic apud illos קַמָּא est primus, & בָּבָא קַמָּא porta prima, quod ex קַדְמָא factum videtur. Certe pro מִקַּמּוֹהִי, reperitur מִקַּדְמוֹהִי ab eo qui eum præcessit, qui ante illum fuit קַמָּן et לְקַמָּן infra, cum aliquid mox ob oculos subjicitur, nec ita longe abest. וּלְקַמָּן מְפָרֵשׁ et infra vel mox exponit. In libro fidei cap. VIII. ferme quatuor capita interponuntur inter locum

locum ubi קְמָן ponitur, & id quod sese explicaturum לְקַמָּן infra pollicetur.

קְצָרָה brevitas. דֶּרֶךְ קְצָרָה breviter, compendio quodam. R.

בְּקוֹשִׁי cum difficultate, difficulter. Hos. XI. 7. in comment. R. Salo.

בְּקֻשְׁטָא in veritate. מִן קְשׁוֹט vere, ἀληθῶς, certe

De Particulis incipientibus a littera ר

לִרְוָחָה tuto, secure. Ebr. לָבֶטַח.

לְרַע infra. Vide supra.

בְּרֹב & לְרֹב plurimum, ut plurimum, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖςον. R.

בְּרָז secreto, clanculum, clam.

רְמָז nutus. בִּרְמִיזָה & בִּרְמָזִי nutu, obscure: quando aliquid quasi innuimus, non aperte indicamus. R.

De Particulis incipieutibus a litera ש

שׁוּב adhuc, amplius, ἔτι: item rursus, iterum. R Sumptum a verbo שָׁב, quod hoc sensu usurpatur Zach. VI.

ואָשׁוּב ואשא עיני *rursum levavi oculos meos.* Verbum pro verbo, *conversus sum*, sive redii & *levavi.* Sic Gen. XXVI. 18. וַיָּשָׁב יִצְחָק וַיַּחְפֹּר *reversus est Isahac & fodit*, ubi LXX. πάλιν ὤρυξε: optime & rectissime. Affine est אוסיף אֲרַחֵם *addam miserebor* pro denuo miserebor. שׁוּב proprie futurum est imperans, sive modus imperativus, & pro adverbio usurpatur, ut רְאֵה vide, quod usurpant pro הִנֵּה ecce. Sic חֲזִי & חֲזוּ in lingua Chaldæorum.

שׁוּם ullus. R. שׁוּם דָּבָר ullum verbum, ulla res.
בְּשׁוּם de, περὶ: item de nomine, quod & מִשּׁוּם.
Sed מִשּׁוּם aliquando propter, propterea מִשּׁוּם כָּךְ ideo, quocirca.

בְּשׁוּפִי & שׁוּפִי quiete, tranquille. Sumptum ex וַיֵּלֶךְ שֶׁפִי Num. xx. R.

שֶׁל factum ex illo Salomonis שֶׁלִּשְׁלֹמֹה. articulus est genitivi apud Magistros.

שֶׁלּוֹ ejus & שֶׁלִּי meum. Invenitur & שֶׁלְאָדָם unica dictione, dages ex Lamed expuncto, quod habeat Scheva. Amat enim dages ex talib excidere. בְּשְׁלָיָא et מִן שְׁלָיָא repente vel quiete. Sy. בְּשָׁלִי Eb.

שֵׁם, unde בְּשֵׁם nomine et עַל שֵׁם idem. Sed abundare videtur in בְּשֵׁם et עַל שֵׁם propterea. עַל שֵׁם שֶׁגּוֹזֵז quod tondeat. לְשֵׁם מָמוֹן propter opes aut divitias etc.

לְשָׁם illuc ἐκεῖσε. Dan. I. in Aben.

שֶׁמָּא forsan, fortasse, ne forte: idem quod דִּלְמָא et Ebræum פֶּן. R.

De Particulis incipientibus a litera ת.

תּוּב adhuc, rursum, denuo. תּוּב קְלִיל זְעֵיר adhuc parum, modicum. Exod. XVII. 4. in Jon. Factum ex שׁוּב. Nam dialectus Chaldaica ש in ת mutat. Thalmudice ת et ותו et adhuc, in epistola Calonymi Judæi ad me, Ebra. וְעוֹד, qua particula usus fuit et Jon. Gen. XIX. 12. In תוּ resecta ultima ex תּוּב, quod Deuterotis familiare.

תּוֹךְ, unde בְּתוֹךְ כָּךְ interea. Exod. XXXII. 2. in R. Salo.

תְּחוֹת תחות ſub, ſubter. Th. תְּחָא et תְּחֹתִי et תּוּתֵי pro תְּחוֹתֵי eliſa gutturali ח, ſub, infra: et תַּחְיָא minus. יַם תְּתָאָה mare inferum, גלילאה תתאה Galliæa inferior. תֵּכֶף ſtatim. תֵּכֶף לִבְרָכָה mox a benedictione. תֵּכֶף שֶׁיָּסִירוּ ſtatim ac removiſſent: תֵּכֶף עֲבוֹר הָעָם ſimul ac tranſiiſſet populus. בִּתְכֵף confeſtim. Gen. XLVIII. 7. in Jon. מִיתַת בִּתְכֵיף mortua eſt ſubito: in Aben. pro eo eſt פִּתְאֹם repente.

תַּמָּה et תַּמָּן illic, ibi. Ch.

לְתַמָּן illuc. מִתַּמָּן illinc.

בִּתְנַי cum conditione, ea lege, quod ſcribunt בתנאי. Vide ſis Eliam. Quidam legunt בְּתַנַּי.

תּוּ explicatum ſupra. וְתוּ לָא מִידֵּי et nihil amplius. Elias explicat ועוד לא et adhuc non. Vide Thesbiten.

תּוּ, id eſt, תּוּב iterum, denuo: ut dictum eſt.

תְּמָלֵי heri, χθές.

תּוֹךְ intra. מִתּוֹךְ propterea, idcirco. מִתּוֹךְ כָּךְ quin & , in Camianis Malac. 3. In libro Emana תוך משך עשר שנים intra decem annos. Verbum e verbo, intra tractum decem annorum.

תִּנְיָנוּת ſecundo, iterum, denuo, rurſum: τὸ δεύτερον, πάλιν Ch.

F I N I S.

COM-

INDEX
COMMENTARIORUM
RABBINICORUM

Qui in

SACRUM CODICEM

Aut partes ejus conscripti sunt.

E Libro, cui titulus

שפתי ישינים

Commentarii in integrum Codicem Sacrum Veteris Instrumenti.

אברבנאל
אילה שלוחה
ילקוט השמעוני
יסוד המקרא
כלי הרועים
כף ירדן יעקב
מנורת המאור

ספר השער
פירוש רבי יעקב לומברוזי
רד"ק
רש"י · ועיין בדף פ"ד · פ"ס · פ"ו

Commentarii perpetui ad Pentateuchum.

אבן עזרא
אבן שועיב
אברבנאל א
בספר אהבת ציון
אור עינים
אוצר ה'
אילה שלוחה
ביאור מרבי יוסף קרפמנין.
בברית

באורים כבדו ה'
ביאור רבי מנחם טאמר.
ביאור הרמב"ן
ביאור רבי עובדיה ספורנו
בספר בחיי
בן יוסף
בעל הטורים

Paraphrases & Versiones Sacri Codicis.

תרגום אונקלוס	תרגום לרבי יעקב
תרגום יונתן	ב"ר יוסף טאווס
תרגום רבי יוסף	תרגום יונית
תרגום ירושלמי	תרגום ספרדיים
תרגום עקילס	ועיין בדף פ"ד·
תרגום ערבי לרבינו	פ"ה · פ"ו · ובדף
סעדיה	כ"א :

Commentarii Cabbaliſtici in Pentateuchum.

בספר בחיי	ספר הפליאה
גנת ביתן	ציוני
בספר הולך תמים	בספר צרור המור
זוהר עיין שם :	ספרא דצניעותא
חידושי תורה	דיעקב
חנוך	רעיא מהימנא
לבנת הספיר	רקנא"ט
מאירת עינים	טעמי התורה
מגיד מישרים	בספר שני לוחות
מגיד מישרים	הברית :

Commentarii Cabbeliſtici in Librum Ruth.

זוהר על רות א'	מדרש הנעלם
יסוד שירים א'	תפוחי זהב

Commentarius Kabbaliſticus ad Threnos.

קול בוכים

Com-

Commentarii in Rakanatensem.

רונקיל	לבוש אבן היקר
	לקוטי רבי זלמן

Commentarii in Bechai.

עיין רנת דודים :	מנוח מצא חן
	נפתולי

Commentarii Philoſophici in Pentateuchum & 5. Megillot.

בעולת תמיד	באברבנאל
בעקידת יצחק	ספר בראשית
ברלב״ג	מגלה עמוקות
בתורת העולה	בספר מורה נבוכים
	בעולת שבת

Commentarii Philoſophici in 5. Megillot.

תורת חסד	אבן יחייא
	ידי משה

Commentarii Philoſophici in Threnos Jeré-miae.

שערי דמעה

Commentarii Philoſophici in Pſalmos.

אבן יחייא	מאיר תהלות

Commentarii Philoſophici in Librum Jobi.

במפתח שלישי :	באבן יחייא
בסימן ד׳ :	במאיר איוב
	עיין בדלת שמאלי

Com-

Commentarii Grammatici in Pentateuchum

באבן עוזרא	כמסורת הברית
בגור אריה	הגדול
דקדוקי רש"י	נתיבות עולם
במזרחי	רד"ק
מכלל יופי	רש"י

Commentarii in Commentarios Aben Ezrae.

אוצר נחמד	מקור חיים
בספר אור הנפש	עץ חיים
אות נפש	צפנת פענח
במאמרי נועם	פירוש רבי שלמה
לקח טוב	פראנקו ע"ש
מגילת סתרים	

Commentarii in Eliam Orientalem.

באמרי שפר	בנחלת יעקב
זכרון משה	עץ חיים
ידיעות שלמה	צ' לידה לדרך
מלבוש האורה	קיצור מזרחי
מתנות עני א'	קיצור מזרחי א'

Commentarii in Rabboth.

אבא א'	מעדני מלך א'
אור השכל א'	מראות אלהים
בית אלהים	מתנות כהונה
דבר שמואל	פירוש על הרבות
יפה תואר	פיינטס
יפה ענף	תולדות נח

Commentarii in Raschi.

Commentarii & conciones in Parashas Pentateuchi.

Commentarii in Quinque Megillot.

Com-

Commentarii in Canticum Salomonis.

אילת אהבים
ביאור רבי עובדיה
ביאור רבי אלישע
חשק שלמה
יין הרקח
יעלת חן עיין
אגרת שמואל
מדרש חזית
מקור ברון
נקודת הכסף
פירוש רבי אליקים

פירוש רבי יוסף בר שלמה
פירוש רבי אברהם
פירוש רבי יוסף
תלמיד הרמ'בם
ציץ הזהב
צפוני
צרור הכסף
קודש הלולים
רנת דודים
שר שלום
שושנת עמקים

Commentarii in Ruth.

אגרת שמואל
בית דין שמואל
יין הרקח
משיב נפש

עיני משה
ציץ הזהב
צמח צדיק
שורש ישי

Commentarii in Threnos Jeremiae.

דברים נחמים א
יגון לב
כסות כסף
לחם דמעה
פירוש מהו' שמואל
פירוש רבי משה נרבוני

צדקת תמים
קול בוכים א'
קול בוכים ב'
קינת סתרים ב'
בשערי דמעה

Commentarii in Ecclesiasten.

ביאור רבי עובדיה
ביאור רבי אלישע
דברים טובים
לב חכם

מקהיל קהלת בדף ל"ב
מקור ברוך
בספר סדר היום
פירוש משה מרקאדו

Commentarii in Librum Esther.

Commentarii in Haphtarot.

Commentarii in Prophetas priores, posteriores & Hagiographa.

Com-

Commentarii in Prophetas priores.

כלי יקר	פירוש רבי אהרן בן יוסף
לב אהרן	פירוש רבי יפת הלוי
מדרש שמואל והוא	שכל טוב
מדרש שוחר טוב	תועלת הרלב"ג

Commentarii in Jesaiam.

אורים ותומים	כלי פז
חשק שלמה	לקוטי שושנים
חשק שלמה	פירוש רבי אהרן בן יוסף
ילקוט המכירי	רד"ק
ישועות יעקב	תיקון עולם

Commentarii in Jeremiam.

אורים ותומים	רד"ק

Commentarii in Ezechielem.

מראות אלהים	צורת הבית
מרכבת יחזקאל	

Commentarii in Hagiographa universim.

תורת חסד	אבן יחייא

Commentarii in Psalmos.

בן דעת	פירו' רבי אהרן בן יוסף
ילקוט המכירי	פירו' המאירי
לשון זהב	פירו' רבי משה דמירקאדו
מאיר תהלות	פירו' רבי עובדיה
מדר' שוחר טוב	פירו' רבי שלמה עתיה
במדרש החכמה	קב ונקי
במזמור לתודה	רוממות אל
נורא תהלות	רכב ישראל · עיין אגדת שמואל
נעים זמירות	

שכל טוב	תהלה תהלים
שמוש תהלים	תמים יחדין
תהלות ה'	תנחומת אל

Commentarii in Proverbia.

יד אבשלום	פירוש רבינו יונה
למודי ה'	פירוש המאירי בדף ל"ג
במדרש החכמה	קב ונקי
מדרש שוחר טוב	רב פנינים
משלי עם פירוש לשון אשכנז	שכל טוב
	תמים יחדיו
פירוש רבי עמנואל	תרגום רבי יוסף

Commentarii in Job.

אוהב משפט א'	משפט צדק א'
ארחת עולם	פירוש רבי יצחק בר שמעון
חלקת מחוקק	
יראת שדי	פירוש רבי יצחק ארמי
מאיר איוב	פירוש מהר' מרדכי
מקור ברוך	תרגום רבי יוסף

Commentarii in Danielem.

ברכת ישרים	לחם סתרים
חבצלת השרון	מעיני הישועה
חזון למועד	משרא קטרין

Commentarius in Ezram & Nehemiam.

מושיע חוסים

Sacri Miſcellanei, Conciones, &c.

אגרת בראשית	אהבת השם
אגרת הטיול	אור עינים
והאדם ידע	אור עינים
אדרת אליהו	אות הברית
אהבת עולם	אותיות דר' עקיבא
אור	

אור ישראל
אורח לחיים
בספר אזני יהושע
אליהו רבא וזוטא
אמרי שפר
אפריון שלמה א
ארבעה מטיבי לכת
ארון העדות
בא גד
ביכה לעתים
בית ישראל בדף נ"ג
בית מועד
בית נאמן
בית נאמן
בית הפוילאלי
בן שמואל
ברית הלוי
בגבורת השם
דברי נגידים
בדברי שלום
בדברי שלמה
דרך חיים
מדרש משה
דרוש הגאון מוהר"ר יודא ליווא
דרשות רבי נתתיהו
דרשות הר"ן
ספר הדרשות
דרשות רש"ה ב'
דרש' הרמ"בן
מגלה

דרשות רבי נתן
דרשות רבי שם טוב
דרשות רבי יודא
דרשות רבי שמואל אלגאזי
דרשות רש"מ יחייא
הואיל משה
כהולך תמים
ווי העמודים
ויכוח יוסף
ויקהל משה
זה ינחמנו
ספר החיים
ספר החיים ע"ש
חסדי ה' ע"ש
טעמי סוכה
בספר יד יוסף
יואל משה
יזל מים
ביסוד מורא
ביפה עינים
כד הקמח
כתנות אור
לבוש שמחה וששון
לוית חן
לחם שלמה
מאה שערים
מאמץ כח
מבקש ה'
מגיד מישרים

FINIS

VITAE
CELEBERRIMORUM
RABBINORUM
Qui in
SACRUM CODICEM
Scripserunt
COMMENTARIOS,

R. SALOMONIS,
R. ABEN EZRAE,
R. DAVIDIS KIMCHII,
R. LEVI BEN GERSOM,
R. ABARBANELIS,

Conſcriptae à

R. P. JULIO BARTOLOCCIO
DE CELLENO.

VITAE CELEBRIUM *RABBINORUM.*

R. SALOMON ISACIDES cognomento *Raſchi*, nomine contracto, & ex initialibus trium priorum vocum literis compoſito, naſcitur in Civitate *Lunir*, quod eſt Oppidum provinciæ Aquitaniæ, ubi Judæos manſiſſe teſtatur D. Gregorius lib. 3. epiſt: 21. & à quo cognomen aſſumpſit ירחי *Iarchi*, *Lunaticus*. Aliqui dicunt fuiſſe ex Trecenſi Galliæ Urbe Annus nativitatis ejus ignoratur, ſed tempore R. Moſis Ægyptii vixiſſe pro certo habent nonnulli apud Auctorem שלשלת הקבלה *Catenæ Cabalæ*; quòd ſi ita eſſet

vi-

vivebat circa annum Domini 1100. imò ibidem Rabbí Joseph jachijà Auctor dicit quód natus sit anno ab Orbe condito ד׳ אלפים תתס״ה 4865. Ch. 1105. in Urbe Trevis, seu Trecis in Gallia in Provincia Narbonensi, vel Linguadoca. Fixum aliquem Præceptorem non habuit, sed aliquando usus est doctrina R. Josephi Abèn Gheàth, Ràu Alphès, & Abèn Megàs, quibus Magistris egregius Doctor evasit. Acerrimi ingenii Juvenis fuit, ita Sacræ Scripturæ studio addictus, ut nil eum lateret, quod ante illum in Sacram Scripturam scripsissent Rabbini. Grandævus factus, annum agens 30. diversis Orbis Regionibus peragratis, in Italiam venit, inde in Græciam profectus, Hierosolymam perrexit, totamque Terram Sanctam lustratus est; postea Ægyptum petens (inquit Auctor *Catenæ Cabalæ*) Mosem Ægyptium vidit; sed si vera sunt tempora nativitatis R. Salomonis, & R. Mosis Ægyptii, quæ ab eodem Auctore assignatur, clarè apparet non potuisse R. Salomonem videre Mosem, cúm iste adhùc puer esset in Hispania, ubi anno mundi 4895. ut ibi dicitur, natus est, Ægyptum relinquens, circumiens Persarum Regnum, per Tartariam, Moscoviam, aliasque Septentrionalium Regionum vias, in Germaniam venit, inde in Patriam revertitur expleto suarum peregrinationum anno sexto. Uxorem duxit, à qua tres filias

filiàs tantúm suscepit , quarum prima nupsit Rabbí Meír ; secunda R. Judæ Bar Nachmàn , abbreviatè cognomento ריב'ן Rivan; tertia Rabbènu Ephràim. Omnes tres isti fuerunt Viri sapientes , & multa scripserunt , ut suo loco videri potest. Solúm híc annotandum duxi , quód Rabbí Meír est illemet , de quò suprà mentionem fecimus , qui fuit Pater Rabbi Sampsonis abbreviatè dicti רשב'ם *Rischbám*; fuit etiam Pater Rabbènu Tham unius ex Auctoribus Tosaphòth , & alterius R. dicti Jacòb Bar Meír abbreviatè ריב'ם *Rivàm*, alterius Auctoris Glossæ Tosaphoth, Talmudicam, & Ghemaræ doctorinam apprimè calluit , unde componens primò postillam in totam Sacram Scripturam, illam traditionibus Talmudicis , & portentosis commentationibus ab eo , ex Rabbinorum antiquorum lacunis excerptis , vel fœdavit , vel sinistrè intellectam posteris reliquit. Ut autem ab ungue dignoscatur Leo , placet híc paucissimis verbis postillam in verbo בראשית *Bereschìth* refellere

Initio Genesis proponit hanc quæstionem : Cur Deus voluerit ut Moses Legis Pentateuchum inciperet à creatione mundi? Cùm enim in toto suo volumine non intendat aliud nisi Legem, & Præcepta, convenientiús videbatur inchoare à primo præcepto Legis , nempè a cap. 12. Exodi, *Mensis iste vobis principium mensium , primus erit in mensibus anni, &c.* unde dici-

cit לא היה צריך להתחיל את התורה אלא מהחדש הזה לכם שהיא מצוה ראשונה שנצטוו בה ישראל: *Non erat necesse incipere Legem, nisi ab* (illo loco) *Mensis iste vobis*&c. *quia istud est primum præceptum traditum Israëli.* Et respondet, quòd incepit à creatione mundi, propter hanc causam, ut scilicet ostenderet, Deum esse Creatorem omnium & potuisse dare in hæreditatem terram Chananæorum populo suo Israëli, expulsis septem populis, qui eam incolebant. Incepit igitur à creatione hoc fine, ut virtutem operum suorum annuntiaret populo suo, ut daret illis hæreditatem Gentium, ut habetur Psalmo 110. Hæc Commentatio refellitur primò, quia donatio terræ promissionis non est finis creationis, sed potiùs cultus Divinus, & promissio cælestis hæreditatis, quia non propter locum Gentem, sed propter Gentem locum Deus elegit, ut habetur 2 Machab. 5. v. 19. Secundó, cùm dicant Hebræi, Legem esse finem omnium, quæ in toto Pentateucho explicantur, & omnia ad eam ordinari; si velint creationem idcircò præponi, ut Deus ostendatur Dominus omnium, & potuisse terram promissionis dare cui voluisset, Lex à principali fine excluderetur; & terræ promissionis collatio esset finis, quod est inconveniens. Tertiò, vel Deus in creatione mundi manifestat se Dominum omnium Hebræis tantúm, vel Hebræis, & Gentibus simul; si Hebræis tantúm, cæteræ Gentes non agnoscent Dei dominum; si etiam Gentibus

tibus, Cùm iſtæ non recipiant Legem Judaicam, negabunt omnia Judæorum Principia, & potiſſimum illud de creatione mundi, ſicut fecerunt omnes ferè antiqui Philoſophi peripatetici cum eorum Principe Ariſtotele: unde primaria cauſa incipiendi Pentateuchum à creatione mundi, non eſt ea, quam aſſignat R. Salomon. Denique *Menſis eſte &c.* non eſt primum præceptum Legis, cum doceant Hebræi eſſe primum præceptum, *Creſcite & multiplicamini.* Sic in Talmud: *Sèder naſcìm*, Ord. 3. *De Mulieribus*, *Maſſacthà Ieuamòth*, *Tract. de Leuiris*; *Pèrek* 6. *cap.* 6. incipit הבא על יבמתו *Hauà al ieuimthò*; *Ingreditur ſuper fratriam.* Idem aſſerit R. Moſes Bar Maijmòn dictus Ægyptius Tract. *Naſcìm. Halachòth iſciùth. Perk* 15. *Sèpher Mitzuòth hakatàn, ſimàn* 286 *Euen hang. hèzer*, *ſimàn* 1. Vide plura in עבודת הלוי *Nghe-uodàth Halleui.* Item, Noë data ſunt præcepta; item, Abrahamo, quandoquidem præceptum feriandi in Sabbatho, & Circumciſionis ſi t antiquiora aſſignato; imò ipſis filiis Iſraël præceptum fuit ſacrificandi in deſerto via trium dierum, ut dicitur Exod. 3. 16. ergo non fuit primum præceptum. החדש הזה בכם ראש חדשים וגו׳ *Hachòdeſh hazè lachèm roſo chodaſcìm vegom. Menſis iſte vobis principium menſium, &c.*

Ad illud Pſal. 110. כח מעשיו הגיד לעמו לתת להם נחלת גוים *Còach manghaſſàu highid lenghammò: latèth laèm nachalàth ghoìm, Fortitudinem operum*

 ſuorum

suorum annunciavit populo suo, ut det illis hæreditatem gentium, dico quòd loquitur de fortitudine operum, quæ per manum Mosis fecit in Ægypto, in Mari rubro, & in deserto, & ista annunciavit & fecit, ut daret populo suo hæreditatem Gentium Chananæornm, & quòd de istis mirabilibus loquatur Psalmus; patet ex versu: פדות שלח לעמו *Pedùth scialàch laghammò*, *Redemptionem misit populo suo*, id est per manum Mosis; de qua redemptione loquitur ipse Moses Deuter. 7. 8. *Sed quia dilexit vos Dominus*, *&c: eduxitque vos de manu forti*; ויפדך מבית עבדים מיד פרעה מלך מצרים: *Vaipdechà mibet nhauadìm mijad Paranghò Mèlech Mitzràim*, *Et redemit te de domo servorum, de manu Pharaonis Regis Ægypti.*

Cæterùm R. Salomon affert hoc commentum nomine R. Isaac; refertque illud etiam in Psalm. 3. *ex Midràse Tanchumà*; at in *Berescìth Rabbà*, *Parascià* 1. *Séder Berescìth* circa initium proponitur à R. Josuè de Sachenì nomine Rabbi Levì. Et hæc de fabulosis, ac inanibus R. Salomonis Jarchì Commentis dicta sufficiant, qui ob elegantiam sermonis, stylumque laconicum, *P*rinceps Expositorum habetur apud Judæos. Unde quia ex initialibus literis nominis, & cognominis ipsius vocatur, ר'ש'י *Rascì*, nonnulli alias explicari debere existimarunt ראש שבטי יהודה *Rosc Scieutè Jeuda*, id est *Caput Tribuum Judæ*; alii vocant פרשנדתא *Parasciandatá*, hoc

est

est *Paras data*, *Explanavit Legem*, ex nomine primi filii Amad, Esther cap. 9. versic. 7. Quibus innuitur illius præstantia in exponendis sacris literis. Stylus ipsius, quem servavit in postilla Biblica, est succinctus, plerumque literalis, tamen aliquibus in locis ob ejus obscuritatem, alium Interpretem desiderat. Hinc alii extiterunt, qui ביאורים *Biurim Elucidationes* super *Rasci* scripsere. inter quos R. Nun Hardanah, & R. Elias Mizrachi, Orientalis. Etsi nil ferè relinquat ex portentosis expositionibus antiquorum, quorum Auctores sæpè citat, fortassis ne videatur Auctor fabularum. Expositiones verò literalis, vel morales sibi appropriat, quamvìs has sicut illas, omnes, ab antiquis desumpserit. Ejus exemplaria extant impressa Hebraicè in aliquot Veteris Testamenti libros, nempè in quinque libros Mosis, in Josue, Judicum, Ruth, Samuelis, Regum, & Paralipomenon: in Isaiam, Jeremiam, Ezechielem, duodecim Prophetas minores, in Psalterium, Cantica Canticorum, Lamentationes Jeremiæ, Ecclesiasten, Esther, Esdram, & Nehemiam. Expositio in Pentateuchum reperitur excusa Amstelodami an. 404. min. supp. Chr. 1644. opera & studio R. Manasse Ben Israël, in 4. & alibi. Commentaria in Cant. Canticor. versa sunt in linguam Latinam à Gilberto Genebrardo. Excus. *Paris.* an. 1570. apud Marinum Juvenem, in 4. Idem vertit Expositionem in Joëlem, ex-

cus. ibid. apud eundem cum versione Latina anno 1563. Commentaria in Abdiam, Jonam, & Sophoniam in Latinum versa sunt ab Ar. Pontaco Burdegalensi, cum aliis excusa Parisiis apud marinum Juvenem anno 1566. in 4. Ejus expositio in Esther in Latinum translata. ab Henrico Aquino reperitur excus. *Paris.* cum Notis anno 1622. in 4. Absoluta expositione totius Sacræ Scripturæ, aggressus est Commentationem Operis Talmudici, & clariori, elegantiorique stylo exposuit omnes ferè מסכתות *Massachtòh*, id est *Tractatus*, qui habent Ghemaram, videlicet,

Scripsit in מסכת ברכות *Massècheth Berachòth* primi Ordinis, In מסכת מועד *Massècheth Moëd*, שבת *Scabbath*, עירובין *Iruuim*, פסחים *Pesachim*, יומא *Iomá*, סוכה *Sukká*, ביצא *Betza*, ראש השנה *Rosc hasciaua*, תענית *Taanith*, מגלה *Meghilla*; מועד קטין *Moëd katòn*, חגיגה *Chaghigha*, secundi Ordinis. Tertii Ordinis in מסכת נשין *Mossècheth Nascin*, יבמות *Ieuamòth*, כתובות *Chetuuòth*, קדשין, *Kidduscin*, גטין *Ghittin*, נדרים *Nedarim*, נזיר *Nazir*, סוטה *Sotá*. Quarti Ordinis, in מסכת בבא קמא *Massècheth Baua Kama*, בבא מציעא *Baua Metzia*, בבא בתרא *Baua Bathra* à capite primo usque ad caput octavum. Cetera morte præventus non potuit absolvere, sed ejus Nepos R. Sampson fil. R. Meìr abbreviatè dictus הריטבן *Hariscban* prosecutus est, videlicet מסכת סנהדרין *Massèchet Sanhedrin*, מכות *Makkòth*, שבועית *Sciebunghòt*,

הוריות

הוריות *Horaijòth*, עבודה זרה *Avoda zara*. Quinti Ordinis in מסכת קדשים *Massècheth kodascim*, זבחים *Zeuachim*, חולין *Cholin*, מנחות *Menachòth*, בכורות *Bechoròt*, ערכין *Erachin*, תמורה *Temurah*, כריתות *Cherithòth*, מעילה *Menghilla*, תמיד *Tamid*. Sexti Ordinis in מסכת טהרות *Massèchet Taharòth*, & נדה *Niddá*. Reliqua *Massachtòth* non habent Ghemará, hinc super illa non scripsit R. Salomon. Item scripsit in פרקי אבות *Pirkè Auòth Capitula Patrum*. Extant msc. in Bibliotheca Vaticana in fol. Pergam. & Papy.

Solebat in itinere ad Pivitates divertere, ubi fuissent Academiæ, Sapientes audiebat, cum illis disputabat, illorumque decisiones in folio annotabat; dum autem in Europa fuit, peragrando per diversas Academias, decisionem quæstionis propositæ in folio annotatam sine nomine Auctoris in Schola latentèr projiciebat, & sic in omnibus ferè Universitatibus Hebræorum faciebat, quæ folia recollecta fuerunt ab Auctoribus Glossæ Tulmudicæ dictæ *Tosaphòth* in uno quaternione, & suis quæque locis inserta sub nomine quaternionis. Unde quando in præfata Glossa dicitur, *sic ait quaternio*, intelligitur de quaternione doctrinæ R. Salomonis Jarchi.

Scripsitquoque librum ש״ת *Sceèloth Tesciuuòth Quæstionum & Decisionum legalium*, qui impressus dicitur; at ego illum non vidi sicut nec alium Astrologicum sub ipsiusmet Auctoris nomine. Dicitur etiam composuisse alium librum, quem voca-

vocavit פרדס *Pardes*, qui impressus non est.

R. Abraham de Balmis facit R. Salomonem Jarchi Auctorem libri nuncupati לשון למודים *Lescion lemudim*, *Lingua eruditorum*, Tit. ex Isai. 50. vers. 4. Est Grammatica Hebræa, excusa Constantinopoli in 4. anno 1506. Item dubitatur an ipse fuerit Actor explanationis libri סדר שבועות *Sèder Scieuuòth*, *Ordinis Iuramentorum*. Certum est enim hujus Auctorem fuisse R. Salomonem, sed non exprimitur quis sit iste Salomon: cùm autem R. Salomon Jarchì sit cæteris Rabbinis hujuscemodi nominis celebrior, hinc usus invaluit, ut quando dicitur *R. Salomon* sine addito, potiùs intelligatur de R. Salomone Jarchì, quàm de alio: ut cùm dicitur *Apostolus* intelligitur Paulus, & cùm dicitur *Urbs*, intelligitur Roma. Divertit etiam aliquando apud Rectorem Synagogæ Granatensis in Hispania, & in gratiam ipsius scripsit librum de Regimine Reipub. illumque vocavit ס' הפרנס *Sèpher Happarnàs*, *Liber Gubernationis*; addit Auctor *Sialscèleth*, quòd non solùm R. Salomon fuit insignis interpres Sacrarum litterarum & Ghemaræ, sed etiam Medicus, & peritus Astrologus. Intellexit ferè omnes linguas extraneas, quibus in suis Glossis & postillis, potissimùm in Sac. Script. utitur pro elucidandis nonnullis difficilioribus vocabulis, quæ magis obscura redduntur, cùm non ita facilè hodie intelligi possint ea antiqua vocabula vel Gallica, vel Italica lingua

gua conſcripta, cùm ex incuria Librariorum, depravata ac corrupta exiſtant. Tandem adeò elegantèr, & doctè expoſuit omnia ad Legem, & ritus Hebraicos pertinentia, ut conſternatus ſit Moſes Ægyptius intuendo Commentaria R. Salomonis, in ſua Epiſtola dicta *Ighèreth Harrambam* exclamans: *Multa alia Commentaria ſcripſiſſem, niſi præventus à Gallo* (intelligens R. Salomonem) *fuiſſem*. Obiit in Urbe Trevis in Gallia annum agens 75 ejus cadaver poſtea tranſlatum in Boëmiam, in Urbe Pragenſi ſepultum fuit anno mundi 4940. Chriſti 1180. Supra ejus ſepulchrum lapideus titulus uſque in hodiernum diem viſitur. De eo in tota hac noſtra Bibliotheca Magna Rabbinica pluribus in locis mentionem fecimus, maximè Par. I. pag. 8. colum. 1. & pag. 16. col. 1. Par. III. pag. 716. & pag. 553.

RABBI ABRAM BEN MEIR ABENEZRÆ Hiſpan. qui ab Hebræis communiter vocatur חכם *Chachàm* id eſt *Sapiens*, & vocabulo contracto הרא"ב"ע *Haraauà* ex literis initialibus ejus nominis & cognominis, naſcitur Toleti, ut quibuſdam placet. Fuit excellens Philoſophus, Aſtronomus, Medicus, Poëta, Grammaticus, Cabaliſta, & Sac. Scripturæ famoſus Interpres. In Aſtronomicis verò ita exelluit, ut quidam cum Hilario Altobel. Seni. in Tab. Regiis cap. 12. illi attribuant modum erigendi Cæleſte Schema per diviſionem

nem æquatoris in æquas partes; quem Joannes Monteregius probavit, & propagavit, utpotè in hysica ratione fundatum, eumque rationalem modum vocavit, & quem ferè omnes melioris nominis Astrologi hujus nostræ ætatis sequuntur. Variarum etiam Linguarum calluit notitiam, ac præsertim Arabicæ. Præclaro ingenio præditus, & rerum perscrutandarum ita curiosus, ut domi paternæ diù morari impatiens, foras egressus, totum ferè vitæ suæ spatium in peregrinationibus consumpserit. Anglia, Gallia, Italia, Græcia, ac aliis diversis Mundi Regionibus perlustratis, tandem in Rhodo Insula vitæ periodum clausit, incerto anno. Nàm David Ganz ait obiisse anno 4934. Chr. 1174. *Iuchasin* verò aliorum sententiam refert, eorum qui illius mortem rejiciunt ad an. 4908. Chr. 1148. illorum, qui ad annum 4928. Chr. 1168. & aliorum ad an. 4954. Chr. 1194. quam sententiam ipse approbat p. 131. ubi addit undecim annis antè mortem R. Mosis Ægyptii obiisse, quamvis pagina 193. illum è vivis tollat anno 4925. nisi sit error Typographicus. Rejice igitur sententiam Auctoris יסוד עולם *Iesod olám*, qui asserit an. mun. 4825. Chri. 1065. ut refert *Scelscel. hakab.* fol. 41. obiisse. Hinc errare deprehenditur Geneb. pag 686. Chron. qui eum vixisse scribit, sub an Chr. 1240. Moritur itaque in Insula Rhodi ætatis suæ an. 75. sicut ipsemet dum morti proximus esset edisserat,

rat,

rit, usurpans illud Geneseos cap. 12.4. *Septuaginta quinque annorum erat Abraham cum egrederetur* מחרן *Mecharán*, *de Haran*, paululum immutans ultimam syllabam dixit, מחרון אף העולם *Mecharòn af haolám*, id est *De æstu iræ hujus seculi*. Ejus corpus postea translatum in terram Israël, sepultum fuit in כאבול *Cabùl*, non longè à tumulo R. Salom. Ben Gebirol. Locum excessus illius R. Ganz, vocat קלאהורם *Kalhoram*. Author lib. *Iuchas*. p. 130. b. dicit quod Aben Ezræ & R. Judas Halevi Ben Salomonis Poëta insignis, fuerint filii duarum Sororum. Scripsit itaque Abraham, Aben Ezræ varia & erudita opera, quorum Catalogum sequenti ordine enumerabimus. Scripsit

1. פירוש על כל עשרים וארבע: *Pirusc al col ezrim vearbaá*, id est, *Commentarios* in omnes sacrorum Bibliorum libros.

In Pentateuchum admodum sunt prolixi, & ferè Philosophici, & multis in locis depravati. Excusi reperiuntur in Bibliis magnis cum aliorum Rabb. comment. primó compilatis à Daniele Bombergo, & Venet. impressis an. Dom. 1526. & in 4. Tomos distinctis, quæ communiter מקרא גדולה *Mikrá ghedolá*, id est *Biblia magna* vocantur. Hos ipse vocaverat סדר עולם *Seder holam*, *Ordinem universi*, quos latinos fecit Conradus Pellicanus juxta editionem prædicti Bombergi, & in Collegio Neophyt. Romæ mmsscc. reperiuntur, in fol. membranaceo, ele-

elegantissimo charactere, lectu facillimo, *R*abbinico tamen, scripti ab Abrahamo אלמושנו *Almoscnino* pro *R.* טודרוס *Todròs* Theodoro, cognomento קסטנטיני *Kostantinî* Constantinopolitano, an. mun. לונכו״ד 234. min. supp. Ch. 1474.

I*n Job.* Quia linguæ Arabicæ perfectam notitiam tenebat, quà primùm, ut aliqui volunt, hic liber scriptus fuerat, obscuras voces sæpè ex Arabismo explicat, & Saadiæ *P*araphrasim Arabicam castigat.

Ejusdem Commentarios in Abdiam, Jonam, & Sophoniam, in Latinam linguam transtulit Ar. *P*ontacus Aquitanicus Burdegalensis & cum aliis *R*abbin. comment. prodierunt *P*aris. an. 1559. apud Martinum juvenem, in 4. Et post eum Jo. Leusden Ultrajecti 1657. iterùm evulgavit.

In Joëlem, cum versione latina Gil. Genebr. *P*rostant Paris. 1563. apud eundem Martinum, in 4. & Jo. Leusd. 1656. suis comment. illustravit.

In Hoseam cum Targum & Comment. *R.* Salomon. & Kimchi, variis lectionibus. Excus. *P*aris. apud *R*obertum Stephanum, m. supp. an. טי״ו 316, Chr. 1556. in 4.

In Cantic Canticorum, Cum vers. lat. ejusdem Genebr. impress. *P*arisiis 1570. apud prædict. Martinum, in 4.

Ejusd. *Comment.* in V parua volum. id est, in

in Cant. Cantic. Ruth, Threnos, Eccleſ. & Eſther, Excuſ. Conſtantinopoli.

2. פירוש על עשרת הדברים *Pirùſc al aſſéreth baddevarrim*, id eſt *Commentariolum in Decalogum* præceptorum divinorum Excuſ. Baſil. cum Latina interpretatione, ac difficilium vocabulorum & abbreviaturarum declaratione, a Sebaſtian. Munſt. anno 1527. & 1529. apud Joannem Frobenium, in 8.

In Inſula Rhodi annis 18. ante mortem abſolvit Commentarios in Prophetiam Danielis, an. mun. 4916. Chr. 1156, ut ipſe ſcribit in fine hujus prophetiæ. Corrige igitur Plantavitium, qui in ſua Bibli. Rabbin. nu. 162. dicit eos abſolviſſe an. Chr. 1145. Et ibid. iterum corrige eundem, ubi librum הרכבה *Harchava* attribuit eidem Abrahamo Aben Ezræ, cùm certo certiùs ſit, eſſe R. Eliæ Levitæ Germani, ut videbimus ſuo loco.

3. ספר סודות התורה *Sepher Sodòth batthora*, id eſt *Liber Secretorum Legis*, quò arcana Pentateuchi Cabaliſticè referantur. Ejus meminit Reuchlin l. p. Cab. & reperitur mſc. in Bibl. Vatic. Papyr. In 4. ubi pag. 142. dicitur, quòd Abraham Aben Ezræ illum Romæ compoſuerit, an. mun. 4927. Chr. 1167. Undè apparet, notulam illam de morte R. Abrahami Aben Ezræ, quam tradit R. Inmanuel ben Jekutiel in ſuo לוית חן *Leviath chen* pag. 31. in תגוה 2. circa finem, ex quodam vetuſto libro (ut ipſe

dicit)

dicit) tranſcriptam, qui illam ad an. mun. 4926. Chr. 1166. rejicit, eſſe falſam. Colligitur etiam, prædictum Aben Ezræ bis in Inſula Rhodi fuiſſe, primò an. Dom. 1156. quò *Commentar. iu Danielcm* perfecit. Et ſecundò anno 1174. quò vitam ſuam cum morte commutavit.

4. יסוד מורא *Jeſôd mora*, id eſt *fundamautum timoris*. Grammaticalis liber. Joh. Buxtorf. fil. Hebraice & Latine edidit. Excus. Venet. & in Bibl. Vaticana extat mſc. in Perg. fol.

5. יסוד תורה *Jeſòd Thora*, id eſt, *Fundameutum Legis*. Cabaliſticus, *De præceptis legalibus* tractans, reperitur mſc. in Bibl. Vatic. Pergam. in folio.

6. סוד התמונה האותיות *Sod hattemuna haothijoth*, id eſt *Myſterinm formæ literarum*. Cabaliſticè tractat de literis Alphabeti. Extat mſc. in Bil. Vatic. Perg. in fol.

7. חי בן מקיץ *Chai ben mekitz*, id eſt *Vivat filius expergefactus*. Tit. libri, quò agitur *De Anima, ejus præmio, & pæna* rhythmicis carminibus, & elegantibus, in Bibl. Vatic. papyr. In 4. reperitur. Ubi additur alius tractatus על מלכות השמים *Al mulchùth haſciamaim*, *De Regno Cælorum*, dividiturque in 8. Regna, ubi *De æterna vita* potiſſimum agitur. Unitur cum Superiori.

8. שיר על הנשמה *Scir al hanneſcema*, id eſt. *Canticum de anima* ad modum Hymni, cum ejus explanatione; quò, *De animabus hominum* agi-

gitur, *quæ quietis tempore, relicto corpore ascendunt ad Dominum; & sic singulis noctibus eas in cælos ferri* credunt verpuli isti, *actionesque hominum Davis referre, & mane ad pristina corpora redire.* Habetur msc. in Bibliotheca Vaticana. Pergam 4

9. אגרת השבת *Igbereth hasciabbath*, id est, *Epistola Sabbathi*. Est Epistola in qua Sabbathum ipsi apparuisse fingitur, à quo docetur, quomodo Judæi vesperam Sabbathi celebrare debeant, non subsequentem, sed antecedentem Sabbatho. Hanc, dum in Anglia esset, Londini scripsit, non an. mun. 5020. Chr. 1260. ut ex *Scereth Judæ* Calamit 18. ex Gentio habetur, nam ab isto anno, jam 96. anni dilapsi ab ejus morte fuerant: in quo tamen Judæi ab Insula pulsi fuerunt, & potissimum ab Urbe Londino, ubi circiter bis mille familiæ erant causa eis imposita, quòd monetam adulterassent. Ex eodem *Sceueth Judæ*.

10. הקדמה על התורה *Præfationem in Pentateuchum*, quæ habetur in initio primi Tomi Bibl. Magnorum, ex qua videntur excerpta ea, quæ Joseph de Voysin evulgavit sub titulo *De quinque modis quibus Judæi Legem solent interpretari*, & excusa reperiuntur una cum R. Israele Ben Mosis p. 151. Paris. apud Tussanum du Baray, viâ Jacobæâ, sub spicis maturis anno 1635. in 8.

11. ספר מאצטגנות *Sepher meazttagonùth*, id est, *Liber Astrologicus*, reperitur msc. in Bibl. Vatic.

tic. in 4. magno papyrac. Dividitur in VIII. libros.

Primus incipit 'ראשית חכמה וכו *Resciθh hochmà &c.* id est, *Initium Sapientiæ*, & habet Cap. 10. Est ferè apparatus totius Operis.

Secundus inscribitur ספר העיינים *Sepher haiianìm*, id est *Liber occasionum seu rationum*, & dividitur in 10. Capita.

Tertius ספר מבחורים *Mebachurìm*, id est *Liber libertatum*, tractat utrum astra vim inferant hummanæ libertati. Dividitur in 12. Cap.

Quartus ספר מבחורים שניים *Sepher Mebachurim sceniim*, id est *Liber secundarum libertatum*, ferè de eodem argumento tractat, & dividitur in 12. Cap.

Quintus ספר משפטי הכככים *Sepher miscpatté haccocavim*, id est *Liber judiciorum stellarum*. arg. ex Titulo patet.

Sextus tractat. *De Aspectibus Lunæ*.

Septimus. *De Conjunctionibus Luminarium, & diebus criticis*.

Octavus, *De Interrogatiouibus*, altera parte Astrologiæ judiciariæ.

12. חידה על אותיאות אה"ו *Chidda al othiòth Aëvi*, id est *Enigma super literis quiescentibus*, est elegans, & obscurum, ac proindè difficilè, quod Latinum fecit, & mirificè interpretatus est R. David Cohèm de Làra Ráv Amstelodamensis & publicæ luci exposuit Lugduni Batavorum, an 1658. Hebraicè verò circumfertur

tur cum majoribus Bibliis initio 1. Tomi.

13. Spizelius in Bibl. univerſ. exhibet alinm librum iſtius Auctoris, quem vocat תרשיש *Tarſciſc.*, & ait continere verſus tot numero, quot literæ iſtius vocis conficiunt. Ego illum non vidi.

14. עורמת המזימה *Ornath hammezima*, id eſt *Calliditas cogitationis*, præcipué tractat de pronuntiatione literarum: eſt parvus, ſed elegans libellus. Ext. mſc. in Bibl. Vatic. Perg. In 4.

Hottingerus in ſua Bibl. Orient. Claſ. xi. ubi agit de Anima, pag. 52. alium conſimilem libellum affert hujus Auctoris cum inſcriptione ערוגת המזימה *Arugath hammezima*, id eſt *Area cogitationis*, quem dicit tractare de Anima, & eſſe obſcuriſſimum, breviſſimum, & eloquentiſſimum mſc. Idem proſùs dicit Spizelius. At ego ſupicor ex ſimilitudine tituli utrumque falli, cum pro ערמת *Ormath*, mendoſe legant ערוגת *Arugath*.

15. צחות הלשון *Tzachúth allaſchión. Puritas Linguæ.* Tractat de re Grammatica, & Sermone bené formando, & eum Romæ compoſuit. Eſt excuſ. Venetiis, an. mun. ש"ו 306. min. ſup. Chr. 1646. apud Danielem Bomber. In. 8.

16. מאזני הלשון *Mozne hallaſción* id eſt *Bilances liuguæ.* Eſt Grammatica abſolutiſſima & optima. Excuſa Venetiis apud eundem Bombergum anno eodem. In 8.

Errat Plantavitius, qui in ſua Biblioth. Rab-

bina

vocavit פרדס *Pardes*, qui impressus non est.

R. Abraham de Balmis facit R. Salomonem Jarchi Auctorem libri nuncupati לשון למודים *Lescion lemudim*, *Lingua eruditorum*, Tit. ex Isai. 50. vers. 4. Est Grammatica Hebræa, excusa Constantinopoli in 4. anno 1506. Item dubitatur an ipse fuerit Actor explanationis libri סדר שבועות *Sèder Scieuuòth*, *Ordinis Iuramentorum*. Certum est enim hujus Auctorem fuisse R. Salomonem, sed non exprimitur quis sit iste Salomon: cùm autem R. Salomon Jarchì sit cæteris Rabbinis hujuscemodi nominis celebrior, hinc usus invaluit, ut quando dicitur *R. Salomon* sine addito, potiùs intelligatur de R. Salomone Jarchì, quàm de alio: ut cùm dicitur *Apostolus* intelligitur Paulus, & cùm dicitur *Urbs*, intelligitur Roma. Divertit etiam aliquando apud Rectorem Synagogæ Granatensis in Hispania, & in gratiam ipsius scripsit librum de Regimine Reipub. illumque vocavit ס' הפרנס *Sèpher Happarnàs*, *Liber Gubernationis*; addit Auctor *Sciallscèleth*, quòd non solùm R. Salomon fuit insignis interpres Sacrarum litterarum & Ghemaræ, sed etiam Medicus, & peritus Astrologus. Intellexit ferè omnes linguas extraneas, quibus in suis Glossis & postillis, potissimùm in Sac. Script. utitur pro elucidandis nonnullis difficilioribus vocabulis, quæ magis obscura redduntur, cùm non ita facilè hodie intelligi possint ea antiqua vocabula vel Gallica, vel Italica lin-

gua

gua conſcripta, cùm ex incuria Librariorum, depravata ac corrupta exiſtant. Tandem adeò elegantèr, & doctè expoſuit omnia ad Legem, & ritus Hebraicos pertinentia, ut conſternatus ſit Moſes Ægyptius intuendo Commentaria R. Salomonis, in ſua Epiſtola dicta *Ighèreth Harrambam* exclamans: *Multa alia Commentaria ſcripſiſſem, niſi præventus á Gallo* (intelligens R. Salomonem) *fuiſſem*. Obiit in Urbe Trevis in Gallia annum agens 75 ejus cadaver poſtea tranſlatum in Boëmiam, in Urbe Pragenſi ſepultum fuit anno mundi 4940. Chriſti 1180. Supra ejus ſepulchrum lapideus titulus uſque in hodiernum diem viſitur. De eo in tota hac noſtra Bibliotheca Magna Rabbinica pluribus in locis mentionem fecimus, maximè Par. I. pag. 8. colum. 1. & pag. 16. col. 1. Par. III. pag. 716. & pag. 553.

RABBI ABRAM BEN MEIR ABENEZRÆ Hiſpan. qui ab Hebræis communiter vocatur חכם *Chachám* id eſt *Sapiens*, & vocabulo contracto הראב"ע *Harauad* ex literis initialibus ejus nominis & cognominis, naſcitur Toleti, ut quibuſdam placet. Fuit excellens Philoſophus, Aſtronomus, Medicus, Poëta, Grammaticus, Cabaliſta, & Sac. Scripturæ famoſus Interpres. In Aſtronomicis verò ita excelluit, ut quidam cum Hilario Altobel. Seni. in Tab. Regiis cap. 12. illi attribuant modum erigendi Cæleſte Schema per diviſio-

nem

nem æquatoris in æquas partes, quem Joannes Monteregius probavit, & propagavit, utpotè in hysica ratione fundatum, eumque rationalem modum vocavit, & quem ferè omnes melioris nominis Astrologi hujus nostræ ætatis sequuntur. Variarum etiam Linguarum calluit notitiam, ac præsertim Arabicæ. Præclaro ingenio præditus, & rerum perscrutandarum ita curiosus, ut domi paternæ diù morari impatiens, foras egressus, totum ferè vitæ suæ spatium in peregrinationibus consumpserit. Anglia, Gallia, Italia, Græcia, ac aliis diversis Mundi Regionibus perlustratis, tandem in Rhodo Insula vitæ periodum clausit, incerto anno. Nàm David Ganz ait obiisse anno 4934. Chr. 1174. *Iuchasin* verò aliorum sententiam refert, eorum qui illius mortem rejiciunt ad an. 4908. Chr. 1148. illorum, qui ad annum 4928. Chr. 1168. & aliorum ad an. 4954. Chr. 1194. quam sententiam ipse approbat p. 131. ubi addit undecim annis antè mortem R. Mosis Ægyptii obiisse, quamvis pagina 193. illum è vivis tollat anno 4925. nisi sit error Typographicus. Rejice igitur sententiam Auctoris יסוד עולם *Iesod olám*, qui asserit an. mun. 4825. Chri. 1065. ut refert *Scelscel. hakab.* fol. 41. obiisse. Hinc errare deprehenditur Geneb. pag 686. Chron. qui eum vixisse scribit, sub an. Chr. 1240. Moritur itaque in Insula Rhodi ætatis suæ an. 75. sicut ipsemet dum morti proximus esset edisse-

rat,

rit, usurpans illud Geneseos cap. 12. 4. *Septuaginta quinque annorum erat Abraham cum egrederetur* מחרן *Mecharán*, *de Haran*, paululum immutans ultimam syllabam dixit, מחרון אף העולם *Mecharòn af haolám*, id est *De æstu iræ hujus seculi*. Ejus corpus postea translatum in terram Israël, sepultum fuit in כאבול *Cabùl*, non longè à tumulo R. Salom. Ben Gebirol. Locum excessus illius R. Ganz, vocat קלאהורם *Kalhoram*. Author lib. *Iuchas*. p. 130. b. dicit quod Aben Ezræ & R. Judas Halevi Ben Salomonis Poëta insignis, fuerint filii duarum Sororum. Scripsit itaque Abraham, Aben Ezræ varia & erudita opera, quorum Catalogum sequenti ordine enumerabimus. Scripsit

1. פירוש על כל עשרים וארבע: *Pirusc al col ezrim vearbaá*, id est, *Commentarios* in omnes sacrorum Bibliorum libros.

In Pentateuchum admodum sunt prolixi, & ferè Philosophici, & multis in locis depravati. Excusi reperiuntur in Bibliis magnis cum aliorum Rabb. comment. primó compilatis à Daniele Bombergo, & Venet. impressis an. Dom. 1526. & in 4. Tomos distinctis, quæ communiter מקרא גדולה *Mikrá ghedolá*, id est *Biblia magna* vocantur. Hos ipse vocaverat סדר עולם *Seder holam*, *Ordinem universi*, quos latinos fecit Conradus Pellicanus juxta editionem prædicti Bombergi, & in Collegio Neophyt. Romæ mmssc. reperiuntur, in fol. membranaceo, ele-

elegantiſſimo charactere, lectu facillimo, *R*abbinico tamen, ſcripti ab Abrahamo אלמישנו *Almoſenino* pro *R*. טודרוס *Todròs* Theodoro, cognomento קסטנטיני *Koſtantinî* Conſtantinopolitano, an. mun. לונכ״ד 234. min. ſupp. Ch. 1474.

I*n Job*. Quia linguæ Arabicæ perfectam notitiam tenebat, quâ primùm, ut aliqui volunt, hic liber ſcriptus fuerat, obſcuras voces ſæpè ex Arabiſmo explicat, & Saadiæ *P*araphraſim Arabicam caſtigat.

Ejuſdem Commentarios in Abdiam, Jonam, & Sophoniam, in Latinam linguam tranſtulit Ar. *P*ontacus Aquitanicus Burdegalenſis & cum aliis *R*abbin. comment. prodierunt *P*ariſ. an. 1559. apud Martinum juvenem, in 4. Et poſt eum Jo. Leuſden Ultrajecti 1657. iterùm evulgavit.

In Joëlem, cum verſione latina Gil. Genebr. *P*roſtant Pariſ. 1563. apud eundem Martinum, in 4. & Jo. Leuſd. 1656. ſuis comment. illuſtravit.

In Hoſeam cum Targum & Comment. *R*. Salomon. & Kimchi, variis lectionibus. Excuſ. *P*ariſ. apud *R*obertum Stephanum, m. ſupp. an. ט״ו״ר 316, Chr. 1556. in 4.

In Cantic Canticorum, Cum verſ. lat. ejuſdem Genebr. impreſſ. *P*ariſiis 1570. apud prædict. Martinum, in 4.

Eiuſd. *Comment*. in V parua volum. id eſt, in

in Cant. Cantic. Ruth, Threnos, Ecclef. & Efther, Excuf. Conftantinopoli.

2. פירוש על עשרת הדברים *Pirùſc al aſſéreth haddevarrim*, id eft *Commentariolum in Decalogum* præceptorum divinorum Excuf. Bafil. cum Latina interpretatione, ac difficilium vocabulorum & abbreviaturarum declaratione, a Sebaftian. Munft. anno 1527. & 1529. apud Joannem. Frobenium, in 8.

In Infula Rhodi annis 18. ante mortem abfolvit Commentarios in Prophetiam Danielis, an. mun. 4916. Chr. 1156, ut ipfe fcribit in fine hujus prophetiæ. Corrige igitur Plantavitium, qui in fua Bibli. Rabbin. nu. 162. dicit eos abfolviffe an. Chr. 1145. Et ibid. iterum corrige eundem, ubi librum הרכבה *Harchava* attribuit eidem Abrahamo Aben Ezræ, cùm certo certiùs fit, effe R. Eliæ Levitæ Germani, ut videbimus fuo loco.

3. ספר סודות התורה *Scpher Sodòth hatthora*, id eft *Liber Secretorum Legis*, quò arcana Pentateuchi Cabalifticè referantur. Ejus meminit Reuchlin l. p. Cab. & reperitur mfc. in Bibl. Vatic. Papyr. In 4. ubi pag. 142. dicitur, quòd Abraham Aben Ezræ illum Romæ compofuerit, an. mun. 4927. Chr. 1167. Undè apparet, notulam illam de morte R. Abrahami Aben Ezræ, quam tradit R. Inmanuel ben Jekutiel in fuo לוית חן *Leviath chen* pag. 31. in הנחה 2. circa finem, ex quodam vetufto libro (ut ipfe dicit)

dicit) transcriptam, qui illam ad an. mun. 4926. Chr. 1166. rejicit, esse falsam. Colligitur etiam, prædictum Aben Ezræ bis in Insula Rhodi fuisse, primò an. Dom. 1156. quò *Commentar. iu Danielem* perfecit. Et secundò anno 1174. quò vitam suam cum morte commutavit.

4. יסוד מורא *Jesòd mora*, id est *fundamautum timoris*. Grammaticalis liber. Joh. Buxtorf. fil. Hebraice & Latine edidit. Excus. Venet. & in Bibl. Vaticana extat msc. in Perg. fol.

5. יסוד תורה *Jesòd Thora*, id est, *Fundameutum Legis*. Cabalisticus, *De præceptis legalibus* tractans, reperitur msc. in Bibl. Vatic. Pergam. in folio.

6. סוד התמונה האותיות *Sod hattemuna haothijoth*, id est *Mysterinm formæ literarum*. Cabalisticè tractat de literis Alphabeti. Extat msc. in Bil. Vatic. Perg. in fol.

7. חי בן מקיץ *Chai ben mekitz*, id est *Vivat filius expergefactus*. Tit. libri, quò agitur *De Anima, ejus præmio, & pæna* rhythmicis carminibus, & elegantibus, in Bibl. Vatic. papyr. In 4. reperitur. Ubi additur alius tractatus על מלכות השמים *Al mulchùth basciamaim*, *De Regno Cælorum*, dividiturque in 8. Regna, ubi *De æterna vita* potissimum agitur. Unitur cum Superiori.

8. שיר על הנשמה *Scir al hannefscema*, id est. *Canticum de anima* ad modum Hymni, cum ejus explanatione; quò, *De animabus hominum* agi-

gitur, *quæ quietis tempore, relicto corpore ascendunt ad Dominum; & sic singulis noctibus eas in cælos ferri* credunt verpuli isti, *actionesque hominum Davis referre, & mane ad pristina corpora redire.* Habetur msc. in Bibliotheca Vaticana. Pergam 4

9. אגרת השבת *Igbereth hasciabbath*, id est, *Epistola Sabbathi*. Est Epistola in qua Sabbathum ipsi apparuisse fingitur, à quo docetur, quomodo Judæi vesperam Sabbathi celebrare debeant, non subsequentem, sed antecedentem Sabbatho. Hanc, dum in Anglia esset, Londini scripsit, non an. mun. 5020. Chr. 1260. ut ex *Sceretb Judæ* Calamit 18. ex Gentio habetur, nam ab isto anno, jam 86. anni dilapsi ab ejus morte fuerant: in quo tamen Judæi ab Insula pulsi fuerunt, & potissimum ab Urbe Londino, ubi circiter bis mille familiæ erant causa eis imposita, quòd monetam adulterassent. Ex eodem *Sceueth Judæ*.

10. הקדמה על התורה *Præfationem in Pentateuchum*, quæ habetur in initio primi Tomi Bibl. Magnorum, ex qua videntur excerpta ea, quæ Joseph de Voysin evulgavit sub titulo *De quinque modis quibus Judæi Legem solent interpretari*, & excusa reperiuntur una cum R. Israele Ben Mosis p. 151. Paris. apud Tussanum du Baray, viâ Jacobæâ, sub spicis maturis anno 1635. in 8.

11. ספר מאצטגנות *Sepher meazttagonùth*, id est, *Liber Astrologicus*, reperitur msc. in Bibl. Vatic.

tic. in 4. magno papyrac. Dividitur in VIII. libros.

Primus incipit באשית חכמה וכו׳ *Resith hochmá &c.* id est, *Initium Sapientiæ*, & habet Cap. 10. Est ferè apparatus totius Operis.

Secundus inscribitur ספר העיינים *Sepher haianìm*, id ėst *Liber occasionum seu rationum*, & dividitur in 10. Capita.

Tertius ספר מהחורים *Mehachurìm*, id est *Liber libertatum*, tractat utrum astra vim inferant hummanæ libertati. Dividitur in 12. Cap.

Quartus ספר מהחורים שניים *Sepher Mehachurim sceniim*, id est *Liber secundarum libertatum*, ferè de eodem argumento tractat, & dividitur in 12. Cap.

Quintus ספר משפטי הככבים *Sepher miscpatté haccocavim*, id est *Liber judiciornm stellarum.* arg. ex Titulo patet.

Sextus tractat. *De Aspectibus Lunæ.*

Septimus. *De Conjuuctionibus Luminarium, & diebus criticis.*

Octavus, *De Interrogatiouibus*, altera parte Astrologiæ judiciariæ.

12. חירה על אותיאות אה״ו *Chidda al othiòth Aëvi*, id est *Enigma super literis quiescentibas*, est elegans, & obscurum, ac proindè difficilè, quod Latinum fecit, & mirificè interpretatus est R. David Cohèm de Làra Ráv Amstelodamensis & publicæ luci exposuit Lugduni Batavorum, an 1658. Hebraicè verò circumfertur

tur cum majoribus Bibliis initio 1. Tomi.

13. Spizelius in Bibl. univerſ. exhibet alium librum iſtius Auctoris, quem vocat תרשיש *Tarſciſc.*, & ait continere verſus tot numero, quot literæ iſtius vocis conficiunt. Ego illum non vidi.

14. עורמת המזימה *Ornath hammezima*, id eſt *Calliditas cogitationis*, præcipué tractat de pronuntiatione literarum: eſt parvus, ſed elegans libellus. Ext. mſc. in Bibl. Vatic. Perg. In 4.

Hottingerus in ſua Bibl. Orient. Claſ. XI. ubi agit de Anima, pag. 52. alium conſimilem libellum affert hujus Auctoris cum inſcriptione ערוגת המזימה *Arugath hammezima*, id eſt *Area cogitationis*, quem dicit tractare de Anima, & eſſe obſcuriſſimum, breviſſimum, & eloquentiſſimum mſc. Idem proſùs dicit Spizelius. At ego ſupicor ex ſimilitudine tituli utrumque falli, cum pro ערמת *Ormath*, mendoſe legant ערוגת *Arugath*.

15. צחות הלשון *Tzachúth allaſchibn*. *Puritas Linguæ*. Tractat de re Grammatica, & Sermone bené formando, & eum Romæ compoſuit. Eſt excuſ. Venetiis, an. mun. ש״ו 306 min. ſup. Chr. 1646. apud Danielem Bomber. In. 8.

16. מאזני הלשון *Mozne hallaſcibn* id eſt *Bilances linguæ*. Eſt Grammatica abſolutiſſima & optima. Excuſa Venetiis apud eundem Bombergum anno eodem. In 8.

Errat Plantavitius, qui in ſua Biblioth. Rabbina

vocavit פרדס *Pardes*, qui impressus non est.

R. Abraham de Balmis facit R. Salomonem Jarchi Auctorem libri nuncupati לשון למודים *Lescion lemudim*, *Lingua eruditorum*, Tit. ex Isai. 50. vers. 4. Est Grammatica Hebræa, excusa Constantinopoli in 4. anno 1506. Item dubitatur an ipse fuerit Actor explanationis libri סדר שבועות *Sèder Scieuuòth*, *Ordinis Iuramentorum*. Certum est enim hujus Auctorem fuisse R. Salomonem, sed non exprimitur quis sit iste Salomon: cùm autem R. Salomon Jarchì sit cæteris Rabbinis hujuscemodi nominis celebrior, hinc usus invaluit, ut quando dicitur *R. Salomon* sine addito, potiùs intelligatur de R. Salomone Jarchì, quàm de alio: ut cùm dicitur *Apostolus* intelligitur Paulus, & cùm dicitur *Urbs*, intelligitur Roma. Divertit etiam aliquando apud Rectorem Synagogæ Granatensis in Hispania, & in gratiam ipsius scripsit librum de Regimine Reipub. illumque vocavit ס' הפרנס *Sèpher Happarnàs*, *Liber Gubernationis*; addit Auctor *Scialscèleth*, quòd non solùm R. Salomon fuit insignis interpres Sacrarum litterarum & Ghemaræ, sed etiam Medicus, & peritus Astrologus. Intellexit ferè omnes linguas extraneas, quibus in suis Glossis & postillis, potissimùm in Sac. Script. utitur pro elucidandis nonnullis difficilioribus vocabulis, quæ magis obscura redduntur, cùm non ita facilè hodie intelligi possint ea antiqua vocabula vel Gallica, vel Italica lin-

gua

gua conſcripta, cùm ex incuria Librariorum, depravata ac corrupta exiſtant. Tandem adeò elegantèr, & doctè expoſuit omnia ad Legem, & ritus Hebraicos pertinentia, ut conſternatus ſit Moſes Ægyptius intuendo Commentaria R. Salomonis, in ſua Epiſtola dicta *Ighèreth Harrambam* exclamans: *Multa alia Commentaria ſcripſiſſem, niſi præventus á Gallo* (intelligens R. Salomonem) *fuiſſem*. Obiit in Urbe Trevis in Gallia annum agens 75 ejus cadaver poſtea tranſlatum in Boëmiam, in Urbe Pragenſi ſepultum fuit anno mundi 4940. Chriſti 1180. Supra ejus ſepulchrum lapideus titulus uſque in hodiernum diem viſitur. De eo in tota hac noſtra Bibliotheca Magna Rabbinica pluribus in locis mentionem fecimus, maximè Par. I. pag. 8. colum. 1. & pag. 16. col. 1. Par. III. pag. 716. & pag. 553.

RABBI ABRAM BEN MEIR ABENEZRÆ Hiſpan. qui ab Hebræis communiter vocatur חכם *Chachàm* id eſt *Sapiens*, & vocabulo contracto הרא"בע *Harauad* ex literis initialibus ejus nominis & cognominis, naſcitur Toleti, ut quibuſdam placet. Fuit excellens Philoſophus, Aſtronomus, Medicus, Poëta, Grammaticus, Cabaliſta, & Sac. Scripturæ famoſus Interpres. In Aſtronomicis verò ita excelluit, ut quidam cum Hilario Altobel. Seni. in Tab. Regiis cap. 12. illi attribuant modum erigendi Cæleſte Schema per diviſio-

nem

nem æquatoris in æquas partes, quem Joannes Monteregius probavit, & propagavit, utpotè in hysica ratione fundatum, eumque rationalem modum vocavit, & quem ferè omnes melioris nominis Astrologi hujus nostræ ætatis sequuntur. Variarum etiam Linguarum calluit notitiam, ac præsertim Arabicæ. Præclaro ingenio præditus, & rerum perscrutandarum ita curiosus, ut domi paternæ diù morari impatiens, foras egressus, totum ferè vitæ suæ spatium in peregrinationibus consumpserit. Anglia, Gallia, Italia, Græcia, ac aliis diversis Mundi Regionibus perlustratis, tandem in Rhodo Insula vitæ periodum clausit, incerto anno. Nàm David Ganz ait obiisse anno 4934. Chr. 1174. *Iuchasin* verò aliorum sententiam refert, eorum qui illius mortem rejiciunt ad an. 4908. Chr. 1148. illorum, qui ad annum 4928. Chr. 1168. & aliorum ad an. 4954. Chr. 1194. quam sententiam ipse approbat p. 131. ubi addit undecim annis antè mortem R. Mosis Ægyptii obiisse, quamvis pagina 193. illum è vivis tollat anno 4925. nisi sit error Typographicus. Rejice igitur sententiam Auctoris יסוד עולם *Iesod olám*, qui asserit an. mun. 4825. Chri. 1065. ut refert *Scelscel. hakab.* fol. 41. obiisse. Hinc errare deprehenditur Geneb. pag 686. Chron. qui eum vixisse scribit, sub an. Chr. 1240. Moritur itaque in Insula Rhodi ætatis suæ an. 75. sicut ipsemet dum morti proximus esset edisserat,

rit, usurpans illud Geneseos cap. 12. 4. *Septuaginta quinque annorum erat Abraham cum egrederetur* מחרן *Mecharán*, *de Haran*, paululum immutans ultimam syllabam dixit, מחרון אף העולם *Mecharòn af haolám*, id est *De æstu iræ hujus seculi*. Ejus corpus postea translatum in terram Israël, sepultum fuit in כאבול *Cabùl*, non longè à tumulo R. Salom. Ben Gebirol. Locum excessus illius R. Ganz, vocat קלאהורם *Kalhoram*. Author lib. *Iuchas*. p. 130. b. dicit quod Aben Ezræ & R. Judas Halevi Ben Salomonis Poëta insignis, fuerint filii duarum Sororum. Scripsit itaque Abraham, Aben Ezræ varia & erudita opera, quorum Catalogum sequenti ordine enumerabimus. Scripsit

1. פירוש על כל עשרים וארבע: *Pirusc al col ezrim vearbaá*, id est, *Commentarios* in omnes sacrorum Bibliorum libros.

In Pentateuchum admodum sunt prolixi, & ferè Philosophici, & multis in locis depravati. Excusi reperiuntur in Bibliis magnis cum aliorum Rabb. comment. primó compilatis à Daniele Bombergo, & Venet. impressis an. Dom. 1526. & in 4. Tomos distinctis, quæ communiter מקרא גדולה *Mikrá ghedolá*, id est *Biblia magna* vocantur. Hos ipse vocaverat סדר עולם *Seder holam*, *Ordinem universi*, quos latinos fecit Conradus Pellicanus juxta editionem prædicti Bombergi, & in Collegio Neophyt. Romæ mmssc. reperiuntur, in fol. membranaceo,

ele-

elegantissimo charactere, lectu facillimo, *R*abbinico tamen, scripti ab Abrahamo אלמישנו *Almosenino* pro *R.* טודרוס *Todròs* Theodoro, cognomento קסטנטיני *Kostantinî* Constantinopolitano, an. mun. לונו״ר 234. min. supp. Ch. 1474.

I*n Job.* Quia linguæ Arabicæ perfectam notitiam tenebat, quà primùm, ut aliqui volunt, hic liber scriptus fuerat, obscuras voces sæpè ex Arabismo explicat, & Saadiæ *P*araphrasim Arabicam castigat.

Ejusdem Commentarios in Abdiam, Jonam, & Sophoniam, in Latinam linguam transtulit Ar. *P*ontacus Aquitanicus Burdegalensis & cum aliis *R*abbin. comment. prodierunt *P*aris. an. 1559. apud Martinum juvenem, in 4, Et post eum Jo. Leusden Ultrajecti 1657· iterùm evulgavit.

In Joëlem, cum versione latina Gil. Genebr. *P*rostant Paris. 1563. apud eundem Martinum, in 4. & Jo. Leusd. 1656. suis comment. illustravit.

In Hoseam cum Targum & *C*omment. *R.* Salomon. & Kimchi, variis lectionibus. Excus. *P*aris. apud *R*obertum Stephanum, m. supp. an. ט״ין 316, *C*hr. 1556. in 4.

Iu Cantic Canticorum, *C*um vers. lat. ejusdem Genebr. im press. *P*arisiis 1570. apud prædict. Martinum, in 4.

Eiusd. *Comment.* in V parua volum. id est, in

in Cant. Cantic. Ruth, Threnos, Ecclef. & Efther, Excuf. Conftantinopoli.

2. פירוש על עשרת הדברים *Pirùfc al afféreth haddevarrim*, id eft *Commentariolum in Decalogum* præceptorum divinorum Excuf. Bafil. cum Latina interpretatione, ac difficilium vocabulorum & abbreviaturarum declaratione, a Sebaftian. Munft. anno 1527. & 1529. apud Joannem Frobenium, in 8.

In Infula Rhodi annis 18. ante mortem abfolvit Commentarios in Prophetiam Danielis, an. mun. 4916. Chr. 1156, ut ipfe fcribit in fine hujus prophetiæ. Corrige igitur Plantavitium, qui in fua Bibli. Rabbin. nu. 162. dicit eos abfolviffe an. Chr. 1145. Et ibid. iterum corrige eundem, ubi librum הרכבה *Harchava* attribuit eidem Abrahamo Aben Ezræ, cùm certo certiùs fit, effe R. Eliæ Levitæ Germani, ut videbimus fuo loco.

3. ספר סודות התורה *Sepher Sodòth hatthora*, id eft *Liber Secretorum Legis*, quò arcana Pentateuchi Cabalifticè referantur. Ejus meminit Reuchlin l. p. Cab. & reperitur mfc. in Bibl. Vatic. Papyr. In 4. ubi pag. 142. dicitur, quòd Abraham Aben Ezræ illum Romæ compofuerit, an. mun. 4927. Chr. 1167. Undè apparet, notulam illam de morte R. Abrahami Aben Ezræ, quam tradit R. Inmanuel ben Jekutiel in fuo לויתן *Leviath chen* pag. 31. in הנהה 2. circa finem, ex quodam vetufto libro (ut ipfe dicit)

dicit) transcriptam, qui illam ad an. mun. 4926. Chr. 1166. rejicit, esse falsam. Colligitur etiam, prædictum Aben Ezræ bis in Insula Rhodi fuisse, primò an. Dom. 1156. quò *Commentar. iu Danielem* perfecit. Et secundò anno 1174. quò vitam suam cum morte commutavit.

4. יסוד מורא *Jesòd mora*, id est *fundamautum timoris*. Grammaticalis liber. Joh. Buxtorf. fil. Hebraice & Latine edidit. Excus. Venet. & in Bibl. Vaticana extat msc. in Perg. fol.

5. יסוד תורה *Jesòd Thora*, id est, *Fundameutum Legis*. Cabalisticus, *De præceptis legalibus* tractans, reperitur msc. in Bibl. Vatic. Pergam, in folio.

6. סוד התמונה האותיות *Sod hattemuna haothijoth*, id est *Mysterinm formæ literarum*. Cabalisticè tractat de literis Alphabeti. Extat msc. in Bil. Vatic. Perg. in fol.

7. חי בן מקיץ *Chai ben mekitz*, id est *Vivat filius expergefactus*. Tit. libri, quò agitur *De Anima, ejus præmio, & pæna* rhythmicis carminibus, & elegantibus, in Bibl. Vatic. papyr. In 4. reperitur. Ubi additur alius tractatus על מלכות השמים *Al mulchùth hasciamaim*, *De Regno Cælorum*, dividiturque in 8. Regna, ubi *De æterna vita* potissimum agitur. Unitur cum Superiori.

8. שיר על הנשמה *Scir al hannescema*, id est. *Canticum de anima* ad modum Hymni, cum ejus explanatione; quò, *De animabus hominum* agi-

gitur, *quæ quietis tempore, relicto corpore ascendunt ad Dominum; & sic singulis noctibus eas in cælos ferri* credunt verpuli isti, *actionesque hominum Davis referre, & mane ad pristina corpora redire.* Habetur msc. in Bibliotheca Vaticana. Pergam 4

9. אגרת השבת *Igbereth hasciabbath*, id est, *Epistola Sabbathi*. Est Epistola in qua Sabbathum ipsi apparuisse fingitur, à quo docetur, quomodo Judæi vesperam Sabbathi celebrare debeant, non subsequentem, sed antecedentem Sabbatho. Hanc, dum in Anglia esset, Londini scripsit, non an. mun. 5020. Chr. 1260. ut ex *Scereth Judæ* Calamit 18. ex Gentio habetur, nam ab isto anno, jam 86. anni dilapsi ab ejus morte fuerant: in quo tamen Judæi ab Insula pulsi fuerunt, & potissimum ab Urbe Londino, ubi circiter bis mille familiæ erant causa eis imposita, quòd monetam adulterassent. Ex eodem *Sceueth Judæ*.

10. הקדמה על התורה *Præfationem in Pentateuchum*, quæ habetur in initio primi Tomi Bibl. Magnorum, ex qua videntur excerpta ea, quæ Joseph de Voysin evulgavit sub titulo *De quinque modis quibus Judæi Legem solent interpretari*, & excusa reperiuntur una cum R. Israele Ben Mosis p. 151. Paris. apud Tussanum du Baray, viâ Jacobæâ, sub spicis maturis anno 1635. in 8.

11. ספר מאצטגנות *Sepher meazttagonùth*, id est, *Liber Astrologicus*, reperitur msc. in Bibl. Vatic.

tur cum majoribus Bibliis initio 1. Tomi.

13. Spizelius in Bibl. univerſ. exhibet alinm librum iſtius Auctoris, quem vocat תרשיש *Tarſciſc.*, & ait continere verſus tot numero, quot literæ iſtius vocis conficiunt. Ego illum non vidi.

14. ערמת המזימה *Ornath hammezima*, id eſt *Calliditas cogitationis*, præcipué tractat de pronuntiatione literarum: eſt parvus, ſed elegans libellus. Ext. mſc. in Bibl. Vatic. Perg. In 4.

Hottingerus in ſua Bibl. Orient. Claſ. XI. ubi agit de Anima, pag. 52. alium conſimilem libellum affert hujus Auctoris cum inſcriptione ערוגת המזימה *Arugath hammezima*, id eſt *Area cogitationis*, quem dicit tractare de Anima, & eſſe obſcuriſſimum, breviſſimum, & eloquentiſſimum mſc. Idem proſùs dicit Spizelius. At ego ſupicor ex ſimilitudine tituli utrumque falli, cum pro ערמת *Ormath*, mendoſe legant ערוגת *Arugath*.

15. צחות הלשון *Tzachúth allaſchión*. *Puritas Linguæ*. Tractat de re Grammatica, & Sermone bené formando, & eum Romæ compoſuit. Eſt excuſ. Venetiis, an. mun. ש״ו 306. min. ſup. Chr. 1646. apud Danielem Bomber. In 8.

16. מאזני הלשון *Mozne hallaſción* id eſt *Bilances linguæ*. Eſt Grammatica abſolutiſſima & optima. Excuſa Venetiis apud eundem Bombergum anno eodem. In 8.

Errat Plantavitius, qui in ſua Biblioth. Rab-
bina

bin. ait tractare *De ponderibus*, *& mensuris*; Ttulus *Bilances*, forsitan eum fefellit. In Bibl. Vatic. reperitur msc. an. mun. 4906. Chr. 1146. annis 28. ante ejus obitum.

17. שפת ברורה *Sapha Berrura*, id est *Labium purum* Tit. ex Sophon. 3:9.

Plantavit. in sua Biblioth. nu. 714. dicit esse *Librum Grammaticalem*, *& de litterarum gutturalium*, *servilium Conjugationum*, *& Pronominum formativorum* officiis tractare.

18. שפת יתר *Sephath jether*, id est *Labium excellentiæ*, ex Proverb. 17. 7. Liber est Grammaticus, citatur ab Ephodæo ap. 2. circa fin. & ab Hotting. in Bibl. Or. Hebr. ad. Clas. x1.

19. פרדס החכמה *Pardes hachochma*, id est *Paradisus Sapientiæ*. *De re Grammatica* etiam tractat. Habetur msc. in Bibl. Vatic. Perg. in 4.

20. ספר ההגיון *Sepher haigaijón*, id est *Liber Logices* Ext. msc. in eadem Bibl. Vatic. permixtis papyraceis chartis cum membranaceis, in 4.

21. ספר התשבורת Sepher *hattaschboreth*, id est *Liber de Algebra*. Ex ead. Bibl. Vatic. msc. an. mun. 5145. Chr. 1385. Massiliæ per manum David Bar Salomonis Aben. Akusc. Papyr. In 4.

22. ספר האחד Sepher *haëchad*, id est *Liber unius*, tractat *De virtute numerorum*, *ab uno ad decem*. msc.

23. ספר המספר Sepher *hammispar*, id est *Liber numeri*, *De Arithmetica*, msc.

24

24. ספר המאורות *Sepher hammaorth*, *Liber de Luminaribus*, *& diebus Criticis*. Editus est primò Lugduni, apud Jo. Trechsel 1496. Latinè in 4. & ibidem an. 1508. apud Joannem Clein. in 4. postea Francof. apud Nicolaum Hofmannum, itemque apud Jacobum Fischerum 1614. in 12. utrobique cum Joanne Gavineti Ordin. Min. in Conventu Viennensi, Amico Medicorum, &c. & Romæ jam pridem apud fratres de Nicolinis, 1544. in 4. & paulo post iterum Lugd. 1540. apud Gulielmum Rouillium in 8.

25. Transtulit ex Arabica in Hebraicam Linguam, *Librum de Astrologia Judiciaria*, cujus Tit: est ראשית חכמה *Rescith chochma* id est *Initium Sapientiæ*. Msc. reperitur, unde Aben Ezra Author illius non est, ut aliqui putant, sed interpres. Vide consimilem libri tit. supra in R. Abraham Judæus, cujus agnomen ignoratur, sed creditur esse idem cum hoc Aben-Ezræ.

Postremò advertendum in Comment. Aben Ezræ super Pentateuchum quædam loca reperiri notatu digna quæ ipse ita signavit יש לו סוד *iesc lo sod*, aut שלו סוד *scielo sod*, *hic reperitur mysterium*, seu *ibi latet secretum*. Ista à quodam Anonymo fuerunt explicata, cujus codex msc. in Papyr. 4. extat in Bibl. Vatic. exaratus à R. Josue Bar Judæ Medico, anno mundi 5196. Christi 14?6. in Jaunê Arabiæ maris rubri emporio, ut ibi legitur.

nem æquatoris in æquas partes, quem Joannes Monteregius probavit, & propagavit, utpotè in hyſica ratione fundatum, eumque rationalem modum vocavit, & quem ferè omnes melioris nominis Aſtrologi hujus noſtræ ætatis ſequuntur. Variarum etiam Linguarum calluit notitiam, ac præſertim Arabicæ. Præclaro ingenio præditus, & rerum perſcrutandarum ita curioſus, ut domi paternæ diù morari impatiens, foras egreſſus, totum ferè vitæ ſuæ ſpatium in peregrinationibus conſumpſerit. Anglia, Gallia, Italia, Græcia, ac aliis diverſis Mundi Regionibus perluſtratis, tandem in Rhodo Inſula vitæ periodum clauſit, incerto anno. Nàm David Ganz ait obiiſſe anno 4934. Chr. 1174. *Iuchaſin* verò aliorum ſententiam refert, eorum qui illius mortem rejiciunt ad an. 4908. Chr. 1148. illorum, qui ad annum 4928. Chr. 1168. & aliorum ad an. 4954. Chr. 1194. quam ſententiam ipſe approbat p. 131. ubi addit undecim annis antè mortem R. Moſis Ægyptii obiiſſe, quamvis pagina 193. illum è vivis tollat anno 4925. niſi ſit error Typographicus. Rejice igitur ſententiam Auctoris יסוד עולם *Ieſod olám*, qui aſſerit an. mun. 4825. Chri. 1065. ut refert *Scelſcel. hakab.* fol. 41. obiiſſe. Hinc errare deprehenditur Geneb. pag 686. Chron. qui eum vixiſſe ſcribit, ſub an. Chr. 1240. Moritur itaque in Inſula Rhodi ætatis ſuæ an. 75. ſicut ipſemet dum morti proximus eſſet ediſſerat,

rit, usurpans illud Geneseos cap. 12. 4. *Septuaginta quinque annorum erat Abraham cum egrederetur* מחרן *Mecharán*, *de Haran*, paululum immutans ultimam syllabam dixit, מחרון אף העולם *Mecharòn af haolám*, id est *De æstu iræ hujus seculi*. Ejus corpus postea translatum in terram Israël, sepultum fuit in כאבול *Cabùl*, non longè à tumulo R. Salom. Ben Gebirol. Locum excessus illius R. Ganz, vocat קלאהורם *Kalhoram*. Author lib. *Iuchas*. p. 130. b. dicit quod Aben Ezræ & R. Judas Halevi Ben Salomonis Poëta insignis, fuerint filii duarum Sororum. Scripsit itaque Abraham, Aben Ezræ varia & erudita opera, quorum Catalogum sequenti ordine enumerabimus. Scripsit

1. פירוש על כל עשרים וארבע: *Pirusc al col ezrim vearbaá*, id est, *Commentarios* in omnes sacrorum Bibliorum libros.

In Pentateuchum admodum sunt prolixi, & ferè Philosophici, & multis in locis depravati. Excusi reperiuntur in Bibliis magnis cum aliorum Rabb. comment. primó compilatis à Daniele Bombergo, & Venet. impressis an. Dom. 1526. & in 4. Tomos distinctis, quæ communiter מקרא גדולה *Mikrá ghedolá*, id est *Biblia magna* vocantur. Hos ipse vocaverat סדר עולם *Seder holam*, *Ordinem universi*, quos latinos fecit Conradus Pellicanus juxta editionem prædicti Bombergi, & in Collegio Neophyt. Romæ mmssc. reperiuntur, in fol. membranaceo, ele-

elegantissimo charactere, lectu facillimo, *Rab*binico tamen, scripti ab Abrahamo אלמושנו *Almoscnino* pro *R.* טודרוס *Todròs* Theodoro, cognomento קסטנטיני *Kostantinî* Constantinopolitano, an. mun. לונכו"ר 234. min. supp. Ch. 1474.

In Job. Quia linguæ Arabicæ perfectam notitiam tenebat, quâ primùm, ut aliqui volunt, hic liber scriptus fuerat, obscuras voces sæpè ex Arabismo explicat, & Saadiæ *P*araphrasim Arabicam castigat.

Ejusdem Commentarios in Abdiam, Jonam, & Sophoniam, in Latinam linguam transtulit Ar. *P*ontacus Aquitanicus Burdegalensis & cum aliis *R*abbin. comment. prodierunt *P*aris. an. 1559. apud Martinum juvenem, in 4. Et post eum Jo. Leusden Ultrajecti 1657. iterùm evulgavit.

In Joëlem, cum versione latina Gil. Genebr. *P*rostant Paris. 1563. apud eundem Martinum, in 4. & Jo. Leusd. 1656. suis comment. illustravit.

In Hoseam cum Targum & Comment. *R.* Salomon. & Kimchi, variis lectionibus. Excus. *P*aris. apud *R*obertum Stephanum, m. supp. an. ש"ו 316, Chr. 1556. in 4.

In Cantic Canticorum, Cum vers. lat. ejusdem Genebr. impress. *P*arisiis 1570. apud prædict. Martinum, in 4.

Eiusd. *Comment.* in V parua volum. id est, in

in Cant. Cantic. Ruth, Threnos, Eccleſ. & Eſther, Excuſ. Conſtantinopoli.

2. פירוש על עשרת הדברים *Pirùſc al aſſéreth haddevarrim*, id eſt *Commentariolum in Decalogum* præceptorum divinorum Excuſ. Baſil. cum Latina interpretatione, ac difficilium vocabulorum & abbreviaturarum declaratione, a Sebaſtian. Munſt. anno 1527. & 1529. apud Joannem Frobenium, in 8.

In Inſula Rhodi annis 18. ante mortem abſolvit Commentarios in Prophetiam Danielis, an. mun. 4916. Chr. 1156, ut ipſe ſcribit in fine hujus prophetiæ. Corrige igitur Plantavitium, qui in ſua Bibli. Rabbin. nu. 162. dicit eos abſolviſſe an. Chr. 1145. Et ibid. iterum corrige eundem, ubi librum הרכבה *Harchava* attribuit eidem Abrahamo Aben Ezræ, cùm certo certiùs ſit, eſſe R. Eliæ Levitæ Germani, ut videbimus ſuo loco.

3. ספר סודות התורה *Sepher Sodòth hatthora*, id eſt *Liber Secretorum Legis*, quò arcana Pentateuchi Cabaliſticè referantur. Ejus meminit Reuchlin l. p. Cab. & reperitur mſc. in Bibl. Vatic. Papyr. In 4. ubi pag. 142. dicitur, quòd Abraham Aben Ezræ illum Romæ compoſuerit, an. mun. 4927. Chr. 1167. Undè apparet, notulam Illam de morte R. Abrahami Aben Ezræ, quam tradit R. Inmanuel ben Jekutiel in ſuo לויתן *Leviath chen* pag. 31. in הנוה 2. circa finem, ex quodam vetuſto libro (ut ipſe dicit)

dicit) tranſcriptam, qui illam ad an. mun. 4926. Chr. 1166. rejicit, eſſe falſam· Colligitur etiam, prædictum Aben Ezræ bis in Inſula Rhodi fuiſſe, primò an. Dom. 1156. quò *Commentar. in Danielem* perfecit. Et ſecundò anno 1174. quò vitam ſuam cum morte commutavit.

4. יסוד מורא *Jeſòd mora*, id eſt *fundamentum timoris*. Grammaticalis liber. Joh. Buxtorf. fil. Hebraice & Latine edidit. Excus. Venet. & in Bibl. Vaticana extat mſc. in Perg. fol.

5. יסוד תורה *Jeſòd Thora*, id eſt, *Fundamentum Legis*. Cabaliſticus, *De præceptis legalibus* tractans, reperitur mſc. in Bibl. Vatic. Pergam, in folio.

6· סוד התמונה האותיות *Sod battemuna haothijoth*, id eſt *Myſterium formæ literarum*. Cabaliſticè tractat de literis Alphabeti. Extat mſc. in Bil. Vatic. Perg. in fol.

7. חי בן מקיץ *Chai ben mekitz*, id eſt *Vivat filius expergefactus*. Tit. libri, quò agitur *De Anima, ejus præmio, & pæna* rhythmicis carminibus, & elegantibus, in Bibl. Vatic. papyr. In 4. reperitur. Ubi additur alius tractatus על מלכות השמים *Al mulchùth haſciamaim*, *De Regno Cælorum*, dividiturque in 8. Regna, ubi *De æterna vita* potiſſimum agitur. Unitur cum Superiori.

8. שיר על הנשמה *Scir al hanneſcema*, id eſt. *Canticum de anima* ad modum Hymni, cum ejus explanatione; quò, *De animabus hominum* agi-

gitur, *quæ quietis tempore, relicto corpore ascendunt ad Dominum; & sic singulis noctibus eas in cælos ferri* credunt verpuli isti, *actionesque hominum Davis referre, & mane ad pristina corpora redire.* Habetur msc. in Bibliotheca Vaticana. Pergam 4

9. אגרת השבת *Igbereth hasciabbath*, id est, *Epistola Sabbathi*. Est Epistola in qua Sabbathum ipsi apparuisse fingitur, à quo docetur, quomodo Judæi vesperam Sabbathi celebrare debeant, non subsequentem, sed antecedentem Sabbatho. Hanc, dum in Anglia esset, Londini scripsit, non an. mun. 5020. Chr. 1260. ut ex *Scereth Judæ* Calamit 18. ex Gentio habetur, nam ab isto anno, jam 86. anni dilapsi ab ejus morte fuerant: in quo tamen Judæi ab Insula pulsi fuerunt, & potissimum ab Urbe Londino, ubi circiter bis mille familiæ erant causa eis imposita, quòd monetam adulterassent. Ex eodem *Sceueth Judæ*.

10. הקדמה על התורה *Præfationem in Pentateuchum*, quæ habetur in initio primi Tomi Bibl. Magnorum, ex qua videntur excerpta ea, quæ Joseph de Voysin evulgavit sub titulo *De quinque modis quibus Judæi Legem solent interpretari*, & excusa reperiuntur una cum R. Israele Ben Mosis p. 151. Paris. apud Tussanum du Baray, viâ Jacobæâ, sub spicis maturis anno 1635. in 8.

11. ספר מאצטגנות *Sepher meazttagonùth*, id est, *Liber Astrologicus*, reperitur msc. in Bibl. Vatic.

tur cum majoribus Bibliis initio 1. Tomi.

13. Spizelius in Bibl. univerſ. exhibet alinm librum iſtius Auctoris, quem vocat תרשיש *Tarſciſc.*, & ait continere verſus tot numero, quot literæ iſtius vocis conficiunt. Ego illum non vidi.

14. ערמת המזימה *Ornath hammezima*, id eſt *Calliditas cogitationis*, præcipué tractat de pronuntiatione literarum: eſt parvus, ſed elegans libellus. Ext. mſc. in Bibl. Vatic. Perg. In 4.

Hottingerus in ſua Bibl. Orient. Claſ. XI. ubi agit de Anima, pag. 52. alium conſimilem libellum affert hujus Auctoris cum inſcriptione ערוגת המזימה *Arugath hammezima*, id eſt *Area cogitationis*, quem dicit tractare de Anima, & eſſe obſcuriſſimum, breviſſimum, & eloquentiſſimum mſc. Idem profsùs dicit Spizelius. At ego ſupicor ex ſimilitudine tituli utrumque falli, cum pro ערמת *Ormath*, mendoſe legant ערוגת *Arugath*.

15. צחות הלשון *Tzachúth allaſchiôn. Puritas Linguæ*. Tractat de re Grammatica, & Sermone bené formando, & eum Romæ compoſuit. Eſt excuſ. Venetiis, an. mun. ש'ו 306 min. ſup. Chr. 1646. apud Danielem Bomber. In 8.

16. מאזני הלשון *Mozne hallaſciôn* id eſt *Bilances liuguæ*. Eſt Grammatica abſolutiſſima & optima. Excuſa Venetiis apud eundem Bombergum anno eodem. In 8.

Errat Plantavitius, qui in ſua Biblioth. Rabbina

24. ספר המאורות *Sepher hammaorth*, *Liber de Luminaribus*, *& diebus Criticis*. Editus est primò Lugduni, apud Jo. Trechsel 1496. Latinè in 4. & ibidem an. 1508. apud Joannem Clein. in 4. postea Francof. apud Nicolaum Hofmannum, itemque apud Jacobum Fischerum 1614. in 12. utrobique cum Joanne Gavineti Ordin. Min. in Conventu Viennensi, Amico Medicorum, &c. & Romæ jam pridem apud fratres de Nicolinis, 1544. in 4. & paulo post iterum Lugd. 1540. apud Gulielmum Rouillium in 8.

25. Transtulit ex Arabica in Hebraicam Linguam, *Librum de Astrologia Judiciaria*, cujus Tit: est ראשית חכמה *Rescith chochma* id est *Initium Sapientiæ*. Msc. reperitur, unde Aben Ezra Author illius non est, ut aliqui putant, sed interpres. Vide consimilem libri tit. supra in R. Abraham Judæus, cujus agnomen ignoratur, sed creditur esse idem cum hoc Aben-Ezræ.

Postremò advertendum in Comment. Aben Ezræ super Pentateuchum quædam loca reperiri notatu digna quæ ipse ita signavit יש לו סוד *iesc lo sod*, aut שלו סוד *scielo sod*, *hic reperitur mysterium*, seu *ibi latet secretum*. Ista à quodam Anonymo fuerunt explicata, cujus codex msc. in Papyr. 4. extat in Bibl. Vatic. exaratus à R. Josue Bar Judæ Medico, anno mundi 5196. Christi 1436. in Jaunê Arabiæ maris rubri emporio, ut ibi legitur.

Genebrardus in Chron. pag. 219. mentionem facit cujusdam Calendarii Hebraici ab Aben Ezra Conscripti.

Catalogus librorum mmssc. Bibl. Cæsar. exhibet nobis librum *De Nativitatibus*, sive *de Astrologia Judiciaria* hujus Auctoris, in 4. teste Spizelio in Bibl. Univers. pag. 71.

In Machazor Hispano extant quædam elegantes compositiones hujus Auctoris, uti est illa, quam tempore matutino recitant, & incipit אגדלך אלהי כל נשמה *Agadelcha Elohe col nescema*. &c. *Magnificabo te Deus omnis animæ*, &c. P. p. pag. 3. edit. Venet. anno 1656. in 8.

Et alia in fine precum diei expiationis quæ incipit ובכן נקדישך מלך *Vbechen nacdisciach melech*. *Et sic magnificabimus te Rex*. Cæterùm, censuras super Commentarios R. Aben Ezræ in *Pentateuchum* collegit Didacus Lopez anno Dom. 1578. & habentur mmssc. in Collegio Neophyt. Urbis; In fol. papyraceo.

Moritur itaque R. Abraham Aben Ezræ secundùm communiorem opinionem, an. mun. 4954. Chr. 1194. in Insula Rhodi tempore Pontificatus Cælestini III. anno ante nativitatem S. Antonii de Padua, & anno 14. post mortem R. Salomonis Jarchi seu *Raschi*.

Hinc ad mortem R. Mosis Ægypti fluxerunt anni 11. De eo fit mentio in libro Kabbalæ הראב״ד *Harauad* fol. *mihi* 80. יוחסין *Juchasin*. fol. 130. b. & fol. 163. שלשלת הקבלה *Scialscel. hacab.* fol. 41.

R. DA.

R. DAVID BEN JOSEPH, BEN KIMCHI HISPANUS, R. MOSIS KIMCHII FRATER, quos itidem inter Viros doctos connumerant judæi Patrem ס׳ הזכרון *Sepher Hazicharon*, Fratrem מהלך שבילי הדעת *Mahalach sceville hadaath* Auctorem agnoscunt. Claruit David Kimchius, ut habet David Ganz, anno mundi 4950. Christi 1190. vel secundùm Auctorém *Scialscel. hakkabala* p. 54. an. 4952. Chr. 1192. Ejus Patria penitùs ignoratur. Idem Auctor *Scialsceleth haccabala* citato loco eum Narbonensem facere videtur, dum ait.

רבינו דוד קמחי הנקרא הרד"ק מגליל פרווינצה פנרבונה היה בשנת ד׳ התקנ"ב כנראה בספרו והאריך ימים עד שראה הרמב"ן כנראה באגרות שנכתבו נגד המורה :

Rabbenu David Kimchi cognomento Radàk de *Provincia*, vulgo *Provenza*, *Narbonæ fuit anno* 4952. (Christi 1192.) *ut apparet ex ejus libro. Et protraxit dies quousque viderit Haramban* (idest Rabbi Mosen Bar Nachmàn) *ut apparet ex literis, quæ scriptæ fuerunt contra librum More.* Potuit quidem fieri, ut eo anno David Kimchius fuerit Narbonæ, sed nón ob id convincitur, eum Narbonensem fuisse, neque ex suis libris id unquam probari potest. Legitur tamen in omnium feré suorum librorum principiis tam impressorum, quàm manuscriptorum nomen ספרדי *Sephardi Hispani*, quorum plerique his vocibus exordiuntur.

אמר דוד בר יוסף בן קמחי הספרדי וכו׳

Dixit David Bar Joseph Ben Kimchi Hispanus. Narbona autem non est in Hispania, sed in Gallia, quæ nomen suum toti Provinciæ confert, hodie vulgo Linguadoca dicta. Igitur non est ambigendum, utrum R. David Kimchi inter Hispanos Auctores Hebræos sit connumerandus, præsertim cùm familia haec Kimchia semper Hispana sit habita: & dum Judæi erant in Hispania, nunquam ex eadem familia Kimchia defuerunt Synagogarum Rectores, & Academiarum Præfecti, vel in Aragonia, vel in Castilia: unde mirandum est, quód tam parcé de Davide Kimchio, alioquin Hebræorum doctissimo, scripserint Hebræi Auctores: nam Auctor צדהלדרך *Tzeda ladarech* in *Prefatione* ad suum Librum, ubi varios Auctores recenset, nihil penitús de Kimchio: feré nihil in *Juchasin*, solúm pag. 131. b. dum refert fuisse flammis addictum librum מורה *More*, & מדע *Madaa* R. Mosis ægyptii, de eo hæc verba audio.

וגם רבי דוד קמחי שהיה באותו הזמן כתב להכמי לוניר על זה והענין ארוך עד מאד:

Et R. David Kimchi, qui vixit tunc temporis, scripsit sapientibus Lunir de hac re, quæ nimis prolixa essent, si illa narrare vellemus. In David Ganz solertissimo Judæorum Chronographo ad annum 950. quinti millenarii hæc paucula verba de Kimchio inveniuntur, ex versione G. H. Vorstii.

R. Da-

R. David Kimchi composuit Syntagmata sua circa annum 950. Unde quæ de Davide Kimchio dicturi sumus, quæ sparsim hinc inde inveniuntur, maximé ex suis scriptis tanquam spicilegia recolligemus.

ר'דוד קמחי *R. David Kimchius*, ex initialibus istarum trium dictionum elementis contracto vocabulo communiter vocatur רד"ק *Radak*. De eo apud doctiores usurpatur illud pronunciatum ex פרקי אבות *Pirke Auoth*, *Capitulis Patrum*, cap. 3. § 17. אם אין קמח אין תורה *Im en kemach en Thora*, *Si non est farina, neque est Lex*, quo alludere volunt ad illius nomen קמחי *Kimchi*, quasi *Farina aspersus*, seú *Molitor*; hinc de eo passim dicunt אין קמח בלי קמחי *Non est farina sine Molitore*, quasi dicerent: *Non est doctrina sine Doctore Kimchio*. Vocatur etiam ראש המדקדקים *Rósc Hammedakdekim*, *Caput, & princeps Grammaticorum*, non quod nihil aliud doceat quam Grammaticam: sed quod cæteris omnibus Sacræ Scripturæ expositoribus in litera explicanda accuratior sit, atque fidelior. Certé præstantissimus Interpres inter Hebræos habetur, minimé superstitiosus, ut fere semper esse solent cæteri Expositores hujus Sectæ. In Christianos parcus insectator, quamvis aliquando, & præsertim in expositione nonnullorum Psalmorum, contra Religionis nostræ Sacra calamum constringat acerbiorem. Ejus levissima, & vulgaria argumenta, etsi risu potiús

tiùs digna, quàm responsione, nihilominus resolviti & diluit doctissimé G. Genebr. in suo libello ad hæc specialiter edito, & Parisiis excuso anno Domini 1566. apud Martinum Juvenem in 8. p 63. ea tamen in novis editionibus Hebraicis expuncta sunt. Eorum nonnulla jam mutila loca annotavit Pocokius in *Notis Miscellan. ad Portam Mosis*, cap. 8. eaque in integrum restituit.

Cæterum circa tempus, quo hic Auctor floruerit: quamvis R. David Ganz in suo צמח דוד eum referat ad annum 950. quinti millenarii, hoc est ad an. Christi 1190. & Auctor *Scialscèleth hakkabalà* ad ann. 952. Christi 1192.) Quorum calculi, uti cæteris, qui de Temporum rationibus scripserunt diligentiores, aspernendi non sunt) attamen non desunt aliqui, qui enormiter ab hoc calculo aberrant, inter quos unus est *Algazæus* in Chronico, seú in libello suo sub titulo תולדות אדם evulgato. Ab anno. 5343. id est Christi 1583. quo incipit, ad David Kimchium רמ״ג 243. annorum intervallum assignat. Subductis enim annis 243. ab 5343. residuus erit 5100. annus ab ipso assignatus pro interpretatione, sivé commentatione Sacrorum Librorum, & compositione Libri מיכלול *Michlol.* Distat hic computus Algazæi, ab alio Davidis Ganz. an. 150. vel 148 ab alio Auctoris *Scialsceleth hakkabalà*. Constat autem Algazæum turpiter errare, quia R. Moses Bar Nach-

man

man Gerundensis, qui an. 954. quatuor annis post Davidem Kimchium collocatur à Ganz, & ex illius Epistola, quæ inter Epistolas R. Mosis Ægyptii relata pag. 45. b. apparet, quód fuerit tempore ipsius Kimchii, cùm & ipse pro Ægyptio steterit contra Rabbinos Montispessulanos, ut statim referemus. At Algazæus discessum Mosis Gerundensis ex Hispania Jerosolymam rejicit ad annum 5068. triginta sex & ampliùs annis post controversiam excitatam à Montispessulanis Rabbinis: nam anno 4992. Christi 1232. agitabatur, ut constat ex literis eodem anno datis à Rabbinis Cæsaraugustanis de eadem controversia. Videsis easdem Epistolas Ægyptii pag. 50. Neque verisimile est, Virum feré centum annorum, uti esse debuerat Gerundensis an. 5028. Christi 1268. Jerosolymitanum tam longum iter arripere potuisse. Quòd autem feré centum annorum ætatis esse debuisset Gerundensis, patet, quia anno 4954. ex Ganz. in literis floruerat: ergo circiter 25. annorum ætatis erat. Anno 5028. pergit Jerosolymam: si ab his subducantur anni 4954. remanent anni 74. quibus si jungantur 25. juvenilis ætatis, fiunt anni 99. tempore discessus ejusdem, quod prorsùs incredibile est. Anno autem 4992. R. David Kimchi erat ישיש *Hajascise* decrepitus, ut dicitur in narratione controversiæ inter Rabbinos Montispessulani, & alios circa libros Ægyptii, de

qua infra. Quomodo igitur potuit pervenire ad annum mundi 5100. & eo Syntagmata sua scribere, prout vult Algazæus? quod idem est, ac si dixisset, Davidem Kimchium vixisse 200. ferè annis. Unde patet evidenter error Alghazelis Chronologiæ, & quàm ei fidendum sit, intelliget Lector.

Et quia de controversia inter Rabbinos Montispessulanos mentio facta est circa libros מורה *Moré* & מדע *Maddáa* R. Mosis Ægyptii, operæ pretium erit per extensum eam narrare, ut opera, & auctoritas R. Davidis Kimchii inter Synagogas Hispanas, & Gallicas omnibus manifesta fiat. Res autem ita se habet.

Vivente adhuc ipso Mose Bar Maimonis vulgò Ægyptio nuncupato, & promulgato ipsius libro מורה הנבוכים *Morè Hanneuuchim*, *Directore perplexorum*, Hebraice (nam primó Arabicè ab eo fuit compositus) magnos motus inter Judæos hæc editio excitavit. Siquidem *Ràu Salomon de* Monte*pessùlano Ben R. Abrahami* cum duobus discipulis suis *R Jona*, & *R. David Ben Saul* varias calumnias in odium prædicti libri מורה Moré, & alterius מדע M*adáa* evomuerunt. Diris etiam publicis devovere non dubitarunt eos, qui Philosophicis studiis addicti fuissent, & eos, qui libros modò nominatos legere auderent; imó libros ultricibus flammis addixerunt. Contra hujus Salomonis & discipulorum suorum conatus, Rabbini *Badresc*, &

Nar-

Narbonæ, aliarumque Synagogarum Provinciæ insurgunt, & cognita eorum pervicacia, eos excommunicant. Hæc audientes Rabbini Salomon, Jonas, & David, ad reliquas Galliæ Synagogas scribunt, literasque per manus unius illorum mittunt, qui ita eas ad suas partes pellicit, ut omnes Gallicæ Synagogæ, omnes Provinciæ Narbonensis Synagogas vicissim anathematizent. Hinc ignis inter Hebræos Gallos, & Narbonenses succenditur validus, aliis pro Mose Ægyptio, suisque libris מורה *Moré*, & מדע *Maddaà* certantibus, aliis eos diris devoventibus. Hæc controversia, R. Davidis Kimchii auctoritate, & industria, utcumque componitur: quippe qui ab Universitatibus Narbonensibus electus fuerat, ut apud Synagogas Hispancias causam istam introduceret, eique patrocinaretur. Accidit hoc circa an. mun. 4992. Chr. 1232. ut ex Epist. decretali Rabbinorum *Cæsaraugustæ* data Mense julio ejusdem anni 4992. & ad Synagogas Aragoniæ *Regni* directa pro libris Mosis Ægyptii videre est, quæ inter Epistolas Ægyptii habetur p. 50. Quo facto; omnes Synagogæ Comitatus *Catalauniæ*, & *Regni* Aragoniæ iterum seditiosos illos Montispessulanos *Rabbinos*, excommunicant. Hæc audientes Gallicæ Synagogæ timore perculsæ, a se latas excommunicationes contra Narbonenses revocant, & Hispanicarum Synagogarum judicio & censuræ inhæren-

tes, omnia à Rabbinis Montiſpeſſulanis decreta damnant. Huic damnationi à tot tantiſque Univerſitatibus Rabbinicis, Hiſpanicis, & Gallicis latæ, unus tantùm *R. Judas Bèn R Joſeph Bèn* אלפאכר *Alphacàr* Medicus, & Archi Rabbinus Toletanus calculum ſuum adjicere negat, imó zelum, & conatus R. Salomonis & diſcipulorum in conſervanda Legis Moſaicæ puritate, & ſimplicitate, qua omnia humana & Philoſophica doctrina exploditur (ut ipſe ajebat) extollit. Nam, ut libri מורה *Moré* & מדע *Maddaà* à Montiſpeſſulanis Rabbinis damnarentur, hæc unica, & potiſſima cauſa fuit: quia non ſolùm in his libris præceptorum, & ceremoniarum legalium cauſa finalis aſſignabatur, eaque ceſſante, Legem etiam ipſam ceſſare neceſſum erat; verùm & de cauſa prima, ejusque operatione ad extra, non aliter in his libris philoſophari deprehendebatur, ac ſolent Theologi noſtri. Quæ omnia Religioni Chriſtianæ nimis favere videbantur. Idque agnoſcentes noſtræ fidei zelatores Prædicatorii imprimis, & aliorum Ordinum Theologi, ac Sacri Cenſores librorum, noluerunt hos libros condemnare, etiam inſtante parte, ut refert hic noſter R. David Kimchi ad *R.* Judam præfatum, cui dum Abulæ in domo judæi קשיט *Kaſcitt* moraretur, ſcribit. Hæc Epiſtola inter alias ægyptii habetur pag. 47. editionis Venetæ an. mundi ש״ד 304. minoris ſupputationis, Chr. 1544. apud

apud Cornelium Adil-Kinad in 8. & incipit.

I. :'הנה אנכי יצאתי לשטן וכו

Hinné anochi iatzàthi lesatan &c. En ego egressus sum ad adversarium &c. ex Num. 22. 32. qua pro *Moré* & *Maddaa* in favorem Ægyptii propugnat. Videns autem Kimchius, quòd ei non responderet R. Judas, aliam eidem mittit Epistolam, cujus initium est.

II. :'הנה עצרני יהוה וכו *Hinnè atzarani Adonai &c. Ecce conclusit me Dominus &c.* ex Gen. 16: 2. Cui respondit R. Judas. Et subinde aliam illi Kimchius transmittit, quæ incipit.

III. :'יהודה אתה יודוך אחיך וכו *Jehuda atta iodúcha achécha &c. Judas tu, laudabunt te fratres tui &c.* ex Genes. 49. 8. Tunc primæ Epistolæ respondet Judas & τύπῳ planè judaico, & immorigerato, verbis orditur Epistolam ex Zacharia 3. 2. desumptis.

:'יגער יהוה בך השטן וכו *Ighaar Adonai becha Hassatan &c. Increpet Dominus in te Satan &c.* Ob hanc inurbanitatem conqueritur *R.* David Kimchius, datis ad eum aliis literis ex domo prænarrati *Kascitt*, quæ incipiunt.

IV. 'לא אחדל לדבר אליך וכו *Lo echdal ledabber elécha &c. Non cessabo loqui ad te &c.* eum urbanè tractat, & modestè corrigit. Cui mitiùs respondit *R.* Judas, & quasi recognoscendo errorem suum, his verbis incipit Epistolam.

:'טובה תוכחת מגולה וכו *Toua tochechéth megulla &c.*

&c. Melior correctio aperta &c. Hæc omnia habentur inter Epiſtolas R. Moſis Bar Maimonis jam ſæpiùs citatas. Kimchii igitur auctoritate & induſtria, ad meliorem frugem redacto *R.* Juda Medico Toletano, ſine ulla alia controverſia, à Cenſuris *R*abbinicis abſolvuntur libri מורה M*oré*, & מדע M*addaá*, ac abraditur infame Epitaphium, quod ſupra Moſis Ægyptii ſepulchrum ſcribi fecerunt Rabbini Montiſpeſſulani; alio æquiori appoſito, ut in M*oſe Bar* M*aimonis* videbimus.

Sicque diſſidiis iſtis ſedatis, ad meliora utilioraque applicuit animum R. David Kimchius: & *Commentaria in Sacram Scripturam*, quæ multò antèa, ad illius literalis ſenſus intelligentiam ſcripſerat, & *Grammaticam*, ac *Onomaſticum* omnium ejuſdem Sac. Scripturæ librorum, quæ ſub nomine מכלול M*ichlòl*, & שרשים *Sciaraſcim* compoſuerat, in publicam lucem exponere voluit. Quod verò *R.* David Ganz dicat, eum Syntagmata ſua ſcripſiſſe circa annum mundi 4950. Chriſti 1190. hoc poteſt intelligi de inceptione, non de conſummatione, perfectione, & in publicam lucem expoſitione eorundem Syntagmatum. Scripſit itaque.

I. פירוש על התורה *Pirúſc al Hattorá Commentarium in Pentateuchum*, teſte Auctore *Scialſèleth hakkabalá*, pag. 54. & Algazæo in *Chronico*, pagina 8. b. his verbis: פרש ר' דוד קמחי כר, ספרי הקדש *Commentatus eſt R. David Kimchi in viginti*

ginti quatuor libros ſanctitatis, hoc eſt omnes libros Sacræ Scripturæ, inter quos primus eſt *Pentateuchus* Moſis. Sed de hoc ambigunt Viri eruditi, neque ego illud unquam vidi.

II. פירוש על נביאים ראשונים *Pirùſc al Neuiìm Riſcionìm, Commentarium in Prophetas Priores.* Excuſum fuit Venetiis cum aliis Commentariis apud Danielem Bombergum anno Domini 1517. in folio magno. In Codice Bibliothecæ Urbinatis in Bibliotheca Vaticana in 4. Pergam. extant *Commentarii in duos libros Regum*. Et pag. 108. reperiuntur notata Prophetarum loca, quæ inter ſe contraria videntur. Incipiunt à libro Joſue uſque ad libros Regum. Poſtea annotatur annorum numerus, quo incœperunt, & perduraverunt materiæ contentæ in ſingulis libris Sanctorum Bibliorum; exempli gratia annorum numerus à creatione mundi uſque ad mortem Joſephi, ubi deſinit liber Geneſis eſt 2309. annorum &c.

III. פירוש על נביאים אחרונים *Pirúſc al Neviim acharonim, Commentarium in Prophetas Poſteriores*, in Iſaiam videlicet, & alios, quos Majores nos vocamus (dempto Daniele) Itemque in XII. Minores. Reperitur impreſſum in מקרא גדולה *Mikra Ghedola*, *Bibliis Magnis* Venetis, & Baſileenſibus. Et ſeorſim excuſ. invenitur Piſauri ſub ditione Ducis Urbinatis & Soræ, ac Præfecti Urbis anno in hoc ſymbolo incluſo,

כי

כי גדול יהוה ומהלל מאד ונורא הוא :

Quoniam magnus Dominus, & laudabilis nimis, Psal. 96: v. 4. anno 5275. Christi 1515. apud Gersom de familia Soncinatum in fol.

In XII. *Minores Prophetae Commentarii* prodierunt Parisiis ex Officina Roberti Stephani cum Textu, charactere elegantissimè punctato anno Domini 1536. & emendatione Francisci Vatabli Hebraicarum literarum Regii Professoris. In 4.

In *Hoseæ Prophetiam cum Targum Jonathan, & Commentariis R. Salomonis, Aben Ezræ, & variis lectionibus.* Ibidem apud eundem an. ש"ו 316. min. sup. Christi 1556. In 4.

In *Aggæum, Zachariam, &* Ma*lachiam* ejus Commentarii in Latinum conversi fuerunt à Thoma Nelo Anglo, quibus Auctarii loco accessere *Breves Observationes* partim ex D. Hieronymo, partim ex aliis probatæ fidei Auctoribus decerptæ. Excus. ibidem anno Domini 1557 apud Martinum Juvenem. In 4.

In *Abdiam, Jonam, & Sophoniam Commentarii* in Latinum versi ab Ar. Pontaco Aquitanico Burdegalensi, cum aliis. Excusi ibidem an. 1566. apud eúndem, in 4.

In *Joëlem* cum versione Latina G. Genebr. Excus. ibidem anno Domini 1563. apud eundem. In 4.

In *Amos Commentarii* seorsim Hebraicè excusi sunt cum *Epistola Eliæ Levitæ ad Munsterum* Ba-

Basileæ apud Henricum Petrum anno 1531. In 8.

In *Joël & Malachiam Commentarii.* Item *Medicina spiritualis*, separatim impressa Basileæ anno 1530. apud eundem, & Vormatiæ 1530. ex Officina Henrici Petri Hebraicè in 8

In *Psalmos Commentarii* cum Textu & Paraphrasi Chaldaica punctis ornata prodierunt Venetiis unà cum aliorum RR. Commentariis apud Danielem Bombergum, anno Domini 1517 in magno folio; & seorsim cum Targum, & Textu Hebraico in fol. Item ibidem apud Jo de Gara anno 356. min supputationis, Christi 1596. in 8. Et *Isnæ* multò priùs apud Paulum Fagium anno 302. Christi 1542. in fol.

Plurima exemplaria mmssc. ejusdem Kimchii circumferuntur, & in celebrioribus Bibliothecis reperiuntur, uti *Romæ* in Bibliotheca Vaticana, & Urbinate, ubi omnia hujus Auctoris scripta diligentissimè asservantur. In Bibliotheca etiam Collegii Urbani de Propaganda Fide inter alia mmssc. Hebraica extant *Commentarii* ipsius R. David Kimchii in *Psalmos* in Codice membranaceo elegantissimè scripti, charactere Rabbinico, in 4. In Bibliotheca etiam quondam Eminentissimi & Reverendissimi Cardinalis Brancatii, hodie Illustrissimi & Reverendissimi Dom, D. Stephani Brancatii Episcopi Viterbien. & Tuscanensis, virtutum & bonorum Patrui defuncti ex asse hæredis dignissi-

mi,

mi, vidi hujusmodi *Commentarios* scriptis eleganter Hebraicè exaratos ab Alphonso de Zamorra, quos exscripsit in gratiam Don Francisci Bocaliliæ Hispani anno 1541. in Urbe Alcalà de Enares. De hoc Hebraico Scriptore vide infrà in *R. Joseph Aben Caspi*.

Hujus etiam Auctoris *Commentarii in totum Psalterium* Latinè nuper redditi sunt à Domino Ambrosio Janvier Congregationis S. Mauri Monacho Benedictino Gallo, & Parisiis excusi anno Domini 1666. apud Ludovicum Billaine in Palatio Regio in 4. magno, præfixa docta & erudita *Præfatione ad Divinæ Scripturæ studiosum Lectorem* directa, & *Epistola Dedicatoria ad Franciscum de Harlay de Champualon Archiepiscopum Rothomagensem*.

Ejusdem in *X. Primos Psalmos Commentarii* Hebraicè & Latinè prodierunt Isnæ Paulo Fagio Typographo anno Domini 1544. Et ibidem in parvo folio anno mundi 302. minor. supput. Dom. 1542. apud eundem Fagium, in qua editione plura extant, quàm in priore Veneta, & in fine adducuntur omnes *Objectiones contra fidem Christianam petitæ e Commentariis* ejusdem.

Bartholomæus Valverdius Gaudia Theologus Hispanus, & Linguæ S. admodum peritus hujus *R.* David Kimchii *Commentarios in Quinquaginta priores Psalmos* Latinos reddidit, quorum mmssc. Originarii asservantur *Romæ*

in

in Biblioth. B. Mariæ Tranſpontinæ Ordinis Carmelitarum cum aliis mmſſcc. ejusdem Valverdii Papyr. in fol. ubi pag. 6. de R. Davide Kimchio hæc leguntur: *Vixit* (R. David Kimchi) *non multò poſt Aben Ezrah, cujus ætas in annum Domini* 1146. *incidit. Arabicæ & Chaldaicæ linguæ fuiſſe peritiſſimum, conſtat ex Onomaſtico, ubi Hebræas voces ex Arabicis & Chaldæis ſemper explicat. Scripſit eum in Gotholania* (Barcinone fortè, aut Cæſar-Auguſtæ, ubi Scholæ tùm Judaicæ floruerunt) *quod certiſſimum eſt: nam voces ſacras cùm interpretatur, rara ea vox eſt, in qua linguam vulgarem non advocet. Porrò ea, quæ á vulgo petit vocabula, Gotholanica ſunt, è quibus multa annotavi, ut vocibus, ſive radicibus* אגם *Paluda & Eſtagne, id eſt Palus, Stagnum &c.* Quod autem hic Auctor dicit, Kimchium vixiſſe non multò poſt Aben Ezræ verum eſt. Sed ſi pro ætate ejusdem intelligat mortem R. Aben Ezræ, falſum eſt, eum obiisſe anno Domini 1146. cùm obierit anno Domini 1194. ut vidimus in R. *Abraham Ben Meir Aben Azrae*. Si verò pro ætate intelligat mortem R. David Kimchii, etiam falſum eſt: nam Kimchius anno Domini 1232. vivebat, quo anno, ut vidimus, cauſæ Rabbi Moſis Ægyptii contra Rabbinos Montiſpesſulanos patrocinium, quamvis decrepitus, ſuſcepit. Quòd autem *Onomaſticum* ſuum, ſeù librum *radicum*, in Catalaunia ſcripſerit, cujus rei pro ſigno datur, vocum

Hebraicarum interpretatio Catalaunica lingua: hoc non eſt ita certum, ut de exemplis allatis non poſſit dubitari, an eæ ſint voces Catalaunicæ potiùs, quàm Hiſpanicæ, vel etiam Gallicæ: nam in radice אגם explicans פלו בלעז או אשטיין *Palu* vulgó aut *Eſtagn* illud בלעז non tam Catalaunicè intelligitur, quàm Gallicè vel Italicè, ut patet in Commentariis R. Salomonis, quibus pasſim בלעז *Beláatz* vulgariter ſed Gallicè voces interpretatur, & vox ipſa אגם Exod. 7. 19. אשטינק *Eſtank*, *Stagnum*, Gallicè redditur. Hæc annotata ſint, ut argumentum de Patria aut loco, in quo Onomaſticum ſuum Kimchius ſcripſerit, ex his vocibus, & interpretamentis petitum, nihil certi nobis præbere intelligatur. Scripſit Librum, cui nomen indidit.

מכלול *Michlòl*, *Perfectio*, id eſt *Liber perfectiſſimus omnia complectens*. Tit. videtur deſumptus ex Ezech. 23. verſ. 12. dividitur in duas partes. Prima complectitur univerſam Grammaticam linguæ Sanctæ. Secunda veró ſpeciali nomine vocatur ס' שרשים *Sepher ſcoraſcim*, *Liber Radicum*, de quo mox. Eſt abſolutisſimum *Dictionarium omnium vocum*, quæ in Sacris Voluminibus Hebraicis reperiuntur. Utraque Pars ſimul excuſa fuit Conſtantinopoli an. mun. 5273. Chriſti 1513. anno ſecundo Imperii Selimi. In fol. Et ibidem an. XII. Solymanni, hoc eſt Domini 1530. pariter in fol.

In

In cujus frontispicio legitur hunc Librum impressum fuisse apud *Gerson Soncinatem Bar Mosis fil. Israëlis, filii Mosis; qui propè Ciuitatem* פירט *Perat* (Ungariæ ut creditur) *contra fratrem Jo. de Capistrano pugnavit, eumque cum toto exercitu suo fugavit* (ubi etiam iniuriosè Viro sanctimonia claro pronomen רשע *Rasciaà Impii*, adiungit) *Is Moses de Spira vocabatur; cujus mentio fit in* תוספות *Thosaphòth*, è cujus posteris quarta ætate genitus est hic Gersom cognomento de Soncino, qui Impressoriam artem exercuit primó Brixiæ in Italia, & postea Constantinopoli. De hac familia Hebræorum Soncinatum, à quibus pimó in Italia cœpta est impressio librorum Hebraicorum diximus suprà Parte I. pag. 431. & de eodem Gersone Ibid. pag. 434. col. 2. Venetiis quoque excusus fuit in fol. apud Danielem Bombergum anno mundi 5289. Christi 1529. Et ibidem apud eundem anno ש״ה׳ 305. minoris supput. Christi 1545. in fol. & cum nonnullis notulis Eliæ Levitæ Germani ibidem anno sequenti apud Cornelium Adil-Kinad in domo ejusdem Bombergii pariter in fol. Et ibidem apud Marcum Antonium Justinianum anno 5307. Christi 1547. characteribus Bombergianis, In fol.

At מכלול *Michlòl* seorsim à libro שרשים *Scorascìm* etiam excusus fuit Venetiis apud Cornelium Adil-Kinad, & in domo Danielis Bombergii anno ש״ה׳ 305. min. supputat. Christi

1545. In 8. Hæc est optima editio, quia in ea exhibentur loca Scripturæ cum punctis vocalibus, & ex quo libro sint desumpta, notantur in margine; inter contextum verò aliquot animadversiones R. Eliæ Levitæ Germani interseruntur. In explicatione autem aliquot locorum Scripturæ, quando extra Grammaticam vagatur, non rarò impingit in errores, ut quando pag 9. ea quæ plurali numero ponuntur in Scriptura, singulari vult exponere, & ait, ita loqui Scripturam ornatus gratia, ut loqui solent Reges per *Nos*, ut illud 2. Samuel c. 16. vers. 20. *Et dixit Absalom ad Achitophel: Date vobis* (seù ut Vulg. *Inite*) *consilium quid faciamus*, quasi נעשה *Naassè*, sit locutio Principis loquentis in plurali numero, & non meliús referri possit ad Absalonem, & ad Achitophelem, & alios qui secum erant, ac si dicerent: Quid facturi simus nos omnes, qui contra Regem, ejusque vitam & Regnum machinamur. Falsam hanc expositionem in singulari נעשה *Faciamus*, affert, ut ex ea aliam inferat consimilem, illam scilicet, quæ Gen. 1. habetur נעשה *Naasse Adàm*, *Faciamus hominem &c.* & sic ad suum singularem contortum sensum contorqueat Scripturam, ut inde pluralitatem personarum in unica Divina essentia pervicaciter negare queat, unde air-

וי״ש מפרשים כן נעשה אדם בצלמנו כדמותנו :

Et sunt aliqui qui hoc modo exponunt (singulariter)

riter) *illud* (Genes. 1.) *Faciamus hominem in imagine nostra secundùm similitudinem nostram.* Qui sunt isti aliqui Expositores? Certè nulli alij, nisi vnus Kimchius. Deinde dicat, quem alloquitur Deus, quando dicit: *In imagine nostra secundùm similitudinem nostram?* Respondebit cum Patre suo, qui, vt ipse ibidem habet, explicabat de Deo loquente cum quatuor Elementis. En ejus verba.

ואדוני אבי ז"ל פירשו כי הוא מדבר כנגד ארבע היסודו' כי אמר בשאר הבריאות תוצא הארץ: תדשא הא"ץ. ישרצו המים: ובאדם רצה לתת בו רוח עליונה לפיכך אמר נעשה וכן בצלמנו: הרוח בצלם עליונים והגוף בצלם התחתונים

Et Dominus meus Pater meus f. m. declarauit, quòd ipse (Deus) *loquebatur ex adverso quatuor Elementorum: quoniam dixerat de reliquis creaturis: Producat terra: Germinet terra: Reptificent aquæ. At in homine volens ponere Spiritum superiorem, ideò dixit: FACIAMUS, & eodem modo, IN IMAGINE NOSTRA. Spiritus enim est ad imaginem superiorum, & corpus ad imaginem inferiorum* Quasi diceret: Quando Deus voluit facere terrena, absolutè dixit, & imperauit sine aliqua consultatione: *Producat terra: germinet terra: reptificent aquæ*; sed quando Deus voluit creare animam hominis, quæ spiritualis est, & de foris venit, consilium capit, & in adiutorium invocat quatuor Elementa, quia tantum opus ex se solo perficere non valet. Hæc est egregia expositio doctissimi Jose Kimchi-

chii patris hujus nostri doctissimi Theologo-Grammatici, quam refellere sufficit attulisse.

Porró hic liber מכלול *Michlòl* Latinitate donatus fuit ab Agathio Guidacerio in Universitate Parisiensi Sacræ Theologiæ Professore, & publicæ luci expositus Hebraicè cum punctis, charactere quadrato, & Latina versione è regione illius. Parisijs anno Domini 1540. In 8. Eundem etiam Conradus Pellicanus Latinum fecit, teste Conrado Gesnero in sua Bibliotheca.

Secunda Pars hujus מכלול *Michlòl* vocatur שרשים *Sçorascim*, *Radices*, & est *Onomasticum omnium primitivarum vocum Sacræ Scripturæ*, quas Hebræi *Radices* vocant, conjunctum cum I. Parte *Michlòl*, hoc est simul cum *Grammatica*; evulgatum fuit eadem forma, & iisdem locis suprà recensitis in *Michlòl*. Separatim excusum reperitur in magno folio charta optima, anno tamen non notato, aut loco impressionis, & asservatur in Collegio Neophytorum Romæ. Buxtorfius notat, primò excusum fuisse Neapoli anno ר׳נ 250. min. supput. Christi 1490. Deindè Venetiis apud Marcum Antonium Justinianum an. ה׳שי׳ 312. Christi 1522. Cui editioni additæ sint *Animadversiones*, *& significata vocum Latina* margini apposita, quæ editio optima est, inquit Buxtorfius. Demúm ibidem apud Danielem Bombergum 5289. Christi 1529. In fol.

Utra-

Utraque item Pars, tam conjunctim, quàm separatim, nulla est alicujus nominis Bibliotheca, in qua msc. non reperiatur. Habeo & ego in meo qualicumque Musæolo hujus *Onomastici* duplex exemplar, utrumque in folio mag. Pergam. manu exaratum, & perquam eleganter characteribus Rabbinicis conscriptum. In horum altero in fine adjuncta est *Grammatica R. Mosis Kimchii*, fratris germani hujus Auctoris, quæ vocatur ab illius primis vocibus מהלך שבילי הדעת. Et in Bibliotheca Vaticana hujus Kimchii *Dictionarium* præter nonnulla alia signat num. 414. 415. unum notatu dignum reperitur scriptum minutissimo charactere, sed quadrato in Codice *Sacrorum Bibliorum* in fronte & in calce cujuscunque paginæ in fol. parvo membranaceo sign. num. 8. Aliud etiam sub. num. 416. & in fol. Pergam. ibidem emptum ab Andrea Masio pro eadem Bibliotheca tempore Julii III. Pont. Max. jussu Marcelli Ceruini S. R. E. Cardinalis & Bibliothecarii, postea Pontificis Maximi Marcelli II, priore nomine retento.

Advertendum tamen est, quòd R. David iste Kimchius, non pauca, tam in *Grammatica*, quàm in *Onomastico* mutuatus est ab *Abul Walid Marun Ibn Iannahi* Hebræo Arabe, qui multò ante ipsum Arabicè edidit *Grammaticam*, & *Librum Radicum*, teste Pocockio in *Portæ Mosis Præfatione*. Sed hoc nihil detrahit honori, & sedulitati Kimchii; sicut nec ullum detrimen-

tum infertur honori Sanctis Pagnini, cúm sum *Thesaurum Linguæ Sanctæ* ex Kimchii *Radicum* libro Hebraico, ipse Latinè compilaverit. Scripsit etiam Kimchius-

פירוש על הפטרות *Pirùsc al Haphttaròth*, *Commentarios in Lectiones Prophetarum*, quæ hinc inde ex Prophetis desumuntur, & leguntur post פרשיות *Parasciòth*, *Sectiones* Pentateuchi per singulas Hebdomadas-Scripsit-

עט סופר *Eth Sophèr*, *Cælum Scribæ*, Tit. ex Psal. 42. v. 15. Tractat *De Massora*, *&* *Accentibus*, cujus meminit Elias Levita Germanus in *Fragmentis Tabularum*, & Buxtorf. in *Abbreviat. Hebraicis*, Abbreviat. ע״ס & in Biblioth. Rabbin. pag. 391.

Cæterúm, de R. David Kimchio egerunt obiter *Iuchassin* pag. 131. b. *Scialscèl. hakkab.* pag. 54. in principio paginæ: Samuel Alghazæus in *Toledòth Adám* pag. 8. b. R. David Ganz in צמח דוד ad annum 950. suprà quatermillésimum: Genebrardus in *Responsione ad argumenta* ejusdem contra nonnullos fidei Christianæ articulos; & in *Indice Librorum Rabbinicorum*; Sixtus Senensis in *Biblioth. Sancta*: Buxtorf. & Plantavitius in *Bibliotheca Rabbinica*: Hottingerus in *Bibliotheca Orient.* Pocokius in *Præfatione ad Portam Mosis*: & Spitzelius in *Sacrarum Bibliothecarum illustrium arcanis detectis*.

R. LEVI BEN GHERSCIOM, seú GERSON, contractè dictus רל״בג *Ralbàgh*,

bágh, quòd per literarum initia tantundem significat, natione Hispanus, secundùm aliquos Provenzalis de Oppido Bagnoli, unde communiter vulgò vocabatur Magister Leo de Bagnolo, ex Cod. msc. Urbin. in Vaticano sub numero 19. Tam ejus pater, quàm matris pater, & quàm ejus nepos fuerunt Doctores insignes: nam Gerson pater ejus composuit librum שער השמים *Sciaàr hasciamàim*: ejus avus maternus fuit הרמב"ן *Harrambàn*, notissimus Auctor, de quo infrà in R. Mose Bar Nachmàn; & ejus nepos filius filiæ fuit רשב"ץ *Rischàtz*. Vide R. *Simeon Bar Tzèmach. Juchass.* pag. 133. b. Synchronus fuit Rabbènu Ascèr Ben Jechielis Germani, ideò uterque simul jungitur ab Auctore *Scialsceleth hakkabalà* pag. 60. circa annum 5050. Christi 1290. Professione fuit Medicus, sed extra Chorum saltans, & Theologi nomen affectans, non solùm vacillavit in fide Judæorum, sed & in varios atque manifestos errores incidit, ut patet ex ejus libro *Milchamòth hascèm*, quo Prophetiam donum Dei gratuitum esse negat, cùm in homine ut sit aptus ad prophetiam recipiendam requirat naturales tùm animi, túm corporis dispositiones; quod & idem repetit in diversis locis suorum Comment. Unde & Genes. 32. utilitate 4. dicit, quòd Jacob fuit omnium hominum fortissimus, quia prophetia non habitat nisi in Viro sapiente, forti, divite, & proceræ

ſtaturæ, & ſic errorem ſequitur Ariſtotelis, & Avicennæ, qui Prophetas ex naturali diſpoſitione conſtituunt At id facilè reprobatur, non modò ex Matth. 7. *Non novi vos*, quamvis dixerint: *In nomine tuo prophetavimus*: ſed & Saul inter Prophetas. *Proſperabit*, inquit Script. (1. Sam. 10. 6.) *ſuper te Spiritus Domini, & prophetabit, & converteris in virum alterum*. Quamplurimi ſunt errores hujus Rabbini, quos ſi omnes ſingillatim referre, & confutare voluerimus, vix unicum Volumen ſufficeret ad eos omnes comprehendendos. Ex iis, quæ ſuprà Par. I. pag. 661. col. 1. de hoc Rabbino annotavimus, intelligi poteſt, quomodo fidei S. Hiſtoriæ V. Teſt. detrahat, & ad ſomnia, & viſiones omnia reducat. Nihilominus apud ſuos celeberrimus Philoſophus, & Theologus habetur, וספריו *& ejus libros* (ex *Juchas*. p. 133. b.) רבו מלספור *plures eſſe quàm numerentur*. Scripſit enim.

Commentarios in omnes libros Sacræ Scripturæ, quos hiſtoricè, literaliter, & non raro philoſophicè exponit; quibus addit nonnullas utilitates ex ſuis commentationibus collectas.

1. In Pentateuchum Moſis Commentarios habes mmſſcc. in Bibliotheca Vatic. Papyr. in fol. ſub. n. 35. Hoſce perfecit Auctor anno 5090 Chr. 1330. ex R. David Ganz ad hunc annum. Hic Codex Vatic mſc. Exaratus eſt an. 5244. Chriſti 1484. Vide pag. ult.

Im-

Impressi postea fuerunt Pisauri in fol. anno 274. min. supp. Chr. 1514. sub Francisco Maria Urbini Duce, ac Urbis Præfecto. Literis quadratis Venetiis apud Danielem Bombergum an. 5307. Christi 1547. in fol. In Collegio Neophytorum Romæ extat aliud exemplar horum Commentariorum super Pentateuchum charactere quadrato, & antiquo, sed sine anno impressionis, & loci designatione.

2. Horum Commentariorum utilitates excusæ reperiuntur Rivæ Tridenti sub Domino Christophori Madrutii Episcopi, apud R. Josephum אוטלינגי Othelingium anno ש״ך 320. min. supputat. Christi 1560. in 4. sub nomine.

תועליות הרלב״ג *Toalioth Haralbàg*, *Utilitates Harràu R. Levi Ben Gerson.*

3. Comment in lib. Samuelis absolvit anno 4098. Chr. 1338. *R.* David Ganz. Ibid.

4. Ejusdem Commentarii in Job reperiuntur msc. in Biblioth. Vat. sub numero 77. Completi autem fuerunt anno 5086. Christi 1326. die 23. mensis Tevèt, Decembris, quadraginta quatuor annis ante ipsius mortem. Inter Codices Urbinates eos invenies in folio parvo pergam. sub num. 18.

Excusi deinde fuerunt Pisauri anno 5237. Christi 1477. apud R. Abraham Ben R. Chaiím Pisauriensem, & absoluti die 6. Mensis Sivàn Maji. In 4.

Ejus-

Ejusdem item Commentarii in Job., & Danielem cum utilitatibus &c. msc. Extant in Biblioth. Urbinat. apud Vatic. sub num. 19. in 4. Pergam. & Papyr. simul. Ubi pag. 207. dicitur, quòd prænominatus Levì, vocabatur vulgariter Magister Leo de Bagnolo. Iidem Commentarii in Job Hebraicè, & Latinè prodierunt Parisiis 1623. in 4.

5. Ejusdem Commentarii in Proverb. cum utilitatibus, & documentis moralibus, quæ inde deducuntur. Extant msc. in Bibl. Urbinat. apud Vatic. scripti 5098. Christi 1338. Item in Ruth. scripti anno 5089. Christi 1329. In Esther cum 16. utilitatibus &c. Item in Ecclesiast. cum ejusdem utilitatibus, &c. sub num. 17. in fol.

6. Item Commentarii in Proverbia, in Danielem, Esdræ libros, & Paralipomenon mmssc. extant in Biblioth. Vaticana scripti anno 5249. Christi 1489.

7. Scripsit in quinque parva Volumina Commentarios. In Cant. Cantic. msc. extant in Biblioth. Urbin. apud Vatic. sub num. 17. Pergam pag. 245. scripti anno 5080. Christi 1325. in fol.

Iidem Commentarii in Cant. Cantic. in linguam Latinam versi fuerunt à Flavio Mitridate. Reperiuntur in Biblioth. Vatic. inter Codd. mmssc. Latinos sub num. 4273. fol. Papyr. In Esther, Danielem, & librum Esdræ. ut scribitur

bitur in libro msc. Vatic. in 4. Pergam. absolvit Commentarios an. mundi 5098. Christi 1338.

Iidem Commentarii in quinque parva Volumina, hoc est in Cant. Cantic. Ruth, Ecclesiasten, & Esther impressi fuerunt Rivæ Tridenti anno 320. min. supput. Christi 1560. sub. Christophoro Madrutio Tridentinæ Urbis Episcopo, & Principe: at in Threnos Jeremiæ Commentarii desiderantur, quia vel (ut notat Jacob מרקריאה Markarià in Epistola ad Lectorem) ab Auctore editi non fuerunt, vel deperditi; non enim ad manus ejus pervenerunt.

Præter Sacrorum librorum expositionem ad alias scientias cùm Morales, tùm Philosophicas explicandas animum applicuit, itaque.

8. Scripsit anno mundi 5085. Christi 1325. insigne Volumen, cui titulum præfixit מלחמות יהוה *Milhhamòth Adondi*, seù מלחמות השם *Hasciem*, *Prælia Domini*, Tit. 1. ex Sam. 25. v. 82. In eo agitur philosophicè de rebus ad fidem, & ad religionem spectantibus. Dividitur in ששה חלקים sex partes. Reperitur msc. in Biblioth. Urbin. apud Vatic. Cujus

I Pars agit *De immortalitate animæ rationalis*. Habet Capita. 14

II pars agit *De scientia futurorum; & quomodo philosophicis principiis, & rationibus probari possit possibilem esse prophetiam, veram fore interpretationem somniorum, aliasque divinatrices artes* Habet Capita 8.

III. *De*

III. *De Dei cognitione; quomodo Deus cognoscat res omnes creatas universales, & particulares.* Habet Capita 6.

IV. *De Divina providentia, & quomodo bona distribuat, ac retribuat.* Habet Capita 7.

V. *De Cœlis, & illorum motu,* incipit a pag. 125. ubi dicitur, quòd hujusmodi Pars reperiatur in magno Volumine Astrologico ab ipso composito; & quòd subdividatur in duas Partes, quarum primam invenies ibidem: & secundam habes suo loco subdiuisam in alias tres Partes, quæ usque ad paginam 194. protrahuntur.

VI. Tractat *De creatione Mundi, & Utrum mundus fuerit ab æterno*: & inclinat ad sententiam Aristotelis asserentis æternitatem mundi. Hæc autem VI. Pars dividitur in alias duas Partes. Prima habet Cap. 29. & II. habet Cap. 13. Scriptus est hic liber anno mundi 5089. Christi 1329. adhuc ipso Auctore vivente. In 4. Papyr. Omnes paginæ msc. sunt 310. sub num. 28. Hujus libri argumenta explicantur in Epistola eidem libro præfixa; & in Præfatione Auctoris ad eundem librum impressum Rivæ Tridenti apud Jacobum מרקריאו *Markariam* anno mundi 320 minoris supput. Christi 1560. in fol. Vide *Scialsceleth hakkabbal* pagina 61.

9. Scripsit quædam Philosophica, Mathematica, & Logicalia. Ea sunt: *Brevis expositio super* ירשׁ״ *Abèn Rasciad, Averroëm in Logicam,*

cam; *hoc est in X. Prædicamenta Aristotelis*, *in Periermenias*; *Analyticorum libros*, *& de Syllogismo*. Reperiuntur mmssc. in Biblioth. Urbinat. apud Vatic. papyr. in 4. sub num. 35. Ejus Logica edita est Venetiis teste Buxtorfio in Biblioth. Rabb.

10. Commentarii super Commentarios ן׳ רשד *Abén Rasciad Averrois in Physicam Aristotelis*; msc. in Vatic. scripti anno 81. min. supp. Chr. 1321.

11. *De Cælo*, *& mundo*, *& de Generatione*, *& Corruptione* msc. In Vatic. extant. Scriptis exarati an. mun. 5204. Christi 1444.

12. *De Anima*. Ibid. msc. in 4. Papyr. sub num. 342.

12. *De Arithmetica*, *& Compendium Astronomicum*, in Biblioth. Vatic. msc. papyr. in 4. Et *De usu*, *& utilitate Astrologiæ*, msc. Ibidem. papyr. in 4.

Scialscéleth hakkabala pag. 61. addit *R. Levi Ben Ghersciòn* scripsisse ספר המצוות ופי׳ על הגמרות *Sèpher hammitzvòth*, *Librum Præceptorum*, *de præceptis Judaicis*. Et

Perùsc Haghemaròth, *Commentarios super Ghemaròth*, hoc est *super Talmud*; non tamen nominantur Codices Talmudici, super quos scripti sunt.

Tandem obit *R. Levi Ben Gersom* Perpiniani anno 5130. Christi 1370. ut refert *Juchassin* pag. 133. b.

914

915. R. ISAAC AVRAVANEL seu *Abravanèl*, *Abarbanèl*, *Abarbenèl*, & *Abrabanièl Ben Judæ*, qui communiter à Judæis voce, & scriptis cum illustri illo prænomine, *Don*, nomini suo præposito, *Don Isaac Abravanèl* appellatur, uti & ipse, cúm viveret, nuncupari volebat, honorem, & nobilitatem Hispanorum affectans, quamvis aliquando ei non denegetur prænomen רב *Rau*, quod doctioribus, & insignioribus Rabbinis attribuitur, ut videre est apud librum *Juchassin* in הגהות *Haggahòth* pag. 157. b. Hispanus itaque fuit Isaac Abravanèl, ex familia Abravanella nobilissima, adeoque Regia ex stirpe Regis Davidis oriunda, sicut ipse jactanter gloriatur, ut infrà videbimus. Et licet Hispali hæc familia primó nota fuerit, postea tamen in alias Regnorum Hispaniæ partes, & præsertim in Regno Lusitaniæ disseminatam fuisse, Hebræorum historiæ produnt, ac in Urbe Vlisipone domicilium fixisse volunt, ubi nascitur R. Isaac Abravanel anno mundi 5197. Christi 1437. qui summa diligentia à parentibus educatus crevit in virum doctum, judaica tamen vafritie, & calliditate, cum quadam animi tranquillitate, & humana prudentia in arduis negotiis consilium suum ferendo conjuncta, non caruit: út aliquando (sicut ipse de semetipso testatur) tèmpore belli, ejus sit usus consilio Alphonsus hujus nominis V. Lusitanorum Rex. Defuncto Alphonso anno Christi 1581. Joannes

nes II. ejus filius Regni hæres, hujus Judæi animi malitiam atque nequitiam cognoſcens, eum à ſe repellit, graviora etiam in eum animadverſurus, niſi ab ejus innata humanitate prohiberetur. Criminum conſcius Abravanel, & a propria conſcientia accuſatus, ſolum vertere Luſitanicum conſtituit: itaque noctu aufugit, & citius quam credi poteſt, in Caſtellæ Regnum ſe contulit. In eo pecuniariam mercaturam diligenter exercet, qua media, Catholicorum Regum Ferdinandi, & Eliſabethæ Aulam ingreditur, artibuſq; Judaicis ab eo callidiſſimè exercitis, multas divitias, aurique ingentem ſummam cumulat, poteſtatemque tyrannicam in pauperes exercens, uſuris omnia corrodens, Magnificos, & Illuſtriores Titulos ſolis Nobilibus, & ingenuis Hiſpaniarum familiis debitos, ſuperbe ambiens, & cum Religionis Chriſtianæ iniquiſſimus hoſtis fuiſſet, ipſe potiſſimum, inter reliquos Judæos in cauſa fuit, ut excidium ſibi, familiæque ſuæ, & toti Judæorum populo pararetur, uti poſtea ſequutum, anno Domini 1492. quo anno juſſi ſunt Regum Catholicorum Ferdinandi, & Eliſabethæ decreto, omnes Judæi ab omnibus Regnis, & terris ſibi ſubjectis perpetuo excedere, quam calamitatem expertus eſt etiam ipſe R. Iſaac Abravanel; qui cum tota familia, uxore, & liberis navem conſcendens, & mare mediterraneum traiiciens, Neapolim Italiæ Urbem celeberrimam, & po-

pulatissimam appulit. Substitit in ea Urbe Regni utriusque Siciliæ Regia Abravanel, & artibus consuetis in aulam Regis Ferdinandi penetrat; & cum veteranum aulicum, rerumque Lusitanorum, & Castellæ Regum apprime instructum sese jactaret, de facili apud Regem Neapolitanum gratiam adinuenire potuit. Cætera quæ anno mundi 253. min. supput. Christi 1493. anno primo post Hispanicum exilium in aula Regis Neapolitani Abravaneli occurrerunt, videnda sunt in principio suorum Commentariorum in libros Regum. Dumque summa pace, & quiete animi fruitur Neapoli R. Isaac Abravanel, auditur, Regem Gallorum Carolum VIII. expeditionem parare pro Regni Neapolitani receptione, cujus exercitum iniuriose, & derisorie זבוב מלך צרפת *Muscam Regis Galliæ* nuncupat, Præfat. in lib. Deuteron. circa initium: Sed antequam in Regnum perveniret Gallus, Rex Ferdinandus ad superos evolavit. In ejus loco Inregnat Alphonsus II. anno Domini 1494. Interim Carolus Gallorum Rex numeroso cum exercitu ingreditur in Regnum, occupatisque primis munitionibus, gladio vix evaginato, nemine prorsus resistente, toto fere Neapolitano Regno potitur. Consternatus Rex Alphonsus, in Siciliam aufugit, quem cum familia sua sequitur Abravanel, atque Messanæ usque ad mortem Alphonsi Regis moratur. Itaque, Alphonso defuncto, hoc est anno 1495. Abravane

Si-

Sicilia excedit, Corcyram insulam navigat eodem anno; at non diu substitit, sed insequenti anno 1496. revertitur in Regnum, atque Monopoli Apuliæ Urbe martima domicilium figit. Septem circiter annis Monopoli habitat, qua relicta, Venetias adiit, ubi anno mundi 5268. Christi 1508. humanos artus reliquit, cùm vixisset annos 71. Ejus cadaver Patavium translatum in veteri Hebræorum cœmeterio extra portam זנב ארוך *Zanau aruch, Caudam longam*, sepultum est. Hæc habentur in 1. Præfatione libri sui מעיני הישועה *Maaienè haiescvàh*, in Præfatione ad librum Deuteronomii, & aliis in locis.

Fuit vir perspicui, sed pessimi ingenii; in labore studiorum infatigabilis, jejunii patientissimus, vigiliis assuetus, ita ut insomnes noctes studii gratia traheret. Scripturarum verò sacrarum diligens, sed plerumque mendax, explanator, & ita facilis in scribendo, ut intra paucos dies nonnullos Sacræ Scripturæ libros explicarit, & ediderit, ut infrà dicetur. Fuit & infensissimus Christianorum, in scriptis apertus inimicus, ut mirum sit, eo tempore, quo calamo maledicta in Christianos scripta exarabat, eodem quoque (ut ita dicam) momento, Principibus Christianis adulatum fuisse. Christianorum consortia non evitabat, sed fovebat, mansuetudine, familiaritate, animi alacritate, & dicteriis ita jucunde prolatis, ut eum alterum Christianum credidisses: intus tamen versipellis venenum fovebat, qvod

atramenti commixtum liquore, contra Christianam religionem evomuit in chartas. Illius blasphemias in Christum Domini, in ejus Ecclesiam, in Summum Pontificem, Cardinales, Episcopos, totumque Clerum, & Christianos omnes, præsertim Romanos, per omnes fere Commentarios S. Script. sparsim disseminavit. Præcipue vero in Commentariis super Prophetas posteriores, quos ira fœdavit, ut vix pagina sit, quæ ab hac pestifera lue immunis inveniatur. Ideoque hæc illius scripta, nullatenus Judæis permittenda esse censerem. Quamplurima Opera scripsit post exilium Hispanicum, nonnulla ante exilium, vel ex integro composuit, vel cæpta in juventute, postea perfecit, & ornavit. Illorum catalogum ipse contexuit, quem Auctor *Scialsceleth hakkabbala* in suo libro refert pag. 64. b. & ego hoc loco ex eodem exscribam. Itaque scripsit.

1 · פירוש על התורה *Perùsc al hattorá Commentarios in Legem*. Sunt absolutissimi Commentarii in entateuchum Mosis. In his, hic Auctor plerumque literam explicat. Neque omnino Scholasticam methodum abhorret. Initio enim proponit diversas quæstiones Historiam sacram, & literam tangentes, ut plurimum ex Christianorum Auctoribus compilatas, deinde singulas examinat, postea sententiam suam profert; denique ad objecta respondet. Excusus Venetiis charactere Rabbinico, ac minuto anno mun.

השל״ט 5339. Chr. 1579. cura R. Samuelis Archivolti Auctoris Grammaticæ ערגת הבשם apud Joannem Aloysium Bragadini filium in fol. Impressore R. Jacobo פארינצו *Parentio*, qui & ei Epistolam præfixit. Et ibidem iterum excus. an. 5364. Christi 1604.

Completi fuerunt hujusmodi Commentarii ab Abravanele Monopoli in Apulia, quo ob metum Gallorum militum secesserat. Absoluti igitur fuerunt die 2. mensis שבט *Scevat Januarii*, anno רנ״ו 256. Christi 1496. quatuor annis post exilium Hispanicum, ut notatur in fine libri Deuteronomii editionis Venetæ supra notatæ primo loco.

Advertendum est, quod ab eo tempore quo Vlissipone fuit Abravanel, explanare cœperit librum Deuteronomii, in Synagoga ad populum sermocinando, cùm esset annorum 20. ut legitur initio Prœmii Commentariorum in Deuteronomium. Hæc scripta secum detulerat, sed inter sarcinas adeo dispersa, ut omnino amissa existimarentur, nec amplius de illis erat memoria, quando inopinato ad manus venerunt Isaaci. Unde vehementer gavisus, ac si pretiosissimam gemmam adinvenisset, reliquis suis studiis depositis, ad hoc perficiendum opus viribus totis laborat, reassumpto studio, an. 255. Chr. 1495. illudque tandem perfecit Monopoli in Apulia anno insequenti 256. Christi 1496. ut statim supra notavi, illudque seorsim editum vocavit,

מרכבת המשנה *Marchèueth hammiſcnè*, *Currus ſecundarius*, Tit. ex Geneſ. 41. 43. quod poſtea fuit adiunctum Commentariis reliquis ſuper quatuor primos libros Pentateuchi. Reperitur tamen ſeorſim excuſ. cum prænotato titulo Sabionetæ, ſub Principatu Veſpaſiani Gonzagæ, apud Tobiam Phoam anno 5301. Chr. 1541. cum Indice copioſo locorum Sacræ Scripturæ, & materiarum ex Talmude, & Auctoribus deſumtarum in fine libri, in fol. Commentarios vero priorum quatuor librorum Pentateuchi, quando, & ubi compoſuerit, plane ignoratur. Non tamen eredendum, quod plerique affirmarunt; hujuſmodi Commentarios in Pentateuchum ab Iſaaco Arama fuiſſe compoſitos, & ob illius paupertatem Iſaaco Abravaneli poſtea divendi tos, & ſub illius nomine ſubinde devulgatos; ſtyli enim utriuſque Auctoris diverſitas contrarium arguit, & clarè oſtendit, utroſque habere proprium Auctorem; & non eundem.

2. In Caſtellæ Regno dum eſſet profugus, cæpit ſcribere Commentarios in Prophetas anteriores. Sic in Joſue a die 10. menſis חשון *Chaſcuan Octobris* uſque ad 26. ejuſdem, id eſt 16. dierum ſpatio abſolvit. Ex Præfatione prima in Danielem.

Commentarios in librum Judicum à prima die menſis כסלו *Chiſleu Novembris* uſque ad 25. ejuſdem complevit. Ex eadem.

Com-

Commentarios in libros Samuelis incæpit 1. die mensis טבת *Teueth Decembris*, & absolvit 13. mensis אדר *Adar Februarii*, ipso die jejunii Ester. Omnia intra quatuor mensium spatium ejusdem anni 244. Ch. 1484. Sed dum cogitabat Commentarios in libros Regum componere, evocatur in Aulam Regis Ferdinandi Catholici, eique famulatum præstitit annis octo, videlicet usque ad annum 252. Christi 1492. exilii Judæorum: quo trium mensium intervallo ex Regnis Hispaniæ plusquam trecenta Judæorum millia egressa sunt.

3. Commentarios in libros Regum scripsit Neapoli anno post exilium Hispanicum videlicet anno 253. Christi 1493. Vide Præfationem in hos libros. Absolutis omnibus istis Commentariis in Prophetas priores, statim omnes simul fuerunt excusi eodem scilicet anno 253. 1493. sumpto symbolo ex Exod. 22: 24. quoniam גרים *Gherim, Peregrini*, fuistis. In fol. apud hæredes Soncinates, qui Soncini in Lombardia, Bononiæ, Arimini, Pisauri, & alibi Chalcographicam artem exercebant apud Judæos.

4. Commentarios in Prophetas Posteriores cœpit scribere in Corcyra Insula anno mundi 255. Christi 1495. tribus annis post exilium Hispanicum. Sed ut perficeret Commentarios in Deuteronomium, illos dimisit, ut suprà retuli. Perfecit tamen postea Monopoli in Apulia

exilii asylo. In Isaiam quidem anno יר חם 28 Christi 1498. ut ipse dicit in fine horum Commentariorum. De quibus vide uberius statim sequenti numero quinto.

5. פי׳ על נביאים אחרונים *Perusc al Neviim acharonim*, *Commentarios in Prophetas posteriores*, nempè in Isaiam, Jeremiam, Ezechielem, & in תרי עשר *There assar, in duodecim Prophetas minores*. Jam numero superiori dixi; hujusmodi Commentarios scribere cæpisse Abrauanelem in Corcyra Insula; eos tamen non in eodem loco perfecisse. In Isaiam Monopoli,, ut dictum est. In Ieremiam Venetiis anno רחס״ד 264. Christi 1504. ut ipse scribit in fine istorum Commentariorum. In Ezechielem, & in duodecim Prophetas minores, Venetiis pariter scripsit. Isti omnes Commentarii simul collecti, excusi fuerunt במדינת איטליאה *in Provincia Italia* apud Soncinates Typographos anno ר״פ 280. Christi, 1520. in fol. charactere grandiori, cum Textu sacro punctis vocalibus vestito. Postea in alia editione locupletiores apparuerunt, duplici Indici ad calcem libri apposito, 1. Locorum Sacræ Scripturæ. 2. Materiarum, Historiarum, ac etiam cæterorum מאמרים *Maamarim Dogmatum*, quæ ex utroque Talmude Babylonico, & Jerosolymitano excerpta sunt; ac etiam ex מדרשי רבות *Midrasce rabboth*, *Commentariis magnis* מדרש אגדה *Midrasc agadah*, *Commentario eloquii mystici*; ex aliis, dictis ילמדנו *Ielamedénu*, פסיקתא

Pe-

Pesikta, ספרי *Siphre*, תנחומה *Tanchuma*, מכילתא *Mechilta*, פרקי ר׳ אליעזר *Pirke R. Eliezer*, סדר עולם *Seder Olàm*, ביאורים *Biurim*, סופרים *Sopherim*; & in principio libri extant carmina in laudem libri, & Auctoris composita a R. Juda ejus filio, quorum initiales literæ octodecim primorum versuum, simul junctæ exprimunt nomen Judæ filii Isaaci Abrauanel יהודה בן יצחק אברבנאל Hujusmodi editio videtur esse Amstelodamensis licet nomen loci non sit appositum, quod cognoscitur ex characterum elegantia, tam Sacri Textus literis quadratis, & punctis vocalibus ornati, quàm Rabbinicorum Commentariorum, qui supra, infra, & ad latera Prophetici textus, optime impressi cernuntur. Excusi anno את 402. Christi 1641. In fol. In his etiam pluribus in locis canino dente Christianam Religionem mordet, & lacerat, ideoque merito illorum lectio & retentio Judæis interdicta est, nec eos apud se retinere audent, publicè saltem, & palam propter metum Christianorum. Quia vero in Prophetiam Isaiæ à versu 13. cap. 52. usque ad Cap. 54 contra verum illius sensum de passione, & morte Christi ab Ecclesia intellectum blateravit, occurit ei Constantinus l'Empereur, & silere coëgit, evulgato librò Leidæ, sivè Lugduni Batavorum anno Domini 1631. In 8. Scripsit.

6. מעיני הישועה *Maaiene haijesciuah*, *Fontes salutis*, Tit. ex Isa. 12. 3. Est commentarius in

Danielis prophetiam. In eo tractat acerbe contra religionem Christianam, & ullis insectationibus, atque conviciis non parcit, ut si rationibus, & juribus vincere non possit, saltem injuriis, ac probris victor videatur apud indoctos, & rudes. Dividitur in 12. fontes, & 70. palmas. In principio libri extat Præfatio cujusdam. R. Baruch, ut colligitur ex literis initialibus quatuor versuum, qui in præfatione cernuntur, & in qua tota fermè vita hujus Auctoris describitur, & illius Scripta juxta annorum seriem enumerantur. Ex qua Abrauanelis gestorum notitiam potissimúm habui, & hoc loco bonam illorum partem recensui. Excusus fuit anno איש 311. Christi 1551. loco non notato, in 4. Buxtorfius notat, excusum fuisse Constantinopoli. Ex qualitate characterum, chartæ, & ornamenti frontispicii, putarem fœtum fuisse Typographiæ hæredum Soncinatuum. Plantavitius dicit excusum fuisse Ferrariæ anno Domini 1550. Iterum fuit editus Amstelodami, anno 404. Christi 1644. apud Immanuelem Benbeniste in 4. Et novissimè ibidem anno 5407. Christi 1647. apud David Bar Abrahami de Castro. Hunc recapitulavit, & Latinè reddidit Antonius Hulsius in Appendice sui libri de Messia, & Hebraicè, atque Latinè evulgavit typis Abrahami Subbingii Bredæ anno Dom. 1653. in 4.

Cæterùm hic liber compositus fuit Monopoli

poli, in Apulia, ipſo Auctore ita affirmante, in fine hujus libri his verbis:

והיתה ההחלתו והשלמתו בעיר מונופלי ממחוז הפולייא אשר במלכות נפולי וכו׳ : *Cæptum, & completum fuit* (Opus hujus libri) *in Urbe Monopolimaritima Apultæ Regni Neapolitani, &c.* והיה זה ביום הראשון לחדש טבת נזיר , אלהיו על ראשו מהאלף הששי : *factumque id fuit die* 1. *menſis Tevèt* Decembris, anno נזר 257. minoris ſupputationis, Chriſti 1497.

7. משמיע ישועה. *Maſcmiàh Jeſcuvah, Prædicator ſalutis*, Tit. ex Iſai. 52: v. 7. Complectitur aliquot prophetias deſumptas ex Iſaia, Jeremia, Ezechiele, Oſea, Joele, Amos, Abdia, Michea; Abacuc, Sophonia, Aggeo, Zacharia, Malachia, & ex libro Pſalmorum, quibus intendit probare eas non eſſe intelligendas, de adventu Meſſiæ tempore ſecudæ Domus, prout nos intelligimus, & explicamus. Unde acerrime diſputat contra Chriſtianam religionem. Quare meo judicio hujus libri lectio, ſicut & ſuperioris, nullo modo eſſet Judæis permittenda. Et hunc librum pariter compoſuit Monopoli iu Apulia anno inſequenti יר״חם 258. Chriſti 1498. & menſe Adar ſecundo anni emboliſmici illum abſolvit. Excuſus poſtea fuit anno 286. Chr. 1526. apud R. Judam de domo Ghedaliàh, loco non notato in fol. Et Amſtelodami apud Immanuelem בנבנשתי Benbenaſti anno קד״ש 404. Chri. 1644. in 4. Et in fine

ne adjuncta est Tabula omnium prophetiarum, quæ in hoc libro explicantur. Eodem anno 5258. Chr. 1498. in eadem Urbe Monopoli complevit Commentarios in Isaiam Prophetam, de quibus infra.

8. ישועת משיחו *Jesciuvóth Mescichó, Salutes Christi sui*, Tit. ex Psal. 28.8. Explicat omnes sermones mysticos, & dicta antiquorum Rabbinorum, quæ de Messia in Talmude reperiuntur. Ubi, & quo tempore iste liber fuerit scriptus, non habeo; hoc tamen scio, quòd משמיע ישועה *Mascmia Jescuvàh*, מעיני ישועה *Maajanè Jescuvàh*, & ישועות משיחו *Jescuvòth Mescichò*, sub uno communi nomine מגדול ישועות *Migdól Jescuvóth, Turris salutis*, Tit. ex 2. Sam. 22: 51. nuncupavit, ut ipse in suo Catalogo dicit. *Scial scèleth hakkabbalà* pag. 44. b.

9. עטרת זקנים *Atèreth zekenìm, Corona senum*, Tit. Ex Proverb. 17:6. In hoc libro explicatur locus Deuteronomii, qui ad intelligentiam capitis 23: 20. & seqq. Exodi spectat; Sicut & ille Malach. 3: 1. *Ecce ego mitto Angelum meum, & præparabit, &c.* Et reliqua comprehensa in 25. capitibus, quibus hujusmodi liber constituitur compositus à nostro Auctore, cúm adhuc juvenis esset, ut ipsemet dicit in libro ראש אמנה *Rosc. Amanà* cap. 5. dubio 5. Cæterùm hic liber *Atèreth zekenìm* excusus fuit Sabionetæ sub Principe Vespasiano Gonzaga anno שי״ז 317. Chr. 1557. apud Tobiam Ben Eliezaris פואה Poàh in 4. Scripsit. 10.

10. ראש אמנה *Rosc amanà, Caput fidei*: Tit. ex Cant. Cantic. 1:8. In quo explicantur radices, & principia religionis Judaicæ. Dividitur in 14. Capita, in quibus præcipuè impugnatur opinio R. Mosis Ægyptii de 13. articulis fidei, quos ipse constituerat. Contra quem videtur hunc librum principaliter fuisse compositum. Unde corrigendus est Plantavitius, & alii, qui eum sequuntur, qui in sua Biblioth. Rabbin. num. 632. dicit: hunc librum præcipuè tractare de Sacrificio Paschali, & de hæreditate Patriarcharum. Excus. Constantinopoli unà cum mox suprà notatis, libris זבח פסח ונחלה אבות anno הר'סו׳ 5269. Christi 1506. in 4. per manus R. David, & R. Samuelis נחמיאש Nacgmíasc, librorum Impressorum, imperante Sultano ביזיט Bajazete, duobus annis ante mortem Auctoris. Quo autem tempore, hic liber compositus fuit ab Abravanele, aliquid certi statuere non valemus; habemus tamen ex eodem, compositum fuisse in ejus senecta, cap. 5. dub. 5. quo ostendit in sua juventute scripsisse librum עטרת זקנים *Atterèt zckením*, ergo hunc in senectute scripsit, & fortè non longé ante ejus obitum; quia ipsius libri non ante ejus mortem excusi fuerunt, nisi tantùm Prophetæ priores, qui anno ר'נ'ג 253. Christi 1493 15. annis, antequam ad infima terræ descenderet, excusi sunt. Item Venetiis in Rialto apud Marcum Antonium Justinianum anno ש'ה 305. Chr. 1545. in 4.

Hunc

Hunc in Latinum sermonem transtulit Guilielmus Vorstius C. F. & ad cap. 13. & 14. eruditas notas adjecit. Excus. Amstelodami apud Gvilielmum, & Joannem Blaeu, 1638. in 4.

11. Anno mundi 256. min. supput. Chr. 1496. Vespera Paschatis Monopoli scripsit librum.

זבח פסח *Zèvach Pèsach*, *Sacrificium Paschatis*, Est luculenta explanatio rituum inchoandi hujusmodi Festum, qui continentur in mystica narratione, historiæ exitus filiorum Israël ex Ægypto, quam הגדה של פסח *Hagadáh scèl Pèsach*, *Narrationem mysticam Paschatis* appellant, cui præfixit doctam, sed prolixam Præfationem, in qua consilium scribendi hunc librum exponit, & illius materiam in centum שערים *Sciaarim*, *Mensuras* seú modios destribuit, quos nonnulli minùs peritè vertunt, *Portas*. Auctor autem alludit ad illud Genes. cap. 36. ver. 12. ויז־ע יצחק בארץ היא וימצא בשנה היא מאה שערים *Et sevit Isaac in terra illa, & invenit in anno ipso centum mensuras*.

In principio hujus Præfationis partem vitæ suæ describit, ex qua nonnulla, quæ suprà narravi, excerpsi. Ibi hic Auctor, cujus naturæ fuerit manifestè ostendit, ingratum, maledicum, & cynicum hominem; nam maledica lingua, & canino dente mordet hospitales suos Regnicolas, à quibus tam benignè, & charitativè susce-

ſceptus fuerat, eiſque pro mercede rependit, inclamando: eos eſſe אנשי סדום *Anſce Sedòm*; mercede utique Rabbino digna. Excuſus primò fuit hic liber Conſtantinopoli anno mun. 5266. Chr. 1506. & in calce libri legitur, eum fuiſſe compoſitum Monopoli in Apulia anno 256. min. ſupput. Chr. 1496. uti ſuprà notavi. Et in principio libri extant nonnulli verſus in laudem libri, & Auctoris compoſiti à R. Juda ejus filio, vulgò nuncupato *Meſſer Leone*. Secundò impreſſus Venetiis in domo Marci Antonii Juſtiniani anno ש"ה 305. minor. ſupp. Chr. 1545. in 4. cum textu, characteribus quadratis, & elegantibus, & Commentariis Rabbinicis literis, non minori elegantia efformatis. Tertiò Cremonæ anno 337 Chriſti 1557. apud Vincentium Conti, regnante Philippo II. Hiſpaniarum Rege Catholico, charactere Rabbinico, cum textu literis quadratis, & punctis vocalibus ornato, in 4. & Rivæ Tridenti, ſub ditione Chriſtophori Madrutii Tridentini Epiſcopi anno ש"כא 321. Chr. 1561. in fol. opera & ſtudio R. Jacobi Markariæ, de quo ſupra num. 876. pag. 860. Hic liber ponitur undecimo loco in Catalogo ſuorum operum, ut in fine apparebit. Scripſit.

12. נחלת אבות *Nachaláth Avòth*, *Hæreditas patrum*, Tit. ex 1. Regum 21. 3. Sunt Commentarii in פרקי אבות *Pirkè Avòth Capitula Patrum*. De quibus vide, quæ diximus ſuprà Par. 1. nume-

mero 22. pagina 8. Eos scribere cæpit Monopoli anno 256. Chr. 1496. & absolvit undecima die תמוז *Tamus Junii* ejusdem anni. Hos composuit in gratiam Samuelis filii sui minoris: nam Isaac Abravanel tres filios ex una uxore suscepit, Judam, Josephum, & Samuelem. Et quamvis, propè neminem virorum virtutibus insignium, optimum, & utilem filium reliquisse, antiquorum facta percurrendo satis cognoscimus: attamen, Isaacum hunc naturæ defectum, saltem ex parte emendasse visum est. Quippe qui Judas primogenitus, doctus Philosophus, peritus Medicus, & elegans Poëta est habitus. Joseph secundo genitus quamvis inter doctos connumerari nequeat, nihilominus inter indoctos reiiciendus non est; hac tamen laude dignus, quòd patrem etiam in maioribus, & periculosioribus necessitatibus nunquam reliquerit; quocirca eum longam vitam duxisse, & post patris excessum diù vixisse dicendum est. Judas verò post adventum Gallorum in Regnum Neapolitanum, relicto patre, Jannam abijt, in ea Civitate facturus Medicinam. Samuel ultimus natu, doctus etiam evasit, & doctior reliquis fratribus, & patre ipso fuit, cùm Christianam Religionem Ferrariæ suscepisset, & de nomine Ducis illius Urbis Alphonsus est appellatus. Istius memoria extat in supplici libello Eminentiss. Cardinali Sirleto Neophytorum Protectori, ab eodem porrecto tempore ulii III. Summi Ponti-

tificis, & asservato msc. in Biblioth. Vaticana sub n. 641. pagina 191. in cujus filii gratiam (ut dixi) Isaac, hunc librum נחלת אבות edidit, & eidem dicavit, ut apparet ex Præfatione ad hunc librum, quæ Judaicarum antiquitatum plena est, cúm sit veluti Catena Cabalæ Legis oralis, quam Mosen à Deo recepisse putant; Seniores à Mose; reliquos sic percurrendo usque ad R. Judam Hannasí; quæ quidem aliquantulum variat ab ea quam exhibet R. Moses Ægyptius in libro ה"י *Haiiad*, & R. Moses Kotzensis in libro סמ"ג *Samag*. Non solum hæc Præfatio hisce eruditionibus referta est, sed etiam totus Commentarius, qui licèt satis prolixus sit, attamen commendatur. Cúm enim in hisce Capitulis Patrum antiquorum Synagogæ Magistrorum fiat commemoratio; Abravanel illorum nomina, res gestas, atque animi dotes, ritè diligenterque describendo, mirificè illustrat, ita ut dignus existimetur à viris doctis, & rerum vetustarum curiosis legi. Ligata oratione laudatur à *Rabbi Juda* ejus filio, cujus elegantes versus habentur in principio libri impressi Venetiis anno ש"ה 305. Chr 1545. apud Magistrum domus Domini Marci Antonii Justiniani, unà cum Commentario R. Mosis Bar Maimonis, & textu, quadratis characteribus in medio utriusque Commentarii, in 4. Iterum ibidem fuit excusus anno שכ"ז 327. Chr. 1567. apud Victorem Elianum Eliæ Germani Grammatici ne-

potem, in ædibus Georgii de Caballis in folio, cùm antea excusus fuisset Constantinopoli unà cùm ראש אמנה *Rosc amanà* de quo suprà, & זבח פסח *Zeuach Pèsach*, de quo item suprà num. 11. operum hujus Auctoris, anno הר״סו 5266. Christi 1506. per manus David, & R. Samuelis cognomento נחמיאש *Nachmias* veterum maiorum Julii Morosini, qui & ipse ante conversionem vocabatur Samuel filius Davidis, filii Isaac, filii Samuelis, filii Davidis Nachmias, Imperatore Sultano ביזיט *Baiazete*, duobus annis ante mortem Auctoris in folio. Hinc corrigendns est Gujdo Fabritius Boderianus in suo Dictionario Syro Chaldaico, & ii qui eum sequuntur, ubi hunc librum נחלת אבות *Nachalat avòth* existimat esse diliucidationem Capitis *Ben Zuma*, quod quartum est hujus Codicis. Corrigendi sunt etiam ii, qui hunc eundem librum putant esse diversum à Commentario in *Pirkè avòth*. Scripsit.

13. ס׳ שמים חדשים *Sèpher sciamaim chadascìm*, *Liber Cælorum novorum*. De qua autem re in eo agatur, indicat ipse Auctor in Catalogo suorum operum, quem nobis exhibet Aúctor *Scialscèleth hakkabbala* pag. 64. b. & ego infrà illum exscribam. Ibi enim de argumento hujus libri sic habet: והוא להכריח דעת חדוש העולם באור פי׳ט׳ י״ח ב׳ מהמורה: *Et ipse* (scriptus est) *ad cogendam notitiam innovationis mundì* (id est de mundi creatione) *cum elucidatione* Capitis 19. *Partis II.*

II. המורה *More Mosis Ægyptii.* Buxtorf. notat hunc titulum, & argumentum, sed non assignat Auctorem. Quod idem facit Plantavitius.

14. מפעלות אלהים *Mipaolòth Elohím, Opera Dei* Tit. ex Psal. 66. Tractat de Dei operibus ad extra; de mundo; Angelis; Lege Mosaica &c. Disputat contra Philosophos Peripateticos antiquos de mundi creatione, eorumque argumenta pro mundi perpetuitate refutat. Dividitur in X. מאמרות *Maamaròth, Tractatus.* In iis etiam defenditur Moses Ægyptius contra argumenta Auctoris libri עקרים *Ikarim*, quibus impugnatur Opus מורה *More* ejusdem Ægyptii. Quamvis eundem Ægyptium in quibusdam etiam ipse impugnet, ut in sequentibus dicam. Excus. Venet. apud Joan. de Cara anno mun. 352. Christi 1592. In 4. Scripsit.

15. צדק עולמים *Tzedek Olamim*, *Justitia seculorum.* Sunt tres מאמרים *Maamarìm, Tractatus*: In primo agitur, de præmio, & pœna debitis pro bonis, vel malis operibus: In secundo de mundo animarum: In tertio de resurrectione mortuorum; & de Judicio finali. Ubinam hujusmodi tractatus scribere incæperit, ignoratur; imperfectum reliquit, completurus postea, cùm maioris otii occasionem nactus fuisset, cujus mentionem facit Cap. 4. sui libri נחלת אבות quem periisse dubitat Pocockius in notis miscellaneis ad Portam Mosis, Capite 6. pag. 89. Scripsit.

16. להקת נביאים *Lahakath Neviim, Congregatio Prophetarum* Tit. ex 1. Sam. 19. 20. Tractat de Prophetia Mosis, de qua tractaverat in libro.

17. מחזה שדי *Machaze Sciadai, Visionis omnipotentis*, qui perit, & ejus loco composuit hunc librum להקת נביאים in quo non raro disputat contra Mosen Ægyptium, ejusque aliquot sententias in suo libro מורה *More* recensitas refellit. Scripsit

18. ס' ימות העולם *Sèpher iemòth haolam, Liberum dierum seculi*. Est Chronologia, qua persecutiones sui populi promittit recensere מיום שנולד אדם הראשון עד היום הזה *a die quo natus est Adam homo primus, usque ad diem hanc.* Ita dicit, in *Maaianè haiescivah*, Fonte 2. Palma 3. pag. 21. b. circa fin. Hanc etiam periisse, vel eum non perfecisse putamus.

19. Dissertatio contra Ægyptium in מורה *Morè, Directore*, de Visione Quadrigæ Ezechielis, cujus meminit in libro *Maaianè haiescivàh* Fonte 2. Palma 2. in ipso principio, præter id, quod de ea explicat apud Ezechieliem: nihil hodie seorsim invenitur, quod sciam.

20. קצור על פרקי אבות ועל הגדה של פסח: *Kitzùr al Pirkè avòth, veal haggdàh scel Pèsach, Epitome Comment. super Capita Patrum; & super mysticum sermonem Paschatis*, non est Abravanelis, sed *R. Jacobi Bar Eliachim* היילפרון *Haijelpròn*, de quo supra numero 833. pagina 837.

Denique 21.

21. והוא משיב אל י"ב שאלות מעניני פלוספיא אשר שאלהו ר' שאול הכהן אשכנזי וכו': *Ipse respondit ad 12. interrogationes philosophicas, sibi propositas à R. Saule Sacerdote Germano*; quæ manuscripta dicuntur reperiri in Bibl. Lugduno-Bat. inter libros warnerianos, & impressa vidit in libello Auctor *Scialscèleth hakkabbalà*, ut ibidem refert pagina 64. b. In quo Libello dicit se recensere omnia Opera ipsius Abravanelis, non ab aliqua tertia persona mutuata; sed ab ipsomet Auctore Isaaco Abravanele recensita, qui hoc modo ibidem loquitur אלו הם החבורים אשר חברתי עד הנה פי' התורה וכו' *Ista sunt Opera hactenus à me composita.*

1 *Comment. in Legem &c.*

2. *Comment. in Josuæ, Judicum lib. & Samuelis.*

3. *Comment. in libros Regum.*

4. *Comment. in Isaiam, & Jeremiam.*

5. *Comment. in Ezechielem, & 12. Prophetas minores.*

6. *Comment. in Danielem quorum nomen est Maajane Jescivah, Fontes salutis.*

7. *Comment. in Zachariam, & in omnes Prophetias, quæ intelligi non possunt de tempore Domus secundæ, neque spirtualiter; sed tantum de futura redemptione, & isti vocantur, Masemía Jescivah, Prædicans salutem.*

8. *Librum Jescivòth Mescichò, Salutes Christi sui &c.* Sunt Commentarii omnium dictorum,

ſeu dogmatum Ghemaræ, & antiquarum expoſitionum, quæ de Meſſia dicta ſunt. Et iſti tres ultimi libri ſimul collecti vocantur מגדול ישועות *Migdòl Jeſciuòth*, *Turris ſalutum.*

9. *Librum Atérεth Zekaním*; explicatur locus ſectionis *Miſpat'm* Exod. 23 : 20. *Ecce ego mitto Angelum meum.*

10. *Roſc. amana*, *Caput fidei.*

11. *Zébach Peſach*, *Sacrificium Paſchatis.*

12. *Nàchalath*, *Avoth*, *Hereditas Patrum.*

13. *Librum Sciamaim Chadaſcim*, *Cæli novi &c.*

14. *Mippalóth Elohim*; *Opera Dei &c.*

15. *Sepher Tzedek habolamim*, *liber Juſtitiæ ſeculorum &c.*

16. *Likhath neviim*, *Congregatio Prophetarum*

17. *Sepher Machaze Sciaddai*, *liber viſionis Omnipotentis*. Periit.

Et hæc ſunt Opera R. Iſaaci Abravanelis, quorum ferè omnia extra patriam fuerunt ab eo ſcripta; Nam in patria in acquiſitione facultatum totus intentus erat, & de ſtudio literarum parum aut nihil curabat; factus autem vagus, & profugus à patria, & omnibus facultatibus exſpoliatus, cœpit inde ad ſtudia animum applicare, & ea, quæ indicavimus, ſecundum ordinem à ſe deſcriptum, & nobis traditum Opera ſcripſit. Ex quibus nonnulla Opuſcula ſelecta fuerunt à Viris doctis, & in utraque lingua peritis, ac in linguam Latinam poſtea verſa. Inter

ter reliqua primum locum occupat Buxtorfi F. à quo Latinitate donata fuerunt hæc, quæ sequuntur Opuscula, recensita in libro Cozri, & eidem annexa.

1 *Dissertatio de eo: Quod & qua de causa apud* Prophetas *per Edom, Romani, & Christiani intelligantur?* desumpta ex Comment. in Isaiam 34.

2. *Dissertatio de lepra vestimentorum.* Ad Levit 13.47.

3. *Dissertatio de lepra ædium.* Ad Levit. 14. 33. & seqq.

4. *De* Poësi *veteri Hebraica.* Ex eodem 15.

5. *De principio anni, & consecratione, seu determinatione Novilunii; utrum ea facienda sit juxta* Phasin, *an juxta Calculum Astronomicum?*

Spizelius *in specimine Bibliothecæ universalis*, testatur se vidisse alia Opuscula ejusdem Abravanelis ab eodem Buxtorf. F. Latine reddita, & nondum edita; ea sunt.

1. P*ræfatio in Deuteronomium.* P*ræfatio in lib. Josue;* P*ræfatio in lib. Judicum. In lib. Samuelis. In libros Regum.* P*ræfatio in* P*rophetiam Isaiæ, & Jeremiæ.*

2. *Dissertatio de libro Legis, quem Chizkias, seu Sacerdos invenit.* 2.Reg.7. 22.8.

3. *Dissertatio de nube operiente Tentorium conventus, & gloria Domini implente Tabernaculum.* Ad Exod.40.34. *De nomine Mosis.* Ad Exod. 111.10.

4. *Dissertatio de sacrificiis. De morte, & sepultura Mosis*; Ad Deuter. 34.

5. *Utrum Elias mortuus sit nec ne? & in quo loco sit?* ad 2. Reg. 1. *de Enocho*; ad Gen. 5. 11. 13, 14: *De* μετεμψυχώσει *Pythagorica. De peccato Davidis numerantis populum, & infausto successu*; *ad* 1. Sam 14. *De statione Solis miraculose facta per Josue*, Ad Jos. 10 *De unctione Regum, & Sacerdotum. De statu, & Jure Regio. De peccato Mosis, & Aaronis, propter quod non ingressi sunt Terram Chanan. De voto Jephte*; Ad Judic. 11. *pro sententia negativa*; *& ex R. Aarone Ben Chaiim pro affirmativa. De Idololatriæ variis speciebus. De Samuele a* Pythonissa *ex mortuis revocato. De longævitate primorum Patrum.*

Denique totum Abravanelis *Commentar.* in *Danielem* latinè vertit idem. Buxtorf. & msc. eidem Spizelio suppeditavit. Ex eodem.

Idem Buxtorf. F. ejusdem R. Isaaci Abravanelis *Diatribam*, seu *Dissertationem de* כרת *Cereth*, sivè *excidii* pœna, cujus frequens in Lege fit mentio, excerptam ex Commentario ejus in Legem, ac Numerorum Cap. 15. vers. 30, Latinam fecit, eamque dissertationi de sponsalibus, & divortiis adjecit pag. 169. Excus. Basileæ 1651. In 4.

Sebaldus Schnellius vertit in Latinum partem Commentar. Abravanel. in Cap. 34. Isai, quorum meminit Jo. Hoornbeek lib. pro convin-

vincendis Judæis, pag 15. qui contra eundem Abravanellum, disputationem scripsit in Abdiam Prophetam, ut idem Hoornbeek scribit lib. cit. pag. 191.

Postremó ejusdem Abravanelis Comment. in Aggæum Prophetam, Joannes Adamus Scherzerus in Acad. Lips. Profess. Latinitate donavit, & *Trifolio suo Orientali* inseruit, Lipsiæ in 4. edito, anno 1663.

Cæterùm ad Abravanelorum familiam quod attinet, eam stirpis Jesse, ac Davidis Regis sobolem esse, autumat ipse Isaac Abravanel, qui in Præfatione ad Isaiam ait: מזרע קדש משפחת בית דוד וכו׳ *De semine sancto, de familia domus David &c.*, & alibi enucleatiùs inquit, *Isaac filius Don Judæ; filii Samuelis, filii Judæ, filii Joseph, filii Judæ de filiis Abravanelis; qui omnes fuerunt viri Principes filii filiorum Israëlis, de radice Jesse Bethlemitæ, de familia domus David, Dux, & Præceptor populorum &c.* Oriunda hæc familia est ex Hispali, ut tradit Auctor שבט יהודה *Scévet Judæ* clade 7. ac proinde firmatur, eam Regiam esse. Nam, ut ibidem habetur, *Rex quidam nomine Pyrrhus Hispanus captivos Hebræos tempore Nabuchadonosoris, cui suppetias tulerat, transtulit in Hispaniam, in illam nimirùm partem, quæ Andaluzia dicitur, & in Urbem Toletum advexit. Illam verò Hebræorum portionem, quæ intra tertium Jerosolymitanum murum habitabat, & Regia stirpis erat Hispalim adduxit, inde postea illorum*

lorum nonnulli Granatam petierunt: Hactenus *Scévet Judæ*. Ex quo loco videtur posse concludi: Omnes Judæos Hispalenses ex Regio Judæorum semine esse procreatos, quod libenter Hispalenses Judæi admitterent. Nullum autem Judæum Auctorem invenio, qui asserat, hanc Abravanelicam familiam, ex Regio stemmate exortam præter unum *R. Isaac Aben* גיאת *Gheáth*, cujus auctoritatem ipsemet Isaac Abravanel adducit in suis Commentariis ad Caput 12. ver. 7. Prophetiæ Zachariæ: *Et salvabit Dominus Tentoria Judæ in principio, ut non magnificetur gloria domui David &c.* Ubi sic dicit וגם בספר בחרבן בית ראשון כהב הר׳ יצחק ן׳ גיאת ז״ל שבאו שתי משפחות מבית דוד האחת בני דאוד שנתיישבה בלוינה ומשפחת בני אברבניאל שנתיישב׳ בסיויליאה ומנה אלפי חרליו׳. עכ״ל: *Et etiam in Hispaniam, tempore desolationis primi Templi, scribit R. Isaac AbènGheath bonæ memoriae, quòd venerint duae familiae de domo David; una est filiorum David, quae substitit in Luzina, & altera est familia Abravanela, quae habitavit Hispali, & ex ea mille propagines* (pullularunt) *Hactenus Aben Geath*. Nihilominus ex nimia sui ipsius adulatione, & suæ familiæ nobilitatis jactantia, huiuscemodi Regium figmentum ab eodem Abravanele adinventum fuisse putamus; Nam (teste Harravad) lib. Cabalæ pagina 69. editionis Basileen. post annum mundi 4914. Chr. 1154. לא נשאר בארץ ספרד ארם מפורסם שהוא מבית דוד: *Non remansit in regione Hispania*

paniæ homo, qui manifeste fuerit de domo David. Idem affirmat Auctor *Juchassin* pag. 161 Ubi ait: post R. חייא *Chijà* cognomento דאודי *Daudi, Daudicum*, qui obiit in Regno Castellæ an. mun. 4914. Christi 1154. לא היה בספרד אדם מיוחס מזרע דוד: *Non fuit homo prognatus ex semine David in Hispania.* Ergo si post annum Christi 1154. nullus supererat in Hispania de domo David, consequens est, quòd multó minús de eadem domo in Hispania fuerit aliquis post annum 1457. quo tempore maximè inclarescere cæpit R. Isaac Abravanel. Ad auctoritatem autem R. Isaaci Aben Gheàth, dico: locum allatum ab Abravanele non reperiri, nisi tantùm in suis Commentariis, qui cùm propriam caussam agat, testis idoneus non est habendus. Restat igitur, levissimam esse vanitatem hujus Rabbini, velle affectare Regium honorem ex fictitita Regia stirpe, & prosapia. Non tamen negandum, hanc Abravanellorum familiam honestam, antiquam, & divitiarum abundantem semper fuisse in Betica, & Lusitanica Hispaniarum Regionibus, ac Regnis, & ubicumque reperiretur. Anno siquidem 5121. Chr. 1368. Hispali in Hispania habitabat דון שמואל אברבנאל *Don Samuel Abravanel* vir doctissimus, & beneficus, qui opem præstit *R. Menachem* ne ob cladem tunc temporis in Hispania Judæis illatum periret, cujus munificentiam, & charitatem commemorat idem *Menachèm* in proœmio

sui

ſui libri צדה לדרך *Tzeda Ladarech*, quem gratitudinis ergò eidem dicavit, ut aſſerit Auctor libri *Juchaſſin* pag. 133. b. Parentes quoque hujus noſtri Iſaaci divites admodum fuiſſe, dicendum eſt; quod, cùm Vliſſipone, Luſitanorum Regum Regia, & opulentiſſima Civitate, atque totius Europæ ditiſſimo emporio habitaverint, & apud Regem Alphonſum V. gratiam invenerint, atque hunc filium ſuum Iſaacum in omni literarum genere inſtructum eſſe voluerint, & eorum, quæ ad ejus ſtudia promovenda neceſſaria fore exiſtimarent, ei abundè ſuppeditaverint, proculdubio eſt aſſerendum. Harum divitiarum copiam auxit Abravanel, quibus poſtea exſpoliatus, iterum in Regno Neapolitano dives efficitur, in tantum, ut Samuel ejus filius anno Domini 1540. Neapoli excedens ſecum magnam ſubſtantiam aſportaret, valore, pluſquam ducentorum millium aureorum, ut aſſerit R. David Ganz ad annum mundi 300. ſexti millenarii Chr. 1540. Hæc quæ de Iſaaco Abravanele hactenus dixi, omnia compilavi, ex Præfationibus ad ſuos Commentarios, quibus ipſe res ab ſe geſtas enarrat, & ea, quæ in curriculo vitæ ſuæ tam Vliſſipone, quàm in aula Regum Caſtellæ, & in Regno Neapolitano, atque per alias Urbes Italiæ, præſertim Venetiis, ſibi occurrerunt, ſeriatim refert, & ab Auctore primæ Præfationis in librum *Maaianè Jeſcevah* diligenter annotantur, incipiendo ab ejus nativitate,

uſque

uſque ad mortem ipſius, cúm ejus cadaveris tranſlatione Venetiis Patavium, ubi humatum eſt, anno Dom. 1508. enumeratis omnibus illius ſtationibus, & profectionibus per Italiæ Urbes ſexdecim annorum ſpatio, ab exilio Hiſpanico uſque ad ejus mortem; ut nullum ei temporis intervallum ſuperfuerit proficiſcendi in Germaniam, ut aliqui, citato *Buxtorfio*, referunt; quod ex ſequenti Abravanelis annorum vitæ Chronologia manifeſtum eſt.

Chronologia annorum vitæ Iſaaci Abrauanelis.

Res geſtæ.

Anno Mundi ſecundùm Hebræos.	Anno Christi	Anno ætatis Abravanelis
5197	1437	0

Naſcitur Iſaac Abravanel Vliſſipone in Luſitania.

5241	148	44

Aufugit in Caſtellæ Regnum, anno 1. Joannis II. *P*ortugalliæ *R*egis.

5244	1484	47

In Caſtellæ Regno incipit ſcribere Comment. in Prophetas anteriores, eoſque perficit ſpatio quatuor menſium. Eodem anno evocatur ad Aulam Regis Ferdinandi Catholici.

5252	1492	55

Exilium univerſale Judæorum ex Hiſpania, & navigatio Abravanelis in Regnum Neapolitanum.

ejuſ-

ejusque ingressus in Aulam Ferdinandi Regis Neapolitani

5253 1493 56

Neapoli scribit Commentarios in libros Regum. Ex Præfatione in hos libros.

5254 1494 57

Regnat Alphonsus II. Rex Neapolitanus, apud quem Abravanel gratiam invenit, eumque in Siciliam comitatur.

5255 1495 58

Obit Alphonsus Rex. Abravanel Corcyram Insulam navigat, & ibi incipit scribere Commentarios in Prophetas posteriores.

5256 1496 59

Abravanel in Regnum revertitur regnante Ferdinando II. & Monopoli domicilium figit, ubi per septennium circiter moratur, nempe usque ad an. 1503. ibi multa Opera edit, *Zevach Pesach*, *Nachalàth Avoth*. Præfa. 1. *Maaiane Jescivàh* pag. 3. b.

5257 1497 60

Ibidem scribit *Maaiane Jescivàh*. Præfat. 1. ejusdem. pag. 4.

5258 1498 61

Ibidem perficit Comment. in Isaiam, & scribit librum *Mascmia Jescivàh*, & *Jescivòth mescichò*. ex ead.

5263 1503 66

Abravanel discedens Monopoli Venetias navigat. Occasio autem Venetias eundi fuit, ut iniret

ret concordiam inter Venetam Rempublicam, & Portugalliæ Regem circa negotiationem aromatum, ibique habitat usque ad suum obitum. Ex 1. Præfatione in librum *Maaiane Jesciuah*, pag. 4.

5264 1504 67

Venetiis scribit Comment. in Jeremiam; in Ezechielem; & 12. Prophetas minores. Ibidem.

5268 1508 71

Ibidem obit; ejus corpus transfertur Patavium. sepelitur extra portam, Caudam longam, in cœmeterio veteri. Intra dies octo obit R. Judas מינץ *Mintz*, & sepelitur juxta amicum suum Abravanelem. Anno insequenti-

5269 1509

Post mortem Abravanelis, & ingruente bello per circuitum Urbis Patavii, Judæorum cœmeterium evertitur, & per illud via strata aperitur; unde usque ad hodiernum diem cognosci amplius nequit ubinam R. Isaaci Abravanelis sepulchrum fuerit. Vide 1 præfationem ad librum מעיני הישועה pag. 4. antiquæ editionis. Et hæc de Isaaco Abravanele satis sint.

משמיע ישועה, *Mascmiah Jescuvah* ex Hebræo vertit in Latinum Joannes Wilfen, Germanus, cujus Latina versio msc. asservatur apud interpretem, ut mihi, dum Romæ esset, significavit anno 1675.

R. MOSES אלשיך ALSCECH, singularis notæ Rabbinus, Urbis Saphet superioris Galileæ incola, claruit circa finem superioris seculi. Egregii

Concionatoris laudes apud ſuos adeptus eſt, nec in ſcribendo apud eoſdem nominis ejus fama minùs illuſtris fuit, quippè qui in univerſos fermè Sacros Codices commentatus, eos diverſis, ac ſpecioſis titulis inſcripſerat, uti.

1. תורת משה *Toràth Moſcè, Lex Moſis*, Pentateuchi, & in Prophetas priores, ſunt Commentarii, titulo deſumpto ex libro Joſue 8: 31.

2. מראות הצובאות *Maròth hatzoveoth, Specula militantium*, Tit. ex Exod. 38. v. 8. ſic appellavit Commentarios in Prophetas poſteriores.

3. רוממות אל *Romemòth El, Exaltationes Dei*, Tit. ex Pſal. 149. v. 6. Commentarii ſunt in Pſalmos.

4. רב הפנינים *Ràv happeninim, Multitudo margaritarum*. Tit. ex Prov. 20. v. 15. Commentarii in Proverbia Salomonis.

5. חלקת מחוקק *Chelkàth mechokèk, Portio Legislatoris*. Tit. ex Deuter. 33. v. 21. Commentar. in Job.

6. דברים טובים *Devarim Tovim, Verba bona*, Tit. ex 1. Reg. 12. v. 7. & Zachar. 1. 13. Commentar. in Eccleſiaſten.

7. עיני משה *Enè Moſcè, Oculi Moſis*, Commentar. in Ruth. apud Jo. de Gàra.

8. קול בוכים *Kól bochim, Vox flentium*, Tit. ex Job. 30: 31. Commetarii in Threnos Jeremiæ. Sunt qui eum citant דברים נחומים *Devarim nechumim, Verba conſolatoria*.

9. משאת משה *Maséth Moſcè. Onus Moſis*, Commentar. in Eſter.

10. חבצלת השרון *Chavatzéleth haſſarón, Roſa Saronis*

ronis. Tit. ex Cant. Cantic. 2: 1. Comment. in Danielem.

11. שושנת העמקים *Schuschanáth haamakim Lilium convallium*, Tit. ex Cant. Cantic. 2. 1. Comment. in Caut. Canticorum. Isti, & si qui sint alii hujus Auctoris Commentarii, qui ad manus meas hactenus non pervenerint, omnes fuerunt impressi Venetiis apud Joannem de Gara; sic Commentarii in Legem, qui locupletissimi sunt & sensum literalem, & allegoricum exhibent, & explicant, in lucem prodierunt industria, & arte *R*. Chaiim Auctoris filii, characteribus Bombergianis *R*abbinicis, & minutis apud eundem Joannem de Gara anno ex ejus nomine desumpto אלשיך 361. Chr. 1601. in fol. In principio libri extat triplex Præfatio; Prima satis prolixa; secunda est Impressoris; tertia est Auctoris. In fine post Indicem *Maamarim Sententiarum* antiquorum *R*abbinorum, versiculorum Sac. Scripturæ, & *Hammessaròth* promulgatur excommunicatio contra imprimentes hujusmodi Opera sine licentia prædicti *R*. Chaiím filii Auctoris infra terminum decem annorum; qui aliter fecerit, diris vovetur execrandis. Subsignatur decretum istud à 7 principalioribus Synagogæ Venetæ *R*abbinis, hoc est *R*. Avigadore Zividale, 2. à Ben Sion Gallo, 3. à Josepho Samigà, 4. à *R*. Beniamin Abèn ריסים Deielùs, 5. à *R*. Isaaco Gersone, 6. à Leu Seravalle, & 7. à R. Barùch Ben Samuelis, cùm priùs excusum

E e fuerit

fuerit Calloſcopii in Belvèdere propè Conſtantinopolim, regnante Sultano Morad.

Idem dicendum de reliquis, ut de *Maròth hatzoveòth*, Venetiis apud eundem Joannem Garam cum Præfatione R. Iſaaci Gerſonis an. 355. Chr. 1595. & apud eundem an. 5367. Chr. 1607 in fol. *Romemòth El*, apud eundem in 4. anno 365. Chr. 1605. *Ràu Peninim* apud eundem anno 5356. Chr. 1596. *Chelkàth mechokek* ibidem apud eundem excuſ. opera prænotati R. Chaiím Auctoris filii, correctus, & emendatus diligenter per R. Iſaacum Gerſonem, anno באלשיך 363. min. ſup. Chr. 1603. cum textu, literis quadratis, & punctis in 4. *Devàrim tovím* ibidem apud eundem anno 367. Chr. 1607 *Enè Moſcè* apud eundem anno הנשיא 366. Chr. 1606. in 4. *kolbochìm* ibidem anno 5367. Chr. 1607. eadem forma *Maſeth Moſcè* ibid. emendatus ut ſuprà anno. הנשיא 366. Chr. 1606. in 4. *Chavatzeleth haſſaròn* apud eundem cum textu literis quadratis, & ſuis punctis vocalibus. In fine reperiuntur Indices, Materiarum, & *Maamarím* Sententiarum antiquorum *R*abbinorum in 4. anno ישמו 352. Chriſti 1592. cùm priùs fuiſſet excuſ. in Urbe Tzaphèth anno רחישה 328. Chr. 1568. *Sciuſcianàth haamakim*, Excuſ. etiam Venetiis apud eundem Joan. de Gara anno 351. Chr. 1591 cum textu literis quadratis, & punctis vocalibus veſtitis, ope & induſtria R. Joſeph Abèn פרוס Sarùk, & emendatus à R. Iſaaco Gerſone in 4.

FINIS.

COMMENTARIUS
RABBI DAVIDIS KIMCHI
In aliquot
PSALMOS
DAVIDICOS,
E PRIMIS,
in sermonem Latinum versus
A B
AMBROSIO JANVIER

LIBER PSALMORUM.

PSALMUS PRIMUS.

BEATITUDINES viri illius (ſunt) qui non ambulavit in conſilio improborum, & in via peccatorum non ſtetit, & in conſeſſu deriſorum non ſedit.

2. Sed in lege Domini voluntas ejus, & in lege ejus meditabitur die ac nocte.

3. Et erit ſicut arbor plantata juxta rivos aquarum, quæ fructum ſuum dabit in tempore ſuo; & folium ejus non defluet: & omne quod faciet proſperabitur.

4. Non ſic improbi (erunt) ſed tanquam gluma, quam disjicit ventus.

5. Ideò non reſurgent improbi in judicio; neque peccatores in cœtu juſtorum.

6. Quoniam novit Dominus viam juſtorum: via autem improborum peribit.

אַשְׁרֵי הָאִישׁ אֲשֶׁר לֹא הָלַךְ
בַּעֲצַת רְשָׁעִים וּבְדֶרֶךְ
חַטָּאִים לֹא עָמָד וּבְמוֹשַׁב
לֵצִים לֹא יָשָׁב ׃

כִּי אִם־בְּתוֹרַת יְהוָה חֶפְצוֹ וּבְתוֹרָתוֹ
יֶהְגֶּה יוֹמָם וָלָיְלָה ׃

וְהָיָה כְּעֵץ שָׁתוּל עַל־פַּלְגֵי־מָיִם אֲשֶׁר
פִּרְיוֹ יִתֵּן בְּעִתּוֹ וְעָלֵהוּ לֹא־יִבּוֹל וְכֹל־אֲשֶׁר־
יַעֲשֶׂה יַצְלִיחַ ׃

לֹא־כֵן הָרְשָׁעִים כִּי אִם־כַּמֹּץ אֲשֶׁר
תִּדְּפֶנּוּ רוּחַ ׃

עַל־־כֵּן לֹא־יָקֻמוּ רְשָׁעִים בַּמִּשְׁפָּט
וְחַטָּאִים בַּעֲדַת צַדִּיקִים ׃ כִּי־יוֹדֵעַ יְהוָה
דֶּרֶךְ צַדִּיקִים וְדֶרֶךְ רְשָׁעִים תֹּאבֵד ׃

COMMENTARIUS.

RABBI D. KIMCHI.

PSAL. I V. I. **B**Eatitudines viri illius, &c. Dictio אשרי *aschre* semper est pluralis numeri: cujus hæc ratio & sensus est, quod non soleant homines aliquem prædicare beatum ob unicum bonum qnod in illo teperietur, aut propter unam felicitatem quæ illi contingет; sed ob multa bona quæ in eo deprehendent; dicent de ipso אשריו *aschrau*, beatitudines ejus sunt. *In* isto autem Psalmo complectitur David institutionem hominis, quidque ipsum facere deceat in præsenti vita, & præmium quod justos, & pœnam quæ impios manet. Estque hic Psalmus insignis admodum. quapropter ab ipso Librum est auspicatus. Et quidem quod dicit, *Qui non ambulavit in consilio*, enarrat primo viam malam, ut & in alio loco dicit, *Declina à malo*
Psal. 34. *& fac bonum*: Primùm enim omnium addiscit
37. homo viam concupiscentiæ hujus vitæ, nempe e-
Gen. 8. 21 dere, bibere & lætari, in quibus etiam adolescit, sicut Scriptura dicit. *Sensus enim & cogitatio humani cordis in malum prona sunt ab adolescentia sua.* Cùm itaque homo, eo ætatis & sensus pervenit, ut incipiat ex seipso discernere bonum & malum, ut dicitur communiter. tum etiam admonet eum David ut recedat à via improborum, neque ambulet in consilio eorum. Porro הרשעים *hareschahim*, improbi seu scelerati sunt habendi, qui summo æstuant desiderio divitias comparandi, &

quorum

פירוש רד"ק

אשרי האיש . מלת אשרי היא
לעולם בלשון רבים . וזה הטעם
כי לא יאשרו האדם בטובה אחת
ותמצא בו או בהצלחה אחת
שתזדמן לו אלא בטובות רבות
שימצאו בו יאמרו עליו אשריו ·

וכלל דוד בזה המזמור תורת האדם ומה שראוי לו לעשות בזה העולם . והגמול לצדיקים והעונש לרשעים . והוא מזמור נכבד מאד לפיכך החל ספרו בו . ואמר אשר לא הלך בעצת רשעים .

ספר תחלה הדרך הרע . כמו שאמר גם כן סור (תלים לד)
מרע ועשה טוב . כי מתחילה ילמוד האדם מנעוריו
דרך תאות העולם הזה לאכול ולשתות ולשמוח
ובהם הוא גדל . כמו שאמר כי יצר לב האדם (בראשית ח)
רע מנעוריו : וכשיעמוד אדם על דעתו
ויתחיל להכיר הטוב והרע כמו שאמר .
הזהירו גם כן שיסור מדרך הרשעים ולא

quorum cordis cupiditas omnis ad præsens duntaxat sæculum fertur, nec bonum inter & malum dijudicant; sed prædantur, furantur & interficiunt parandæ pecuniæ causa, præ irrequieta cordis sui
Job. 34. aviditate. Dictio enim רשע, *reschaa*, anxieta-
1. *Sam.* tem significat, ut patet ex hoc loco. *Ipso enim*
14. *concedente pacem, quis est qui conturbet*. & ex illo.
Eccl 8.8. *Quocunque se vertebat, turbabat.* Item, *& neque*
Ibid. *salvabit inquietudo possessores suos.* Et, *Ne inquietus sis nimis.* Atque ea de causa conjunxit verbum הלך *halach*, ambulavit, cum רשעים *reschaim*, improbis. Quibus etiam consilium attribuit, eo quod ipsi sedentes aliis hominibus consulunt ut se audiant, & ostendunt eis per modum consilii, quod bonum sit corradere & congregare divitas, genioque indulgere. Unde & homo sæpe ita seductus errat in hoc ipso, cum res illa recta ipsi appareat extrinsecus tantùm aspecta, nec attentè satis quid illam consecuturum sit, considerat. Deinde sequitur: *Et in via peccatorum non stetit*: quia nimirum homo peccatum committit stans in loco suo quietus, opere scilicet, sermone & corde. Cæterum vox דרך *derech*, via, hoc in loco non signi-
Exod. 18 ficat viam qua pedibus itur, sed conversationem &
Job. 17. occupationem hominis, ejusque opera sicut su-
Isai. 58. menda est in istis locis: *Et ostendes eis viam per*
Psal. 119 *quam ambulent.* Et, *Apprehendet justus viam suam.* Et, *Ne facias vias tuas.* Et, *Vias meas enunciavi.* Similiter & in aliis locis. Est ergo sensus horum verborum, *non stetit*, non moram fecit, nec cum eis peccatoribus operam & occupationem conjunxit, nec in eorum societate constitit, ne videlicet eorum addisceret opera. Additur, *Et in consessu derisorum non sedit*. Sunt autem derisores, astuti & docti ad malum, arrogantes, quique mala adversùs alios homines loquuntur, & probris ac conviciis eos aspergunt, revelantes secreta aliùs alii. Hoc autem convenit in homines inertes, otiosos, sedentes in platearum angulis:

atque

ילך בעצתם . והרשעים הם החכמים לקנות
ממון ותאוות להם בעולם הזה ולא יבחינו
בין הטוב והרע ויגנבו ויגזלו ויהרגו בעבור
הממון מרוב חרדת להם . כי ענין הרשע איוב לד
ההרדה . כמו והוא ישקיט ומי ירשיע. שמואל יד
ובכל אשר יפנה ירשיע . ולא ימלט רשע
את בעליו . אל תרשע הרבה . ומפני זה
סמך הלך עם רשעים . וסמך עמהם העצה .
כי הם יושבים ויועצים בני אדם לשמוע אליהם
ומראים להם פנים דרך עצה. כי היא טובה
לאסוף ולכנוס ולשמוח . וברוב ישגה האדם בזה .
כי תישר בעיניו הטובה הנראית לו לעיניו ולא
יביט לאחריתה . ואמר ובדרך חטאים לא
עמד . כי החטא יעשה אותו האדם
בהיותו עומד במקומו שוקט במעשה ובדבור
ובלב . ופירוש ובדרך אינו דרך ההליכה
אלא המנהג ועסק האדם ומעשהו . כמו
והודעת להם את הדרך ילכו בה . ויאחז שמות יח
צדיק דרכו . מעשות דרכיך . דרכי ספרתי . איוב יז
והדומים להם . ופי' לא עמד . לא נתעכב ישעיה נח
ולא הסתכל עמהם ולא עמד בחבורתם כדי תלי' קיט
שלא ילמוד ממעשיהם . ואמר ובמושב לצים
לא ישב . והלצים הם הערומים בדעת לרע

atque eam ob causam dixit David: *Et in consessu derisorum non stetit.* Ecce autem in tribus isti verbis omnino hominis situs & dispositiones continentur; aut enim ambulat, aut stat, aut sedet cubatio enim sub sessione comprehenditur; qu etiam cubatio fit ut plurimùm ad somnum capiendum. adde quod cum dormit homo, ne bonum operatur aut malum. Cum ergo dicit *Beatus vir qui non ambulavit, &c.* admonet eum ut non faciat secundum opera eorum. & propterea beatum prædicat eum hominem qui a eorum viis recedit, sicque ab eorum operibu separatur. Magistri autem nostri faustæ recordationis, qui locum hunc exposuerunt, ita d illo disquirunt. Quando quidem aliquis renuit ambulare, quomodo stetit? & cum non steterit quomodo dici potest sedisse? sed isti objectiôn sic tibi respondendum est, quod si homo aliqui in consilio improborum ambulet, fore tanden ut stet in via peccatorum; atque si in ea steterit, fore ut sedeat id consessu derisorum; & s sedeat, sequi tandem inde ut & derideat; si autem derisor fiat, de eo Scriptura pronuntiat
Prov. 9. *Si autem derisor fueris, solus portabis malum*

V. 2. *Sed in lege Domini voluntas ejus, &c.*

Hic vult dicere, si recedit à via mala, necdum tamen facit bonum, ecce nondum perfecta facit opera sua, nec ab hominibus prædicabitur beatus, quia dicitur ita alio in loco, *Declina à*
Psal. 34. *malo & fac bonum.* Huc etiam spectant Magistri nostri, piæ memoriæ, cum ita loquuntur Qui sedet & non facit transgressionem, huic merces deputari solet, quasi præceptum adimplesset. Eodem sensu ijdem illud intelligunt d eo cui occasio peccandi ad manum venit, à qua tamen fuit liberatus, eo quod scriptum sit. *Diverte à malo & fac bonum*, hoc est. Declina à malo ea conditione ut facias bonum. Ipse David
Psal. 119 alibi dicit. *Etiam qui non operantur iniquitatem*

in

ומתגאים ומדברים רעות על בני אדם ונותנים
דופי ומום בבני אדם ומגלים סוד זה לזה.
והענין הזה לאנשים בטלים יושבי קרנות.
ומפני זה אמר ובמושב לצים לא ישב. והנה
בשלשה אלה כל תכונות האדם ותכונותיו או
הולך או עומד או יושב. והשכיבה בכלל הישיבה
היא. ועוד כי השכיבה לישן ברוב. ובעוד
שהאדם ישן לא יעשה לא טוב ולא רע. ובאמרו
אשרי האיש וגומר. הרי שהוסירו שלא יעשה
כמעשיהם. ועל זה מאשר האדם שנמנע
מדרכם. ונפרש ממעשיהם ומה שפירשו
בו רבותינו זכרונם לברכה הוא מה שאמרו.
וכי מאחר שלא הלך היאך עמד. ומאחר
שלא עמד היאך ישב. אלא לומר לך שאם
הלך סופו לעמוד ואם עמד סופו לישב.
ואם ישב סופו ללון. ואם לן עליו הכתוב אומר
משלי ב ולכת לבדך תשא: כי אם בתורת. אמר
אם סר מדרך הרע ולא עשה טוב הנה לא
השלים מעשהו ולא יאמרו עליו אשריו
תלים יד כן אמר סור מרע ועשה טוב. ואף על פי
שאמרו רבותינו זכרונם לברכה ישב ולא עשה
עבירה נותנין לו שכר כעושה מצוה. הם גם
כן פירשו והוא שבאת דבר עבירה לידו ונוצל
מחנה

in viis ejus ambulaverunt. Ipsi præterea Magistri nostri eum qui prauam concupiscentiam retrænat, eodem loco habent ac si præceptum implevisset, posteaquam peccandi occasio ipsi ad manum venit: atque hoc ipsum innui à Davide, cum suprà dicit. *Etiam qui non operati sunt iniquitatem*, &c. Ut sensus sit, cum iniquitatem non fecerunt, necesse est ut ambulent in viis ejus, sicque bonis operibus studeant. Idem sentit hic David. *Beatus vir qui non ambulavit*, &c. Quid autem sit ipsi faciendum, subjungit. *Sed in lege Domini voluntas ejus.* Porro dictio חפץ, *hhefets*, voluntas seu studium, includit disciplinam & opus ipsum, ut accipitur
Isai. 58. in isto Isaiæ loco; *Non facias voluntatem tuam.* Nec etiam opus recté fieri solet, nisi adjunctam habeat doctrinam: *Et in lege ejus:* Eadem verba repetit ex more Linguæ Sanctæ. simili etiam modo bis consequenter repetitur di-
Gen. 6. ctio *Noahh*, *Noahh*, in eodem versu; bis etiam repetitur vox Israël in uno versu. quod & in aliis adhuc locis non raro contingit. Est enim mos Linguæ Hebraicæ, quod elegantiæ causa fieri dicitur. Cæterum Magistri nostri, faustæ recordationis, hunc locum sic edisserunt. Principio quidem, inquiunt, vocatur Lex Domini, at ubi tandem in ea addiscenda corroboratus est ac profecit, jam Lex ejus facta est, & vocatur nomine ipsius תורתו, *thoratho*, hoc est, Lex illius. Significatio etiam vocis יהגה, *iehgue*, meditabitur, cordis actionem notat, quasi diceret, jugi mentis solicitudine considerabit; qua notatione accipitur & infra, *Et meditatio cordis*
Psal. 19. *mei in conspectu tuo semper*; jam enim antea meminerat disciplinæ & operis, quare nunc tantum meminit intentionis cordis; & cogitationis illius, quæ die noctéque debet esse de Lege & Præceptis Dei qui propterea mandavit ut de il-

lis

ממנה . שנאמר סור מרע ועשה טוב . סור
מרע על מנת לעשות טוב . וכן הוא אומר
ת"ים קיט אף לא פעלו עולה בדרכיו הלכו . והם
חשבו מי שכבש יצרו למעשה כאילו עשה
מצוה כיון שבא לידו העבירה . וכן הוא
אומר אף לא פעלו עולה בדרכיו הלכו . והם
חשבו מי שכבש יצרו למעשה כאילו עשה
מצוה כיון שבא לידו העבירה . וכן הוא
מה שאמר אף לא פעלו עולה ונומר . אעפ"י
שלא פעלו עולה צריך שילכו בדרכיו ויעשו
מעשה טוב . וכן אמר אשרי האיש אשר לא הלך .
אלא אם יעשה בתורת ה' חפצו . ובכלל החפץ
ישעי' נח הלמוד והמעשה . כמו עשות חפציך . ולא
יכשר המעשה מבלי הלמוד : ובתורתו . כפל
בראשי' ו שבתורתו כמנהג והלשון כמו נח נח ג'
פעמים בפסוק אחד . וב' ישראל בפסוק אחד
ואחרים זולתם . כי כן דרך לשון עברי .
ואמרו כי הוא דרך צחות ורז"ל דרשו בתחלה
נקראת תורת ה' ולבסוף שנתחזק בה ללמוד
נעשית תורתו ונקראת על שמו : ופי'
תלים יט יהגה . יהגה בלבו כמו הגיון לבי לפניך . כי כבר
זכר הלמוד והמעשה : ועתה זכר כוונת לבו
ומחשבתו שתהיה היום והלילה מחשבתו על
התורה ועל המצות. ולפי' זה עליהם בכל עסק

lis Lege & præceptis, in omni opere quod fit; haberetur ratio, sicut etiam dixerunt Sapientes *a* Omnia opera tua fiant propter cœlum. Illa porro verba, *Meditabitur die ac nocte*, sic volunt accipi. Studio Legis vacabit diu noctuque quod si dicant aliqui, quomodo fieri potest ut quis dies noctesque insumat in Legis meditatione? Quo modo, & quo tempore, opera sua & artes exercere poterit? Sed dicendum est, quod quisquis observat mandatum de applicandis *b* Oratoriis, huic Scriptura tantum attribuit, ac si dies noctesque divinæ Legi discendæ impenderet. Imo quidam ex illis Magistris hoc de illo asserunt qui legit lectionem, *Audi*, matutini & vespertini. Sed nos
Deut. 6. 4 simplicem sensum & literalem prosequimur, secundum quem si verbum יהגה *iehgue*, meditabitur, pro discendi studio accipimus, sensus horum verborum, die, ac nocte, talis erit, ac si diceretur: Omni temporis spatio quo liber erit à negotiis & curis domesticis, lectioni dabit operam, sive id otii nanciscatur per diem sive per noctem.

V. 3.

a Hæc sententia reperitur in Capitulis Patrum cap 2. monetque omnia homini esse agenda propter Deum, seu divini nominis gloriam; sicut & Apostolus 1. Cor. 10. 13. *Existimant aliqui Hebræos inter Dei nomina recitare vocem* שמים schamaim, *cælum, sed verius esse videtur figuratè pro Rege Regiam nominari. Sic* Daniel. 4. Math. 12. Luc. 5. *Vocant Deum cælum eo quòd cæli sunt sedes eius.*

Elias Levita in Thesbite. *b Oratoria seu precatoria*, Hebr. תפלים tephillim, *vocantur membranulæ loro coriaceo inclusæ, quas precaturi Judæi sibi applicant fronti & brachio sinistro. In his autem membranulis descriptæ sunt minutissimis characteribus sententiæ quædam ex Sacra Scriptura desumptæ; unde in*

מעשה אשר יעשה . כמו שאמרו וכל מעשיך יהיו לשם שמים : בתורתו יהגה יומם ולילה. שיתעסק בלימוד . ואמרו וכי אפשר להגות יומם ולילה . מלאכתו ואומנתו היכן ומתי יעשה , אלא כל המקיים מצות תפילין מעלה עליו הכתוב כאילו למד יומם ולילה . ויש אמרו כל הקורא קריאת שמע שחרית וערבית . ואנחנו נאמר על דרך הפשט אם נפרש יהגה בלמוד הפך יהיה פי׳ יומם ולילה כל עת שיהיה פנוי מעסקיו ומחיתו בין מן היום בין מן הלילה : והיה כעץ . דמה האדם הטוב לעץ שתול על פלגי מים . ואמר האדם שיסור מרע ויעשה טוב הנה הוא כעץ השתול
על

novo Testamento Matth. 23. *dicuntur Phylacteria, q. d. conservatoria Legis, quod ejus summam complecterentur, &c. An vero ista usum habuerint authorem, an imperentur* Exod. 13. *&* 17. *&* Deut. 6. *non pauci merito dubitant.*

c. *Lectionem Audi matut. Est illud* Deuteron. 6. Audi Israel, Dominus Deus noster, dominus unus est. *& duo versus sequentes, quos Judaei quotidie bis recitant mane & vesperi, quasi fidei suae symbolum. Atque ob illud gloriantur in libro precum suarum se esse gentem quae nomen Dei unicum faciat, vel praedicet. Quia nempe abrogatâ Deorum pluralitate, cujus criminis & nos Christianos falso insimulant, bis de die canunt: Dominus Deus noster Dominus unus est.*

V. 3. *Et erit ſicut arbor plantata.* &c. Hominem probum aſſimilat arbori quæ plantata eſt juxta rivos aquarum, dicitque de illo homine qui recedit à malo & facit bonum, quod ſit inſtar arboris plantatæ juxta fluenta aquarum, quæ continuo vigore abundat; ſic ille ſemper eſt ſuâ ſorte contentus; ſive parum ſive multum habeat unde vivat. Per hæc autem verba, *juxta rivos aquarum*, ejuſmodi aquæ ſignificantur, quarum unus rivus ex una parte & alter ex altera parte decurrat; & quæ ſubter illam diffluant ſic ut arbor ipſa perpetuo ſecus ipſas ſit poſita, *quæ fructum ſuum dabit in tempore ſuo*. arbor enim conſita in loco arido, & expectans pluviam, ſi aliquando contingat eam non deſcendere ut arbori neceſſaria eſt, illa non dabit fructum ſuum in tempore ſuo, ſed potius impedietur; & ob ſiccitatem ſuam tardius ſuum fructum proferet. At vero arbor ſecus aquarum decurſus prantata fructum ſuum dabit in tempore ſuo, foliumque ejus non defluet; nam folia ob nimiam ſiccitatem ſolent ex arboribus decidere. cum autem illæ ad rivos aquarum extiterint, nequaquam earum folia defluunt. Porro iſtud, *In tempore ſuo*, refertur ad duo, quaſi dicat. Non defluet ejus folium in tempore ſuo, ſcilicet tempore quo Sol cum calore ſuo prodit, quo tempore illius umbra neceſſaria eſt hominibus: tum enim refrigerium in illa invenient homines illac iter facientes. & quieſcent ſub ea, nempe ſub umbra foliorum, bibentque de aquis quæ ſub illa diffluunt, ac de fructu ejus comedent. Solent enim hyemali & pluvio tempore ex pleriſque arboribus decidere folia; hîc ſingulari quadam virtute fit, ut etiam in hyeme non decidant folia ejus. quod etiam contingere ſolet in quibuſdam arboribus, ob innatam quam habent humiditatem.

Et

על פלגי מים שיהא שבע לעולם . כן הוא ישמח לעולם בחלקו . אם מעט ואם הרבה יאכל ופי' פלגי מים . שיהא פלג מים מזו הפיאה ופלג מים מזו הפיאה ויעברו תחתיו ולעולם הוא עליהם: אשר פריו יתן בעתו . כי העץ שהוא במקום לחה מקוה למטר בעת שלא ירד המטר לפי הצורך לא יתן פריו בעתו אלא יתעכב ויאחר להוציא פריו מפני צמאונו: אבל העץ השתול על פלגי מים יתן פריו בעתו . ועלהו לא יבול כי מפני חורב יפול העלה וכשהוא על פלגי מים לא יפול עלהו . ובעתו שזכר במקום שנים כאילו אמר לא יבול עלהו בעתו והוא עת צאת החמה שצריך צלו לבני אדם . והנה ימצאו בו מרגוע בני אדם העוברים ושבים וינוחו תחתיו לצל העלים . וישתו מהמים אשר תחתיו ויאכלו מפריו . כי בימות הגשמים יפלו העלים מרוב האילנות כי על דרך הפלגה הוא שאפילו בימות הגשמים לא יפול עלהו כמו שהוא במקצת העצים מטבע הלחות אשר בו . וכמו שאמר יחזק' מ"ז לא יבול עלהו ולא יתום פריו לחדשיו יבכר והיה פריו למאכל ועלהו לתרופה : כן האדם הטוב יקחו ממנו העולם מוסר . והוא שילמדו ממנו תורתו ומעשיו הטובים ועלהו לא יבול שיחסו בכל דרכיו הטובים . ורבותינו זכרונם לברכה

Ezech.47 Et quemadmodum Ezechiel Propheta loquitur de quadam arbore; cujus folium non marcescet, neque deficiet fructus ejus, sed in mensibus suis maturescet; eritque fructus ejus in cibum, & folium ejus in medicinam: ita est de homine bono, quia nempe mundus ab eo disciplinam accipiet, hoc est, discent ab illo homines legem, ejus institutionem, & bona ejus opera. *Et folium ejus non defluet*, quia nimirum in umbra viarum ejus bonarum sperabunt. Cæterùm Magistri nostri, faustæ recordationis, verba illa, *in tempore suo*, censet explicanda de illo qui factus ad docendum idoneus, tum solùm docet, cùm docendi tempus attigerit, nec id munus ante præstitutum tempus usurpat: quod ubi contigerit, sese à docendo non subducit. Unde, *in tempore suo*, hunc habet sensum: Cum tempus est discendi, discit; cum vero tempus est operandi, tunc operatur. Illud præterea, *& folium ejus non defluet*, interpretantur iidem Magistri de sermonibus piorum hominum etiam minus seriis, quos observatu dignos judicarunt: quo voluerunt significare, bonorum colloquia, quamvis de rebus hujus sæculi, ejusmodi esse, ut homo ex illis addiscere queat, vel quod ad mores informandos spectat, vel quod ad mutuam inter homines conversationem pertineat. *Et omne quod faciet, prosperabitur:* hoc est, si vacaverit divinæ Legi fortunatæ erunt erunt ejus divitiæ. Est autem totus hic versus ita exponendus, ut sit bona precatio & pollicitatio bonæ mercedis, hoc sensu: Si homo declinet à via mala, & faciat bonum, remunerationem ejus fore, ut fiat similis arbori plantatæ juxta decursus aquarum. Cæterum sapiens Rabbi Abraham filius § Esræ, faustæ

§ *Doctissimus Interpres iste dicitur filius Hezra*

פירשו בעתו שמורה בעת שהגיע להוראה ולא קודם עתו וכהגיע עתו לא ימנע עצמו מן ההוראה. ופירוש בעתו בעת הלמוד למוד ובעת המעשה עשה ועוד פירשו רבותינו זכרונם לברכה ועלהו לא יבול שאפילו שיחה בטילה צריכה לימוד: כלומר שיחת חולין שהם יכול האדם ללמוד מהם מוסר העולם והנהגת הבריות זה עם זה:

וכל אשר יעשה יצליח: אם עוסק בתורה בכסיו מצליחין. ויש לפרש הפסוק הזה דרך ברכה ושכר טוב כי אם יסור מדרך רעה ויעשה טוב יהיה גמולו שיהיה כעץ שתול על פלגי מים.

והחכם רבי אברהם בן עזרא זכרונו לברכה פירוש כי פרי הנפש החכמה שתהיה מלאה חכמת אלהים להכיר בוראה ומעשיו העומדים לנצח ותתדבק בעולם

faustæ memoriæ, hæc verba, *quæ fructum suum dabit in tempore suo*, interpretatur de anima sapiente, quæ tunc erit plena Dei cognitone, ad cognoscendum Creatorem suum: & quod opera ejus in æternum duratura sint; quod etiam ipsa in mundum superiorem, seu vitam æternam demigratura sit, quum à corpore suo separata fuerit: non secus ac fructus arboris, qui postquam maturus factus est, ab illa decerpitur; quia non amplius ea opus habet, eo quod solum propter fructum arbor existat. Illa etiam verba, *& folium ejus non defluet*, exponit idem de bona viri probi memoria, juxta illud Sapientis: *Memoria justi erit in benedictione.* Illud autem,
Prov. X.
Et omne quod faciet &c. exponit de substantia, liberis, & gloria viri justi.

V. 4. *Non sic improbi.* Cum his peccatore etiam ac derisores simul complectitnr, quos omnes dicit non esse viro probo similes, eo quod nulla ab illis ad alios homines utilitas derivetur; quin potius damnum eis inferant: & omnis illorum motus ad malum dirigatur, non secus ac gluma: dictio enim מוץ, *mots*, significat minutissimam paleam, seu quisquilias, ex quibus homines nullam prorsus utilitatem capiunt; sed quæ à ventis huc illuc ocyus citius disjiciuntur suâque agitatione damnum inferunt; lædendo enim diuerberant faciem & oculos hominum ultro citroque migrantium; vel certé dispergit illas ventus in domos & hortos, quod sine damno non contingit, Verum, secundum postremam expositionem qua præcedentem versum explicuimus, ita ut in eo significetur præmium & retributio quæ justos manet, expositio hujus versus talis erit, ut nempe significentur perituri

tan

quod genus suum ad Hezram referret: aliàs patrem habuit Melr.

העליון בהפרדס מעל גזעיהם כשהפרי המבושל
באילן ויפרד ממנו ואין צריך לו כי בעבור הפרי
יהיה שען : ועליהו לא יבול . וכרו הטוב עלי
כתרך . זכר לדיק לברכה . וכל אשר יעשה .
הון ובנים וכבוד : לא כן הרשעים וכללם
החטאים והלצים ואמר כי הרשעים אינם כן כי
לא יהנו מהם בני אדם אבל יזיקו להם ותנועתם
לרע הוא כמו המוץ והוא הדק שכתבן שלא
יהנו ממנו בני אדם והרוח תדפנו קל מהרה ויזיק
בתנועתו שיכה העוברים והמכים בפניהם ובעיניהם
או תדפנו הרוח לנתים ולגנות ויזיק . ולפירוש
האחרון שפירשנו הפסוק לפנים מזה דרך שכר וגמול
יהיה פירוש זה הפסוק שיאבדו הרשעים קל מהרה
כמו המוץ אשר תדפנו רוח : על כן לא

tandem impij æquè subito ac palea, quam hinc inde venti turbo dispellit.

V. 5. *Ideo non resurgent improbi*, &c. Propterea improbi, qui ambulant in via mala, quamdiu degunt in hoc sæculo non resurgent in judicio, vult dicere, in die judicij; hoc est, in die mortis non erit eis resurrectio. Quod etiam de peccatoribus dicendum est. & idem item de derisoribus est judicium, quibus non erit resurrectio in cœtu justorum; quia justis in morte erit resurrectio, at improbis non erit resurrectio §: sed peribit illorum anima simul cum corpore eorum in die mortis. Dicit vero in cœtu justorum; cùm enim justus moritur, anima ejus voluptate perfruitur cum animabus justorum in gloria Dei, quæ est in supremo sæculo.

V. 6. *Quoniam novit Dominus viam justorum.*) *Hic* versus est expositio præcedentis; quia enim dixerat, *in cœtu justorum*, neque explicuerat quisnam sit status congregationis iustorum post mortem, hoc idcirco iam declarat dum dicit, *quoniam novit*, &c. Quorum verborum sensus est: Agnoscit illos, & curam illorum habet ut eis benefaciat. Quo sensu dicitur & illud: *Quid est homo quod agnoscis eum*; Item,
Psal.144 *Quem nosset Deus facie adfaciem.* Nec non illud,
Deut.34 *Quoniam cognoui dolores ejus*, &c. Et *Agno-*
Exod. 3. *visti in angustiis animam meam.* Et, *Ego noui*
Psal.31. *te in deserto.* Hac etiam ratione dicitur, *Et*
Os. 13. *non erat qui cognosceret me.* Item, *Sit bene-*
Psal.142 *dictus qui agnouit te.* Vult ergo dicere Dauid,
Ruth. 2. quod Deus superexaltandus congreget ad se ani-
1Sam.25 mas iustorum, quodque eas agnoscat, & singu-

la-

§. *Ex istis verbis colligi posse videtur Kimhium sentire cum aliis Semi-Saducæis Judæis non futurum malorum resurrectionem, licet alibi, ut etiam mox in fine Psalmi contrarium sentire videatur.*

יקומו על כן הרשעים הולכים בדרך רע בעולם הזה לא יקומו במשפט רוצה לומר ביום הדין והוא יום המיתה לא תהיה להם תקומה · וחטאים גם כן · והוא הדין לכלם לא תהיה להם תקומה בעדת צדיקים כי הצדיקים במותם תהיה להם תקומה · אבל הרשעים לא תהיה להם תקוה . אלא תאבד נפשם עם גופם ביום המיתה ואמר בעדת כי בשימות הצדיק נפשו עם נפשות הצדיקים ומתענגת עם כבוד האל בעולם העליון : כי יודע . הפסוק הזה פירוש לאשר לפניו . כי אמר בעדת צדיקים ולא פירש באיזה ענין הם עדת הצדיקים לאחר המיתה . לפיכך פירש ואמר כי יודע . ופירוש יודע מכיר ומשגיח בלי קמ"ד

דכריסל"ד להטיב להם . וכן מה אדם ותדעהו . אשר ידעו

larem earum ratiônem habeat, ut eas bonis omnibus cumulet & satiet bonitate sua, notitia sua & prouidentia. Quod quidem ingentissimum est bonum, & remumeratio quàm optima, sicut his verbis exprimitur: *Erit anima Domini meo ligata quasi in fasciculo viventium apud Dominum Deum tuum. Via autem impiorum peribit.* Cùm enim moriuntur, non est eis resurrectio, ut jam dixit superius: *Non resurgent improbi in judicio*, sed peribunt animæ illorum, & ibunt in perditionem: ut etiam dicitur ab Abigail: *Porro inimicorum tuorum anima rotabitur quasi in impetu & circulo funda*, &c.

PSALMUS SECUNDUS

1. QUare cum fremitu concurrerunt gentes, et populi meditati sunt inania?

2. Statuerunt sese Reges terrae. et Principes consultarunt simul adversus Dominum, et adversùs Christum ejus.

3. Dirumpamus vincula eorum, et projiciamus à nobis funes ipsorum.

4. Qui habitat in coelis, irridebit: Dominus subsannabit eos.

5. Tunc loquetur ad eos in ira sua:

ה' : כי ידעתי את מכאוביו : ידעת בצרת
שמות ג' נפשי אני ידעתיך . ועל זה הדרך ואין לי מכיר .
יהי מכירך ברוך . אמר שהשם יתעלה אוסף נפשות
הצדיקים אליו ויודעם ומכירם להטיב להם ולהשביעם
מטובו ומדעתו והשגחתו שהיא הטובה הגדולה
שמואל א' כה והגמול הטוב . כמו שנאמר והיתה נפש
אדוני צרורה בצרור החיים את ה' אלהיך : ודרך
רשעים תאבד . כי כמותם אין להם תקומה
שמואל א' כה כמו שאמר לא יקומו ותאבדנה נפשותם וילכו לאבדון
כמו שנאמר . ואת נפש אויביך יקלענה וכו' .

למָה רָגְשׁוּ גוֹיִם וּלְאֻמִּים
יֶהְגּוּ־רִיק׃
יִתְיַצְּבוּ מַלְכֵי־אָרֶץ
וְרוֹזְנִים נוֹסְדוּ־יָחַד עַל־יְהוָה וְעַל־מְשִׁיחוֹ׃
ב נְנַתְּקָה אֶת־מוֹסְרוֹתֵימוֹ וְנַשְׁלִיכָה
מִמֶּנּוּ עֲבֹתֵימוֹ׃

ſua, et in furore ſuo conturbabit eos.

6. Et ego inunxi Regem meum super Sion montem ſanctum meum.

7. Narrabo ſuper decretum: Dominus dixit ad me, Filius meus es tu ego hodie genui te.

8. Poſtula à me, et dabo tibi Gentes. hereditatem tuam: et poſſeſſionem tuam terminos terrae.

9. Conteres eas in virga ferrea: et tanquam vas figuli confringes eas.

10. Et nunc Reges intelligite: erudimini qui judicatis terram.

11. Servite Domino in timore, et exultate ei cum tremore.

12. Oſculamini filium, nequando iraſcatur, et pereatis de via: cùm exarſerit in brevi ira ejus, beati omnes qui confidunt in eo.

יוֹשֵׁב בַּשָּׁמַיִם יִשְׂחָק אֲדֹנָי יִלְעַג־
לָמוֹ׃

אָז יְדַבֵּר אֵלֵימוֹ בְאַפּוֹ וּבַחֲרוֹנוֹ
יְבַהֲלֵמוֹ׃

וַאֲנִי נָסַכְתִּי מַלְכִּי עַל־צִיּוֹן הַר־
קָדְשִׁי׃

אֲסַפְּרָה אֶל חוֹק יְהוָה אָמַר אֵלַי
בְּנִי אַתָּה אֲנִי הַיּוֹם יְלִדְתִּיךָ׃

שְׁאַל מִמֶּנִּי וְאֶתְּנָה גוֹיִם נַחֲלָתֶךָ
וַאֲחֻזָּתְךָ אַפְסֵי אָרֶץ׃

תְּרוֹעֵם בְּשֵׁבֶט בַּרְזֶל כִּכְלִי יוֹצֵר
תְּנַפְּצֵם׃
וְעַתָּה מְלָכִים הַשְׂכִּילוּ הִוָּסְרוּ שֹׁפְטֵי
אָרֶץ׃
עִבְדוּ אֶת יְהוָה בְּיִרְאָה וְגִילוּ בִּרְעָדָה׃
נַשְּׁקוּ־בַר פֶּן־יֶאֱנַף וְתֹאבְדוּ דֶרֶךְ
כִּי־יִבְעַר כִּמְעַט אַפּוֹ אַשְׁרֵי כָּל־חוֹסֵי
בוֹ׃

COMMENTARIUS.

V. 1. QUare *cum fremitu concurrerunt*, &c. Psalmus iste ordine est secundus. Sic enim ipsum invenimus in omnibus libris correctioribus, quod nempe sit caput Psalmorum, & in eorum supputatione scribunt eum secundum. Cæterùm, quidam è Magistris nostris dixerunt Psalmum primum, *Beatus vir*, & hunc *Quare* &c. unum esse Psalmum. Dicunt insuper Davidem, omnem materiam quæ illi cordi maximè fuit, incepisse per hanc vocem אשרי *aschre*, Beatus; & eam quoque conclusisse per illam eandem.

Sic hanc Psalmorum partem inchoavit per dictionem *Beatus*, & illam per hæc verba finivit, *Beati omnes qui confidunt in eo.* Porro ratio cur Psalmi hoc & illo ordine simul sint conjuncti non constat nobis: qua scilicet de causa, ea dispositione qua nunc extant, compositi fuerint: nec enim secundum ordinem rerum gestarum sunt dispositi: quod vel patet ex Psalmo tertio, qui est de negotio Absalomi, multi tamen post illum alii sunt, quorum argumenta sunt de rebus quæ multo tempore ante factum Absolomi contigerunt. Hoc etiam patet ex fine hujus libri, ubi ponitur Psalmus centesimus quadragesimus primus, qui continet orationem Davidis cum latitaret in spelunca: quæ certé res temporibus Saulis accidit. Quapropter non possumus certo definire Psalmos eo ordine fuisse dispositos, quo res ipsæ contigerunt. Hunc vero Psalmum edidit David & cecinit in principio regni sui, nempe quando contra ipsum congregatæ sunt Gentes, juxta illud quod dicitur: *Et audierunt Philisthæi quod unxissent David in*

Re-

למה רגשו גיים זה המזמור הוא מזמור השני
וכן מצאנו אותו בכל הספרים המדוייקים שהוא
ראש מזמור ובחשבון כותבים אותו שני . ומקצת
מרבותינו אומרו כי אשרי ולמה רגשו גוים מזמור
אחד הוא ואמרו כל פרשה שהיתה חביבה על דוד
פתח בה באשרי וסיים בה באשרי . וזאת הפרשה
פתח בה באשרי האיש וסיים בה אשרי כל חוסי
בו . וטעם למה נסמך מזמור זה למזמור זה
לא נודע אבליכו למה סדר אותם כסדר אשר
הם מחוברים כי אינם מסודרים על סדר המעשים
כי הנה המזמור השלישי הוא על דבר אבשלום
ואחריו כמה מזמור שהם עלייני קדם מעשה
אבשלום וזמן רב . והנה כסיף ספפר מזמור
קמ"א בהיותו במערה תפילה שהיה בימי
שאול לפיכך לא נוכל לפרש כי נסדרו המזמורים
על סדר המעשים וזה המזמור חברו ואמרו דוד
בתחילת מלכותו שנתקבצו עליו הגוים .
כמו וישמעו פלשתים כי משחו את דוד שמוא ב ה
למלך על ישראל ויעלו כל פלשתים לבקש את תלים מו
דוד . וזהו שאמר למה רגשו שכל יחזקאל ל
הפלשתים עלו . ורגשו ענין קבוץ והמון
רב

Regem super Israel, *& ascenderunt omnes Philisthæi ut quærerent* David. Atque inde est quod dicat: *Quare cum fremitu concurrerunt Gentes.* Omnes enim Philistæi simul ascenderant: vox etiam רגשו, *rageschou*, congregationem & multam cum fremitu turbam designat: sic infra
Psal.64. dicitur, *Absconde me à tumultuoso concursu operantium iniquitatem.* Hinc etiam paraphrasis Chaldaica horum verborum Ezechielis 32: 12. *Cessare faciam turbam Ægypti*, sic habet; & dissipabo strepitum Ægypti. *Meditati sunt inane.* Cùm enim bellis quæ cum Saule gesserant, Israëlitas devicissent; ipséque Saul cum filiis suis interemptus fuisset, populúsque magna plaga percussus: & à morte Saulis ad illud usque tempus non fuerat Rex alius in Israël, ideoque dicit omnia illorum verba esse vanissima:

V. 2 *Statuerunt sese Reges terræ.)* Omnes enim Philistæorum Principes unanimi consensu & pari consilio ad bellum Davidi inferendum conspiraverunt. (e) Illos autem vocat Reges & Principes, tametsi in nullo loco videamus eos aliter vocari quàm Satrapas Philistæorum: sed quia præ superbia seipsos Reges reputabant; etsi verè non essent: vel etiam fortè sic eos appellat, eo quod alii Gentium vicinarum Reges cum ipsis copias suas conjunxissent. *Consultarunt simul*, omnes ipsi in unum coierant consilium. Porro consilium hic significatur per vocem יסד *iesod*, fundamentum, quia nimirum consilium id est operi, quod fundamentum est ædificio, *Adversus Dominum & adversus Christum ejus.* Sciebant etenim quod ex præcepto Dei regnaret David, & eum à Samuele Propheta Domini fuisse inunctum in Regem.

V. 3.

e. *Cum ipse Kimhhi circa finem Psalmi fateatur ipsum ab antiquis Hebræis de Rege Messia fuisse explicatum, si suum ipse Dominum agno-*

רכ. כמו מרגשת פועלי און. ותרגום והשבתי את המון מצרים. ואבטל ית רגשת מצראי: יסנו דיק. כי כבואם למלחמה היו נודברים נבוהות לפי שנלחו את ישראל במלחמות שאול ומת שאול ובניו ומנפש נדלה היתה בעם. ועד עתה לא היה מלך אחר לישראל מעת שמת שאול. ואמר ריק הוא כל דבריהם: יתיצבו. שהתיצבו כל סרני פלשתים בעצה אחת והסכמם לבוא להלחם עם דוד. וקראם מלכים ורוזנים אף על פי שלא ראינו בשום מקום שקראם אלא סרני פלשתים. הם בגאותם היו חושבים עצמם מלכים ואינם. ואפשר גם כן שנועדו עמהם מלכים אחרים מן הגוים: נוסדו יחד. כתיעצו כולם כאחד. וכאמרו העצה בלשון יסוד כי כן העצה למעשה כמו היסוד לבניין: על ה׳ ועל משיחו. כי ידעו כי על פי ה׳ מלך דוד ושמואל נביא ה׳ משחו למלך: נכתקה. הם היו אומרים ננתק מוסרות ישראל וקשורה שנקשרו יחד והסכימו

vissent, verba hæc in eum juxta exactissimam significationem convenire percepisset: figuraté solum in Davidem & minus proprié, ut ipsi Apostoli Judæis asserunt Actor. 4: 27.

V. 3. *Dirumpamus vincula eorum.* Hæc dicebant Philiſtæi. Dirumpamus vincula Iſraëlitarum, & colligationes quibus conſpirarunt ſimul, & unanimiter conſenſerunt ut Davidem conſtituant Regem. Jam enim ſeptem effluxerant anni, necdum pari conſenſu ſimul convenerant omnes Tribus Iſrael ut eum crearent Regem: nunc autem cùm omnes conſpiraſſent ad illius electionem, dixerunt Philiſtæi *Dirumpamus vincula eorum, & projiciamus à nobis funes ipſorum.* Eandem rem dicit, ſed vocabulis diuerſis: ſic enim eſt mos linguæ ſanctæ: dictiones vero מוסרות, *moſeroth*, & עבות, *auoth*, ſignificant fortiſſimos funes, quibus figuratè denotatur forte conſilium, fixùſque conſenſus.

V. 4, *Qui habitat in cœlis irridebit*, Quoniam ſuperius dixerat eos conueniſſe contra Dominum, ut irritum facere niterentur verbum ejus, jam ſubjungit quod ipſe in cœlis habitet, unde verba illorum audiet, eoſque deridebit ac ſubſannabit. Quod vero deriſionem ac ſubſannationem Deo benedicto attribuat *D*auid, hoc fit per metaphoram & anthropopathiam: ſolet enim homo illum deridere & ſubſannare quem deſpicit, & nihili prorſus faciendum exiſtimat.
Pſal, 59, Eodem adhuc modo loquitur de Deo infrà: *Tu autem, Domine, deridebis eos, ſubſannabis om-*
Pſal, 37, *nes Gentes*, Et alio in loco, *Dominus autem irridet eum quoniam proſpicit, quod venit dies ejus*. Nec emphaſi caret illud quod dixit *Qui habitat in cœlis*, idem enim eſt ac ſi diceret, qui per-
Pſal, 102 manes, quemadmodum exprimitur alibi *Tu autem, Domine, in æterum permanebis*, Quo ſenſu debet ſumi dictio ישיבה, *ieſchiua* ſeſſio, vel habitatio, quoties in ſcriptura *D*eo bene-
Pſal, 123 dicto attribuitur, veluti in iſto loco, *qui in altis habitat*, &c, Idcirco autem dixit in cœlis,

quia

והסכימו להמליך את דוד · לפי שעמדו שבע שנים שלא הסכים כל ישר' עליו להמליכו ועתה הסכימו עליו כולם אמרו פלשתים ננתק מוסרותיהם · ונשליכה ממנו עבותימו · והוא כפל דבר במלות שונות והענין אחד . וכן מנהג הלשון . והמוסרות והעבות הם החבלים החזקים · והם משל לעצה ולהסכמה החזקה : יושב בשמים ישחק . לפי שאמר כי הם נועדו יחד על ה' לבטל דברו אמר כי הוא יושב בשמים וישמע דבריהם וישחק וילעג להם : ובאמרו ישחק וילעג על האל יתברך הוא על דרך משל כלשון בני אדם שישחק האדם וילעג למי שבוזה אותו ואינו נחשב בעיניו לכלום ·
תלים נט וכן ואתה ה' תשחק למו תלעג לכל הגוים ·
תלים לז ה' ישחק לו כי ראה כי יבוא יומו . ובאומר יושב בשמים ענין יושב עומד . כמו ואתה ה' לעולם תשב · וכן כל ישיבה שנמצא על
תלים קי האל יתברך · כמו היושבי בשמים : המגביהי
תלים קכג לשבת . ובאמרו בשמים לפי שהם קיימים ועומדים לעד ולא יפסקו אישיהם כמו אשי הארץ : אז ידבר אלימו · אז כי שמע דבריהם ואותם ידבר אליהם באפו ובחרונו יבהלמו . ודבריו עמהם הם אפו וחרונו שישלח להם : ויש מפרשים ידבר מענין דבר כפל

quia ipsi stabiles sunt & in æternum duraturi ; non enim singularia eorum cessationi obnoxia sunt, ut contingit in terrenis.

V. 5. *Tunc loquetur ad eos.* Cum nempe audiet vanos illorum sermones & superbiam, loquetur ad eos in ira suo, & in furore suo conturbabit eos. Porro verba ipsius ad illos, non aliud sunt quam ira ejus & furor quibus contra eos puniendos utetur. Quidam tamen vocem ידבר *iedabber*, exponunt, perdet, ut de-
Exod. 9 sumat eam significationem à nomine דבר, *deuer*, quod pestem significat, ut in illo loco, *Et pes-*
2. Paral. 22. *tis valde grauis*: quo etiam sensu verbum hoc sumitur alibi: *Et interfecit omnem stirpem Regiam.* unde & illud quod sequitur, אלימו, *elemo*, explicant quasi esset à nomine, אילים, *elim* fortes eorum, quo modo sumitur hoc loco, *Et*
Ezech. 17 *fortes terræ tollet*, Sed prior explicatio sensui conformior est.

V. 6. *Et ego inunxi.* Quomodo, inquit, cogitant ipsi regnum è domo Dauidis auellere, cum ego constituerim eum Regem & inunxerim. Cæterum dictio, נסכתי *nasacti*, denotat prin-
Jos. 13. cipatum, & magnam dignitatem, ut apud Josue: *Et Principes Sihon.* & apud Danielem, sed & Deos eorum cum Principibus eorum.
Dan. 11. *Regem meum*, idem est ac si diceret; Regem qui meus est, quoniam *feci* ego ut regnaret:
1. Sam. 19. secundum illud quod dicitnr apud Samuelem, qua providi mihi regem in filiis ejus, ubi dictio, *mihi*, idem significat ac si diceret, qui colat me: & hunc sensum habent hic verba ista, *Regem meum.* Eadem vero contrarium habent
Psal. 74. alio in loco, ubi nimirum David de Deo loquens dicit. *Deus autem Rex meus est ab antiquo*, ubi *Rex meus*, idem est ac qui regnat super me. sic enim sæpe serviles literæ pronominum affixorum similem sensum efficiunt

ut

מאד וכן ותדבר את כל זרע הממלכה ויפרשו
אלימו כמו אלי הארץ . שפירושו תקיפי הארץ . ד"ה ב כב
והראשון קרוב : ואני נסכתי . אמר איך
יחשבו הם לעקור המלכות מבית דוד ואני
המלכתי ונסכתי אותו . ומלת נסכתי עניין דניאל יא
קבינות וגדולה . כמו נסיכי סיחון . וגם
לאלהיהם עם נסיכיהם . ומלכי ר"ל המלך
שלי . כי אני המלכתיו · כמו שנאמר כי
ראיתי בבניו לי מלך ר"ל לי לעבודתי · וכן
אמר מלכי · ויאמר בספך ואלהים מלכי מקדם · תלים לט
ר"ל המולך עלי · וכן שימוש אותיות הכינוי · תלים לח
וכן הסר מעלי נגעך . מנגד נגעי יעמודו ישעיה כו
ושמחתים בבית תפילתי · שמעתי את תפלתך .
והדומים להם כמו שביארנו בספר מכלול בחלק
הדקדוק ממנו . ואמר על ציון הר קדשי לפי שלא
נכבשה מלורת ציון עד שבא דוד לכבשה · לפיכך ישעיה לח
נקרא ציון וירושלים עיר דוד · ואחר שכבשה
נאספו פלשתים להלחם בו · אספרה אלי חוק
והו מאמר דוד שאומר זה הסיפור אשים לי
לחק ולמכתב · ומה הוא הסיפור כי ה' אמר לו
אלי בני אתה · וממנו באה לי המלוכה

Psal. 39, ut patet istis locis. *Aufer à me plagam tuam*
Psal. 38, Et, *e regione plagæ meæ steterunt.*

Ita etiam, Et *lætificabo eos in domo orationis meæ.* Et, *Audivi orationem tuam.* Et multa his similia occurrunt, quemadmodum explicuimus in libro (*a*) *Miclol*, in ea parte in qua agitur de Grammatica. Dicit porro, super Sion montem sanctum meum, eo quod capta non fuerit Arx Sion, donec venit David ad illam subjiciendam; & eam ob caussam, ipsa Sion & Jerusalem, dicta est civitas David. Quæ postquam capta fuisset, tum demum Philistæi congregati sunt, ut pugnarent contra illum,

V. 7. Narrabo super decretum Hæc sunt verba Davidis, dicentis, ponam in statutum & consuetudinem, hanc narrationem. Quænam vero est ista narratio? Hæc nimirum, quia *Dominus dixit ad me, filius meus es tu.* Ab ipso enim mihi regnum obvenit, & ea propter, nullus est homo qui de illo jure contendere possit, quoniam Deus suscepit me in filium. sicut dixit Samueli, *Quia providi mihi Regem inter*
1 Sam. 10 *filios ejus.* ac si diceret, Rex iste, meus est, & filius meus, & servus meus qui mihi obtemperat: omnis enim qui ita mihi obedit, ut Deo serviat, vocabitur filius, sicut filius qui patri obtemperat, & illi servire paratus est. Quo
Deut. 14, etiam sensu dictum est illud, *Filii estis Domini*
2, Sam. 7, *Dei vestri.* Item & illud, *Ego ero illi in pa-*
f. 10. *trem, & ipse erit mihi in filium.* Et, filii Dei viventis. *Ego hodiè genui te,* dies quo in regem unctus fuit, ipse est quo Deus eum suscepit in filium, ut suprà dictum fuit, *Providi mihi in regem.* Dicit etiam *hodie genui te,* quia eo ipso die Spiritus Domini cœpit esse in Davide, sicut scriptum est. *Et irruit Spiritus Domini*

a. Est liber hujus Auctoris in quo studuit com-

ולכן אל יערער שום אדם עליו כי ה' לקחני
שמואל א לבן · כמו שאמר לשמואל כי ראיתי בבניו
לי מלך · כלומר המלך הזה לי הוא ובני
הוא ועבדי הוא ושומע אלי · כי כל מי
ששומע אלי לעבודת האל יקרא בני · כמו
שהבן שומע אל האב ומזומן לעבודתו · וכן
דברי' יד בנים אתם לה' אלהיכם · אני אהיה לו
שמואל ב ז לאב והוא יהיה לי לבן · ואמר בני אל
הושע י חי : אני היום ילדתיך · היום שהמשח
הוא היום שלקחו האל לו לבן · כמו שאמר
לי מלך · ואמר היום ילדתיך כי אותו
היום נולדו בו רוח אלהים · כמו שכתוב
שמואל א י ותצלח רוח ה' אל דוד מן היום ההוא ומעלה ·
ומהיום ההוא ומעלה אמר שירים ומזמורים ברוח
הקדש שנולדה לו ונאצלה עליו מהאל . וכן רוח
דברים לב גבורה נוספה בו מהיום ההוא ומעלה' וכן צור
דברים לב ילדך . שגדל אותך ונתן חכמה בלבך ושכל
ביום מעמד הר סיני . וכן אמר הלא הוא אביך
קנך : כי אם אמר ילדך קנך על היצירה לא היה
כי לישרא' יותר מאשר בני אדם : הלא
תראה

plecti omnia ad lingua Sancta cognitionem necessaria. Vide Præfat,

1 Sam. 10. *mini in David, ab illo die & deinceps*: Ab eo namque die & deinceps Cantica & Psalmos composuit, afflatu Spiritus sancti, qui in ipso fuerat factus, & à Deo in ipsum delapsus. Ita etiam Spiritus fortitudinis ipsi collatus est ab ipso tempore & deinceps. Pari modo loquitur
Deut. 31. Scriptura, dum dicit, *Deum qui te genuit oblitus es.* Hoc est, qui educauit te, & dedit sapientiam in corde suo & intellectum, illo die quo stabas in monte Sina. Et sic dicitur ibidem, *Nonne ipse est pater tuus qui possedit te?* Si enim diceret tantum hæc, genuit te, possedit te, de formatione omnibus communi, non magis spectarent Israelitas, quam ceteros homines. Nonne aduertis etiam, quid ibidem adhuc dicatur, nempe; hæccine redditis Deo? ac si diceret, hæcne est retributio quam ipsi rependitis pro tot quibus vos cumulauit beneficiis? Nonne ipse est pater tuus & possessor tuus? Et dicit, *Deum qui te genuit oblitus es*, & non recordaris formatoris tui: quemadmodum dixerat, ipse est pater tuus; quasi diceret, ipse fuit vobis quasi pater, & quasi parturiens, hoc est quasi mater.

V. 8. *Postula à me.* Hoc est, & ipse Deus dixit mihi, postula à me, & dabo Gentes hereditatem tuam, juxta illud quod illi per Prophetam dixit: *Et interfeci omnes inimicos tuos à*
2 Sam. 7. *facie tua, fecique tibi nomen grande, juxta nomen magnorum qui sunt in terra.* Additque
2 Sam. 1. paulo post, *Et fuerunt Idumæi serui David.* Item, *Facti sunt Syri serui David.* Et alio in loco, *Egressumque est nomen David in omnes terras, & dedit pauorem ejus super omnes Gen-*
1 Paral. 14. *tes.* Et hoc est, quod verbis istis exprimit, *Et dabo Gentes hereditatem tuam, & possessionem tuam terminos terræ,* hoc est, extremitates terræ: dictiones enim אפס, *Ephes*, & קץ, *Vets*, viciuitatem habent in significatione.

V. 9.

תראה מה שאמר הלהא תגמלו זאת ה
כלומר זהו הגמול שתגמול לו על כל הטובה
שעשה לכם · הלא הוא אביך קנך · ואמר
צור ילדך תשי · ותשכח אל מחוללך . כמו
שאמר אביך : כי הוא לכם כמו האב
והמחוללת והיא האם : שאל ממני · והוא
אמר לי שאל ממני ואתנה גוים נחלתך ·
שמואל ב ז כמו שאמר לו ואכריתה את כל אויביך מפניך
ועשית לך שם כשם הגדולים אשר בארץ ··
ואמר ויהיו אדום עבדים לדוד ותהי ארם עבדים
שמואל ב ח לדוד · ואמר ויצא שם דוד בכל הארצות
ד"ה א יד וה' נתן פחדו על כל הגוים · זהו שאמר
ואתנה גוים נחלתך ואחוזתך אפסי ארץ :
והם קצות הארץ . ואפס וקץ קרובים
בעניין : תרועם · וכן אמר לי על כל
הגוים שיקומו עליו . אמר לי תרועם בשבט
ברזל ככלי יוצר תנפצם · תרועם פירוש
ירמיה טו תשברם · וכן הירוע ברזל · ירוע כבירים :
וכן תנפצם הוא עניין שבר אבל עם פזור ·
כי השובר כלי חרס מתפזרים שבריו . וכן
ונפוץ הכדים ועושה כלי חרס נקרא יוצר :
ועתה מלכים . אמר להם דוד למלכים אשר
באו

V. 9. Conteres eas. Sic, inquit David, mihi dixit Deus de omnibus Gentibus quæ contra me insurgent dixit, inquit, mihi, *Conteres eas in virgâ ferreâ, & tanquam vas figuli confringes eas.* Porro dictio, תרעם *throem*, idem significat, ac תשברם, *tischbérem*, conteres eas. Quo in significatu accipitur etiam
Jerem. 15. apud Jeremiam, *Nunquid ferrum conteret ferrum?* Item apud Job: *Conteret fortes.* Vox
Job. 34. תנפצם, *thenapetsem*, eam denoat confractionem quæ cum dispersione fiat, cum enim vas fictile confringitur, fragmenta ejus disperguntur: quo sensu dicitur in libro judicum, *Et confringes lagenas*: qui vero testaceum vas effingit, figulus appellatur.

V. 10. Et nunc Reges intelligite. Hæc David ad illos Reges dirigit, qui convenerant ad bellum ipsi inferendum: intelligite & scitote, o Reges, in vestra potestate non esse situm, Dei opus irritum facere. Ipse enim præcepit de me ut essem Rex. quomodo igitur contra Deum ausi estis inire consilium? Intelligite igitur & serio considerate vos nullo modo posse Divinum opus impedire. Erudimini, hoc est, si hucusque stulti fuistis, & malè cogitastis, facite jam ut sapiatis & suscipite disciplinam, neque ita insolescatis.

V. 11. Servite Domino in timore. Velitis id quod ipse vult, & servite illi in timore, ut vobis ab ipso timeatis, & scitote quoniam apud illum est potentia & fortitudo, & non apud vos, qui contra me venistis cum tam ingentibus copiis. *Et exultate*, ne irascamini propter regnum meum, sed gaudete potius & exultate, quia hæc est Dei voluntas, & à facie ejus contremiscite.

V. 12. *Osculamini filium.* Vox נשקו, *naschecou*, eandem hoc loco significationem habet

כאו להלחם אתו מלכים הסכילו ודעו כי אין
בכם יכולת לבטל מעשה האל והוא זוה עלי להיות
מלך · ואיך נועדתם על ה' הסכילו והנו לב כי
לא תוכלו לבטל מעשה ה' : הוסרו · ואם הייתם
עד עתה סכלים ובמחשבה רעה הסכילו וקחו מוסר
אל תנבהו : עבדו את ה' · רצו במה שהוא
רוצה ועבדוהו ביראה שתיראו ממנו ותדעו' כי לו
הכח והגבורה ולא עמכם שבאתם בעם רב :
וגילו · אל יחרם לכם במלכותי אבל תשמחו
ותגילו · כי רצון האל הוא ורעדו מפניו : נשק ברא"ם
בר · כמו וינשק לכל אחיו · ובר כמו בן · וכן משלי לא·
תלים ענ מה ברי ומה בר בטני · או פי' מן לברי
לבב · ואם יהיה ענינו כן יהיה פירושו
נשקו זה הבן שקראו הא בן · כמו

Gen. 45. bet, ac in isto. ubi dicitur, *Et osculatus est omnes fratres suos.* dictio etiam, *bar*, i-
Prov. 5. dem valet hîc, ac בן, *ben*, filius, ut accipitur in illo Proverbiorum loco; quid. fili-mi, quid, inquam, fili, uteri mei. Vel deducitur ejus significatio à nomine, בר *bar*, quod purum significat, ut accipitur infrà,
Psal. 73. *Utique bonus est Deus Israel, his qui puro sunt corde*. Porro si accipiatur in significatione filii, sensus erit, osculamini filium illum, quem Deus ipse suum appellavit filium, ut suprà dicitur, Filius meus es tu. Ratio autem dicti hujus Osculamini, desumenda est à consuetudine qua seruus heri su manum deosculari solet. Si vero significatio vocis בר, *bar*, à puriate sumatur, is erit sensus: quod mihi & vobis est? sum etenim mundo corde, nec ulla est in me erga vos iniquitas, propter quam ad preliandum contra me conveniatis: sed me potiùs osculari deberetis, ac profiteri quod ego ex Divino mandato Rex fuerim constitutus. Non malè etiam dictio בר, *bar*, exponi potest, ut significet electum, sicut acci-
1. Sam. 17. pitur in illo loco, *eligite vobis virum*. Qua etiam ratione dicitur de Saule, quod sit electus
2 Sam. 21 Domini. *Nequando irascatur*. Nisi quantocyus convertamini a viis vestris malis, Deus contra vos irascetur, & peribitis de via. *Cum exarserit in breui ira ejus*, hoc est, quia propemodum exardescet ira ejus, contra vos, si adhuc perseueretis in nequitiis: quasi diceret, nisi quam primum conversi fueritis. Illud vero *preatis*
Psal. 1. 6. *de via*, accipi debet ut illud supra, *& via improborum peribit*. unde constat, & viam alicujus perire, & aliquos perire propter viam suam, quæ perit, idem esse. Similis modus loquendi apud Isaiam occurrit, *Et eritis velut quercus*
Esai. 1. 30. *marcescens foliis suis*, hoc est, cujus folia marcescunt, unc & ipsa quercus marcescens appellatur

שאמר בני אתם · וטעם נשקו כמו שהוא מנהג
העבד לנשק יד האדון · ואם יהיה ענינו כן
פי' מה לכם ולי כי אני בר לבב ואין בי עון
שתבאו ותלחמו בי · אבל עליכם לנשק לי
להודות שאני מלך במצות האל · ויתכן לפרש בר
מן ברו לכם איש · על דרך שאול בחיר ·
פן יאנף · אם לא תשובו במהרה מדרכיכם
הרעים יאנף האל עליכם ותאבדו דרך :
שמוא' א' י · כי יבער במעט אפו . כמעט שתעמדו על רשעיכם
יבער אפו עליכם · כלומר אם לא תשובו במהרה ·
תלים א · ופי' ותאבדו דרך · כמו דרך רשעים תאבד :
והנה הדרך תאבד והם אובדים מאבד דרכם
שהיא אובדת · כמו נובלת עלים שהעלים
ישעיה א · נובלים : ותקרא האלה נובלת · וכן קרועי
ישעיה לו · בגדים · כי הבגדים קרועים ולא הם ויקראו
מאבד בגדיהם שהם קרועים · וכן מגולתי
רמיה מ"א · זקן · והדומי' להם · ואומר אחרי כל

חוסי

latur: qua etiam ratione & illud dicitnr, *venit*
2. Reg. *Eliacim; & Sobna, scissi vestibus*. nam eorum
81. 11. tantum vestes scissæ erant, non vero ipsi; dicuntur tamen scissi propter vestes, quæ erant discissæ. Hoc etiam modo sumi debet illud apud Ieremiam, *rasi barbâ*; & his similia. Porro
Jerem. addit, *Beati omnes qui confidunt in eo*. sicut ego
41. 4. hodie beatus sum, quia in eo sum confisus & ejus ope servatus sum, vos autem perituri estis: quod si & vos in eo spem vestram collocetis, dicetur quoque de vobis, quod beati sitis. Sunt porro qui hunc Psalmum exponant de (f) Gog & Magog, & de Messia, hoc est de Rege Messia, & sic ipsum interpretati sunt Magistri nostri piæ memoriæ. Et si hac ratione exponatur hic Psalmus, sensus ejus erit dilucidus: sed vero videtur similius Davidem hunc Psalmum de seipso composuisse sicut nos explicuimus.

f. Varias de Gog & Magog cum Christianorum tum Hebræorum sententias recensendi non est hic locus. ipse sanè kimchi ad caput 38. *&* 39.

PSALMUS TERTIUS.

Psalmus David, cùm fugeret a facie Absalom filii sui.

1. DOmine quàm multiplicati sunt qui affligunt me multi insurgunt adversum me!
2. Multi dicunt de anima mea: non

חוסי בו כמוני היום שאני חסיתי בו ונושעתי בו ואתם תאכלו · ואם תחסו בו גם כן יאמרו עליכם אשריכם · ויש מפרשים זה המזמור על גוג ומגוג ומשיח הוא מלך המשיח · וכן פירשו רבותינו זכרונם לברכה · ומכואר זה המזמור על זה הדרך אבל הקרוב הוא כי אמרו דוד על עצמו כמו שפירשנו׃

Ezechiel existimat Gog esse nomen Regis ; & Magog regionis in qua ipse regnet , quique Jerosolymam sit oppugnaturus , & à Messiâ Rege interociendus , &c.

מזמור לְדָוִד בְּבָרְחוֹ מִפְּנֵי אַבְשָׁלוֹם בְּנוֹ׃
יְהוָה מָה רַבּוּ צָרָי רַבִּים קָמִים עָלָי׃
רַבִּים אוֹמְרִים לְנַפְשִׁי אֵין יְשׁוּעָתָה לּוֹ בֵאלֹהִים סֶלָה׃
וְאַתָּה

non eſt ſalus ipſi in Deo ejus.

3. Tu autem Domine clypeus es circa me : gloria mea et erigens caput meum.

4. Voce mea ad Dominum clamavi : et exaudivit me de monte ſancto ſuo.

5. Ego accubui et dormivi: evigilavi, quia Dominus ſuſtentat me.

6. Non timebo decem millia populi, qui circumquaque poſuerunt adverſum me (caſtra.)

7. Exurge Domine, ſalvum me fac, Deus meus, quoniam tu percuſſiſti omnes hoſtes meos (in) maxilla : dentes peccatorum contriviſti.

8. Domini eſt ſalus : et ſuper populum tuum benedictio tua.

COMMENTARIUS.

P*Salmus Davidis cum fugeret*, &c, Magiſtri noſtri piæ memoriæ, differentes ſuper hunc Pſalmum, eum editum fuiſſe à Davide opinati ſunt, cum fugiens aſcenderet per-

cli-

וְאַתָּה יְהוָה מָגֵן בַּעֲדִי כְּבוֹדִי
וּמֵרִים רֹאשִׁי׃

קוֹלִי אֶל יְהוָה אֶקְרָא וַיַּעֲנֵנִי מֵהַר
קָדְשׁוֹ סֶלָה׃

אֲנִי שָׁכַבְתִּי וָאִישָׁנָה הֱקִיצוֹתִי כִּי
יְהוָה יִסְמְכֵנִי׃

לֹא אִירָא מֵרִבְבוֹת עָם אֲשֶׁר
סָבִיב שָׁתוּ עָלָי׃

קוּמָה יְהוָה הוֹשִׁיעֵנִי אֱלֹהַי כִּי
הִכִּיתָ אֶת־כָּל־אֹיְבַי לֶחִי שִׁנֵּי רְשָׁעִים
שִׁבַּרְתָּ׃

לַיהוָה הַיְשׁוּעָה עַל־עַמְּךָ בִרְכָתֶךָ
סֶלָה׃

מזמור לדוד בברחו . דרשו בו רז״ל כי
כשהיה דוד עולה במעלה הזיתים אמר דוד שמואל ב
זה המזמור . שנאמר ודוד עולה במעלה טו
הזיתים

cliuum olivarnm, eo quod scriptum sit apud Samuelem, *David autem ascendebat per clivum olivarum scandens & flens.* Atsiquidem fleret, quomodo Psalmum edidit? Si Psalmum edidit, quare tum flevisse dicitur? Sed respondendum, quod cum dixisset ei Propheta, *Ecce ego suscitabo malum aduersum te de domo tua*, tum cogitauit apud se David, hoc forté eventurum per aliquem é servis suis, ant per alienigenam, aut alium é domesticis suis, qui sui non esset miserturus. At ubi cognovit hoc per filium suum esse futurum, misericordiam sibi ab illo sperandam cogitavit, & tum quidem Psalmum dictavit. Illi ipsi prætereà dixerunt: sic apud se cogitabat David, Jacob Pater noster fugit, sicut dicitur, *Et fugit Jacob.* Moyses etiam fugit, sicut de illo dictum est, *Et fugit Moyses*, &c. Fugio ego sicut & ipsi: existimaueram me certa morte afficiendum fore, nunc vero cum exulem, hoc exilio meam iniquitatem expiandam esse confido. Dicebat autem, *Memor fui judiciorum tuorum a sæculo Domine, & me consolatus sum* hoc est, memor fui Priscorum, & aduerti ita mecum esse actum sicut cum ipsis actum fuerat, unde non parum consolationis accepi, novi enim mihi ob fugam condomandum esse peccatum meum: hoc ubi dixisset, mox hunc Psalmum est exorsus. Jam quod spectat ad literalem & simplicem sensum, sciendum est, has scriptiones quæ dicuntur Psalmi, non fuisse sic denominatas eo tempore quo primum sunt editæ, sed tum demum cum cœperunt in templo aut publicè decantari. Hujus generis sunt multi Psalmi, ut is cujus titulus est, *Cum venisset Doeg Idumæus & annuntiasset Sauli*, &c. sic & ille, cui hic titulus præfigitur, *Cum venissent Ziphæi*. &c. Item ille; *Et custodierunt domum ut illum interficerent.* Quod etiam dici debet de Psalmis qui

2 Sam. 15. 30.
2 Sam. 12. 11.
Hos. 13.
Exod. 2. 15.
Psal. 119. 52
Psal. 52.
Psal. 54.
Psal. 59.

הזיתים עולה וזוכה . אם זוכה לזה
תזמור · ואם מזמור למה זוכה אלא כיון
ש"ב ז שאמר לו הנביא הנני מקים עליך רעה
יב מתוך ביתיך · אמר שמא עבד או בהין או
ממזר הוא מבני בבית שאינו מרחם עלי ·
כיון שראה שבנו הוא חשב שירחם עליו ·
סוטה יג ואמר מזמור · ועוד אמרו כך אמר דוד
יעקב אבינו ברח שנאמר ויברח יעקב ·
שמות ב משה ברח שנאמר ויברח משה · ואני בורח
כמותם · הייתי סבור שנתחייבתי מיתה
ועכשיו שאני גולה גלות מכפרת עון · אמר
תלים קיט זכרתי משפטיך לעולם ה' ואתנחם · זכרתי
הראשונים והתנהג עמי כמו שהתנהגת עמם
התנחמתי וידעתי כי בברחי כאהל לי העון :
התחיל ואמר מזמור לדוד · ולפי דרך הפשט
כי המזמורים לא היו נקראים מזמורים בשעת
מעשה אלא על שם שהיו מזמרים בהם בבית
תלים נב המקדש · וכן בבוא דואג האדומי ויגד
תלים כג לשאול · וכן בבוא הזיפים · וכן וישמרו
תלים נט את הבית להמיתו · וכן הנאמרים על לשון
הגלות ועל חורבן ירושלם : כמו מזמור
תלים עט לאסף אלהים באו גוים · וכן כולם
הנאמרים על דוד בשעת מעשה שהיה דוד
בהם H h

שמלה בתפילתינו בזה הענין והחכם רבי
חבקוק ג אברהם בן עזרא זכר צדיק לברכה פירש
ישעיה סב שהוא כמו אמת ואני אומר כי איננה מלת
ענין : ופירוש לשון הנכסה מן סולו
המסילה כלומר באותו המקום שהיא נזכרת
ונקראת זאת המלה היתה הרמת קול
במזמור · והראייה לו תמצא אותו אלא בזה
חבקוק ג׳ ספר ובתפלת חבקוק שהיתה שיר כמו
שכתוב גם כן שם למנצח בנגינותי : ואתה
ה׳ מגן בעדי · הפך דבריהם שאומרים
שאין לי תקוה לא בעולם הזה ולא לעולם
הבא · הם חושבים ואומרים כן · ואתה
תעשה עמי בהפך ותהיה מגן בעדי להצילני
בעולם הזה · ומגן בעדי לעולם הבא ·
והכבוד הוא הנפש · כמו ויגל כבודי למען
תלים טז יזמרך כבוד · ומגן סובר עומד במקום
תלים ל שנים · מגן בעדי · ומגן כבודי . או

qui causas dirimebant, & Senatores seu Magistratus quorum consilio resp. administratur. Pater autem domus Judicii seu Synedrii magni & Senatus, vocabatur is qui secundus erat a capite Synedrii, qui נשיא *nasi, princeps appellabatur, ad cujus dexteram sedebat pater domus judicii, qui &* משנה*, mischne, secundarius est appellatus. Videsis Buxtorf. in Abbreviat. in* אב״ד *abd.*

& communi consilio deliberant de bello contra me gerendo. Imo etiam Semei filius Gera eo insolentiæ & impudentiæ devenerat, ut Davidem convitiis & lapidibus impeteret.

V. 2. *Multi dicunt de anima mea*] לנפשי; *lenaphshi* enim significat super anima mea: quo etiam modo sumitur litera, ל *lamed*, in isto loco, *Dic*, לי, li, *de me*, *frater meus est*. Sic

Gen. 20. & in illo. *Et interrogaverunt eum*, *viri loci il-*

Gen. 26. *lius* לאשתו, leischto, *de*, *super uxore sua*. Et ita in aliis similibus locis.

Sensus autem iste est, quod multi ex sapientissimis Israelis ut Achitophel & alii qui existimabant eam illi pœnam contigisse propter peccatum cum Betsabe commissum (quod quidem verum erat) iidem ipsi arbitrarentur nunquam regnum in Davidis potestatem restituendum, ideoque partes Absalomi secuti in ipsum rebellaverant, affirmabantque illum nullam in futuro sæculo partem habiturum: & hæc ratio est cur dixerit, *de anima mea*, Quod vero utatur voce ישועתה, *jeschouaata*, dum dicit, *non est salus ipsi*, cum duplici nota generis feminini, seu addita litera ה, *tau*, sensus est, non est salus illi futura in hoc sæculo, quia non evadet manus Absalomi; nec etiam in futuro sæculo, idcirco utitur voce ישועתה, *jeschouaata*, quasi diceret salus & salus: omnis enim geminatio vim habet ad rei auxesim indicandam, Ita etiam dictio עזרתה *ezratha*, significat multum adjutorum;

Psal. 63. & sic voces תבאתה, *thivata*, נפלאתה, *niphlata*, quemadmodum scripsimus in ea parte libri Miclol *g* in qua agitur de Grammatica. In *h* Deras autem, illa verba, *multi dicunt*, sic exponuntur, qui multi aut magni sunt in lege ut

g *Vide Præfation. de opere isto*.

h *Vox ista Derasch*, *aliàs*, *Midrasch*, *nomen*

שהיה · שהיו גם כן חושבים שלא תשוב המלוכה לו לעולם · לפיכך היו אחרי אבשלום ומרדו בו · והיו אומרים כי אין לו חלק לעולם הזה · לפיכך אמר לנפשי : ואמר אין ישועתה לו · אין ישועה לו בעולם הזה · כי לא ינצל מיד אבשלום · ואין ישועתה לנפשו בעולם הבא · לפיכך אמר גם כן ישועתה · ר"ל ישועה וישועה · כי כל כפל תוספת לכפל ענין · וכן עזרתה רב עזרה · וכן תבאתה · נפלאתה . הזכאתה כמו שכתבנו בחלק הדקדוק מספר מכלול .

שמואל א בא — וכן אמר בדרש רבים אומרים : רבים

שמואל א כב — בתורה · דואג שהיה אב בית דין כמו שכתוב אביר הרועים · ואחיתופל יועץ כאשר ישאל איש בדבר האלהים . הם היו אומרים אפשר אדם שבא את הכבשה והרג את הרועה והפיל את ישראל בחרב יש לו תשועה · אין ישועתה לו באלהים סלה . ומלת סלה רוב המפרשים אומרים שהוא כמו לעולם · וכן תרגמה יונתן בתפלת

חבקוק ג — חבקוק לעלמין · וכן היא שגורה זאת המלה

est libri, quo allegoricæ Conciones seu Homiliæ, inquisitiones, & expositiones Scripturæ continentur, non secundum simplicem & literalem sensum, sed liberæ & vagæ seu mysticæ,

qui editi fuerunt de captivitate & de vastatione
Jerosolymorum, qualis est psalmus Asaph, cu-
Psal. 79. jus initium est, *Deus, venerunt Gentes*, &c. Sic
etiam omnes illi qui compositi fuerunt de Davide, eo tempore quo ipse constitutus erat in periculo, tuncque eos edidit, at ubi liberatus est ab omnibus periculis, tum verè hi omnes fuere psalmi & hymni decantati in laudem Dei benedicti, & in gratiarum actiones, qui etiam de captivitate sunt editi, tum vero in psalmos redacti sunt postquam ab exilio judæi reversi sunt. Fieri etiam potest ut psalmus hic ideo cum præcedente conjunctus sit, quod sicut *Philistæi* contra *Davidem* arma moverant ut illum à regni possessione deturbarent, ita & Absalom filius ejus machinatus est regnum eripere de manu patris sui & illum neci tradere, ipse tamen omnibus devictis hostibus in tranquilla regni sui possessione permansit. *Porro* Magistri nostri piæ memoriæ qui psalmum secundum exposuerunt de *Gog* & Magog, sic loquuntur de ista horum duorum conjunctione; ideo inquiunt ea psalmorum pars in qua de Absalomi conspiratione agitur, conjuncta est cum ea in qua fit mentio de *Gog* & Magog, ut si quisquam homo interroget te dicens, num extat servus aliquis, qui rebellis sit in dominum suum? respondeas illi, est-ne filius qui sit rebellis in patrem suum? qui si dixerit, imo est; dicas illi vicissim, etiam hoc est.

V. 1, D*omine quàm multiplicati sunt qui affligunt me*, quoniam & ipse filius meus mihi in hostem conversus est, Amasa etiam filius sororis ipsius, Absalomi partes sequebatur; insuper & multi ex Israele quorum corda propendebant in Absalomum, & hæc est ratio cur repetat vocem *Multi*, dicens, *Multi insurgunt adversum me*. Et hi omnes contra me insurgunt

&

בהם בסכנה · אלא לאחר שנגאל מכולם היו
מזמורי' כולם · ושבח והודאה לאל ית'ג'
והנאמרים על הגלות יהיו מזמורים בסוף
הגלות · ואפשר כי נסמך זה המזמור לאשר
לפניו לפי שפלשתים באו על דוד לעורר
על המלוכה ולהלחם עמו · וכן אבשלום
בנו חשב לקחת המלוכה מידו ולהמיתו
והוא נצח הכל ונשאר במלכותו · ורז"ל שפירשו
על גוג ומגוג אמרו למה נסמכה פרשת
אבשלום לפר' גוג ומגוג שאם יאמר לך
אדם כלום יש עבד שמורד ברבו אמור
כלום יש בן שמורד באביו · אלא הוה
בבא כמי הוה : ה' מה רבו צרי · כי
אפי' בני נהפך לי לאויב · ועמשא בן
אחותו היה עם אבשלום · ורוב ישראל
שנטה לבבם אחרי אבשלום · וזהו טעם
הכפל : רבים קמים עלי · וכולם הם
קמים עלי ומתיעצים להלחם עמי · ושמעי
בן גרא שהעיז פניו לחרפו ולסקלו באבנים ·
ראשי' כא רבים אומרים לנפשי · בעבור נפשי · כמו
ראשית כו אמרי לי אחי · וישאלו אנשי המקום לאשתו
והדומים להם · והטעם כי רבים מחכמי
ישראל כמו אחיתופל ואחרים שהיו חושבים
כי היה לו זה העונש על דבר בת שבע כמו
שהיה

פירוש כבודי הפך הקלון שהיה לו בברחו :
ומרים ראשי שלא אבוש ולא יפלו פני לפני
אויבי אלא אלך בקוממיות ובהרמת הראש
כי כשתצילני יכירו וידעו כי אתה מחלת
לי שעון בזה העונש שתענישני : קולי אל
ה' אקרא · קולי אל ה' · שאקרא לו
מצרה ויענני עבר במקום עתיד · כמו
תלים ב ויענני וכמוהו רבים · או הוא כמשמעו
כי בטוח היה בזה · או רוח קדש שופיעה
על לשונו כן · והוא הנכון · כי כבר
פירשנו כי ברוח הקדש נאמרו כל המזמורים ·
וברוח הנבואה נמצא זה שהוא מדבר עבר
במקום עתיד שהוא כאילו נעשה הדבר
כיון שנאמרה ברוח הקדש : מהר קדשו ·
נוכל לפרש מהר המוריה · אף על פי
שלא היה עדין קדש אולי קבלה היתה
אצלם כי שם יהיה בית המקדש · ומפני
זה עלה דוד בברחו במעלה הזיתים · ומשם
השתחוה לאל · כי משם אדם רואה המקום
ההוא · או פירוש מהר קדשו · מהר ציון
שמואל ב טו שהשם הארון · או פי' מהר קדשו מן השמים :

לַמְנַצֵּחַ בִּנְגִינוֹת מִזְמוֹר לְדָוִד
בְּקָרְאִי עֲנֵנִי אֱלֹהֵי צִדְקִי
בַּצָּר הִרְחַבְתָּ לִּי חָנֵּנִי
וּשְׁמַע תְּפִלָּתִי׃
בְּנֵי־אִישׁ עַד מֶה כְבוֹדִי לִכְלִמָּה ג
תֶּאֱהָבוּן רִיק תְּבַקְשׁוּ כָזָב סֶלָה׃
וּדְעוּ כִּי הִפְלָה יְהוָה חָסִיד לוֹ
יְהוָה יִשְׁמַע בְּקָרְאִי אֵלָיו׃
רִגְזוּ וְאַל תֶּחֱטָאוּ אִמְרוּ בִלְבַבְכֶם עַל
מִשְׁכַּבְכֶם וְדוֹמּוּ סֶלָה׃
זִבְחוּ זִבְחֵי־צֶדֶק וּבִטְחוּ אֶל־יְהוָה׃
רַבִּים אוֹמְרִים מִי־יַרְאֵנוּ טוֹב נְסָה
עָלֵינוּ אוֹר פָּנֶיךָ יְהוָה׃
ח נָתַתָּה שִׂמְחָה בְלִבִּי מֵעֵת דְּגָנָם
וְתִירוֹשָׁם רָבּוּ׃
בְּשָׁלוֹם

ipso urbe egressi sunt, & præter alios qui postea ad eum convenerunt. *Qui posuerunt adversum me*, hoc est, qui disposuerunt aciem suam adversum me. Vel dictio שתו, *schatou*, debet exponi per vocem נלחמו, *nilhhamou*, pugnaverunt, quo sensu usurpatur apud *Esaiam*, *Bellando bellaverunt in porta*.

Esai, 22

V. 7. *Exurge Domine*, *salvum me fac*. Vox קומה, *quouma*, accentum habet in ultima syllaba; ita etiam quoties in hoc libro reperitur, præterquam in loco isto וקומה, *vequoumd*, *& exurge in auxilium meum*, ubi accentum habet in penultima. *Quoniam tu percussisti*. Jam multoties salvasti me, & hostes meos percussisti, sic & modo facturus es. Vel refertur hoc ad præsens bellum, & sensum habebit ut illud quod supra explicuimus, *Et exaudivit me de monte sancto suo*, pro exaudiet in futuro. Quod vero sequitur, לחי. *lehhi*, eundem habet sensum ac si esset, בלחי, *ballehhi*, in maxilla; per quod significatur ignominiosa percussio; ut etiam per illa verba, *dentes peccatorum contrivisti*: quæ de his sunt dicta, qui sese Davidem ipsum discerpturos esse jactitaverunt. Hoc loquendi modo utitur etiam Job his verbis, *Conterebam molares iniqui*,

Psal, 78.

Job 29. 17.

V. 8. *Domini est salus*, Et postquam salvum me feceris laudabo te & dicam, *Dominus est salus*, nec alterius beneficio quisquam saluari potest, *Et super populum tuum benedictio tua*, ne scilicet populus tuus cadat in hoc bello.

PSAL.

היו עם אבשלום לכך אשר היו עם דוד
ש"ב כב בירושלים שיצאו עמו ואותם שנתאספו אליו
אחר כן : שתו עלי שתו מלחמתם עלי .
איוב לח או פירוש שתו כלחמו · וכן שתו השערה ·
ושית בגאון גליך : קומה ה' הושיעני : קומה
תהלים לח הטעם מלרע · וכן כל קומה אשר בזה
הספר זולתי וקומה לעזרתי שהוא מלעיל ·
כי הכית · פעמים רבות הושעתני והכית
אויבי כן תעשה עתה . או פירושו על
זאת המלחמה · והוא כמו שפירשנו : ויענני
מהר קדשו · ופירוש לחי כלחי : והוא
מכת בזיון וכן שני רשעים שברת · והם
איוב כט אותם שהיו אומרין לטרפו והוא על דרך
ואשברה מתלעות עול : לה' הישועה ·
וכאשר תושיעני אודה ואמר לה' הישועה
ולא יושע אדם בזולתו : על עמך ברכתך · שלא
ימותו עמך במלחמה הזאת :

למנצח

potest quis locum istum aspicere. Vel per montem sanctum intelligit montem Sion in quo erat
2 Sam 15. Arca. Vel denique cùm dicit, de monte sancto suo, idem est ac si diceret de Cœlis; quo sensu dicitur alibi, *quis habitabit in monte sancto tuo?*
Psal. 15.

V. 5. *Ego accubui & dormivi.* Ego magna cum securitate in lecto meo jacui, & pacatè dormivi, sicut solet qui nihil penitus expavescit: *Evigilavi.* Tranquillus, non vero perturbatus, ut solet tum esse is qui præ angustia somno correptus est, qui dum expergiscitur animo est perturbato; quoniam scilicet dum adhuc dormit, mala videt somnia, secundum ea quæ apud se præ formidine recogitat: quare vero tantam ego in te fiduciam habeo? quia certo cognovi fore ut Dominus sustentet me; sic enim per somnium vidi. Porro in Deras illa verba sic explicantur; Ego accubui sine Prophetia, & dormivi absque Spiritu sancto, evigilavi autem per Chusai Arachitem, quia Deus sustentavit me per Nathan Prophetam. Hujus allegoricæ explicationis is est sensus quod namque Spiritus sanctus recessisset à Davide propter angustiam & metum quibus affectus fuerat: (k) Spiritus enim sanctus non habitat nisi super hominem alacrem. At postquam vidit Chusai Arachitem gaudio affectus fuit, siquidem novit quod ipse dissipaturus esset consilium Achitophelis: & ubi evigilavit, Spiritus sanctus habitavit super eum, & dixit, *Dominus sustentabit me per Nathan Prophetam*, quia nimirum dixerat ipsi, etiam Dominus transtulit peccatum tuum.
1 Sam 12. 13.

V. 6. *Non timebo decem millia populi.* Totus enim Israël erat cum Absalomo præter eos qui Jerosolymis cum Davide remanserant, quique cum ipso

k *Inde est illud Magistrorum effatum, Pro-*

תלים ט כמו מי ישבון בשר קדשך : אני שכבתי
ואישנה · שכבתי בבטח ואישן בשלום כאדם
שאין לו פחד : והקיצותי · ואינני נבהל
כאדם שישן מתוך הצרה שהוא נבהל בהקיצו ·
כי בעודו ישן · יראה חלומות רעים כמו
שחושב בלבו מפחדו · ולמה אני בוטח כך
כל כך : כי ידעתי כי ה' יסמכני · כי כן
ראיתי בחלום : ובדרש אני שכבתי מן
הנבואה · ואישנה מרוח הקודש · הקיצותי
על ידי חושי הארכי : כי ה' יסמכני · על
ידי נתן הנביא · ר"ל כי דוד נסתלקה
ממנו רוח הקודש מפני העצבון והפחד שהיה
בו ורוח הקדש אינו שורה אלא מתוך שמחה ·
וכשראה חושי הארכי שמח בו שידע שהוא
יפר לו עצת אחיתופל והקיץ ושרתה עליו
רוח הקדש · ואמר כי ה' יסמכני על ידי
נתן הנביא שאמר לו גם ה' העביר חטאתך :
לא אירא מרבבות עם : כי כל ישראל
היו

phetia non habitat neque inter tristitiam neque inter pigritiam. Ita Jacobo Patriarchæ toto luctus sui tempore nulla, inquiunt, Prophetia oblata fuit; sic de aliis etiam Prophetis: Videsis Rabbi Mosen in More parte 2. cap.36.

בְּשָׁלוֹם יַחְדָּו אֶשְׁכְּבָה וְאִישָׁן כִּי־אַתָּה יְהוָה לְבָדָד לָבֶטַח תּוֹשִׁיבֵנִי׃

למנצח בנגינות אמרו רז"ל המזמור הזה
נאמר בשלשה מיני שבח בניצוח בניגון
במזמור · והנראה כי המנצח הוא אשר
היה על המשוררים ועל ידי המנצחי' היו
נאמרים המזמור' והיו כותבים אותם למנגנים
ולמשוררים ולא תמצא בשום מקום למשורר
חבקוק ג ולמנגן אלא למנצח · וכן בתפילת חבקוק
ד"ה א כג למנצח בנגינותי וכן כתיב למנצח על מלאכת
ד"ה א טו בית השם · וכתיב בכינורות על השמינית
תלים ח לנצח · ויש שהיה מנצח על כלי הנקרא
נגינות · ויש על כלי שנקרא שמינית
ושם הכלים היו נאמרים השירים והניגוני'
והתפילות כל אחד לפי נגונו הידוע אצלם ·
כי חכמה גדולה היתה · והיא תעורר
הנפש החכמה והיא נחלקת ונספרת בכלל
החכמות החיצונות והכלי' שהיו בבית המקדש
להלל

animos concitatos tranquillare; sed etiam torpentes excitare, & rebus magnis, ut Prophetiæ &c. præparare, ut videre est, 1. Sam. 10. 5. & 16. 17. & lib. 2. Reg. cap. 3. 15.

ternas recensetur & connumeratur. Cæterum instrumenta musica. quibus Divinæ laudes in templo concinebantur, hæc erant. nablia, citharæ, cymbala, cornua, & tubæ: fueruntque instrumenta illa divisa secundum varias melodias, seu pulsationes musicas quæ apud antiquos notæ & in usu erant. Quædam autem ex illis appella-
1. Paral. batur עלמות *aalmoth*, ut illo in loco scribitur,
5. 20. *In nablijs cantabant super* עלעלמות *aalamoth*: scriptum etiam est: *Canticum super* עלמות *aalamoth* Alia vocatur נגינות *neghinoth* & ad illam hic Psalmus decantatus est. Alia משכיל *Maschil.* Alia מכתם *Mictam*, Alia שגיון *Schigaion.* Alia נחילות *Nehiloth.* Alia שגיונות *Schegionoth.* Alia גיתית *Githith.* Ex ipsis etiam instrumentis est quod vocatur עשור *aaschor*, aliud עוגב *ougau*, aliud מינים *minim* appellatum fuit. Et horum quodlibet suum tonum seu melodiam distinctam habuit ut notum est apud artis musicæ peritos. Et
1, Paral. reperimus scriptum de aliquo dicente: *Et qua-*
3. 6. *tuor millia laudantium Deum in musicis instrumentis, quæ ego feci ad laudes decantandas*: sed ignotum est nobis utrum illi qui musica instrumenta pulsabant manibus, etiam ore suo Psalmum decantarent: an vero simul essent qui ore psallerent & è regione illorum starent, alii qui ipsa instrumenta pulsarent. In alio enim loco
2 Paral. 7 scriptum reperimus: *Et Levitæ cum instrumentis Cantici quæ fecit David Rex Domino quoniam in æternum misericordia ejus, hymnos David ca-*
Ibid. c. 29 *nentes. Porro Sacerdotes canebant tubis ante eos.* Et in alio loco rursus scriptum est: *Universus cœtus adorabat cantans canticum & concre-*
Num. 10. *pans tubis.* Cum tamen tubæ fuerint tantum in manibus Sacerdotum, sicut scriptum est: *Porro filij Aaron Sacerdotes, clangent tubis.* Cætera vero musica instrumenta fuerunt in manibus Levitarum, ut scriptum est: *Steteruntque Levitæ ha-*

ben-

להלל הם בכלי' וכנורות ומצלתי' ושופר
וחצוצרות · והיו הכלים נחלקים על נגינות
ידועות אצלם · יש מהנגינות הנקרא
ד"ה א טו עלמות כמו שכתוב בנבלים על עלמות ·
תלים מו וכתוב על עלמות שיר · ויש שנקרא
נגינות וכן היה נאמר זה המזמור · ויש
מהם נקרא משכיל · ויש מהם נקרא
מכתם · ויש שגיון · ויש מהם נחילות ·
ויש שגיונות ויש גיתית ויש נקרא מן
הכלים עשור ויש עוגב · ויש מינים ·
וכל אחד חלוק בנגינתו כמו שהוא ידוע
אצל בעלי החכמה · ומצאנו כתוב אחד
ד"ה א כג אומר וארבעת אלפים מהללים לה' בכלים
אשר עשיתי להלל · ולא נודע אם אשר היו
הכלים בידם הם אשר היו אומרים המזמור
בפיהם או אם היו יחד המשוררים בפה
וכנגדם אשר היו מנגנים בכלי · ומצאנו
כתוב אחד אומר והלוים בכלי שיר ה' אשר
עשה דוד המלך להודות לה' כי לעולם
חסדו בהלל דוד בידם והכהנים מחצצרים
כנגדם · ועוד כתיב והשיר משורר והחצוצרות
ד"ה ב כט מחצצרים · והחצוצרות לבדם היו ביד

bentes organa David: *& Sacerdotes tenebant mihi.*

V. 1. *Cum invocavero exaudi me Deus justitia mea.* Certum esse videtur, hunc quoque Psalmum fuisse compositum à Davide cum fugeret Absalomum, ac eum dixisse, *cum invocavero exaudi me Deus justitia mea*, tu enim optimè nosti justitiam stare à me; iniquitatem vero & injuriam esse apud illos qui sese mihi opponunt, tu autem judex es super nos. Vox enim ista

Psal. 58. 12. אלהים *elohim*, semper Deum judicem significat sicut explicamus infra, ad illa verba, *utique est*

Exod. 29. *Deus judicans in terra*: sic etiam appellantur

Ibid. 22. homines אלהים *elohim*, judices, ut, *Ad Judices perveniet causa utriusque*. *Et, adducet illum Dominus ejus ad* אלהים *elohim Judices*. *In tribulatione dilatasti mihi*, pro dilatabis mihi, ut supra explicuimus, quoniam in prophetia præteritum pro futuro usurpatur, quia res ita se habet ac si jam peracta esset: ita hoc loco Spiritus Sanctus illustravit linguam vatis ac dixit, *dilatasti mihi*.

V. 2. *Filij virorum usquequo?* hoc dixit aduer-

Psal. 49. sus Magnates Israel, qui partes Absalomi sequebantur; quo etiam modo loquitur infra: *Etiam filii hominum, etiam filii virorum*, ubi per filios hominum Vulgus intelligitur, per filios autem

1. Sam, 26, virorum, proceres: sic & aliis in locis ut, *Nunquid vir tu es?* Et, *Quis vero similis tui Gideon*

Judi, 7. *fili Joas viri Israelitæ.* *Usquequo gloria mea ignominiæ erit?* gloria mea idem est ac anima mea ut superiori Psalmo. *Multi dicunt animae meae.* Vel illud, gloria mea, hoc modo potest exponi, Ego sum Rex, vos autem ignominia me afficitis, & è meo regno aufugere compellitis. *Et diligetis vanitatem*, hoc est, rem illam quæ feliciter non succedet. nempe regnum Absalomi. & hoc est quod appellat mendacium, illud scilicet cujus non est firma duratio. quo in

Isai, 58, sensu dicitur alibi, *Cujus aqua non mentientur* seu deficient.

V. 3.

במדבר י הכהנים · כמו שכתוב ובני אהרן הכהנים
יתקעו בחצוצרות · ושאר הכלים היו ביד
הלוים · וכן כתיב ויעמדו הלוים בכלי דוד
והכהנים בחצוצרות · בקראי ענני : הנכון
שנאמר המזמור הזה גם, כן בברחו מפני
אבשלום · ואמר בקראי ענני אלהי צדקי
שאתה יודע כי עמי הצדק ועם אשר כנגדי
העול והחמס · ואתה אלהים שופט עלינו ·
כי כל אלהים ענייננו כמו שפירשנו · כי יש
תלים נח אלהים שופטים בארץ . וכן נקראו בני אדם
שמות כב השופטים · עד האלהים יבא דבר שניהם
והגישו אדוניו אל האלהים : בצר הרחבת
לי · כמו תרחיב לי כמו שפירשנו · שהנבואות
יאמר עבר במקום עתיד שהדבר כאילו נעשה :
תלים מט וכן היתה רוח הקדש מופיעה על לשונו ואומר
הרחבת לי : בני איש · עד מה כבודי :
אמר כנגד גדולי ישראל שהיו עם אבשלום ·
שמואל א כו וכן גם בני אדם גם בני איש : בני אדם
ההמון · בני איש הגדולים · וכן הלא איש
שופטים ו אתה · ומי כמוך בישראל גדעון בן יואש
איש ישראל : עד מה כבודי לכלימה : כבודי
נפשי · כמו שאמר במזמור הקודם רבים
אומרים לנפשי או פי׳ כבודי שאני מלך

V. 3. *Et scitote quod Dominus sanctum sibi esto:* Verbum הפלה *hiphla*, idem hic significate ac החריש *hiphrisch* & הבדיל *hibdil* & sic sumitur illo in
Exod. 9. loco, *Et separavit Dominus inter pecora Israel*, &c. Et hic est sensus: segregavit me sibi Dominus ex toto Israel ut essem Rex: qua etiam
Deut. 10 8. significatione dicitur, *Et separavit Dominus tribum Levi:* quare vero ita egit? nempe quoniam novit me esse sanctum. Porro sanctus seu pius ille esse dicitur, qui proximis suis benefacit antequam id præstare debeat ex jure debito: at David antequam teneretur ita egit cum plurimis hominibus à quibus patiebatur iniuriam, quibus tamen ipse bona conferebat, quemadmodum cum Saule ipsum egisse comperimus; quod
1. Sam. 24. 18. Saul ipsemet palam confitetur, *Bonum, inquit, operatus es erga me. ego autem malum duntaxat tibi rependi.* Ecce Deus ipse, inquit, me sibi segregavit & regnum mihi concessit; quomodo igitur vos cogitatis mihi illud auferre & alium constituere Regem? quamvis enim me modo in angustia positum cernitis, at cognoscetis quod Deus me exaudiet cum clamavero ad ipsum & me ab ista calamitate liberabit.

V. 4. *Contremiscite*, &c. verbum רגז *ragaz*, idem hic significat quod פחד *pahad* tremuit ut sumitur isto in loco, *In morem parturientium con-*
Deut. 2. *tremiscant & dolore teneantur* Pauete igitur, inquit, à *Deo*, si me non timetis, pavete & contremiscite à *Deo*, & ne ultra peccetis me persequentes & adversum me rebellantes. *Dicite in corde vestro in cubilibus vestris.* Homo enim in cubili suo jacens animum habet magis liberum à curis hujus sæculi, atque tunc illius intentio & mentis cogitatio pura est; dicit ergo
Esai. 46. David illis, *Cogitate in corde vestro, & silete.* Sic etiam alibi cordis cogitatio, appellatur locutio, ut, *Et dicens in corde suo*, &c. Quod vero

ואתם מכלימים אותי נפשי ממלכותי :
ותאהבון ריק · ודבר שלא יתקיים והוא
מלכות אבשלום · · וזהו כזב דבר שאין לו
קיימה כמו אשר לא יכזבו מימיו : ודעו ישעיה נח
כי הפלה · הפריש והבדיל · וכן והפלה ה'
בין מקנה ישראל וכו' · ופירוש הבדילו שמות ט
לו מכל ישראל להיותו מלך על דרך הבדיל
ה' את שבט הלוי · ולמה כי ידעני חסיד :
והחסיד הוא מי שעושה טובה עם חבירו
לפנים משורת הדין : ודוד עשה עם
כמה בני אדם לפנים משורת הדין שהיו
עושין עמו רעה והוא היה עושה עמהם טובה · כמו
שמצאנו בשאול שהתודה אליו ואמר כי אתה
גמלתני הטובה ואני גמלתיך הרעה והנה
הוא הבדילני לו ונתן לי המלוכה איך תחשבו
אתם לגזלה ממני ולהמליך אחר · ואף
על פי שתראוני בצרה עתה תדעו כי ה'
ישמע בקראי אליו ויוציאני מן הצרה הזאת ·
רגזו ואל תחטאו · רגזו ענין פחד כמו
ורגזו וחלו · פחדו מהאל אם לא תפחדו
ממני תפחדו ותרגזו מהאל ואל תחטאו
עוד לרדוף אחרי ולמרוד בי : אמרו

vero dicit, & silete hunc habet sensum; tacete & cessate à vestra rebellione contra me: vox enim דממה *demama*, significat quidem silentium seu cessationem sermonis &

Job. 29. vocis, ut in his locis, *Tacebant ad consilium*

Ibidem. *meum*, Et, *Silentio ipso audiebant vocem*; aliquando vero significat etiam silentium seu

Psal. 107 cessationem operis & motus, ut *Statuit procellam in silentium*, *& siluerunt fluctus ejus.*

Job. 30. Item, *Viscera mea efferbuerunt neque conticuerunt*, Et *siluit sol.* Nec non illud, *Silete*

Jos. 10. *donec venerimus ad vos*; & multa his similia.

1. *Sam.* 14. Atque in ista significatione dicitur, *Et silete*, ac si diceret David, desistite ab operibus vestris. (*n*) Porro Doctor justitiæ Magister Moses filius Maimon, sic exponit hunc versum, ut in eo præcipiatur celeberrimis Sapientibus, ut agnoscant veritatem in corde suo, & Dei laudem, ne fortè in aliquem incidant sermonis errorem: sed hæc explicatio sensui hujus Psalmi minimè convenit.

V. 5. *Sacrificate Sacrificia justitiæ.* Quandoquidem malè egistis expiatione indigetis: sacrificate ergo Sacrificia justitiæ Domino, ita ut verè convertamini, & non secundùm Sacrificia

Prov. 15. 8. improborum de quibus dictum est, *Victima impiorum abominatio est*, nempe quia post Sacrificia sua ad malitiam suam revertuntur, ac propterea dicit, *Sacrificate Sacrificia justitiæ & sperate in Domino*, non vero in fortitudine vestra eo quod sitis quam plurimi, sed in solo Deo con-

(n) *Celeberrimum hunc Rabb. vocant etiam passim Hebræi, lumen captivitatis, ac de ipso illud jactitant: A Mose, nempe Propheta, ad Mosen, istum Ægyptium, non surrexit sicut Moses iste: celebratur etiam à Christianis, & quod habetur hic ejus elogium, sic videtur laudando*

בלבבכם על משכבכם · כי האדם על משכבו
ימצא לבו יותר פנוי מעסקי העולם ואז
תהיה כוונתו זכה : ואמר דוד כנגדם חשבו
בלבבכם ודומו · וכן נקראת מחשבת הלב
ישעי' מו אמירה · שאומרה בלבבה · ואמר ודומו סלה
ר"ל שתקו וחדלו למרוד בי כי הדממה ענין
שתיקת הדבור והקול . כמו וידמו למו
איוב כט עצתי · דממה וקול אשמע · ויש שהוא
תלים קז שתיקת המעשה והתנועה · כמו יקם סערה
איוב ל לדממה · מעי רתחו ולא דמו · וידום
יהושע י השמש דמו עד הגיענו אליכם · לאבן
שמואל יד דומם והדומים להם · ומזה הענין הוא
ודומו סלה · כלומר חדלו לכם ממעשיכם·
והרב מורה צדק רבינו משה בן מיימון פי'
שהפסוק הזה מצוה למשכילים החשובים שיכירו
האמת ושבח האל בלבם כדי שלא ישיגם
שגיאה בדבור · ואין זה מענין המזמור :
זבחו זבחי צדק · מאשר הרעותם הנה
לריבים

exponere August. Justinianus in sua ad Stephanum Porcherium praefatione his verbis : Percipies porro illum , R. Mosen , quae sunt Religionis Religiosè , que sunt Philosophica Philosophicé , quae sunt Talmudica Talmudicé , ac demum quae sunt divina diviné tractare.

confidite. Cæterum verbum בטח batahh, cum voce אל *el* ad, conſtruitur æque ac cum dictione על *aal* ſuper, ut patet ex his locis, *Confide in* Deo *in toto corde tuo*. Et, *Ne fiduciam ponatis vobis in verbis iſtis mendacibus.*

Prov. 7. Jerem. 9

V. 6. *Multi dicunt quis*, &c, Loquitur de his quos vocavit ſupra filios virorum, & de quibus etiam dixerat illud, *Multi dicunt de anima mea.* Illi, inquit, excipiant & dicunt de ſua rebellione, quis oſtendet nobis bonum, nempe ut fauſtè ſuccedat Abſalomi rebellio, & moriatur David & regnet filius ejus? & malum quod jam patior gratum illis eſt, eoque delectantur ac majus eſſe vellent. Tu autem Domine, *Eleva ſuper nos lumen vultus tui*, non ſecundùm cogitationes illorum. Dictio autem נסה *neſa*, ſcribitur cum litera ſamech pro ſin, & cum ה *he* loco א *aleph*, ac ſi diceretur נשא *neſa*; & cohærenter exponi poteſt ad illud quod ſupra dixit, *Et ſperate in Domino*. dixerat enim: multi ſunt quorum animus & cogitatio non alio ſpectant quàm ad bonum hujus ſæculi, illudque ſtudiosè deſiderant ac dicunt, quis oſtendet nobis bonum? Ego vero & populus meus, hoc eſt illi qui mecum ſunt, dicimus, *Eleva ſuper nos lumen vultus tui Domine*, totum enim deſiderium noſtrum eo contendit ut fruamur lumine vultus tui in futuro ſæculo.

V. 7. *Dediſti lætitiam in corde meo.* Illi quidem malum pro bono mihi rependunt; ego enim ſemper gaudio affectus fui in corde meo quoties illis bene fuit. quod verbis iſtis ſignificatur, *A tempore, quo frumentum & vinum eorum multiplicata ſunt*; ipſi è contra de malis meis lætantur. Porro illud *Dediſti lætitiam*, &c. (*a*) ſenſum

a *Adagii hujus Hebraici iſte eſt ſenſus. qui virtuti ſtudet, ejus conatibus Deus præſto eſt, & eos promovet.*

לריכים אתם כפרה וזבחו לה' זבחי צדק שתשובו ולא כזבחי רשעים שנאמר בהם
משלי י זבח רשעים תועבה שישובו לרשעתם
אחר הזבחים לפיכך אמר זבחי צדק
ובטחו אל ה' לא על גבורתכם ועל
היותכם המון רב אלא בה' תבטחו לבדו:
וקשר הבטח עם מלת אל כמו עם מלת
משלי ג על וכן בטח אל ה' בכל לבך ואל
ירמיה ט תבטחו לכם אל דברו השקר הזה: רבים
אומרים מי אותם שאמר עליהם בני
איש ואמר עליהם רבים אומרים לנפשי
הם מתאוים ואומרי' במרדם כי מי יראנו
טוב שיגליח מרד אבשלום וימות דוד וימליך
בנו והרע שלי טוב להם ומתאוים אותו:
ואתה ה' נסה עלינו אור פניך לא כפי
מחשבותם ומלת נסה בסמך תחת השין ובהא
תחת האלף והוא כמו נשא: ויש לפרש
לענין שאמר ובטחו אל ה' אמר רבים
אין דעתם אלא לטובות העולם הזה ומתאוים
אליה ואומרים מי יראנו טוב אבל אני
ועמי רולה לומר ואשר עמי אומרים נסה
עלינו אור פניך ה' כל תאותינו לאור
פניך לעולם הבא: נתת שמחה בלבי
והנה הם גומלים עלי רעה תחת טובה:
כי

ſum habet eundem ac illa Sapientum ſententia; Illi qui venit ut emundet ſe cœlitus confertur auxilium. Iſque homo rectam agendi rationem obſervat qui de bonis proximi ſui gaudet, & quicumque per bonam iſtam viam incedit à Deo adjuvatur, & in negotiis dirigitur: atque id ſignificant illa verba: *Dediſti lætitiam in corde meo.*

V. 8. *In pace ſimul accubabo & dormiam.* Ego ſané hactenus optavi & adhuc cupio fœlicitatem eorum, licet ipſi palam exoptent mihi mala, ut una ego & ipſi in pace vivamus; atque tunc cubabo & ſecuré dormiam, tum enim nihil erit quod ſomni mei tranquillitatem perturbet poſtquam ad me ipſi redierint. *Quoniam tu Domine ſolus.* Quoniam ego confido te meum deſiderium impleturum, & effecturum ut ſecure cum illis habitem. Illa vero dictio, *ſolus*, hunc habet ſenſum, tu Domine ſolus hoc efficies & in te ſolo eſt fiducia mea non in alio.

PSALMUS QUINTUS.

Præcentori ſuper Nehhilot, Pſalmus David.

1. VErba mea auribus percipe Domine; intellige meditationem meam.

2. Attende voci clamoris mei, Rex meus et Deus meus: quoniam ad te oro.

3. Do-

כי אני היה לי שמחה בלבי בטובתם ·
וזהו מעת דגנם ותירושם רבו · והם
שמחים לרעתי · ועניין נתתה כעניין שאמר
בא לטהר מסייעין אותו ודרך טובה היא
לאדם שישמח בטובת חביריו · והחולך דרך
טובה האל מסייעו לדרכו · וזהו טעם
נתת · בשלום יחדיו אשכבה אני הייתי
מתאוה תוכחם ועדין אף על פי שהרעו
לי אתאוה שנהיה בשלום יחדיו אני והם
ואז אשכבה ואישן שלא יהיה לי דבר
המטריד אותי מהשינה אחר שהם ישובו לי ·
כי אתה ה' לבדד כי בטוח אני שתשלים
חפצי ולבטח תושיבני עמהם · ופי' לבדד
אתה ה' לבדך תעשה זה וכן בטחוני ולא
באחר :

למְנַצֵּחַ אֶל־הַנְּחִילוֹת מִזְמוֹר לְדָוִד :
אֲמָרַי הַאֲזִינָה יְהוָה בִּינָה הֲגִיגִי :

הַקְשִׁיבָה

3. Domine mane exaudies vocem meam; manè diſponam tibi (precem) et ſpeculabor te.

4. Quoniam non Deus volens iniquitatem tu (es:) neque habitabit tecum malignus.

5. Neque conſiſtent inſani ante oculos tuos: odiſti omnes qui operantur iniquitatem.

6. Perdes loquentes mendacium: virum ſanguinum et doloſum abominabitur Dominus.

7. Ego autem in multitudine miſericordiae tuae, introibo in domum tuam: adorabo ad Templum ſanctum tuum in timore tuo.

8. Domine deduc me in juſtitia tua propter inimicos meos: dirige in conſpectu meo viam tuam.

9. Quoniam non eſt in ore eorum rectum; intimum eorum pravitates: ſepulchrum patens eſt guttur eorum, lingua ſua blandiuntur.

10. Delinquere fac eos Deus; decidant à conſiliis ſuis: propter

mul-

הַקְשִׁיבָה לְקוֹל שַׁוְעִי מַלְכִּי וֵאלֹהָי כִּי אֵלֶיךָ אֶתְפַּלָּל :

יְהוָה בֹּקֶר תִּשְׁמַע קוֹלִי בֹּקֶר אֶעֱרָךְ לְךָ וַאֲצַפֶּה :

כִּי לֹא אֵל־חָפֵץ רֶשַׁע אָתָּה לֹא יְגֻרְךָ רָע :

לֹא יִתְיַצְּבוּ הוֹלְלִים לְנֶגֶד עֵינֶיךָ שָׂנֵאתָ כָּל־פֹּעֲלֵי אָוֶן :

תְּאַבֵּד דֹּבְרֵי כָזָב אִישׁ דָּמִים וּמִרְמָה יְתָעֵב יְהוָה :

וַאֲנִי בְּרֹב חַסְדְּךָ אָבוֹא בֵיתֶךָ אֶשְׁתַּחֲוֶה אֶל־הֵיכַל קָדְשְׁךָ בְּיִרְאָתֶךָ :

יְהוָה נְחֵנִי בְצִדְקָתֶךָ לְמַעַן שׁוֹרְרָי הַיְשַׁר לְפָנַי דַּרְכֶּךָ :

כִּי אֵין בְּפִיהוּ נְכוֹנָה קִרְבָּם הַוּוֹת

קֶבֶר

multitudinem impietatum eorum propelle eos, quoniam rebellaverunt in te.

12. Et laetabuntur omnes qui ſperant in te, in aeternum laudabunt et obteges eos: et exultabunt in te qui diligunt nomen tuum.

12. Quoniam tu benedices juſto, Domine: ut ſcuto bona voluntate coronabis eum.

COMMENTARIUS.

PRæcentori *ſuper Nehhilot.* Superius jam explicuimus ſignificatum vocis hujus נחלות *Nehhilot*, ut & aliorum inſtrumentorum muſices in Pſalmo præcedenti. Et Magiſter quidem noſter Hai piæ memoriæ vocis prædictæ ſignificationem deducit à vocabulo נחיל *nehil*, quod apud Magiſtros noſtros examen apum ſignificat; ac ſi vellet dicere ſonum iſtius inſtrumenti ſimilem eſſe ſuſurro apum. Eſt etiam iſte Pſalmus compoſitus de Davide, nempe quia multi erant ex Iſraelitis qui ipſum odio proſequebantur: hinc dicunt Magiſtri, noſtri P. M. Davidem hunc Pſalmum edidiſſe adverſus Doegum & Achitophelem hoſtes ſuos.

V. 1. *Verba mea auribus percipe.* Illud auribus excipe quod ore proferam, & intellige quod in corde meo meditabor, hinc eſt quod verbum בינה *bina*, intellige, conjungit cum voce medita-

tionem

קֶבֶר פָּתוּחַ גְּרוֹנָם לְשׁוֹנָם יַחֲלִיקוּן׃
הַאֲשִׁימֵם אֱלֹהִים יִפְּלוּ מִמֹּעֲצוֹתֵיהֶם
בְּרֹב פִּשְׁעֵיהֶם הַדִּיחֵמוֹ כִּי מָרוּ
בָךְ׃

וְיִשְׂמְחוּ כָל חוֹסֵי בָךְ לְעוֹלָם יְרַנֵּנוּ
וְתָסֵךְ עָלֵימוֹ וְיַעְלְצוּ בְךָ אוֹהֲבֵי
שְׁמֶךָ׃

כִּי אַתָּה תְּבָרֵךְ צַדִּיק יְהוָֹה כַּצִּנָּה
רָצוֹן תַּעְטְרֶנּוּ׃

למנצח אל הנחילות · כבר פי' טעם הנחילות ושאר מיני הנגון במזמור שלפני זה . ורבינו האי ז"ל פי' המלה מלשון נחיל של דבורי' בדברי רז"ל . ר"ל כי נגונו היה דומה לשריקת הדבורים . וזה המזמור גם כן כנגד דוד שהיו לו שונאים בישראל ורז"ל אמרו כי על דואג ואחיתופל שונאיו אמרו : אמרי

tionem meam. Et verbum האזינה *hazina*, *auscula*, jungit cum dictione אמרי *amarai*, verba mea. Vox autem illa הגיגי *hagigi*, qua utitur, est à themate הגה *haga*, cum geminatione secundæ literae radicalis, quod etiam contingit in dictione חזיז *hhaziz*, fulgetrum, quæ
Job. 20. occurrit in illo loco, *Fulgetro tonitruum*, à themate חזה *haza*.

V. 2. *Intende voci clamoris mei*, hoc est præbe mihi aurem tuam ut sit attenta. Hoc enim verbum est transitivum, ut & in isto loco,
Prov. 2. *Ut adhibeas sapientiæ aures tuas*: sic etiam, *Pra-*
Esai. 10. *paras cor eorum & facis ut audiat auris tua*; hoc porro verbum הקשיב *higschiu* construitur aliquando cum præpositionibus ל *le*, & cum אל *el* & cum ב *be*, interdum vero ponitur absolute
Jer.8. & sine ulla constructionis nota, ut, *Attendi &*
23. *auscultavi*, &, *quis attendit verbo ejus*? *Rex meus*. Quoniam ut Rex es super me propterea ego ad te clamo sicuti clamant subditi ad Regem suum. *Et Deus seu Judex meus*, tu qui Judex meus es, & cujus est vindicare me ab iis qui mala mihi inferunt. *Quoniam ad te oro*, Et non ad alium servatorem, cum nullus sit præter te alius.

V. 3. *Domine manè exaudies vocem meam.* Quoniam scilicet tempus matutinum orationi est accommodum antequam homo variis hujus mundi negotiis occupetur. *Mane disponam tibi*, precem meam: *Et speculabor*, & expectabo à te, ut dones mihi quæ petivi & enixè precatus sum à te.

V. 4. *Quoniam non Deus volens iniquitatem tu es*: Quare vero speculabor te? nempe quia certo cognovi improbos tibi non placere, si ita sint hostes mei tibi non placebunt, sunt enim homines iniqui; ego autem aspiciam ad te, sperans fore ut me serves ab eis quoniam tu me diligis

ההגיגה · מה שהגיגה כפי ההגיגה ומה
שהבנה בלבי בינה · לפיכך אמר עם
הגיגי בינה ועם אמרי ההגיגה . ואמר
הגיגי מן הגה בהכפל עין הפועל כמו
איוב כח לחזיז קולות מן חזה : הקשיבה לקול
שועי · תן אזנך להיות קשבת · כי
הוא פועל יוצא · וכן כתיב להקשיב
משלי ב לחכמה אזנך . תקשיב אזנך · והמלה
תלים י נקשרת עם למד ועם אלף ועם בית ·
ופעמים בלא קשר אות כמו הקשבתי
ירמיה ח ואשמע מי הקשיב דברו : מלכי · שאתה
כ״ב מלך עלי ואני צועק אליך · כמו
שצועקים אל המלך : ואלהי · אתה
שאתה שופטי ותושיעני מהמרעים לי :
כי אליך אתפלל . ולא למושיע אחר כי
אין בלתך : יהוה בוקר תשמע קולי .
כי בבקר עת התפלה טרם שיעסוק אדם
בעסקי העולם: · בקר אערוך לך תפלתי
ואצפה ואוחיל לך שתתן לי שאלתי ובקשתי ·
כי לא אל חפץ רשע · למה אצפה
לך כי ידעתי כי לא תחפוץ ברשעים .
אם כן לא תחפוץ באויבי כי הם אנשי

gis, non vero illos. *Neque habitabit tecum malignus.* Dictio יגורך *iegureca*, est pro יגור עמך *iagour immeca* morabitur tecum: sic apud Jobdicitur, *A pueritia* גדלני *gedalani*, *crevit cum me*, *pro* גדל עמי *gadal immi*, *crevit mecum sicut cum patre.* Et multa his similia reperire est.

Malignus, hoc est homo malus: vel dictio רע *raa*, significat improbitatem substantivè, ut nomen רשע *reschaa*, paulo ante positum.

V. 5. *Neque consistent insani ante oculos tuos.* Hæc vox הוללים *holelim*, aliquando significat
1. Sam. 21 insaniam, ut, *Et insanum se præferebat in manu eorum.* Et *Risui dixi ad insaniam redactus es.* Et id genus similia: & ex illa significatione di-
Eccl. 2. citur hic, *Non consistent insani coram oculis tuis*: Sicut quod dicitur, odisti omnes qui operantur iniquitatem; etsi hac ratione, eadem definitione circumscribi videantur; improbitas enim non est de ratione malitiæ & sapientiæ. Sensus autem horum verborum: *Coram oculis tuis*, desumendus est ex ea ratione agendi, qua aliquis ægrè sustinet alium, in cujus faciem nequidem oculos vult præ odio conjicere.

V. 6. *Perdes loquentes mendacium.* Hoc est; illos à tuo conspectu exterminabis; hoc etiam modo sequentia verba, *Virum sanguinum & dolosum abominabitur Dominus*, sunt explicanda, quoniam homines ejusmodi sunt abôminabiles & reprobandi coram ipso. Et hic occurrit mos ille linguæ sanctæ, quo fit sermo modo in secunda, modo in tertia persona in versu eodem.

V. 7. *Ego autem in multitudine misericordiæ tua.* Ipsi quidem sunt abominabiles in conspectu tuo, verûm ego statuam me coram te & ante conspectum tuum, ingrediarquè domum tuam in multitudine misericordiæ tuæ, quia à te solo omnia expecto, & *adorabo ad Templum Sanctum tuum in timore tuo*, qui mihi ob oculos positus

רשע · ואני מצפה שתושיעני מהם כי
תחפוץ כי ולא בהם : לא יגורך רע .
איוב לא לא יגור עמך · וכן גדלני כאב
: גדל עמי · ורבים כן : רע איש
רע · או יהיה רע שם דבר כמו רשע
שוכר · לא יתיצבו הוללים לנגד עיניך
· עניין הוללים הוא פעמים בענין סכלות
שמואל א כא קהלת ב כמו ויתהולל בידם . אמרתי מהולל .
והדומים להם · ומזה העניין הוא לא
יתיצבו הוללים לנגד עיניך . כמו שאמר
שנאת כל פועלי און . ואף על פי כן
גדר אחד יכללם כי הרשע איננו מדרך
הדעה והחכמה ופי' לנגד עיניך · כאדם
השונא לאחר שלא ירצה להביט בפניו :
תאבד דוברי כזב . תאבדם מלפניך · וכן
איש דמים ומרמה יתעב ה' · שהם
נתעבים ונמאסים בעיניו . וכן הוא דרך
הלשון לדבר פעם לנוכח ופעם שלא לנוכח :
ואני ברוב חסדיך · הם נמאסים בעיניך
אבל אני אתיצב לעיניך ולפניך . ואבוא
ביתך ברוב חסדך שאני מקוה ממך :

situs es. Dicit vero ad Templum, quoniam qui Deum adoraturus erat, suam intentionem acstudium in Templum & locum sanctum convertebat, & versus illum conversus adorabat Deum. Porro per illa verba, *Domum tuam & Templum Sanctum*, eum intelligit locum in quo tum erat Arca.

V. 8. *Domine deduc me in justitia tua.* Hæc est oratio mea ad te, ut me deducas in justitia tua, ac si diceret, ut me adjuves quo per justitiæ & judicii tramitem incedam; & me ita per illum dirigas ut non impingam. *Propter inimicos meos.* Ne scilicet de me gaudeant, si semel impegero, ac propterea, Dirige in conspectu meo viam tuam. Porro dictio שררי *schorerai*, idem significat ac איבי *oievai* inimicos meos, suamque significationem desumit ex illo loco אשורנו
Num. 24 *aschourennou*, *Videbo eum, sed non modò*: sic
17. autem hostis ab illo verbo denominatur, eo quod
1. Sam. intentus aspiciat, qua ratione malum inferat alte-
18: 29. ri; sicut de Saule legitur, *Et erat Saul oculis observans Davidem.* Hæc autem oratio, eo ten-
Psal. 19. dit ut liberet eum Deus ab ignorantia & super-
14. bia, quemadmodum & alibi orans dicit: *Ab occultis munda me, & à superbis prohibe servum tuum.* Cæterum in dictione הישר *haischar*, litera י *jod* quæ est prima radicis, & mobilis præter morem verborum habentium primam radicalium quiescentem: huic similis est illa alia
Gen. 8. dictio היצא *haetse*, *educ tecum*, quæ tamen
17. reperitur etiam cum ו *vau* more quiescentium in prima radicali: habet etiam vocalem patah sub secunda radicali, ut & illud הנחת *hanhhath*,
Joel. 3. *Prosterne Domine fortes tuos.*
11. V. 9. *Quoniam non est in ore ejus rectum.* Hæc est ratio propter quam supra dixerat, *Propter inimicos meos*; sunt enim ejusmodi homines ut in nullius omnino eorum ore sit quod rectum

ואשתחוה אל היכל קדשך ביראתך שהיא
על פני . ופי' אל היכל כי המשתחוה
לאל ישים היכל ומקום הקדש מגמתי
וכנגדו ישתחוה לאל . ופי' ביתך והיכל קדשך
הוא הבית שהיה בו הארון · יהוה
נחני בצדקתיך . זאת היא תפלתי אליך
שתנחני בצדקתיך · כלומר שתסייעני ללכת
דרך צדקה ומשפט ותנחני בה שלא אכשל :
למען שוררי · שלא ישמחו לי בהכשלי
הישר לפני דרכך · ושוררי כמו אויבי ·
במדב' כג והוא מגזרת אשורנו ולא קרוב · לפי'
שמוא' יח שהוא מביט לרעה · כמו ויהי שאול
עויין את דוד · וזאת התפלה להצילו
משגיאות ומזדונות · כמו שאמר מנסתרות
תלים יט נקני גם מזידים חשוך עבדך · הישר ·
בא בהבעת היוד פא הפועל שלא כמנהג
ראשית ח נחי הפא · וכמוהו הינא אתך · והכתוב
יואל ב הוא בוו על מנהג נחי הפא . וכן
בפתח עין הפעל כמו הנחת ה' גבוריך .
כי אין בפיהו נכונה : הוא טעם למה
שאמר למען שוררי כי הם אנשים שאין

rectum eſt, ſed verbis quidem ſe ſe amicos exhibent, cum interim, *Intimum eorum ſint pravitates*, quaſi diceret, cum mala in cordibus ſuis machinentur. *Sepulchrum patens eſt guttur eorum.* Qui enim non ſibi cavet ab eis, ſed eos audit libenter lingua ſua blandientes & adulatoria loquentes, dum ſe interim amicos ſimulant, cadet tandem in intimum eorum, hoc eſt, in malum quod pravis cordis ſui cogitationibus ſemper moliuntur. Verba autem gutturi attribuit,
Pſal, 149 Vt & alibi, *Exaltationes* Dei *in gutture eorum*,
6. eo quod literæ quædam adminiculo gutturis efferantur [*q*] quia etiam ſermonis initium eſt in gutture. Vox enim procedit ex gutture, & ſermo in ore perficitur. Præterea quia etiam guttur apertum eſt ad interiora uſque viſcera, quæ cum aſſimilaverit ſepulchro, ideo dixit: *Sepulchrum patiens eſt guttur*, Cæterum vox נכונה *nerona*, eſt adjectivum fœmin. gener. poſitum ſine ſubſtantivo; quod eſt dictio aut locutio i ſic alibi dicitur: *Et alimentum ejus eſt pinguis*, Scilicet ovis, Et, *ſicut grex tonſarum*, nempe
Habac, 1 ovium. Et, *Dives autem loquitur dura*, verba;
16, Et his ſimilia,
Cant. 4, V. 10. *Delinquere fac eos* Deus. Sunt qui
Prov, 18, vocem האשימם *haaſchimem*, exponant ex ſignificatione vocis שממה *ſchemama* deſolationis nempe quia verba אשם *aſcham* & שמם *ſchamam* idem habent aliquando ſignificatum: ſed convenienter etiam poteſt hic exponi השם *aſcham* in primario & proprio ſignificatu, ut is ſit ſenſus: fac eos delinquere ſeu errare in conſilio ſuo; perinde ac ſi diceret, non conveniat eorum

votis,

Dan, 6. q *Sic* Daniel *feneſtris apertis verſus Jeru-*
10, *ſalem adorabat.*

q *Quæ idcircò Gutturales à Grammaticis Hebræis ſunt dicta.*

בפי אחד מהם נכונה אלא הראים עצמם
בפיהם כאוהבים : וקרבם הוות . כלומר
רעות חושבים בלבם : קבר פתוח גרונם
כי מי שלא ישמר מהם וישמע אותם
כשיחלקו לשונם ומדברים חלקות ונראין
כאוהבין יפול בקרבם והוא מחשבת לבם
שהוא לרע · וכנה הדברים לגרון כמו
דוממות אל בגרונם · כי מקצת האותיות
יאמרו בגרון · גם כן הדיבור תחילתו
מהגרון · כי הקול יוצא מהגרון ויגמר
הדיבור לפה . גם לפי שהגרון פתוח
אל הקרבים שדימה אותם לקבר אחר
גרונם . ומלת נכונה תואר לנקבה והמתואר
חסר · ופי' אמרה או דברה . וכן
מאכלו בריאה · כעדר הקצובות . יענה חבקוק א
הוות · והדומים להם : האשימם אלהים · שי' ד
יש מפרשים מלשון שממה · ואשם משלי יח
ושמם בענין אחד · יתכן לפרשו בעין
אשם ופיר' האשימם בעצתם . כלומר שלא
יתכן ולא יזדמן להם מה שחשבו לעשות
עלי : וזה הוא שאמר יפלו ממועצותיהם ;

votis, nec succedat ipsis illud, quod adversum me cogitaverunt exequi. Et ipsum est quod mox subjungit. *Decidant à consultationibus suis.* Porro id explicatur per hoc verbum אשם *ascham* significans errare eadem ratione qua illud aliud
Judic. 20 exprimitur: *Et non aberrare sinebat lapidem a*
16. *capillo. Quoniam rebellarunt in te.* Dum scilicet odio me sunt prosecuti cum tu de me præceperis ut Rex essem, ipsi vero rebelles fuerunt decreto tuo. Et dictio מרו *marou* hic idem significat
Num. 27 ac illo in loco, *Et rebelles fuistis ori meo.*

V. 11. *Et lætabuntur omnes qui sperant in te.* Contra quàm facturi sunt inimici; non enim in te sperant: & cum expuleris eos gaudebunt ij qui omnem spem suam in te collocatam habent. *Et exultabunt in te.* Ac si diceret, in auxilio tuo. Estque sensus horum verborum, *Et obteges eos.* Eris enim super eos veluti tabernaculum ne quid iniuriæ ipsis ab hostibus inferatur: litera autem ע *aain*, in dictione יעלצו *jaaltsou* est cum scheva simplici sicut & litera ל *lamed.*

V. 12. *Quoniam tu benedices justo.* Tunc exultabunt in te, cum tu benedices justo, & depelles improbum: & sicut scutum quod totum hominem circumuallat, sic quoqne tu cinges justum bona voluntate tua. Vox תעטרנו *taaterennou*, est conjugationis *cal* ut & illa עטרים *otterim*: *Cingebant Davidem & viros ejus.*

PSAL

שופטי'ב ובא בלשון אשם כדרך ולא יחטא כי מרו בך . בשבאתם אותו · ואתה צוית עלי להיות מלך והם מרו את דברי במדבר כו מענין מריתם פי : וישמחו כל חוסי בך . הפך האויבים שאינם חוסים בך וכאשר תדיח אותם ישמחו החוסים בך : ויעלצו בך · כלומר בעזרתך וטעם ותסך · עלימו · שתהיה עליהם כסוכה שלא יזיקו להם האויבים · ויעלצו הענין והלמד כפול : כי אתה תברך צדיק . אז יעלצו בך כשתברך הצדיק ותדיח הרשע וכצנה שהיא עוטרת האדם סביב כן תעטור הצדיק ברצונך · ומלת תעטרנו מבנין קל כמו עוטרים את דוד ואת אנשיו :

PSALMUS SEXTUS.

1. DOmine ne in furore tuo arguas me, neque in ira tua corripias me.

2. Miserere mei, Domine, quoniam excisus sum: sana me, Domine, quoniam conturbata sunt ossa mea.

3. Et anima mea turbata est valde: et tu, Domine, usque-quo?

4. Convertere, Domine, eripe animam meam: salvum me fac propter misericordiam tuam.

5. Quoniam non (est) in morte memoria tui, in inferno quis confitebitur tibi?

6. Defatigatus sum in gemitu meo; natare facio per singulas noctes lectum meum: lachrymis meis stratum meum liquefacio.

7. Corrosus est prae furore oculus meus: defecit propter omnes inimicos meos. 8. Di-

ו למְנַצֵּחַ בִּנְגִינוֹת עַל הַשְּׁמִינִית
מִזְמוֹר לְדָוִד׃

יְהוָה אַל בְּאַפְּךָ תוֹכִיחֵנִי
וְאַל בַּחֲמָתְךָ תְיַסְּרֵנִי׃

חָנֵּנִי יְהוָה כִּי אֻמְלַל אָנִי רְפָאֵנִי
יְהוָה כִּי נִבְהֲלוּ עֲצָמָי׃

וְנַפְשִׁי נִבְהֲלָה מְאֹד וְאַתָּה יְהוָה
עַד־מָתָי׃

שׁוּבָה יְהוָה חַלְּצָה נַפְשִׁי הוֹשִׁיעֵנִי
לְמַעַן חַסְדֶּךָ׃

כִּי אֵין בַּמָּוֶת זִכְרֶךָ בִּשְׁאוֹל מִי
יוֹדֶה־לָּךְ׃

יָגַעְתִּי בְּאַנְחָתִי אַשְׂחֶה בְכָל
לַיְלָה מִטָּתִי בְּדִמְעָתִי עַרְשִׂי אַמְסֶה׃

עָשְׁשָׁה.

8. Discedite à me omnes, qui operamini iniquitatem: quoniam exaudivit Dominus vocem fletus mei.

8. Exaudivit Dominus deprecationem meam: Dominus orationem meam suscipiet.

10. Erubescent et conturbabuntur vehementer omnes inimici mei: convertentur et erubescent in momento.

COMMENTARIUS.

P*Raecentori in Neghinoth, super octavam.* Jam superius significatum vocis neghinoth, & scheminit, sen octavæ, aliorumque Musices instrumentorum explicuimus in Psalmo. cujus initium est: *Cum invocavero exaudi me.* Et sunt quidam qui vocem שמינית *scheminit* putent significare citharam; eo quod octo chordis constaret: atque super illud instrumentum hunc Psalmum fuisse decantatum. In Deras autem per illam vocem intelligitur circuncisio, quoniam octavo die fieri debuit; sed hæc expositio videtur aliena à sensu. Cæterum fieri potuit ut David hunc Psalmum ediderit ob aliquem morbum, quo tum laborabat: forté etiam dici posset: fuisse compositum pro quolibet homine morbis afflicto; plerique enim Psalmorum, qui orationes & petitio-

עָשְׁשָׁה מִכַּעַס עֵינִי עָתְקָה בְּכָל־צוֹרְרָי׃

סוּרוּ מִמֶּנִּי כָּל־פֹּעֲלֵי אָוֶן כִּי־שָׁמַע יְהוָה קוֹל בִּכְיִי׃

שָׁמַע יְהוָה תְּחִנָּתִי יְהוָה תְּפִלָּתִי יִקָּח׃

יֵבֹשׁוּ וְיִבָּהֲלוּ מְאוֹד כָּל אוֹיְבָי יָשֻׁבוּ יֵבֹשׁוּ רָגַע׃

למנצח בנגינות · כבר פירשנו טעם בנגינות ושמינית ושאר מיני הנגון במזמור בקראי ענני · ויש מפרשים שמינית כינור שהיה לו שמונה יתרי' · ועל זה הנגון נאמר זה המזמור והדרש על המילה שנתנה בשמינית וזהו רחוק .. והמזמור הזה אפשר שאמרו דוד על חליו . ואפשר גם כן שנאמר על לשון כל אדם המדוכה בחליים · כי הרבה מזמורים שהם תפלה ובקשה חברם

titiones continent, à Davide in eum usum compositi sunt, ut essent ad manum cuilibet volenti rogare Deum. Et mea quidem sententia *Psalmus* hic est ejusmodi: sunt etiam qui dicant hunc Psalmum editum esse de præsenti exilio, in eo siquidem Israëlitæ jacent quasi ægroti & attriti.

V. 1. *Domine ne in furore tuo arguas me.* Si me propter iniquitatem meam corripias, id ne fiat quæso in furore tuo, vult dicere, lenté & paulatim ut possim sustinere; sicut & Jeremias Propheta dixit: *Corripe me Domine, veruntamen in judicio*, &c. *Neque in ira tua corripias me*, eandem rem repetit variis dictionibus juxta morem.

Jerem. 10. 24.

V. 2. *Miserere mei Domine quoniam excisus sum.* Dictio אמלל *umlal*. nomen est adjectivum, licet habeat vocalem *patahh*, cui illud simile legitur, cor ejus הותל *houtal*, *stultum inclinavit eum*: denotatur autem summa debilitatio & excisio, ut in illo alio loco: *Quàm Judæi isti* אמללים *amelalim fracti laboribus*! Et *excisa est quæ peperit septem.* Et alia his similia *Quoniam conturbata sunt ossa mea.* Ipsum corpus suum intelligit, pro quo dixit ossa mea, quoniam hæc sunt præcipuum corporis robur & quasi basis: vel ita loquitur propter doloris acerbitatem.

Esai, 44. *Nehem.* 4. 2. 1. *Sam.* 2

V. 3. *Et anima mea turbata est valde.* Ossa mea turbata sunt & anima mea turbata est valde, eo quod timeam & anxiè metuam, ne moriar ob istum morbum. *Et tu*: pronomen את *atta* scribitur hic sine litera ה *he*, sicut & in isto loco, si את *atta, tu ita facis mihi.* *Usquequo*, scilicet atteres me moribis nec me sanabis?

Num. 11

V. 4. *Convertere Domine, eripe animam meam.* Dictio שובה *schouva* accentum habet hic in ultima syllaba, nam quinque in locis cum ipso sic posito reperitur quorum hic unus est: porro

חברם דוד להיותם מזומנים לכל מתפלל
וכן דעתו בזה המזמור ויש אומרין כי
אמר על הגלות כי ישראל בגלות כמו
חלים ומחכאים : אל באפך תוכיחני
אם תוכיחני בעוני אל באפך . ר"ל
לאט כדי שאוכל לסבול . כמו שאמר
ירמיה י' ירמיה הנביא יסרני ה' אך במשפט וכו' .
ואל בחמתך תייסרני . כפל ענין במלות
שונות כמנהג . חנני יהוה כי אמלל .
אומלל תואר . והפ"א שהוא פתוח .
ישעיה מד וכמוהו לב הותל הטהו . ענין חלשה
וכריתה . כמו היהודים האמללים . אומללה
נחמיה ד יולדת השבעה ודומים להם : כי נבהלו
עצמי . ר"ל הגוף . ואמר עצמי שהם
יסוד הגוף . או אומר כן על כאב
העצרות : ונפשי נבהלה מאד . עצמי
ירמיה טו נבהלו ונפשי נבהלה מאד לפחדו ולדאגתי
שאמות מזה החלי . ואת . כתוב בלא
ה"א . כמו אם ככה את עושה לי : עד
במדבר יא מתי . עד מתי תדכאני בחליי ולא
תרפאני : שובה ה' חלצה נפשי . מלרע
גם חמשה מלרע וגם אחד מהם : אפי'

ro sensus est : convertere à furore' iræ tuæ qua contra me excandescis ; redi, inquam, & libera animam meam ne moriar ex hoc morbo. *Salvum me fac propter misericordiam tuam* : Non propter justitiam meam, scio enim me esse reum.

V. 5. *Quoniam non est in morte memoria tui.* Si mortuus fuero, tui non memor ero amplius in morte mea nec tibi confitebor; verum si me sanaveris, laudes & grates in conspectu omnium tibi referam. Quemadmodum dixit Ezechias :
Esai. 38. 18. *Quoniam non infernum confitebitur tibi, neque mors laudabit te*, &c. Et David ipse alio in lo-
Psal. 118 co: *Non moriar sed vivam & narrabo opera Domini.* Corpus enim post egressum animæ muti instar lapidis jacet descenditque in sepulchrum, anima vero sursum ascendit confitetur, ac laudat Deum in perpetuum sine cessatione. Homo autem justus diu hic vivere desiderat ut divinam impleat voluntatem, quamdiu vivet, atque ut mercedem pro venturo sæculo semper adaugeat.

V. 6. *Defatigatus sum in gemitu meo, natare facio*, &c. Quoniam ego continuo ingemisco ac sollicitus sum propter hanc ægritudinem meam, tantamque lachrymarum copiam singulis noctibus effundo ut natare faciam lectum meum: nocte enim morbus ingravescere solet, unde tunc maximè gemitus ac lachrymas propter morbi gravitatem effundebat. Vel idcirco nocturnis horis deflebat, quia tum cæteri homines dormirent nemoque esset qui illum plorantem inspiceret; hinc igitur præ gemitibus erat defatigatus. Quod vero dicit, natare facio lectum meum, hoc per hyperbolem, & sermonis elegantiam dicitur. Et verbum אשחה *aschhe*, natare facio similem hic significationem habet ac
Esai. 25. 11. in illo loco : *Sicut extendit natans ad natandum.*

סוב מחרון אפך עלי ושוב אלנה נפשי
שלא אמות מזה החלי · הושיעני למען
חסדך · לא בצדקתי כי ידעתי כי אני
חייב : כי אין במות זכרך · אם אמות
לא אזכרך במותי ולא אודה לך · ואם
ישעיה לח תרפאני אודה לך לעיני כל · כמו
תלים קיח שאמר חזקיהו כי לא שאול תודך ולא מות
יהללך וגו' · ואמר דוד לא אמות כי
אחיה ואספר מעשה יה כי הגוף אחר
צאת הנשמה כאבן דומם והוא יורד
שאול · אבל הנשמה תעלה ותודה ותשבח
לעד בלא הפסק · אבל יתאוה הצדיק
לחיות לעשות רצון האל בעודנו חי
להרבות שכר הנשמה לעולם הבא : יגעתי
באנחתי · אשחה · באנחתי כי אני נאנח
ודואג על חליי ובוכה עד שאשחה בכל
לילה · כי בלילה יכבד החלי · ואנח
ויבכה על חליו · אז יבכה בלילה שבני
אדם ישינים ואין רואה אותו · והנה
סוף יגע' מהאנחה ומבכי · ומה שאמר
אשחה ואמסה הוא על דרך גוזמא והפלגה ·

dum. Exponi etiam poteſt per verbum, lavare ; nam Chaldaicæ paraphraſes, pro Hebræo וירחץ *vairhhatſ*, & lavit, utuntur hoc verbo ואסחי *vaasbhi*: ſignificatum etiam verbi אמסה *amſe* deſumi poteſt ex illo loco, *Diſſolverunt cor populi*; item ex illo: *Et tabeſcere feciſti, ſicut tineam deſiderabile ejus*: quæ omnia ſunt ex verbis quieſcentibus in tertia litera radicali & ex conjugatione quinta ; & multa ſunt alia ex verbis geminantibus ſecundam & ejusdem ſignificationis, ut: *Et diſſolverunt cor noſtrum*: item: *Et liquefactum eſt cor populi*.

Joſ. 14. Pſal. 39. Deut. 1, Joſ. 7.

V. 7. *Corroſus eſt præ furore oculus meus*. Significatum verbi hujus עששה *aſcheſcha* deſumi poteſt ex illo loco, *Sicut veſtem conſumet eos tinea*: quaſi diceret, contabuit oculus meus; Eſtque ſenſus: ego maximopere lachrymor præ indignatione qua æſtuo adverſus inimicos meos qui gaudio afficiuntur propterea quod ægrotem. *Defecit oculus meus*. verbum עתקה *aateca*, eandem hic habet ſignificationem, ac in loco iſto: *Et petra amovebitur è loco ſuo*: ſed utraque dictio, corroſus eſt & emotus, oculus, ſumi debet hyperbolicè. Quod vero dicit: *inter omnes inimicos meos*, perinde eſt ac ſi diceret, propter omnes inimicos meos. Sunt porro qui vocem עתקה *aateca* exponant per dictionem ניתישנה *nitiaſchena*, hoc eſt, inveteravit: nam apud Chaldæum Paraphraſtem dictio quæ ponitur pro Hebraica ישן *iaſchan* vetus eſt עתיק *aatic*.

Eſai. 50. 9. Job. 12.

V. 8. *Diſcedite a me omnes qui operamini iniquitatem*. Hæc verba protulit poſtquam convaluiſſet ; vel fortè etiam in ipſo morbo, de eo loquens per ſpiritus Sancti afflatum, quod erat poſtea futurum. Quilibet etiam alius homo, hoc utens Pſalmo dum orat, idem poteſt dicere; certo enim ſperare debet ſuam à Deo oratio-

Pſal. 119 25.

ופי' אשחה מן כאשר יפרש השוחה לשחות
ישעיה כה או מתרגום וידחן · ואשחי ופי' אמסה
מן מסו את לב העם . ותמם כמו
יהושע יד המסו · אלה הם מנחי הלמד מבנין
תלים לט הפעיל · ויש מפעלי הכפל מזה העניין
דברים א רבים · כמו המסו את לבבינו · וימס
יהושע ז לבב העם . עששה מכעס עיני · עששה
ישעיה כ מגזרת עש יאכלם · כאילו אמר רקבה ·
איוב יב והטעם שאני בוכה מן הכעס שאני כועס
על אויבי השמחים לחליי · ופי' עתקה
מן וצור יעתק ממקומו · ועששה
ועתקה על דרך הפלגה ונוטה · ופי'
בכל צוררי · בעבור כל צוררי · ויש
מפרשים עתקה שנתיישנה . כמו שתרגום
ישן עתיק : סורו ממני כל פעלי
און · בחיותו מחליו אמר זה או
בחליו · ומדבר על העתיד ברוח הקדש ·
וכל אדם חולה שמתפלל בזה המזמור
יוכל לומר זה · כי בטוח הוא כי האל
ישמע תפלתו אם יתפלל בלב נשבר
ונדכה · שמע ה' תפלתי : יקח פמו

tionem fore exaudiendam, si modo confracto corde & contrito precatus fuerit.

V. 9. *Exaudivit Dominus deprecationem meam* &c. *Suscipiet.* Vox ista יקח *ichahh*, idem significat ac לקח *lacahh* suscepit, sensusque est, suscipiet hoc tempore orationem meam, & quandocumque preces meas coram ipso effudero, eas benignissime suscipiet.

V. 10 *Erubescent & conturbabuntur*, &c. Cum sanatus fuero tunc omnes inimici mei erubescent & valde conturbabuntur, avide enim mortem meam expectabant. *Convertentur & erubescent in momento.* Mox ut viderint rem non evenisse, sicut futuram existimaverant ad me revertentur ut deinceps mecum pacifice vivant, & ex ipso momento pudore mei causa suffundentur.

PSALMUS SEPTIMUS

Schiggajon David, quam cantavit Domino super verbis Chus filii Jemini.

1. DOmine, Deus meus, in te speravi, serva me ex omnibus persequentibus me, et libera me.

2. Ne quando rapiat ut leo animam meam: dilaceret, et non sit qui eruat.

2. Do-

לקח · וטעם יקח בואת העת ובכל
פת תפלתי אליו יקבלנה ברצון : יבשו
ויבהלו מאד · כשרפאני יבשו ויבהלו
כל אויבי שהיו מקוי' מיתתי · ישובו
יבושו רגע . כשיראו שלא עלתה מחשבתם
ישובו אלי להיות בשלום עמי ובאותו רגע
יהיה להם בושת ממני :

ז שִׁגָּיוֹן לְדָוִד אֲשֶׁר־שָׁר־
לַיהוָה עַל־דִּבְרֵי־כוּשׁ בֶּן
יְמִינִי :

יְהוָה אֱלֹהַי בְּךָ חָסִיתִי הוֹשִׁיעֵנִי מִכָּל
רֹדְפַי וְהַצִּילֵנִי :

פֶּן יִטְרֹף כְּאַרְיֵה נַפְשִׁי פֹּרֵק וְאֵין
מַצִּיל :

יְהוָה אֱלֹהַי אִם עָשִׂיתִי זֹאת אִם
יֶשׁ עָוֶל בְּכַפָּי :

. . Domine Deus meus si feci istud: si est iniquitas in manibus meis.

4. Si reddidi pacifico meo malum: imò eripui arctantem me gratis.

5. Persequatur inimicus animam meam, et comprehendat et conculcet in terra vitam meam et gloriam meam in pulvere habitare faciat.

6 Exurge Domine in ira tua; exalta te contra furores inimicorum meorum: et expergiscere ad me (in) judicio quod mandasti.

7. Et synagoga populorum circumdabit te: et propter eam in altum regredere.

8. Dominus judicat populos: judica me Domine secundum justitiam meam, et secundum innocentiam meam super me.

9. Consumat quaeso nequitia improbos, et diriges justum tu, qui exploras corda et renes, Deus juste!

10. Cly-

אִם גָּמַלְתִּי שׁוֹלְמִי רָע וָאֲחַלְּצָה צוֹרְרִי רֵיקָם׃

יִרַדּוֹף אוֹיֵב נַפְשִׁי וְיַשֵּׂג וְיִרְמֹס לָאָרֶץ חַיָּי וּכְבוֹדִי לֶעָפָר יַשְׁכֵּן סֶלָה׃

קוּמָה יְהֹוָה בְּאַפֶּךָ הִנָּשֵׂא בְּעַבְרוֹת צוֹרְרָי וְעוּרָה אֵלַי מִשְׁפָּט צִוִּיתָ׃

וַעֲדַת לְאֻמִּים תְּסוֹבְבֶךָּ וְעָלֶיהָ לַמָּרוֹם שׁוּבָה׃

יְהֹוָה יָדִין עַמִּים שָׁפְטֵנִי יְהֹוָה כְּצִדְקִי וּכְתֻמִּי עָלָי׃

יִגְמָר נָא רַע רְשָׁעִים וּתְכוֹנֵן צַדִּיק וּבֹחֵן לִבּוֹת וּכְלָיוֹת אֱלֹהִים צַדִּיק׃

מָגִנִּי עַל־אֱלֹהִים מוֹשִׁיעַ יִשְׁרֵי לֵב׃

אֱלֹהִים

10. Clypeus meus ſuper Deum qui ſalvos facit rectos corde.

11. Deus judicat juſtum, et (eum qui) Deum exaſperat omni die.

12. Niſi converſus fuerit, gladium ſuum acuet: arcum ſuum tetendit et paravit illum.

13. Et ſibi paravit vaſa mortis: ſagittas ſuas ardentibus efficit.

14. Ecce parturiit injuſtitiam, concepit moleſtiam, et peperit mendacium.

15. Ciſternam fodit et excavavit eam, incidit in foveam quam fecit.

16. Convertetur labor ejus in caput ejus, et ſuper verticem ejus iniquitas ejus deſcendet.

17. Confitebor Domino ſecundùm juſtitiam ejus, et pſallam nomini Domini altiſſimi.

אֱלֹהִים שׁוֹפֵט צַדִּיק וְאֵל זוֹעֵם
בְּכָל־יוֹם׃

אִם לֹא יָשׁוּב חַרְבּוֹ יִלְטוֹשׁ קַשְׁתּוֹ
דָּרַךְ וַיְכוֹנְנֶהָ׃

וְלוֹ הֵכִין כְּלֵי מָוֶת חִצָּיו לְדוֹלְקִים
יִפְעָל׃

הִנֵּה יְחַבֶּל אָוֶן וְהָרָה עָמָל וְיָלַד
שָׁקֶר׃

בּוֹר כָּרָה וַיַּחְפְּרֵהוּ וַיִּפֹּל בְּשַׁחַת
יִפְעָל׃

יָשׁוּב עֲמָלוֹ בְּרֹאשׁוֹ וְעַל קָדְקֳדוֹ חֲמָסוֹ
יֵרֵד׃

אוֹדֶה יְהוָה כְּצִדְקוֹ וַאֲזַמְּרָה שֵׁם־יְהוָה
עֶלְיוֹן׃

COMMENTARIUS.

S*Chigajon David.* Jam supra declaravimus
שגיון *Schigajon* unam esse ex speciebus me-
lodiæ; ita etiam usurpatur in oratione
Hab. 3:1. Habacuch ubi sic dicitur: *Super Scigionot.* Por-
ro Magistri nostri, piæ memoriæ, dixerunt
Psalmum hunc editum fuisse de Saule, quem
David appellavit *Chus*, hoc est, *Æthiopem*, eo
quod fuerit decorus: sic enim uxor Mosis dici-
Num. 12: tur כושית *couschit*, *Æthiopissa*, quæ verba Chal-
1. dæus interpres reddit, mulierem formosam. Sed
est communis omnium aliorum interpretum
sententia Davidem ideo Saulum appellasse Æ-
thiopem quod sicut Æthiops non mutat pellem
suam, sic ipse suum adversus Davidem odium
non mutaret. Et hoc etiam sensu, dictum est
Jerem. illud: *Nunquid Æthiops mutabit pellem suam*
13:23. *aut pardus maculas suas*, &c. At vero sapiens
Rabbi Abraham filius Esræ faustæ recordatio-
nis hanc expositionem non approbat; quomo-
do enim, inquit, hæc verba de Christo Do-
mini proferret, *Ecce parturiit iniquitatem*, sed
asserit aliquem fuisse ex filiis Jeminialium à
Saule, quique etiam Davidem oderat & cui no-
men erat Chus. Sed hæc ejus ratio non est ra-
1. Sam. tio, quod nempe de Saule non dixisset: *Ecce*
24:14. *parturiit iniquitatem.* Quidni etenim de illo ita
loqui ausus fuerit, cum ipsi coram & in os dixe-
rit David, *Ab impiis egredietur impietas.* &
etiam ibidem dixerit, *Ulsciscatur me Dominus de*
te. In Deras etiam ita differitur, propterea
David insignivit eum nomine Chus seu Æthio-
pis, quia scriptum est, *Etiam in mente tua*;
Eccl. 10: *Regi ne maledixeris.* Et hæc mystica exposi-
20 tio conveniens est; unde manifestè apparet o-
mnes

שגיון לחד · כבר ביארנו כי שגיון
אחד ממיני הנגון · וכן אמר בתפלת
חבקוק על שגיונות · ורבותי' זכרונם חבקוק ג
לברכה אמרו כי המזמור הזה נאמר על
שאול וקראו כוש לפי שהיה יפה כמו
האשה הכושית דמתרגם איתתא שפירתא · במדבר יב
וכן דעת כל המפרשין ואמרו כי קראו כוש
מה כושי זה אינו משנה עורו כך שאול
לא היה משתנה בשנאתו של דוד · ועל
הדרך הזה נאמר היהפוך כושי עורו ונמר
חברבורותיו · גם אתם לא תוכלו להטיב
למודי הרע · והחכם רבי אברהם בן ירמיה יג
עזרא זכרונו לברכה הרחיק זה הפי'
כי אמר היאך יאמר זה על משיח ה'
שנה יחבל און · ואמר כי אחד מבני
בנימין היה שהיה שונאו ושמו כוש ·
ואין טענתו טענה שיאמר על שאול שנה
יחבל און · ולמה לא יאמר כן · והנה
אמר לו דוד בפניו מרשעים יצא רשע ·
ואמר לו ונקמני ה' ממך · ובדרש לפיכך שמואל כד
כינה שמו בוש לפי שכתב גם במותך

אלך

mnes in eo consentire, præter memoratum interpretem, quod Psalmus iste de Saule sit editus. Jam vero quod additur, de rebus aut negotiis, ideo fit quia res & negotia multa habuit David cum Saule, qui & ipsi sæpe mortem inferre conatus est, ut scriptum est multis in locis. Et primo quidem quando affinitatem cum eo contraxit, cogitabat ipsum in manus Philistæorum injicere. Deinde voluit illum occidere in domo ipsius. Cum etiam staret in conspectu ejus sæpé hastam in ipsum vibravit: ita etiam cum secessisset, mortem illi inferre sæpissimè tentavit.

V. 1. *Domine Deus meus in te speravi.* In te speravi & non in humano auxilio, propterea salvum me fac ex omnibus persequentibus me, qui Sauli adhæserunt.

V. 2. *Nequando rapiat ut leo.* Hæc non dicit David de alio quopiam hoste, sibi infensissimo nisi de Saule qui Rex erat; inde enim est, quod de ipso ita loquatur: *Dilaceret & non sit qui me eruat ab illo*: quare addit, sicut leo, qui fortissimus est omnium animantium: unde & Rex illorum appellatur; quique si prædam laceret, nemo est qui possit illam eripere. Verbum autem פרק *parac* idem hic significat ac in

Genes. 27 illo loco, *Et jugum ejus disrumpes.*

V, 3, *Domine Deus meus si feci.* Si hoc in Saulem admisi quod in me ipse facit: quidnam vero sit illud, mox explicat dicens: *Si reddidi pacifico meo malum, si est iniquitas in manibus meis*, hoc est, si feci malum alicui homini manibus meis, cum iniquitate & injuria; Si retribui pacifico meo, si ei qui mecum pacem colebat malum reddidi, sicut mecum agit: quoniam pacificé cum eo egi: fui etenim gener illius ac bella ejus gerenda & conficienda suscepi; ipse vero malum pro bono mihi retri

buit,

מלך אל תקלל · וכנון הוא הדרש · תרגם אתה הסכל הוים · כי על שאול באמר זה המזמור לכד המפרש הנזכר · ומה שאמר על דברי לפי הדברים והעניינים רבים היו לו עמו ופעמים רבות חשב להרגו · כמו שכתוב תחלה בהתחתנו עמו חשב להפילו ביד פלשתים אחר כן חשב להמיתו בביתו · וכשהיה עומד לפניו היה מטיל לו החנית · כמה פעמים ואחר שנפרד ממנו גם כן פעמים רבות : אבי בך חסיתי · בך חסיתי ולא בעזרת אדם הושיעני מכל רודפי הנסמכים עם שאול : פן יטרוף כאריה · זה לא יאמר על אויב אחר שהיה לו לדוד אלא על שאול שהיה מלך · ועליו יאמר פורק ואין מציל ואמר כאריה כי הוא גבור שבחיות ונקרא מלך עליהם · ואם יפרוק אין מציל · ופורק מענין ופרקת עולו : אלהי אם עשיתי · אם זאת עשיתי מה שהוא עושה לי · וזה הוא מכן פסוק מפרש : אם גמלתי שולמי רע . אם יש עול בכפי ·

קהלת י' ברא שי' כו

buit. *Imò eripui arctante me gratis*, tantum abeſt ut malum pacifico meo reddiderim, quin etiam liberavi eum qui ſi, ne cauſa me affligebat; ſed fruſtra illum é vitæ diſcrimine eripui. Vere enim Saulem à morte liberavit quam Abiſai, erat ipſi illaturus, niſi à Davide prohibitus fuiſſet.
1. Sam. 26: 9. dixit ſiquidem Abiſai David: *Concluſit inimicum tuum in manus tuas. Nunc ergo perfodiam cum lancea in terra, ſemel & ſecundo opus non erit ictu. & dixit David, ne interficias eum*, &c. Idem iterum feciſſe refertur cum eſſet in ſpelun-
1. Sam. 24: 8. ca: *Et confregit David viros ſuos ſermonibus, & non permiſit eis ut conſurgerent in Saulem.* Litera autem ו *vau* in voce ואחלצה *vaahaltſa* imo eripui affligentém me gratis, idem ſignificat ac in loco, ועבדיך *vaavadeca*: *Non o Do-*
Gen. 42: 10. *mine mi ſed ſervi tui venerunt, ut emerent cibos.*

V. 5. *Perſequatur inimicus animam meam.* dictio ירדף *iradoph* eſt compoſita, habet enim formam verborum conjugationis primæ *cal*, & conjugationis *dageſſata* ſeu *piel*; & ratione conjugationis *cal* legitur ירדף *irdoph*, ratione vero conjugationis *dageſſata*, legitur ירדף *jeradeph*, & ex utraque forma compoſita eſt illa dictio: porro hujus compoſitionis hæc eſt ratio, nempe quod dicat inimicum ſuum ſe perſequi, & per ſeipſum, & perſequi etiam per alios qui nimirum juſſerat, ut eum perſequerentur. Ad hunc modum Saul Davidem perſequebatur, & curabat etiam ut alii ex Iſraelitis eum perſequerentur. Quod vero dicit, animam meam, ſenſus eſt, non me perſequitur ut in carcerem detrudat, ſed ut me interficiat: ſicut revera Saul ſæpius Davidem manu ſua interficere tentavit. *Perſequatur & conculcet in terra vitam meam*, hoc eſt, ſi me apprehenderit, conculcabit in terra vitam meam, ſiquidem me non dimittet,

do-

אם עשיתי בידי רע לאדם בעול ובחמס :
אם גמלתי שולמי · מי שהיה עמי בשלום
אם גמלתיו רע כמו שהוא עושה עמי
שהייתי בשלום עמו והייתי חתנו ונלחמתי
מלחמותיו והוא גומל לי רעה תחת טובה :
ואחלצה צוררי ריקם . לא די שלא גמלתי
שולמי רע אבל חלצתי מי שהיה צוררי
ריקם . ובחנם הייתי מציל אותו כמו
שמואל כו שהציל שאול מיד אבישי שהיה הורג אותו
לולי שמנעו · שאמר אכנו נא בחנית .
ובארץ פעם אחת ולא אשנה לו . וכן
שמואל כד כשהיה במערה כאמר וישסע דוד את אנשיו
בדברים ולא נתנם לקום אל שאול · וי"ו
ואחלצה צוררי ריקם כמו וי"ו ועבדיך באו
בראשי' מב לשבור אוכל : ירדף אויב נפשי · המלה
הזאת היא מורכבת מפעלי הקל ומפעל
הדגוש . . מן הקל יאמר ירדוף ומן הדגש
ירדף והורכבה המלה הזאת משניהם . וטעם
ההרכבה אומר כי האויב ירדפהו בעצמו
וירדפהו לאחרים . שיאמר לאחרים שירדפוהו :
כך שאול היה רודפו ומרדפו לישראל . ואמר

donec occidat. *Et gloriam meam in pulverem deducat*, hoc est, animam meam; sensusque est, & cogitatio ejus eo spectat ut gloria mea in pulvere habitet. Et quamvis anima non habitet in pulvere dum moritur homo, ita tamen
Psal. hæc figuratè dicuntur, ut & illud, *Adhæsit pul-*
119: *veri anima mea*, vel ita loquitur ex opinione inimici, quasi diceret, non existimat fore ut anima mea post mortem resurgat, sed me reputat hominem impium & virum sanguinum. Porro vocem illam סלה *sela* iam superiùs explicui, esse nimirum notam elevandæ vocis in cantu, nec ullam ex se habere significandi rationem, neque opus erit deinceps in omni loco in quo occurret eam explicare.

V. 6. *Exurge Domine in ira tua.* Dictio קומה *couma* habet accentum in ultima sub litera *mem*, sensusque est exurge Domine in ira tua contra eos qui me persequuntur ut mihi vitam eripiant. *Exalta te aduersus furores hostium meorum*; In furore tuo contra illos sicut iam dixit in ira tua: vel sensus est, propter furores hostium meorum adversùm me eleva te contra eos, & eripe me de manibus illorum. *Et expergiscere ad me in judicio quod mandasti*, hoc est, in judicio quod super me præcepisti, quod aliud non est quam judicium regni quo eum Regem fore decreverat.

V. 7. *Et Synagoga populorum circumdabit te.* Dictio עדת *adat* habet generalem significationem, לאמים *leummim* vero particularem, atque עדת *audat* universum Israel simul complectitur. לאמים *leummim* vero duodecim tribus Israeliticas, quæ modo populi, modo multi appellantur, ut patet ex eo quod Isaac Jacobo
Gen. 28. dixit: *Ut sis in cœtum populorum.* Ipse etiam
4. *Gen.* Deus dixit eidem Jacob: *Et cœtus gentium ex*
35. 11. *te proditurus est.* Ecce vides quod vocet Israelitas,

נפשי כי לא ירדפני לאסרני במאסר אלא
לסמיתני כמו שדמה כמה פעמים להרגו
בידו : וישג וירמוס לארץ חיי : ואם
ישיגני ירמוס לארץ חיי כי לא יניחני שלא
יהרגני : וכבודי לעפר ישכן סלה · וכבודי
הוא נפשי ומחשבתו שישכון כבודי לעפר ·
ואעפ"י שהנפש לא תשכון בעפר במות
תלים קיט האדם הוא על דרך משל · כמו דבקה
לעפר נפשי · או לפי מחשבת האויב כי
לא יחשוב שיש לנפשי תקומה אחר המות .
כי יחשבני שאני רשע ואיש דמים ומלת סלה
פרשתיה שהיא הרמת הקול בניגון . ואין
לה טעם בענין שהיא בו · ואיני צריך
לפרש אותה בכל מקום : קומה יהוה באפך .
קומה מלרע הטעם במה . אמר קומה ה'
באפך על הרודפים אותי לקחת נפשי : הנשא
בעברות צוררי . בעברתך עליהם כמו שאמר
באפך · או פירושו בעברות שיש לצוררי עלי
הנשא אתה עליהם והצילני מידם : ועורה
אלי · משפט צוית . עורה אלי במשפט אשר
צוית עלי נהוא משפט המלוכה : ועדת לאומים
תסובבך . אמר עדת בכלל ואמר לאומים
בפרט · עדת היא עדת ישראל הכוללת אותם
כולם

litas, gentes & populos respectu tribuum; vocatque etiam eos congregationem & cœtum, quoniam duodecim tribus congregatio & cœtus unus erant. Si vero per לאומים, *leummim*, omnes totius mundi populos significare voluisset, nequaquam dixisset: *Et congregatio populorum*, non enim congregatio una eos omnes complectitur, sed populus quilibet per seipsum est cœtus unus. Sic porro se habet hujus versus explicatio. Notum erat inter Israelitas Davidem fuisse unctum in Regem; manifestum etiam erat Samuelem jussu divino ipsum unxisse; præterea noverant omnes in eo loco in quo fuerat inunctus, Samuelem hoc non fecisse ex motu & sententia propria: cùm enim venisset Eliab, maior natu ex fratribus Davidis, dixit: *Utique coram*
1 Sam. 16:6. *Domino est Christus ejus*; existimabat enim illum esse à Deo Regem designatum, usque dum dixit
Ibidem. illi Deus: *Ne aspicias in speciem ejus nec altitudinem staturæ ejus*, &c. Cùm autem venisset natu minor, dixit illi Dominus: *Surge & unge istum, ipse enim est à me electus.* Quæ cum ita sint, consequens est illum qui Davidem deinceps est persecutus, perinde egisse ac si Deum ipsum fuisset persecutus, & qui eum cingebat ut apprehenderet, idem commisisse, ac si Deum benedictum circumcingere contendisset, & eam ob causam dicit hic David: *Et Synagoga populorum circumdabit te.* Quo sensu dictum est &
Zach. 2:8. illud a Propheta: *Qui enim tetigerit vos tangit pupillam oculi ejus, Dei*: quod vero subjungit: *Et propter hanc in altum regredere*, eodem modo est exponendum ac istud quod ante dixit: Exurge & exaltare; quæ omnia figurate dicta sunt. Cùm enim Deus dissimulare videtur peccata hominum, perinde est, ac si descenderet e loco suæ potentiæ & ex sede judicii sui, cùm vero humana crimina visitat & illa judicat, tum

vi-

כולם · לאומים הם שנים עשר שבטי ישראל ·
בראשית לה ומקראו לאומים גוים עמים רבים כמו שאמר
יצחק ליעקב והיית לקהל עמים · וכן אמר האל
ליעקב וקהל גוים יהיה ממך · הנה תראה
כי קורא אותם גוים ועמים כנגד השבטים
וקורא אותם קהל ועדה · כי השנים עשר
שבטים קהל אחד ועדה אחת · ואילו היה
שמואל יו אומר לאומים על אומות העולם לא היה אומר
ועדת · כי לא יכלול אותם עדה אחת · כי כל
לאום ולאום עדה בפני עצמה · ויהיה פירוש
הפסוק כן ידוע היה בישראל כי דוד נמשח
למלך והיה ידוע גם כן כי על פי יהוה משחו
שמואל · ובמקום שנמשח הכירו הכל כי לא
עשה שמואל הדבר מדעתו · כי בבא אליאב
הגדול מאחיו אמר אך נגד ה' משיחו · שהיה
זכריה ה סבור כי הוא היה המלך עד שאמר לו האל אל
תבט אל מראהו וגומר · וכשבא הקטן אמר לו
האל קום משחהו כי זה הוא · אם כן רודף
אחרי דוד כרודף אחרי האל . והסובב אותו
לתופשו כסובב האל יתברך . ומפני זה אמר
תסובבך על דרך שאמר הנביא כי הנוגע
בכם כנוגע בבבת עינו · ומה שאמר ועליה
למרום שובה כמו שאמר קומה והנשא · השכל
דרך משל . כי כשיעבור האל על פשע

videtur surgere; elvare & redire in excelsum & in locum judicii; & hoc sensu dictum est de ultione quam in Pharaonem exercuit Dominus, *Quoniam elevando elevatus est Deus.*

Exod. 15. 1.

V. 7. *Dominus judicat populos.* Isti populi sunt Israëlitæ sicut exposui vocem לאומים *leummim:* & dictio, judicabit, significat judicia de illis sumet seu eos puniet, & hoc est quod dicit: Judica me Deus, &c. quia non est in me iniquitas nec peccavi contra eos, ut propterea me odio prosequantur: hoc autem non dicit David de omnibus: sed tantùm de malis qui erant inter illos quique ipsum sine causa oderant; de his, inquam, dicit: *Consumat quaeso nequitia improbos*, &c. Maior enim pars Israelitarum diligebat Davidem eo quod ipse educeret illos & reduceret quamdiu fuit cum Saule; & non nisi inviti persequebantur eum imperio Saulis coacti. Imo etiam non pauci ex tribu Beniamin diligebant eum, ut scribitur in Verbis dierum: *Hi quique venerunt ad David in Sichlag cum adhuc fugeret Saulem filium Cis, tendentes arcum, & utraque manu fundis saxa jacientes, & dirigentes sagittas, de fratribus Saulis ex Benjamin.*

1 Paral. 12: 1.

V. 9. *Consumat, quaeso, nequitia improbos.* Malum, inquit, quod mali agunt & machinantur, absumat & omnino perdat eos. *Et diriges justum.* Hoc est, viam iusti & cogitationem ejus, erisque illi auxilio: hoc autem de seipso dicit, ac de justis qui tum fuerunt inter Israëlitas. *Et explorans corda & renes, Deus juste.* Ipse est qui explorat & perspicit corda & cogitationes hominis, ipse pernoscit quinam justi sint & quinam aberrent à recto; plerique enim hominum sese probos exhibent, non tamen ita se res habet; ipse vero Deus est justus, vult dicere, judicat justè & reddet unicuique secundùm vias & cogitationes illius, quoniam ipse novit omnia.

V. 9.

האדם כאילו ירד ממקום יכולתו וממכון
משפטו · וכאשר יפקד עונו וישפטנו כאילו
יקום וינשא וישוב למרום למקום המשפט
וכן נאמר בנקמת פרעה כי גאה גאה :
שמות טו יהוה ידין עמים · הם ישראל כמו שפירשתי
לאומים . ופירש ידין שיקח דינו מהם .
וזהו שאמר שפטני ה' כצדקי וכתומי עלי ·
כי אני אין בי עון ולא חטאתי להם כדי
שישנאו אותי : ולא אמר על כולם אלא על
הרעים שבהם שהיו שונאים את דוד בחנם ·
ועליהם אמר יגמור נא רע רשעים · כי
רוב ישראל היו אוהבים את דוד . כי
הוא היה המוציא והמביא אותם בהיותו עם
שאול ונזכרים היו ברדפה אחריו במלכות
שאול · גם משבט בנימין היו רבים אוהבים
אותו כמו שכתוב בדברי הימים שבאו אל דוד דברי
לציקלג : יגמור נא רע רשעים · אמר שהרע הימים יב
שעושים ושחושבים הרשעים יגמור אותם
ויכלה אותם: ותכונן צדיק· והצדיק תכונן דרכו ומחשבתו
ותסיע אותו· ואמר זה על עצמו ועל הצדיקים שהיו
בישראל ובוחן לבבות וכליות אלהים צדיק· הוא
שהוא בוחן לבות ויודע מחשבות האדם
הוא יודע הצדיקים והתועים : בי הרבה

 מגני

V. 9. *Clypeus meus super Deum.* Dicere debuerat, clypeus meus eſt Deus. Quid igitur eſt illud *ſuper*? nempe hoc, quaſi dicat, utique fulcimentum meum & fiducia mea eſt in Deo; meus enim erit clypeus, quoniam ipſe ſalvat rectos corde.

V. 10. *Deus judicat juſtum.* Hoc intelligendum eſt, ut illud ſuperius: *Judica me ſecundum juſtitiam meam*; eſtque ſenſus: Deus judicat juſtum ſecundùm juſtitiam ejus, & improbum juxta nequitiam ejuſdem & hoc eſt quod ſignificatur iſtis verbis: *Et eum qui Deum exaſperat omni die*, quaſi diceret, judicat juſtum & illum judicat qui Deum exaſperat per ſingulos dies; eo quod nimirum non convertatur ab improbitate ſua, hoc enim eſt quod
Num. 34. poſtea ſubjungit, *Quoniam non convertitur.* Hæc etenim particula אם *im* eſt loco כי *ci*, quoniam, ut in illo loco, *quia jubileus erit*, ubi אם *im* eſt pro כי *chi*, quoniam, aut כאשר *caaſcher*, quando. *Et in omni die*, hoc eſt ſemper. Qua vero in re Saul irritavit Deum? in eo ſcilicet quod aſpernabatur opus Dei verbùmque illius; ſciebat enim Davidem ex Dei mandato fuiſſe inunctum ut poſt ſe regnaret, ipſum tamen jugiter ad necem perſequebatur, atque hoc modo cogitabat quotidie irritum facere Dei verbum. Præterea etiam David innocens erat, nihilque in ipſum peccaverat, ac idcirco ſanguinem innocentem volebat effundere. Denique eo quod juraverat per Deum viventem ſe non occiſurum ipſum, & propter hæc omnia jure merito appellatur exacerbans.

V. 11. *Quoniam non convertitur.* Jam illud explicuimus & cohæret cum ſuperioribus. Dicit enim, non convertitur à malita ſua, ſed gladium ſuum acuit ut me occidat. arcum ſuum ten

בני אדם מראים עצמם טובים ואינם כן ·
הוא אלהים צדיק · רצה לומר שופט בצדק
ויתן לכל אחד כפי דרכיו ומחשבותיו · כי
הוא יודע הכל : מגיני על אלהים . היה
לו לומר מגיני אלהים . מהו על · אך
כי מבטחי ומשעני הוא אלהים שיהיה מגיני
שהוא מושיע ישרי לב : אלהים שופט
צדיק . כמו שפטני ה' כצדקי . ופי' אלהים
שופט הצדיק כצדקתו והרשע כרשעתו
וזהו שאמר ואל זועם בכל יום . כלומר
שיפט הצדיק ושופט מי שהוא זועם אל בכל
יום · כי לא ישוב מרשעו · וזהו שאמר
אחריו אם לא ישוב . אם במקום כי · כמו במדבר לד
ואם יהיה היובל שהוא במקום כי או כאשר ·
ובכל יום · רוצה לומר תמיד · ומה היה
זועם שאול לאל שהיה מבזה מעשה האל
ודברו כי היה יודע כי דוד על פי ה'
נמשח למלך אחריו · והוא היה רודף אחריו
כל יום להרגו הנה היה חושב בכל יום
לבטל דברי האל · ועוד שהיה דוד נקי
ולא חטא לו והיה רוצה לשפוך דם נקי ·
ועוד שנשבע חי ה' שלא ימיתנו · ומכל
אלה היה ראוי להקרא זועם : אם לא
ישוב · כבר פירשנוהו דבק למעלה · ואמר

tendit & disponit ut vibret in me sagittas, quasi diceret mors quotidiè mihi imminet, non secus ac illi qui stat expositus è regione arcus contra se intensi.

V. 12. *Et sibi paravit vasa mortis.* Non sibi tantùm sed & illis qui me unà cum illo persequuntur, disposuit & fecit sagittas & instrumenta lethifera ad me interficiendum. Non desunt qui vocem לו *lo* idem significare putent ac בעבור *baauouro*, hoc est, pro seipso, acsi diceret, sagittæ quas paravit illi ipsi paratæ sunt, nam illis est interimendus. Dictio דולקים *dolequim*, eodem sensu accipienda est hoc loco ac in isto: *Quam ob culpam meam & ob quod*
Gen. 31: *peccatum meum sic exarsisti post me?*
36. V. 13. *Ecce parturiit injustitiam.* Comparat cordis humani cogitationes cum conceptu, quæ cum exeunt ob ore, aut opere complentur, similes sunt parturitioni & partui mulieris: enimuero est similis sermo parturitioni, opus vero ipsum partui: dicit ergo Saulem locutum esse iniquitatem ore suo, qui eam in corde suo cogitaverat, ac ore & opere illam prodidisse. Cæterum diversæ quidem voces sunt און *aven* עמל *amal* & שקר *shequer*, sed eandem hoc loco significationem habent.

V. 14. *Cisternam fodit & excavavit eam.* Idem quod superius dicit, diversis tamen verbis & figuris: dicit igitur Saulem foveam offodisse, ut se in eam conjieeret, in quam casurus esset: hîc enim prædicit fore, ut Saul proprio gladio concidat, utitur autem verbo præteriti temporis dum dicit, *Et incidit in foveam*, loco futuri, sicut explicuimus.

V. 15. *Convertetur labor ejus in caput ejus.* Iniquitas quam perpetrat in me persequendo, redundabit in caput ipsius. *Et in verticem iniquitas ejus descendet.* Rem eandem iterum dicit aliis vocibus.

V. 16

כי לא ישוב מרשע וחרבו ילטוש לשמיתני :
קשתו דרך ויכוננה · לירות בי · כלומר
קרוב אני אל המות בכל יום כמי שהוא
עומד כנגד קשת הדרוכה : ולו הכין
כלי מות · לו ולדולקי׳ עמו אחרי הכין
ופעל חצים וכלי מות לשרגני · ויש
מפרשין לו כמו בעבורו . כלומר בעבור
נפשו : כלומר החצים שהכין לו לנפשו
הם . כי הוא ימות בהם · ודולקים·
כמו כי דלקת אחרי : הנה יחבל און · ראשית לא
ירמה מחשבות הלב לשריון · וכשיוצאין
בפה או במעשה דומין לחבלי האשה וללידה
א"כ דמיון הדבור הוא החבלים · ודמיון
המעשה הוא הלידה : ואמר כי דבר האון
הוא בפיו · כי יחשבנו בלבו ויוציאנו בפה
למעשה · ואון ועמל ושקר ענין אחד אלא
שהמלות שונות : בור כרה ויחפרהו · כפל ענין במלות
שונות · ואמר כי הוא כרה בור להפילו בו · והוא יפול
בו התנבא שימות שאול בקרב · ואמר ויפול
עבר במקום עתיד כמו שפירשנו : ישוב
עמלו בראשו · שקרו שהיה עושה ברדפו
אחרי ישוב עמלו בראשו : ועל קדקדו
חמסו ירד · כפל הענין במלות שונות :
אודה

V. 16. *Confitebor Domino secundùm justitiam ejus.* Et tunc confitebor Domino juxta justitiam ejus quam in me exercuit. *Et psallam nomini Domini*, quia ipse est altissimus super omnia & omnibus dominatur, facitque omnia secundum beneplacitum suum in omnibus à se creatis.

PSALMUS OCTAVUS

Præcentori super Haggittith, Psalmus David.

1. DOmine, Domine noster, quàm grande est nomen tuum in universa terra: qui posuisti gloriam tuam super coelos.

2. Ex ore infantium et lactentium fundasti fortitudinem tuam, propter inimicos tuos, ut cessare facias inimicum et ultorem.

3. Quando video coelos tuos, opera digitorum tuorum; lunam et stellas quas tu firmasti.

4. Quid est homo quód memor es ejus? et filius hominis quòd visitas eum?

5. Mi-

אודה יהוה כצדקו ואז אודה ה' כפי צדקו שעשה עמי : ואזמרה שם ה' עליון · כי הוא עליון על הכל ומושל בכל ויעשה בילורים כחפצו :

ל

לַמְנַצֵּחַ עַל־הַגִּתִּית מִזְמוֹר לְדָוִד :

יְהוָה אֲדֹנֵינוּ מָה־אַדִּיר שִׁמְךָ בְּכָל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־תְּנָה הוֹדְךָ עַל־הַשָּׁמָיִם :

מִפִּי עוֹלְלִים וְיוֹנְקִים יִסַּדְתָּ עֹז לְמַעַן צוֹרְרֶיךָ לְהַשְׁבִּית אוֹיֵב וּמִתְנַקֵּם :

כִּי אֶרְאֶה שָׁמֶיךָ מַעֲשֵׂה אֶצְבְּעֹתֶיךָ יָרֵחַ וְכוֹכָבִים אֲשֶׁר כּוֹנָנְתָּה :

מָה־אֱנוֹשׁ כִּי תִזְכְּרֶנּוּ וּבֶן אָדָם כִּי תִפְקְדֶנּוּ :

וַתְּחַסְּרֵהוּ :

5. Minuìsti eum paulo minus
à Diis: gloria et honore corona-
sti eum.

6. Constituisti eum Dominum
super opera manuum tuarum :
omnia subjecisti sub pedibus e-
jus.

7. Oves et boves universos,
insuper et pecora campi.

8. Volucres coeli et pisces maris:
quicquid transit semitas marium.

9. Domine, Domine noster,
quàm grande est nomen tuum in
universa terra!

COMMENTARIUS

P*Raecentori super Haggittith.* Jam supra declaravimus vocem, gittith, significare genus aliquod instrumentorum musicorum. Et quidam tradunt Davidem hunc Psalmum composuisse cum in Geth civitate versaretur, ibique eum cecinisse. Dicunt alii, ipsum filiis Obed Edom Gethæi dedisse decantandum. Est autem Psalmus iste, hymnus, & confessio in honorem Dei, & summæ ejus potestatis enarratio.

V. 1. *Domine, Domine noster.* Quid tu es? nempe Dominus omnium creaturarum, cum superiorum tum etiam inferiorum. *Quam grande est nomen tuum.* Perinde est ac si diceret, quam

וַתְּחַסְּרֵהוּ מְּעַט מֵאֱלֹהִים וְכָבוֹד וְהָדָר תְּעַטְּרֵהוּ׃

תַּמְשִׁילֵהוּ בְּמַעֲשֵׂי יָדֶיךָ כֹּל שַׁתָּה תַחַת רַגְלָיו׃

צֹנֶה וַאֲלָפִים כֻּלָּם וְגַם בַּהֲמוֹת שָׂדָי׃

צִפּוֹר שָׁמַיִם וּדְגֵי הַיָּם עֹבֵר אָרְחוֹת יַמִּים׃

יְהוָה אֲדֹנֵינוּ מָה־אַדִּיר שִׁמְךָ בְּכָל הָאָרֶץ׃

למנצח על הגתית · כבר פירשנו כי גתית ממיני הנגון · ויש אומרין כי כשהיה דוד בגת חיברו ואמרו . ויש אומ' כי נתנו לבני עובד אדום הגתי · והמזמור הזה הוא הלל ושבח והודאה לאל וספר גבורותיו · ה' אדונינו · מה שאתה הוא אדון הברואים העליונים והתחתונים : מה אדיר שמך בכל הארץ ·

הארץ · כמו מה אדיר אתה · כי שמו
הוא והוא שמו · שם בן ארבע אותיות
שאינינו שם תואר · והוא אדיר בכל
הארץ · ר"ל גבורתך נראית בכל הארץ
בין ביישוב בין במדבר בין הים בין
בכל הארץ נראית גבורתך · אבל הסוד
הגדול והכח העצום נראה בשמים כי הארץ
דבר קטן כנגד השמים · והיא כנקודה
בתוך העגולה · ומלת תנה הוא מקור
במקום נתת · כי משתמשים במקום
עבר · כמו ילדה ועזוב · כמו ועזבה · ירמי' י"ל
ואחרים זולתו · וכן במקום עתיד ובינוני
כמו שביארנו בספר מכלול בחלק הדקדוק ·
וענין הפסוק כן מה אדיר שמך בכל הארץ ·
ומה אדיר שאתה נתת הודך על השמים ופי'
מלת הוד הכח והסדר · ויש לפרש אשר
תנה הודך על השמים · טעם למה אדיר
שמך בכל הארץ · רוצה לומר בעבור שנתת
כח בעליונים להנהיג התחתונים · כי הארץ
וכל

monides parte 1. cap. 60. libri More. Inde esse videtur quod Kimhhi dicat hic Deum esse nomen suum & è contra: cætera enim ejus nomina potius sunt epitheta, & appellativa, imposita ipsi ab effectis aut attributis, citra ullam essentiæ ejus affirmationem: unde veteres Sapientes dixerunt ante mundum conditum nihil extitisse præter Deum & nomen ejus.

ea, maria, & quæcumque in eis continentur, ab istis superioribus aguntnr.

V. 2. *Ex ore infantium & lactentium fundasti fortitudinem.* Primum omnium inter divina miracula quæ apparent in homine, postquam est in lucem editus, est ipsa lactatio. Gratias quidem agere debet homo conditori suo, & ejus agnoscere virtutem & potentiam, ob illa opera illius quæ in coelis & terra videntur, sed maximè propter miram corporis sui conformationem, quod formatum est ex genitali semine converso in sangvinem; indeque paulatim crescit, donec perficiantur membra ejus, & tandem in lucem hujus mundi prodeat. Et ea de regitur etiam
Psal. 139: 1. in Psalmo illo qui incipit: *Domine investigasti me & cognovisti me*, &c. Hic vero Psalmus agit de principio egressionis hominis in lucem & de ejus lactatione, unde cognoscuntur miracula Creatoris & ejus bonitas ergo homines; ac propterea dicit: *Fundasti fortitudinem.* Ut enim fundamentum est initium ædificii, ita lactatio primum est quo divina erga homines benignitas agnoscitur, quam in illos exhibet statim atque prodierunt in lucem; nam ita commodè Deus benedictus foramen in maternis mamillis aptavit, ut esset angustum instar foraminis acus, non vero nimis amplum; si enim esset latius, lac inundaret absque expressione, intrarétque in os infantis plusquam necesse sit, adeo ut ipsum præfocaret. Sic etiam si esset angustius, ita ut difficile esset infanti lac exsugere, labia ejus læderentur, sed omnia in modo & mensura à Deo disposita sunt. Et ea in re cæteris animantibus mirè præcellit homo, quod matris ejus mamillas eo in loco opposuerit Deus, ubi locus est intelligentiæ, sicut tradiderunt Magistri nostri piæ memoriæ,*& eam

* *Hi enim existimant cor intelligere, eò quod*

וכל אשר בה הימים וכל אשר בהם הכל
בהשגחת העליונים : מפי עוללים ויונקים
תחלת הנפלאות אשר באדם אחר יוצא לאויר
העולם הוא היניקה · כי צריך האדם
להודות הבורא ולהכיר כחו ויכולתו מכל
מעשיו הנראים בשמים ובארץ · ומתכונת
גופו שנברא מטיפת הזרע אשר תהפך לדם
ומשם יגדל מעט מעט עד שישתלמו איבריו ויצא תלים קלט
לאויר העולם · וכבר זכר בזה המזמור ה׳
חקרתני ותדע · וזה המזמור אמר מתחילת
צאתו לאויר העולם ובמניקתו ניכרים נפלאות
הבורא וחסדו על האדם :· לפיכך אמר
יסדת · כמו שהיסוד תחילת הבנין כן
היניקה תחילת השגחה בחסד הבורא על
האדם אחר צאתו לאויר העולם שעשה לו
הקדוש ברוך הוא נקב בשדים כענין נקב
מחט דקה לא יותר רחב מכך שאם היה
יותר רחב יזרום החלב בלא מין ויבוא לתוך
פיו יותר מן הצורך עד שיחנק בו · ואם
יהיה יותר דק ממה שהוא יכביד המין על
הילד ויכאבו שפתיו · אלא הכל בשיעור
ובמדה · והפליאות משאר החיים שנתן
לאמו דדים במקום בינה כמו שאמרו
רבותינו

N n 2

mentis cogitationem sapientiæ, affectus &c. sedes esse cor dicatur, in scripturis.

רבותינו זכרונם לברכה · לפיכך אמר מפי
עוללים ויונקים יסדת עוז · שיכול להכיר
האדם כי הכל בכוונת מכוון · לא כמו שאמרו
אויבי ה' · כי הכל בטבע ובמקרה בלא
הנהגת מנהיג וכוונת מכוון · וזהו שאמר
להשבית אויב ומתנקם · ואף על פי שזה
החסד גם כן בבהמות ובחיות באדם נתן
האל בינה להכיר מעשה האל ולהודות לו
ולשבחו על הכל · וכולם נבראו לתועלתו ·
אם כן עליו להתבונן ולהכיר מעשה האל
ולהודות לו על הכל והחכם רבי אברהם
בן עזרא פירש בעבור היות אדם נכבד
מכל נבראי מטה אמר כי מעת שיחל הנער
לדבר · וזה טעם מפי עוללים · או החל
מתכונתו לקבל כח הנשמה עד שתשכל
בשקול ודעתה כח בוראה · כי תתחזק
הנפש יום אחר יום · וזה טעם יסדת
עוז · וטעם למען צורריך לבטל דברי
המכחישים האומרים אין אלוה · ורבינו
משה הכהן פי' מפי עוללים · אשר לא
ידברו בפיהם הם בעצמם יודו על רוב
חסדיך · כי תכלכלם ותרבם בגופם באורך
וברוחב : כי אראה שמיך ולא זכר השמש ·
יש אומרים כי בלילה אמר זה המזמור
בעת

ſolis mentionem facit. Hinc quidam opinantur ipſum noctu Pſalmum hunc compoſuiſſe, eo ſcilicet tempore quo lunam & ſtellas contemplabatur, & mira Dei opera conſiderabat. Alii dicunt quod interdiu ſolus ſol conſpiciatur, noctu vero maximus aſtrorum appareat exercitus, ideoque Davidem ſolis non meminiſſe. Alii denique ſentiunt verba iſta, *Qui poſuiſti gloriam tuam ſuper cœlos*, de ſole eſſe intelligenda, eoquod magna ſit creatura. Dicit igitur, quando cœlos tuos intueor: quaſi diceret, cum magnas creaturas, quas in mundo habes, conſidero, & res humanas attendo, ſtupore attonitus exclamo, quid eſt homo, ut memoriam ejus habeas? Illud porro, *quid eſt homo?* opponitur ei quod dixit, quàm grande eſt nomen tuum! Hoc enim eſt ad amplificationem, illud vero ad diminutionem. Dicit igitur, cum inſpicio coelos tuos, lunam & ſtellas, quàm ſint ingentes creaturæ & * intellectu præditæ, quid eſt, inquam, homo, quod memor ejus fueris, & illum participem feceris gloriæ & decoris illorum intellectualium ſuperiorum, quæ non ſunt, ut ipſe, corpora? Imo etiam cum magnitudinem eorum quæ corporea ſunt intueor, & corporis eorum magnitudinem, aptiſſimamque diſpoſitionem, adverto hominem cum illis comparatum eſſe quaſi nihilum. Dicit vero, *Opus digitorum tuorum*. Et, *qua tu aptaſti*, ad refutandos infideles qui dicunt mundum eſſe æternum, ideoque dicit, opus, & quæ firmaſti; quaſi diceret, quæ tu omnia, quaſi de nouo condidiſti. Dicit etiam, video coelos tuos, cum tamen illi à nobis non videantur, ſed id tantum quod nobis eſt proximum; ſed quoniam illi cuncta illuſtrant, non ſecus ac res quæ in vitreo vaſe poſita ex-

* *Plerique Hebræorum hac opinione fuerunt*

בעת שהיה מסתכל בירח וכוכבים ומבין
בנפלאות הבורא ויש אומרין כי ביום לא
נבא כי אם השמש לבדו · ובלילה יראה
נבא גדול מאד לפיכך לא אמר השמש
ויש אומרין כי מה שאמר אשר תנה הודך
על השמים רמז על השמש כי היא הבריאה
הגדולה · ואמר כי אראה שמיך · כלומר
כשאראה הבריאות הגדולות אשר יש לך בעולם
ואבין ענין האדם אני תמיה ואמר : מה אנוש
כי תזכרנו · ומה אנוש הפך מה אדיר
שמך · כי הוא להגדלה וזה להקטנה ·
אמר כי אראה שמיך והירח והככבים שהם
בריאות גדולות ומשכילות : מה אנוש כי
זכרת אותו והאצלת עליו מהוד המשכילים
העליונים שאינם גוף : כי אף אותם שהם
גופות אני רואה גודל גופם וערכם כי
האנוש כאין נגדם : ואמר מעשה אצבעותיך.
ואמר אשר כוננת · להכחיש הכופרים
שאמרו שהעולם קדמון · לפיכך אמר מעשה
וכוננת · שאתה חדשת אותם כולם ואמר
אראה שמים : ואם אין נראה לנו אלא
הסמוך לנו לפי שהם מזהירים כולם כמו

imbuti, ut clarius infra patebit ad Psalmum 19.

extrinsecus solummodo cernitur. Sapiens autem Magister Abraham filius Esræ F. M. scribit, ideo Davidem dixisse opera digitorum, quoniam ut decem sunt digiti, ita etiam sunt decem sphaerae cœlestes, nempe septem cœli seu orbes, in quibus sunt septem planetae deinde sphaera Zodiaci seu duodecim signorum, & nona sphaera, quae est supra sphaeram signorum, ac tandem decima, in qua est solium gloriae.

V. 4. *Quid est homo quod memor es ejus & filius hominis quoniam visitas eum?* Idem decit iterum, sed variis dictionibus; aut per illud, quod memor es ejus, vult dicere, quoniam singulari modo ejus creationis memor fueris, quia aliquid gloriae tuae concessisti illi, & visitas eum per omnes dies quibus vivit, curam illius gerens, operumque ejus rationem habens, ut des unicuique secundum vias ipsius.

V. 5. *Minuisti eum paulominus à Diis.* Per Deos intelligit Angelos, eoquod anima hominis, Angelicae conditionis sit; illa enim non est quid corporeum, sicut & ipsi sunt incorporei. Defectus autem ille hominis infra Angelos est, quod anima sit conjuncta corpori, *Gloriâ & honore coronasti eum.* Hoc est anima, quae superioris est ordinis, quam in ipso posuisti, per & quam fecisti ut dominaretur super opera manuum tuarum, hoc est, in haec inferiora creata; imo hoc etiam de superioribus intelligi potest; super quæ hoc dominium hominis in eo consistit, quod vi intellectus sui, varium sphærarum & stellarum motum & circuitum intelligere possit.

V. 6. *Omnia subjecisti sub pedibus ejus.* Hoc est, omnia hæc inferiora sub illo sunt, ut dicitur: *Et terror vester ac tremor sit super animalia terræ, & super omnes volucres cœli.*

V. 7. *Oves & boves universa.* Litera א aleph,

הדבר אשר בתוך כלי הזכוכית שהוא נראה
מבחוץ · וכתב החכם רבי אברהם בן עזרא
זכרונו לברכה כי אמר אצבעותיך כי
האצבעות עשרה והגלגלים עשרה · שבעה
רקיעים שהם שבעה כוכבי לכת וגלגל
המזלות וגלגל התשיעי למעלה מגלגל המזלות
והעשירי כסא הכבוד · מה אנוש כי תזכרנו ·
ובן אדם כי תפקדנו · כפל ענין במלות
שונות · או רוצה לומר כי תזכרנו · כי
זכרתי בבריאתו שהאצלת מהודך עליו :
ותפקדנו כל הימים אשר הוא חי תשגיח עליו
ובמעשיו לתת לאיש כדרכיו : ותחסרהו
מעט מאלהים · הם המלאכים בעבור כי נשמת
האדם · מתכונת המלאכים שאיננה גוף כמו
שהם אינם גופו · והחסרון הוא לפי שהיא
בגוף : וכבוד והדר תעטרהו · בנשמה
העליונה שנתת בו · וכן תמשילהו במעשה
ידיך : תמשילהו במעשה ידיך · היצורים
השפלים · או פירש אף העליונים והממשלה
הוא שמבין בשכלו מהלך הגלגלים והכוכבים ·
כל שתה תחת רגליו · התחתונים כולם
תחתיו · כמו שאמר ומוראכם וחתכם יהיה בראשית ט
על כל חית הארץ ועל כל עוף השמים :
צנה ואלפים · אלף כאן עלמ ב

leph, vocis צאן *tson*, hìc eſt abſcondita, & non expreſſè ſcribitur; eſt tamen ubi ה *he* vocis צנה *tſone* apparet mutatum in א *aleph*, ſcilicet in illo loco לצנאכם *litſonvachem*, pecudibus veſtris. (Num. 32:24.) Ovium autem & boum potiſſimum meminit, eo quod hæc animantia alantur apud hominem, ſintque apta & deſtinata ad opus ejus, ad cibum etiam & indumentum. Porro voce צאן *tſon*, agnos & capras complectitur, dictio vero אלפים *alaphim*, boves ſignificat: additque *univerſas*, ut ſimul complectatur alia magna animalia ſeu jumenta, quæ apud homines aluntur, ut ſunt equi, aſini, cameli: quod vero addit, *Inſuper*, ſeu, & etiam, *beſtias campi*, ſive feras agreſtes, hunc habet ſenſum, etiam illa animalia, quæ non enutrita ſunt cum illo in terra culta & habitata, homini ſubjecta ſunt, per ejus nempe prudentiam & induſtriam.

V. 8. *Volucres coeli & piſces maris*, Hoc eſt, etiam in ea animantia quæ non ſunt in terra cum ipſo, ut volatile quod per aërem volitat, & piſces qui in aquis natitant, in ea, inquit, omnia dominatur homo ſua ſolertia & arte venatur & capit. *Tranſit ſemitas maris.* Sua enim induſtria naves aptat, quibus maris ſpatia percurrit.

V. 9. *Domine, Domine noſter*, Iterum redit ad celebrandum Deum, poſtquam obſolvit enarrationem bonitatis qua uſus eſt erga hominem, & poteſtatis quam illi conceſſit ſuper omnia, cum tamen ſit ipſe res parva & vilis, collatus cum illis cœleſtibus creaturis, quibus tamen in hoc ſimilis eſt quod intellectu ſit inſtructus: redit, inquam, ad Deum laudandum ac dicit: Domine, Domine Noſter, &c.

PSAL-

מסמכתב והא כנס גראית במלת לצנאיכם
ואמר צנה ואלפים · כי הם גדלים עמו
ומזומנים למלאכתו ולמאכלו ולמלבושו · והצאן
הוא הכבשים והעזים . ואלפים הם השורים ·
ואמר כולם על שאר הבהמות הגדילות עמו
יהם הסוסים והחמורים והגמלים · ואמר וגם
בהמות שדי שהם חיות השדה · ואמ' וגם
כי גם בהמות שדי · שהם חיות השדה· ואמר
וגם כי גם בהם שאינם גדילים עמו בייסוב
בהם הוא מושל בשכלו ובתחבולתו עליהם ·
ואמר עוד : צפור שמים ודגי הים · אמר
אפי' באותם שאינם בארץ עמו כמו הצפור
שהוא פורח באויר והדגים שהם שטים במים
על הכל הוא מושל ולכד אותם בתחבולותיו :
עובר אורחות ימים · שעושה ספינות ועובר
בהם אורחות ימים : יהוה אדונינו · שב
עוד להודות כאשר כלה לספר החסד שעשה
לאדם והיכולת שנתן לו על הכל והוא קטן
ובזוה כנגד בריות של מעלה · שהוא משתתף
עמהם בשכל שב להודות ואמר ה' אדונינו :

למנצח

PSALMUS NONUS

Præcentori ſuper morte Labben, Pſalmus David.

1. CElebrabo Dominum in toto corde meo: narrabo omnia mirabilia tua.

2. Laetabor et exultabo in te; pſallam nomini tuo Altiſſime.

3. Cúm converſi fuerint inimici mei retrorſum: corruent et peribunt à facie tua.

4. Quoniam feciſti judicium meum et cauſam meam: ſediſti in ſolio, qui judicas juſtitiam.

5. Subvertiſti Gentes, et perdidiſti impium; nomen eorum deleſti in ſaeculum, et in aeternum.

6. O hoſtis, defierunt vaſtationes tuae in finem; et civitates deſtruxiſti, perijt memoria earum, ipſae.

7. Et Dominus in aeternum per-

manebit,

ט לְמְנַצֵּחַ עַלְמוּת לַבֵּן מִזְמוֹר
לְדָוִד׃
אוֹדֶה יְהוָה בְּכָל לִבִּי
אֲסַפְּרָה כָּל נִפְלְאוֹתֶיךָ׃

אֶשְׂמְחָה וְאֶעֶלְצָה בָךְ אֲזַמְּרָה שִׁמְךָ
עֶלְיוֹן׃

בְּשׁוּב אוֹיְבַי אָחוֹר יִכָּשְׁלוּ וְיֹאבְדוּ
מִפָּנֶיךָ׃

כִּי עָשִׂיתָ מִשְׁפָּטִי וְדִינִי יָשַׁבְתָּ לְכִסֵּא
שׁוֹפֵט צֶדֶק׃

גָּעַרְתָּ גוֹיִם אִבַּדְתָּ רָשָׁע שְׁמָם מָחִיתָ
לְעוֹלָם וָעֶד׃

הָאוֹיֵב תַּמּוּ חֳרָבוֹת לָנֶצַח וְעָרִים
נָתַשְׁתָּ אָבַד זִכְרָם הֵמָּה׃

ויהוה

manebit: paravit ad iudicium thronum suum.

8. Et ipse iudicabit orbem in iustitia: iudicabit populos in recti-tudine.

9. Et factus est propugnaculum pauperi, propugnaculum temporibus in angustia.

10. Et sperent in te qui noverunt nomen tuum: quoniam non dereliquisti quaerentes te Domine.

11. Psallite Domino qui habitat in Sion: annuntiate inter Gentes opera eius.

12. Quoniam requirens sanguines, eorum recordatus est: non est oblitus clamores pauperum.

13. Miserere mei Domine: vide afflictionem meam de inimicis meis, qui exaltas me de portis mortis.

14. Ut annuntiem omnes laudes tuas in portis filiae Sion: exultem in salute tua.

15. Demersae sunt Gentes in foveam, quam fecerunt: in reti, quod

וַיהוָה לְעוֹלָם יֵשֵׁב כּוֹנֵן לַמִּשְׁפָּט
כִּסְאוֹ :

וְהוּא יִשְׁפֹּט תֵּבֵל בְּצֶדֶק יָדִין לְאֻמִּים
בְּמֵישָׁרִים :

וִיהִי יְהוָה מִשְׂגָּב לַדָּךְ מִשְׂגָּב לְעִתּוֹת
בַּצָּרָה :

וְיִבְטְחוּ בְךָ יֹדְעֵי שְׁמֶךָ כִּי לֹא־
עָזַבְתָּ דֹרְשֶׁיךָ יְהוָה :

זַמְּרוּ לַיהוָה יֹשֵׁב צִיּוֹן הַגִּידוּ בָעַמִּים
עֲלִילוֹתָיו :

כִּי־דֹרֵשׁ דָּמִים אוֹתָם זָכָר לֹא שָׁכַח
צַעֲקַת עֲנִיִּים :

חָנְנֵנִי יְהוָה רְאֵה עָנְיִי מִשֹּׂנְאָי מְרוֹמְמִי
מִשַּׁעֲרֵי־מָוֶת :

לְמַעַן אֲסַפְּרָה כָּל־תְּהִלָּתֶיךָ בְּשַׁעֲרֵי
בת

quod abſconderunt, captus eſt pes eorum.

16. Cognitus eſt Dominus, quando judicia fecit: in opere manuum ſuorum illaqueatus eſt peccator: meditatio ſemper.

17. Convertantur improbi in ſepulchrum: omnes Gentes quae obliviſcuntur Deum.

18. Quoniam non in perpetuum oblivio erit egeni: expectatio pauperum non peribit in ſaeculum.

19. Exurge, Domine, non roboretur homo: judicentur Gentes in conſpectu tuo.

20. Pone, Domine timorem eis: ſciant Gentes quod homines ſunt.

COMMENTARIUS,

P*Raecentori ſuper morte Labben.* Plerique interpretum opinantur Davidem hunc Pſalmum edidiſſe de ſuo hoſte mortuo; qui eſſet ex gentium Principibus. vexaſſetque Iſraelitas, quique vocatus fuerit Labben, poſt cujus mortem David hunc Pſalmum compoſuerit

בַּת צִיּוֹן אָגִילָה בִּישׁוּעָתֶךָ׃

טָבְעוּ גוֹיִם בְּשַׁחַת עָשׂוּ בְּרֶשֶׁת זוּ
טָמָנוּ נִלְכְּדָה רַגְלָם׃

נוֹדַע יְהוָה מִשְׁפָּט עָשָׂה בְּפֹעַל כַּפָּיו
נוֹקֵשׁ רָשָׁע הִגָּיוֹן סֶלָה׃

יָשׁוּבוּ רְשָׁעִים לִשְׁאוֹלָה כָּל־גּוֹיִם
שְׁכֵחֵי אֱלֹהִים׃

כִּי לֹא לָנֶצַח יִשָּׁכַח אֶבְיוֹן תִּקְוַת
עֲנִוִּים תֹּאבַד לָעַד׃

קוּמָה יְהוָה אַל־יָעֹז אֱנוֹשׁ יִשָּׁפְטוּ גוֹיִם
עַל־פָּנֶיךָ׃

שִׁיתָה יְהוָה מוֹרָה לָהֶם יֵדְעוּ גוֹיִם
אֱנוֹשׁ הֵמָּה סֶּלָה׃

למנצח עלמות לבן · אמרו דוד המפרסים
כי אמרו דוד על אחד מאויביו שמת פה״פ

rit. Quidam ſunt qui exiſtiment vocem Lob-
ben dici pro Nabal, per tranſpoſitionem, di-
cuntque Davidem hunc Pſalmum edidiſſe quan-
do mortuus eſt Nabel Carmelites; ſed hoc alie-
niſſimum videtur, nam argumentum hujus *Pſal-*
mi eſt de aliquo homine, qui mala multa Iſraë-
litis intulerit: Nabal autem nulli Iſraelitarum
quidquam mali intulit, niſi tantùm quia rebus
ſuis avarè utebatur. Alii dicunt לבן *laben* idem
eſſe ac ſi ſcriberetur cum litera י *jod* לבין *la-*
vein, וג' denotetur Goliath, qui dictus eſt vir
הבנים *habbenaim*, hoc eſt medietatum, quem
1. Sam. cùm interfeciſſet David, hunc Pſalmum com-
17. 4. poſuerit. Dominus autem pater meus, piæ memo-
riæ, ſcribit hunc quidem Pſalmum de Golitah
fuiſſe editum, dictionem tamen Lobben, de
aliquo cantore videri explicandam, qui voca-
tus fuerit בן *ben*, quoniam ſcriptum eſt in ver-
bis dierum: *Et cum eis fratres eorum, in ſecun-*
1. Paral. *do ordine Zacharias & Ben Jahiel, &c.* Vox
15. 20. autem עלמות, *almout*, ſic eſt explicanda ac ſi
eſſent duæ dictiones in unam coaleſcentes, ſicut
unica voce reperitur illud עלמות שיר *aalomot*
ſchir, pro על למות *aal aalomot*, ſuper puellis
canticum. Sic etiam alibi duplex videtur eſſe
dictio, & ſignificatio eſt ut vocis unius, ut
יפה פיה *jephe phia*, vitula pulcherrima Æ-
Jer. 46. gyptus. Et פקח קוח *pecha'h coahh* apertionem
20. vinctis, &c. Et licet litera ל *lamed* vocis לבן
Iſa. 61. *Labben*, habeat *patahh* quod non ſolet fieri,
cùm præponitur nomini proprio hominis, non
enim diceres ליצחק *laiishac &c.* quoniam ה
he notificationum non venit cum nomine ſub-
ſtantivo; hîc tamen apponitur notificationis ſi-
gnum ad docendum: ſi enim legeretur ל' *la-*
med cum *ſcheva*, non notum eſſet eum loqui
de cantore, cujus nomen erat בן *ben*. Nihilo-
minus tamen rectus eſt ſenſus *Pſalmi*, ſi de Go-
liath Philiſtæo exponatur,

V. 1.

אנסיכי הגוים ולחץ את ישראל ושמו לבן
וכותו אמר דוד זה המזמור · ויש אומרים
כי לבן הפוך הוא נבל · ואמרו כי כשמת
נבל הכרמלי אמר דוד זה המזמור · והוא
רחוק מאד . כי ענין המזמור מדבר על
אדם שהרע לישראל · ונבל לא הרע לשום אדם
אלא שהיה כילי ממונו · ויש אומרין
כי לבן כמו ביוד והוא גלית שנקרא איש
הבינים · וכאשר הרגו דוד אמר זה המזמור
ואדוני. אבי ז"ל כתב כי על גלית נאמר
זה המזמור · אבל הוא פירוש לבן למשורר
ד"ה אא שמו בן · שכתוב בדברי הימים ועמהם
אחיהם המשנים בן ויעזאל ושמו בניו' .
ופירוש עלמות שהוא שתי מלות כמו מלה
אחת מן עלמות שיר · ובמוהו שתי מלות
ועניינו מלה אחת שגלה יפיפיה · יפי
תהלים מז פיה . פקח קוח · ואף על פי שנפתחה
לומר לבן ולא כן המנהג על שם אדם ·
שלא תאמר ליצחק לידותון · סלא תהל
על שם הענם הנ הידיעה אף על פי כן בא
הידיעה להורות כי אם היה אומרו בשא
לא היה ניכר כי על המשורר אמר · ששמו
בן · אבל מקים ענין המזמור נכון הוא
לפרשו על גלית הפלשתי : אודה יהוה בכל
לבי
O o 2

V. 1. *Celebrabo Dominum in toto corde meo.* Quoniam salus magna parta fuerat *Davidi* & toti populo Israël, mortuo Goliath, propterea dicit, in toto corde meo. *Narrabo omnia mirabilia tua.* Nam ob unum mirabile Dei opus, debet homo cætera enarrare mirabilia quæ priùs effecta fuerunt, juxta illud quod dicitur, *Me-*
Psal. *moriam fecit mirablilium suorum.*
111.4. V. 2. *Lætabor & exultabo in te.* Speravi enim in te cùm venirem ut cum illo Goliath, certamen inirem, quoniam ego adhuc tum eram puer, ipse vero vir belli peritissimus. *Altissime.* Quoniam tu longè supra omnia exaltatus es, ita ut omnem hominis cujuslibet potentiam conterere & vanam efficere possis.

V. 3. *Cum conversi fuerint hostes mei retrorsum, corruent, &c.* Omnes enim Philistæorum copiæ fugerunt & actæ fuerunt retrorsum, ut scribitur: *Videntes autem Philistijm, quod mor-*
1. Sam. *tuus esset fortissimus eorum, fugerunt.*
17.51. V. 4. *Quoniam fecisti judicium meum.* Tu pugnasti pro me: magnum enim fuit miraculum, quod lapis penetraverit ad frontem ejus, qui totus erat ferro circumtectus, & tamen lapis eum invasit locum qui in fronte ejus erat denudatus. *Sedisti in solio.* Nempe judicij, tu qui justissimus es Judex, ut tua contra eum judicia exerceres, eo quod probris affecisset acies Dei viventis: Litera autem ל *lamed* in voce לכסא *lechisse* est loco ב *beth.* Ita etiam in istis locis
Lev. 26. *ante conspectum vestrum* לחרב *lehhereb*, pro
8. בחרב *behhereb* in gladio. Et: *Occidi virum*
Gen. 4. לפצעי *lephitsi*, pro ב *be* in vulnus meum.
23. V. 5. *Subvertisti Gentes.* Verbum גער *gaar*, constructum cum alia dictione sine præpositione
Psal. 68. ב *be*, subversionem denotat, ut hoc in loco,
31. sic & infra; *Subverte cœtum eorum qui utuntur*
Mal. 2. *lanceis.* Et, *Ecce ego subverto in vobis semen.*
3. Dicit

לבי כי תשועה גדולה היתה לדוד ולישראל
מות גלית ומפני זה אמר בכל לב : אספרה
כל נפלאותיך · כי על פלא אחד יספר אדם
הפלאים האחרים שעברו · כמו שכתב זכר
תלים קי"א עשה לנפלאותיו : אשמחה ואעלוה בך כי
בך בטחתי בבואי למלחמה עמו ואני נער
והוא איש מלחמה : עליון · כי אתה
שמואל י נעלית על הכל לשקר גבורת האדם : בשוב
אויבי אחור · כי כל מערכות פלשתים נסו
ושבו אחור · כמו שכתוב כי מת גבורם
וינסו : כי עשית משפטי · אתה נלחמת
בעבורי כי נס גדול היה שבא האבן
במצחו והוא היה כולו לבוש ברזל ובאה
על מקום מגולה שהיה לו במצחו : ישבת
לכסא · ישבת בכסא המשפט אתה שאתה
שופט צדק לקחת משפטי ממני שהיה מחרף
מערכות אלהים חיים · ולמד לכסא במקום
ויקרא כו בית · וכן למד לפניהם לחרב . כמו
ראשית ד בחרב · הרגתי לפצעי כמו בפצעי : גערת
גוים אבדת רשע · גערה הקשורה בלא בית
בשין הזנחה · וכן גערת גוים · גער
תלים סח חית קנה · הנני גוער לכם את הזרע ·
מלכים ב ואמר גערת גוים הם הפלשתי' : אבדת
רשע . גלית הפלשתי : שמם מחית על

Dicit igitur, ſubuertiſti Gentes, hoc eſt, Philiſtæos: *Perdidiſti impium*, nempe Goliath Philiſtæum. Nomen eorum deleſti, hoc dicit de illis qui in bello fuerant interempti, ſicut dicitur: *Et ceciderunt vulnerati ex Philiſtæis. In*
1. Sam. 17. 52. *ſæculum & in perpetuum*, dictio עד *aad* ſignat longè majus temporis ſpatium, quàm dictio עולם *oolam*: Notatur vocali *patach*, quando non eſt in fine verſus, & ſine accentu Atnahh ut ואל לעד *veal laad*, *& ne in perpetuum recorde-*
Eſai. 64. 9. *ris iniquitatis.* Imo etiam cum accentu *Atnahh* ut, Nonne cognoviſti hoc מניעד *minniaad*, à ſæculo. At quando hæ duæ dictiones ſunt in
Job. 20. in fine verſus עד *eed*, habet vocalem ſegol.

V. 6. O *hoſtis*, *deſierunt vaſtitates tuæ.* Litera ה *he* dictionis האויב *haoieb*, eſt *he* vocati-
Num. 15. 15. ui caſus index, ut in iſtis locis, הקהל *haccahal*: O cœtus unum præceptum erit vobis! Et הדור
Jer. 2. 31. *haddor*, ô generatio! vos videte verbum Domini. Quia vero dixerat: *Nomen earum deleſti*, dicit è contra: ô hoſtis, nomen tuum deletum eſt! quaſi diceret, ſicut deletum eſt nomen civitatum quas in ſolitudinem redegiſti, quæ finem perpetuum acceperunt, peritque memoria earum, ſic etiam nunc memoria tua omnino peritura eſt. Dominus autem Pater meus P. M. ſic voces illas תמו החרבות *tammou harauot*, exponit: deſolationes, quas feciſti, non amplius facies. Sapiens autem Aben Eſra F. M. ſic explicat. An quia penitus conſumpta ſunt ea quæ devaſtaſti, & etiam urbes quas everriſti, quarum periit ipſa memoria, putas quod ſis evaſurus, & oblitus es quod Deus permaneat in æternum? quod vero ſubjungitur: *Memoria earum ipſa*, ſic accipi debet, ut ſit tantùm geminatio pronominis, cùm מ *mem*, unum vocis זכרם *zicram* ſufficeret. Vel ſenſus erit ejuſmodi. Et ita periit memoria earum, ut qui vide-

rint

המתי' במלחמה אמרו · שנאמר ויפלו חללי
שמואל א יז פלשתי' : לעולם ועד · ענייכם אורך
זמן יותר מעולם · ובלא סוף פסוק
הוא בפתח בלא אתנח כמו ואל לעד תזכור
איוב כ עון ובאתנח הזאת ידעת מני עד · ובסוף
ישעיה סד פסוק לעולם ועד בסגול : האויב תמו
חרבות הנה הא הקריאה · כמו הקהל חקה
במדבר טו אחת לכם הדור אתם ראו דבר ה' : לפי
ירמיה ב שאמר שמם מחית אמר כנגד' האויב שמך
נמחה כמו שנמחה שם הערים אשר הרחבת
שתמו לנצח ואבד זכרם כן אבד זכרך עתה :
ואדוני אבי זכרונו לברכה פירש תמו חרבות
החרבות שהיית עושה לא תעשה עוד : והחכם
רבי אברהם בן עזרא זכרונו לברכה פירוש
בעבור שתמו החרבות שהחרבת וערים שנתשת
שאבד זכרם חשבת אתה כי תמלט ושכחת
כי ה' לעולם ישב · ופירוש זכרם המה
בכל הכנוי כי היה די במם זכרם · או
פירושו אבד זכרם עד שיאמרו הרואי' לא
המה אלה הערים שהיו בנויים ולזה הפירוש
יהיה פירוש המה בתמיה : ויהוה לעולם
ישב : אלה ואלה יאבדו וה' לעולם ישב
תלים קב וישפט אלה ואלה · וזהו שאמר כונן למשפט
כסאו · כמו שאמר המה יאבדו ואתה

rint ruinas, dicturi sint, non amplius sunt ipsæ, sed quod fuerint ibi civitates quondam ædificatæ. Et secundùm hanc expositionem, vox המה hemma, erit cum admiratione legenda.

V. 7. *Et Dominus in æternum permanet.* Illi & isti peribunt, at Dominus permanet in æternum & hos & illos judicat; & hoc est quod subjungitur: *Paravit ad judicium thronum suum*; sicut etiam alibi dicitur: *ipsi peribunt, tu autem permanebis.* Verbum illud ישב iaschau, durationem & firmam subsistentiam significat, ut infra, Dominus supra diluvium sedit.

Psal. 102. 13.

V. 8. *Et ipse judicabit orbem terræ in justitia.* Vox תבל thebuel, terras significat hominum habitationi commodas; dicit igitur, sicut judicabit judicia justitiæ, sic ipse judicat in omni tempore populos in justitia & rectitudine; cumque populus unus adversùs alium prævalet, hoc totum est judicium ab illo præstitutum.

V. 9. *Et factus est propugnaculum pauperi.* Omni tempore quo ipse judicat mundum, est propugnaculum pauperis, tametsi abjectus sit sine robore & sine potentia, non tamen eum deserit nec fortioribus illo permittit, sed ipse est propugnaculi instar, ad quod confugit afflictus & liberatur, quemadmodum eripitur homo ab hostibus in arce aliqua munitissima: sicut etiam hodie Israëlitæ liberantur per illum, estque ipsis instar fortissimæ turris & asyli eo tempore quo versantur in angustia. Ea etiam tempestate magna calamitate premebantur Israelitæ propter Philistæum illum, ipsisque longè fortiores erant Philistæi, sicut dicitur de Rege Saule: *Quia respexi populum meum, clamor enim eorum venit ad me.*

1 Sam. 9. 16.

V. 10. *Et sperent in te qui noverunt nomen tuum.* Æquissimum est ut sperent in te omnes qui noverunt nomen tuum inter Israelitas, quoniam

תעמוד · ועניין ישב הוא עניין העמידה
תהלים קב וקיום · וכן ה' למבול ישב : והוא ישפוט
תבל · תבל הוא ארצות הישוב · אמר
כמו שישפוט משפטי בצדק כן הוא שופט
בכל עת ובכל זמן האומות. בצדק וכשחטאים
וכשתגבר אומה על · אומה הכל הוא משפט
מאתו : ויהי יהוה משגב לדך · בכל עת
כשהוא שופט העולם הוא משגב לעני אף על
פי שהוא שפל בלא כח ובלא יכולת לא יניחנו
לחזקים ממנו אלא הוא לו למשגב וישגב
העני בו כמו שישגב אדם במגדל עז כמו
שנתגבו בו ישראל היום והוא להם למגדל
עז ומשגב לעתות שהם בצרה · כי ישראל
עתה בצרה גדולה מפני · זה הפלשתי
ופלשתים שהיו מתגברים עליהם כמו שאמר
שמואל א ט במלך שאול כי באה צעקתו אלי · ויבטחו
בך · דין הוא שיבטחו בך יודעי שמך
בישראל היום כי ראו כי לא עזבת דורשיך
ה' · אלא היית עמהם בעת צרתם :
זמרו ליהוה יושב ציון · אמר יושב
ציון ואע"פי שהיה עדיין ציון ביד
היבוסי · היתה קבלה אצלם כי שם ישכון
הכבוד ושם יבנה בית המקדש · וציון
היא ראש ירושלים : הגידו בעמים בכל

niam viderunt te non deseruisse eos qui quærunt te: Domine, sed eis adfuisse in tempore calamitatis eorum.

V. 11. *Psallite Domino qui habitat in Sion.* Dicit ei qui habitat in Sion, licet Sion adhuc tum esset in potestate Jebusæorum, quia traditio erat apud eos, ibi habitaturam aliquando Dei gloriam, * ibique ædificandam Domum sanctuarii, erat enim Sion caput Jerusalem: *Annuntiate inter gentes opera ejus.* In quemcumque locum iveritis, annuntiate opera & mirabilia ejus quæ fecit vobiscum.

V. 12. *Quoniam requirens sanguines.* Deus qui inquirit in sanguines miserorum de manu opprimentium eos, eorum sanguinum recordatus est, quos Philistæi effuderant in Israele. *Non est oblitus clamorem pauperum.* Dictio עניים *aniim*, scribitur cum י *jod*, & legi debet cum ו *vau*, ענוים *anavim.* Humiles enim sunt ut plurimùm similes pauperibus & infirmis.

V. 13. *Miserere mei Domine.* Vocalis *patah* sub litera ח *hhet*, vocis חננני *hanneni* ostendit ipsam esse conjugationis dagessatæ, licet habeat secundam radicalem, *lenem*, seu absque dages; quomodo etiam legitur hæc dictio בהתחננו *behithhunenu*, dum deprecaretur nos. *Vide afflictionem meam ab inimicis meis.* Mihi illatam sicut vidisti ab isto hoste nempe Goliath. *Qui exaltas me de portis mortis.* Omnes enim arbitrabantur me casurum esse manu Goliath. Per portas mortis, imminens mortis periculum significatur; sicut janua domui est proxima.

Gen. 24. 21.

V. 14. *Ut annuntiem omnes laudes tuas.* Cum semel fuero liberatus ab iis qui me odio prosequuntur, narrabo omnes laudes tuas in portis filiæ Sion, ibi enim locus erit confessionis, & desti-

* *Per gloriam Dei intelligi potest Arca foe-*

מקום שהלכו הגידו העלילות והנפלאות
שעשה עמכם : כי דורש דמים . האל
שהוא דורש דמי העניים מיד עושקיהם
זכר אותם דמים ששפכו פלשתים בישראל :
לא שכח צעקת ענוים · כתיב ביו״ד וקרי
בו״ו כי הענוים הם כמו העניים והחלשים
ברוב : חנני יהוה : פתחות החי״ת יורה
שליו שהוא מן הדגוש ונרפה כמו בהתחננו דאשי׳מב
אלינו : ראה עניי משונאי · כמו שראית
מזה השונא · והוא גלית : מרוממי משערי
מות · כי הכל היו חושבים שאפול בידי
גלית · ושערי מות הוא קרוב למיתה כמו
השער לבית : למען אספרה · כשאגלל
משונאי אספרה כל תהלתך בשערי בת ציון :
כי שם תהיה ההודאה והשירים והזמירות
יאמרו שם · כי שם ישכון הכבוד : אגילה
בישועתך · בישועה שתעשה עמי מכל שונא
ושונא שהיה לי · ואמר בשערי כמו השערה אל
הזקנים · ומלת תהלתיך כתיב ביו״ד כי
רוצה

deris, ex 1. Sam. 4. vel Dei præsentia quæ ibi apparebat: diciturque Hebræis שכינה ſchechina.

ſtinatus canticis & Pſalmis decantandis, quoniam manſura ibi erat gloria Dei. *Exultem in ſalute tua.* Hoc eſt in ſalute quam mihi afferes dum me liberabis ab omnibus qui me odio proſequuntur: dicit vero, in portis, quod ita intelligendum eſt ac illud: *ad portam ad ſeniores urbis.* Dictio autem תהלתיך *thehillateca*, ſcribitur cum י *jod*: ſignificare enim voluit multas laudes; & in hac voce deeſt ſignum plural. num. gener. fœmin. & ſcribitur cum ſola nota plural. numeri. maſc. gener. Eodem modo ſcriptæ ſunt voces iſtæ: laboraſti in multitudine עצתיך *aatſoeteca*, conſiliorum tuorum; Et ואחותיך *vaahoteca*, & ſorores tuæ Sodoma, & ſorores ejus. Quod vero dicat hoc loco, *ut enarrem omnes laudes tuas*, cum in alio dixerit: *Quis loquetur potentias Domini*, ſic debet intelligi, ut dicat, enarrabo omnes laudes tuas, loquens de anguſtiis quibus affectus fuerat; tum enim laudem acr gatiarum actiones Deo rependit, qui eum ab hoſtibus eruit; cum vero enarrare incipit miranda opera quæ Deus ob Iſraelitas patravit per ſingulas generationes, tum dicit, quis auditam faciet vocem laudis ejus, utens ſolo ſingulari numero. Imo nequidem ea miracula, quæ Deus benedictus ex ſua miſericordi bonitate in ipſum exhibuit, valet enarrare, ut ipſemet profi etur: *Annuntiabo, inquit, & loquar, multiplicata ſunt ſuper numerum.* Contingit enim aliquando ut Deus bened. hominis alicujus gratia miraculum faciat, quod tamen ipſe non agnoſcat ante tempus quo illud attente recogitat; hinc dixerunt Magiſtri noſtri P. M. Is cujus gratia fit miraculum non agnoſcit illud. Cum igitur dicit David, omnes laudes tuas, de illis miris operibus loquitur, quæ Deus cum ipſo fecerat, quæque nota erant omnibus, ut pote patrata in bellis quae contra hoſtes geſta fuerant.

Deut. 22. 15. *Eſa. 47.* *Ezech 16. 46.* *Pſal. 105. 2.* *Pſal. 40. 6.*

V. 15. *Demerſa ſunt Gentes in foveam quam fecerunt.*

דברים כב רוצה לומר תהילות רבות ונגרע ממנו סימן
ריבוי הנקבות וכא בסימן ריבוי הזכרים
לבד · וכמו זו נפלאות ברוב עבתיך ·
ישעיה מז ואחותיך סדום ובנותיה . ובאמרו כל
יחזקאל יו תהלתך ובמקום אחר אומר מי ימלל גבורות
ה' · דוד אמר אספרה כל תהלתיך על
תלים קו הצרות שעברו עליו · נתן שבח והודאה
לאל שהצילו מהאויבים · ובאשר בא לספר
הנסים שעשה על ישראל בכל דור ודור
אמר מי ישמיע קול תהילתו עם היחיד
לבדו . והנה שעשה הקב"ה עמו מטובת
החסדים לא יוכל לספר · כמו שאמר אגידה
ואדברה עצמו מספר · כי פעמים יעשה
תלים מ האל יתברך נס עם האדם ולא ידע עד
זמן שיתבונן בו · וכן אמרו רבותינו זכרונם
לברכה אין בעל נס מכיר את נסו · ובאשר
אמר דוד כל תהלתיך אמר על הניסים
שעשה עמו הנגלויים והידועים לכל במלחמת
האויבים : סבבו גוים בשחת פעו ·
פלשתים שבאו להלחם עליו חשבו להפילנו
והם נפלו · ונרשת אשר טמנו ללכדנו

fecerunt. Philistaei scilicet, qui venerant pugnaturi contra nos, cogitaverant fore ut nos prosternerent, at ipsi tamen corruerunt, & in reti, quod absconderant ut nos caperent, comprehensus est pes eorum. Et pronomen זו *zou* hic idem significat, ac אשר *ascher :* ut in isto etiam loco, eo quod peccavimus in eum, vel simpliciter exponi possunt eodem sensu quo pronomen זה *ze.*

Esai. 42. 24.

V. 16. *Cognitus est Dominus quando judicia fecit* Tunc in bello agnitus est Dominus, quoniam devicerunt Israelitae Philistaeos, licet ipsorum robur & potentia essent exigua, collata cum viribus hostium: nec vero eos unquam debellare potuissent, nisi Deus pro Israele decertasset. *Judicia fecit.* Nempe in Philistaeos. *In opere manuum suarum illaqueatus est peccator.* Ipse est Goliath, qui proprio gladio fuit occisus. Et dictio *nokesch* habet quidem *tsere*, sed perinde est ac si haberet *patahh*; estque conjugationis niphal. Potest etiam ita explicari, ut *nun* sit radicale, & verbum neutrum ejusdem significationis cum illo: *Et laqueos tenaunt qui quaerunt animam meam*; quia יוקש *jaquasch*, & נקש *naquasch* ejusdem sunt significationis. *Meditatio semper.* Salus ista nobis est perpetua meditationis & gratiarum actionis materia.

Psal. 38. 13.

V. 17. *Convertantur improbi in infernum.* Hoc est in sepulchrum; dicit vero, revertantur, juxta illud: *Et in pulverem reverteris.* Porro illud, convertantur, dictum est per modum orationis, ac si diceret, sicut mortui sunt isti hostes Israelitarum, sic moriantur omnes qui obliviscuntur Deum. Caeterum in Deras, illud לשאולה *lischeola*, de inferno, seu *gehenna* intelligitur, ubi ita de verbo isto disserunt: quare dixit David לשאלה *lischeola* ? nonne litera ה *he* in fine dictionis semper idem valet quod ל *lamed* in principio ejusdem? quare ergo dixit לשאולה cum ל *lamed*

Gen. 3. 19.

נלכדה רגלם · ופירוש זו כמו אשר · וכן
ישעיה מב זו חטאנו לו : ויש לפרש כהשמעם כמו
זה : נודע יהוה משפט עשה . עתה נודע
ה' במלחמה זו כי נצחום ישראל במעט כח
ויכולת שהיה להם כנגדם ולא היו יכולין
לנצח אותם אם לא ה' שנלחם לישראל :
משפט עשה : בפלשתים : בפועל כפיו
נוקש רשע · זה גלית · כי בחרבו
נהרג · ומלת נוקש בצרי כמו נפתח והוא
מבניין נפעל מענין מוקשים · ויש לפרש
הנון שורש והוא פועל עומד מענין וינקשו
תלים לח מבקשי נפשי · ונוקש ויקש ענין אחר :
הגיון סלה . התשועה הזאת היא לנו
הגיון והודאה : ישובו רשעים לשאולה ·
בראשית ג ישובו רשעים לקבר · ואמר ישובו כמו ואל
עפר תשוב וישובו הוא דרך תפילה · כלומר
כמו שמתו אלו שונאי ישראל כן ימותו כולם
הגוים שכחי אלהים · ובדרש לשאולה הוא
גהינם · ואמרו למה אמר לשאולה והלא
כל הא בסוף התיבה היא למד בתחילתה למה
אמר לשאולה בלמד לומר שירדו לביאטי

med ab initio etiam? Nempe ad innuendum homines ejusmodi descensuros esse ad infimam partem, aut in imos gradus inferni.

V. 18. *Quoniam non in perpetuum oblivioni erit pauper.* Si in calamitatibus versantur Israelitae per Philistaeos, hoc non longo durabit tempore, nam expectatio pauperum non peribit in perpetuum. Hic particula לא *lo*. non, posita in prima parte verius, est pro duabus; hic enim mos est linguae sanctae in multis locis. Vox etiam ענוים *ananim*, scribitur quidem cum *vau*, at legi debet cum י *jod* עניים *aniim*, quae duae dictiones vicinae sunt, fit enim saepius ut pauperes sint humiles.

V. 19. *Exurge Domine, non roboretur homo.* Dictio קומה *quouma*, habet accentum in ultima, dicitque hic: exurge, sicut alibi dixit, exaltare; quae omnia figuratè sunt dicta, ut nimirum Deus exurgat ad judicandos improbos. *Non roboretur homo.* Illi nempe homines quibus robur est & potentia supra Israelitas, non majus robur accipiant. *Judicentur Gentes in conspectu tuo.* Hic על פניך *aal paneca*, significat idem ac לפניך *lepaneca*, coram te: quo etiam modo accipitur in illo loco, *non habebis Deos*
Exod. 20. 3. *alienos* על פני *aalpanai, coram me.*

V. 20. *Pone, Domine, timorem eis.* Vox שיתה *schita* accentum habet in ultima; & dictio מורה *mora* habet ה *he* pro א *aleph.* Dicit porro David Deo, ut efficiat ut ipsum metuant & agnoscant se esse tantummodo homines miseros ac imbecilles, nihilque prorsus habere roboris, si cum Deo comparentur, nam significatio vocis אנוש *enosch* desumenda videtur ex illo loco, quid clamas super contritione tua; insanabilis est
Jer. 30. 12. dolor tuus;

PSAL.

או למדרגה התחתונה של שאול . כי לא
לנצח · אם יעמדו בצרה ישראל מפלשתים
לא יהיה זה לאורך זמן : ולא תקות
ענוים תאבד לעד · לא סוכר עומד במקום
שנים · וכן מנהג הלשון בהרבה מקומות ·
ענוים כתיב בוי"ו וקרי עניים ביו"ד וקרוב
הוא · כי העניים ענוים ברוב : קומה
יהוה אל יעוז אנוש · קומה מלרע · ואמר
קומה כמו שאמר הנשא · והכל דרך משל
שיקום לשפוט הרשעים : אל יעוז אנוש ·
בני אדם שיש להם עוז וגבורה על ישראל
אל יעוז עוד : ישפטו גוים על פניך ·
כמו לפניך · וכן אלהים אחרים על
שיתה כ פני : שיתה יהוה מורה להם · שיתה מלרע ·
מורה · בהא כמו באלף : אומר שיעשה להם
שיראוהו וידעו כי הם אנוש שהם אנושים
ואין בהם כח כנגד האל : כי אנוש כנגד
הקדוש ל מעניין אנוש לעברך :

למה

PSALMUS DECIMUS

1. QUare, Domine ſtas in longinquo? abſcondis te ad tempora in anguſtia.

2. In ſuberpia improbus perſequitur pauperem; comprehendantur in conſiliis quae cogitant.

3. Quoniam laudat ſe peccator ſuper deſiderio animae ſuae: et avaro benedicit et exacerbat Dominum.

4. Peccator prae elatione faciei ſuae non quaerit: non Deus, omnes cogitationes ejus.

5. Dolore afficiunt viae illius in omni tempore: altitudo ſunt tua judicia à facie ejus, omnes hoſtes ſuos ſufflat.

6. Dixit enim in corde ſuo, non movebor à generatione in generationem, qui ſum ſine malo.

7. Execratione os ſuum implevit

לָמָה יְהֹוָה תַּעֲמֹד בְּרָחוֹק
תַּעְלִים לְעִתּוֹת בַּצָּרָה׃
בְּגַאֲוַת רָשָׁע יִדְלַק עָנִי
יִתָּפְשׂוּ בִּמְזִמּוֹת זוּ חָשָׁבוּ׃
כִּי־הִלֵּל רָשָׁע עַל־תַּאֲוַת נַפְשׁוֹ וּבֹצֵעַ
בֵּרֵךְ נִאֵץ יְהֹוָה׃
רָשָׁע כְּגֹבַהּ אַפּוֹ בַּל־יִדְרֹשׁ אֵין
אֱלֹהִים כָּל־מְזִמּוֹתָיו׃
יָחִילוּ דְרָכָיו בְּכָל־עֵת מָרוֹם מִשְׁפָּטֶיךָ
מִנֶּגְדּוֹ כָּל־צוֹרְרָיו יָפִיחַ בָּהֶם׃
אָמַר בְּלִבּוֹ בַּל אֶמּוֹט לְדֹר וָדֹר אֲשֶׁר
לֹא בְרָע׃
אָלָה פִּיהוּ מָלֵא וּמִרְמוֹת וָתֹךְ תַּחַת
לְשׁוֹנוֹ עָמָל וָאָוֶן׃
יֵשֵׁב בְּמַאְרַב חֲצֵרִים בְּמִסְתָּרִים

vit et fraudibus et dolo: sub lingua ejus labor et iniquitas.

8. Sedet in insidiis villarum, in occultis interficit innocentem: oculi ejus in pauperem clam respiciunt.

9. Insidiatur in abscondito quasi leo in tugurio suo: insidiatur, ut rapiat pauperem, rapit pauperem dum attrahit eum in rete suum.

10. Deprimit se, inclinat se, et cadit in vires ejus turba pauperum.

11. Dixit enim in corde suo, obliviscitur Deus: avertit faciem suam ne videat in perpetuum.

12. Exurge, Domine, eleva manum tuam: ne obliviscaris pauperum.

13. Propter quid irritat improbus Deum? dicit in corde suo, quod non requires.

14. Vides, quippe tu laborem et dolorem consideras, ut tradas in manus tuas: tibi derelinquet

se

יַהֲרוֹג נָקִי עֵינָיו לְחֵלְכָה יִצְפֹּנוּ׃

יֶאֱרוֹב בַּמִּסְתָּר כְּאַרְיֵה בְסֻכֹּה יֶאֱרֹב
לַחֲטוֹף עָנִי יַחְטֹף עָנִי בְּמָשְׁכוֹ
בְרִשְׁתּוֹ׃ יִדְכֶּה יָשֹׁחַ וְנָפַל בַּעֲצוּמָיו
חֵלְכָּאִים׃

אָמַר בְּלִבּוֹ שָׁכַח אֵל הִסְתִּיר פָּנָיו בַּל
רָאָה לָנֶצַח׃

קוּמָה יְהֹוָה אֵל נְשָׂא יָדֶךָ אַל־תִּשְׁכַּח
עֲנָוִים׃

עַל־מֶה נִאֵץ רָשָׁע אֱלֹהִים אָמַר בְּלִבּוֹ
לֹא תִדְרֹשׁ׃

רָאִתָה כִּי־אַתָּה עָמָל וָכַעַס תַּבִּיט
לָתֵת בְּיָדֶךָ עָלֶיךָ יַעֲזֹב חֵלֶכָה יָתוֹם
אַתָּה הָיִיתָ עוֹזֵר׃

שָׁבַר

se pauper, orphano tu fuisti adjutor.

15. Contere brachium improbi et maligni: quaere peccatum ejus, non invenies.

16. Dominus Rex in saeculum et in aeternum: perierunt Gentes de terra illius.

17. Desiderium humilium exaudis, Domine: praeparas cor eorum, audit auris tua.

18. Ut judices pupillo et humili. non ut addat ultra grassari superbè homo de terra.

COMMENTARIUS.

V. 1. Q*Uare, Domine, stas in longinquo?* Psalmum hunc non edidit David de re aliqua peculiari, sed ut esset oratio quam orare posset homo quilibet constitutus in calamitate & ab hostibus impetitus: narratque in eo mores & agendi rationes improbi opprimentis pauperem, eum maxime qui sese non valet ab eo liberare; Et quoniam vis & injuria non palam & aperte ut plurimum infertur, describit calumniam quâ improbus clam & per insidias pauperem opprimit: quo injuriae genere populi hujus mundi affecturi erant Israëlitas, in terris ipsorum exulan-

שְׁבֹר זְרוֹעַ רָשָׁע וָרָע תִּדְרוֹשׁ רִשְׁעוֹ בַל תִּמְצָא׃

יְהוָה מֶלֶךְ עוֹלָם וָעֶד אָבְדוּ גוֹיִם מֵאַרְצוֹ׃

תַּאֲוַת עֲנָוִים שָׁמַעְתָּ יְהוָה תָּכִין לִבָּם תַּקְשִׁיב אָזְנֶךָ׃

לִשְׁפֹּט יָתוֹם וָדָךְ בַּל יוֹסִיף עוֹד לַעֲרֹץ אֱנוֹשׁ מִן הָאָרֶץ׃

למה יהוה תעמוד המזמור הזה לא אמרו דוד על ענין אחד מיוחד אלא תפילה הוא שיתפלל בה כל אדם שהוא בצרה עם אויביו וספר בו דרכי הרשע בעשקו העני ואשר אין לו כח להנצל ממנו · לפי שברוב לא יעשה העושק בפרהסיא ספר עשק הרשע שיעשוק העני במארב ובמסתר ואין לו דרך להשמר ממנו אלא אל ה' עיניו וספר הרשע ביחיד וברבים · כי הראש הוא אחד ועוזריו הם רבים וכלל בו גם כן העושק שעתידין אומות העולם לעשוק ישראל בארצם · לפיכך אמר אבדו גוים מארצו ·

ואמר

lantes: quapropter dicit: Perierunt Gentes de terra illius. Item addit & illud, ut non apponat amplius grassari homo de terra. Dicit igitur: *Quare Domine stas in longinquo?* Cum enim à Deo obvenit auxilium pauperi ad ipsum clamanti, perinde est ac si ad eum Deus accederet & opem ferret, sicut dicitur: *Quæ habeat*
Deut. 4. *Deos appropinquantes sibi.* Cum vero hostis in eum prævalet, perinde est ac si Deus procul inde staret, & suos oculos ab afflicto absconderet; ideo dicit, quare Domine stas in longinquo; litera ב *beth* ante vocem רחוק *rahhoq* posita est pro duabus. Vult enim dicere, in loco remoto. *Abscondis te ad tempora in angustia.* Hoc est, iis temporibus quibus pauper in angustia versatur.

V. 2. *In superbia improbus persequitur pauperem.* Hic dicitur quod fit palam, cum scilicet improbus apertè & cum superbia miserum persequitur. *Comprehendantur.* Oratio est hunc habens sensum; fiat ex decreto divinæ voluntatis tuæ: ut comprehendantur improbi in cogitationibus quibus ipsi cogitaverunt opprimere pauperes. Et pronomen זו *zou* idem significat hic, ac אשר *ascher*, sicut etiam accipitur isto in loco:
Esa. 42. *Dominum ipsi* זו, *zou*, *cui peccavimus.*

V. 3. *Quoniam laudat se peccator super desiderio animæ suæ.* Eo quod laudat seipsum de concupiscentia cordis sui cui planè satisfacit, cum nemo sit qui eum ab hoc impedire possit, ostende tu ipsi quod sit aliquis longè eo superior, & capiatur in eo quod destinavit exequi. *Et avarum benedicit, & exacerbat Dominum.* Improbus benedicit & laudat avarum & eum omnem qui suos mores imitatur, & graviter Deum exacerbat, quasi de illo diceret, non esse potent iam in manu illius quâ liberet oppressum è manibus suis; aut quasi providam ejus curam non habet,

juxta

אמר לערוך אנוש מן הארץ · אמר למה ה'
תעמוד ברחוק כי כשתבוא העזר מאתו
לעני ולנועק כאילו הוא קרוב אליו ועוזרו
דברים ד כמו שאמר אשר לו אלהים קרובים אליו ·
וכשהאויב מתגבר כאילו האל ברחוק ומעלים
עיניו מן העני · לפיכך אמר למה ה'
תעמוד ברחוק · וכי"ת ברחוק עומד במקום
פנים · רוצה לומר במקום רחוק : תעלים
לעתות בצרה · . לעתות שהעני בצרה :
בגאות רשע · זהו בפרסמיא שירדוף אותו
בגאותו : יתפשו · הוא תפלה · יהי
רצון מלפניך שיתפשו הרשעים במזימות
שחשבו לתפוש העניים ופירוש זו כמו אשר
וכן זו קטאכן לו : כי הלל רשע : לפי
שהוא מהלל עצמו על תאות נפשו שעושה
ואין מונע ממנו תראה לו אתה שיש גבוה
עליו ויתפש במה שיחשב לעשות : ובוצע
ברך נאץ ה' · הרשע מברך ומשבח
הבוצע ומי שאוחז דרכו ומנאץ האל . כלומר
שאין יכולת בידו להציל העושק מידו · או
יפעיה מב שאין משגיח עלין · כמו שאמר אמר בלבו
לא תדרוש · רשע כגובה אפו · גובה

juxta illud quod mox ſequitur: *Dixit in corde ſuo;* non requires.

V. 4. *Improbus præ altitudine faciei ſuae.* Superbia cordis apparet in facie, denotatur enim hic facies per vocem אף *aph*, quæ naſum ſignificat, eo quod naſus pars elatior cæteris in facie emineat: ſic uſurpatur eadem vox in iſtis locis. Et cecidit ſuper לאפיו *leappau* naſum ſuum, hoc eſt, על פניו *aal panau*, naſo in terram, quod faciem ſuam; item: Et incurvatus
1. Sam. 20. eſt אפים *appaim*, naſo in terram, quod idem eſt ac על פנים *aal panim* ſuper faciem. *Non*
Gen. 9. *requiret.* Præ elatione & ſuperbia ſua non requiret Deum, nec orabit in conſpectu ejus. *Non Deus, omnes cogitationes ejus.* Omnes improbi cogitationis & opinationes de eo ſunt, nempe quod non ſit Deus, qui in terris humana judicet, ac proinde licitum eſſe homini impunè facere quidquid libuerit, cum nemo ſit qui in res humanas inquirat aut earum rationem exigat, quoniam, inquit, non requiret Deus.

V. 5. Dolore afficiunt via ejus. Dictio יחילו *jahilou*, hic dolorem ſignificat, juxta illud: *Do-*
Pſal. 48. 7. *lor quaſi parturientis*: dicit igitur pravas impii vias omni tempore pauperes dolore afficere, quia quamdiu ille in mundo eſt, hi ab ipſo ſibi timent. *Altitudo ſunt judicia tua à facie ejus.* Quoniam ipſum non attingunt: ac idcirco ſuperbè inſoleſcit. *Omnes inimicos ſuos exſufflat.* Inimici ejus ſunt pauperes & miſeri, quos exſibilat, hoc eſt, non pluris ab eo æſtimantur quàm oris halitus. Vel dictio יפיח *japiah* habet ſignificationem פח *pah* retis & laquei, quaſi
Prov. 29. 8. diceret laqueum diſponet ad eos capiendos ſicut dicitur illic; *Viri deriſores illaqueabunt civitatem.*

V. 6. Dicit in corde ſuo, non movebor. Apud ſeipſum cogitat ita de ſeipſo, non movebor in æter-

הלב מתראה בפנים והפנים מכוונים באף
לפי שהוא גבוה על הפנים · כמו ויפול
לאפיו כמו על פניו וישתחו אפים ארצה : שמואל כ
כמו על הפנים : כל ידרוש · מפני רא שית ט
גבהותו וגאותו לא ידרוש אלהים : ולא
יתפלל לפניו : אין אלהים כל מזימותיו :
כל מזימות הרשע ומחשבותיו · כי אין
אלהים שופטים בארץ וכל מה שירצה האדם
לעשות יעשה · כי אין דורש ואין מבקש :
לפיכך לא ידרוש אלהים : יחילו דרכיו
מענין חיל כיולדה · אמר כי דרכי הרשע תלים מח
הרעים יחילו השניים בכל עת כי כל זמן
שהוא בעולם יפחדו ממנו : מרום משפטיך
מנגדו · שלא יגעו בו לפיכך הוא מתגאה :
כל צורריו הם השניים · צורריו יפיח בהם ·
יפיח בהם · כמו כפיחת שפה הם לפניו :
או הוא מענין פח ומוקש · כלומר שישים
בהם פח ללכדם · וכן יפיחו קריה : משלי כט
אמר בלבו בל אמוט · חושב בלבו בל
אמוט לעולם · לא אמוט מגדולתי לדור
ודור : אשר לא ברע · לדור ודור אהיה
כי לא אהיה ולא אראה ברע לפיכך אחיה
זמן רב : אלה פיהו מלא · כן דרך
הרשע כשירצה לרמות אחרים ישבע להם
בשם

æternum, non exturbabor ab hac magnitudine mea in generationem & generationem. *Qui sum sine malo.* In generationem & generationem vivam, nec enim versabor unquam in malo, nihilque adversi experiar, ideoque longissimo tempore vivam.

V 7. *Juramentis os suum implet.* Is enim mos est improbi, cum vult alios decipere, ut juret eis pleno ore, ut sic existimetur tota animi sui intentione jurare: omnia tamen ejus juramenta nihil aliud sunt quàm fraudes & dolus. Dictio vero תוך *toc*, eandem hic significationem habet ac vox מרמה *mirma*, dolus, indeque dolus ita dicitur, quod homo fraudulentus aliud habeat in medio cordis sui. quàm quod ore suo demonstrat. *Et sub lingua ejus labor & injustitia.* Cumque lingua sua jurat, sub eadem labor & iniquitas delitescunt; cor autem sub lingua est, quod est absconditum & diversum ab eo quod per linguam fit manifestum, juxta illud: *Et injuria sub lingua ejus*, quod & ipsum de corde dicitur. Cæterum vocadulum מלא, *male*, non est nomen adiectiuum, sed verbum, ut in

Exod. 40. 34. isto loco: *Et gloria Domini* מלא, *male*, *adimplevit tabernaculum.* Hic ergo dicitur quod improbus os suum juramentis impleat, ut fides illi ab aliis adhibeatur eosque facilius decipipiat.

V. 8. *Sedet in insidijs villarum.* Vox חצרים *hhatserim* significat urbes sine muris, sive pagos, juxta vias positos, juxta illud: *Asdot cum castel-*

Jos. 15. Es 42. Zach. 2. 4. *lis & villis suis.* Item, *pagi in quibus habitat Cedar.* Ita etiam: *Instar urbium absque muro habitabitur Jerusalem.* *In occultis interficit innocentem.* Ut plurimum enim improbus mala sua opera non palam facit, sed in insidijs consistit ac in latibulis, eo quod cavet sibi ne videatur ab hominibus, non vero curat Deum omnia intuentem. *Oculi ejus in pauperem ex occulto respiciunt.* Dictio חלכה *helca* idem prorsus valet ac חלך

helec

פיה מלא שיראה כי בכל כונתו השבע ·
והם מרמות ותוך · ותוך הוא כמו מרמה ·
לפי שבתוך לבו מה שאין מראה בפיו :
תחת לשונו עמל ואון · כשישבע בלשונו
תחת לשונו יש עמל ואון · והלב הוא
תחת הלשון שהוא נסתר מהנגלה בלשון :
וכן וחמס תחת לשונו הוא אומר על הלב
ומלא אינו תואר אלא פועל · כמו וכבוד
ה' מלא את המשכן · אמר שהוא ממלא
פיו באלה כדי שיאמין אדם בו ומשקר בו : שמות מ
ישב במארב חצרים · חצרים הם ערי
הפרזות שהם על הדרכים כמו בנותיה
וחצריה : חצרים תשב קדר : על דרך יהושע יט
פרזות תשב ירושלם : במסתרים יהרג ישעי' מב
נקי · כי ברוב הפעמים הרשע לא יעשה מעשה זכריה ב
הרע בפרהסיא אלא ישב במארב ובמסתרים
שישמור מבני אדם שלא יראוהו ולא ישמור
מהאל הרואה כל : עיניו לחלכה יצפונו
· כמו חלך והה"א נוספת · ופירוש לעני :
אומר שעיני הרשע יצפנו ללכדו · ויאסנו פועל עומד ·
כלומר ישים עיניו במקום צפון ומשם יביט הדרכים :
יארב במסתר כאריה · המשילו לאריה שהוא עומד בסוכהו
ויארוב לחטוף אשר יעבור עליו . או קרוב

helec litera enim ה *he* addita est paragogicè; idem est sensus; ac si esset לעני *leaani* in afflictum. Dicit igitur oculos improbi pauperem observare ut eum possit apprehendere. Vox autem יצפנו *itspenou*, est verbum absolutum, ac si diceret, oculos suos in loco occulto disponit, & inde vias observat.

V. 9. *Insidiatur in abscondito sicut leo.* Improbum cum leone comparat qui manet absconditus in lustro suo, indeque insidatur aliis animantibus, si quæ fortè juxta eum transeant, aut ei appropinquent, ne scilicet ab eo sibi caveant & aufugiant si ipsum intuerentur; cumque viderit prædam aliquam, statim eam abripit; hinc dicitur חטיפה *hhatipha* illud quod celeriter rapitur. Ad eum etiam modum improbus sedet in occultis insidiis. Illum etiam hic venatori seu aucupi assimilat; qui quidem rete suum expandit & procul ab eo consistit, ne sibi ab eo caveat avis: funes voro retis manibus suis tenet, cumque in casses avis inciderit, mox funibus, quos manu tenebat, retia contrahit, atque hoc modo capitur avis. Ita etiam improbus agit: aliquando enim non latitat in insidiis, sed procul ab itinere sese constituit, quominus ab eo sibi caveant homines. Cum vero pauperes aliquos sibique viribus inferiores advertit in viis, mox accurrens, eos invadit. Aut aliquos e suis sodalibus absque armis in itineribus collocat, ipse vero cum armatis procul inde consistit, cumque homines aliqui imbecilliores transierint, isti inermes signum dant armatis, qui continuo aduolant, qui proinde inermes idem præstant armatis, quod rete aucupi. Aliam præterea technam refert qua utitur improbus, & ea est quam recenset his verbis,

V. 10. *Deprimit se, inclinat se.* Vox ודכה *idche*, scribitur quidem cum ו *vau*, sed legi debet

לו כדי שלא ישמרו ממנו ויברחו מפניו
כשיראוהו. וכשיראה הטרף יחטוף והחטיפה
היא הלקיחה במהרה. כן הרשע ישב
במארב במסתר. ואחר כן ממשילו לצייד
שיפרוש רשתו ויעמד רחוק מרשתו כדי
שלא ישמור העוף ממנו. וחבלי הרשת
בידו: וכשיפול העוף ברשת ימשך
הרשת בחבלים שבידו והעוף נתפש. כן
דרך הרשע פעמים לא יהיה במארב אלא
יעמוד רחוק מן הדרכים כדי שלא ישמרו
בני אדם ממנו וכשיראה בני עניים וחלושים
ממנו בדרכים ירוץ אליהם. או יעמיד
מבני חבורתו בדרכים בלא כלי זיין: והוא
עם המזויינים מרחוק וכשיעברו בני אדם
החלושים יעשו אילו להם סימן והם באים:
והם להם כמו הרשת לצייד. ועוד ספר דרך אחרת
שעושה הרשע והוא מה שאמר ידכה ישוח: ידכה ישוח ונפל
כתיב בוי"ו וקרי ביו"ד. והוי"ו והיו"ד מתחלפין. אמר
כי עוד בענין אחר הוא דרך הרשע לתפוש
העניים. ישים עצמו דכה ושח הוא
וחבורתו יעשו עצמם חולים ומדוכאים כדי
שלא ישמרו בני אדם מהם ויבאו עמהם
בחבורה בדרך: וכשהם רחוקים מן הישוב
פראים

ſe pauper, orphano tu fuiſti adjutor.

15. Contere brachium improbi et maligni: quaere peccatum ejus, non invenies.

16. Dominus Rex in ſaeculum et in aeternum: perierunt Gentes de terra illius.

17. Deſiderium humilium exaudis, Domine: praeparas cor eorum, audit auris tua.

18. Ut judices pupillo et humili. non ut addat ultra graſſari ſuperbè homo de terra.

COMMENTARIUS.

V. 1. Q*Uare, Domine, ſtas in longinquo?* Pſalmum hunc non edidit David de re aliqua peculiari, ſed ut eſſet oratio quam orare poſſet homo quilibet conſtitutus in calamitate & ab hoſtibus impetitus: narratque in eo mores & agendi rationes improbi opprimentis pauperem, eum maxime qui ſeſe non valet ab eo liberare; Et quoniam vis & injuria non palam & aperte ut plurimum infertur, deſcribit calumniam quâ improbus clam & per inſidias pauperem opprimit: quo injuriae genere populi hujus mundi affecturi erant Iſraëlitas, in terris ipſorum exulan-

שְׁבֹר זְרוֹעַ רָשָׁע וָרָע תִּדְרוֹשׁ רִשְׁעוֹ
בַל תִּמְצָא׃

יְהוָה מֶלֶךְ עוֹלָם וָעֶד אָבְדוּ גוֹיִם
מֵאַרְצוֹ׃

תַּאֲוַת וַעֲנָוִים שָׁמַעְתָּ יְהוָה תָּכִין לִבָּם
תַּקְשִׁיב אָזְנֶךָ׃

לִשְׁפֹּט יָתוֹם וָדָךְ בַּל־יוֹסִיף עוֹד לַעֲרֹץ
אֱנוֹשׁ מִן־הָאָרֶץ׃

למה יהוה תעמוד המזמור הזה לא אמרו דוד על ענין אחד מיוחד אלא תפילה הוא שיתפלל בה כל אדם שהוא בצרה עם אויביו וספר בו דרכי הרשע בעשקו העני ואשר אין לו כח להנצל ממנו · לפי שברוב לא יעשה העושק בפרהסיא ספר עשק הרשע שיעשוק העני במארב ובמסתר ואין לו דרך להשמר ממנו אלא אל ה' עיניו וספר הרשע ביחיד וברבים · כי הראש הוא אחד ועוזריו הם רבים וכלל בו גם כן העושק שעתידין אומות העולם לעשוק ישראל באחרונה · לפיכך אמר אבדו גוים מארצו ·

ואמר

lantes: quapropter dicit: Perierunt Gentes de terra illius. Item addit & illud, ut non apponat amplius grassari homo de terra. Dicit igitur: *Quare Domine stas in longinquo?* Cum enim à Deo obvenit auxilium pauperi ad ipsum clamanti, perinde est ac si ad eum Deus accederet & opem ferret, sicut dicitur: *Quæ habeat*
Deut. 4. *Deos appropinquantes sibi.* Cum vero hostis in eum prævalet, perinde est ac si Deus procul inde staret, & suos oculos ab afflicto absconderet; ideo dicit, quare Domine stas in longinquo; litera ב *beth* ante vocem רחוק *rahhoq* posita est pro duabus. Vult enim dicere, in loco remoto. *Abscondis te ad tempora in angustia.* Hoc est; iis temporibus quibus pauper in angustia versatur.

V. 2. *In superbia improbus persequitur pauperem.* Hic dicitur quod fit palam, cum scilicet improbus apertè & cum superbia miserum persequitur. *Comprehendantur.* Oratio est hunc habens sensum; fiat ex decreto divinæ voluntatis tuæ: ut comprehendantur improbi in cogitationibus quibus ipsi cogitaverunt opprimere pauperes. Et pronomen זו *zou* idem significat hic, ac אשר *ascher*, sicut etiam accipitur isto in loco:
Esa. 42, *Dominum ipsi* זו, *zou*, *cui peccavimus.*

V. 3. *Quoniam laudat se peccator super desiderio animæ suæ.* Eo quod laudat seipsum de concupiscentia cordis sui cui planè satisfacit, cum nemo sit qui eum ab hoc impedire possit, ostende tu ipsi quod sit aliquis longè eo superior, & capiatur in eo quod destinavit exequi. *Et avarum benedicit, & exacerbat Dominum.* Improbus benedicit & laudat avarum & eum omnem qui suos mores imitatur, & graviter Deum exacerbat, quasi de illo diceret, non esse potent iam in manu illius quâ liberet oppressum ê manibus suis; aut quasi providam ejus curam non habet, juxta

אמר לארץ אנוש מן הארץ · אמר למה ה'
תעמוד ברחוק כי כשתבוא העור מאתו
לעני ולצועק כאילו הוא קרוב אליו ועוזרו
דברים ד כמו שאמר אשר לו אלהים קרובים אליו ·
וכשהאויב מתגבר כאילו האל ברחוק ומעלים
עיניו מן העני · לפיכך אמר . למה ה'
תעמוד ברחוק · וכי"ת ברחוק עומד במקום ·
אנים · רוצה לומר במקום רחוק : תעלים
לעתות בצרה · . לעתות שהעני בצרה :
בגאות רשע · זהו בפרשיה שירדוף . אותו
בגאותו : יתפשו · הוא תפלה · יהי
רצון מלפניך שיתפשו הרשעים במזימות
שחשבו לתפוש העניים ופירוש זו . כמו אשר
וכן זו חטאנו לו : כי הלל רשע · לפי
שהוא .מהלל עצמו על תאות נפשו שעושה
ואין מונע ממנו תראה לו אתה שיש גבוה
עליו ויתפש במה שיחשב לעשות : ובוצע
ברך נאץ ה' · הרשע מברך ומשבח
הבוצע ומי שאוחז דרכו ומנאץ האל . כלומר
שאין יכולת בידו להציל העושק מידו · או
ישעיה מב שאין משגיח עלין · כמו שאמר אמר בלבו
לא תדרוש · רשע כגובה אפו · כוכב

juxta illud quod mox sequitur: Dixit in corde suo: non requires.

V. 4. *Improbus præ altitudine faciei suæ.* Superbia cordis apparet in facie, denotatur enim hic facies per vocem אף *aph*, quæ nasum significat, eo quod nasus pars elatior cæteris in faciei emineat: sic usurpatur eadem vox in istis locis. Et cecidit super לאפיו *leappau* nasum suum, hoc est, על פניו *aal panau*, naso in terram, quod faciem suam; item: Et incurvatus
1.Sam. 20. est אפים *appaim*, naso in terram, quod idem est ac על פנים *aal panim* super faciem. *Non*
Gen. 9. *requiret.* Præ elatione & superbia sua non requiret Deum, nec orabit in conspectu ejus. *Non Deus, omnes cogitationes ejus.* Omnes improbi cogitationis & opinationes de eo sunt, nempe quod non sit Deus, qui in terris humana judicet, ac proinde licitum esse homini impunè facere quidquid libuerit, cum nemo sit qui in res humanas inquirat aut earum rationem exigat, quoniam, inquit, non requiret Deus.

V. 5. *Dolore afficiunt viæ ejus.* Dictio יחילו *jahilou*, hic dolorem significat, juxta illud: *Do-*
Psal. 48. 7. *lor quasi parturientis*: dicit igitur pravas impii vias omni tempore pauperes dolore afficere, quia quamdiu ille in mundo est, hi ab ipso sibi timent. *Altitudo sunt judicia tua à facie ejus.* Quoniam ipsum non attingunt: ac idcirco superbè insolescit. *Omnes inimicos suos exsufflat.* Inimici ejus sunt pauperes & miseri, quos exsibilat, hoc est, non pluris ab eo æstimantur quàm oris halitus. Vel dictio יפיח *japiah* habet significationem פח *pah* retis & laquei, quasi
Prov. 29. 8. diceret laqueum disponet ad eos capiendos sicut dicitur illic; *Viri derisores illaqueabunt civitatem.*

V. 6. *Dicit in corde suo, non movebor.* Apud seipsum cogitat ita de seipso, non movebor in æter-

הלב מתראה בפנים והפנים מכוונים באף
לפי שהוא גבוה על השמים · כמו ויפול
שמואל ב לאפיו כמו על פניו וישתחו אפים ארצה :
ראשית ט כמו על פניים : כל ידרוש · מפני
גבהותו וגאותו לא ידרוש אלהים : ולא
יתפלל לפניו : אין אלהים כל מזמותיו :
כל מזימות הרשע ומחשבותיו · כי אין
אלהים שופטים בארץ וכל מה שירצה האדם
לעשות יעשה · כי אין דורש ואין מבקש :
לפיכך לא ידרוש אלהים : יחילו דרכיו
תלים מח מענין חיל כיולדה · אמר כי דרכי הרשע
הרעים יחילו השניים בכל עת כי כל זמן
שהוא בעולם יפחדו ממנו : מרום משפטיך
מנגדו · שלא ינסו בו לפיכך הוא מתגאה :
כל צורריו יפיח בהם · צורריו הם השניים
יפיח בהם · כמו נפיחת הפה הם לפניו :
או הוא מענין פח ומוקש · כלומר שישים
משלי כט בהם פח ללכדם · וכן יפיחו קריה :
אמר בלבו בל אמוט · חושב בלבו בל
אמוט לעולם · לא אמוט מגדולתי לדור
ודור : אשר לא ברע · לדור ודור אהיה
כי לא אמוט ולא אראה ברע לפיכך אחיה
זמן רב : אלה פיהו מלא · כן דרך
הרשע כשירצה לרמות אחרים ישבע להם
בשם

æternum, non exturbabor ab hac magnitudine mea in generationem & generationem *Qui sum sine malo.* In generationem & generationem vivam, nec enim versabor unquam in malo, nihilque adversi experiar, ideoque longissimo tempore vivam.

V 7. Juramentis os suum implet. Is enim mos est improbi, cum vult alios decipere, ut juret eis pleno ore, ut sic existimetur tota animi sui intentione jurare: omnia tamen ejus juramenta nihil aliud sunt quàm fraudes & dolus. Dictio vero תוך *toc*, eandem hic significationem habet ac vox מרמה *mirma*, dolus, indeque dolus ita dicitur, quod homo fraudulentus aliud habeat in medio cordis sui. quàm quod ore suo demonstrat. *Et sub lingua ejus labor & injustitia* Cumque lingua sua jurat, sub eadem labor, & iniquitas delitescunt; cor autem sub lingua est, quod est absconditum & diversum ab eo quod per linguam fit manifestum, juxta illud: *Et injuria sub lingua ejus*, quod & ipsum de corde dicitur. Cæterum vocadulum מלא, *male*, non est nomen adiectiuum, sed verbum, ut in
Exod. 40. 34. isto loco: *Et gloria Domini* מלא, *male, adimplevit tabernaculum.* Hic ergo dicitur quod improbus os suum juramentis impleat, ut fides illi ab aliis adhibeatur eosque facilius decipipiat.

V. 8. *Sedet in insidijs villarum.* Vox חצרים *hhatserim* significat urbes sine muris, sive pagos,
Jos. 15. juxta vias positos, juxta illud: *Asdot cum castel-*
Es 42. *lis & villis suis.* Item, *pagi in quibus habitat*
Zach. 2. 4. *Cedar.* Ita etiam: *Instar urbium absque muro habitabitur Jerusalem. In occultis interficit innocentem.* Ut plurimum enim improbus mala sua opera non palam facit, sed in insidijs consistit ac in latibulis, eo quod cavet sibi ne videatur ab hominibus, non vero curat Deum omnia intuentem. *Oculi ejus in pauperem ex occulto respiciunt.* Dictio חלכה *helca* idem prorsus valet ac חלך

helec

פיה מלא שיראה כי בכל כונתו נשבע ·
והם מרמות ותוך · ותוך הוא כמו מרמה ·
לפי שבתוך לבו מה שאין מראה בפיו :
תחת לשונו עמל ואון · כשישבע בלשונו
תחת לשונו יש עמל ואון · והלב הוא
תחת הלשון שהוא נסתר מהנגלה בלשון :
וכן וחמס תחת לשונו הוא אומר על הלב
ומלא איננו תואר אלא פועל · כמו וכבוד
ה' מלא את המשכן · אמר שהוא ממלא
שמות מ פיו באלה כדי שיאמין אדם בו ומשקר בו :
ישב במארב חצרים · חצרים הם ערי
הפרזות שהם על הדרכים כמו בנותיה
יהושע יט וחצריה : חצרים תשב קדר : על דרך
ישעי' מב פרזות תשב ירושלם : במסתרים יהרג
זכריה ב נקי · כי ברוב הפעמים הרשע לא יעשה מעשה
הרע בפרהסיא אלא ישב במארב ובמסתרים
שישמור מבני אדם שלא יראוהו ולא ישמור
מהאל הרואה כל : עיניו לחלכה יצפונו
· כמו חלך והה"א נוספת · ופירוש לעני :
אומר שעיני הרשע יצפנו ללכדו · ויצפנו פועל עומד ·
כלומר ישים עיניו במקום צפון ומשם יביט הדרכים :
יארב במסתר כאריה · המשילו לאריה שהוא עומד בסוכו
ויארוב לחטוף אשר יעבור עליו · או קרוב
לו

לו כדי שלא ישמרו ממנו ויברחו מפניו כשיראוהו. וכשיראה הטרף יחטוף. והחטיפה היא הלקיחה במהרה. כן הרשע ישב במארב במסתר. ואחר כן השפילו לצייד שיפרוש רשתו ויעמד רחוק מרשתו כדי שלא ישמור העוף ממנו. וחבלי הרשת בידו: וכשיפול העוף ברשת ימשך הרשת בחבלים שבידו והעוף נתפש. כן דרך הרשע פעמים לא יהיה במארב אלא יעמוד רחוק מן הדרכים כדי שלא ישמרו בני אדם ממנו וכשיראה בני עניים וחלושים ממנו בדרכים ירוץ אליהם. אז יעמיד מבני חבורתו בדרכים בלא כלי זיין: והוא עם המזויינים מרחוק וכשיעברו בני אדם החלושים יעשו אילו להם סימן והם באים: והם להם כמו הרשת לצייד. ועוד ספר דרך אחרת שעושה הרשע והוא מה שאמר ידכה ישוח: ידכה ישוח ונפל כתיב בוי"ו וקרי ביו"ד. והוי"ו והיו"ד מתחלפין. אמר כי עוד בענין אחר הוא דרך הרשע לתפוש העניים. ישים עצמו דכה ושח הוא וחבורתו יעשו עצמם חולים ומדוכאים כדי שלא ישמרו בני אדם מהם ויבאו עמהם בחבורה בדרך: וכשהם רחוקים מן הישוב עראים

bet cum י *jod* ; duæ enim hæ literæ sunt permutabiles. Dicit igitur aliam esse adhuc artem quam adhibet improbus qua pauperes capiat, nempe attritum se & depressum simulat, & socii ejus infirmos se & viribus confractos exhibent, ut minus caute cum illis agant homines, sed una cum illis itineri se committant, at ubi procul ab hominum frequentia & domibus sunt progressi, tum ostendunt eis robur ac vires suas, eósque hoc modo comprehendunt. Et hoc est quod subjungitur. *Et cadet in vires ejus turba pauperum.* Vox enim חלכאים, *hhelcaim*, scribitur ut dictio unica, sed ut duæ dictiones debet legi hoc modo, לח כאים *chel caim*, ac significat turbam attriorum hominum & infirmorum. Dictio autem עצומיו *aatsoumaü*, est nomen adjectivum quod refertur ad membra ejus fortia seu robusta ; scilicat ad manus & ad pedes. Has porro technas omnes improbi recensuit, ut ostenderet impium sibi tantum cavere ab hominibus, non vero à Deo, quem nullo modo se revereri demonstat, quoniam apud se cogitat, Deum non videre aut cognoscere ea quæ hic geruntur, ut ex illius verbis sequentibus apparet.

V. 11. *Dixit in corde suo, obliviscitur* Deus. Siquidem aliquando noverit, at modo obliviscitur ; vel sensus est, non novit omnino ; instar hominis qui rem aliquam ita oblitus est, ut eam amplius nec memoria nec notitia complectatur ; vel denique sicut homo qui rem aliquam novit quidem, sed conspectum suum ab ea avertit, nec eam ultra vult intueri ; & ea de causa subjungit,

V. 12. *Exurge* Domine. Quandoquidem improbus dicit te nihil videre, exurge & eleva manum tuam adversus eum, & ne obliviscaris pauperum sicut malus dicere solet. *Obliviscitur Deus*

מראים לשם כחם ועוצמם ותופשים
אותם י זהו ונפל בעצומיו חלכאים · והוא
כתיב מלה אחת וקרי שתי מלות חל כאים ·
ופירושו עדת הנכאים והחלושים · ועצומיו
הוא תואר לאבריו שעצומים ידיו ורגליו
וכל אלה הדרכים שספר בענין הרשע
להראות כי בכל אלה הדרכים ישמר מבני
אדם ולא ישמר מהאל . ומראה עצמו כי
איננו ירא מהאל כי אמר בלבו אינו רואה
ואינו יודע כמו שאמר אמר בלבו שכח אל : אם
ידע שכח · או פירוש כי איננו יודע כלל
במי האדם ששכח הדבר ואינו יודעו · או
כאדם שיודע הדבר ומסתיר פניו ואינו
רוצה לראותו לעולם · לפיכך אמר :
קומה ה' · לפי שהרשע אומר שאינך רואה
קומה אתה ונשא ידך עליו : ואל
תשכח עניים · כמו שהרשע אמר שכח אל
עניים · כתיב וקרי ענוים : על מה
נאץ רשע · כי על מה הוא מנאץ אותך
אלא לפי שאמר בלבו כי לא תדרוש ולא
תשגיח מה שהוא אומר ועושה : ראיתה
כי אתה עמל · ראיתה חסר היוד שהיא
במקום למ"ד הפועל מהמכתב · הרשע אומר

Deus eorum. Et ſcribitur עניים *aaniim* miſerorum, & legi debet, ענוים *aanavim* humilium.

V. 13. *Propter quid irritat improbus Deum?* Quare enim improbus te irritat, niſi quia cogitat & dicit apud ſe, te non inquiſiturum aut curaturum ea quæ dixerit aut fecerit?

V. 14. *Vides, quippe tu laborem, &c.* In dictione ראתה *raita*, deeſt litera י *jod* quæ adeſſe deberet adſcripta loco tertiæ radicalis; ſenſusque eſt: dicit impius te nihil videre rerum humanarum, cùm tamen omnia intuearis; verè etenim vides moleſtiam & injuriam quibus improbi miſeros afficiunt, videbis, inquam, tunc, *Ut tradas in manus tuas.* Cùm voles vindicare pauperes de improbis. *Tibi enim derelinquit miſer;* hoc eſt, afflictus, cauſam ſuam, quoniam advertit quamſæpiſſimè te auxilio fuiſſe pupillo, & ei cui non erat potentia: quapropter ipſe te defenſorem ſuum expectat, tibique ſuum judicium & cauſam relinquit: litera ה *he* vocis חלכה *hhelca*, eſt adventitia, ut jam ſupra explicuimus.

V. 15. *Contere brachium improbi.* Infringe brachium ejus & robur ejus. *Inquire peccatum ejus*, qui dicit te illud non inquiſiturum, ut ſupra dictum eſt, oſtende igitur illi quòd tu peccata inquiras: quòd ſi ita feceris, non invenies improbos in terra. Si enim iſtius improbi robur attriveris, alii qui ſupererunt, hoc reſcient & timebunt, porro voces רשע *raſchaa* & רע *raa*, idem prorſus valent.

V. 16. *Dominus Rex in æternum erit.* Poſtquam judicium exercueris in improbos, qui affligunt Iſraëlitas in exilio, tunc eris Rex in ſæculum & in perpetuum in oculis omnium, nec ullus erit deinceps qui tuo imperio audeat rebellare, juxta illud: *Et erit Dominus Rex ſuper univerſam*

שאין אתה רואה אבל אתה ראית הכל :
כי אתה בודאי העמל והכעס שעושה הרשע
לעניים תביטהו עתה : לתת בידך · כאשר
תרצה לקחת משפט העניים מהרשע : כי
עליך יעזוב החלך · והוא העני · דינו
כי פעמים רבות ראה שהיית עוזר יתום
ומי שאין לו כח · לפיכך הוא מיחל לך
ועזוב דינו עליך · וחלכה ההא נוספת כמו
שפירשנו : שבור זרוע · שבור זרועו
ותקפו : תדרוש רשעו · שהוא אומר כי
לא תדרוש · כמו שאמר למעלה · הראה
לו כי אתה דורש · ואם אתה עושה
כן · לא תמצא רשע בארץ · כי אם
תשבור זרועו הנשארים ישמעו ויראו · ורשע
ורע הוא בכל דבר : יהוה מלך עולם
ועד · כשתעשה משפט ברשעים העושקים
ישראל בגלות אז תהיה מלך עולם ועד
לעיני כל ואין מורה את פיך · כמו שאמר
והיה ה׳ למלך על כל הארץ · ואז אבדו
גוים מארצו ותשוב המלוכה לישראל : תאות
ענוים שמעת · שמעת כמו תשמע · ופירוש
זכריה יד שמעת תפילתם כתאותם · או פירוש שמעת
תאותם קודם שיוציאוה בפיהם · כמו שאמר
והיה טרם יקראו ואני אענה וגו׳ : תכין
לבם · תסיר מלבם טרדת העולם · כי לבם
ישעיה סה טרוד בענייהם ובדוחקם · ואתה תעורר
להכין לבם אליך בכונה · ואז תקשיב
אזניך לתפלתם · ופירוש תקשיב אזניך
תהיה ותהיינה אזניך קשובות : לשפוט
יתום ודך · ומה היה תפלתם לשפוט יתום

Zach. 14. *universam terram:* tunc etiam: *Peribunt Gentes de terra illius:* & redibit regnum ad Israëlitas.

V. 17. *Desiderium humilium exaudis Domine.* Præteritum pro futuro aut præsenti, exaudies, sensusque est, audies preces eorum secundùm vota eorum: vel sensus esse potest; audisti desiderium ipsorum antequam illud voce sua proferant: Juxta illud, *Et erit antequam invocent,* Esai. 65. 24. *ego exaudiam. Præparas cor eorum, audit auris tua.* Auffers à corde ipsorum sollicitudinem hujus sæculi: cor enim illorum sollicitum est propter ipsorum pauperiem & ærumnas; tu verò adjuvabis eos ut cor suum ad te recta intentione dirigant, tum denique attentas adhibes aures tuas illorum orationibus: duæ enim illæ voces תקשיב אזניך *taschiu osnecha* significant, appones aures tuas, & erunt aures tuæ attentæ.

V. 18. *Ut judices pupillo & attrito.* Et quidnam expetit oratio illorum, nempe ut judices pupillum & attenuatum; hoc est, ut vindices eos de manu eorum à quibus opprimuntur. *Ut non addat ultra grassari superbè homo de terra.* In eos sævire, eosque terrere, atque ut deinceps nullum quàm te solum timeant. Cæterùm לערוץ *laarots,* verbum est transitivum, quod etiam sic accipitur illo in loco: *Dum surgit ut exagitet ter-* Esa. 2. 19. *ram.* Et: *An tu folium agitatum terrebis.* Job. 13. 25.

ודך ׃ ופירוש לקחת משפטם מיד עושקיהם ׃
בל יוסיף עוד לערוץ ׃ אותם ולהפחידם
עוד ולא ייראו כי אם ממך ׃ לערוץ ׃
ישעיה ב פועל יוצא ׃ וכמוהו פעל בחלא בקומו
איוב יג לערוץ הארץ ׃ העלה נדף תערוץ ׃

FINIS.

L. S.

L. S.

Ne paginae quaedam hic vacuae superſint, placuit ſubjungere Epiſtolam CL. *Viri* SIXTINI AMAMAE *ad* CL. COCCEJUM, *cum Diſſertatione de ſenſu verborum R. Kimchii, quae leguntur in Commentariis ejus ad Pſalmum primum, & in his Analectis, pag. 21. Commentariorum Kimchii invenies.*

Pio, & πολυΐςορι Juveni-Viro,

D. JOHANNI COCCEJO,

meo in Thalmudicis ſtudiis conſecraneo, S.P.

SIXTINUS AMAMA.

Non ignoras, eruditiſſime Cocceje, aliquando anxie inter nos quæſitum fuiſſe de germano ſenſu verborum Kimchii, quæ ad verſ. 5. primi Pſalmi commentatus eſt. Occœcaverat nos tot doctorum præjudicium, qui Kimchii verba in eam ſententiam citare conſueverunt, tanquam ſi διαμονὴν impiarum animarum, poſtquam ex corporibus ſuis exivere, negaſſet. Videbamus periodum unam atque alteram huc aurigari. At cum univerſum locum expenderemus, multas difficultates receptæ ſententiæ intercedere cognovimus. Quæ ſuper ea re nuper in chartam conjeci, ad te affero, qui ex divite tuo penu nonnulla quoque huc contuliſti, & ſpuſpenſo gradu am-

bulantem firmasti tuo judicio ; cui quantum deferam, supra testatum feci. Vale doctissime Cocceje & diurna bono Ecclesiæ & Reip. literariæ, quæ in te magnum & incomparabile columen aliquando habitura est.

Promisimus nos ostensuros, Kimchium vocem יקומו quæ vers. 5. Psal. 1. occurrit, accepisse in significatione *subsistendi*, prout in foro opponitur *τῷ cadere*. Commentatio ista Kimchiana ita vulgo intellecta fuit, ac si impiorum animas post hanc vitam superesse negitaret. Et nos isti sententiæ hæsisse non infitemur. Nunc cur aliter sentiamus, facile ostendemus, ubi ipsa Kimchii verba præmiserimus. Sic ergo inquit, על כן הרשעים הולכים בדרך רע בעולם הזה לא יקומו במשפט רוצה לומר ביום הדין והוא יום המיתה לא תהיה להם תקומה * 2 וחטאים גם כן * והוא הדין ללצים · לא תהיה להם בעדת צדיקים כי הצדיקים במותם תהיה להם תקומה * 3 (אבל הרשעים לא תהיה להם תקומה אלא תאבד נפשם עם גופם ביום המיתה) 4 ואמר בעדת צדיקים כי כשימות הצדיק נפשו עם נפשות הצדיקים מתענגת עם כבוד אל בעולם העליון Verba illa, quæ uncinulis istis inclusa vides, exhibendæ sententiæ Kimchianæ vulgo citari solent, quæ certe seorsim accepta eò tendere videntur. Ita enim Latine reddunt, *sed improbos quod attinet, illis non erit resurrectio : sed peribit anima ipsorum cum corpore ipsorum in die mortis*. At si locum integrum, quem nos exhibuimus, expendas, videbis per תקומה neutiquam intelligi posse *resurrectionem*. Quod ut appareat, vertam totum Latine, voces illas יקומו & תקומה integras relicturus. *Ideo improbi, qui ambulant in via mala in hoc mundo, non* יקומו *in judicio, vult dicere, in die judicii, hoc est, in die mortis* [Nota, an in die mortis locum habet resurrectio ? Vides ergo illud יקומו non posse exponi *resurget*.] *non erit ipsis* תקומה [nec hoc potest reddi *resurrectio*.] 2. *Et peccatores similiter. Et idem judicium erit irrisorum. Non erit ipsis* תקומה *in cœtu*

cœtu justorum, nam justis, cum moriuntur, erit תקומה*/*
3. *Sed improbos quod attinet, illis non erit* תקומה*/ sed peribit anima ipsorum cum corpore ipsorum in die mortis.*
4. *Et dicit, in cœtu justorum. Quando enim moritur justus, anima ejus cum justorum animis deliciatur cum divina gloria in superiori mundo.* Ex his evidenter apparet, תקומה non usurpatum fuisse Kimchio, pro resurrectione, quam תחיה vocare solent. Ideo opinabamur תקומה Kimchio idem esse quod השארות הנפש / seu διαμονὴ τῆς ψυχῆς, ut hoc dicat §. 1. *non superstites erunt in die judicii, hoc vult dicere, in die judicii, hoc est in die mortis non erit ipsis* διαμονὴ *sed annihilabuntur eorum animæ.* Firmabat nos in hac sententia locus Amos. 7. 2. *Quis* יקום *stabit Jacobo?* i. superstitabit, superstes manebit, & Jos. 2: 10. *& non* קמה *stetit amplius spiritus in viro.* Chal. אשתארת *permansit.* Accedebat & authoritas Corn. Bertrami, quem in additionibus ad thesaurum Pagnini, th. קום videbamus hoc eodem modo Kimchium interpretatum fuisse. Pagninus n. locum illum non intellexit. Movebat nos denique locus ad Psal. CIV. 30. ואם תהיה תחיית המתים לכל ארם זה מחלקת בין חכמינו / ורוב סוגיות התלמוד היא כי תחיית המתים לצדיקים ולא לרשעים *id est, an omnium mortuorum futura sit resurrectio, controvertitur inter sapientes nostros. At stylus seu cursus Thalmudicus huc ferè inclinat, quod resurrectio tantum futura sit justorum; non vero improborum.* Sed ipse Kimchi aliis in locis ita se explicat, ut dubitare nemo possit, quin animarum impiarum post hanc vitam διαμονὴν agnoverit. Ecce n. comm. in hunc ipsum Psalmum ad vers. ultimum, *Deus novit viam istorum*, sic inquit, *dicit, quod Dominus exaltandus congreget animas justorum ad se & novit eas & curam earum gerit, ut benefaciat illis & ut satiet illos bonis suis & scientia sua & providentia sua, quod est magnum bonum & magna retri-*

 butio,

butio ſicuti dictum eſt 1 *Sam.* 25. Eritque anima domini mei ligata in faſciculo viventium cum Domino Deo tuo. *Et via improborum peribit. Quia cum moriuntur, non erit ipſis* תקומה *ſicuti dicit*, לא יקומו, *&* *peribunt animæ ipſorum*, וילכו לאבדון *& ibunt in locum perditionis.* Videamus & commentarium ejus ad 1 Sam. 25: 29. *Eritque anima Domini mei in faſciculo viventium, cum Domino Deo tuo, & animam hoſtium tuorum ejaculabitur è medio cavo fundæ.* Ad hæc verba ita commentatur, שלא יוכלו להמיתך מי שרודפין אותך ותהיה בחיים את השם כלומר שתלך בדרכיו כל ימיך וכן ורעה לא תמצא בך כל ימיך וימית האל יתעלה ויתברך הרודפים אותך *ne poſſint te occidere quicunque perſequuntur te, & ut ſis in vita cum Domino, q. d. ut ambules in viis ejus omnibus diebus tuis, & ſic, Et malum non invenietur in omnibus diebus tuis* (infra verſ. 28.) *& interficiet Deus exaltandus & benedictus eos qui perſequuntur te.* ויפריח נפשם כמו אבן הקלע וכף הקלע פיר׳ מושב אבן הקלע שהוא עשוי כמו כף׃ * ולדעת יונתן. פירו׳ נפש אדני צרורה בצרור החיים לעולם הבא שתרגם רפסוק כן ותהא נפשא דרבוני גניזה בגנז חיי עלמא קדם יי ואלהך וית נפש בעלי דבבך יפרחינה כמה דמפרחין אבנא בקלעא *& projiciet animam eorum, ſicut lapidem fundæ: per* כף דקלע *intelligitur ſedes lapidis fundæ, quæ facta eſt inſtar volæ. Et juxta ſententiam Jonathanis hæc eſt loci interpretatio, anima domini mei ligata erit in faſciculo viventium in futuro ſeculo, nam in hunc modum vertit locum: Eritque anima domini mei repoſita in theſauro ſeu repoſitorio vitæ æternæ coram Domino Deo tuo, & animam adverſariorum tuorum projiciet, quemadmodum lapidem profundæ projiciunt.* וכן ובדברי רז״ל׳ ר׳ אליעזר אומר נשמתן של צדיקין גנוזות תחת כסא הכבוד שנאמר בצרור החיים וגו׳ ונשמתן של רשעים מטרפות ומשוטטות מסוף העולם ועד סופו ואין להם מנוחה שנאמר יקלענה וג׳ *Et ſic in ſententiis doctorum noſtrorum p. m. R. Eliezer di-*

dixisse legitur, animas justorum repositas esse sub throno gloriæ, sicuti scriptum est בצרור/ *&c. & animæ improborum abripiuntur & discurrunt ab una mundi extremitate ad alteram usque, neque ulla ipsis quies est, sicuti scriptum est,* יקלענה/ &c. Hanc sententiam dum non improbat Kimchius, probasse existimo. Sed clarius loquitur ad Psal. 22. circa finem, *Atqui sunt ex gentibus, quos non suscipiet etiamsi incurvaverint se illi,* אותם שהרגו ישראל שהם יורדי עפר כלומר שיהיו בגיהנם ולא יחיה האל נפש אחד מהם *illi qui interfecerunt Israel, qui sunt descendentes in pulverem, q. d. quod futuri sint in Gehenna, & quod non vivificaturus sit ullam animam ex illis.* Ubi manifeste apparet, eum per *vivificare* intelligere, ad vitam æternam traducere, quemadmodum *vivere* est beate vivere, & תחיה est ἀναβίωσις. i. non resuscitatio simpliciter, sed resuscitatio ad vitam æternam, prout morti æternæ opponitur. Atque hinc lux accedit ad illud πολυθρύλλητον Thalmudicorum, *non esse* תחיית המתים *i. resurrectionem mortuorum nisi justorum duntaxat.* An ergo animæ improborum annihilantur? Neutiquam. Etiamsi enim negarent improborum resurrectionem, non tamen inde colligi posset, ipsos τῆς ψυχῆς διαμονὴν negare. An ergo non resurgent improbi ex Thalmudicorum istorum, qui sic loquuntur, sententia? Neque illud sequitur. Cum enim sic loquuntur, resurrectionem ad vitam æternam intelligunt. Si cui duriusculus iste tropus forte videatur, is adeat Luc. xx. 36. ubi eodem modo vox Græca ἀνάστασις usurpatur. Adscribam locum, *Filii hujus ævi ducunt uxores, &c. Qui vero digni habiti fuerint, qui ævum illud consequantur, & resurrectionem ex mortuis,* (*nota*, Nam resurrectionem, prout late accipitur, omnes consequentur, Actor. 24. 15.) *neque ducunt uxores, neque nuptum dantur. Nec enim mori possunt amplius, pares enim sunt Angelis, & filii sunt Dei,*

quum

quum ſint υἱοὶ ἀναςάσεως *.i. filii reſurrectionis.* Ubi obiter obſervo purum putum Thalmudiſmum in iſtis verbis, *qui vero digni habiti fuerint qui ſeculum illud conſequantur.* Maimon. Halacha de Pœnit. cap. 8. הטובה הצפונה לצדיקים חיי העולם הבא והיא החיים שאין מות עמהם והטובה שאין עמה רעה הוא שכתוב בתורה למען ייטב לך והארכת ימים * מפי השמועה למדו למען ייטיב לך לעולם שכולו טוב הארכת לעולם שכולו ארוך וזה הוא העולם הבא : שכר הצדיקים הוא שיזכו לנועם זה ויהיו בטובה זו ופירעון הרשעים הוא שלא יזכו לחיים אלו אלא יכרתו וימותו וכל מי שאינו זוכה לחיים אלו הוא המת ונומר *Bonum quod repoſitum eſt juſtis, eſt vita futuri ſeculi, vita ſine morte, bonum ſine ulla mixtura mali, S. S. E. in lege, ut bene tibi ſit & prolonges dies. Didicerunt ex traditione,* ut benè ſit tibi, *intelligendum de ſæculo, quod totum bonum eſt, &* ut prolonges dies; *capiendum de ſeculo quod totum longum eſt, atque hoc eſt ſeculum venturum. Merces juſtorum iſta eſt, quod digni habebuntur hac amœnitate & in hoc bono victuri ſint. Vindicta, contra, improborum hæc eſt, quod non habebuntur digni iſthac vita, ſed exſcindentur & morientur. Quiſquis non habebitur dignus hac vita, iſte mortuus eſt, &c.* Addo & locum Joh. v. 29. *Et prodibunt, qui bona fecerunt, in reſurrectionem vitæ,* εἰς ἀνάςασιν ζωῆς, hoc eſt תחיה / *qui vero mala egerunt in reſurrectionem judicii.* Sola beata vita vere vita eſt. Contra in æternis ſuppliciis vivere, non vita ſed mors eſt, quam Thargum מותא תניינא / *mortem ſecundam* vocat. Jeſa. XXII: 14. *donec moriamini morte ſecunda.* Hinc in Apocalypſi ὁ θάνατος ὁ δεύτερος cap. II. & XX. & XXI. Hanc Kimchi ad dictum locum Jeſaiæ vocat, *mortem animæ,* ל' מיתת הנפש בעולם הבא *vult dicere,* inquit *mortem animæ in futuro ſæculo.* Huc pertinent πολυθρύλλητα illa, quæ in Ebræorum ſcriptis paſſim occurrunt: *juſti, etiam cum mortui ſunt, vivunt. Improbi,*

probi, etiam dum vivunt, mortui sunt. Puto jam liquere, non alienas a stylo scripturæ novi Testam. istas phrases esse, quibus animæ improborum perire, mori & non resurrecturæ dicuntur. Item cum improbos in futuro seculo partem habituros negitant. Illos vid. nec διαμονὴν τῶν ψυχῶν, nec resurrectionem corporum negare. Quid ergo fiet verbis Kimchii ad Ps. primum? Dicam verbo, τὸ יקומו accepit in significatione subsistendi prout opponitur τῷ cadere causa. Itidem תקומה accepit eo sensu, quo Levit. XXVI: 37. eandem vocem à Mose usurpatam esse pag. 699. *Antibarb.* ostendimus. R. Salomo in comm. vocat הקמת רגל/ Atque hæc erat forensis formula לא היתה לו הקמת רגל i. cecidit causa. Interpretare hoc modo voces יקומו & תקומה quas in testimonio Kimchii sine interpretatione reliquimus, & nullæ erunt salebræ. Quod denique ad locum Kimchii attinet, quem ex comm. ejus ad Psal. CIV. produximus, dices, in posterioribus verbis quibus asseritur, resurrectionem tantum fore piorum, eodem modo accipiendam vocem *resurrectionis*, quo in prioribus, ubi dicit, controverti utrum omnes homines resurrecturi sint. Hinc n. colliges, aut nonnullos Thalmudicorum isti hæsisse sententiæ, omnes in universum homines ad vitam æternam resurrecturos, aut hunc esse posteriorum verborum sensum, improbos omnino non resurrecturos. Resp. Kimchium non decidere controversiam, sed tantùm ostendere, quomodo Thalmudici Doctores de hac re vulgo loqui soleant. Illam autem formulam, qua vulgo uti solent, dubitationi isti, utrum omnes homines, etiam improbi, resurrecturi sint, occasionem præbuisse. Quid vero prisci illi Pharisæi, quid ipse B. Paulus super hoc articulo senserit, ex aureo illo loco Actorum XXIV: 15. liquido apparet.

FINIS.

[illegible]